

Uluslararası  
**İslam Ekonomisi  
Kongresi**

“ Covid-19 Sonrası  
İslam Ekonomisi:  
Fırsatlar, Güçlükler  
ve Çözüm Önerileri ”

**Bildiriler  
Kitabı**



# **Uluslararası İslam Ekonomisi Kongresi**

## **Covid-19 Sonrası İslam Ekonomisi: Fırsatlar Güçlükler ve Çözüm Önerileri**

27-28 Ekim 2021

### **Bildiriler Kitabı**

**Editör**

**Murat Şimşek**

**Hossam Moussa Mohamed Shousha**

**Yusuf Karatay**



KARABÜK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI - 66

**E-ISBN:** 978-605-9554-64-0

Karabük, Aralık 2021

**Uluslararası İslam Ekonomisi Kongresi**

**Covid-19 Sonrası İslam Ekonomisi: Fırsatlar Güçlükler ve Çözüm Önerileri Bildiri Kitabı**

**Editörler**

Prof. Dr. Murat Şimşek

Dr. Öğr. Üyesi Hossam Moussa Mohamed SHOUSHA

Arş. Gör. Yusuf Karatay

**Karabük Üniversitesi Yayın Onayı**

Prof. Dr. Refik Polat (Rektör)

**Karabük Üniversitesi Yayın Koordinatörü**

Prof. Dr. Ufuk Karadavut

**İslami İlimler Fakültesi Yayın Onayı**

Prof. Dr. Murat Şimşek (Dekan)

**İslami İlimler Fakültesi Yayın Komisyonu**

Doç. Dr. Tuğrul Tezcan

Doç. Dr. Abdülcebbar Kavak

Dr. Öğr. Üyesi Uğur Gözel

Fakülte 29.11.2021 tarih ve 85458 sayılı Komisyon Kararı

**Yayın Takip**

Arş. Gör. Oğuz Bozoğlu

Arş. Gör. Hanifi Laçın

Arş. Gör. Mahmut Esat Özcan

**Mizanpaj**

Arş. Gör. Oğuz Bozoğlu

**Kapak Tasarım**

Öğr. Gör. Abdürrahim Topal

Her hakkı saklıdır. Yayıncının izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. Kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir.

Eserde yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

**İrtibat | Contact**

Karabük Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, 78050, Karabük

Karabük Univ. Fac. of Islamic Studies, 78050, Karabük/Turkey

[www.karabuk.edu.tr](http://www.karabuk.edu.tr)

Tel: (90 370) 418 67 00 Fax: (90 370) 418 93 17

<https://iiec.karabuk.edu.tr/>

<https://kutuphane.karabuk.edu.tr/index.aspx>



## İÇİNDEKİLER

<b>SEMPOZYUM KOMİTESİ .....</b>	<b>XI</b>
<b>PROGRAM KİTAPÇIĞI/PROGRAM BOOK/كتيب البرنامج.....</b>	<b>XV</b>
<b>Uluslararası İslam Ekonomisi Kongresi (27-28/10/2021)</b>	
<b>“Covid-19 Sonrası İslam Ekonomisi: Fırsatlar, Güçlükler ve Çözüm Önerileri”</b>	
<b>.....</b>	<b>XXI</b>
<b>First International Islamic Economics Congress (27-28/10/2021) .....</b>	<b>XXII</b>
<b>“Islamic Economy Post-Covid: opportunities and challenges”</b>	
<b>المؤتمر الدولي للاقتصاد الإسلامي (27-28/10/2021)</b>	
<b>“الاقتصاد الإسلامي بعد كوفيد-19: الفرص والتحديات ومقترحات الحلول” .....</b>	<b>XXIV</b>

## BİRİNCİ BÖLÜM

### BİLDİRİLER

ACTIVATING TEMPORARY WAQF AND ITS MECHANISMS IN SOCIAL FINANCING IN ALLEVIATING THE EFFECTS OF COVID-19: APPLICABLE PROSPECTS IN MALAYSIA .....	2
Bouhedda GHALIA .....	2
Saheed Abdullahi BUSARI .....	2
Saidatolakma Mohd YUNUS .....	2
REGENERATIVE PUBLIC-CIVIC PARTNERSHIP: A DURABLE BUSINESS MODEL BASED ON ISLAMIC PRINCIPLES AND FINTECH FOR EASY AND HARD TIMES OF ECONOMY .....	17
Ibrahim ARI .....	17
Muammer KOÇ.....	17
DID COVID-19 AFFECT CONSUMERS BEHAVIOR? EVIDENCE FROM TURKEY AND EGYPT FOR ONLINE SHOPPING AND HOARDING.....	27
Salma ABDELLATEF.....	27
ECONOMIC RECOVERY FOR MSMEs IN POST-PANDEMIC ERA: POTENTIAL ROLE OF WAQF .....	44
Sherrindra Avedta PRASETYO .....	44
TÜRK EXİMBANK İTHALAT FİNANSMANINA MURÂBAHA YÖNTEMİYLE UYGULANABİLECEK ÜRÜN ÖNERİLERİ .....	50
Fatih KAZANCI.....	50
İSLAM EKONOMİSİ BAĞLAMINDA DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUM OLARAK HİSBE TEŞKİLATI .....	64
Ömer DÖNMEZ.....	64
Saim KAYADİBİ .....	64

KATILIM BANKACILIĞINDA FİNANSAL ÜRÜNLER VE RİSK YÖNETİMİ.....	78
Beyzanur ALMIŞ.....	78
Saim KAYADİBİ.....	78
İSLAM HUKUKUNDA MENKUL MALLARIN/PARANIN VAKFEDİLMESİNE DAİR FIKHÎ YAKLAŞIMLARIN MODERN PARA VAKFI MODELLERİ / UYGULAMALARI IŞIĞINDA YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ .....	92
Adem YILDIRIM*.....	92
İSLAM EKONOMİSİNE GÖRE İSTİHDAM: COVID-19 SALGININ İSLAM ÜLKELERİNDE İSTİHDAM ETKİSİ: ÜLKELERARASI BİR KARŞILAŞTIRMA .....	106
Nihat ALTUNTEPE.....	106
COVID-19 SÜRECİNDE ZEKÂTIN İNSAN VE TOPLUM PSİKOLOJİSİNE ETKİSİ, EKONOMİYE SAĞLADIĞI KATKILAR.....	117
İsmail YILMAZ.....	117
SALGININ ETKİLERİYLE MÜCADELEDE BİR FİNANSMAN KAYNAĞI OLARAK KARZI HASEN MÜESSESİNİN AKTİF KILINMASINDA HZ. PEYGAMBER'İN BORÇ, BORÇLU VE ALACAKLI'YA YAKLAŞIMI.....	130
Recep ERTUĞAY.....	130
İSLAM HUKUKU AÇISINDAN AKREDİFLİ İŞLEMLER VE KAMBİYO .....	141
Arif ATALAY .....	141
KÂR PAYI İLE FAİZ ORANLARININ AYNI OLDUĞU ELEŞTİRİSİNE YÖNELİK ANALİTİK BİR ÇALIŞMA: FAİZ VE KÂR PAYI ORANININ KARŞILAŞTIRMASI .....	152
Serpil SUMER .....	152
Turan ÖNDEŞ.....	152
TEKÂFÜL SİGORTASINDA HİBRİT MODEL .....	163
Murat ŞİMŞEK.....	163
Hatice Kübra PEKKIRBIZLI.....	163
GÜNÜMÜZ EKONOMİ SİSTEMİNDE KUR'ÂN VE SÜNNET'İN GETİRDİĞİ FIKHİN YAŞAMA DÖKTÜĞÜ EKONOMİ - İMKANI (FIRSATI) ZORLUKLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ- .....	170
Mehmet Nuri GÜLER.....	170
BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK: KONVANSİYONEL BANKALAR VE KATILIM BANKALARININ KARŞILAŞTIRILMASI .....	194
Berrak ÇÖREKÇİOĞLU .....	194
Nilay ALTANLAR.....	194
Hasan TERZİ.....	194

TASARRUFA DAYALI FAİZSİZ FİNANS MODELİ VE TÜRKİYE UYGULAMALARI .203	
Şulenur YURTSEVER.....	203
Burcu YILMAZ.....	203
Hasan TERZİ.....	203
FAİZSİZ KREDİ KULLANIMINDA TÜFE VE ÜFE ORAN YAKLAŞIMLARININ ANALİZİ.....	215
Ali ACAR .....	215
KATILIM FİNANSINDA VEKÂLET YÖNTEMİ VE KULLANIM ALANLARI .....	221
Süleyman KONUR.....	221
TÜRK KATILIM BANKALARINDA KÂRLILIK KALİTESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: COVID-19 ÖZELİNDE.....	244
Fatimah ABDULRIDHA AL-FARISEE .....	244
Saim KAYADİBİ.....	244
260. " عقود الاستصناع والاسصناع الموازي نموذجاً " أثر جائحة كورونا على تنفيذ الالتزامات التعاقدية	
عبد الحنان العيسى .....	260
دور الوقف في مواجهة آثار جائحة كورونا على التعليم القرآني في الجزائر.....	281
نعيم حناك.....	281
محمد أمين حسيني.....	281

## İKİNCİ BÖLÜM

### ÖZET BİLDİRİLER

ACTIVATING TEMPORARY WAQF AND ITS MECHANISMS IN SOCIAL FINANCING IN ALLEVIATING THE EFFECTS OF COVID-19: APPLICABLE PROSPECTS IN MALAYSIA.....	296
Bouhedda GHALIA .....	296
Saheed Abdullahi BUSARI .....	296
Saidatolakma Mohd YUNUS .....	296
REGENERATIVE PUBLIC-CIVIC PARTNERSHIP: A DURABLE BUSINESS MODEL BASED ON ISLAMIC PRINCIPLES AND FINTECH FOR EASY AND HARD TIMES OF ECONOMY .....	297
Ibrahim ARI .....	297
Muammer KOÇ.....	297
INTEGRATION OF WAQF MODEL FOR HEALTH CARE SERVICES IN INDONESIA .....	298
Atha Mahdi MUHAMMAD.....	298

Syahrudin .....	298
Atika Rukminastiti MASRIFAH .....	298
POSITIVE SOCIAL IMPACT OF ISLAMIC SOCIAL FINANCE DURING COVID-19: CASE STUDY OF MALAYSIA.....	299
Nur Shasha Dilla Binti Mohd .....	299
REVIVING THE SOCIO-ECONOMIC POTENTIAL AND UNIVERSAL ROLE OF WAQFS VIA INTEGRATION OF KNOWLEDGE (IOK) MAQĀŞID METHODOLOGY IN UNPRECEDENTED TIMES .....	300
Jasmin OMERCÍC.....	300
TEMPORARY WAQF IN THE FRAMEWORK OF MAQĀĪD SHARIAH: A STUDY ON CONTEMPORARY SOCIAL NEEDS UNDER COVID 19.....	301
Dr. Rachid AOUIDAD .....	301
ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN PROFESSIONAL ZAKAT COLLECTION FUNDS IN INDONESIA .....	302
Faqih RAMADHAN.....	302
Yunita WULANDARI .....	302
Sunan Autad SARJANA.....	302
Azidni ROFIQO .....	302
COMPARATIVE ANALYSIS BETWEEN TRADITIONAL AND MODERN WAQF FUNDRAISING MANAGEMENT .....	303
Ghazy TRIYATNO.....	303
Khurun'in ZAHRO' .....	303
Achmad ARIF.....	303
Arif Dian SANTOSO .....	303
WAQF MANAGEMENT MODEL FOR SELF-SUSTAINED EDUCATIONAL INSTITUTION .....	304
Naufal Arsil Fitra PRATAMA.....	304
Mufti AFIF .....	304
Fadhila Tianti Mudi AWALIA.....	304
Abdul Aziz Husni MUBAROK .....	304
ANALYSIS OF THE IMPLEMENTATION OF STOCK WAQF MODEL IN INDONESIA .....	305
Nur ALAMSYAH .....	305
Hartomi MAULANA .....	305
Aqif KHILMIA.....	305
Alfarid FEDRO.....	305



BLOCKCHAIN ZAKAT SYSTEM: A STRATEGY TO RAISE MUZAKKI'S TRUST IN ZAKAT INSTITUTION.....	307
Moch. Rahmanto TRIATMAJA .....	307
Lathiefa RUSLI .....	307
Andini RACHMAWATI.....	307
Sheema Haseena ARMINA .....	307
DID COVID-19 AFFECT CONSUMERS BEHAVIOR? EVIDENCE FROM TURKEY AND EGYPT FOR ONLINE SHOPPING AND HOARDING.....	308
Salma ABDELLATEF.....	308
ECONOMIC RECOVERY FOR MSMES IN POST-PANDEMIC ERA: POTENTIAL ROLE OF WAQF .....	309
Sherrindra Avedta PRASETYO .....	309
INTEGRATION OF MAWARITH-WAQF MODEL FOR ORPHAN EMPOWERMENT: PRELIMINARY MODEL AND MODUS OPERANDI.....	310
Syahrudin .....	310
Mufti AFIF .....	310
Eko Nur CAHYO .....	310
NEED TO REDEFİNE İSLAMİC FİNANCE İN THE LİGHT OF MAQASİD AL-SHARİAH.....	311
Mohammad Kabir HASSAN .....	311
FIKİH VE İSLÂM İKTİSADİ AÇISINDAN DROPSHİPPİNG .....	312
Fatih TURAY.....	312
AAOIFI FAİZSİZ FİNANS STANDARTLARINDA MURABAHA VE TÜRK KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİNDE UYGULANIŞI.....	314
Fatih GÜÇLÜ .....	314
Saim KAYADİBİ.....	314
Feyzullah Esad ŞEKKELİ .....	314
ZEKÂT MALLARINDA ARANAN ŞARTLAR BAĞLAMINDA SOSYAL SORUMLULUK .....	316
Yusuf BALTA .....	316
PANDEMİ DÖNEMİNİN YOKSULLUĞA ETKİSİ VE YOKSULLUĞUN AZALTILMASINDA ZEKÂTIN ÖNEMİ.....	317
Niyazi GÜMÜŞ.....	317
TÜRK EXİMBANK İTHALAT FİNANSMANINA MURÂBAHA YÖNTEMİYLE UYGULANABİLECEK ÜRÜN ÖNERİLERİ .....	318
Fatih KAZANCI.....	318

İSLAM EKONOMİSİ BAĞLAMINDA DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUM OLARAK HİSBE TEŞKİLATI .....	320
Ömer DÖNMEZ.....	320
Saim KAYADİBİ.....	320
KATILIM BANKACILIĞINDA FİNANSAL ÜRÜNLER VE RİSK YÖNETİMİ.....	322
Beyzanur ALMIŞ.....	322
Saim KAYADİBİ.....	322
İSLAM HUKUKUNDA MENKUL MALLARIN/PARANIN VAKFEDİLMESİNE DAİR FIKHÎ YAKLAŞIMLARIN MODERN PARA VAKFI MODELLERİ / UYGULAMALARI İŞİĞİNDE YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ .....	323
Adem YILDIRIM*.....	323
İSLAM EKONOMİSİNE GÖRE İSTİHDAM: COVID-19 SALGININ İSLAM ÜLKELERİNDE İSTİHDAM ETKİSİ: ÜLKELERARASI BİR KARŞILAŞTIRMA .....	325
Nihat ALTUNTEPE.....	325
COVID-19 SÜRECİNDE ZEKÂTIN İNSAN VE TOPLUM PSİKOLOJİSİNE ETKİSİ, EKONOMİYE SAĞLADIĞI KATKILAR.....	326
İsmail YILMAZ.....	326
SALGININ ETKİLERİYLE MÜCADELEDE BİR FİNANSMAN KAYNAĞI OLARAK KARZI HASEN MÜESSESİNİN AKTİF KILINMASINDA HZ. PEYGAMBER'İN BORÇ, BORÇLU VE ALACAKLI'YA YAKLAŞIMI.....	328
Recep ERTUĞAY.....	328
İSLAM HUKUKU AÇISINDAN AKREDİFLİ İŞLEMLER VE KAMBİYO .....	330
Arif ATALAY .....	330
KÂR PAYI İLE FAİZ ORANLARININ AYNI OLDUĞU ELEŞTİRİSİNE YÖNELİK ANALİTİK BİR ÇALIŞMA: FAİZ VE KÂR PAYI ORANININ KARŞILAŞTIRMASI .....	331
Serpil SUMER .....	331
Turan ÖNDEŞ.....	331
TEKÂFÜL SİGORTASINDA HİBRİT MODEL .....	333
Murat ŞİMŞEK.....	333
Hatice Kübra PEKKIRBIZLI.....	333
BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK: KONVANSİYONEL BANKALAR VE KATILIM BANKALARININ KARŞILAŞTIRILMASI .....	334
Berrak ÇÖREKÇİOĞLU .....	334
Nilay ALTANLAR.....	334
Hasan TERZİ.....	334

TASARRUFA DAYALI FAİZSİZ FİNANS MODELİ VE TÜRKİYE UYGULAMALARI .	336
Şulenur YURTSEVER.....	336
Burcu YILMAZ.....	336
Hasan TERZİ.....	336
FAİZSİZ KREDİ KULLANIMINDA TÜFE VE ÜFE ORAN YAKLAŞIMLARININ ANALİZİ.....	338
Ali ACAR .....	338
KATILIM FİNANSINDA VEKÂLET YÖNTEMİ VE KULLANIM ALANLARI .....	339
Süleyman KONUR.....	339
TÜRK KATILIM BANKALARINDA KÂRLILIK KALİTESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: COVID-19 ÖZELİNDE.....	341
Fatimah ABDULRIDHA AL-FARISEE .....	341
Saim KAYADİBİ.....	341
343. " عقود الاستصناع والامتياز الموازي نموذجاً " أثر جائحة كورونا على تنفيذ الالتزامات التعاقدية	343
عبد الحنان العيسى .....	343
344(كوفيد19) في زمن جائحة كورونا القرض الحسن في رفع معاناة المحتاجين ومواساة المتكوبين دور	344
Hakim Ebrahim Abdul Jabbar al-SHAMIRI.....	344
346..... دور الوقف المالي في التصدي للكوارث الطبيعية والأزمات البشرية	346
Affa Mohammed Saeed OSMAN.....	346
348..... تقييم دور معايير المحاسبة لصيغ التمويل الإسلامية في الحد من آثار جائحة كورونا	348
علي أحمد شيخون.....	348
350..... "دراسة فقهية تطبيقية على البنوك التشاركية في تركيا" الشرط الجزائي عند تعثر سداد الدين	350
خالد زين العابدين ديرشوي.....	350
350..... أشرف عبد الستار محمود	350
350..... حسام موسى شوشه	350
352..... تطبيق نظرية المصلحة في إدارة الأراضي الوقفية	352
Khurun'in ZAHRO' .....	352
Mulyono JAMAL .....	352
Musta'an al- FARUQI .....	352
354..... "الاقتصاد الإسلامي ووسائله للنهوض بالاقتصاد في ظل جائحة كورونا"	354

.....معد كامل علوان الفراجي	354
.....خالد ديرشوي	354
.....تطورات دراسات الجدوى الاقتصادية بعد جائحة كورونا	356
.....ماجد فوزي أبوغزالة	356
.....مقترحات لرفع مساهمة المستفيدين من الوقف التعليمي في تطويره وتنميته واستمراره	357
....."الجامعات الوقفية نموذجا"	357
.....المقداد علي الشامي	357
.....المكاسب المحرمة في المصارف الإسلامية أحكامها ودورها في مواجهة تحديات جائحة كورونا	359
.....محمد غالب دخني	359
.....((مقومات الاقتصاد الاسلامي في زمن تحديات كوفيد ١٩ كورونا)).	361
.....محمد إبراهيم علي الحماشي	361
.....في ظل تفشي وباء الوسائل الوقائية والعلاجية للتعامل مع الديون المتعثرة من منظور الاقتصاد الإسلامي	363
.....كوفيد ١٩	363
.....محمد يحيى الرشيدى	363
.....نقل الزكاة وإخراج القيمة فيها الاقتصاد الإسلامي ما بعد جائحة كورونا: الفرص والتحديات	365
.....محمد جنيد بن محمد نوري الديرشوي	365
.....دور الوقف في مواجهة آثار جائحة كورونا على التعليم القرآني في الجزائر	368
.....نعيم حنك	368
.....محمد أمين حسيني	368
.....دور الوقف في مواجهة آثار جائحة كورونا	371
.....صلاح أحمد فراج حمدالله	371
.....دور القرض الحسن في معالجة آثار الوباء لتحقيق مقاصد الشريعة باستخدام تقنية البلوك تشين	373
.....ياسر محمد عبد الرحمن طرشاني	373
.....لجوء البنوك التشاركية التركية إلى التورق المنظم في ظل جائحة كورونا وبدائله الشرعية	375
.....Zeynelabidin Hayat	375

## **SEMPOZYUM KOMİTESİ**

### **1. Onur kurulu üyeleri**

Prof. Dr. Göksel AŞAN (T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi Başkanı, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Mustafa KURT (Marmara Üniversitesi Rektörü, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Musa Kazım ARICAN (ASBÜ Rektörü, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Refik POLAT (Karabük Üniversitesi Rektörü, TÜRKİYE)

### **2. Sempozyum başkanlığı üyeleri**

#### **2.1. Başkan:**

Prof. Dr. Murat ŞİMŞEK (KBU, TÜRKİYE)

#### **2.2. Başkan Yardımcıları:**

Prof. Dr. Saim KAYADİBİ (KBU, TÜRKİYE)

Dr. Öğretim Üyesi Hossam Moussa Mohamed SHOUSHA (KBU, TÜRKİYE)

### **3. Danışma heyeti üyeleri**

Prof. Dr. Ali Muhyiddin AL-KARADAGI (Secretary General of the International Union of Muslim Scholars)

Prof. Dr. Ahmed Mohamed Al-Sharqawi SALEM (Al Azhar University, EGYPT)

Prof. Dr. Fadhl Abdullah MURAD (Qatar University, QATAR)

Prof. Dr. Murad AL-AMIN

Prof. Dr. Qais Mohammad Alshaikh MUBARAK (King Faisal University, SUUD)

Prof. Dr. Tevfik Ahmet El-GHALBZOURI (Al-Karaouine University-Tetouan, ALGERIA)

Prof. Dr. Tlili MOUNIR (Al Zaytona University, TUNISIA)

Dr. Abdulaziz Abdullah AL-THANI (Qatar University, QATAR)

Dr. Izzuddin Al-Amin MUSA (Khartoum University, SUDAN)

Dr. Khalid Mohammed MIFTAH (Qatar University, QATAR)

Dr. Mohammed AMIN (ALGERIA)

Dr. Mohammed Salim AL-YAFI'I (Project Manager of the Global Zakat Fund, QATAR)

Dr. Muhammed KAYRAT (ALGERIA)

Dr. Nayef Mohammad AL-AJMI (Kuwait University and the former Minister of Justice and Minister of Awqaf and Islamic Affairs, KUWAIT)

Dr. Nazzam B. Mohammed Al-Yaqubi AL-ABBASI (Chairman of the Shariah Supervisory Board at the International Investment Bank, Kingdom of Bahrain, BAHRAIN)

Dr. Osama EBUEKR (Secretary General of the International Zakat Organization, JORDAN)

Dr. Sultan b. Ibrahim EL-HASIMI (Qatar University, QATAR)

Dr. Walid b. Abdu'l-Mun'im ÂL-MAHMUD (BAHRAIN)

#### **4. Bilim – hakem kurulu üyeleri**

- Prof. Dr. Abderrahman HIBAOUI (ALGERIA)
- Prof. Dr. Abdulmuhsen AL-MUTAIRI (Arab Open University, KUWAIT)
- Prof. Dr. Fahrettin ATAR (KBU, TÜRKİYE)
- Prof. Dr. M. Kabir HASSAN (New Orleans Üniversitesi, AMERİKA)
- Prof. Dr. Mohamed ABDELLATIF (Qatar University, QATAR)
- Prof. Dr. Murat ŞİMŞEK (KBU, TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Servet BAYINDIR (İÜ, TÜRKİYE)
- Dr. Tarık AKIN (TURKEY)
- Esra DEMİRCİ (TURKEY)
- İsmail DEREYATUK (TURKEY)
- Şanbaz YILDIRIM (TURKEY)
- Biröl ORER (TURKEY)
- Madaa M. MUNJID (TURKEY)
- Nurullah TIRMAN (TURKEY)
- Doç. Dr. Abdulcebbar KAVAK (KBU, TÜRKİYE)
- Doç. Dr. Aladdin GÜLTEKİN (KBU, TÜRKİYE)
- Doç. Dr. Hamdi KIZILER (KBU, TÜRKİYE)
- Doç. Dr. Mustafa Selim YILMAZ (KBU, TÜRKİYE)
- Doç. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU (KBU, TÜRKİYE)
- Doç. Dr. Ömer Faruk HABERGETİREN (KBU, TÜRKİYE)
- Doç. Dr. Tuğrul TEZCAN (KBU, TÜRKİYE)
- Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ATAR (KBU, TÜRKİYE)
- Dr. Öğr. Üyesi Halid DERŞEVİ (KBU, TÜRKİYE)
- Dr. Öğr. Üyesi Hossam Moussa Mohamed SHOUSHA (KBU, TÜRKİYE)
- Dr. Öğr. Üyesi Hossameldeen Khalil Farag MOHAMMED (KBU, TÜRKİYE)
- Dr. Öğr. Üyesi Yakup KOÇYİĞİT (KBU, TÜRKİYE)
- Dr. Ahmed M. AL-DUBAYAN (General Director of the Islamic Cultural Center in London, SUUD)
- Dr. Jassim Bin Mohammed AL-JABER (Qatar University, QATAR)
- Dr. Mohammad Akram NADWI (The Oxford Center for Islamic Studies, INDIA)
- Dr. Mohammed Emin ISMAIL (SUDAN)
- Dr. Omar AL-CHEBLI (Al Zaytona University, TUNISIA)
- Dr. Osama Fathi Ahmed YOUNIS (JORDAN)

Dr. Tariq Adburrahman AL-HAWAS (Imam Muhammad Bin Saud Islamic University, SUUD)

#### **4.1. Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi (ULIFAM) Üyeleri**

Doç. Dr. Abdurrahman Yazıcı (ASBÜ, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Mahmut Samar (ASBÜ, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Şahban Yıldırım (ASBÜ, TÜRKİYE)

Dr. Öğr. Üyesi Adnan Oweida (ASBÜ, TÜRKİYE)

Dr. Öğr. Üyesi Ahmad Hersh (ASBÜ, TÜRKİYE)

Dr. Öğr. Üyesi Tawfik Azrak (ASBÜ, TÜRKİYE)

#### **4.2. Marmara Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Enstitüsü (MUISEF) Üyeleri**

Prof. Dr. Ertuğrul Boynukalın (Müdür) (MÜ, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Hasan Hacak (Müdür Yard.) (MÜ, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Cengiz Kallek (MÜ, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Mehmet Boynukalın (MÜ, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Sami Erdem (MÜ, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Tahsin Özcan (MÜ, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Nail Okuyucu (MÜ, TÜRKİYE)

Dr. Öğr. Üyesi İrfan İnce (MÜ, TÜRKİYE)

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Sami Güngör (MÜ, TÜRKİYE)

Dr. Öğr. Gör. Murat Yaş (MÜ, TÜRKİYE)

#### **5. Düzenleme kurulu**

Prof. Dr. Murat ŞİMŞEK (KBU, TÜRKİYE)

Dr. Öğr. Üyesi Hossam Moussa Mohamed SHOUSHA (KBU, TÜRKİYE)

Dr. Öğr. Üyesi Halid DERŞEVİ (KBU, TÜRKİYE)

Dr. Öğretim Üyesi Mohamed Amine HOCINI (KBU, TÜRKİYE)

Dr. Tarık AKIN (TÜRKİYE)

Nurullah TIRMAN (TÜRKİYE)

Arş. Gör. Doğan GÜLTEKİN (TÜRKİYE)

Arş. Gör. Yusuf KARATAY (KBU, TÜRKİYE)

#### **6. Sekreteryaya**

Arş. Gör. Ayşe Betül ALGÜL (KBU, TÜRKİYE)

Arş. Gör. Hacer GERGİN (KBU, TÜRKİYE)

Arş. Gör. Hanifi LAÇİN (KBU, TÜRKİYE)

Arş. Gör. Mahmut Esad ÖZCAN (KBU, TÜRKİYE)

Arş. Gör. Oğuz BOZOĞLU (KBU, TÜRKİYE)

Arş. Gör. Yusuf KARATAY (KBU, TÜRKİYE)



## PROGRAM KİTAPÇIĞI/PROGRAM BOOK/كتيب البرنامج

27 Ekim 2021 Çarşamba / 27 October 2021 Wednesday

A SALONU YOUTUBE LİNKİ: <https://www.youtube.com/channel/UCDx80krzJLHdf76oW0v-PWw/videos>

10:00	<b>Açılış-Kayıt</b>
	<b>Protokol Konuşmaları</b>
	<b>Prof. Dr. Murat ŞİMŞEK</b> (KBÜ-TÜRKİYE)
	<b>Doç. Dr. Abdurrahman YAZICI</b> (ASBÜ-ULİFAM-TÜRKİYE)
	<b>Prof. Dr. Ertuğrul BOYNUKALIN</b> (MÜİSEF-TÜRKİYE)
10:30-	<b>Dr. Abdulaziz Abdullah Al-THANI</b> (Katar University-KATAR)
11:00	<b>Guled Yusuf GURE</b> (General Manager Of Salaam Center, GİBUTİ)
	<b>Grissa HICHEM</b> (Zaytoonah University, TUNUS)
	<b>Dr. Tarık AKIN</b> (Katılım Finans Dairesi Başkanı, Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi-TÜRKİYE)
	<b>Prof. Dr. Mücahit COŞKUN</b> (KBÜ-TÜRKİYE)

### Açılış Oturumu

27 Ekim 2021 Çarşamba / 27 October 2021 Wednesday

11:00- 12:30	<b>Oturum Başkanı</b>	<b>Prof. Dr. Ertuğrul BOYNUKALIN</b>	
	<b>Katılımcı</b>	<b>Prof. Dr. Mabid AL-JARHI</b> (ASBÜ, ULİFAM)	How Can The Economy of an Islamic Country Benefit from The Application of an Islamic Macroeconomic Model: Turkey is an Example كيف يمكن لاقتصاد دولة إسلامية أن يستفيد من تطبيق نموذج الاقتصاد الكلي الإسلامي: حالة تركيا (كمثال)
		<b>Prof. Dr. Ali Muhyiddin AL-KARADAGI</b> (Secretary General of the International Union of Muslim Scholars)	الاقتصاد الإسلامي وحل الأزمات
		<b>Prof. Dr. M. Kabir HASSAN</b> (The University of New Orleans, USA)	COVID-19 and The Financial System: The Role of Islamic Finance
		<b>Prof. Dr. Said BOUHERAOUA</b> (ISRA)	Post-COVID 19 Financial Awakening and Opportunities for Accelerating Sustainability (الصحوة المالية بعد جائحة كورونا وفرص تسريع الاستدامة)
		<b>Prof. Dr. Saim KAYADİBİ</b>	An Overview of Islamic Economics and Finance During and Post-COVID 19 Pandemic: The Role of The State

27 Ekim 2021 Çarşamba / 27 October 2021 Wednesday

A SALONU YOUTUBE LİNKİ: <https://www.youtube.com/channel/UCDx80krzJLHdf76oWQv-PWw/videos>

## A SALONU

### 1. Oturum: Covid-19 Pandemisinin İslam Ekonomisine Etkisi

Oturum Başkamı	Prof. Dr. Fahrettin ATAR, KBÜ, İslami İlimler Fakültesi		
14:00-15:15	Katılımcı	Fatimah ABDULRIDAHA AL-FARISEE, Prof. Dr. Saim KAYADİBİ	Türk Katılım Bankalarında Kârlılık Kalitesinin Değerlendirilmesi: COVID-19 Özelinde.
		Dr. Öğr. Üyesi Nihat ALTUNTEPE	İslam Ekonomisine Göre İstihdam: COVID-19 Salgının İslam Ülkelerinde İstihdam Etkisi - Ülkelerarası Bir Karşılaştırma-
		Dr. Öğr. Üyesi İsmail YILMAZ	COVID-19 Sürecinde Zekâtın İnsan ve Toplum Psikolojisine Etkisi, Ekonomiye Sağladığı Katkılar
		Dr. Recep ERTUGAY	Günümüz Ekonomi Sisteminde Kur'an ve Sünnet'in Getirdiği Fıkıhın Yaşama Döktüğü Ekonomi - İmkânı (Fırsatı) Zorlukları ve Çözüm Önerileri-

### 2. Oturum: Covid 19 Salgını ve Olağanüstü Hallerde İslam Ekonomisi

Oturum Başkamı	Esra DEMİRCİ, Analist, Katılım Finans Dairesi, Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi		
15:30-16:45	Katılımcı	Dr. Niyazi GÜMÜŞ	Pandemi Döneminin Yoksulluğa Etkisi ve Yoksulluğun Azaltılmasında Zekâtın Önemi
		Dr. Öğrt. Üyesi Arif ATALAY	Sarf Aktinde Gerçekleşen İşlemlerin Günümüze Yansıması
		Beyzanur Almış, Prof. Dr. Saim KAYADİBİ	Katılım Bankaclığında Finansal Ürünler ve Risk Yönetimi
		Ömer DÖNMEZ, Prof. Dr. Saim KAYADİBİ	İslam Ekonomisi Bağlamında Düzenleyici ve Denetleyici Kurum Olarak Hisbe Teşkilatı

### 3. Oturum: Türkiye'de İslami Finans Uygulamalarının ve Finansal Araçlar

Oturum Başkamı	İsmail DEREYATUK, Analist, Katılım Finans Dairesi, Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi		
17:00-18:15	Katılımcı	Fatih GÜÇLÜ, Saim KAYADİBİ, Feyzullah Esad ŞEKKELİ	AAOIFI Faizsiz Finans Standartlarında Murabaha ve Türk Katılım Bankaclığı Sisteminde Uygulanışı
		Dr. Fatih KAZANCI	Türk Eximbank'a İthalat Finansmanında Uygulayabileceği Faizsiz Bir Ürün Önerisi
		Dr. Öğr. Üyesi Hasan TERZİ, Burcu YILMAZ, Şulenur YURTSEVER	Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finans Modeli ve Türkiye Uygulamaları
		Dr. Öğr. Üyesi Adem YILDIRIM	İslam Hukukunda Menkul Malların/Paranın Vakfedilmesine Dair Fikhi Yaklaşımların Modern Para Vakfı Modelleri/Uygulamaları Işığında Yeniden Değerlendirilmesi

27 Ekim 2021 Çarşamba / 27 October 2021 Wednesday

B SALONU YOUTUBE LİNKİ: <https://www.youtube.com/channel/UCRlrhxMjnP19Ga7KMDhUgw>

### B SALONU

#### 1. Oturum: التدايعات الاقتصادية لجانحة كورونا، وسبل المواجهة

14:00-15:15	Oturum Başkanı	Dr. Öğr. Üyesi Hossam Moussa Mohamed SHOUSHA, KBÜ, İslami İlimler Fakültesi	
	Katılımcı	Maad KAMIL	الاقتصاد الاسلامي وأساليب النهوض به في ظل جائحة كورونا.
		Ali Shaikhoun	تقييم دور معايير المحاسبة لصيغ التمويل الإسلامية في الحد من آثار جائحة كورونا
		Majed ABUGHAZALAH	تطور دراسات الجدوى الاقتصادية بعد جائحة كورونا.
		Mohammad IBRAHIM	مقومات الاقتصاد الإسلامي في زمن تحديات كوفيد ١٩ كورونا.

#### 2. Oturum: دور الوقف في مواجهة آثار جائحة كورونا

15:30-16:45	Oturum Başkanı	Dr. Öğr. Üyesi Hossam Moussa Mohamed SHOUSHA, KBÜ, İslami İlimler Fakültesi	
	Katılımcı	Salah FARRAGE	دور الوقف في مواجهة آثار جائحة كورونا.
		Fuad b. Ahmed ATAULLAH	مقاصد الوقف ودورها في مواجهة الآثار الاقتصادية لجائحة كورونا دراسة وصفية تحليلية.
		Affa Mohammed SAEED	دور الوقف المالي في التصدي للآثار الطبيعية والأزمات البشرية
		Khurun'in ZAHRO'	تطبيق نظرية المصلحة في إدارة الأراضي الوقفية.

#### 3. Oturum: İslam Ekonomisinde Kredi İşlemleri ve Finansal Yöntemler

17:00-18:15	Oturum Başkanı	Bırol ÖRER, Uzman, Katılım Finans Dairesi, Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi	
	Katılımcı	Arş. Gör. Dr. Serpil SUMER, Prof. Dr. Turan ÖNDEŞ	Kâr Payı ile Faiz Oranlarının Aynı Olduğu Eleştirisine Yönelik Analitik Bir Çalışma: Faiz ve Kâr Payı Oranının Karşılaştırması
		Prof. Dr. Ali ACAR	Faizsiz Kredi Kullanımında TÜFE ve ÜFE Oran Yaklaşımlarının Analizi
		Süleyman KONUR	Katılım Finansında Vekâlet Yöntemi ve Kullanım Alanları
		Dr. Öğr. Üyesi Fatih TURAY	Fıkah ve İslam İktisadı Açısından Dropshipping (Stoksuz E-Ticaret)
		Doç. Dr. Mehmet Nuri GÜLER	Günümüz Ekonomi Sisteminde Kur'an ve Sünnet'in Getirdiği Fıkahın Yaşama Döktüğü Ekonomi

28 Ekim 2021 Perşembe / 28 October 2021 Thursday

A SALONU YOUTUBE LINKİ: <https://www.youtube.com/channel/UCDx80krzJLHdf76oW0v-PWw/videos>

A SALONU			
1. Oturum: Sosyal Sorumluluk			
09:00-10:15	Oturum Başkanı	Şanbaz YILDIRIM, Analist, Katılım Finans Dairesi, Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi	
	Katılımcı	Dr. Öğr. Üyesi Hasan TERZİ, Nilay ALTANLAR, Berrak ÇÖREKÇİOĞLU	Bankacılık Sektöründe Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Konvansiyonel Bankalar ve Katılım Bankalarının Karşılaştırılması
		Dr. Yusuf BALTA	Zekât Mallarında Aranan Şartlar Bağlamında Sosyal Sorumluluk
		Prof. Dr. Murat ŞİMŞEK, Hatice Kübra PEKKIRBIZLI	Tekâfül Sigortasında Hibrit Model
2. Oturum: Social responsibility of the Islamic economy and Corona crisis			
10:30-11:45	Oturum Başkanı	Madaa M. Mustafa, Director, Department of the Participation Finance, Finance Office of the Presidency of Turkey	
	Katılımcı	Fağih RAMADHAN, Yunita WULANDARI, Sunan Autad SARJANA, Azidni ROFIQO	Role Of Information Technology in Professional Zakat Collection Funds in Indonesia
		Nur ALAMSYAH, Hartomi MAULANA, Aqif KHILMIA, Alfarid FEDRO	Analysis of The Implementation of Stock Waqf Model in Indonesia
		Naufal Arsil Fitra PRATAMA, Mufti AFIE, Fadhila Tianti Mudi AWALIA, Abdul Aziz Husni MUBAROK	Waqf Management Model For Self-Sustained Educational Institution
		Atha Mahdi MUHAMMAD, Syahrudin SUMARDI, Atika Rukminastiti MASRIFAH	Integration of Waqf Model For Health Care Services In Indonesia
3. Oturum: The economic repercussions of Covid-19; the means of confrontation and potential opportunities from the perspective of the Islamic economics			
12:00-13:15	Oturum Başkanı	Nurullah TIRMAN, Analyst, Department of the Participation Finance, Finance Office of the Presidency of Turkey	
	Katılımcı	Ghazy TRIYATNO, Khurun'in ZAHRO', Achmad ARIE, Arif Dian SANTOSO	Comparative Analysis Between Traditional and Modern Waqf Fundraising Management
		Rahmantio TRIATMAJA, Lathiefa RUSLI, Andini RACHMAWATI, Sheema Haseena ARMINA	Blockchain Zakat System: A Strategy To Raise Muzakki's Trust in Zakat Institution
		Bouhedda GHALIA, Saheed Abdullahi BUSARI, Saidatolakma Mohd YUNUS	Activating Temporary Waqf and Its Mechanism in Social Financing in Alleviating The Effects of Covid-19: Applications Prospects in Malaysia
		Jasmin OMERCİĆ	Reviving The Socio-Economic Potential and Universal Role of Waqfs Via Integration of Knowledge (IOK) Maqâşid Methodology In Unprecedented Times
		Syahrudin SUMARDI, Mufti AFIE, Eko Nur CAHYO	Integration of Mawarith-Waqf Model For Orphan Empowerment: Preliminary Model and Modus Operandi

4. Oturum: The Response of Islamic Financial Service to the COVID-19 Pandemic			
14:30-15:45	Oturum Başkanı	Habibullah ZEKERİYA	
	Katılımcı	Sherrindra Avedta PRASETYO	Economic Recovery For Msme In Post-Pandemic Era: Potential Role of Waqf
		Salma ABDELLATEF	Did COVID-19 Affect Consumers Behavior? Evidence From Turkey For Online Shopping and Hoarding
		Nur Shasha DILLA	Positive Social Impact of Islamic Social Finance During COVID-19 Case Study of Malaysia
		İbrahim Ari, Muammer Koç	Regenerative Public-Civic Partnership: A Durable Business Model Based on Islamic Principles and FinTech for Easy and Hard Times of Economy
Rachid AOUIDAD	Temporary Waqf in The Framework of Maqâsîd Shariah: A Study on Contemporary Social Needs Under Covid 19		

28 Ekim 2021 Perşembe / 28 October 2021 Thursday

B SALONU YOUTUBE LİNKİ: [https://www.youtube.com/channel/UCRlrhxMjnP\\_I9Ga7KMDhUgw](https://www.youtube.com/channel/UCRlrhxMjnP_I9Ga7KMDhUgw)

B SALONU			
1. Oturum: دور الزكاة ومؤسساتها في مواجهة تحديات جائحة كورونا			
09:00-10:15	Oturum Başkanı	Dr. Öğr. Üyesi Halid DERŞEVİ, KBÜ, İslami İlimler Fakültesi	
	Katılımcı	Naim HANK, Mohamed Amine HOCINI	دور الوقف في مواجهة آثار جائحة كورونا على التعليم القرآني في الجزائر
		Muhammed Cüneyt ELDERŞEVİ	نقل الزكاة وإخراج القيمة فيها
	Moshab NABIL	دور الزكاة ومؤسساتها في مواجهة تحديات جائحة كورونا.	

2. Oturum: دور القرض الحسن في علاج آثار الوباء و صيغ التمويل الإسلامي			
10:30-11:45	Oturum Başkanı	Doç. Dr. Şahban YILDIRIMER, ASBÜ, İslami İlimler Fakültesi	
	Katılımcı	Yasser TARSHANY	دور القرض الحسن في معالجة آثار الوباء لتحقيق مقاصد الشريعة باستخدام تقنية البلوك تشين
		Abobhaa ALSHAMERI	دور القرض الحسن في رفع معانات المحتاجين ومواساة المنكوبين في زمن جائحة كورونا (كوفيد-19)
		Dr. Öğr. Üyesi Hossameldeen Khalil Farag MOHAMMED	دور التمويل الإسلامي في عالم كوفيد-19: صكوك الاستدامة وإدارة الأزمات نموذجاً
		Zeynelabidin HAYAT	لجوء البنوك المشاركة التركية إلى التورق المنظم في ظل جائحة كورونا وبدائله الشرعية.
	Khaled DERSHEWI, Hossam Moussa Mohamed SHOUSHIA, Ashraf MAHMOUD	الشرط الجزائري في ظل جائحة كورونا "دراسة تطبيقية على البنوك المشاركة في تركيا".	

3. Oturum: دور تطبيقات التكنولوجيا المالية في مواجهة الجائحة وخلق الفرص		
12:00-13:15	Oturum Başkanı	Doç. Dr. Mahmut SAMAR, ASBÜ, İslami İlimler Fakültesi
	Katılımcı	Abdulhanan ISA
		Mohammed Yahya ALRASHEDY
		Meqdad ALI
Mohamed Qalib DAQANE		

28 Ekim 2021 Perşembe / 28 October 2021 Thursday

A SALONU YOUTUBE LİNKİ: <https://www.youtube.com/channel/UCDx80krzJLHdf76oWQv-PWw/videos>

Değerlendirme Oturumu (A Salonu)		
16:00-17:15	Oturum Başkanı	Prof. Dr. Murat ŞİMŞEK
	Katılımcı	Prof. Dr. Servet BAYINDIR
		Madaa M. Mustafa
		Dr. Abdulmajid Obaid Hasan SALEH
		Prof. Dr. Murat ŞİMŞEK

Kapanış Konuşması	
17:30	Prof. Dr. Göksel AŞAN Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi Başkanı



## **Uluslararası İslam Ekonomisi Kongresi (27-28/10/2021)**

### **“Covid-19 Sonrası İslam Ekonomisi: Fırsatlar, Güçlükler ve Çözüm Önerileri”**

Corona salgını ve pandemisinin yayılmasıyla birlikte insanların yaşam tarzlarında çeşitli yönlerden büyük dönüşümler meydana geldi ve birçok toplum ve hatta en güçlü küresel ekonomilerin birçoğu bu durumdan etkilendi. Bu yüzden küresel ekonomi için bir çıkış yolu olması gerekiyordu. Özellikle İslam ekonomisine yönelen ülkeler ve İslam ekonomisinin veri ve çıktıları; İslam ekonomisini karakterize eden esnekliğin yanı sıra krizler ve hastalıklar karşısında İslam ekonomisinin birikmiş tecrübesi nedeniyle bu salgının etkileriyle yüzleşme yeteneğine sahipti.

Başta Corona pandemisi olmak üzere bu zorluklarla yüzleşmek için ilgili yetkililerin rolü ortaya çıkmaktadır ve bunun merkezinde akademisyenler ve araştırmacılar vardır. Çünkü İslam ekonomisinin bu felaketler ve krizlerle yüzleşme yeteneğini kanıtlamak onların sorumluluğundadır.

Bunun için Türkiye-Karabük Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi tarafından düzenlenen bu kongre, bilgi ve uygulamada krizler ve ölümcül hastalıklarla yüzleşmeye yardımcı olan bilimsel araştırmalar için bir yol haritası geliştirmek üzere bu konuda uzmanlaşmış bilimsel kurumlar, araştırmacılar ve katılmak isteyen akademisyenlerle birlikte hareket ediyor.

#### **Kongrenin Temaları**

**Birinci Tema: Corona Pandemisinin Ekonomik Yansımaları, Yüzleşme Araçları ve İslam Ekonomisi Perspektifinden Potansiyel Fırsatlar.**

- Yüksek enflasyon oranları ve bunu azaltmak için alınması gereken önlemler.
- Artan işsizlik oranları ve önerilen yüzleşme yöntemleri.
- Artan yoksulluk oranları ve pandeminin etkilerini azaltmak için önerilen çözümler.

**İkinci Tema: Corona Salgını Gölgesinde İslam Ekonomisinin Sosyal Sorumluluğu.**

- Corona pandemisinin zorluklarıyla yüzleşmede sosyal finans ve rolü.
- Vakıfların Corona pandemisinin etkileriyle yüzleşmedeki rolü.
- Corona pandemisinin zorluklarıyla yüzleşmede zekât ve kurumlarının rolü.
- Salgının etkilerinin tedavisinde karz-ı hasenin rolü.
- İslami toplumsal fonların pandemi ile başa çıkma ve yatırım fırsatları sağlamadaki rolü.
- Ödüle dayalı toplumsal fonlama.
- Bağışa dayalı toplumsal fonlama.
- Hisse senetlerine dayalı toplumsal fonlama.

**Üçüncü Tema: Corona Salgını Gölgesinde Gerçeklik ve Beklentiler Arasında İslami finansman formülleri.**

- Vadeli İşlem Yükümlülükleri ve Takipteki Borç Sözleşmeleri: Gerçeklik ve Çözümler.
- E-ticaret sözleşmeleri ve zorluklarla yüzleşme ve yatırım fırsatları bulmadaki rolleri.

- Pandemi ile yüzleşmede ve fırsatlar yaratmada finansal teknoloji uygulamalarının rolü.
- Pandeminin etkilerini azaltmada ve çeşitli yatırım alternatifleri sunmada İslami finans ürünlerinin rolü.

Dördüncü Tema: Salgının Etkilerinin Üstesinden Gelmek İçin Ekonomiyi Yönlendirmede Devletin Rolü.

- Salgının etkilerini aşmak için dinin amaçları çerçevesinde para politikaları.
- Mali tahsisler ve bunların ekonomiyi geliştirmedeki ve pandeminin neden olduğu ekonomik zararı gidermedeki rolü.
- Zekât dışındaki acil mali görevler için yasal kontroller.

### **First International Islamic Economics Congress (27-28/10/2021)**

#### **“Islamic Economy Post-Covid: opportunities and challenges”**

With the spread of the Corona pandemic, many aspects of our life have been changed and witnessed major transformations. Many societies, including those who enjoy the most powerful global economies, have been harmed and suffered from high rate of inflation and unemployment. This current crisis raises questions regarding how Islamic economy can contribute to responding to the disaster and mitigating its devastating consequences.

The role of relevant authorities is emerging to face these challenges, notably the Corona pandemic, with academics and researchers at the heart of it. Because it is their responsibility to prove the ability of the Islamic economy to face these disasters and crises.

To this end, this congress, will be convened under the auspice of Karabuk University and some of leading institutions. It aims at gathering some of the prominent scholars and researchers in Islamic economy to discover and discuss the opportunities, challenges, and potential solutions of the crisis.

Congress Objectives:

1. Contribute to prioritizing the research in the Islamic economy particularly in confronting the epidemics.
2. Exploring the viability and resilience of the Islamic economy in both dealing with the devastating consequences of Covid-19 and benefiting from its potential opportunities.
3. To provide both veteran and novel researchers in Islamic economy and Islamic finance an opportunity to share their insights regarding the challenges and the potential solutions of the crisis whether in practice and theory.
4. To offer the governmental agencies and policies makers some recommendation and suggested solutions in dealing with the economic repercussions of Covid-19.
5. To prove, practically and theoretically, the ability of the Islamic economy to face crises and epidemics, according to the equation of maintaining the principles of sharia without arbitrariness and dealing with reality without pretension.

The Themes of The Congress:



Theme I: The economic repercussions of Covid-19; the means of confrontation and potential opportunities from the perspective of the Islamic economics.

- High inflation rates and measures required to limit it.
- The impact of Increasing unemployment rates and proposed remedy means.
- The growing poverty rates and suggested solutions to mitigate the effects of the pandemic.

Theme II: Social responsibility of the Islamic economy and Corona crisis.

- Social funding and its role in addressing the challenges of Corona.
- The role of waqf in facing the effects of the Corona pandemic.
- The role of zakat and its institutions in meeting the challenges of Covid-19.
- The role of the interest-free loan (*al-Qard al-Hasan*) in treating the effects of the epidemic.
- Islamic crowdfunding and its role in dealing with the pandemic and creating investment opportunities.
- Reward-based crowdfunding.
- Crowdfunding based on donation.
- Equity/Sukuk-based crowdfunding.

Theme III: The Response of Islamic Financial Service to the COVID-19 Pandemic

- Future (*ajil*) Liabilities and long-term debts: reality and solutions
- E-commerce and its role in meeting challenges and creating investment opportunities.
- The role of Fintech applications in encountering of the pandemic and the creation of opportunities.
- The role of Islamic financial products in reducing the effects of the pandemic and providing various investment alternatives.

Theme IV: The role of the state in leading the economy to overcome the effects of the epidemic:

- Drawing the monetary policies within the framework of Maqasid al-Shari'ah to addressing the effects of the epidemic.
- The role of financial provisions in driving the economy and redressing the economic damage caused by the pandemic.
- Shariah regulations for imposing emergency financial duties other than zakat.

## المؤتمر الدولي للاقتصاد الإسلامي (27-28/10/2021)

“الاقتصاد الإسلامي بعد كوفيد -19: الفرص والتحديات ومقترحات الحلول”

مع انتشار وباء وجائحة كورونا حصلت تحولات كبيرة في أنماط الحياة من شتى الجوانب، وتضررت كثير من المجتمعات، بل وكثير من أقوى الاقتصادات العالمية، فكان لزاماً من وجود مخرج يلجأ إليه الاقتصاد العالمي وبخاصة الدول التي تتوجه نحو الاقتصاد الإسلامي، وكان لمعطيات ومخرجات الاقتصاد الإسلامي القابلية لمواجهة الآثار المترتبة على هذه الجائحة، وذلك بسبب المرونة التي يتسم بها الاقتصاد الإسلامي، وكذلك الخبرة المتراكمة لدى الاقتصاد الإسلامي في مواجهة الأزمات والأمراض.

وهنا يأتي دور الجهات المعنية لمواجهة هذه التحديات وبالأخص جائحة كورونا، وفي القلب منها الأكاديميون والباحثون، حيث تقع على عواتقهم مسؤولية إثبات قابلية الاقتصاد الإسلامي على مواجهة هذه النوازل والأزمات، وفق معادلة المحافظة على ثوابت الشرع بلا تعسف والتعامل مع معطيات الواقع بلا تكلف.

لأجل ذلك، يأتي هذا المؤتمر الذي تشرف عليه كلية الإلهيات بجامعة كارابوك- تركيا مع مجموعة من المؤسسات العلمية المتخصصة، لوضع خريطة أولية للبحث العلمي تساعد على مواجهة الأزمات والأمراض الفتاكة معرفة وتطبيقاً، وسيتم تناول هذه المحاور عبر آليتي الاستكتاب المباشر لبعض أهل التخصصات الدقيقة، والاستكتاب العام لمن يرغب بالمشاركة من الباحثين والأكاديميين.

### أهداف المؤتمر

1. المساهمة في رسم الخريطة الأولية للبحث العلمي في الاقتصاد الإسلامي في مواجهة الأوبئة والأمراض الفتاكة.
2. المساهمة في عمل نقلة نوعية في مستويات البحث العلمي في الاقتصاد الإسلامي في كافة مجالاتها، وبخاصة مواجهة الأزمات والأوبئة.
3. إتاحة الفرصة للباحثين والمهتمين في مجالات وأقسام الاقتصاد الإسلامي، وباقي فروع العلوم الإسلامية والإنسانية للمشاركة في المعلومات والقضايا والاهتمامات المشتركة في مختلف مجالات التأليف، واستكشاف التحولات الكبرى مع خبراء وباحثين متخصصين.

٤. إبراز روح التعاون بين المؤسسات البحثية والعلمية بهدف الوصول إلى عمل مشترك يبرز مكانة وقابلية الاقتصاد الإسلامي لمواجهة هذه الأزمات والأوبئة،

٥. إثبات قابلية الاقتصاد الإسلامي في مواجهة الأزمات والأوبئة عملياً وتنظيرياً، وفق معادلة المحافظة على ثوابت الشرع بلا تعسف، والتعامل مع معطيات الواقع بلا تكلف.

### محاوَر المُؤتمَر الاقتصادي الدولي الأول

المحور الأول: التداعيات الاقتصادية لجائحة كورونا، وسبل المواجهة، والفرص المحتملة من منظور الاقتصاد الإسلامي.

- ارتفاع معدلات التضخم والتدابير المطلوبة للحد من ذلك.
- تصاعد معدلات البطالة وسبل المواجهة المقترحة.
- تزايد معدلات الفقر والحلول المقترحة للتخفيف من آثار الجائحة.

المحور الثاني: المسؤولية الاجتماعية للاقتصاد الإسلامي في ظل جائحة كورونا

- التمويل الاجتماعي ودوره في مواجهة تحديات جائحة كورونا
- دور الوقف في مواجهة آثار جائحة كورونا.
- دور الزكاة ومؤسساتها في مواجهة تحديات جائحة كورونا.
- دور القرض الحسن في علاج آثار الوباء.
- التمويل الجماعي الإسلامي ودوره في التعامل مع الجائحة وتوفير الفرص الاستثمارية.
- التمويل الجماعي القائم على المكافأة.
- التمويل الجماعي القائم على العطاء والتبرع.
- التمويل الجماعي القائم على الأسهم والصكوك.

المحور الثالث: صيغ التمويل الإسلامي بين الواقع والمأمول في ظل وباء كورونا

- عقود الالتزامات الآجلة والديون المتعثرة: الواقع والحلول.
- عقود التجارة الإلكترونية ودورها في مواجهة التحديات وإيجاد الفرص الاستثمارية.
- دور تطبيقات التكنولوجيا المالية في مواجهة الجائحة وخلق الفرص.

- دور المنتجات المالية الإسلامية في الحد من آثار الجائحة وتوفير البدائل الاستثمارية المتنوعة.

#### المحور الرابع: دور الدولة في توجيه الاقتصاد للتغلب على آثار الوباء

- السياسات النقدية في إطار مقاصد الشريعة للتغلب على آثار الوباء.
- المخصصات المالية ودورها في دفع عجلة الاقتصاد وجبر الأضرار الاقتصادية المترتبة على الجائحة.
- الضوابط الشرعية لما يفرض من الواجبات المالية الطارئة في غير الزكاة.

**BİRİNCİ BÖLÜM**  
**BİLDİRİLER**

## **ACTIVATING TEMPORARY WAQF AND ITS MECHANISMS IN SOCIAL FINANCING IN ALLEVIATING THE EFFECTS OF COVID-19: APPLICABLE PROSPECTS IN MALAYSIA**

Bouhedda GHALIA\*

Saheed Abdullahi BUSARI\*\*

Saidatolakma Mohd YUNUS\*\*\*

**Background:** *Waqf* is considered as a voluntary Islamic socio-economic activity that combines the worldly interests which benefit the Waqf recipients and the endower by representing an act of worship of Muslims toward world rewards and ongoing rewards (*sadaqah Jāriyah*) in the hereafter. Moreover, there is an increasingly dire need among Muslims to cooperate and extend solidarity in all aspects of goodness especially in the period of emergency and natural disasters such as earthquakes, fires, wars, and plague. This is also important in the context of emergency conditions like Covid-19 and its economic effects on societies leading to increasing unemployment, poverty due to bankruptcy, and lockdown that has paralyzed many economic sectors.

**Objectives:** This paper aims to explore the importance of employing the Temporary Waqf and its mechanisms based on the following discussion: First: How donation in the form of "temporary Waqf" encourages benevolent charity and expands solidarity and socio-economic cooperation the level of Individual private and government institutions. Second: the role of donation in the form of "temporary endowment" in regulating and standardizing charitable acts based on shariah and legal framework. Third: How benevolence loan (Qard Hasan) in the form of "temporary Waqf" can encourage and expands the scope of financial cooperation between people. Fourth: Explanation of some models for the application of the temporary Waqf based on Malaysian experience. Fifth: Proposing models to activate "temporary Waqf" for financing socio-economic activities purposes.

**Methodology:** This study adopts inductive and analytical approaches in qualitative research. The study will conduct field research to explore the opinions of Waqf experts in Malaysia through online interviews.

**Keywords:** Temporary Waqf, Organizing and Structuring donations, Financing, and social solidarity, applications & Malaysian experience

\* Fiqh & Usul Fiqh Department, IRKHS, International Islamic University Malaysia, [Bouhedda@iium.edu.my](mailto:Bouhedda@iium.edu.my)

\*\* Fiqh & Usul Fiqh Department, IRKHS, International Islamic University Malaysia, [saheed@iium.edu.my](mailto:saheed@iium.edu.my)

\*\*\* Fiqh & Usul Fiqh Department, IRKHS, International Islamic University Malaysia, [akmayunus@iium.edu.my](mailto:akmayunus@iium.edu.my)

## **ACTIVATING TEMPORARY WAQF AND ITS MECHANISMS IN SOCIAL FINANCING IN ALLEVIATING THE EFFECTS OF COVID-19: APPLICABLE PROSPECTS IN MALAYSIA**

### **Introduction**

The highest version of cooperation and the beautiful way of being compassionate to people is to give special attention to the poor and arrange for their wellness and well-being. This is because Allah (ﷻ) has put a share for them in the wealth of the rich. This right of the poor and needy can be figured out in the form of *Zakāt*, charity, and alms.

In this regard, Muslims continued to endow their properties, gardens, houses, and other assets and participated in the construction of *Masājid* and *Madāris*, etc. (Rashid, 2012). Given the importance of constructing hospitals for public welfare, schools, and seminaries for better education and training, they gifted lands and buildings as *Waqf* (Cizacka, 2000; Rashid, 2012).

As per changing requirements, this Prophetic system too changed from perpetuity to Temporarily to enhance the role of the religious institutions in the social welfare practice and economic growth. In this regard, Jurists allowed several types of *Waqf*, such as cash *Waqf*, Share of *Waqf*, and Temporary *Waqf*. Also, some states of Malaysia permitted these kinds of *Waqfs*, though it is not allowed in Shāfa'ī school (Khalil, et al., 2020).

On the other hand, at the end of 2019, the deadly COVID-19 pandemic emerged and rapidly spread all over the globe, and consequently, it became a threat to public health in the upcoming years. Malaysia is among the countries which are severely affected by COVID-19. As a result, in the mid of March, the government of Malaysia had to enforce Movement Control Order (MCO) to control the rapid spread of the pandemic. This enforcement restricted the people from various activities, such as the prohibition of mass gatherings, whether for religious or social purposes and cultural events. This environment damaged the local economy and caused historic downturns in many economic sectors, which caused many people to suffer even for their day-to-day needs, particularly the B40 group (Ain Umaira et al., 2020; Razak, et al., 2021). MCO has to be continued since the number of COVID-19 patients was increasing sharply. This affected the health services badly due to the shortage of beds in government hospitals, and this situation further impacted front line workers due to the lack of crucial equipment such as Personal Protective Equipment (PPE) suit, face mask, hand sanitizer, and temperature scanners (Khalil, et al., 2020).

Hence, this paper aims to explore the importance of employing the Temporary *Waqf* and its mechanisms in combating unexpected crises and severe disasters such as the COVID-19 pandemic, etc. This is based on the following discussion: First: How donation in the form of "Temporary *Waqf*" encourages benevolent charity and expands solidarity and socio-economic cooperation at the level of Individual private and government institutions. Second: the role of donation in the form of "temporary endowment" in regulating and standardizing charitable acts based on *Shari'ah* and legal framework. Third: Explanation of some models for the application of the temporary *Waqf* based on Malaysian Experience. Fourth: Proposing models to activate "Temporary *Waqf*" for financing socio-economic activities purposes.

### **1. Concept of Waqf**

#### **1.1 A Brief History of Waqf in Islam**

The history of Islam is filled with precious examples of incomparable charity. In every era, good people stressed the formation of *Waqf* and carried out significant work in

its extension and promotion of this beneficial institution. It is important to remember that there are many Qur'anic verses in this regard. Allah (ﷻ) says:

"Righteousness is not that you turn your faces toward the east or the west, but righteousness is one who believes in Allah, the Last Day, the angels, the Book, and the prophets and gives wealth, in spite of love for it, to relatives, orphans, the needy, the traveler, those who ask, and for freeing slaves; establishes prayer and gives *Zakāt*; fulfill their promise when they promise; and are patient in poverty and hardship and during battle" (Al-Qur'an, 02:177).

The concept of *Waqf* is also promoted by Prophet Mohammad (ﷺ) not only verbally but also by his action. In this respect, Prophet (ﷺ) says:

"The best thing a person leaves behind after him in the world, there are three: Righteous Son, who would pray to God for forgiveness and upgrade of levels; Continuous Charity, whose rewards he would get and such a learning which is worked upon even after his death". (Al-Tirmidhi, 1975, p.652).

Due to the teachings of the Prophet Moḥammad (ﷺ), there was a ready temperament among the companions for doing charity on a sustained basis. Ḥazrat Jābir (RA), a close companion, said that among all the companions of the Prophet Moḥammad (ﷺ), he knew no one who had not parted with some share from his property in the way of Allah (ﷻ) (Al-Shirāzī, n.d., v.2, p.323).

After the companions, this tradition carried on. Later generations of Muslims continued to endow their properties, gardens, houses, and other assets and participated in the construction of Masājid. Given the importance of constructing hospitals for public welfare, schools, and seminaries for better education and training, they gifted lands and buildings as *Waqf* (Cizacka, 2000, pp.2-10).

Historically, this prophetic model of *Waqf* was enthusiastically followed by Muslims across the globe and became an essential part of the Muslim culture. The institution of *Waqf* is continuously growing and is being used as an institution to promote social well-being and social welfare.

### **1.2 Definition of Waqf and Temporary Waqf**

The term "*Waqf*" which is *Maṣḍar* (verbal noun), is derived from an 'Arabic word "*Waqafa*" which means to hold, to prevent or to restrain, and its plural is *Wuqūf* and *Awqāf* like *Thaub* and *Athwāb* (Al-Rāzī, 1979, v.5, p.135). Technically, according to Ibn Quddāmah and Shirāzī, *Waqf* means "to hold up the root and spread its usufruct" (Ibn Quddāmah, 1968, v.6, p.3; Al-Shirāzī, n.d, v.2, p. 323). This definition of *Waqf* is preferred due to its inclusiveness of the main purpose of *Waqf* and harmonization with the *Ḥadīth* of 'Umar (RA)', and with the common concept of *Waqf* that can be found in all four *Madhāhib*. However, it does not cover the various juristic differences that are found within them.

As far as *Waqf al-Mu'aqqat* (Temporary *Waqf*) is concerned, it consists of two 'Arabic words a) *al-Waqf*, b) *al-Mu'aqqat*. The word *al-Mu'aqqat* is derived from an 'Arabic word *Aqqata* or *Waqqata*, which means the limitation of time. Ibn Athir says that *al-Tawqīt* and *al-Taqīt* mean the time which has been set up for a particular thing (Al-Rāzī, 1979, v.5, p.135). Technically, in terms of *Fuqahā*, *T'aqīt* refers to determining the period of any



## ACTIVATING TEMPORARY WAQF AND ITS MECHANISMS IN SOCIAL FINANCING IN ALLEVIATING THE EFFECTS OF COVID-19: APPLICABLE PROSPECTS IN MALAYSIA

work from the beginning to the end. In this scene, *T'aqit al-Waqf* (temporary in *Waqf*) means that founder of *Waqf* determines the particular time for his/her *Waqf*, once this particular time will be completed, *Waqf* would be returned to the ownership of *Wāqif* and no longer will be used for *Waqf* (Haza, 2006).

Though no specific definition of Temporary *Waqf* could be found in classical *Fiqh*, Al-Kashnawī (1986) from Maliki school defined it as "the *Waqf* that is subjected to the specific period or limitation that is set up by the founder (*al-Wāqif*)". In other words, upon the completion of this specific period, *Waqf* would be returned to the ownership of its founder and no longer will be employed for *Waqf*. Furthermore, Kahf (2000) defined *Waqf* as "the detention on a specific property that can give benefits or profits for good purposes either generally or particularly in perpetuity and temporary". This definition of *Waqf* by Kahf includes both perpetual and Temporary *Waqf* as per the will of *Wāqif* as well as the terms and conditions of *Waqf*.

Apart from that, M. Firdaus and Amanullah (2016) described it as: "a form of *Waqf* that gives the founder (*al-Wāqif*) the right to laid down specific conditions either it is bind to a specific period or to a specific group of the beneficiaries (*al-Mawqūf 'Alayih*) based on the principles and laws as provided by the Lembaga Wakaf Negeri, as allowed by *Shari'ah*, and guarantees the welfare of the founder, the beneficiaries, and the property of *Waqf*". Though this definition of Temporary *Waqf* is following Malaysian *Waqf* laws enacted by some states, it does not meet with *Shari'ah* as no evidence includes a particular group of the beneficiaries in *Waqf al-Mu'aqqat*. Even the linguistic meaning of *Waqf al-Mu'aqqat* does not point out the inclusion of "certain groups of beneficiaries". Also, in the term (*al-Waqf al-Mu'aqqat*), *al-Mu'aqqat* is an adjective of *al-Waqf*, which is in the meaning of *al-Mawqūf* (*Waqf* property) as it is well-known in 'Arabic, that verbal noun (*Maṣdar*) either would be in the meaning of subject or object. Hence, there is no justification to mention it in the meaning of beneficiaries (*al-Mawqūf 'Alayih*).

In brief, though, the definition of *Waqf al-Mu'aqqat* described by Al-Kashnawī (1986) and Kahf (2000) is more general; it is by its linguistic meaning and *Fiqh's* perspective. Unlike the definition given by M. Firdaus and Amanullah (2016), though, following the enactment of Malaysian *Waqf* law, this neither met with its linguistic meaning nor *Fiqh* point of view.

### 1.3 Juristic Boundaries for Temporary Waqf

As it is known that everything in *Waqf* is subject to *Ijtihād*, and there is no single ruling in *Waqf* that gained unanimity except that the *Waqf* purpose of *Waqf* must be benevolent (*Birr*). Hence, jurists have different opinions regarding the legality of Temporary *Waqf*, which are as follows:

**First opinion:** The jurists of Ḥanafī (Ibn' Ābidīn, 2000, v.6, p. 518; Al-Kāsānī, 2002; Al-Khassāf, 1999, p.18), Shāfa'ī (Al-Shirazī, n.d, v.2, p. 326) and one opinion by Ḥanbalī (Ibn Quddāmah, 2005), insist that a Muslim *Waqf* must be created for an unlimited period. *Waqf* for limited periods is a contradiction in its terms and is not recognized in Islamic law. Importantly, in Ḥanafī school, according to Imam Abu Ḥanīfa and Muḥammad, the mention of "*T'abīd*" is required in such a case, and it is among the condition for a valid *Waqf*. Therefore, any term which implies perpetuity is sufficient to create a *Waqf*, such as the mention of the poor or *Ṣadaqah Mawqūfah* or for *Jihād*, etc.,

and benefit will go to the poor even though not specified (Ibn' Ābidīn, 2000, v.6, p. 518; Nizām, 2000, v. 2, p. 357; Al-Kāsānī, 2002). Their pieces of evidence are as follows:

1. *Ḥadīth* of 'Umar (RA) in which the Prophet (ﷺ) ordered him to tie up the property and apply its usufruct for human benefit. In this *Ḥadīth*, the word *Ḥabs* (detention) refers to the perpetuity, because if *Waqf* property is returned to the ownership of *Wāqif*, it will not be considered as *Muḥbas* (detained) due to that *Taḥbees* (to detain) is against the *T'aqīt* (temporary). Furthermore, the next sentences of this *Ḥadīth* are apparent regarding the perpetuity in *Waqf*. This is because if *T'aqīt* (temporary) in *Waqf* were allowed, it would be permissible to be sold, gifted, and inherited the *Waqf* property (Yūsuf, 2006).

2. *Waqf* property is dedicated to the ownership of Allah (ﷻ) or the ownership of beneficiaries as per Ḥanblī. This also requires perpetuity in *Waqf* because transferring ownership would be considered valid when it is perpetual, not Temporary. For instance, sale and purchase and *Hiba* (gift) for the limited time are invalid. Likewise, temporary in *Waqf* would be not considered valid (Haza, 2006).

3. *Waqf* is similar to the *'Itq*, because in both, the ownership is relinquished from the owner, so in *'Itq*, it is not allowed to emancipate for a limited period like in *Waqf*, it is not permissible to donate for a limited period. Both *'Itq* and *Waqf* are equal in terms of *Isqāt al-Milk*, as expressed by jurists, and temporary is not allowed in any type of *Isqāṭat*; consequently, it would not be allowed in *Waqf* as well (Yūsuf, 2006; Haza, 2006).

4. Both in the era of Prophet (ﷺ) and the era of companion, hundreds of properties donated, and further companions talked about *Waqf*. Significantly, their statements regarding *Waqf* demonstrate that perpetuity is among the central condition for the valid *Waqf*. There is no single statement of any companion that justifies the temporary in *Waqf* (Yūsuf, 2006).

**Second opinion:** In *Mālikī* school and one opinion in Ḥanbalī schools (*Al-Mardāwī*, 1955), perpetuity is not among the condition of valid *Waqf*, and *Wāqif* is allowed to limit certain time for his/her *Waqf*. Upon completing the deadline as determined by the *Wāqif*, the *Waqf* asset will be returned to the *Wāqif*. If the founder dies before the specified period, the *Waqf* property will be returned to his/her heirs. (Ibn' Ābidīn, 2000, v.6, p. 518; Nizām, 2000, v.2, p. 357). This view of *Imām Mālik* is one *Riwāyah* (narration) of *Imām Abu Yūsuf* from Ḥanafī school and also adopted by contemporary jurists like *Aḥmad Ibrāhīm*, *Muḥammad Abu Zahra* and *Muṣṭafa al-Zarqa* (Yūsuf, 2006; Haza, 2006). The jurists of *Mālikī* approve the temporary in *Waqf* with the condition 'by the will of *Wāqif*. They further allowed the *Waqf* of usufructs, which may very often be Temporary too (*Kahf*, 1999). Their pieces of evidence are as follow:

1. *Waqf* is one type of *Ṣadaqah* in the sense of its meaning and its objective, and it is well-known that temporary in *Ṣadaqah* is allowed like the perpetuity. Moreover, no evidence allows one and not the other. Therefore, differentiating between these two categories of *Ṣadaqah* is not supported by any evidence (Yūsuf, 2006).

2. *Waqf* refers to transferring the ownership of usufruct to the beneficiaries, and *Waqf al-Manāf'i* (*Waqf* of usufruct) is permissible in the case of perpetuity, so, same should be allowed with a limited period as well. In this sense, *Waqf al-Manāf'i* is similar to the lease (*Ijarah*) in which the usufruct of anything is leased for a certain period. So, *Waqf al-*

## **ACTIVATING TEMPORARY WAQF AND ITS MECHANISMS IN SOCIAL FINANCING IN ALLEVIATING THE EFFECTS OF COVID-19: APPLICABLE PROSPECTS IN MALAYSIA**

*Manāf'i* should be permissible like the *Ijārah*, and consequently, Temporary *Waqf* should be allowed too (Yūsuf, 2006).

3. The ultimate objective of *Waqf* is to get the reward from Allah (ﷻ) and to ensure the beneficiaries of *Waqf* get the benefits from the *Waqf*. This will include all types of assets that provide benefits either in the form of perpetuity or temporary.

Sheikh Abu Zahra contents that the principle of Temporary *Waqf* has more derivatives in *Shari'ah* compared to perpetual *Waqf*. This is because, in Islamic law, there are many examples in which something is held from any action for a limited period, such as *Rahan*, etc. However, hardly there would be an example in which something is held without a limitation on the holding period. Therefore, temporary in *Waqf* – which is in line with the rules of *Fiqh*- should be permissible, like the perpetual *Waqf*, which is allowed, though it is against the rule of *Fiqh*.

From the above-mentioned discussion of jurists, the second view (permissibility of Temporary *Waqf*) is preferred due to their strong and reasonable evidence. Furthermore, this view will approach the people to donate for the alleviation of poverty and elevation of the society. Notably, it must be remembered that perpetuity in Islamic endowment is the rule and temporary in *Waqf* is the exception. Therefore, the majority of *Fuqahā* believe that, essentially, *Waqf* is perpetual, and Temporarily in *Waqf* entails a clear statement of the *Wāqif's* will.

### **1.4 Temporary Waqf and Waqf Laws in Malaysia**

Malaysia is a constitutional monarchy with a federal government. It is made up of thirteen states and three federal territories. Each state has its local government, which has administrative independence. Malaysia's Federal Constitution is the country's supreme law, and it establishes the king as the paramount authority in matters of Islam like *Zakāt*, *Bait al-Māl*, and *Waqf* to mention a few ('Aziz and 'Ali, 2018). The 'State Islamic Religious Council' (SIRC) has been established in each state to instruct on all Islamic affairs, and each state has the authority to enact its law regarding the religious matters under Shāfa'ī school (Husin, 2018).

As far as Temporary *Waqf* is concerned, though the validity of Temporary *Waqf* is not permitted in Shāfa'ī school, it is adopted by some states, including Federal Territories, Terengganu, Johor, and Sarawak. For instance, Section 18 (2) (c) of Wakaf (Terengganu) Enactment 2016 states "Waqf Mu'aqqat" means submission of Waqf for a particular period". Also, Section 2, Majlis Islam Sarawak Ordinance 2001 describes "Wakaf khās" means dedication in perpetuity, or for a limited period, of the capital of property for religious or charitable purposes recognized by Islamic Law and the property so dedicated, the benefit and income of the property being given to specified persons or for purposes prescribed in the Waqf;". Furthermore, Section 2 of Administration of Islamic Law (Federal Territories) Act 1993 mentions "Wakaf khās" means dedication in perpetuity or for a limited period of the capital of property for religious or charitable purposes recognized by Islamic Law, and the property so dedicated, the income of the property being paid to persons or for purposes prescribed in the Waqf".

The above-mentioned provisions demonstrate that *Waqf al-Mu'aqqat* has been permitted by certain states in Malaysia, though it is not permitted in Shāfa'ī school. Notably, it should be noted that in some enactments, *al-Waqf al-Mu'aqqat* includes a "specified person" which is not *Waqf al-Mu'aqqat*, as discussed previously.

## **2. The Potential Role of Temporary *Waqf* in Combating Covid-19 And Other Disaster**

### **2.1 Negative Effect of Covid-19**

The phenomenon of COVID-19 pandemic disease has affected the whole world, including Malaysia. Due to the spreading of this dangerous disease, almost all the countries decided to stop the operation in many sectors as a preventive measure. In Malaysia, the government ordered to impose Movement Control Order (MCO) in March 2020 as the number of COVID-19 patients increased.

As a result, most of the netizens were having a hard time, especially the B40 group. Those who earn below RM4360 were categorized in this group (Zakiah, 2020; Khali, et al., 2020). To reduce and maintain the operation cost, many companies decided to resize the workforce in the company, reduce the employee's salary, or decide to close the company permanently (Razak, et al., 2021). Although the enforcement of MCO is to restrain this contagious disease, it has affected many things such as daily life routine, economic growth, public health, and national security. This situation also affected the income of the small businesses because of the order from the government to stop their operation during MCO. To ease their burden, the government has allocated financial aid for the B40 as well as small and medium business (Khalil, et al., 2020; Razak, et al., 2021).

Other than that, the medical front liners staff was also affected when the crucial equipment such as Personal Protective Equipment (PPE) suits, face masks, hand sanitizers, and thermal scanners was insufficient. Due to an increase in the number of COVID-19, the PPE suit is very important for the staff of the Ministry of Health (KKM) to face these contagion patients. The same situation also happened to the other front liners staff such as police and army. However, these problems have the attention of various organizations, such as the State Islamic Religious Council (MAIS), to mention a few (Nurhidayah, 2020; Khalil, et al., 2020).

### **2.2. The Advantages of Temporary *Waqf***

According to the scholars, temporary *Waqf* has the upper hand in dealing with a sudden disaster such as deadly COVID-19 because it can widen the sorts of property that can be donated. As indicated previously, that property can be categorized into (a) movable property, (b) and immovable property. Immovable property is the sole sort of property permitted to be endowed if the endowment is only performed in the form of perpetuity. This is because the essential premise of perpetual *Waqf* is that the property must stay in its original physical condition and cannot be devastated or damaged while it is in good standing (Al-Kāsānī, 2002). Though this approach has an optimistic and affirmative value as a preventive measure of *Waqf* properties, practically, it does not benefit as per the requirements of society due to technological advancements.

As it is experienced that at the time of any crisis and disaster, most of the equipment and aid comprises movable property, such as gloves, sanitizers, etc., as seen during the COVID-19 pandemic. From the researcher's point of view, this issue can be resolved by utilizing cash *Waqf* that is also part of Temporary *Waqf*. Comparably, this kind of crisis and pandemic cannot be solved effectively by applying perpetual *Waqf*. These circumstances demonstrate the advantages and benefits of Temporary *Waqf* in dealing with the crisis and controlling the disaster and pandemic.

**ACTIVATING TEMPORARY WAQF AND ITS MECHANISMS IN SOCIAL FINANCING IN ALLEVIATING THE EFFECTS OF COVID-19: APPLICABLE PROSPECTS IN MALAYSIA**

Notably, Temporary *Waqf* facilitates a great substitute not only for those who have immovable properties but for those who only have movable items either in the form of cash or in the form of movable items. In this sense, a person can donate some immovable properties for a limited period, such as a house, hall, school, or hotel, for various purposes. Also, he/she has an option to donate movable items for a specified time, such as books, vehicles, sanitizers, gloves, and other equipment. Furthermore, in Temporary *Waqf*, there is an option to endow some cash as a *Waqf* to be invested for a limited time, and the yield would be distributed among the beneficiaries, and at the end, cash would be back to the endower. This is illustrated in the figure below.

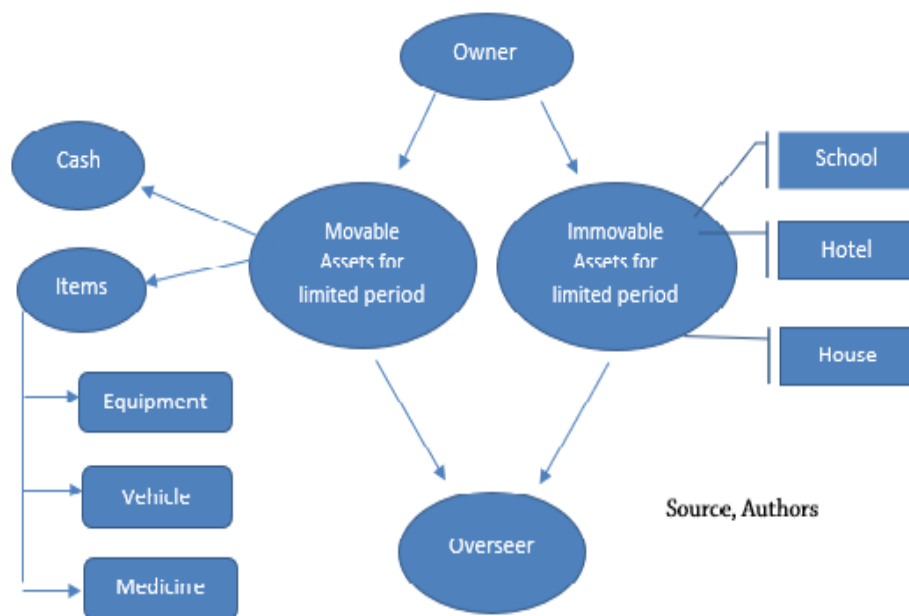


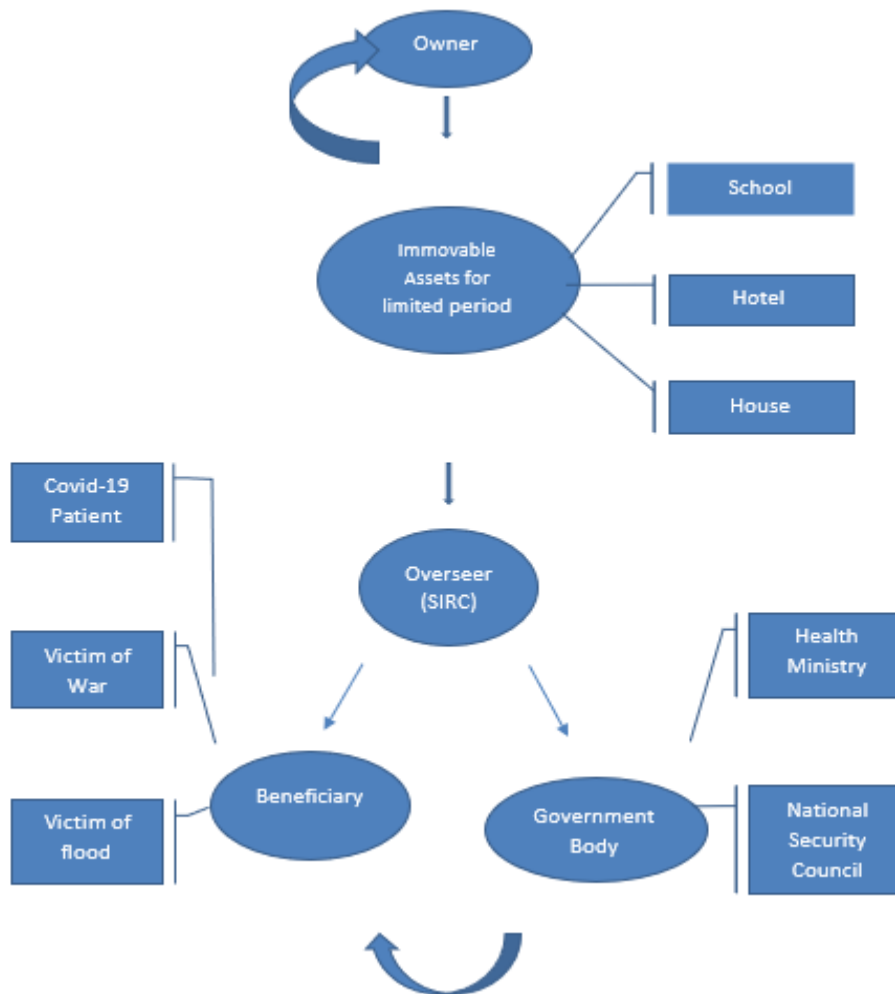
Figure. 1: Temporary *Waqf* in the Form of Movable and Immovable Property

Additionally, charity through the Temporary *Waqf* encourages the people to come forward for those who are suffering from serious illnesses and sudden disasters such as floods, earthquakes, fire, war, pandemic, etc. This is because sometimes, people have one or two extra rooms, halls, and property, which are saved for some purpose in the future; these properties, however, are not in use. In this situation, they would happily come forward to help the needy by donating these items or assets for a limited period, and also, there would not be any fear of losing their assets, as eventually, these will come back to them. Likewise, Temporary *Waqf* in the form of cash would lead to help the government to enhance and develop the country economically. In this sense, one can donate cash as a Temporary *Waqf* for a limited time and hand it over to the government bodies or other institutions for investment, and profit can be distributed among the beneficiaries. This would help both the government and the needy. It will boost the economy by investment and assist the needy from its return respectively. Furthermore, this type of *Waqf* could resolve an urgent issue of any disaster, such as floods, earthquakes, fires, war, pandemic,

etc. Overall, Temporary *Waqf* carries various advantages by helping the needy in any disaster on an urgent basis and developing the country economically.

### 2.3 Dealing with Covid-19: From Malaysian Experience

The COVID-19 pandemic has severely damaged the global economy and caused historic downturns in many countries, including Malaysia. In Malaysia, during the implementation of MCO, the government has designated numerous locations as quarantine centres until the epidemic is eradicated. There are around 153 quarantine centres and 63 additional quarantine centres, which comprise properties like hotels, schools, and halls (Luqman, 2020; Rafidah, 2020). During the MCO, accommodations and other facilities were provided to those suffering from COVID-19 and to those who were front liners like medical staff, security guards, etc. And these accommodations and facilities are comprised of both movable and immovable assets, in which hotels, halls, etc., can be categorized as immovable properties, while medical equipment, vehicle, etc., can be considered movable *Waqf*. Arguably, in the researcher’s opinion, this kind of help cannot be limited to those who are suffering from COVID-19; it can be extended to one who suffers any crisis such as floods, fire, war, to mention a few. Significantly, Temporary *Waqf* will make easier the job of government and other institutions to prepare a quarantine centre and provide other facilities for all who face any disaster.

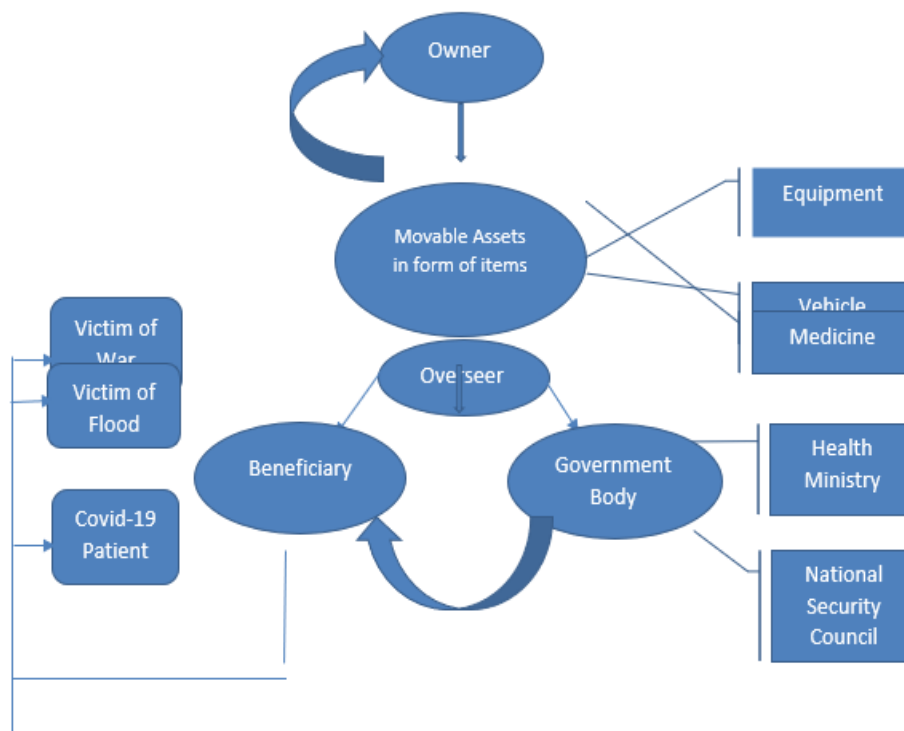


**ACTIVATING TEMPORARY WAQF AND ITS MECHANISMS IN SOCIAL FINANCING IN ALLEVIATING THE EFFECTS OF COVID-19: APPLICABLE PROSPECTS IN MALAYSIA**

Source, Authors

Figure 2: Purposed Model of Immovable Assets as a Temporary *Waqf* for Combating any Sudden Disaster

As elucidated in the figure that 1) owner donates immovable properties, which are schools, hotels, houses, etc., as a Temporary *Waqf*, and 2) this property will be handed over to the overseer that is SIRC in Malaysia, 3) now overseer has two options, either he provides this property directly to the beneficiaries such as COVID-19 patients, victims of war or flood, etc., or 4) overseer hands over to the government bodies like Health Ministry and Malaysian National Security Council, 5) to utilize it among the beneficiaries, and 6) upon the completion of time, the property will be returned to the owner.



Source, Authors

Figure 3: Purposed Model of Movable Assets in the Form of Items as a Temporary *Waqf* for Combating any Sudden Disaster

As illustrated in this figure that 1) owner donates movable items as a Temporary *Waqf* which are equipment, medicine, etc., and 2) these movable items will be handed over to the overseer that is SIRC in Malaysia, now overseer has two options, 3) either he provides these items directly to the beneficiaries, or 5) he hands over these movable items to the government bodies, 6) to utilize the item among the beneficiaries, 7) or upon the completion of time, these movable items will be returned to the owner.

Apart from all the issues, Malaysian economic growth has been harmed and affected badly due to the fatal threat presented by this pandemic in many industrial sectors. (Ain Umaira et al., 2020; Razak, et al., 2021). This situation also affected the

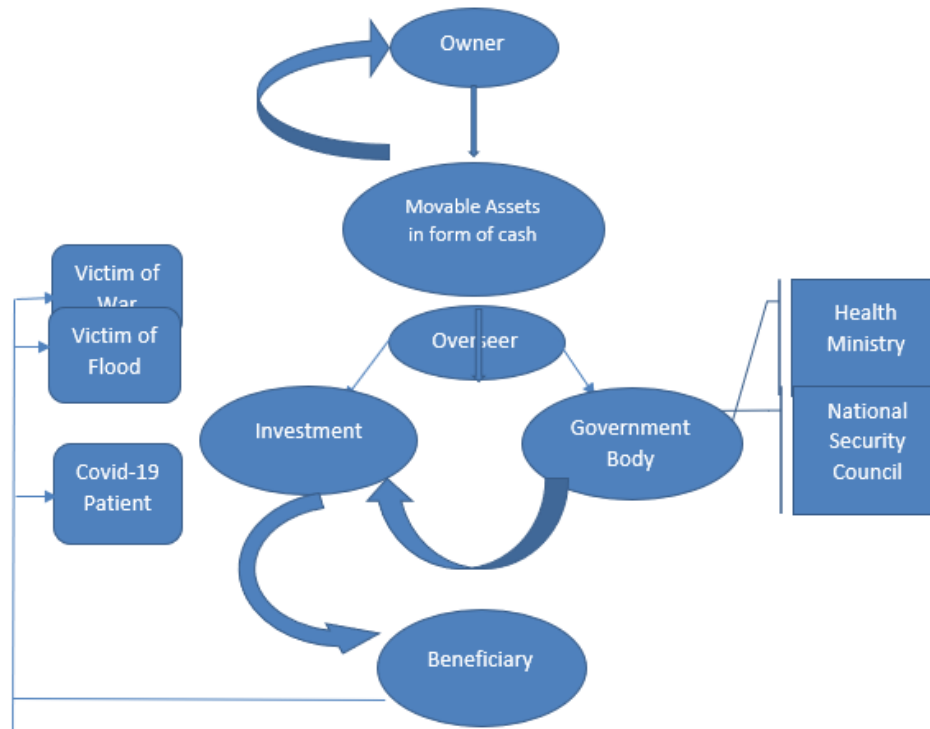
income for the small businesses, particularly small and medium-sized businesses, which may result in its permanent closure (Calvin, 2020; Razak, et al., 2021). According to Razak, et al (2021), the pandemic affected around 70-80% of industries related to small and medium businesses. On the other hand, in response to the current situation and the economic downturn, the Malaysian government has initiated many programs, including the PRIHATIN Rakyat Economic Stimulus Package (PRIHATIN Package) (Ain Umaira et al., 2020; Khalil, et al., 2020). According to Prime Minister Tan Sri Muhyiddin Yassin, the overall allocation under this package is RM250 billion (Khalil, et al., 2020).

In this regard, Temporary *Waqf* in the form of cash for a limited period with the purpose of investment can play a crucial role in economic growth. To achieve this purpose, people would be encouraged to endow some cash for a specified period, and the amount would be invested in low-risk profit-generating companies. The yield can be distributed among the beneficiaries, and at the end, the endowed amount would be returned to the endower. In this module, not only the *Wāqif* gets a reward from Allah (ﷻ) for his endowment towards the *Ummah*, but also the amount would be returned to him. This type of Temporary *Waqf* leads the people to come forward to help society and develop economic activities among the industries frequently.

As far as the investment of movable assets is concerned, it can be implemented in various forms, as suggested by scholars such as *Muḍārabah*, *Qard al-Hasan*, etc. (Hassan, et al., 2020). Historically, it can be traced back to the Ottoman era in which many sectors such as education, health, and welfare received huge financial aids from movable *Waqf*, and also from its profit and return (Cizaka, 1998). In the modern era, Fiqh Academy, in its Resolution No. 140 (15/6), recommended the investment of cash *Waqf* through both low-risk investment and high-risk investment (Hassan, et al., 2020). However, in the researcher's opinion, it is not advisable to invest *Waqf* assets in high-risk investments as it may cause *Waqf* assets to jeopardize.



**ACTIVATING TEMPORARY WAQF AND ITS MECHANISMS IN SOCIAL FINANCING IN ALLEVIATING THE EFFECTS OF COVID-19: APPLICABLE PROSPECTS IN MALAYSIA**



Source, Authors

Figure 4: Purposed Model of Movable Assets in the form of Cash as a Temporary *Waqf*

As illustrated in this figure that 1) founder donates cash as a Temporary *Waqf* for investment, 2) this amount will be handed over to the overseer that is SRIC in Malaysia, now overseer has two options, 3) either he invests this amount in low-risk profit-generating companies, or he hands it over to the government bodies for the investment, 6) in both cases, profit will be distributed among the beneficiaries, 7) and upon the completion of time, this amount will be returned to the owner.

Noticeably, by applying these modules of Temporary *Waqf*, both the needs of peoples in case of sudden disaster and the needs of government in economic downfall can be fulfilled. The former can be achieved by providing accommodations, medical facilities, and the day-to-day needs of the people who suffer from any emergency or sudden disaster. And the latter can be fulfilled by investing the Temporary *Waqf* in the form of cash, where economic disruption can be controlled.

### 3. Conclusion

The phenomenon of the COVID-19 pandemic has poorly affected the whole world, including Malaysia. This pandemic not only damaged and unparalleled the domestic economic sector, health, and security department but also impacted severely human's day-to-day needs and routines. This research reveals that Temporary *Waqf* could play a significant role in combatting natural or unexpected disasters like COVID-19 pandemic, earthquake, flood, fire, plague, etc. Not to limit, the Temporary *Waqf* in the form of cash can help the government to alleviate poverty, elevate society and boost economic activities. The researcher presented some models of Temporary *Waqf* that would play a

crucial role in the welfare of *Ummah* and economic growth. This model includes a) Temporary *Waqf* in the form of immovable properties such as hotels, schools, and halls, 2) Temporary *Waqf* in the form of movable items such as various types of equipment, foods, and vehicles, 3) Temporary *Waqf* in the form of cash that would help government too for economic growth. From *Shari'ah's* perspective, there is no issue in implementing the above-mentioned models as discussed in detail. Hence, the researcher requests the government bodies and related organizations in Malaysia to come forward for the upliftment of society and the development of economic activities in the country.

## ACTIVATING TEMPORARY WAQF AND ITS MECHANISMS IN SOCIAL FINANCING IN ALLEVIATING THE EFFECTS OF COVID-19: APPLICABLE PROSPECTS IN MALAYSIA

### References

- Al-Qur'an.
- Abu Zahrah, A.I. M. (1971). *Muhaḍarāt fi Al-Waqf*. Damascus: Dar Al-Fikr Al-Arabi.
- Ain Umaira, M. S., Syafiqah, N. A. S., Thevadas, R., Noordin, N. K., Rahman, A. A., Sekawi, Z., ... Sultan, M. T. H. (2020). COVID-19 outbreak in Malaysia: Actions taken by the Malaysian government. *International Journal of Infectious Diseases*, 97, 108–116. <https://doi.org/10.1016/j.ijid.2020.05.093>
- Aziz, A., & Ali, J. (2018). A Comparative Study of Waqf Institutions Governance in India and Malaysia. *Intellectual Discourse*, 1229-1246.
- Al-Khassāf, A. A. *Aḥkām al-Awqaf*. Tabatahā wa Sahahahu Muhammad bin 'Abd al-Salim al-Shaheen, (Beirut: D'Ēr al-Kutub al-'Ilmiyyah, 1999).
- Al-Kāsānī, A. A. (2002). *Badā'ī'u Al-Ṣanā'ī'u fi Tartīb Al-Sharā'ī*. Beirut: Dar Al-Kutub Al-Ilmiyyah.
- Al-Kashnawī, A. (1986). *Ashal Al-Madārik Sharḥ Irshad Al-Salīk fi Fiqh Imam Aimmah Malik*. Beirut: Dar Al-Fikr.
- Al-Rāzī, A. (1979). *Mo'jam Maqāyis al-Lughah*, Al-Muhaqqiq: Abdussalām Muhammad Hārun. Bairut: Dar al-Fikr, vol.5, p.467.
- Al-Rasā'a, M. (1937). *Al-Hidāyah al-Kāfiyah al-Shāfiyah li Bayān Haqāiq al-Imām Ibn 'Arafah al-Wāfiyah (Sharah Hudud Ibn 'Arafah li Al-Rasa'a)*. Bairut: al-Maktab al-Ilmiyyah.
- Al-Mardāwī, A. A. A. (1955). *Al-Insāf*. (First). Cairo: Matba'ah Al-Sunnah Muhammadiyah.
- Al-Shirāzī, A. I. I. (n.d.). *Al-Muhaddhab fi Fiqh al-Imām Al-Shif'āi* (n.p). Bairut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyyah,, vol. 2, p.323.
- Al-Tirmidhī, A. M. (1975). *Sunan al-Tirmidhī* (2<sup>nd</sup>edn), Taḥqīq wa T'alīq: Aḥmad Muḥammad Shakir, etl. Miṣr: Shirkat Maktabah wa Matb'a Muṣṭafā al-Yābi. vol.3, p.652.
- Cizakca, M. (1998). Awqaf in History and its Implications for Modern Islamic Economies. *Islamic Economic Studies*, 6(1).
- Cizakca, M. (2000). *A History of Philanthropic Foundations: The Islamic World from the Seventh Century to the Present*. Istanbul: Boğaziçi University Press.
- Calvin, C. (2020). COVID-19 in Malaysia: Economic Impacts & Fiscal Responses. Retrieved September 5, 2020, from Institute of Strategic and International Studies (ISIS) Malaysia website: <https://www.isis.org.my/2020/03/26/covid-19-in-malaysia-economic-impacts-fiscal-responses>
- Haza, M. M. (2006). Al-Waqf al-Mu'aqqat: Bahth Fiqhi Muqarin. Paper presented in the conference held in Makkah al-Mukarramah in 2006.
- Husin, R. (2018). "Waqf Implementation in Malaysian Universities: Overview and Way Forward". *The Social Sciences*, 13(1), (pp. 145-149).
- Hassan, R., Ali, J., & Mohamad Noor, F. (2021). Cash Awqaf: How It May Contribute to SDGs? In *Islamic Wealth and the SDGs* (pp. 559-577). Palgrave Macmillan, Cham.
- Ibn 'Ābidīn, M. A. (2000). *Raddul Muḥtār 'Alā al-Durrul Mukhtār Ḥāshiyah Ibn 'Ābidīn*, (Bairut: Dār al Marefah), Vol. 6.
- Ibn Quddāmāh, A. M. D. (1968). *Al-Mughnī* (n.p). Misr: Maktabah al-Qāhira, vol.6, pp.3-4.
- Ibn Quddāmāh, A. M. D. (2005). *Al-Mughnī wa yalīhi Al-Sharḥ Al-Kabīr*. Egypt: Dar Al-Kitab Al-Arabiyy.
- Kahf, M. (1999). "Towards the revival of Awqāf: A few fiqhi issues to reconsider." In *Harvard forum on Islamic finance and Economics*, vol. 1. New York, NY: Harvard University.
- Khalil, M. A. H. M., Ab Rahman, M. F., Thaidi, H. A. A., & Rahman, A. A. (2020). Advantages of temporary waqf in combating COVID-19 pandemic in Malaysia. *INSLA E-Proceedings*, 3(1), 167-180.
- Luqman, A. A. K. (2020, April 5). COVID-19: 63 premis termasuk hotel 5 bintang, jadi pusat kuarantin. *Berita Harian Online*. Retrieved from <https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2020/04/673373/covid-19-63-premis-termasuk>
- M. Firdaus, A. R., & Amanullah, M. (2016). Ta'bid al-waqf wa ta'qituhu fi wilāyat mukhtārah ff Malaysia. *Studia Islamika*, 23(3), 561–603. <https://doi.org/10.15408/sdi.v23i3.3592>
- Nizām Molāna and a Group of Indian Scholar, (2000). *Al-Fatāwā al-Hindiyyah*, (Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyyah, 2000), Vol. 2.
- Nurhidayah, H. (2020, April 12). PEMADAM jahit 1000 PPE untuk petugas HKL. *Sinar Harian*. Retrieved from <https://www.sinarharian.com.my/article/78611/EDISI/Selangor-KL/Pemadamjahit-1000-PPE-untuk-petugas-HKL> (Retrieved on 5 September 2020)
- Rashid, S. K. (2012). Measures for the Better Management of Awqaf. *IJUM Law Journal* Vol. 20, No. 1.
- Rafidah, M. R. (2020, April 3). COVID-19: 152 diisytiharkan Stesen Kuarantin. *Berita Harian Online*. Retrieved from <https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2020/04/672568/covid-19-152-diisytiharkan-stesen-kuarantin> (Retrieved on 5 September 2020)

- Razak, D. A., Amin, H., & Zuhaimi, A. Z. (2021). Factors Influencing Intentions On Use Of Cash Waqf As An Aid In Time Of Covid-19 In Malaysia.
- Yusuf, I. Y. (2006). Majalt Waqfiyyah Muqtarahah li Tanmiyah Mustadamah: Al-Waqf al-Mu'qqat. Paper presented in the conference held in Makkah al-Mukarramah in 2006.
- Zakiah, K. (2020, March 28). We have data on B40 but not enough on M40 to deliver quickly, says Azmin. The Star. Retrieved from <https://www.thestar.com.my/news/nation/2020/03/28/we-havedata-on-b40-but-not-enough-on-m40-to-deliver-quickly-says-azmin#:~:text=B40 is the base group,%2C361 and RM9%2C619> (Retrieved on 5 September 2020)

# **REGENERATIVE PUBLIC-CIVIC PARTNERSHIP: A DURABLE BUSINESS MODEL BASED ON ISLAMIC PRINCIPLES AND FINTECH FOR EASY AND HARD TIMES OF ECONOMY**

Ibrahim ARI\*

Muammer KOÇ\*\*

## **Abstract**

This study analyzes the change in social welfare and wealth inequality by comparing conventional debt-based (i.e., interest-based) business models with the proposed regenerative public-civic partnership model (RPCP). The proposed business model encompasses six main features as follows. It (i) fundraises from individuals by equity-based crowdfunding, (ii) invests in sustainable projects by equity-based funding, (iii) utilizes waqf-owned financial intermediary, (iv) incorporates public sector by purchasing agreements, (v) enables capital pooling to become regenerative and self-sufficient, and (vi) redistributes surplus capital by philanthropy in hard times such as adverse effects of COVID-19 pandemic on economies, and acting as an investor and venture capital for social and environmental entrepreneurs in easy times of economies. After proposing the RPCP as a conceptual model, we quantify it in numbers by agent-based computer simulations for a future time frame. As a proof-of-concept, the findings illustrate that the GINI index for wealth inequality drastically decreases from 0.898 to 0.451 in the RPCP settings, which indicates a substantial increase in social welfare. In addition, the RPCP redesigns a waqf-owned financial intermediary that allows capital pooling to carry out larger projects. In contrast, conventional waqf systems do not allow pooling. In the last few words, the RPCP is proven that it has promising socioeconomic outcomes for the benefit of societies.

**Keywords:** Islamic finance; waqf; crowdfunding; agent-based modeling; COVID-19.

## **Introduction**

The global economy has been passing through a hard time due to the adverse impact of the COVID-19. The world has been experiencing the deepest global recession since World War II. Many countries reported negative growth (IMF, 2020), and thus the global economy shrunk by around 3.5 percent in 2020 (IMF, 2021). In line with this, global debt has sharply climbed from 320% in 2019 (Tiftik et al., 2020) to around 360% in 2021 by adding \$4.8 trillion to the global debt mountain (Tiftik et al., 2021). The reason for such high-level debt is rooted in conventional interest-based financing models adopted by private and particularly the public sector. From a macroeconomic and

\* Division of Sustainable Development, College of Science and Engineering, Hamad Bin Khalifa University, Qatar Foundation, Doha, Qatar. Corresponding Author: [iar@hbku.edu.qa](mailto:iar@hbku.edu.qa)

\*\* Division of Sustainable Development, College of Science and Engineering, Hamad Bin Khalifa University, Qatar Foundation, Doha, Qatar.

## **REGENERATIVE PUBLIC-CIVIC PARTNERSHIP: A DURABLE BUSINESS MODEL BASED ON ISLAMIC PRINCIPLES AND FINTECH FOR EASY AND HARD TIMES OF ECONOMY**

sustainability viewpoint, national budget deficiency restricts funding public infrastructure in achieving the UN sustainable development goals (SDGs). Such barriers force governments to borrow a significant amount of capital to accomplish these goals. However, such excessive borrowing leads countries to unsustainable debt zones (Ari & Koc, 2018).

Many, especially developing, countries have retarded economic and social progress because the high debt burden negatively influences development. Consequently, excessive debt-based financing induces serious difficulties in various layers of society and ends up with social crises because it causes an increase in wealth inequality in the long run. Policymakers and businesspeople usually overlook the social and environmental factors of the development while funding the capital need for projects, even sustainable, such as renewable energy, but built by unsustainable financing. In return, such funded sustainable projects might lead to unsustainable development. Thus, financial analyses should report not only economic and environmental outcomes but also consider social ramifications.

This study proposes a regenerative public-civic partnership model (RPCP) applying Islamic principles and enabling a self-sufficient financing mechanism. The RPCP brings government and individuals together by purchasing agreements (PAs). Instead of any monetary subsidy, the PAs will enhance the productivity of the country. Moreover, the public becomes the shareholder of the project company (i.e., owner of the products), and hence the common complaints about the product costs are expected to be reduced. We embed the waqf institution to cover social needs, either philanthropic or funding needs or both. In easy times, waqf fund will be used as venture capital and in hard times as philanthropy. The proposed conceptual model utilizes FinTech by employing an equity-based crowdfunding platform that is expected to reduce the operational cost of the financing. Furthermore, crowdfunding enables to reach a broader community from each layer of the social fabric.

This study analyzes the change in social welfare and wealth inequality by comparing conventional financing models and the proposed conceptual model with a computational model in a future timeframe. To this end, we develop and simulate an agent-based computational model to demonstrate the improvements of the proposed RPCP model in financing projects. This research requires use case projects for computational implementations of the conceptual models, and thus we select solar powerplants. The computational model supports policymakers by enabling them to evaluate a various set of policy interventions in a computer-generated semi-closed economic system at no cost. As a result, we illustrate that the RPCP model lowers wealth inequality in addition to debt burden and thus social tension while providing the capital required for sustainable development.

### **1. Literature Review**

Piketty (2014) illustrated that countries experienced numerous social challenges such as rebellions, upheavals, and even battles triggered throughout history to attempt to eliminate or, at least, mitigate extreme wealth inequality. This wealth gap and injustice is rooted in the centralization of capital in a small group of elite people, far from social inclusion, morals, and ethics. The initial point of the wealth centralization is stemmed from the capitalist doctrine of “laissez-faire, laissez-passer,” and based on this doctrine, each and every player in the economy prioritizes self-interest and raises his/her own

profit (see Backhouse and Medema (2008) for comprehensive discussions). The primary criticism of the socialist economy, particularly communism, to the capitalist system is that larger capital grows by seizing smaller capital (Marx, 1887). The socialist economy was established as a reaction to the capitalist system. However, taking collective property-ownership- as a basis and ignoring individual ownership and freedom, the socialist economy impaired justice and fair competition. This shortcoming prevented a free-market economy that is a vital feature of successful economies.

On the other hand, Islamic economics thought supports justice in distributing (and redistributing) income and wealth and embracing social inclusiveness (Akram Khan, 1991). Islamic finance encourages a free market long before the capitalist economy. However, Islamic economics has power over the market to prevent monopolistic or oligopolistic initiatives in favor of protecting the economic and financial order. Hence, Islamic economics provides a free market as long as it does not harm society. Moreover, Islamic finance forbids interest (riba) and promotes equity-based investments by employing profit and loss-based shares (Çizakça, 2014; Presley & Sessions, 1994). Islamic economics stresses the social and environmental harmony, and thereby this thought drives the Muslims to spend for the benefit of people and environment by establishing a “waqf” system, which is benevolent Islamic institution (Kahf, 2003). Ari and Koc (2021) define waqf terminology as “an entity that belongs to Allah (the God) the Almighty, and it owns and spends all kind of tangible and intangible assets for the good of all creatures.” Awqaf<sup>1</sup> (plural form of waqf) are one of the shining institutions of Islamic civilization, and perhaps the best example of civic empowerment and productive society (social capital). They carry out a wide range of public services without any need from governments when their outreach or effectiveness is short. In addition to this, the waqf system functioned as a premature Islamic banking system in the Ottoman era to finance capital needs for people and small enterprises and carry out essential philanthropic purposes by earned profit (Bulut & Korkut, 2019).

### **Waqf system’s impact on economy**

Waqf-based institutions aim to protect the society and environment with philanthropic funds from donations and thus lower substantial public expenditures. Therefore, awqaf reduce the budget deficit and curb the sovereign debt by downsizing the public sector (Çizakça, 1998). Subsequently, a decrease in demand for debt-based funding diminishes interest rates, facilitating investments and thus growth. However, the literature on Islamic economics has paid limited attention to the role of awqaf in diminishing or even removing interest (riba) from the financing system (Çizakça, 1998).

Throughout history, awqaf play a profound role in eradicating hunger, educating people, providing well-being, and nurturing animals and even plants by more equitable capital redistribution (Sadeq, 2002). However, they have a downside from the financial perspective: the lack of capital pooling, which is an important financial feature (Çizakça, 1998). Awqaf operate in the voluntary sector and do not accumulate donations, but large social and environmental projects demand a significant amount of money that can be obtained by capital accumulation, so pooling (Çizakça, 1998). Therefore, enabling capital pooling requires restructuring a new institution based on the waqf to provide capital accumulation with retaining the awqaf’s benevolence feature. This study provides full

1 Awqaf represents the plural form of “waqf” meaning Islamic foundation with specific conditions. It is common in the English language and thus not italicized.

## **REGENERATIVE PUBLIC-CIVIC PARTNERSHIP: A DURABLE BUSINESS MODEL BASED ON ISLAMIC PRINCIPLES AND FINTECH FOR EASY AND HARD TIMES OF ECONOMY**

consideration on these issues and strives to deliver an innovative business model incorporating waqf-owned financial intermediaries by redesigning operations efficiently and utilizing equity-based fundraising.

### **Equity crowdfunding**

Equity crowdfunding constitutes around seven percent of the total crowdfunding amount summing up to about \$2.5 billion in 2015 (Barnett, 2015). Thus, although the crowdfunding market is in the crawling stage, it carries substantial potential, especially in emerging countries in which nearly 345 million households can invest a small amount via crowdfunding. In this regard, each household earns at least US\$10,000 income a year and retains three months' savings. These numbers show us that they have the potential to invest in crowdfunding campaigns around US\$95 billion a year by 2025. In short, equity crowdfunding has been rising fast as an alternative financial instrument alone and by combining other financial instruments. For instance, Ari and Koc (2021a) combine equity-based crowdfunding with philanthropy and establish a self-sufficient financial intermediary. The readers can visit Agrawal et al. (2014) in which a literature review is performed on the fundamentals of equity crowdfunding.

## **2. Methodology**

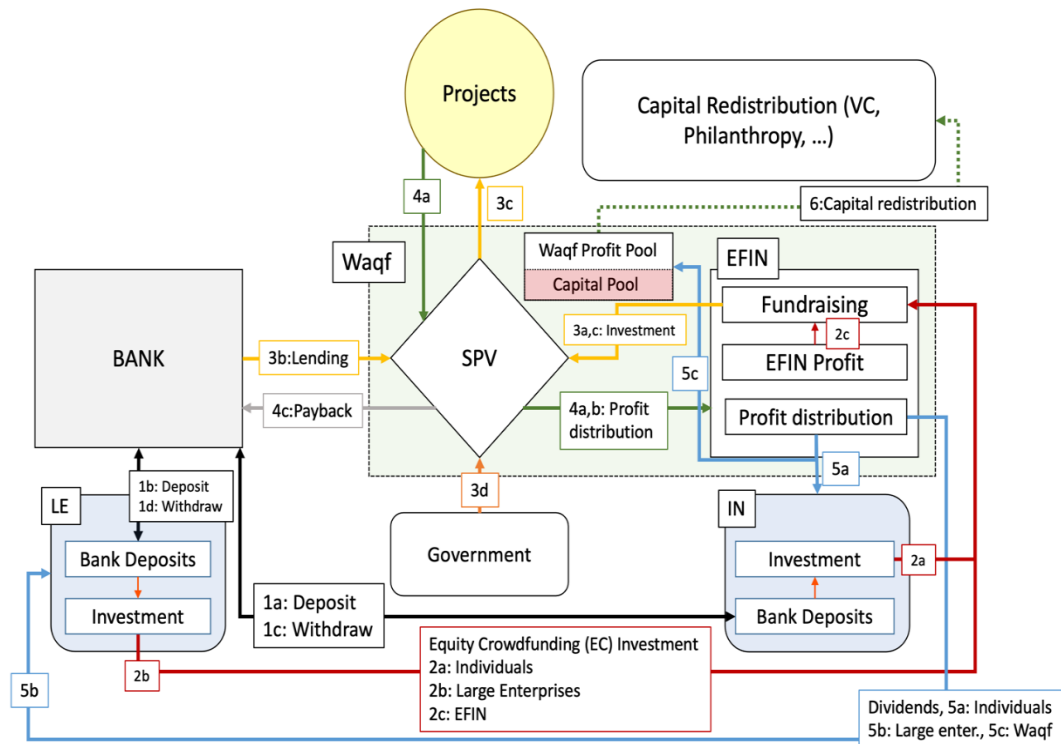
This study proposes a novel business model, the RPCP, incorporating a waqf-owned financial intermediary, government with purchasing agreements and the special business license for the operations, and individuals through equity-based crowdfunding. We first design a conceptual model to illustrate how the RPCP works and then develop a computational agent-based model employing the solar powerplants (hereafter, interchangeable with solar farms) to simulate the RPCP model compared to conventional business models. This study evaluates the RPCP model's performance by investigating the overall change in the Gini index for wealth. The aim is to attain lower wealth inequality for larger social inclusion and harmony. It is important noting that this study adopts modeling and simulation basics from the authors' recently published papers (Ari & Koc, 2019, 2021b, 2021a). Therefore, readers can visit Ari and Koc (2019) for the detailed information on this paper's methodology of agent-based modeling and computer simulations. This paper combines the waqf-based financing model from (Ari & Koc, 2021b) with philanthropic equity-based crowdfunding mechanism (Ari & Koc, 2021a), and derives the conceptual RPCP model.

### **The conceptual RPCP model**

Figure 1 illustrates the conceptual structure of the RPCP model, including six fundamental entities: waqf, bank, large enterprises (LE), individuals (IN), government, and projects to be financed. The LE and IN entities represent the population in the semi-closed economic system, and those will be quantified by the computational model in the following subsection. Each member of these entities has two options either he/she (or large enterprise) deposits his or her savings into the bank (Arrow 1a and 1b in Figure 1, henceforth only arrows are mentioned) or invests in projects being developed by waqf through equity crowdfunding (Arrow 2a and 2b), or does both. They also keep their savings in the bank and withdraw when they invest (Arrow 1c and 1d). In this study, we propose a novel waqf system with its operations and relations with the other entities. The waqf consists of two main subsidiaries: equity-based financial intermediary (WEFIN), special purpose vehicle (SPV). The WEFIN includes three pools: fundraising pool, WEFIN profit pool (self-profit), and profit distribution pool. The WEFIN fundraises from



individuals (i.e., the public), large enterprises, and itself through equity-crowdfunding (EC), and collects the capital in the fundraising pool. The shareholders (participants through EC) have certain limits to invest in projects (Arrow 2a, 2b, and 2c), and these limits—will be quantified in the following subsection— plays a crucial role in establishing the RPCP model. After reaching the capital required for performing projects, then the WEFIN invests in projects (Arrow 3a and 3c) through the SPV. In parallel to this, the government also joins the project by purchasing agreements (PAs) (Arrow 3d) that guarantee buying products if they are not sold out. The WEFIN profit pool keeps a certain amount of profit before sharing gross profit yielded from projects (Arrow 4a and 4c) to invest in projects up to a certain limit quantified later to become self-sufficient. In other words, the WEFIN takes an intermediation share and project developer share, which will be quantified in the following subsection, and then it distributes the remaining profit to the shareholders according to their shares (Arrow 5a, 5b, and 5c). The waqf has its own profit pool with two segments: immediate spending and capital pooling. It utilizes this pool in immediate spending for philanthropy and in capital pooling for venture capital and social impact finance in easy times of the economy (Arrow 6). The mentioned



conceptual business model constitutes the regenerative public-civic partnership.

Figure 1. The RPCP conceptual model.

### The conceptual model implementation into the computational model

The computational agent-based model (ABM) demonstrates a proof-of-concept, and thus has some assumptions set out a short list as follows.

- Implementing a financing system requires projects to be funded in the ABM. The projects are decided to be solar farms, and only one type of project we have. Many solar farms (SFs) can be built in predefined time frequency.

**REGENERATIVE PUBLIC-CIVIC PARTNERSHIP: A DURABLE BUSINESS MODEL BASED ON ISLAMIC PRINCIPLES AND FINTECH FOR EASY AND HARD TIMES OF ECONOMY**

- Five scenarios are analyzed in this study. WEFIN only exists in Scenario 5, which is the RPCP model. In other scenarios, it behaves as a standalone financial intermediary.

- The ABM model structures one agent for each type of entities in the conceptual RPCP model except investors, customers, and projects-SFs. In long, the ABM includes the waqf, WEFIN-or EFIN depending on scenarios-, and bank only one for each.

- The ABM model creates the all the agents with the predefined parameters, and the agents behave as they start to operate with the initial simulation time.

- The bank operates as a simple financial intermediary.

- The bank's income is the earned interest from the loans provided for the SFs, and daily lending to the interbank market.

- Taxation plays an important role in developing financial models. However, as a proof-of-concept, we simulate the financial market without taxation that is considered as future work.

There are many inputs in the model to simulate various aspects of the financial market and social inclusion, main social and financial parameters are given in Table 1 and Table 2.

Table 1. The configuration parameters for the semi-closed hypothetical economy.

<b>Agent</b>	<b>Variable</b>	<b>Unit</b>	<b>Value</b>
Depositor/Investor	Initial capital (IN)	USD	100,000,000
	Initial capital (LE)	USD	450,000,000
	Population (IN)	people	100,000
	Population (LE)	people	10
Loan	Interest rate	-	0.04
	Loan period	year	10
	Grace period	year	LT
Bank	Central bank rate	-	0.0225
	Interest of required reserves	-	0.0220
	Prime-deposit interest rate	-	0.0105
	Default-deposit interest rate	-	0.0095

This study investigates five scenarios to analyze the change in wealth inequality, wealth accumulations, and capital pooling.

Table 2. The main parameters investigated in this study.

	<b>Scenario 1</b>	<b>Scenario 2</b>	<b>Scenario 3</b>	<b>Scenario 4</b>	<b>Scenario 5</b>
Project Developer	LE	LE	EFIN	EFIN	WFIN
Debt:Equity (%)	70:30	0:100	0:100	0:100	0:100
Shareholder List	(LE,B,IN,EFIN)	(LE,B,IN,EFIN)	(EFIN,IN,LE,B)	(EFIN,IN,LE,B)	(WFIN,IN,LE,B)
Shareholder Limits	(1, 1, 1, 1)	(1, 1, 1, 1)	(1, 1, 1, 1)	(0.2, 1, 1, 1)	(0.2, 1, 1, 1)
Non-Profit EFIN	FALSE	FALSE	FALSE	FALSE	TRUE
Waqf Share	0	0	0	0	0.5

### Results and Discussion

Table 3 summarizes the results of wealth accumulation and Gini index for the scenarios. These results show that the proposed policy in Scenario 5 outperforms the other scenarios in terms of Gini index minimization and the wealth maximization at the same time.

Table 3. Results of the five policy scenarios.

Entity	Wealth in S1	Wealth in S2	Wealth in S3	Wealth in S4	Wealth in S5 (RPCP)
Bank	2,898.76	2,161.94	1,491.84	1,705.73	1,715.44
EFIN (WFIN) <sup>1</sup>	759.95	1,325.82	7,075.56	3,572.83	498.00
Large Enterprises	6,766.31	8,491.56	1,337.78	1,537.01	1,567.50
Individuals	240.66	240.66	1,106.57	4,578.85	4,578.85
Waqf	0.00	0.00	0.00	0.00	3,051.33
Total	10,665.68	12,219.97	11,011.75	11,394.41	11,411.11
Gini Index	0.977	0.980	0.899	0.598	0.451

## **REGENERATIVE PUBLIC-CIVIC PARTNERSHIP: A DURABLE BUSINESS MODEL BASED ON ISLAMIC PRINCIPLES AND FINTECH FOR EASY AND HARD TIMES OF ECONOMY**

Notes: 1. The WFIN only exists in the proposed RPCP model (i.e., Scenario 5). In other scenarios, the EFIN act as a standalone equity-based financial intermediary.

This paper proposes an equity-waqf-based financing model, involving a waqf-owned intermediary, by considering sustainability in a holistic approach. As a proof-of-concept, the results clearly demonstrate that the RPCP model drastically decreases wealth inequality in opposition to debt-based financing models raising the inequality. Additionally, the RPCP restructures a waqf system and enables capital pooling, which is a lack of conventional awqaf. In detail, this study employs robust policies consecutively in five scenarios to reach the desired policy framework. In Scenario 1, we set debt:equity share to 70:30, which is a business-as-usual case in practice. This case illustrates that wealth inequality increases more than the previous scenario, and this trend is also observed even more severe in Scenario 2 that is pure equity-based financing. This increase shows that conventional equity-based financing without implementing any novel policies increases wealth inequality in favor of large enterprises because they are already wealthy and obtain more and more shares from wealth by exercising the funding priority and project developer role. Therefore, Scenario 3 introduces two policy rules on top of Scenario 2 by replacing the project developer to the for-profit equity-based financial intermediary and shareholder list by prioritizing this intermediary and individuals over large enterprises. In this case, the intermediary has not adequate capital at the beginning of the simulation to fund investments, and then individuals finance solar farms. Therefore, the initial stage shows an erratic decline in wealth inequality. However, it again raises after the mid-2030s because the for-profit equity-based intermediary accumulates enough capital to finance solar investments alone without raising money from individuals or large enterprises. Therefore, Scenario 4 restricts the intermediary for investments by setting 20% limit of overnight capital cost. This policy limits the for-profit intermediary to fund investments alone because it becomes a self-sufficient financier after a certain time, and this would eventually harm social harmony. In this scenario, wealth inequality substantially reduces to 0.598 in 2070, which is very low inequality (Credit Suisse, 2018).

In the proposed PCP model in Scenario 5, the waqf and WFIN becomes operational. The waqf has a separate foundation pool for transferring the profit earned by being intermediary and investor. The results demonstrates that the RPCP model substantially enhances social welfare by distributing wealth more equitable. In this scenario, the Gini Index for wealth inequality drastically decreases to 0.451 at the end of the simulation; in other words, 50 year later. As a proof-of-concept, this Gini Index presents the lowest inequality in the world (Credit Suisse, 2018). Besides, the RPCP model enables the waqf's capital pooling by holding a certain amount of income profit in the waqf profit pool. This pooling makes possible to build potential large projects to the benefit of the nation. In short, this study indicates that waqf-based innovative institutions contribute to social welfare and balanced economic growth.

### **Conclusion**

This study analyzes the changes in wealth inequality, capital pooling, and social prosperity by comparing conventional debt-based (i.e., interest-based) business models with the proposed regenerative public-civic partnership model (RPCP). The proposed business model encompasses six main features as follows. It (i) fundraises from individuals by equity-based crowdfunding, (ii) invests in sustainable projects by equity-based funding, (iii) utilizes waqf-owned financial intermediary, (iv) incorporates public

sector by purchasing agreements, (v) enables capital pooling to become regenerative and self-sufficient, and (vi) redistributes surplus capital by philanthropy in hard times such as adverse effects of COVID-19 pandemic on economies, and acting as venture capital and social impact financier in easy times of economies. After proposing the RPCP as a conceptual model, we quantify it in numbers for a future time frame by agent-based computer simulations. As a proof-of-concept, the findings illustrate that the GINI index for wealth inequality drastically decreases from 0.898 to 0.451, which indicates a substantial increase in social welfare, in the RPCP settings as opposed to the conventional business models. In addition, the RPCP redesigns a waqf-owned financial intermediary that allows capital pooling to carry out larger projects. In contrast, conventional waqf systems do not allow the pooling. In the last few words, the RPCP is proven that it has promising socioeconomic outcomes for the benefit of societies.

## REGENERATIVE PUBLIC-CIVIC PARTNERSHIP: A DURABLE BUSINESS MODEL BASED ON ISLAMIC PRINCIPLES AND FINTECH FOR EASY AND HARD TIMES OF ECONOMY

### References

- Agrawal, A., Catalini, C., & Goldfarb, A. (2014). Some simple economics of crowdfunding. In *Innovation Policy and the Economy* (Vol. 14, Issue 1). <https://doi.org/10.1086/674021>
- Akram Khan, M. (1991). The future of Islamic economics. *Futures*, 23(3), 248–261. [https://doi.org/10.1016/0016-3287\(91\)90139-S](https://doi.org/10.1016/0016-3287(91)90139-S)
- Ari, I., & Koc, M. (2018). Sustainable financing for sustainable development: Understanding the interrelations between public investment and sovereign debt. *Sustainability*, 10(11). <https://doi.org/10.3390/su10113901>
- Ari, I., & Koc, M. (2019). Sustainable financing for sustainable development: Agent-based modeling of alternative financing models for clean energy investments. *Sustainability*, 11(7), 1967. <https://doi.org/10.3390/su11071967>
- Ari, I., & Koc, M. (2021a). Philanthropic-crowdfunding-partnership: A proof-of-concept study for sustainable financing in low-carbon energy transitions. *Energy*, 222, 119925. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2021.119925>
- Ari, I., & Koc, M. (2021b). Towards sustainable financing models: A proof-of-concept for waqf-based alternative financing model for renewable energy investments. *Borsa Istanbul Review*. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.bir.2021.03.007>
- Backhouse, R. E., & Medema, S. G. (2008). *Laissez-faire, Economists and*. 1–12. <https://doi.org/10.1057/978-1-349-95121-5>
- Barnett, C. (2015, June 9). Trends Show Crowdfunding To Surpass VC In 2016. *Forbes*. <https://www.forbes.com/sites/chancebarnett/2015/06/09/trends-show-crowdfunding-to-surpass-vc-in-2016/>
- Bulut, M., & Korkut, C. E. M. (2019). Ottoman cash waqfs: An alternative financial system. *Insight Turkey*, 21(3), 91–111. <https://doi.org/10.25253/99.2018EV.07>
- Çizakça, M. (1998). Awqaf in History and Its Implications for Modern Islamic Economies. *Islamic Economic Studies*, 6(1), 43–70.
- Çizakça, M. (2014). Risk sharing and risk shifting: An historical perspective. *Borsa Istanbul Review*, 14(4), 191–195. <https://doi.org/10.1016/j.bir.2014.06.001>
- Credit Suisse. (2018). *Global Wealth Databook 2018* (Issue October).
- Esty, B. C. (2004). Why Study Large Projects? An Introduction to Research on Project Finance. *European Financial Management*, 10(2), 213–224.
- IMF. (2020). World Economic Outlook: A Long and Difficult Ascent. *International Monetary Fund*, October, 85–114. <https://www.elibrary.imf.org/view/IMF081/29296-9781513556055/29296-9781513556055/29296-9781513556055.xml?language=en>
- IMF. (2021). World Economy Outlook. In *International Monetary Fund* (April). <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/03/23/world-economic-outlook-april-2021>
- Kahf, M. (2003). The Role of Waqf In Improving The Ummah Welfare. *The International Seminar on “Waqf as a Private Legal Body,”* 1–26. [http://monzer.kahf.com/papers/english/ROLE\\_OF\\_WAQF\\_IN\\_THE\\_WELFARE\\_OF\\_THE\\_UMMA\\_H.pdf](http://monzer.kahf.com/papers/english/ROLE_OF_WAQF_IN_THE_WELFARE_OF_THE_UMMA_H.pdf)
- Marx, K. (1887). *Capital : A Critique of Political Economy Volume I Book One: The Process of Production of Capital: Vol. I* (D. Allinson, M. Harris, C. Clayton, & A. Blunden (eds.); Dave Allin, Issue 2008). <https://doi.org/10.1002/ejoc.201200111>
- Piketty, T. (2014). *Capital in the twenty-first century*.
- Presley, J. R., & Sessions, J. G. (1994). Islamic Economics : the Emergence of a New Paradigm. *The Economic Journal*, 104, 584–596.
- Sadeq, A. M. (2002). Waqf, perpetual charity and poverty alleviation. *International Journal of Social Economics*, 29(1–2), 135–151. <https://doi.org/10.1108/03068290210413038>
- Tiftik, E., Mahmood, K., & Aycok, R. (2021). Global Debt Monitor Reassessing the Pandemic Impact. *Institute of International Finance*, September, 1–6.
- Tiftik, E., Mahmood, K., & Poljak, J. (2020, January 13). Global Debt Monitor Sustainability Matters. *Institute of International Finance*, 1–7.

# **DID COVID-19 AFFECT CONSUMERS BEHAVIOR? EVIDENCE FROM TURKEY AND EGYPT FOR ONLINE SHOPPING AND HOARDING**

Salma ABDELLATEF\*

## **Abstract**

The emergence of COVID-19 post-outbreak effects have been reflected on the behavior of billions of consumers around the globe due to diversified reasons as fear of infection, uncertain future, and the doubt of pursuing the normal pattern of their everyday lives, especially, after the approval of restrictive measures by almost all countries' governments. With the purpose of exploring consumer behavior changes in Turkey, this study aims at analyzing firstly, if novel Coronavirus (COVID-19) drove more consumers to shop online and secondly, whether they hoard more goods out of fear in the context of what is known as "Panic Buying". Utilizing the qualitative methodology to analyze the answers of 177 participants residing in Turkey and Egypt, a significant percentage of participants showed willingness to shop online more or are buying more from online stores during the pandemic especially in Turkey compared to Egypt. Moreover, participants showed goods' hoarding tendency resulting from factors as fear, broadcasted news and beliefs that food would be scarce. Based on the papers' findings, mainly gender, age, and income can be utilized to identify consumers that have intentions to shop online, while the same is not proved for hoarding. As well, the paper proposes recommendations for policymakers and marketers. For further studies, some limitations as the prices of products, their quality, cultural habits, and lockdown measures in the country of study compared to others, should be taken into consideration.

**Keywords:** COVID-19, Online Shopping, E-commerce, Hoarding, Consumer Behavior.

## **1. Introduction and Survey of Literature**

Since the official announcement of the widespread of the novel Coronavirus in January 2020 (World Health Organization, 2019), the routines of people's lives have changed greatly, and their consumption behavior is nothing different, especially in the light of governmental measures with regards to the spread of the virus such as lockdowns, curfews, limited working hours, etc. During the time of pandemics (or sometimes global crisis), evidence from previous studies conducted in different countries has shown a significant change in consumer behavior with regards to shopping more from online stores, as well as generated tendencies to hoard. Firstly, the shift of some consumer's shopping habits from physical shopping to more online shopping represents a situation

\* Masters Student (Masters of Islamic Economics and Finance), İslami Araştırmalar Enstitüsü, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi- Hükümet Meydanı No: 206050 Ulus, Altındağ/ANKARA/ Türkiye. E-posta: [salmagamalmohamedamin.abdellatef@student.asbu.edu.tr](mailto:salmagamalmohamedamin.abdellatef@student.asbu.edu.tr) ORCID: 0000-0001-7079-2822

## **DID COVID-19 AFFECT CONSUMERS BEHAVIOR? EVIDENCE FROM TURKEY AND EGYPT FOR ONLINE SHOPPING AND HOARDING**

that has been proved for many countries in similar situations before and after COVID-19's eruption.

During the first half of 2003, (Kee & Wan, 2004) reported that online grocery sales experienced an ascension in Singapore during the SARS virus outbreak, mentioning that among participants of the collected sample (211 shoppers), those 21-40 years old participants tend to use e-shops more, while ones with an income less than 1500\$ aren't encouraged to use them. According to (Martin-Neuninger & Ruby, 2020), after applying a complete lockdown due to the spread of Coronavirus, New Zealand has experienced a drastic increase in the demand for online shopping, especially for groceries, clarifying that many retail shops are broadening their online accessible facilities to be able to cover the elevated demand levels on online shops.

Additionally, (Chang & Meyerhoefer, 2020) referred to the same change in Taiwanese shoppers, stating that their investigation revealed a shift to online food shopping, where the intensive media coverage made sales highly responsive to the increasing COVID-19 reported cases. According to their utilized data of the largest Taiwanese agri-food e-commerce platform (Ubox), they found that online sales of food increased significantly by 5.7% and consumers' number by 4.9% with everyone additional confirmed case of the Coronavirus.

In the United States, Consumers are less willing to perform their grocery shopping in physical stores with the vast spread of Coronavirus, and consumers' expenditures on grocery rose and is still rising rapidly (Grashuis et al., 2020). Moreover, (Repko, 2020) elaborated that before COVID-19, the market share of online retailers was 3% or 4%, yet after the pandemic, it was kicked up to 10% to 15% of the grocery market of the United States. The online shopping surge is proved as well by the remarkable increase in the volume of retail e-commerce around the world. For example, the United States' Census Bureau of the Department of Commerce announced that in the third quarter of the year 2020, e-commerce estimate has increased by 36.7% from the third quarter of 2019, where retail sales increased by 7%, representing 14.3% of total sales which corresponds to the months right after the eruption of the novel Corona virus (U.S. Census Bureau, 2020).

On the other hand, Panic Buying is a well-established phenomenon in economics, and behavioral economics more specifically, that takes place in an extraordinary global crisis, pandemics, or natural disasters. It involves people starting to hoard goods out of fear or worry, and that can be explained by their fear or worry of not being able to attain them in the future time, their perception of scarcity, the fear of losing control over the surrounding environment, feeling insecure or instable and relating that to the intensity of a present situation or previous similar calamities, crisis or pandemics. (Arafat et al., 2020). For our present time, it has been discussed that COVID-19 caused disrupted consumption patterns due to uncertainty and volatility, referring to the shift of U.S. consumer demand for food, drugs, and drinks. Moreover, selectively hoarding toilet papers were noticed in the States, which extended to a mass-hoarding phenomenon in other countries like Italy, Australia, the united kingdom, and others. (Baddeley, 2020).

As well, (WANG & HAO, 2020) found that food hoarding prevails during the COVID-19 Pandemic. Utilizing collected samples from three different cities in China, the authors confirmed the existence of rational and irrational food hoarding consumers behavior due to the available food amount in their hand, infection possibility, bad mood, and the psychology of the herd. Similar results have been reached in (Islam et al., 2020),



wherein four countries; U.S., China, India, and Pakistan, data demonstrates that hoarding mainly results from fear of scarcity and psychological stress.

All things together, this study intends to find out if results for both aforementioned discussed aspects concerning consumers' tendency to shop online or to hoard, is applicable to samples collected from Egypt and Turkey at the time of COVID-19 through analyzing people's views and possible motives, trying to find out which age, income or gender categories that determines consumers' decisions in this regard. The importance of the study prevails in showing the reasons behind people's willingness to shop online, for policymakers to promote the use of online shops, facilitating its utilization as a measure aiming at limiting the spread of the virus. Moreover, the study aims at introducing a glimpse of the hoarding behavior in both countries, clarifying the role of the media in encouraging such behavior, and enabling policymakers to make decisions suitable to alleviate panic buying consequences as avoiding shortages of necessities supply. That, taking into consideration that the analysis of this study's results is focused on data collected in the period identified as a turning point in Corona virus's spread.

## 2. Hypothesis

We suppose that consumers in Egypt and Turkey would show a tendency to shop online and to hoard since March 2020 (the start of both countries' shutdowns) **but to a limited extent**. That hypothesis is derived from:

1- The volume of e-commerce in both countries that experienced a surge since COVID-19's outbreak. According to the Turkish e-commerce information platform, e-commerce volume in Turkey increased to 91.7 billion Turkish Lira in the first 6 months of 2020, compared with 55.9 billion in the first six months of 2019, with an increase of 64%. This increase included tremendous changes in what Turkish people buy but the most remarkable was the increase in demand for food supermarkets by 420%, Chemicals by 169%, and home appliances by 102% than it was between March and May 2019 (E-Ticaret Bilgi Platformu, 2020). As for Egypt, the Head of Trade Development authority stated that Coronavirus contributed to the growth of Egyptian e-commerce, where the e-commerce market size reached around 3 billion dollars by December 2020 representing 10% of official e-commerce platforms, where 90% is unofficial and still irregulated. He referred that COVID-19 generated an increase in the demand for grocery products and electronic devices (The Daily News Egypt, 2020). Additionally, compared to 2.6 million dollars in March 2019, the volume of e-commerce in Egypt increased by (45% - 50% ) since March 2020 (R2S Logistics, 2020), wherein March 2020, demand for consumer goods increased by 80%, and retail suppliers reported an increase in sales due to consumers' fears of the spread of Coronavirus (Federation of Egyptian Chambers of Commerce, 2020).

2- Despite the previous clarification about e-commerce volumes in both countries, Measures applied to restrict the spread of the virus as lockdowns, curfews, restricting working hours of markets, and **shut down businesses** in both countries are considered less than other countries as the U.S., the United Kingdom, and other European countries that experienced the implementation of more strict measures.

**DID COVID-19 AFFECT CONSUMERS BEHAVIOR? EVIDENCE FROM TURKEY AND EGYPT FOR ONLINE SHOPPING AND HOARDING**

**3. Methodology**

With the aim of analyzing participants' answers of both collected samples, the paper attempts to introduce empirical results with regards to Coronavirus's outbreak as the main contributor in forming a stimulator of triggering an increased online shopping and a hoarding behavior in support of the paper's hypothesis. That would be pursued by conducting a descriptive statistical analysis of the answers of 177 participants of the aforementioned conducted surveys in Turkey and Egypt exploring how they make their purchasing decisions during the COVID pandemic in both countries. As well, the paper would analyze people's views that gives our research a hint about their motives and tendency to hoard.

**4. Data**

The research utilized data consists of two separate samples, one of (87) residents in Egypt and another sample of (90) residents in Turkey. Data was collected in December 2020 by a structured questionnaire that was developed using online Google Forms, shared with different respondents, due to social distancing considerations. The survey used for both countries was the same but in different languages, and it was divided into three sections of multiple-choice questions. The first section includes questions about participants' demographic and socio-economic backgrounds, represented in gender, age, nationality, education, occupation, and monthly income. Participants were asked also if they or their families have experienced COVID-19 to relate that with their behavior. The second section included questions about participants' views and behavior concerning online shopping. They were asked about how many times they usually shop on monthly basis, their online shopping experience before and after the Corona pandemic, their willingness to try online shopping, and if they changed the way they shop after the spread of the virus. The third and last section included questions intended to discover if they adopt a hoarding tendency. They were asked about their views about food scarcity, and if news, worry, or fear of the pandemic drove them to buy extensively. (see Appendix A.)

**Table 1. Demographics of participants in proportions (mean values).**

Characteristic	(Sample from Turkey)			(Sample from Egypt)		
	Proportion (%) (Mean) ) n=90	Std. Error	Std. Deviation	Proportion (%) (Mean) ) n=87	Std. Error	Std. Deviation
<b>Gender</b>			<b>.4253</b>			<b>.5020</b>
<b>Male</b>	<b>.23333</b>	<b>.0448</b>	<b>221</b>	<b>.47126</b>		<b>674</b>
<b>Female</b>	<b>.76666</b>	<b>.0448</b>		<b>.52873</b>	<b>.0538</b>	
	<b>67</b>	<b>329</b>		<b>56</b>	<b>273</b>	

Salma ABDELLATEF

<b>Age</b>	٢٦.٥٤		<b>7.914</b>		<b>41.352</b>		<b>14.56</b>
	٤٤٤		<b>091</b>		<b>94</b>		<b>325</b>
<b>Nationality</b>			<b>.5026</b>				<b>.1٠٧٢</b>
<b>Turkish</b>	<b>.48888</b>	<b>.0529</b>	<b>77</b>	<b>Egypt</b>	<b>.98850</b>	<b>.0114</b>	<b>١١٣</b>
<b>Foreigner</b>	<b>89</b>	<b>868</b>		<b>ian</b>	<b>57</b>	<b>943</b>	
	<b>.51111</b>	<b>.0529</b>		<b>Forei</b>	<b>.01149</b>	<b>.0114</b>	
	<b>11</b>	<b>868</b>		<b>gner</b>	<b>43</b>	<b>943</b>	
<b>Education</b>			<b>.6779</b>				
			<b>016</b>				
<b>High School</b>							<b>.7047</b>
<b>University</b>						<b>.0417</b>	<b>401</b>
<b>Degree</b>	<b>.24444</b>	<b>.٠٤٥٥</b>				<b>754</b>	
	<b>44</b>				<b>.18390</b>	<b>.0526</b>	
<b>Master's or</b>	<b>.54444</b>	<b>٥٤٢</b>			<b>8</b>	<b>149</b>	
<b>Ph.D.</b>	<b>44</b>	<b>.0527</b>			<b>.60919</b>	<b>.0436</b>	
	<b>.21111</b>	<b>901</b>			<b>54</b>	<b>81</b>	
	<b>11</b>				<b>.20689</b>		
		<b>.٠٤٣٢</b>			<b>66</b>		
		<b>٥٨٢</b>					
<b>Occupation</b>			<b>.7360</b>				<b>.8021</b>
			<b>861</b>				<b>29</b>
<b>Student</b>	<b>.68888</b>	<b>.٠٤٩٠</b>			<b>.08045</b>	<b>.0293</b>	
<b>Employed</b>	<b>89</b>				<b>98</b>	<b>309</b>	
<b>Unemployed</b>	<b>.18888</b>	<b>٧٢٤</b>			<b>.63218</b>	<b>.0519</b>	
<b>(or retired)</b>	<b>89</b>	<b>.0414</b>			<b>39</b>	<b>981</b>	
	<b>.12222</b>	<b>905</b>			<b>.28735</b>	<b>.0487</b>	
	<b>22</b>	<b>.0347</b>			<b>63</b>	<b>975</b>	
		<b>194</b>					
<b>Monthly</b>			<b>1.476</b>	<b>Mont</b>			<b>1.629</b>
<b>Income (T.L.)</b>			<b>406</b>	<b>hly</b>			<b>47</b>
<b>0 - 1000</b>	<b>.41111</b>	<b>.0521</b>		<b>Incom</b>	<b>.26436</b>	<b>.0475</b>	
	<b>11</b>	<b>556</b>		<b>e</b>	<b>78</b>	<b>538</b>	
<b>1001 - 2000</b>	<b>.23333</b>	<b>.0448</b>		<b>(L.E.)</b>	<b>.28735</b>	<b>.0487</b>	
	<b>33</b>	<b>329</b>		<b>0 -</b>	<b>63</b>	<b>975</b>	
<b>2001 - 3000</b>	<b>.0360</b>			<b>2000</b>	<b>.08045</b>	<b>.0293</b>	
	<b>.13333</b>	<b>33</b>			<b>98</b>	<b>309</b>	
	<b>33</b>						

**DID COVID-19 AFFECT CONSUMERS BEHAVIOR? EVIDENCE FROM TURKEY AND EGYPT FOR  
ONLINE SHOPPING AND HOARDING**

<b>4001 or More</b>	<b>.05555</b>	<b>.0242</b>	<b>2001</b>	<b>.05747</b>	<b>.0250</b>
	<b>56</b>	<b>805</b>	<b>-</b>	<b>13</b>	<b>971</b>
	<b>.16666</b>	<b>.0395</b>	<b>4000</b>	<b>.31034</b>	<b>.4988</b>
	<b>67</b>	<b>038</b>	<b>4001</b>	<b>48</b>	<b>72</b>
			<b>-</b>		
			<b>6000</b>		
			<b>6001</b>		
			<b>-</b>		
			<b>8000</b>		
			<b>8001</b>		
			<b>or</b>		
			<b>More</b>		
Entire Sample = 90			Entire Sample = 87		

**\*Stata Program was utilized to analyze and process data.**

Table 1. illustrates the demographic characteristics of the sample collected in Turkey and Egypt. Firstly, Among the total of 90 participants from Turkey, approximately 76.7% of participants were females and 23.3% were males. Participants' ages ranged between 18 and 64, where the average age is 26.5 years old. Our sample is mixed with 49% of Turkish citizens and 51% of foreigners residing in Turkey. About 75% of participants are at least holders of a four-year university degree, which indicates to it being a highly educated sample. Students represent around 69% of the sample, however, employed participants represent about 19%, and unemployed or retired form 12% of the sample. Participants were asked to specify their monthly income by choosing from income slots, and accordingly, about 41% of participants' incomes range between zero to 1000 Turkish Liras while the rest of participants have incomes that exceeds 1000 T.L. Secondly, Concerning the sample collected in Egypt, Among the total of 87 participants, approximately 53% of participants were females and 47% were males. Participants' ages ranged between 19 and 74, where the average age is 41 years old. Our sample isn't mixed as only one foreigner residing in Egypt was included in the survey. About 80% of participants are highly educated (at least holders of a four-year university degree). Employed participants represent about 63%, and unemployed or retired form 29% of the sample, where the rest of participants are students. According to income slots, about 55% of participants' incomes range between zero to 4000 Egyptian pounds, and the remaining participants' incomes were more than 4000 Egyptian pounds.

### 5. Results

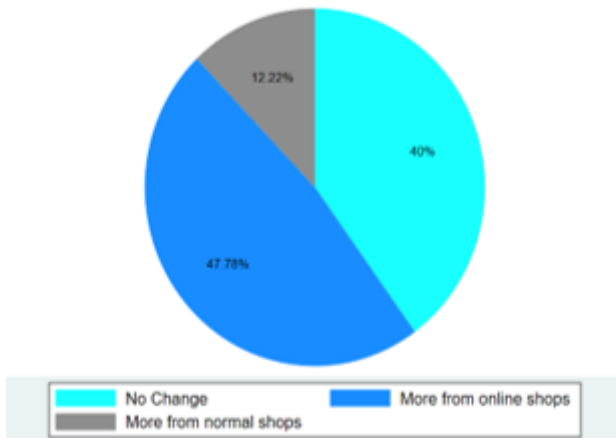


Figure 2. Covid-19 and shopping preferences relationship in Turkey

After analyzing data, some considerable results are observed in terms of the aims of this study. Firstly, concerning participants from Turkey, it appears that they have different patterns of shopping since the percentages of the number of their monthly shopping are distributed variously. It was noticed that 81% of participants were willing or somehow willing to shop online before the pandemic, the greater percentage of them are between (18-35) years old, with income levels that range between zero to 3000 Turkish Liras, and mostly from females. However, it's observed that during the two weeks before the survey, the majority of participants have done their shopping from normal markets, although the majority stated that they have tried shopping online before and 85.5% of participants do or somehow trust shopping online. Precisely after March 2020 (the official spread of Corona and full lockdown in Turkey), 47.78% of participants stated that they are buying more from online shops after the pandemic, where most of them are classified from the same gender and income slots identified for participants' who showed willingness to shop online.

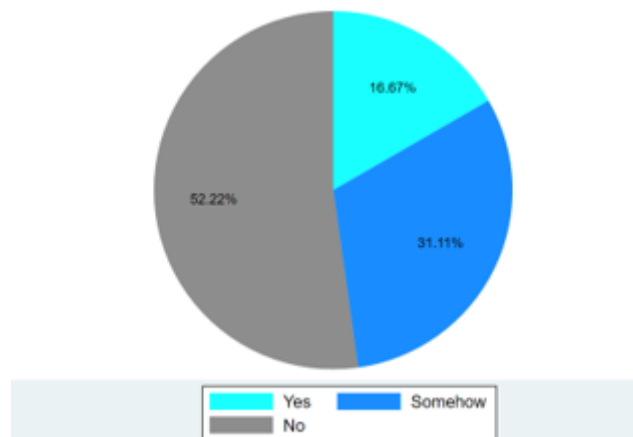


Figure 2. News and extensive shopping relationship in Turkey

Among 73 participants who were willing or somehow willing to shop online before the pandemic, 40 of them (55%) changed their shopping to online shops after the pandemic. According to the aforesaid, findings do support our hypothesis that online shopping did expand since the spread of COVID-19, however, with no full shutdowns,

## DID COVID-19 AFFECT CONSUMERS BEHAVIOR? EVIDENCE FROM TURKEY AND EGYPT FOR ONLINE SHOPPING AND HOARDING

allowing people to do their shopping in specific hours could be the reason to enhance that medium-size change in their behavior towards online shopping. Coming to participants' tendency to hoard, it has been proved that news does play a crucial role in encouraging hoarding behavior. As illustrated in Figure 2., around 48% of the sample agrees that they are or somehow buying more due to broadcasted news about COVID-19 outbreak. Additionally, 50% of the sample has a belief that food will or might be scarce. The majority of participants don't show strong "panic buying" behavior since only 13% showed a tendency to buy large amounts worrying not to be able to find it in the future, and about 21% confirm continuing collecting goods even if they cause them problems. Both results are considerable especially if generalized on a bigger slot of population. Yet, about 40% of participants do collect goods out of fear or worry, which can be interpreted as corresponding to news about the virus, causing people mixed feelings that might make them buy more goods in the present time against the uncertainty of future circumstances about the virus or their attainability to their necessities. It's worth mentioning that participants were asked whether they or their families have experienced Covid, however, due to many missing observations, it's hard to use it to conclude a result accurately.

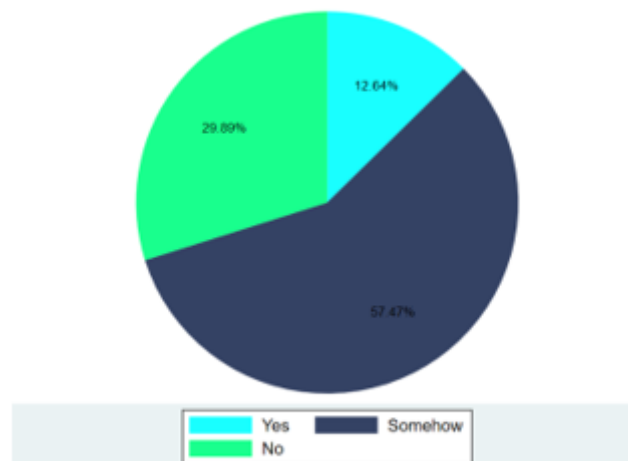


Figure 3. Trust and online shopping relationship in Egypt

As for the sample collected in Egypt, the majority of participants shop between (1-2) times a month. Before the spread of COVID-19, around 70% of participants showed full or partial willingness to shop online. These Participants were mostly between the ages of 19 and 52 years old, mixed between males and females on close weights. However, when it comes to their incomes, it's seen that the slots (0-4000) and (6000-more) are to which most of the participants who are willing to buy online belong. The results show that the majority of participants (around 83%), in the two weeks before the survey, did their scheduled shopping from normal markets. Although the majority of 70% show willingness to shop online before COVID-19, and about 50% of participants have shopped online before, it's noticed that only 20% of participants are shopping more online after the pandemic. Nonetheless, that can return to participants' trust in online shopping, as only about 11% confirmed their trust in online shopping while the rest are somehow or not trusting at all. It's worth mentioning that among 60 participants who were willing or somehow willing to shop online before the pandemic, only 17 of them (28%) actually changed their shopping to online shops after Coronavirus outbreak. When it comes to hoarding, the majority (about 60%) confirm that the news didn't stimulate their buying

decisions, and about 51% of participants don't think that food will be scarce, a result which can interpret the findings of the survey where the majority of participants (70%) don't buy goods in large amounts out of fear, and (82%) don't collect more goods due to worry if they shall cause them problems. As well, around 53% of participants stated that they don't collect goods

**Table 2.: Descriptive Statistics (Participants' views)**

<b>(Sample from Turkey)</b>				<b>(Sample from Egypt)</b>		
<b>Variables (Participants' views)</b>	<b>Percentage (%) n=90</b>	<b>Mean n</b>	<b>Std. Deviation</b>	<b>Percentage (%) n=87</b>	<b>Mean</b>	<b>Std. Deviation</b>
<b>Online Shopping View:</b>						
<b>No. of Monthly Shopping</b>		<b>3.31</b>	<b>1.42</b>		<b>2.71</b>	<b>1.47</b>
1	10.27.78			27.91		
2	14.44			25.58		
3	16.67			10.47		
4	31.11			19.77		
5 or More			<b>0.43</b>	<b>16.28</b>	<b>1.21</b>	<b>0.41</b>
<b>Way of Shopping/last two weeks</b>	<b>76.67</b>	<b>1.23</b>				
<b>From normal shops</b>	<b>23.33</b>					
<b>From online shops</b>			<b>0.46</b>	<b>79.31</b>	<b>1.46</b>	<b>0.50</b>
<b>Tried shopping online before COVID</b>	<b>71.11</b>	<b>1.29</b>				
<b>Yes</b>	<b>28.89</b>			<b>20.69</b>	<b>2.18</b>	
<b>No</b>	<b>15.56</b>		<b>0.59</b>			<b>0.64</b>
<b>Willingness to shop online before COVID</b>	<b>65.56</b>	<b>2.03</b>		<b>54.02</b>		
<b>Very</b>	<b>18.89</b>			<b>45.98</b>	<b>1.62</b>	

**DID COVID-19 AFFECT CONSUMERS BEHAVIOR? EVIDENCE FROM TURKEY AND EGYPT FOR  
ONLINE SHOPPING AND HOARDING**

<b>Somehow</b>						<b>0.81</b>
<b>Not willing</b>	<b>40</b>					
	<b>47.78</b>		<b>0.6</b>	<b>12.6</b>		
<b>Change in shopping after COVID</b>	<b>12.22</b>	<b>1.72</b>	<b>7</b>	<b>4</b>		
<b>No change</b>				<b>56.3</b>	<b>2.17</b>	
<b>Online more</b>	<b>27.78</b>			<b>2</b>		
<b>Normal more</b>	<b>57.78</b>			<b>31.0</b>		<b>0.63</b>
	<b>14.44</b>		<b>0.6</b>	<b>3</b>		
<b>Trust shopping online</b>			<b>4</b>			
<b>Yes</b>		<b>1.87</b>		<b>58.6</b>		
<b>Somehow</b>				<b>2</b>		
<b>No</b>				<b>20.6</b>		
				<b>9</b>		
				<b>20.6</b>		
				<b>9</b>		
				<b>12.6</b>		
				<b>4</b>		
				<b>57.4</b>		
				<b>7</b>		
				<b>29.8</b>		
				<b>9</b>		
Hoarding:			<b>0.7</b>			
Buying more due to news			<b>5</b>			
Yes		<b>2.36</b>			<b>2.53</b>	<b>0.66</b>
Somehow	<b>16.67</b>			<b>9.20</b>		
No	<b>31.11</b>		<b>0.6</b>	<b>28.7</b>		
	<b>52.22</b>		<b>7</b>	<b>4</b>		
				<b>62.0</b>		
			<b>0.4</b>	<b>7</b>		
Feeling about food scarcity after COVID	<b>10</b>		<b>9</b>		<b>2.38</b>	<b>0.70</b>
Yes	<b>40</b>	<b>2.40</b>				
Somehow	<b>50</b>		<b>0.5</b>	<b>12.6</b>		
			<b>8</b>	<b>4</b>		



	No			36.7		
			<b>0.6</b>	8		
Buying in large amounts	4.44		<b>4</b>	50.5	<b>2.70</b>	<b>0.53</b>
after COVID/ worry	8.89	<b>2.</b>		7		
		<b>82</b>				
	Yes					
	86.67					
	Somehow					
	No					
				3.45		
Collect goods even if	6.667			22.9	<b>2.79</b>	<b>0.49</b>
they cause problems	14.44			9		
		<b>2.</b>				
	Yes	<b>72</b>		73.5		
				6		
	Somehow					
	No					
					<b>2.46</b>	<b>0.64</b>
	7.778					
Collect goods in case of	33.33			3.45		
fear or worry	58.89			13.7		
		<b>2.</b>		9		
	Yes	<b>51</b>		82.7		
				6		
	Somehow					
	No					
				8.05		
				37.9		
				3		
				54.0		
				2		

\*Stata Program and excel sheets were utilized to analyze and process data.

if they feel fearful or worried while the rest do or somehow do the opposite, which still not a minor percentage. The sample included 19 participants who stated that they or their families have experienced COVID-19, but no significant change was seen in their behavior (more online shopping or hoarding) because of the news of theirs of their families' infection. Thus, it can be concluded that participants in Egypt show some hoarding behavior that resulted mostly of fear or worry or a feeling that food will be scarce, all after the pandemic. When it comes to the majority mentioned above, not only our hypothesis of limited measures facing COVID-19's but also people's tendency not to shop online or to hoard can be due to other reasons such as people's non-restricted attitudes towards precautions about social distancing and staying at-home recommendations, or the same findings that have been confirmed in Turkey that hoarding is sourced from broadcasted news since 40% stated that news did or somehow

## **DID COVID-19 AFFECT CONSUMERS BEHAVIOR? EVIDENCE FROM TURKEY AND EGYPT FOR ONLINE SHOPPING AND HOARDING**

lead them to buy more. Additionally, due to the wide existence of phone-call shopping widely in Egypt, people can easily order their necessities with a phone call. An option that has been recently seen, for example, in immediate online household groceries shopping in the biggest e-commerce platforms in Turkey. Nationality as a variable didn't affect the results in Egypt, since all participant besides one foreigner is included. Although the sample from Turkey was formed of 51% of foreigners, the results didn't show any significant effect of nationality on participants' decisions to shop online or to hoard. Concerning participants' views about online shopping and from the above illustrated data, participants in Turkey showed higher willingness and actual behavioral change than their counterparts in Egypt by actually shopping online more. That can be interpreted by the larger volume of e-commerce of Turkey that approximately doubles the e-commerce volume of Egypt. As well, with limited trust in online shopping, and the in-progress expansion of telecommunication infrastructure, participants in Egypt are not generally encouraged to try online shopping too.

### **5. Conclusion and Limitations**

From the previous analysis, it can be concluded that among participants in turkey age, gender, and income can be used as indicators to study shopping online behavior whereas age and income only were used to refer to specific groups in Egypt concerning the same behavior. Thus, not only the engaged categories into that behavior can be targeted by online marketers but also other non-engaged categories, especially the old or the disabled, may receive proper awareness and facilitation about shopping options as a partial policy, keeping their safety a priority during the pandemic. Enhancing online shopping platforms to suit the needs and the possible technological abilities of all societal slots has to be worked on by business owners too. considering the Introduction of phone-call shopping would also be a suitable solution for a lot of consumers. As for hoarding, identifying the crucial role that media, especially with the expansion on social media platforms, is extremely significant. Policymakers should make suitable decisions to alleviate panic buying possible consequences by controlling news releases during the pandemic, to be restricted to official sources as official governmental press conferences, attempting to calm the crowds without compromising transparency. In such situations, governments would still need to be all set for possible shortages in necessities as food and medicine.

Compared to the results of this paper, different results could have been concluded if gender weights were equal. So most willing shoppers being females can return to the fact that about 70% of participants in Turkey were females. As for Egypt, results didn't refer to a gendered tendency to shop or hoard since the weights of males and females were convergent. According to (Sheppard et al., 1988), there is significant evidence that prior intention to perform a behavior strongly leads to actual behavior. However, from this study, it was noticed that despite the prior high willingness to shop online, a limited number of participants presumed their intention with actual behavior in Egypt, nonetheless, the percentage was higher in Turkey referring to the possibility of applying the aforementioned concluded fact on participants from Turkey. In both countries, most participants are with a university degree and their nationality didn't show a tendency to take a buying decision, for these reasons, education and nationality weren't included in comparisons or identified as a factor that affects participants' behavior towards online shopping or hoarding. It's important to mention that reflecting samples results in the population level will certainly provide a strong proof and types or patterns of the

international hoarding and the increased online shopping phenomenon after COVID-19. Finally, the Limitations and concluding points in this paper provide future research with a possible hypothesis to be retested, especially if the attributes of the sample changed. As well, other factors that are not included in this paper as the prices of products, their quality, cultural habits, e-commerce infrastructure, and lockdown measures in both countries should be taken into consideration.

## DID COVID-19 AFFECT CONSUMERS BEHAVIOR? EVIDENCE FROM TURKEY AND EGYPT FOR ONLINE SHOPPING AND HOARDING

### References

- Arafat, S. M. Y., Kar, S. K., Marthoenis, M., Sharma, P., Hoque Apu, E., & Kabir, R. (2020). Psychological underpinning of panic buying during pandemic (COVID-19). *Psychiatry Research*, 289, 113061. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113061>
- Baddeley, M. (2020). Hoarding in the age of COVID-19. *Journal of Behavioral Economics for Policy*, 4(S), 69–75.
- Chang, H. H., & Meyerhoefer, C. D. (2020). COVID-19 and the Demand for Online Food Shopping Services: Empirical Evidence from Taiwan. *American Journal of Agricultural Economics*, 00(00), 1–18. <https://doi.org/10.1111/ajae.12170>
- E-Ticaret Bilgi Platformu. (2020). *E-Ticaret Hacmi*. <https://www.eticaret.gov.tr/istatistikler>
- Federation of Egyptian Chambers of Commerce, F. (2020). *Corona revives e-commerce*. <http://fedcoc.org.eg/c14417/Register.aspx>
- Grashuis, J., Skevas, T., & Segovia, M. S. (2020). Grocery shopping preferences during the COVID-19 pandemic. *Sustainability (Switzerland)*, 12(13). <https://doi.org/10.3390/su12135369>
- Islam, T., Pitafi, A. H., Arya, V., Wang, Y., Akhtar, N., Mubarik, S., & Xiaobei, L. (2020). Panic buying in the COVID-19 pandemic: A multi-country examination. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 59(June 2020),102357.<https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2020.102357>
- Kee, H. T., & Wan, D. (2004). Intended usage of Online supermarkets: The Singapore case. *The Fourth International Conference on Electronic Business (ICEB2004)*, 1308–1312.
- Martin-Neuning, R., & Ruby, M. B. (2020). What Does Food Retail Research Tell Us About the Implications of Coronavirus (COVID-19) for Grocery Purchasing Habits? *Frontiers in Psychology*, 11(June), 1–4. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01448>
- R2S Logistics. (2020). *No Title*. <https://r2slogistics.com/تعلن-عن-آخر-إحصائيات-التجارة-الإلكترو>
- Repko, M. (2020). As coronavirus pandemic pushes more grocery shoppers online, stores struggle to keep up with demand. *CNBC*, May, 1.
- Sheppard, B. H., Hartwick, J., & Warshaw, P. R. (1988). The Theory of Reasoned Action: A Meta-Analysis of Past Research with Recommendations for Modifications and Future Research. *Journal of Consumer Research*, 15(3), 325. <https://doi.org/10.1086/209170>
- The Daily News Egypt. (2020, December 23). *Mohamed Alaa El-Din*. <https://dailynewsegypt.com/2020/12/23/e-commerce-market-in-egypt-estimated-at-egp-40bn-official/>
- U.S. Census Bureau. (2020). *QUARTERLY RETAIL E-COMMERCE SALES (3rd QUARTER 2020)*. 301, 4–6.
- WANG, H. H., & HAO, N. (2020). Panic buying? Food hoarding during the pandemic period with city lockdown. *Journal of Integrative Agriculture*, 19(12), 2916–2925. [https://doi.org/10.1016/S2095-3119\(20\)63448-7](https://doi.org/10.1016/S2095-3119(20)63448-7)
- World Health Organization, W. (2019). *Timeline: WHO's COVID-19 response*. [https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline?gclid=Cj0KCCQIA3Y-ABhCnARIsAKYDH7tty9r8RY6QJtzRLbQx-mrHftDJTgibVMSO2DsvOg9jrj397SunQ-oaAo8PEALw\\_wcB#!](https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline?gclid=Cj0KCCQIA3Y-ABhCnARIsAKYDH7tty9r8RY6QJtzRLbQx-mrHftDJTgibVMSO2DsvOg9jrj397SunQ-oaAo8PEALw_wcB#!)

**Appendix A:**

**Turkish Survey:**

- 1- Cinsiyetiniz nedir? Erkek – Kadın
- 2- Yaşınız kaç?
- 3- Nerelisiniz?
- 4- Şimdi nerede yaşıyorsunuz
- 5- Mezuniyet durumunuz nedir? (Lise – Lisans - Yüksek Lisans – Doktora)
- 6- Mesleğiniz nedir? (birden fazla seçim yapabilirsiniz)
- Öğrenciyim – Çalışıyorum – Çalışmıyorum – Emekliyim
- 7- Ortalama geliriniz ne kadardır? \*NOT: Para birimi = TL (Türk Lirası) . Bize belirli bir cevap verebilirseniz, lütfen seçimlerden sonra "Diğer" bölümüne yazınız.  
( 0-1000 - 1001-2000 - 2001-3000 - 3001-4000 – 4001 ve üzeri )
- 8- Bir ayda genellikle kaç kez alışveriş yaparsınız?  
(1 – 2 – 3 – 4 – 5 or more)
- 9- Son iki hafta içinde günlük / haftalık / aylık alışverişlerinizi nasıl yaptınız?  
(Normal Pazar veya Marketten – Çevrimiçi(online) marketten)
- 10- COVID-19'un yayılmasından önce (Mart 2020'den önce), çevrimiçi alışveriş yaptınız mı? (Evet – Hayır)
- 11- COVID-19'un yayılmasından bu yana (Mart 2020'den önce), çevrimiçi(online) alışveriş yapma isteğinizi nasıl tanımlıyorsunuz? (Çok istekliyim - Bir şekilde istekliyim – İsteksizim)
- 12- COVID-19'un Yayılmasından bu yana (Mart 2020'den itibaren) alışveriş yapma şeklinizi değiştirdiniz mi? (Alışverişimde değişiklik yok - Çevrimiçi(online) mağazalardan daha fazla satın alıyorum - Fiziksel pazarlar ve marketlerden daha fazla satın alıyorum)
- 13- Çevrimiçi(online)alışverişe güveniyor musunuz? (Güveniyorum - Bir şekilde güveniyorum – Güvenmiyorum)
- 14-Virüsün yayılmasıyla ilgili haberler daha çok satın almanızı sağladı mı?  
(Evet – Biraz – Hayır)
- 15- Mart 2020'den bu yana, ne sıklıkla yiyecek kıtlığı olacağını düşünüyorsunuz?  
(Evet – Biraz – Hayır)
- 16- Mart 2020'den beri, gelecekte bulamayacağımdan endişelendiğim için büyük miktarlarda bir şeyler satın alıyorum. (Evet – Biraz – Hayır)
- 17-Benim için sorun yaratsa bile, onlara ihtiyacım olacağını düşündüğüm için eşya toplamaya devam ediyorum. (Evet – Biraz – Hayır)
- 18- Korktuğum veya endişelendiğimde ihtiyaçlarımı topluyorum ya da satın alıyorum.  
(Evet – Biraz – Hayır)

**English Survey:**

- 1- What is your gender? (Male-female)
- 2- How old are you?
- 3- Where are you from?
- 4- Where do you live now?
- 5- What is your graduation status? (High School - Undergraduate - Graduate - Doctorate)
- 6- What is your job? (you can choose more than one) (I am a student - I am working - I am not working - I am retired)
- 7- What is your average income? \* NOTE: Currency = TL (Turkish Lira). If you can give us a specific answer, please write to the "Other" section after the selections.  
(0-1000 - 1001-2000 - 2001-3000 - 3001-4000 - 4001 and above)
- 8- How many times do you usually shop in a month? (1 - 2 - 3 - 4 - 5 or more)
- 9- How did you make your daily / weekly / monthly shopping in the last two weeks?  
(Normal Market – Online market)
- 10- Before the spread of COVID-19 (before March 2020), did you shop online?  
(Yes - No)
- 11- Since the spread of COVID-19 (before March 2020), how do you define your desire to shop online? (very willing - somehow willing – not willing)
- 12- Have you changed the way you shop since the Spread of COVID-19 (from March 2020)? (No change in my shopping - I buy more from online stores - I buy more from physical markets and grocery stores.)
- 13- Do you trust online shopping? (Yes - Somehow – No)
- 14-Did the news about the spread of the virus make you buy more?  
(Yes - Somehow – No)
- 15- Since 15 March 2020, how often do you think there will be food shortages?  
(Yes - Somehow – No)

**DID COVID-19 AFFECT CONSUMERS BEHAVIOR? EVIDENCE FROM TURKEY AND EGYPT FOR  
ONLINE SHOPPING AND HOARDING**

16- Since March 16th, 2020, I have been purchasing large quantities of stuff, worried that I won't find it in the future. (Yes - Somehow - No)

17-Even if it creates problems for me, I continue to collect items because I think I will need them. (Yes - Somehow - No)

18- I collect or buy my needs when I am afraid or worried. (Yes - Somehow - No)

**Arabic Survey:**

- ما هو جنسك؟ (ذكر - أنثى)
- ما هو سنك؟
- ما هي جنسيتك؟
- أين تعيش الآن؟
- ما هو مؤهلك الدراسي؟ (الثانوي - درجة بكالوريوس او ليسانس - ماجستير - دكتوراه)
- هل تعمل حالياً؟ (من الممكن أن تختار أكثر من إختيار) (نعم أعمل - لا أعمل - طالب - محال إلى المعاش)
- لأي فئة من الفئات الدخل الآتية تنتمي؟ الدخل محسوب بالجنية المصري.  
فأكثر (8001 and 8000 - 6001-8000 - 4001-6000 - 2001-4000 - 0-2000)
- كم مرة تتسوق عادة في شهر واحد؟ ١ - ٢ - ٣ - ٤ - ٥ فأكثر
- خلال الأسبوعين الماضيين ، كيف قمت بالتسوق اليومي / الأسبوعي / الشهري؟\*  
(من الماركت أو السوق الإعتيادي - من السوق أو المحلات على الأترنت)
- قبل إنتشار فيروس كورونا المستجد COVID-19 هل قمت بالتسوق عبر الأترنت؟\*  
( نعم - لا )
- قبل إنتشار فيروس كورونا المستجد COVID-19 كيف تصف قابليتك للتسوق عبر الإنترنت؟  
(أرغب - أرغب نوعا ما - لا أرغب)
- منذ إنتشار فيروس كورونا المستجد COVID-19 هل قمت بتغيير طريقة قيامك بالتسوق؟  
( لا يوجد تغيير - أشتري أكثر من المحلات و الأسواق العادية - أشتري أكثر من المحلات و الأسواق الإلكترونية)
- هل تثق في التسوق عبر الإنترنت؟  
(نعم - نوعا ما - لا)
- هل تعرضت أنت أو أحد أفراد أسرتك للإصابة ب COVID-19؟  
( نعم - لا )
- هل جعلتك الأخبار عن انتشار الفيروس تشتري المزيد؟  
( نعم - نوعا ما - لا )
- منذ مارس ٢٠٢٠ ، كم هل تشعر أن الطعام سيكون صعب الحصول عليه؟ (إحتمالية وجود عجز في إمداد الطعام) ( نعم - نوعا ما - لا )

**Salma ABDELLATEF**

- منذ مارس ٢٠٢٠ ، أشتري أشياء بكميات كبيرة لأنني أحشى أأجد لها في المستقبل . (نعم - نوعا ما - لا)
- أستمر في جمع الأشياء و المنتجات ، حتى عندما تسبب لي مشاكل لأنني أعتقد أنني سأحتاجها . (نعم - نوعا ما - لا)
- أقوم بجمع أو شراء الأشياء عندما أشعر بالخوف أو القلق . (نعم - نوعا ما - لا)

## **ECONOMIC RECOVERY FOR MSMES IN POST-PANDEMIC ERA: POTENTIAL ROLE OF WAQF**

Sherrindra Avedta PRASETYO\*

### **Abstract**

**Purpose** - This paper tries to elaborate the potential and role of waqf in encouraging micro, small and medium sized enterprises in the post-pandemic era which is integrated with SDGs no 8.

**Design/methodology/approach** - This study is a descriptive exploratory study that aims to explore the concept of using waqf instruments in encouraging micro, small and medium sized enterprises in the post-pandemic era. This research will create a conceptual framework for waqf to address the challenges of encourage the formalization and growth of micro, small and medium-sized enterprises, including through access to financial services.

**Findings** - The results of the study show that voluntary waqf have the potential to in encouraging micro, small and medium sized enterprises which is integrated with SDGs no 8, especially in the post-pandemic period.

**Research limitations/implications** - The limitations of this research lie in the concept because it is preliminary research for the concept. On the other hand, the results of this study can be used as direction for future researchers and can also be used by the government to formulate policies.

**Originality** - This paper is likely the first paper exploring the role of waqf in encouraging micro, small and medium sized enterprises in the post-pandemic era which is integrated with SDGs no 8.

**Keywords:** Waqf, MSMEs, Post-pandemic era, SDGs number 8

**Paper Type:** Conceptual Paper

### **1. Introduction**

The COVID-19 health crisis, which started in Wuhan in early 2019 and was declared a pandemic by WHO in 2020, has impacted various global development schemes, including the SDGs. covid 19 delays the achievement of SDGs, especially SDGs 8 Namely Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all. in our research we will focus on discussing SDGs 8, especially MSMe.

\* Islamic Economics and Finance Department, Istanbul Sabahattin Zaim University, Istanbul, Turkey; Asep Maulana, Salsabila Putri Maharani, Islamic Economics Department, Universitas Airlangga, Surabaya, Indonesia (Corresponding E-mail: [prasetyo.sherrindra@std.izu.edu.tr](mailto:prasetyo.sherrindra@std.izu.edu.tr))



## **ECONOMIC RECOVERY FOR MSMEs IN POST-PANDEMIC ERA: POTENTIAL ROLE OF WAQF**

Based on a survey conducted by the ILO Of the 1,000 MSMe companies surveyed from eight countries on four continents, 70% had to close their operations. Half (50%) have temporarily closed their businesses following direct instructions from the authorities, while another 50% have been temporarily closed due to reduced orders, cases of COVID-19 staff infection, or worse, permanently (International Labour Organization (ILO), 2020). According to the United Nations the global unemployment rate stood at 6.5 percent, up 1.1 percentage points from the previous year. The number of unemployed people worldwide increased by 33 million, reaching 220 million (United Nations, 2021). Therefore, based on these problems, instruments are needed to be able to answer the challenges faced so as not to aggravate the condition. That's way Waqf provides an alternative solution to address these challenges.

Waqf is an Islamic social financial instrument to provide socio-economic benefits to society including MSMe. Studies show that waqf practices help MSMe a lot, for example in Indonesia. In Indonesia, the MSME waqf practice is carried out by a waqf institution called ACT with Global Waqf-ACT continuing to expand community empowerment programs through the use of waqf funds to support MSMEs. One of them is the MSME Waqf program which targets several small traders in Cimahi Regency (Kurniawan, 2021). Therefore it is necessary to integrate MSMe with waqf for economy recovery especially in the post-pandemic era. However, as far as the author's knowledge, there are still few papers that discuss waqf can be the best alternative for Economic Recovery MSMEs in Post-Pandemic Era.

This study aims to explore the role of waqf in the preparedness, resilience and recovery of the post-pandemic era which is integrated with the 8 SDGs. The rest of the paper is structured as follows, the second part discusses the relevant issues on SDGs, Waqf, and the Role of waqf in Economy recovery for msme in post pandemic. The proposed framework on how waqf can support economy recovery for msme and SDG number eight is outlined in section four and conclusions are presented in section five.

## **2. Literature Review**

### **2.1. SDG 8 and covid-19 pandemic**

SDG 8 (Decent work and economic growth) introduce some aspects related to promote inclusive and sustainable economic growth, employee and decent work for all (El Wali et al., 2021). In the development process, the most important essence is to provide more wealth and prosperity to all human activities, both by managing and utilizing existing resources (Han et al., 2021). However, it should be noted that resource management requires control so that human activities do not cause damage to nature. So that, keeping the economic growth line unchanged should be achieved through readjusting industrial structure to environmental friendly (Wu et al., 2018). Lim et al. (2018) emphasized that although all the targets for achieving SDG 8 could be realized, this would pose a threat to other SDGs, especially those related to environmental stability. In the end, economic growth that does not pay attention to norms in achieving the ultimate goal of development, will actually destroy the ecosystem that will become the property of future generations (Griggs et al., 2013). Besides that, SDG 8 provides the main objective in terms of better wages for low-income people and involves them as important actors to fix a waste management system, which then able to strengthen their economic growth in future (Fatimah et al., 2020).

In the current phenomenon, the Corona Virus Disease has caused the world within the worst experience of economic recession since the massive depression. Quoted from the (United Nations, 2020), Covid-19 caused 400 million workers lose their jobs in the second quarter of 2020, and also the GDP per capita is decreased by 4.2% in 2020. Due to the fatal economic problems caused by the covid-19 pandemic, there is an urgent needs for policy innovations that are able to achieve economic resilience and support sustainable economic growth also a decent work for all according to SDG 8. Therefore, contribution to the development of economic recovery is a must. This movement is even more challenging in developing especially less developed country, which are more financially vulnerable (Ranjbari et al., 2021).

## **2.2. Waqf and covid-19 pandemic**

When most of the economy and finances are struggling to recover due to the spread of the Covid-19 virus that led to a pandemic, Islamic social finance, especially zakat, infaq, and waqf increasingly contribute to helping the affected community (Ascarya, 2021). For example, zakat collection in Indonesia during the pandemic increased by 30% in 2020 (PUSKAS, 2020). Abdul Kareem et al., 2021 further emphasized that ISF, including zakat and waqf, makes it easy for the community to get out of big problems, especially the economic crisis during the global COVID-19 pandemic.

Waqf institutions have long been the main instrument for the decentralized provision of public goods around the world. Several studies and researches state that waqf has a very significant impact on the contribution of social, economic, political, and environmental problems in several countries (Umar et al, 2021). (Umar, 2021) believes that with waqf, poverty and socio-economic problems due to the COVID-19 pandemic can be minimized if Muslim philanthropists are more passive in their wealth through the waqf model.

## **2.3. The role of Waqf in SDGs**

The purpose of the revelation of sharia is to achieve benefit and avoid harm in two different dimensions of time, the world and the hereafter. This means that all aspects of Islamic teachings must lead to the achievement of these goals. To this purposes, the approach and framework of SDGs is closely compatible with the underlying ethos of maqashid shariah. In relation to the concept of SDGs, in several Muslim-majority countries, they have begun to develop a new framework for waqf-based development schemes, which can be drawn in line with maqashid sharia (Abdullah, 2018). (Khan, 2015) emphasized that waqf based development can automatically bring a point of correlation between waqf and SDGs. The framework for implementing the SDGs offers the possibility for stakeholders to prove the relationship between waqf for the community through the waqf approach as a fulfillment of modern development needs (Abdullah, 2018). This can be used as a study material regarding the extent to which the waqf-based development approach with the SDGs is to achieve the welfare of the Muslim community.

## **3. Methodology**

This study is a descriptive exploratory study that aims to explore the concept of using waqf instruments in encouraging micro, small and medium sized enterprises in the post-pandemic era. This research will create a conceptual framework for waqf to address the challenges of encourage the formalization and growth of micro, small and medium-sized enterprises, including through access to financial services.

**4. Discussion**

**4.1. MSMEs during Pandemic**

COVID-19 pandemic adversely impacted the global economy. Most significant economies will lose at least 2.4 percent of the value of their Gross Domestic Product (GDP) over 2020 leading economists to already reduce their 2020 forecasts of global economic growth down from around 3.0 percent to 2.4 percent (WorldBank, 2020).

The impact of COVID-19 can be threatened as a significant economic crisis. It is indicated from production activities stop, people’s purchasing power decreases, and the fall in the stock market led to uncertainty (Djalante et al., 2020).

A recent Goldman Sachs survey (2020) of 10,000 small business owners found that 96 percent have already been impacted by the coronavirus and 51 percent report their business cannot survive 3 months of an economic shutdown. Exacerbating the problem, 67 percent report difficulty accessing emergency funding and 53 percent acknowledge that their employees do not have the ability to telecommute. These statistics are alarming and suggest the economic fallout from COVID-19 will get worse for small businesses and their employees before it gets better.

**4.2. Potential Waqf for Tackling The Problem**

Cash waqf is a new innovation in the Islamic financial system in the voluntary sector in addition to zakat, infaq, and shadaqah. This instrument not only breaks the ice on the meaning of waqf institutions in various Muslim countries, but also represents a tremendous opportunity for the social economic development of the ummah as a whole. Cash waqf also provides an opportunity for people from various walks of life to participate in paying cash waqf, even if not in large amounts (Devi, 2015).

This extraordinary potential is also a great opportunity in formulating policies to optimize the welfare of the people. As waqf differs from zakat in terms of beneficiaries, if the recipient of zakat is only for eight asnaf, then waqf is not limited to its beneficiaries (mauquf 'alaih), as well as the nature of waqf which must be productive, then one form of utilizing cash waqf is to provide opportunities for expanding access. financing for the Micro, Small and Medium Enterprises (MSME) sector.

MSMEs often face obstacles and challenges, especially in access to financing. However, this does not dampen the enthusiasm of MSME actors to maintain their business. This is of course based on the vulnerability of MSMEs to the economic crisis that will strike at any time, as well as an effort to support the lives of their families and surrounding communities.

**4.3. Role of Wafq for MSMEs**



Picture 4.1 Conceptual framework of Using Cash Waqf for MSMEs

Source: Author

1. Wakif will provide cash waqf funds.
2. Nazhir will record and manage the cash waqf funds collected from wakif.
3. Cash Waqf is distributed for MSMEs

This cash waqf can be used as a means to empower MSMEs by providing qardhul hasan loans. So that small businesses do not need to apply for a loan to the bank as business capital. Especially for businesses that are just starting. In its implementation, it is necessary for nazir to provide business and managerial assistance, as well as monitoring to make sure their sustain for long term, and in the long term it can support SDG 8 (Decent work and economic growth) introduce some aspects related to promote inclusive and sustainable economic growth, employee and decent work for all.

## **5. Conclusion**

Covid 19 delays the achievement of SDGs, for instance SDGs 8 namely promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work especially for MSMEs. By using cash waqf can empower MSMEs, support their sustain for long term and SDG 8 (decent work and economic growth) introduce some aspects related to promote inclusive and sustainable economic growth, employee and decent work for all.

## **6. Recommendation**

### **6.1. For Government**

Government better consider using cash waqf to support MSMEs in their country support their sustain for long term and SDG 8 (decent work and economic growth).

### **6.2. For Future Research**

This paper has limitation only conceptual framework, future researchers can conduct research on the implementation and the using of waqf for other SDGs

**7. References**

- AbdulKareem, I. A.; Mahmud, M.S.; Elaigwu, M.; Abdul Ganiyy, A. . (2021). Mitigating the effect of Covid-19 on the society through the islamic social finance. *The Journal of Management Theory and Practice* 2(1), 56-61.
- Abdullah, M. (2018). Waqf, Sustainable Development Goals (SDGs) and maqashid al-shariah. *International Journal of Social Economics* 45(1).
- Ascarya, A. (2021). The role of Islamic social finance during Covid-19 pandemic in Indonesia's economic recovery. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*.
- El Wali, M., Golroudbary, S. R., & Kraslawski, A. (2021). Circular economy for phosphorus supply chain and its impact on social sustainable development goals. *Science of Total Environment* 777, 1-14.
- Fatimah, Yun A., Govindan, K., Murningsih, R., Setiawan, A., (2020). Industry 4.0 based sustainable circular economy approach for smart waste management system to achieve sustainable development goals: A case study of Indonesia. *Journal of Cleaner Production* 269, 2-15.
- Griggs, D.; Stafford-Smith, M.; Gaffney, O.; Rockstorm, J.; Ohman, P. C.; Shyamsundar, P.; et al. (2013). Sustainable Development Goals for people and planet. *Nature* 495(7441), 305-307.
- Han, Z.; Jiao, S.; Zhang, X.; Xie, F.; Ran, J.; Jin, R.; Xu, X.; et al. (2021). Seeking sustainable development policies at the municipal level based on the triad of city, economy and environment: evidence from Hunan province, China. *Journal of Environmental Management* 290, 1-13.
- International Labour Organization (ILO). (2020). *MSME Day 2020: the COVID -19 pandemic and its impact on small business*. <https://www.ilo.org/>  
[https://www.ilo.org/empent/whatsnew/WCMS\\_749275/lang--en/index.htm](https://www.ilo.org/empent/whatsnew/WCMS_749275/lang--en/index.htm)
- Lim, M. M., Jorgensen, P. S., & Wyborn, C. A. (2018). Reframing the sustainable development goals to achieve sustainable development in the Anthropocene- a systems approach. *Ecology and Society*, 23(3), 2.
- Khan, T. (2015). *Access to Finance Human Development Essays on Zakah, Awqaf and Micro Finance*, Bloomsbury Qatar Foundation, Doha.
- Kurniawan, I. (2021). *Waqf for MSMEs Expected to Empower Micro Business Owners in Cimahi*. <https://News.Act.Id/>. <https://news.act.id/en/berita/waqf-for-msmes-expected-to-empower-micro-business-owners-in-cimahi>
- PUSKAS. (2020). Outlook Zakat Indonesia 2021. *Pusat Kajian Strategis BAZNAS Jakarta*.
- Ranjbari, M.; Esfandabadi, Z. S.; Zanetti, M. C.; Scagnelli, S. D.; Siebers, Peer-Olaf; Aghbashlo, M.; Peng, W.; Quatraro, F.; Tabatabaei, M. (2021). Three pillars of sustainability in the wake of COVID-19: A systematic review and future research agenda for sustainable development. *Journal of Cleaner Production* 297, 1-23.
- Umar, H.U.; Baita, A.J.; Haron, Md.H.; Kabiru, S.H. (2021). The potential of Islamic social finance to alleviate poverty in the era of COVID-19: the moderating effect of ethical orientation. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*.
- Umar, U. (2021). Adapting the Al Rajhi Waqf model to mitigate the impact of covid-19 on the Ummah: a lesson to Muslim philanthropist.
- United Nations. (2021). *Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all*. <https://Unstats.Un.Org/>.  
<https://unstats.un.org/sdgs/report/2021/goal-08/>
- Wu, J., Zheng, H., Zhe, F., Xie, W., & Song, J. (2018). Study on the relationship between urbanization and fine particulate matter (PM2.5) concentration and its implication in China. *J. Clean. Prod.* 182, 872-882.

## **TÜRK EXİMBANK İTHALAT FİNANSMANINA MURÂBAHA YÖNTEMİYLE UYGULANABİLECEK ÜRÜN ÖNERİLERİ**

Fatih KAZANCI

### **Özet**

Murabaha yöntemi günümüzde vadeli kârlı satış amacıyla katılım bankaları tarafından hem yurtiçi müşterilerin finansmanında hem de dış ticaret alanında kullanılmaktadır. Son yıllarda Türk Eximbank, ihracat amaçlı faizsiz finansman ihtiyacını gidermek amacıyla da murabaha yöntemini kullanmaya başlamıştır. Eximbank ya ihracatçılara doğrudan ya da katılım bankaları aracılığı ile faizsiz finansman sağlamaktadır. Katılım bankaları, uzun yıllardır ithalatçıların finanse edilmesi için de murabaha yöntemini kullanmaktadır. Katılım bankaları genellikle kendi fonlarını kullanmakta olup, bazen de Uluslararası İslami Ticari Finansman Kurumu (ITFC) üzerinden post finansman yoluyla elde edilen fonları kullanır. ITFC, iki adımlı murabaha yöntemi ile katılım bankalarına finansman sağlamakta olup, makalede ITFC'nin kullandığı iki adımlı murabaha yöntemi Eximbank için yeniden tasarlanmıştır. Günümüzde Eximbank her ne kadar ithalatçılara finansman sağlamada herhangi bir imkân sunmasa da bu ürün sayesinde Eximbank, katılım bankalarına finansman sağlayabilecek ve bu finansman sayesinde ülkemizde üretilmeyen stratejik malların ithalatını destekleyecek veya ihracata dönük altyapının geliştirilmesini sağlayabilecektir. Ayrıca özellikle hammadde ithal eden ve üretim yaparak hem yurtiçinde pazarlayan hem de yurtdışına ihraç eden firmalara da destek olabilecektir. Makalede bu ürüne ek olarak ayrıca Eximbank'ın katılım bankalarını aracı olarak devreye almadan da doğrudan ithalatçıları destekleyebileceği murabaha temelli bir ürün de tanıtılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** İslami Finans, İthalat Finansmanı, Türk Eximbank, Murabaha, İki Adımlı Murabaha.

### **FACILITY SUGGESTIONS FOR TÜRK EXİMBANK IMPORT FINANCING WITH MURABAHAAH METHOD**

#### **Abstract**

Today, the Murabaha method is used by participation banks both in the financing of domestic customers and in the field of foreign trade for the purpose of profitable term sales. In recent years, Türk Eximbank has started to use the murabaha method to meet the need for interest-free financing for export purposes. Eximbank provides interest-free financing to exporters either directly or through participation banks. Participation banks have been using the murabaha method to finance importers for many years. Participation banks generally use their own funds, and sometimes they use funds obtained through post-financing through the International Islamic Trade Finance Corporation (ITFC). ITFC provides financing to participation banks with the two-step murabaha method, and the two-step murabaha method used by ITFC in the article has been redesigned for Eximbank. Although Eximbank does not offer any means of financing to importers today, thanks to

## **TÜRK EXİMBANK İTHALAT FİNANSMANINA MURÂBAHA YÖNTEMİYLE UYGULANABİLECEK ÜRÜN ÖNERİLERİ**

this product, Eximbank will be able to provide financing to participation banks, and thanks to this financing, it will be able to support the import of strategic goods that cannot be produced in our country or to develop an export-oriented infrastructure. In addition, it will be able to support companies that import raw materials and produce, market them both domestically and export them abroad. In addition to this product, the article also introduced a murabaha-based product, which Eximbank can support directly importers without engaging participation banks as intermediaries.

**Keywords:** Islamic Finance, Import Financing, Turk Eximbank, Murabahah Two Step Murabahah

### **Giriş**

Günümüz katılım bankacılığında murabaha yöntemi yurtiçi finansmanda yoğun olarak kullanılmakla birlikte, ithalat ve ihracat finansmanında da kullanım alanına sahiptir.

Ülkemizde Türk Eximbank genellikle faizli finansman imkanları sunmakla birlikte son yıllarda özellikle ihracat finansmanı için katılım bankalarına da bazı imkanlar sunmaya başlamıştır. Türk Eximbank murabaha yöntemini kullanarak ihracat finansmanı alanında gerek doğrudan ihracatçılara finansman sağlamak gerekse de katılım bankaları aracılığıyla murabaha yöntemi ile finansman sağlamaktadır. İthalat finansmanı yöntemlerini henüz kullanmayan Türk Eximbank, katılım bankalarına finansman sağlayabilecek ve bu finansman sayesinde ülkemizde üretilmeyen stratejik malların ithalatını destekleyecek veya ihracata dönük altyapının geliştirilmesini sağlayabilecektir. Ayrıca Eximbank, hammadde ithal eden ve bunu işleyerek katma değer sağlayan veya bu şekilde ürettiği malların bir kısmını ihraç eden firmalara finansman sağlayarak ülke ekonomisine olan katkısını daha da artırabilir. Eximbank, bu imkânı ithalatçılara iki adımlı murabaha yöntemi ile sunabilir.

Katılım bankaları ithalatçı müşterilerini genellikle kendi kaynaklarını kullanarak murabaha yöntemi ile finanse etmektedirler. Fakat nadiren de olsa ITFC gibi finansal kurumlardan da kaynak sağlayarak bu ucuz kaynak ile finansman sağlarlar. ITFC kendi kaynaklarını iki adımlı murabaha yöntemi ile katılım bankalarına kullandırmaktadır. Bu makalede bu yöntemden esinlenilerek Türk Eximbank ve katılım bankaları arasında bir ürün şekillendirilmiş ve Eximbank'a ürün önerisi olarak sunulmuştur. Eximbank'a ayrıca katılım bankalarını araya sokmadan doğrudan murabaha yöntemi ile ithalatçılara finansman sağlayabileceği ithalat murabaha finansman yöntemi de önerilmiştir.

Makalenin yazılmasındaki ana motivasyon katılım bankalarının ithalatçı müşterilerini finansman yönlü olarak desteklerken müşterilerinin ihtiyaç duydukları devlet destekli ucuz ve faizsiz finansmana ulaşabilmelerini sağlamak ve ithalat finansmanına Eximbank aracılığıyla yeni ürünler kazandırmaktır.

Makalede öncelikle murabaha sözleşmesi ile gerçekleştirilen faizsiz dış ticaret uygulamaları hakkında bilgi verildikten sonra Uluslararası İslami Ticari Finansman Kurumu (ITFC) ve Türk Eximbank tanıtılmıştır. Son olarak ITFC İki Adımlı Murabaha Yöntemi tanıtılmış ve Eximbank'a iki farklı ürün önerisinde bulunulmuştur.

### **Uluslararası Ticaretin Finansmanı**

Dış ticaretin finansmanı içerisinde hem ithalatın hem de ihracatın finansmanı mevcuttur. İthalat finansmanı, ithalatçıların yurt dışından satın alacakları malların

finansmanı olarak tanımlanabilir. İhracat finansmanıysa, ihracatçının gelen satın alma talebini karşılayabilmesi için mallarını sevk etmeden ya da mallarını sevk ettikten sonra ihtiyaç duyacağı finansmanın banka ya da bu işlemlerle görevli farklı kurumlar tarafından karşılanması şeklinde tanımlanabilir. Ülkemizde dış ticareti finanse eden kurumlar; ticari bankalar, Türk Eximbank ve Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası sıralanabilir (Tomanbay, 2003, 138).

Kamu tarafından finanse edilen ihracat kredi programlarında, nadiren de olsa ülkeden mal satın alan ithalatçılara da kredi sağlanır. Bu ithalatçılar tedarik ettikleri bu finansman ile ihracatçılara olan borçlarını öderler. Bu finansman türüne alıcı kredisi (buyer's credit) adı verilir. Bazı durumlarda da bu krediler, doğrudan ülke içinde faaliyet gösteren ihracatçılara sağlanır ve böylece bu ihracatçılar yurt dışına vadeli satış yapabilirler.

Hem alıcı (ithalatçı) hem de satıcı (ihracatçı) finansman yöntemleri arasındaki fark, satış riskini kimin üstleneceğiyle alakalıdır. Alıcı kredisinde risk devlete, satıcı kredisinde ise risk ihracatçıya yüklenir (Seyidoğlu, 2016, 501).

### **Faizsiz Uluslararası Ticaretin Finansmanı**

Uluslararası ticaret işlemlerinin kredilendirilmesi çoğunlukla ya satın alma işlemleri yoluyla veya kiralanmış olan malların sahipliklerinin vade bitiminde kiracıya devredilmesiyle yani leasing işlemleri yoluyla gerçekleştirilir. Faize dayalı bir çevrede, ticari işlemlerin tümü bir mal alım satımına bağlı olmaksızın sadece kredi verme yoluyla finanse edilir. Faizsiz bir ekonomik çevrede ise ticari işlemler faizli krediler ile de finanse edilebilirler. Fakat faiz, fıkıh alanında yasaklandığından, fikhî açıdan uygun bazı finansman teknikleri geliştirilmesine ihtiyaç doğmuştur. Bu sebeple, ticari işlemler kâr/zarar paylaşımı ve diğer bazı tekniklerle finanse edilirler.

Faizsiz finansal sistem içerisinde ticaret finansmanı, yurt içi ve yurt dışı her çeşitten malı satın almak için, fikhî açıdan izin verilen tüm imkânlarla kredili ya da kâr/zarar paylaşımı şeklinde fon sağlanması olarak tanımlanır. Kredi, satın alınan malların ödemesinin veya teslimatının vadeye bağlanmasını sağlar. Bu kredi, ticari şirketler veya bankalar tarafından sağlanabilir. Kâr/zarar paylaşımı yoluyla tedarik edilen finansman, finansörün finanse ettiği malların tekrar satılması veya gelir getiren bir üretim süreci içerisinde dahil edilmesi ile elde edilen kâr ve zarara katılımı içerir. Kredi kuruluşları hem mal alanlara hem de mal satanlara kâr/zarar paylaşımı yoluyla finansman sağlayabilirler (Hassan ve Lewis, 2007, 172).

### **Murâbaha Akti**

Murâbaha, sözlükte “artma, kâr, ticari kazanç” anlamındaki “ribh” kökünden türeyen ve “kazandırma, kâr hakkı tanıma” manasına gelir. Terim olarak ise bir malın alış fiyatı ya da maliyetine belirli bir kâr konarak satılmasını ifade eder.

Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde “murâbaha” kelimesine rastlanmamakta olup, malın alış fiyatına ya da maliyetine belirli bir kâr ilavesiyle yapılan murâbaha, satım akti ile ilgili genel hükmün kapsamında sayıldığından, fikhî uyumu hususunda bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Fakat Mâlikîler, doğru beyan edilmediğinde çıkabilecek problemler nedeniyle bu tür satışları tercihe şayan bulmamaktadırlar. Alış fiyatı ve maliyete nisbi bir kâr eklenerek yapılan murâbaha işlemini de çoğunluk uygun bulmakla birlikte bazı fakihler uygun görmez, bazıları da mekruh sayarlar.



## **TÜRK EXİMBANK İTHALAT FİNANSMANINA MURÂBAHA YÖNTEMİYLE UYGULANABİLECEK ÜRÜN ÖNERİLERİ**

Murâbahanın geçerli olması için satış aktinde arananlar yanında, aşağıdaki şartlarda gerçekleşmiş olmalıdır:

1. İlk satım sözleşmesi sahih olmalıdır. Çünkü murâbaha akti önceki bedel esas alınarak yapılan bir akittir.
2. Alış fiyatı her iki tarafça da biliniyor olmalıdır.
3. Önceki sözleşmede semen aynı cinsten bir malla değişilmiş olmamalıdır. Aksi durumda alınan fazlalık, kâr değil faiz olur.
4. Kâr miktarı taraflarca biliniyor olmalıdır. Çünkü kâr, satış bedelinin bir kısmını temsil eder ve satış bedelinin bilinmesi satışın şartlarından biridir.
5. Hanefilere göre; önceki satış sözleşmesinde semen misliyattan olmalıdır. Önceki semen kıyemi bir mal ise bunun değeri bilinmediği için murâbahanın semeni de belirsiz kalır (Dönmez, 2006: 148-152).

### **Murâbaha Sözleşmesine İstinaden Yapılan İşlemlerin Faizsiz Finans Kuralları Açısından Değerlendirmesi**

AAOIFI (2012)'ye göre; müşterinin ithal edilen bir malı akreditifli ödeme şekli ile murâbaha yöntemini kullanarak faizsiz bankadan satın almak istemesi halinde aşağıdaki hususlara dikkat edilmesi zorunludur:

- Akreditif açılmadan önce, amir (ithalatçı) ile lehtar (ihracatçı) arasında alım satım sözleşmesi gerçekleştirilmemiş olmalıdır. İthalatçının alım satım sözleşmesinin konusu olan malı teslim alıp almadığı bu noktada önemsizdir.

- Faizsiz banka, murâbaha kurallarına uygun olarak vekâlet verilmesi hakkındaki kurala dikkat ederek, ihracatçıdan mal satın alan ve sonra da bu malı müşterisine murâbaha ile satan bir satıcı konumunda olmalıdır (AAOIFI, 2012, 324).

Faizsiz bir bankanın, herhangi bir malın mülkiyetini kendi üzerine almadan murâbaha yöntemi ile satışını yapması fihhi açıdan yasaktır. Bu sebeple bankanın, ilk satıcıyla murâbaha işlemine konu olacak olan malı satın almak için sözleşme yapıp, malı hakikaten ya da hükmen teslim almadan önce, müşterisiyle murâbaha akti imzalamaz. Malın üzerindeki tasarruf imkânının alıcıya devredilmesi ya da malın teslimi anlamına gelecek olan evrakların teslim alınması durumunda hükmen teslim de gerçekleşmiş olacaktır.

Faizsiz bir bankanın malı ilk satıcıdan direkt olarak satın alması, murâbaha işleminde aslolan kurallardan biridir. Fakat murâbaha talebinde bulunan müşterinin dışındaki, üçüncü bir şahsa vekâlet verilerek de ilk satıcıdan mal satın alınabilir. Bu gibi bir durumda faizsiz banka aşağıdaki hususlara da dikkat etmelidir:

- Malın bedelini ilk satıcıya faizsiz banka doğrudan kendisi ödemelidir.
- Satışın gerçek bir satış olduğunu tevsik eden belgeler ilk satıcıdan teslim alınmalıdır.

Taşınabilir olan malların teslimi, malın satın alındığı yere göre de değişiklik arz eder. Eğer mallar yurtdışından alınıyorsa, bankanın veya vekilinin mal ile alakalı yükleme belgelerini teslim alması, malı hükmi olarak teslim aldığı anlamına gelir. Antrepolarda bekleyen mallar için ise, depolamaya dair evrakların (antrepo beyannamesi) teslim alınması da aynı sonucu doğuracaktır.

Murâbaha konusu olan malın, faizsiz banka tarafından ilk satıcıya ait depo veya teslim için belirlenen herhangi bir yerden teslim alınması zorunludur. Malın teslim alınması ile birlikte malın zarar görmesi ve maldan yararlanmayla alakalı bütün

sorumluluk ve haklar bankaya geçecektir. Bu işlemleri kendi adına gerçekleştirmesi için banka, bir başkasına vekâlet de verebilir.

Murâbahaya konusu olacak olan bir mal, satın alınırken malın sigortalanması sorumluluğu da faizsiz bankaya ait olmalıdır. Banka malın sahibi olduğundan, sigortalamayı kendi hesabına yapmalı ve tüm riskleri de üstlenmelidir. Banka oluşacak olan sigorta komisyonlarını, malın maliyetine ve murâbaha satış bedeline ekleme hakkına sahiptir.

Faizsiz banka, müşterisine murâbaha yoluyla satacağı malı, vadeli satın alacaksa da bu durumu kendi müşterisine açıklamalıdır. Ayrıca satış akti imzalanırken, malın satış bedeline eklenecek olan tüm masraflar da eksiksiz ve ayrıntılı olarak müşteriye açıklanmalıdır.

Malın satış bedeli ya da kârının, belirli olmayan ve ileride belirli olacak bir endekse bağlanarak tespiti ise fıkhen uygun değildir. Örneğin, murâbaha kâr oranı LIBOR'a endekslenmemelidir. Ancak kâr oranı, maliyetin belli bir yüzdesi olarak belirlenebilir.

Bankanın ve müşterisinin murâbaha akti ile satılan malın bedelini kısa veya uzun vadeli taksitler halinde ödemek üzere anlaşmaları fıkhen uygundur. Bankanın vade uzatımı karşılığında ya da müşterisinin mazereti olmadan ödeme yapmaması durumunda borç tutarını artırması caiz değildir. Bankanın, müşterisinin kabul edilebilir, geçerli bir mazereti olmadığı durumda taksitlerden birini ödememesi veya geciktirmesi halinde kalan bütün taksitlerin muaccel hale geleceği şeklinde bir şart koşması ise caizdir.

Banka ile müşterisinin murâbaha borcunun vadesindeki kurlar esas alınarak, farklı bir döviz cinsiyle ödeme yapılması hususunda anlaşmaları caizdir. Ancak vade gününde borcun tamamının ödenmesi veya farklı bir döviz cinsiyle ödenmesi halinde, borcun tamamen kapatılması gerekir.

### **Murâbaha Yöntemi ile Gerçekleştirilen Faizsiz Uluslararası Ticaret Uygulamaları**

Murâbaha yöntemi, faizsiz finans alanında en yaygın olarak kullanılan satış yöntemidir. Satış yöntemlerinde, bankanın bir malı satın alması ve üretici ya da tüketiciye ilgili malları kâr ilavesiyle vadesinde ödenecek bir şekilde satması talep edilir. Satış yöntemleri, vadede tek seferde tüm borcun ödenmesi ya da vadeye yayılmış olarak taksitlerle ödeme şeklindedir.

Murâbaha, fıkıh alanında belirli bir satış türünü ifade etmektedir (Billah, 2019: 77). Murâbaha yöntemi, faizsiz finansal kurumlarca kullanılan bir finansal teknik olarak aynı adlı murâbaha sözleşmesinden geliştirilen bir yöntemdir. Murâbaha yöntemi basitçe kârlı satış (mark-up sale) anlamına gelmektedir. Murâbaha, ayrıca fıkıh ilminin, bir güven akti olarak gördüğü özel bir satış türüdür. Bunun nedeni satıcı ve alıcının fiyatı müzakere etmemeleridir. Bu yöntemde, satıcının malın maliyetini beyan etmesi esas olup, bu maliyete eklenen bir kâr üzerinden sözleşme yapılır.

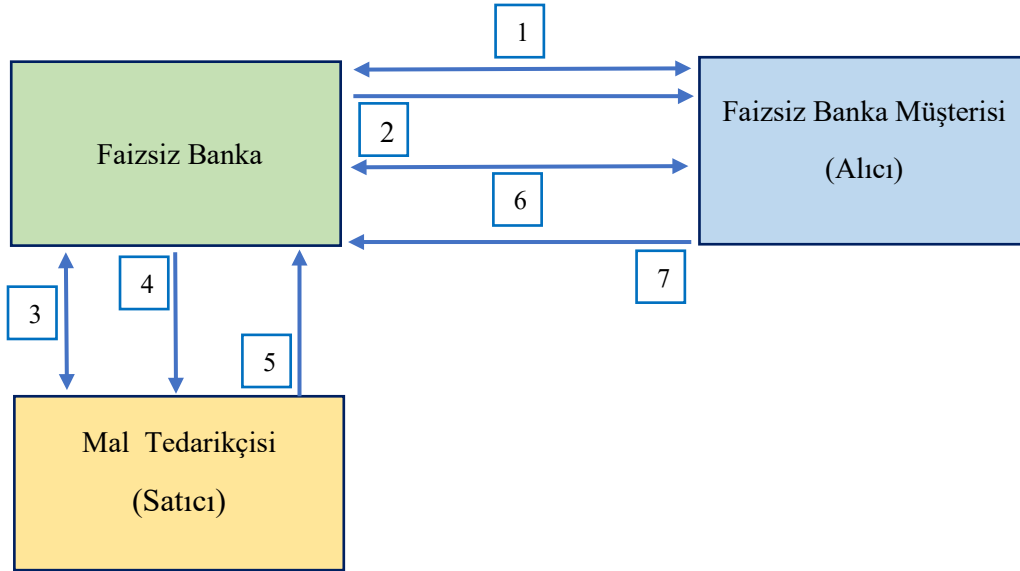
Murâbaha, eski dönemlerde vadeli olarak kullanılma zorunluluğu olmadığı için bir finansman tekniği olarak da düşünülmemiştir. Nakit elde etmek amacıyla yapılan murâbaha satışı, istisnadan daha çok bir kuraldı. Murâbaha finansmanı, hane halkları ve ticari işletmeler için mal alımını finanse eder ve finans alanı dışındaki kurumlar tarafından da kullanılabilir. Ancak murâbaha yönteminin, tam teşekküllü finansal

## TÜRK EXİMBANK İTHALAT FİNANSMANINA MURÂBAHA YÖNTEMİYLE UYGULANABİLECEK ÜRÜN ÖNERİLERİ

kurumlarca bir finansman aracı olarak kullanılması için sözleşmesi içerisinde pek çok değişikliğe ihtiyaç duyulmaktadır.

Murâbaha finansmanı kullandıracak olan bankalar ve diğer finansal kurumlar, az veya çok finansal aracılık görevlerine ek olarak, bir ticari aracılık görevi de üstlenmelidirler. Bankaların, son alıcı ve satıcı arasında, aracı alıcı ve aracı satıcı rolünü de üstlenmeleri gerekir. Ancak, finansal kurumlar ticarete uzmanlaşmamışlardır ve tüccarların ekonomik işlevlerini yerine getirecek bir donanıma da sahip değildirler. Bu sebeple, geleneksel finansal aracılık görevlerinden mümkün olan en az şekilde uzaklaşmak ve ticari rollerini fıkha uymak için gerekli olan en alt seviyede tutmak isterler. Özellikle, satın aldıkları malları stokta tutmaktan kaçınırlar. Bu sebeple, müşterinin talep ettiği mallar banka tarafından satın alındıktan sonra, müşteri satış sözleşmesinden önce bu malı satın alma sözünü vermelidir. Bu durum orjinal murâbaha kavramında yapılan bir diğer değişiklik olarak karşımıza çıkmaktadır (Hassan ve Lewis, 2007, 174).

Yurtiçi murâbaha işleminin standart işleyişi aşağıdaki gibi anlatılabilir.



### Şekil 1. Murabaha ile Yurtiçi Finansman Yöntemi

İşlem akışı aşağıdaki gibidir:

1. Müşteri ile faizsiz banka arasında, müşterinin faizsiz banka tarafından satın alınan malı satın alacağına dair bir satın alma vaadi sözleşmesi imzalanır. Sözleşme içeriğinde; sipariş edilen malın tanımı, niteliği, maliyeti ve bankaya verilecek olan kâr oranı yer almalıdır.

2. Faizsiz banka tarafından, banka adına belirtilen fiyata ve belirtilen malı satın alması için müşteriye vekâlet verilir.

3. Banka (vekili olan müşterisi aracılığıyla) ile satıcı arasında, bedelin satıcıya derhal (nakit) veya belgelerin alınması üzerine ödeneceğine dair bir satın alma sözleşmesi imzalanır.

4. Bedel banka tarafından doğrudan satıcıya ödenir.

5. Banka malı, vekili olan müşterisi aracılığıyla satın alır.

6. Malın satın alınmasından sonra, banka ile alıcı arasında ikinci bir satış sözleşmesi imzalanır. Bu sözleşme ile mal, müşteriye maliyet artı kâr ile satılır.

7. Malın bankadan (vekili olan müşterisi aracılığıyla) alıcıya teslimi ile ikinci satış sözleşmesi akdedilmiş olur ve taksit ödemeleri başlar (Kahf, 2021).

Finansal murâbaha yöntemi, geleneksel banka kredilerine bir alternatif olarak kullanılabilir. Bunun için şart, finansmanın sağlanmasının mal satın alınmasına bağlanmasıdır. Fakat, faizsiz bankalar ve diğer finans kuruluşları, geleneksel bankalara oranla bu pazara farklı bir şekilde girerler. Geleneksel bankalar alıcılara doğrudan finansman sağlayabiliyorlar ve satıcılar tarafından sağlanan finansmanı yeniden finanse edebilirlerken, faizsiz bankalar ancak alıcıları finanse edebilirler. Ayrıca geleneksel bankalar, tamamen finansal aracılık rolünü üstlenirken, finansal murâbaha yöntemini kullanan faizsiz bankalar bir tür ticari aracılık yapmak zorundadırlar.

### **Türk EXİM Bank**

1986 yılı sonlarında başlatılan çalışmalar sonucunda, Devlet Yatırım Bankası yeniden düzenlenerek 21.08.1987'de Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş. adını almıştır. 11 Eylül 1987 tarihli Ticaret Gazetesi'nde bu bankanın ana sözleşmesi yayınlanmıştır. Bu sözleşmede bankanın kısa adı Türk Eximbank olarak belirlenmiştir. Türk Eximbank, kendisine verilen göreve uygun olarak ve izlenecek ekonomik politikaların gereği doğrultusunda, 1988'de faaliyetlerine fiili olarak başlamıştır.

Bankanın faaliyetleri şu şekildedir:

- Mal ve hizmet ihracatı ve döviz kazandırıcı işlemlere finansman sağlamak.
- İhracatın finanse edilmesi için ihracatçıların yurtiçi ya da yurtdışı bankalardan alacakları kredilere garanti vermek.
- Yurtdışı müteahhitlik hizmetleri amacıyla kredi açmak, sigorta ve garanti sağlamak.
- İhracatçıların ticari ve politik riskler nedeniyle karşılaşılabilecekleri zararlar için ihracat kredi sigortası sağlamak.
- Yurtiçi ve yurtdışı bankalara ihracata dönük kredi açmak ve garanti vermek.
- Reasürans imkânlarından yararlanmak ve reasürans imkânı sağlamak.
- Leasing işlemleri için kredi ve garanti vermek.
- İhracata yönelik yurtiçi üretimi ve satışı kredilendirmek.
- TCMB'den reeskont kredisi sağlamak ve döviz cinsinden menkul kıymet ihraç etmek.
- Sigorta acenteliği yapmak.

2019 yılında Eximbank için yapılan yasal düzenlemeyle, leasing haricinde kalan tüm faizsiz finansman yöntemleri ile fon kullandırım hakkı tanınmıştır. Buna ek olarak sukuk ihraç etme ve ihraçlar kapsamında bir Varlık Kiralama Şirketi (VKŞ) kurma hakkı tanınmıştır. Bu yasal düzenleme ile, ilgili bankaların faizsiz finans yöntemleriyle sağladıkları fonlarla sınırlı kalmak şartıyla, müşterilerine katılım bankalarının kullandıkları fon kullandırma yöntemleriyle finansman sağlayabilmektedir.

Eximbank, İslam Kalkınma Bankası (IDB), Uluslararası İslamî Ticaret Finansman Kurumu (ITFC) ve ITFC koordinatörlüğündeki bazı yatırımcı gruplardan iki adımlı murâbaha kredisi ve iki adımlı murâbaha sendikasyon kredisi modellerinde finansman tedarik edebilmektedir (Türk EXİM Bank, 2021).

## **TÜRK EXİMBANK İTHALAT FİNANSMANINA MURÂBAHA YÖNTEMİYLE UYGULANABİLECEK ÜRÜN ÖNERİLERİ**

Günümüzde, Türk Eximbank faizsiz finansman imkânı olarak katılım bankaları aracılığıyla ihracatçılara sevk öncesi ihracat kredisi (SÖİK) ve ihracat alacak sigortası imkânı sunmaktadır. Eximbank, ayrıca İslam Kalkınma Bankası'ndan tedarik ettiği faizsiz finansman ile doğrudan ihracatçılara katılım finans yatırım kredisi imkânı sunmaktadır.

### **Uluslararası İslamî Ticaret Finansman Kurumu (International Islamic Trade Finance Corporation-ITFC)**

Uluslararası İslamî Ticaret Finansman Kurumu (International Islamic Trade Finance Corporation-ITFC), İslam Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank-IDB) grubunun bir üyesi olup, bu grubun öncülüğünde gerçekleştirilen otuz yıllık bir çalışmanın da sonucunda kurulmuştur. Kuruluş amacı, İslam Konferansı Teşkilatı (The Organization of The Islamic Conference-OIC) üyesi olan ülkeler arasındaki ticareti yaymak ve geliştirmektir.

2008 yılının Ocak ayında faaliyete başlayan ITFC, ilgili günden günümüze dek IDB grubu içerisindeki tüm ticaret finansmanı işlemlerini yönetmektedir. Moody's tarafından kendisine A1 derecelendirme notu verilmiş olup, bu not kurumun kredi itibarını yansıtmaktadır.

Kuruluşundan günümüze dek ITFC, OIC üyesi ülkelere 51 milyar ABD doları kaynak sağlamış olup, üye ülkelerin finansman ihtiyaçları için ticari çözümler sunan lider bir kurumdur. ITFC, OIC üyesi ülkeler arasında ticari ilişkilerin gelişiminde katalizör rolü oynayan bir kurumdur. ITFC, üye ülkelerdeki kurumların dış ticaret finansmanına ulaşmalarına yardım eder ve onlara ticaret ile ilgili gerekli kapasite geliştirme araçları sunar. Bu sayede, üye ülkelerin global pazarda başarılı bir şekilde rekabet etmelerine aracı olur.

ITFC Kuruluş Aşamaları:

1. 1977 Dış Ticaret Finansmanı ve ITFO'nun başlaması
2. 1987 İhracat Finansmanı Programının başlatılması.
3. 1990 Ticaret Finansmanı ve Tanıtım Müdürlüğü'nün kurulması.
4. 1998 BADEA İhracat Finansman Planının yönetimi
5. 1999 Sendikasyonların ve iki adımlı murâbaha (two-step murâbaha) finansmanının başlatılması.
6. 2005 ITFC'nin kuruluşu (ITFC, 2021).

ITFC beş yönlü bir strateji ile OIC üyeleri arasındaki ticareti geliştirmeye çalışmaktadır. ITFC'nin stratejisi; ticareti finanse etmek, ticareti kolaylaştırmak, ticareti teşvik etmek, kapasite geliştirmek ve stratejik ürün geliştirmektir. Kayıtlı sermayesi 3 milyar ABD doları ve onaylı sermayesi de 613 milyon ABD doları kadar olan ITFC, IDB grubunun tüm dış ticaret finansmanı ile alakalı iş ve ticari iş birliği programlarını çatısı altında toplamıştır.

ITFC aşağıda sıralanan işlevleri yerine getirmektedir:

- Tek başına veya diğer mali kuruluşlarla iş birliği içerisinde ticareti finanse etmek.
- İslam İşbirliği Teşkilatı üyesi ülkelere ait kurumlara, kısa vadeli ticaret finansmanı sağlamak amacıyla uluslararası piyasalardaki özel ve kamu fonlarına ulaşmalarına yardımcı olmak.
- Uluslararası ticaret yeteneklerini ve yatırım fırsatlarını geliştirebilmeleri için üye ülkelere yardım etmek.

## Fatih KAZANCI

- Dış ticaret finansmanı sağlamaları için finansal araç ve ürünleri geliştirmek ve çeşitlendirmek.
- Ticareti teşvik eden kurumlara ve üye ülkelerin finansal kuruluşlarına teknik yardım ve eğitim sağlamak.
- İslam İşbirliği Teşkilatı içi ticaretini ve üye ülkelerin uluslararası ticaretini teşvik etmek ve kolaylaştırmak.
- Ticareti teşvik eden kurumların faaliyetlerini desteklemek.

ITFC'nin dış ticaret finansman bölümü, kısa vadeli dış ticaret finansman imkânları sunarak ve üye ülkelerdeki kuruluşlar arasında ticari bağlantılar kurarak ticareti teşvik etmeyi amaçlar. Bu sayede 2008 yılında, tüm ITFC dış ticaret finansmanı işlemlerinin IDB üyesi ülkeler arasındaki payı %83'e ulaşmıştır.

ITFC, küresel kriz dönemlerinde dış ticaret finansman imkânları sunarak, ekonomik ve sosyal gelişmelerini sürdürmeleri için OIC üyesi ülkeleri desteklemektedir. Üye ülkelerdeki KOBİ'lere ve az gelişmiş ülkelere sunulan finansman, ITFC için yüksek öncelikli amaçlardan biri olup, bu amaçla 2008 yılında toplam özel sektör finansmanının %44'ü KOBİ kuruluşlarına, %43'ü ise az gelişmiş üye ülkelere kullanılmıştır. Bu finansman, imalatla kullanılacak olan hammadde ve yarı mamul sanayi ürünlerinin ithalatının gerçekleştirilmesi için sunulmuştur.

ITFC'nin bir diğer odak alanı ise, az gelişmiş üye ülkelerdeki yoksullukla mücadele, tarım sanayisindeki sektörlerinin sürdürülebilirliğin sağlanması ve stratejik malların ithalinin gerçekleştirilmesidir. OIC üyesi ülkelerin ithalatlarının büyük hacmi ve ülkelerin düşük olan sermayeleri göz önüne alındığında, ITFC etkili operasyonlar yapmakta, az gelişmiş üye ülkelere, KOBİ'lere ve stratejik mallara odaklanmaktadır. ITFC ayrıca özel sektöre sağlanan finansmanın artırılmasına da özel önem vermektedir. Fakat günümüzde kamu sektörüne kullanılan finansman, yıllık işlemlerin yarısından fazlasını oluşturmaya devam etmektedir (Gundogdu, 2012, 44-46).

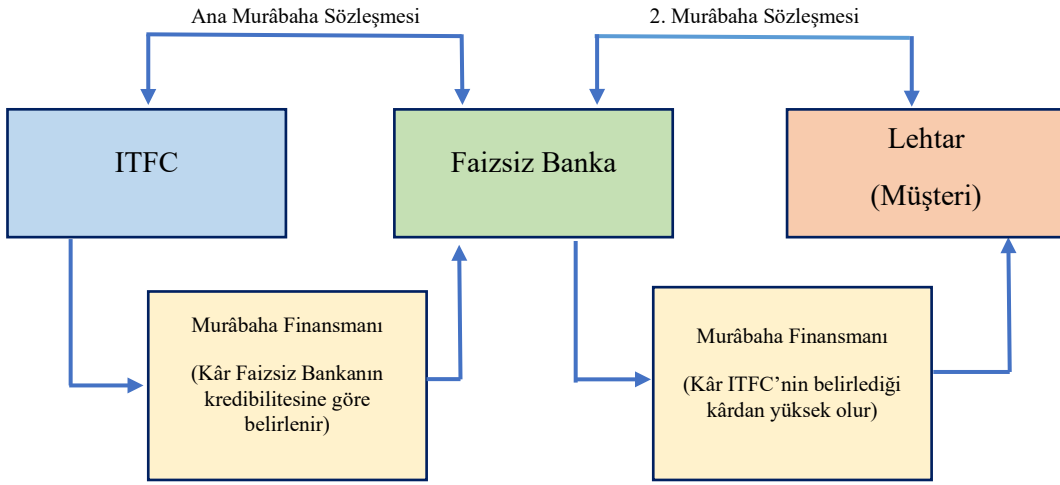
### **ITFC İki Adımlı Murâbaha Yöntemi ile Finansman**

Bu yöntem sayesinde ithalatçı firmaların finansman gereksinimleri, finansör kurumlar ve bankalar tarafından gerçekleştirilir. Öncelikle finansör kurum, bir banka ile anlaşma yapar. Banka, finansör kurum için lehtar konumunda olur. Bu finansman yönteminde, birinci murâbaha işlemi finansör kurumla faizsiz banka arasında, ikinci murâbaha işlemi ise faizsiz bankayla ithalatçı firma arasında gerçekleşir. Faizsiz banka, böylece yurtdışından bir finansman sağlamış ve ilgili finansmanı ülkesine getirmeden doğrudan ihracatçıya ödenmesini sağlamıştır. Finansör kurum, faizsiz bankanın riskini, faizsiz banka ise müşterisinin riskini üstlenmektedir. Faizsiz banka müşterisiyle yapmış olduğu murâbaha aktinde uygun gördüğü kâr marjını kullanabilmektedir. Faizsiz banka murâbaha finansman kurallarına uyulmasını sağlamak için müşterisiyle gerçekleştirdiği murâbaha sözleşmesine ait tüm belgeleri, genellikle finansör olan kuruma göndermek zorundadır.

İki adımlı murâbaha yöntemi ile sayesinde ithalatçı firmaların finansman gereksinimi ITFC tarafından iki adımlı murâbaha yöntemi ile gerçekleştirilir. İlk olarak ITFC, bir finans kurumu ile anlaşma yapar. Bu finans kuruluşu ITFC murâbaha finansmanı için lehtar konumundadır.

## TÜRK EXİMBANK İTHALAT FİNANSMANINA MURÂBAHA YÖNTEMİYLE UYGULANABİLECEK ÜRÜN ÖNERİLERİ

ITFC iki adımlı murâbaha işlemi aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi işlemektedir:



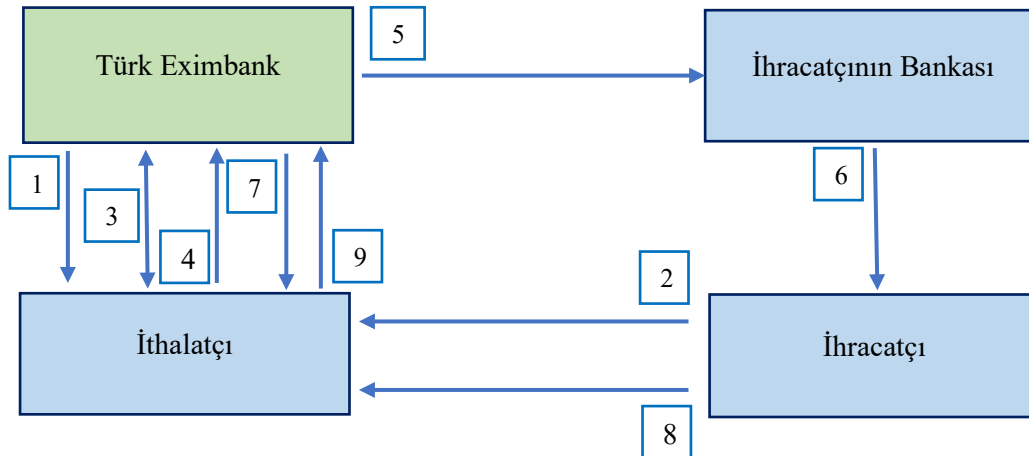
**Şekil 2.** ITFC İki Adımlı Murâbaha İşlemi (ITFC Murâbaha Financing, 2006).

Yukarıda şekilde gösterilen ITFC iki adımlı murâbaha işleminde ITFC ana murâbaha sözleşmesinde murâbaha kâr oranını faizsiz bankanın kredibilitésine göre belirler. Faizsiz banka ise müşterisi ile yaptığı murâbaha işleminde kâr oranını bu orandan daha yüksek olarak belirler. Bu sayede faizsiz banka yaptığı işten belli bir oranda kâr elde etmiş olur (ITFC, Murâbaha Financing, 2006).

### Türk Eximbank'a Önerilen Ürünler

Türk Eximbank ithalatçıları doğrudan kendisi finanse etmek istediğinde peşin ödeme şekli ile murâbaha yöntemini kullanarak finansman sağlayabilir. Eximbank, katılım bankaları aracılığıyla faizsiz finansman kullanırmak istediğinde ise iki adımlı murabaha yöntemini tercih edebilir.

Aşağıdaki şekilde peşin ödeme şekli ile murâbaha yönteminin nasıl uygulanacağı anlatılmıştır.

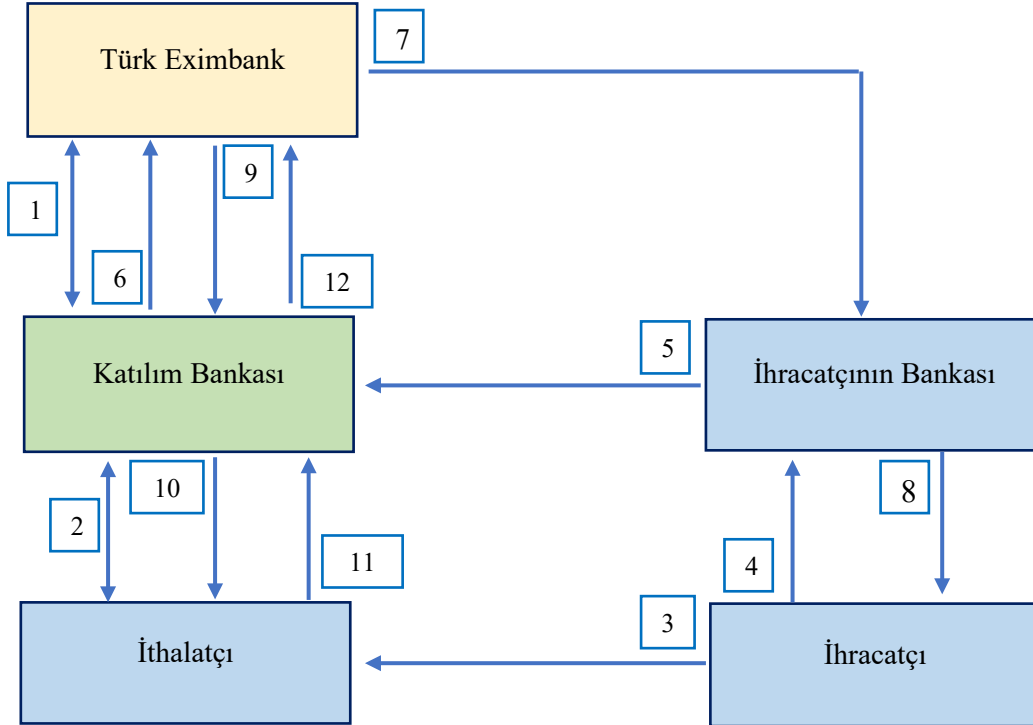


**Şekil 3.** Peşin Ödeme Şekli ile İthalat Murâbaha Finansmanı

1. Türk Eximbank, ithalatçı ile ihracatçı kendi aralarında sözleşme yapmadan önce ilgili malı kendi adına satın alması için müşterisi olan ithalatçıya vekâlet verir.
2. İhracatçı satacağı mal ile ilgili bilgileri içeren proforma faturayı ya da satış sözleşmesini ithalatçıya gönderir.
3. İthalatçı için Eximbank'ta bir kredi limiti tesis edilir. İthalatçı ile Eximbank arasında murâbaha sözleşmesi imzalanır. Sözleşmede kâr oranı ve geri ödeme planı belirlenir.
4. İthalatçı, bankasına, ihracatçıdan tedarik ettiği proforma faturayı iletir.
5. Eximbank, proformadaki bilgilere göre bedeli ihracatçının bankasına gönderir.
6. İhracatçının bankası gelen bedeli ihracatçının hesabına yatırır.
7. Eximbank, müşterisinin kendisine vekâleten aldığı malı, müşterisine vadeli olarak anapara + kâr ile birlikte murâbaha yöntemiyle satar.
8. İhracatçı, malı ithalatçının ülkesine, ticari evrakları ise bir uluslararası kargo firması ile ithalatçının adresine gönderir. İthalatçı, mal ülkesine ulaştığında elindeki ticari evraklarla malı çeker.
9. Murâbaha işleminin ödeme vadesinde ithalatçı, Eximbank'a geri ödeme yapar.

Eximbank, katılım bankaları aracılığıyla finansman kullanırmak istediğinde ise iki adımlı murabaha yöntemini kullanabilir. Bu yöntemde birbirinden farklı iki ayrı murabaha satışı gerçekleştirilmektedir. Örneğin katılım bankası Eximbank'tan %10 vade farkı ile 6 ay vadeli mal satın alabilir ve bu malları %12 kâr marjı ile 4 ay vadeli olarak ithalatçıya satabilir. İthalatçıdan erken tahsilatın yapılması sayesinde katılım bankası bu parayı kalan 2 ay boyunca farklı alanlara yatırım yaparak da kullanabilir (Gundogdu, 2018: 122). Aynı zamanda her iki murabaha satışının aynı vadeleri taşıması da imkân dahilindedir.

Aşağıdaki şekilde vesaik mukabili ödeme şekli ile iki adımlı murâbaha yönteminin işleyişi anlatılmaktadır.





**TÜRK EXİMBANK İTHALAT FİNANSMANINA MURÂBAHA YÖNTEMİYLE UYGULANABİLECEK  
ÜRÜN ÖNERİLERİ**

**Şekil 4.** Türk Eximbank Vesaik Mukabili Ödeme Şekli ile İki Adımlı Murâbaha Yöntemi

İşlem akışı aşağıdaki gibidir:

1. Eximbank ile katılım bankası arasında ilk murabaha anlaşması imzalanır.
2. Katılım bankası ve ithalatçı arasında ikinci murabaha anlaşması imzalanır.
3. İhracatçı malı ithalatçıya gönderir.
4. İhracatçı sevk evraklarını bankasına teslim eder.
5. İhracatçının bankası ihracatçıdan teslim aldığı sevk evraklarını katılım bankasına iletir.
6. Yükleme bilgileri katılım bankası tarafından Eximbank'a iletilir. Mesaj içerisinde; vesaik mukabili işlem tarihi, referans numarası, malların miktarı ve tanımı, malların menşei, sigorta teminat tutarı, tahsil miktarı, gemi adı, yükleme tarihi ve teslim şartı gibi bilgiler yer almalıdır. Faizsiz banka, mesaja ek olarak fatura, yükleme belgesi ve menşe şahadetnamesi vb. kopyalarını da Eximbank'a iletir.
7. Eximbank, ihracatçının bankasına ödemeyi yapar.
8. İhracatçının bankası aldığı ödemeyi ihracatçı hesabına yatırır.
9. Eximbank ihracat fatura tutarına belli bir kâr ekleyerek vadeli olarak katılım bankasına malı satar.
10. Katılım bankası, fatura tutarı üzerinde Eximbank'ın kârı üzerinde bir kâr ekleyerek ithalatçıya vadeli olarak malı satar. Sevk evraklarını ithalatçıya teslim eder.
11. Vade tarihinde ithalatçı katılım bankasına geri ödeme yapar.
12. Katılım bankası Eximbank'la anlaştığı vadede kârı ile birlikte Eximbank'a geri ödeme yapar.

## **Sonuç**

Makalede Eximbank'ın ithalat finansmanını murâbaha yöntemiyle desteklemesi için için iki farklı öneri getirilmiştir. Önerilerden ilki Eximbank'ın ithalatçılara doğrudan peşin ödeme şekli ile murâbaha finansmanı sağlaması, ikincisi ise ithalatçılara katılım bankaları aracılığıyla vesaik mukabili ödeme şekli ile iki adımlı murâbaha finansmanı sağlamasıdır.

Türk Eximbank devlet tarafından desteklendiği için katılım bankalarından daha uygun şartlarda ithalat finansmanı sağlayabilecek bir konumdadır. Katılım bankaları iki adımlı murabaha finansman metodu sayesinde Türk Eximbank kaynaklarını kullanarak ithalatçıları finanse edebilecekler ve ITFC'den finansman kullanmak zorunda kalmayacaklardır.

Eximbank'ın gerek peşin ödeme şekliyle doğrudan gerekse de katılım bankaları aracılığı ile vesaik mukabili ödeme şekliyle iki adımlı murabaha yöntemini kullanarak ithalatçılara finansman sağlaması aşağıda sıralanan avantajları sağlayacaktır.

İthalatçılara dönük avantajlar:

- İthalatçılar peşin ödeme sayesinde yurt dışından daha ucuza mal temin edebilirler.
- İthalatçılar bu yöntemler sayesinde devlet destekli ucuz finansmana Eximbank aracılığıyla ulaşarak ödemelerini vadeli olarak gerçekleştirebilirler.

Ülkemize sağlanacak avantajlar:

- İhracata dönük altyapı ürünlerinin ucuz finansmanı sağlanabilir.
- Ülkemizde üretilmeyen stratejik malların ucuz finansmanı sağlanabilir.
- Hammadde ithal ederek üretim yapan firmalara ucuz finansman sağlanarak yurtiçinde daha düşük fiyatla satılması ile enflasyon üzerinde pozitif etki yapılabilir.
- Bu finansman sayesinde gerçekleşen üretimin bir kısmı ihracata yönlendirilerek ülke ihracatına katkı sağlanabilir.

## TÜRK EXİMBANK İTHALAT FİNANSMANINA MURÂBAHA YÖNTEMİYLE UYGULANABİLECEK ÜRÜN ÖNERİLERİ

### Kaynakça

- AAOIFI (2012). Faizsiz Bankacılık Standartları. (Yayın No: 2.) İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- Bilal, M. (2016). International Trade under Islamic Banking. Journal of Philosophy, Culture and Religion. Vol. 21, 2016
- Dönmez, İ.K. (2006). Murâbaha. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt: 31, s. 148-152.
- Gundogdu, A.S. (2012). Developing Islamic Finance Opprtunities for Trade Financing: Essays on Islamic Trade Vis-à-vis the OIC Ten-year Programme of Action. Doctoral Thesis. Durham University.
- Gundogdu, A. S. (2018). The rise of Islamic finance: 2-step Murabaha. Asia-Pacific Management Accounting Journal, 13(1), 107-130.
- Hassan, M.K. & Lewis, M.K. (2007). Handbook of Islamic Banking. USA: Edward Elgard.
- ITFC (2021). Trade Financing. <https://www.itfc-idb.org/en> [20.04.2021].
- ITFC Murâbaha Financing (2006). Kuveyt Turk Participation Bank, Turkey Two Step Murâbaha Financing.
- Kahf, M. (2021). Training Islamic Banking. [http://www.alhudacibe.com/images/Presentations%20on%20Islamic%20Banking%20and%20Finance/Bai%20\(Murabahah,Salam%20&%20Istisna%20\)/Islamic%20Finance%20by%20Monzer%20Khaf%20.pdf](http://www.alhudacibe.com/images/Presentations%20on%20Islamic%20Banking%20and%20Finance/Bai%20(Murabahah,Salam%20&%20Istisna%20)/Islamic%20Finance%20by%20Monzer%20Khaf%20.pdf) [28.06.2021].
- Seyidoğlu, H. (2016). Uluslararası Finans. İstanbul: Yılmaz Basın Yayın ve Kâğıt.
- Tomanbay, M. (2003). *Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı*. Ankara: Hatibođlu Yayınları.
- Türk EXIM Bank (2021a). Katılım Bankaları Sevk Öncesi İhracat Kredileri <https://www.eximbank.gov.tr/tr/urun-ve-hizmetlerimiz/krediler/katilim-bankaciligi-urunleri/sevk-onesi-ihracat-kredisi-katilim-bankasi> [20.04.2021].

## İSLAM EKONOMİSİ BAĞLAMINDA DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUM OLARAK HİSBE TEŞKİLATI

Ömer DÖNMEZ\*

Saim KAYADİBİ\*\*

### Özet

Her ekonomik sistem belirlediği prensipler ve maksatlara uygun olarak şekillenir ve kendi oluşturduğu kurumlarıyla hayat bulmaktadır. İslam'ın ortaya çıktığı yıllardan itibaren kamu düzeni ile toplumsal ahlâkı koruma ve iktisadi denetleme faaliyetini yürütmekle görevli resmî kuruluş olarak “*Hisbe Teşkilatı*” kurulmuştur. Uzun yıllar birçok İslam devletinde faaliyet yürüttükten sonra değişen idari ve iktisadi düzenler gereği isim olarak uygulamadan kalksa da farklı isimlerde varlığını devam ettirmektedir. Günümüz ekonomik, sosyal ve idari yaşamları içerisinde belirli alanların çalışma düzenlerini sağlamak, adli ve idari hukuk normlarına uygunlukları takip etmek amacıyla farklı isimlerle ve çalışma alanlarıyla birçok kuruluş oluşturulmuştur. Yapılan çalışmadan amaçlanan, *Hisbe* teşkilatının çalışma felsefesi anlatılarak günümüz devletlerinde ortaya çıkan düzenleyici ve denetleyici kuruluşların, geçmişte aynı amaçla faaliyet yürüten *Hisbe* Teşkilatı çalışma yapısına olan benzerlikleri ve farklılıklarını göstermektir. Bu çalışmada, günümüz iktisadi düzeni içerisinde belirlenmiş ticari, ekonomik ve sosyal alanlarda faaliyet yürüten düzenleyici kurumlar, *Hisbe* Teşkilatı çalışma yapısı ile olan benzerlikleri, konjonktürel değerlendirmeleri de göz önüne alınarak, mantıksal bir karşılaştırma ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** *Hisbe, İslam Ekonomisi, Denetim, Ahlak, Denetleyici Kurum*

### THE HISBE ORGANIZATION IN THE CONTEXT OF ISLAMIC ECONOMICS AS THE REGULATORY AND SUPERVISORY INSTITUTION

#### Abstract

Every economic system is shaped in accordance with the principles and purposes that it determines and comes to life with its own institutions. Since the emergence of Islam, the “*Hisbe Organization*” has been established as an official institution responsible for economic protecting and supervising public order and social morality. After operating in many Islamic states for many years, it has ceased to be implemented due to the changing administrative and economic orders. In today's economic, social and administrative lives, many organizations with different names and fields of work have been established in order to ensure the working order of certain areas and to follow the compliance with judicial and administrative law norms. The purpose of the study is to

\* Doktora Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Finans ve Katılım Bankacılığı. Email: [omer.donmez@trt.net.tr](mailto:omer.donmez@trt.net.tr)

\*\* Prof. Dr., Öğretim Üyesi, İşletme Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, Karabük Üniversitesi. Email: [saimkayadibi@karabuk.edu.tr](mailto:saimkayadibi@karabuk.edu.tr)

## İSLAM EKONOMİSİ BAĞLAMINDA DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUM OLARAK *HİSBE* TEŞKİLATI

explain the working philosophy of the *Hisbe* organization and to show the similarities and differences of the regulatory and supervisory organizations emerging in today's states with the working structure of the *Hisbe* Organization, which has been operating for the same purpose in the past. The similarities of the Regulatory institutions operating in the commercial, economic and social fields determined in today's economic order with the working structure of the *Hisbe* Organization, have been tried to be expressed with a logical comparison, taking into account the cyclical evaluations.

**Keywords:** *Hisbe, Islamic Economy, Control, Morality, Supervisory Authority*

### Giriş

İslâm âleminin genel yaşama ait en önemli prensiplerinden birisi olarak kabul edilen “Emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker”, dinimizin emrettiği iyiliklerin yaygınlaştırılarak, yasakladığı kötülüklerin men edilmesi anlamındadır. Bu amaçla, doğruluk, ahlâk, adalet anlayışına dayalı İslâm dininin yerleşik toplumda yaşaması ve yaşatılması için Hz. Peygamber (a.s.) zamanından itibaren toplumsal düzen için kontrol ve denetim yapılmaya başlanmıştır. Konusu din ve örf temelli ilkeler ışığında ve dengeli bir şekilde oluşan toplum, birey ve devlete ait haklar ile sosyal yaşamın istediği ahlâk ve düzenin korunması olan *hisbe* faaliyeti, Müslümanlar açısından *farz-ı kifâye* sayılmıştır. Faaliyetin yürütücüsü “Hisbe Teşkilatı” da, İslâm toplumlarında kamu düzeni ile toplumsal ahlâkî koruma ve denetleme faaliyeti ile görevli resmî kuruluşu ifade eder. İslâm toplumunda *hisbe* faaliyeti, alt yaşama ait sokak ve çarşı-pazar hayatının denetlenmesi olarak ortaya çıkmış olsa da toplumsal vazife olarak daha geniş yapının sorunlarını giderici bir mekanizma olarak faaliyet yürütmüştür.

Her ekonomik sistem, belirlediği prensipler ve maksatlara uygun olarak şekillenir ve kendi oluşturduğu kurumlarıyla hayat bulmaktadır. İslâm'ın ortaya çıkmasından itibaren Kur'ân-ı Kerîm ve sünnet ile belirlenmiş ölçülere göre kamu düzeninin sağlanması adına işler hâle gelen *hisbe* görevi, zamanla tarihte kurulan bütün Müslüman devletlerde önemli bir yer ve fonksiyona sahip müessese halini almıştır. İyi ve doğru olanın dünya yaşamına kazandırılması amacıyla emirler veren İslâm'ın kurallarını, yaşama uyumlaştırmaya çalışan *Hisbe Teşkilatı*'nın, günümüz yaşamında da var olması hukuki, sosyal ve ekonomik hayatın düzenli işlerliği açısından önemlidir.

*Hisbe*, kurum olarak yaptığı düzenlemeler itibarıyla iktisadî olguları yansıtmakla birlikte, daha yoğun olduğu alanlar ticaret, ahlâk ve hukuk düzeninin sağlanması olarak görülmektedir. Modern anlamda *Hisbe Teşkilatı*'nın ilk kurulduğu ve sonraki zamanlarda var olduğu dönemler itibarıyla kıyaslandığında, günümüzde hangi devlet organlarına tekabül ettiği meselesi pek açık değildir. Ancak günümüz ekonomik ve sosyal yapısının yoğunluğu ve çeşitliliği dikkate alındığında tam olarak karşılık bulunması elbette ki zordur. Bununla birlikte fiyatların ve ihtikârın kontrol edilmesi, ölçü-tartı ile alım satımdaki hileler, kalpazanlık hele ki Covid19 gibi dünya ekonomisini etkileyen bir olağanüstülükte ekonomik yaşam içerisinde ortaya çıkan durumlar ve dinî alanda yürüttüğü işler dikkate alındığında görev alanı oldukça geniştir. Bu noktada *hisbe* kurumunun, ortaya çıktığı dönemin özelliklerini barındıran bir kurum olduğu ve günümüzde birden fazla bakanlık veya devlet teşkilatı kalıbına sığmayacak derecede geniş bir yapısal durumunun var olduğu düşünülebilir (Akça ve Bozatlı, 2018: 47).

Bu anlamda günümüz ekonomik, sosyal ve idarî yaşamları içerisinde belirli alanların çalışma düzenlerini sağlamak, işlemlerin adli ve idarî hukuk normlarına uygunluklarını takip etmek amacıyla oluşturulan kurum ve kuruluşlar, *Hisbe Teşkilatı*

çalışma felsefesi ile örtüşmektedir. Kurallara uyumu sağlayan ve gerek görüldüğü takdirde ilgili alanlara müdahalede bulunabilecek olan kurum ve kuruluşlar günümüzde “Düzenleyici ve Denetleyici Kuruluşlar” olarak tanımlanmaktadır. Bu kuruluşlar, devlet yapısı içerisindeki hiyerarşik düzende geleneksel yapının dışında kurumsallaşan, nitelikli yasal düzenlemelerle ve kendilerine özgü idarî yapılarıyla özerk ve bağımsız çalışma düzenine oturtulmuş kurum ve kuruluşlardır.

Yapılacak çalışmada, olağanüstü ekonomik süreçlerin yaşandığı Covid19 pandemi sürecinde ticarî hayatın içerisinde oluşan fiyat tutarsızlıkları ile istihdam ve enerji fiyatlarında yaşanan artışların düzene oturtulabilmesi anlamında, denetim sürecinin önemini ortaya koymak bakımından düzenleyici ve denetleyici kuruluşların gerekliliği vurgulanmaya çalışılmıştır. Öncelikle iktisadî ve sosyal anlamda İslâmî ticarî faaliyet yapısının nasıl olduğu ve Kur’an ve sünnet ışığında dikkat edilmesi gereken hususların neler olduğu anlatılacaktır. Sonrasında *Hisbe Teşkilatı*’nın ortaya çıkışı ve çalışma yapısına ilişkin kavramsal bilgiler sunulacaktır. Günümüz idarî yapısı içerisinde belirlenmiş belli ticarî, ekonomik ve sosyal alanlarda faaliyet yürüten düzenleyici ve denetleyici kuruluşların, geçmişte aynı amaçla faaliyet yürüten *Hisbe Teşkilatı* çalışma yapısına olan benzerlikleri ve farklılıkları ifade edilmeye çalışılacaktır. Günümüz devlet yapısı içerisinde yer alan kurumların, İslâm Ekonomisi temelinde çalışan ve uzun zamandır var olmayan *Hisbe Teşkilatı*’nın çalışma felsefesini taşıyıp taşımadıkları değerlendirilecektir. İktisadî ve ticarî yaşamda ortaya çıkan büyümeler ve gelişmeler esas alınarak genel ekonomik düzenin mevcut durumu ölçüsünde, *Hisbe Teşkilatı* çalışma yapısına günümüzde uygun kurum olup olmadığı hakkında düşünceler ifade edilecektir.

### **1. İktisadî ve Sosyal Temelde İslâmî Ticarî Hayat**

İnsanların sosyal hayatın içerisinde varlığını devam ettirebilmesi adına ekonomik ilişkilerde bulunması, göçebe yaşamdan yerleşik yaşam kültürüne geçişle birlikte vazgeçilmez bir durum olmuştur. Ticaret, mal ve yiyeceklerin değiş tokuş edilmesi ve kazanç elde etmek amacıyla alım-satım yapmak olarak tanımlanırken esas olarak beşerî ihtiyaçların karşılanması faaliyetidir, denilebilir (Akar, 2003: 55). İhtiyaçların giderilmesi için yapılanlar, dinî ve ahlâkî yaşam birlikteliklerinden uzaklaşılması sonrasında tutkulu davranış göstergesi olarak bağlılığın farklılaşmasına neden olur. İnsanoğlu fizikî ihtiyaçlarını karşılamaktan öte mal ve mülk edinme yolunu tercih etmeye başladıkça olumsuzlar ortaya çıkmaya başlar. Haset, kin, hırs ve cimrilik türünde duygusal yoğunluklarla toplumsal birliktelikler içerisinde saplantılı olumsuzluklar var olur. Bu durum toplumsal bütünlük içerisinde çatışmalara ve düzen bozukluklarına sebep olarak zengin fakir, varlıklı muhtaç türünde çatışmaları doğurur. Sonrasında hakları yenilen, kimsesiz, dul-yetim, yoksul, fukara insan sayılarının toplumların içerisinde çoğalmasına neden olacaktır. Aslında ticaret, zenginlik oluşturmak için değil, toplumsal ihtiyaçların giderilmesi amacıyla üretimin yapıldığı alanlardan aktarılan malların, bulunmayan yerlere ulaştırılması olarak tarih boyunca düzen sağlamak esaslı yapılmıştır. Ancak ticarete hırs ve düzen bozuklukları nedeniyle yaşanan olumsuz tablolar sonrası helak olan kavimler bile olmuştur (İnanır, 2017: 53).

İslâm’ın ortaya çıktığı Arabistan yarımadası, Akdeniz, Hint Okyanusu ve Kızıldeniz kıyılarında çöllerle kaplı bir yaşam alanı olarak hayvancılık ve tarım üretiminin zayıf olduğu topraklar olup ticarî hayatın yaygın olduğu topluluk yapısına sahiptir. Araplar bu bölgeden yazın kuzeyde Bizans topraklarına, kışın güneyde Yemen topraklarına giderek ticarî faaliyetlerde bulunmuşlardır. Özellikle Kâbe’nin bulunduğu alanda Hz. İbrahim’den (a.s.) beri haccın merkezi olan Mekke’ye gelen hacılar için yoğun ticarî aktiviteler ve

## İSLAM EKONOMİSİ BAĞLAMINDA DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUM OLARAK HİSBE TEŞKİLATI

panayırlar kurulduğu bilinmektedir. Bu açıdan bakıldığında Arabistan İslâm öncesi zamanlarda da önemli tüccarların uğrak mekânı olarak popülerliği yüksek ticarî merkezlerden birisi olarak kabul edilmektedir (Kutval, 2017: 150).

Hira dağında almış olduğu ilk vahiyle birlikte putperest inanış sistemini reddeden ve Allah (c.c.) inancını tek İlah olarak ilan eden Hz. Peygamber (a.s.) ile ortaya çıkan İslâm'a, ilk zamanlarından itibaren tüccar özelliği bulunan Mekke'li müşrikler tepki göstermişlerdir. Büyük tepki gösterenlerin tüccarlar olması, putları ziyarete geleceklerin ve dolayısıyla ekonomik rant ile ticarî faaliyetlere bağlı getirinin azalacağı korkusudur. Bununla birlikte yoksul ve ihtiyaç sahibi insanlara adaletli bir şekilde gelir dağılımı vaadinde bulunan İslâm'ın Mekke'deki burjuvaları tehdit edeceği düşüncesinin hâkim olması ikinci neden olarak sayılabilir. Nitekim Nahl suresindeki: "Zenginler (rızkta üstün kılınanlar) mallarını 'arada fark kalmaz, eşit hale geliriz' diye yanındakilerle paylaşmıyorlar. Allah'ın nimetini mi inkâr ediyor bunlar?!" âyeti de bu düşünceyi desteklemektedir (Apak, 2001: 178).

Sermaye yapısı içerisinde oluşturulan tüm varlıkların, toplumsal düzenin korunması ve refah yapısının geliştirilerek huzurlu ortamın sağlanması adına eşit pay edilmesi İslâm açısından önemlidir. Bu nedenle İslâmî ekonomik yapı içerisinde ticarî faaliyetlere büyük önem verilerek arz ve talep dengesinin oluşturulması adına serbest piyasa ekonomisi tercih edilmektedir. İslâm iktisadî düzeni içerisinde tüketicilere mal sunumunda, maliyet esaslı tutara uygun bir oranda satıcı kârının eklenmesiyle oluşan fiyatlandırma tercihi esastır ki hedeflenen tüketiciye en ucuz fiyatla mal sunulabilmesidir. Kârlılık oranı satıcılara bırakılmakla birlikte, bir satıcının piyasanın genel dengesini bozmak amacıyla kasıtlı olarak zararına satmak istemesi de İslâm iktisadî gereğince uygun görülmemektedir. Çünkü bu tarz bir ekonomik aktivite ticarî hayat içerisinde yıkıcı bir rekabet yapısını barındırabilecektir. Diğer taraftan, malların piyasaya girişini engellemek adına tekelleri yapıda yapısal engeller oluşturmak ve ihtikâr fiyatları ile gerçek düzeylerinin çok üzerinde fiyatlarla toplumsal refahı olumsuz etkileyecek ticarî faaliyetler yürütmek mekruh durumundan harama doğru giden yasaklar kapsamındadır (Akten Çürük, 2015: 167).

İslâm inancına göre "Allah'a arınmış bir kalp ile gelen başka (Şuara, 26/88)" âyetinde de görüleceği üzere inanan bir insandan öncelikle temiz kalpli olması istenmektedir ki bu husus dışında her şey bir araçtır. Tüm bu araçlar insanın Allah (c.c.) yolunda ömrünün dünyadaki süresi için birer uğraşdır. Nitekim başka bir âyette "O, yeri sizin için döşek, göğü de bina yapan, gökten su indirip onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkarandır. Öyleyse siz de bile bile Allah'a ortaklar koşmayın" (Bakara 2/22); "Sizi hükümdarlar kılmıştır ve (diğer) toplumlardan hiçbirine vermediğini size vermişti." (Mâide, 5/20) hükümleriyle Allah (c.c.), dünyalık yaratılan kaynakların hepsinin insanların emirlerine verildiğini bildirmektedir. Dünyalık maddî hayatın insana verildiği bildirilirken, ahiret hayatının unutulmaması gerektiği, dünya hayatını ahireti unutmadan dengeli ve Allah'ın emrettiği gibi terk etmeden yaşamak gerektiği hatırlatılmıştır (Yüce ve Çelik, 2018: 122).

Ekonomik aktivite, toplumdaki bireylerin kendi yedikleri, içtikleri ve barınma faaliyetini yürüttükleri fizikî ve sosyal alanlar ile hayat oluşumu içerisinde ihtiyaç duyulan maddî ürünlerin karşılanmasıdır. İslâmî anlayış içerisindeki rızık kavramı bu hususları içerirken, iktisat ilmi Allah'ın (c.c.) insanlara sunduğu nimetlere ulaşmanın yollarını göstermektedir. Ancak önemli olan husus nimetleri elde etmekten ziyade bunlara hangi yollarla ulaşmanın uygun olacağı yani helâl veya haram yöntemlerden hangisinin tercih

edileceğidir (Coşkun, 1990: 275-276; akt. Agitoğlu, 2020: 3199). Bu anlamda ticarî hayatın akışı içerisinde İslâm'da en fazla vurgu yapılan husus ahlâkî olunmasıdır. Çünkü ticarî hayat, birlikte yaşamın vazgeçilmez ögesi olarak hayat idamesinin en önde gelenidir. Bu nedenle ticaret, kişisel çıkarların en yüksek düzeyde arzulanacağı ve çıkar çatışmalarına, haksız davranışlara, toplumsal zararlara ve düşmanlığa olanaklar sunan en temel alandır. Hayat serüveni içerisinde önemli yeri olan ticaretin ahlâkî gerekliliği, bu yüzden İslâmî ekonomik hayat açısından kavram olarak ön planda olan bir anlayıştır (Erturhan, 2010: 219).

Makro düzeyde bir kavram olarak İslâmî iktisat, üretim-tüketim-dağıtım ilişkilerini ve kamu maliyesi, zekât, vakıflar gibi çeşitli kurumları bünyesinde barındırmaktadır. Mülkün, asıl sahibi Allah (c.c.) olmakla birlikte toplumsal düzenin kurulması ve yaşıatılması için bireylerin istifadesine sunularak kullanım hakkı insanlara tanımlanmıştır. Mülk sahipliğinin meşru olması da yaratana ve de toplumun geneline karşı olan görevlerin yerine getirilmesi ile doğrudan alakalıdır (Akten Çürük, 2015: 167). Hz. Peygamber (a.s.), ticaretin esaslarını belirtirken dile getirdiği helâl kazanç, yalanı konuşmayan, emaneti hakkıyla saklayan, verdiği sözden dönmeyen, satın aldığı malları kötülemeyip kendi sattıklarını aşırı övmeyen, borcunu inkâr etmeyen ve alacaklı olduğu kişileri zora düşürmeyen tüccarın kazancındır. Ticarî bir ahlâka sahip tüccarın kazancının bu şekilde olacağını söyleyerek bir tacirde bulunması gereken güzel olan ahlâkî unvanlara dikkat çekmiştir (Erturhan, 2010: 219).

Kur'an'da Allah'ın (c.c.) lütfu olarak nitelendirilen malların, kazancın tespiti ve kazanç sağlamanın yolları ile bütünleştirilerek anlatılması sıradan değil özellikle seçilmiş bir durumdur. Zira bu şekilde mülkün gerçek sahibinin Allah (c.c.) olduğu şeklinde bir ifade ile insanların İslâmî şartlara uyumlarının azamileştirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca kazanç sağlama ve ulaşma yolları olarak tercih edilecek araçlar ile kazancın sağlandığı faaliyetin Allah'a (c.c.) isnat edilecek kadar saflığı ve meşruluğu olan bir kazanç olması gereklidir. Çünkü İslâm nasıl olursa olsun paranın kazanılmasını değil, haksız yollarla elde edilen her türlü ticarî faaliyeti ve ondan elde edilen kazancı yasaklamaktadır. Çok kârlı olsa bile alkolün ve domuz etinin satışını, uyuşturucu madde ve kanunsuz diğer zararlı maddelerin üretim ve dağıtımını ile faiz gelirinin elde edilmesini kabul etmemektedir. İnsanların sahip olduklarını gayri meşru işlerle, hırsızlıkla, haksızlıkla, faizle, gasp ederek elde edenler açısından kazandıkları tüm mal ve mülk haramdır. Zenginlik oluşumu, meşru zeminde var edilen ve sahip olunan mallara dayandırılarak açık bir şekilde ortaya konmalıdır. İslâm hakkaniyete uygun olmayı emreder ve ticarî ilişkilerde helâlde kalınması için sınırlar çizer (Gül, 2010: 66).

İslâm ekonomisi, kârlılık ve kazanç kültüründen ziyade bir ihtiyaç ekonomisidir. Ancak sunî bir şekilde oluşan ihtiyacın oluşturduğu ve sadece talebi arttıran bir ekonomi değildir. Hz. Peygamber (a.s.) ve sonrası zamanlarda İslâm toplumu, bir tarım, ticaret ve küçük esnaf faaliyeti kapsamında faaliyetlerin yürütüldüğü toplumdu. İslâm'ın insandan yapmasını arzuladığı şey, iman ettikten sonra dünyalık üretilen maddî varlıkların geçici görüntüsüne kapılmaması ve ürettiklerini ihtiyaçları doğrultusunda kullanmasıdır. İslâmî iktisadî hayatta esas olan, müteşebbis ruhuyla hareket ederken girişimciliğin zihniyetinde ihtiras ve açgözlü beklentilerin var olmamasıdır. Ayrıca İslâm'ın ticarî düzen içerisinde insandan beklediği temel özellik, güvenilir olmasıdır. Hz. Peygamber'in (a.s.) risalet ve nübüvvetten önce de yaşadığı toplumda 'El-Emîn' (güvenilir) olarak bilindiğini ve bu özelliğini tüccar vasfıyla da gösterdiği bilinmektedir (Gül, 2010: 105-106). Bu vasfın mümin olan her insanda var olması İslâm'ın beklediği esaslardan birisidir.



## İSLAM EKONOMİSİ BAĞLAMINDA DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUM OLARAK HİSBE TEŞKİLATI

Kendini mümin hisseden hiçbir insanın, kendisini marufu emir, münkerden nehiy görevinden yükümlü olmadığını söylememesi gerekir. Çünkü toplumsal görev olarak nitelenen bu durumu bir tek kişinin bile geciktirerek yapmaması, tüm toplumu dağıtıcı sürece götürecek bir başlangıcı doğuracaktır. Marufu emredip, münkerden nehyetmek İslâmî inanç yapısında kişilerin keyfine terk edilmiş bir iş olmayıp Ümmetin selâmeti için yapılması gereken bir zorunluluktur. Toplumu hayra çağırarak, marufu emredip, münkerden vazgeçirmek hayırların en büyüğüdür. Allah'ın (c.c.) söylediği gibi “Sadece içinizden zulmedenlere dokunmakla kalmayacak olan fitneden sakının ve bilin ki Allah'ın cezası şiddetlidir.” (Enfal, 8/25) (İktibas, 2019).

### 2. Hisbe Teşkilatının Yapısı ve Çalışma Özellikleri

İslâm dini açısından toplumun bir ferdi olan insan, kendisi ve çevresi için örnek olurken iyiliği teşvik edip çevresini kötülükten alı koyan bir bireydir. Allah'ın (c.c.) emir ve buyrukları ölçüsünde, Kur'an ve sünnet ışığında, Müslüman olarak bulunduğu toplumda yaşar. İnsan bulunduğu toplumda sağduyulu ve olumlu bir birey olarak yer alırken sadece kişisel mücadelede bulunması yeterli değildir. Toplumsal refahın ve düzenin sağlanması için toplumun geniş katmanları tarafından beraberce yürütülen mücadeleler gerekmektedir. Ayrıca toplumun huzur ve istikrarı için yapılacak mücadelede, dinî konularda bilgili olunması, insanlarla sağlıklı bir şekilde iletişim kurulması ve maddî yaptırım gerektiren gücün kullanımına ihtiyaç vardır. Bunun gerçekleştirilmesi için de kamu düzeniyle ilgili alanlarda belli faaliyetlerin yürütülmesi adına devletin sosyal ve ekonomik yapısında etkinliğin oluşturulması gerekir. Tüm bu hususlarla ilgili çalışmalar için kurulan *Hisbe Teşkilatı*, iktisadî ve sosyal hayatta meydana gelebilecek haksızlıkları, kargaşaları, keyfî ve düzensiz işlemleri engellemek amacıyla oluşturulmuştur (Fikriyat: 2019).

İslâm, ticarî faaliyetlerle ilgili kaide ve kuralları Kur'an ve sünnete dayandıran bir anlayışla toplumsal hayatın içerisinde bu hususu önemseyen bir düşünceyi benimsemektedir. Dünya yaşamını doğru değerlendirerek ahiret hayatı için meyveler toplayan insan açısından, ticaretle ilgili işlerde doğru olmak ve sâlih amellerle hakkaniyete uygun işler yapmak esastır. Dünya ile ahiret arasında denge kurmayı hedefleyen insanın, yoldan sapmadan devam etmesi elbette zordur. Ancak her hususta olduğu gibi Hz. Peygamber'in (a.s.) Müslümanlara yön veren hadisleri ışığında gerekli hayati prensiplerin takibi ve uygulanması önemlidir (Agitoğlu, 2020: 3200). Bu anlamda ticarî hayat içerisinde düzeni sağlayacak olan *hisbe* de bir işin ecrini sadece Allah'tan bekleyerek, yapılanın sırf Allah'ın rızasına sahip olmak için yapılması gerektiğini içeren bir toplumsal düzen kurulumudur (İktibas, 2019).

Sosyal ve ekonomik düzenin sağlanması açısından her türden kamu görevlisinin sorumluluk ve yetkisi ölçüsünde denetim faaliyeti yürütmesi gereklidir. Ancak yürüttükleri faaliyetin özünde iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklama olan *hisbe* teşkilatının çalışanları, “muhtesib” olarak isimlendirilen kamu görevlileridir. Pazar ve piyasa işleyişinde düzenin sağlanması açısından muhtesibden beklenen, hileli işlemlerin engellenmesi adına denetimler yaparak tarafların aldatılmasını engellemektir. Böylece ticarî işlemlerin yürütülmesi sırasında doğruluğun sağlanmasının yanında çatışma ve kargaşanın engellenmesi amaçlanmaktadır (İbn Teymiyye, 2001: 31-35; akt. H. Sarı, 2020: 270).

Peygamber Efendimiz (a.s.), İslâm'ın ilk dönemlerinde ticaret için kurulan çarşığı serbest bırakmamış, zaman zaman bizzat kendisi bazen de görevli kıldığı sahabeler

vasıtasıyla denetimler yapılması suretiyle kontrolü elde tutmuştur. Toplumsal düzenin sağlanması açısından ticaretin düzen ve kurallara dayalı yürütülmesi için ciddi önlemler alarak, bir dönem muhtesib olarak Hz. Ömer'i, başka bir dönem Abdullah b. Said'i Medine çarşısı için, fetihten sonra ise Said b. Âs'ı Mekke çarşısı için görevlendirmiştir. Ayrıca Efendimiz'in iki hanım sahabenin de çeşitli zamanlarda bu alanda çalışmasına müsaade ettiğini görmekteyiz. O hanımlardan bir tanesi Şifa binti Abdullah, bir diğeri ise Semra binti Nüheyk'tir. Bu hanım sahabelerin çarşı-pazarda sadece hanım alıcı ve satıcıları mı kontrol ettikleri yahut herkesi mi kontrol ettikleri kaynaklarda net değildir. İbn Abdilberr'in ve Kettani'nin verdiği bilgiye göre Semra validemiz, elinde bir kırbaç ile çarşıda dolaşır, gerekli kontrolleri yapar, yeri geldiğinde uyarır, bazen de fiilî olarak müdahalede bulunmuş (Yıldırım, 2014: 55).

Müessese olarak *Hisbe Teşkilatı*'nı, Bizans medeniyetine kadar götürülenler bulunsa da faaliyet olarak *hisbenin* İslâm'ın bizatihi kendisinden doğduğuna şüphe edilmemektedir. İslâm hayatının başlangıcıyla birlikte düzen için yürütülen denetim faaliyeti olarak *hisbe*, tam teşkilatlı bir müessese olarak Hz. Ömer zamanında oluşumunu tamamlamıştır. Hz. Ömer'in döneminde başlayan zaferlerle genişleyen devlet sınırları çerçevesinde farklı dinî ve etnik kökene sahip insan toplulukları ile bir arada yaşanmaya başlanması, *hisbe* teşkilatının önemini arttırmıştır. İlk oluşum ve teşkilatlanma sürecini izleyen tarihsel evrimde ortaya çıkmış birçok İslâm devletinde de (*Emevîler, Abbasiler, Fatımîler, Memlûkler ve Osmanlılar*) *Hisbe Teşkilatı* etkili bir teşkilat olmuştur (H. Sarı, 2020: 328).

*Hisbe Teşkilatı*'nın asıl yöneticileri olan muhtesibler, geniş yetkilere sahip olarak çalışır ancak bütün görevleri tek başlarına yerine getirmezlerdi. Bu anlamda muhtesibler, yanlarında kendilerine yardımcı olması için değişik meslek mensupları arasından yardımcıları (*haberci, emîn, ârif, gulam, avn*) seçerler ve bizzat seçimleri muhtesibler tarafından yapılırdı. Bu meslek mensubu seçimlerinde liyakat önde olur, denetimlerin doğru ve tarafsız yapılması için titiz ve davranışlarında gerekli ölçü ve özene dikkat etmeleri sağlanırdı. Kontrol ve gözetim bizzat muhtesib tarafından yapılır, uygunsuz tavır ve kararlarından dolayı gerekirse vazifelerinden alınırlardı (Alkış, 2011: 141)

H. Peygamber (a.s.) döneminden 19. yüzyıl sonlarına kadar bütün İslâm devletlerinde farklı yapılarıyla uygulanmış olan *Hisbe Teşkilatı*, değişen toplum ve ekonomik yapılar gereğince mahiyet bakımından genişleyerek büyüme göstermiştir. İlk dönemlerde sadece bazı ahlâkî kuralları uygulamakla yetinirken ilerleyen zamanlarda daha ayrıntılı yapısal düzenlemelerle çalışma yapıları oluşturulmuştur. Temel kaynak olarak Kur'an'ın esas alındığı *hisbe*, genel ahlâk ve kamu düzeninin korunmasını sağlamak, toplumsal hayatın engellerini ortadan kaldırmak için faaliyetlerini yürütmüştür (H. Sarı, 2020: 269).

### **3. Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar**

Ekonomik düzen içerisinde “doğal düzen” olarak nitelenen ve iktisatçı A. Smith tarafından “görünmez el” olarak isimlendirilen piyasalardaki yapısal durumun hâkim olduğu iktisadî anlayış zamanlarında, devletin piyasaya herhangi bir müdahale yapmaması gerektiği savunulmuştur. Devletin aslî fonksiyonları (idarî, adli, güvenlik) haricinde ekonomik sisteme müdahalede bulunmaması, herhangi bir olağanüstü durumun varlığı halinde piyasanın kendi dinamikleriyle bunu savuşturabileceği söylenmiştir (Dinler, 2015: 42). İktisadî teorik sistemde “klasikler” olarak adlandırılan grubun düşünce sistemleri devam ederken 1929 yılında Amerika'da ortaya çıkan ve tüm

## İSLAM EKONOMİSİ BAĞLAMINDA DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUM OLARAK HİSBE TEŞKİLATI

dünyayı etkisi altına alan Ekonomik Buhran ile iktisadî sistemin kendi haline bırakılmaması gerektiği görüşü hâkim olmaya başlamıştır. J. M. Keynes, krizin temel sebebinin piyasada oluşan talep eksikliğine bağlı olduğu ve devletin para ve maliye politikaları ile ekonomik sisteme müdahale etmesi gerektiğini dile getirmiştir. Devletin, aslî fonksiyonların yürütülmesi haricinde, temel görevin üzerinde müdahale etmesi gerektiği savunulmuştur. Devletin ekonomik sisteme müdahale etme yöntemleri konusunda ortaya çıkan düşünce akımları sonrası piyasada ortaya çıkan aksaklıkları önleyici, piyasayı düzenleyici ve denetleyici niteliği bulunan kurumların oluşturulmasına karar verilmeye başlanmıştır (İlman ve Tekeli, 2016: 24).

Eski dilde “murakabe” olarak tanımlanan denetim, gözetleme ve işin düzgün ve aksamadan yürütülmesini sağlamak üzere iç dünyasına hâkim konumda belirlenen standartlar olarak görülmektedir. Denetim faaliyeti, beklenen başarı kıstasları ölçüsünde öngörülen tespitlerle gerçekleştirilmiş olan faaliyetlerin karşılaştırılması durumudur (Yaşar ve Korkut, 2018: 41). Geçmiş dönemlerde daha küçük yapıda meydana gelen ticarî ve ekonomik faaliyetler mevcutken, kontrol ve denetimi gerçekleştirmek nispeten daha kolaydı. Ancak değişen ve gelişen finansal ve ticarî sistemdeki faaliyetler nedeniyle işleyişin sağlıklı yürümesini sağlamak ve kargaşalara neden olmamak adına kontrol ve denetimin önemi giderek artmaktadır.

Ekonomik ve idarî işleyiş içerisinde düzeni ve denetimi yapmakla sorumlu tutulan “Düzenleyici ve Denetleyici Kuruluşlar”, belirli sayıda kişiden oluşan karar organlarına ve tüzel kişiliği haiz olup, sahip olduğu yetki ve imtiyazları yasal çerçevede kullanan kurumlardır. Kendi sorumluluğunda bulunan alanlarda düzenleme ve denetleme görevlerini, idarî ve malî özerkliğe sahip olarak ancak yaptığı işlemlerde hesap vererek faaliyet yürüten kamu kurumlarıdır (Er, 2010: 183-184; akt. İlman ve Tekeli, 2016: 25).

1982 Anayasası'nın 167. maddesinin ilk fıkrasında, “Devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemelerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır; piyasalarda fiili veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler.” denilmektedir. Devlet iktisadî ve sosyal hayat içerisinde düzeni sağlarken, insanların gerek duyduğu ihtiyaçları adil ve toplumsal refahı arttıracak şekilde tedarik eder. İslâm iktisat felsefesinin temel ilkelerinden de sayılan bu vasıf gereğince, dinin gereği olarak halk, idarecilere Allah'ın bir emanetidir ve siyasî kaygılardan ziyade bu anlayışın hâkim olması gerekmektedir (Akça ve Bozatlı, 2018: 50).

Değişen devlet yapısı gereğince ve ekonomik dönüşüm sonrası işletmecî devlet yapısından düzenleyici devlet yapısına geçiş sistemiyle oluşturulmaya başlanan düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar, idarî yapı tanımlamasıyla “Bağımsız İdarî Otoriteler” olarak nitelendirilmektedir (Ergun, 2004, 323; akt. Yaşar ve Korkut, 2018: 45). Türkiye’de 1981 yılında öncelikle Düzenleyici ve Denetleyici Kuruluş olarak Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) oluşturulmuş ve aktif göreve başlamıştır. İkinci ve üçüncü olarak ise; 1994 yılında Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) ile Rekabet Kurulu kurularak, yeni üst kurullar oluşturulmuştur. 1999 ve 2002 yılları arasında Telekomünikasyon Kurumu (TK), Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçecekler Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK)<sup>1</sup>, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK), Bankacılık Düzenleme ve

<sup>1</sup> TAPDK, tütün ve alkol piyasasını düzenlemek ve denetlemek üzere kurulmuş ancak 2017 yılında yapılan kanun değişikliği ile kapatılmasına karar verilerek yetkileri Tarım ve Orman Bakanlığına verilmiştir.

Denetleme Kurumu (BDDK), Şeker Kurumu<sup>2</sup>, Kamu İhale Kurumu (KİK) ve Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK), son olarak Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK) kurulmuştur. Bu kurumların hepsi kuruluş olarak kendi sektörlerinde faaliyet yürütülen alanlarda düzenleme, denetim yapma, kural koyma ve gerektiğinde cezaî müeyyide uygulama görevlerini ifa etmektedirler (İlman ve Tekeli, 2016: 24). Bu bağlamda şu anda faaliyette bulunan üst kurulların kuruluş kanunlarını ve görev alanlarını şu şekilde ifade etmek mümkündür:

- 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu gereğince faaliyet yürüten SPK, sermaye piyasasında işlem yapacak yatırımcıların hak ve menfaatlerini kollamak amacıyla adil, rekabetçi ve güvenilir ortamda çalışmalar yapılması amacıyla düzenleme ve denetleme yapmak üzere kurulmuştur.

- 6112 sayılı Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun gereğince faaliyet yürüten RTÜK, medya sektöründe yayın hizmetlerini yürüten radyo ve televizyonların uyması gereken kuralları tespit ederek şeffaf ve adil bir ortamda bu hizmetlerin sunulmasını sağlayacak düzenleme ve denetim faaliyetlerini yürütmek üzere kurulmuştur.

- 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun gereğince faaliyet yürüten Rekabet Kurulu, mal ve hizmet piyasalarındaki rekabet şartlarını engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı anlaşma, karar ve uygulamaları ve piyasaya hâkim olan teşebbüslerin bu hâkimiyetlerini kötüye kullanmalarını önlemek için gerekli düzenleme ve denetlemeleri yapmak üzere kurulmuştur.

- 5411 sayılı Bankacılık Kanunu gereğince kurulan BDDK, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerini koruyarak mali piyasalarda güven ve istikrarı sağlamak amacıyla, bankacılık faaliyeti yürüten tüm kurum ve kuruluşların iş ve işlemler üzerinde düzenleme ve denetleme faaliyetini yürütmek üzere kurulmuştur.

- 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu gereğince kurulan Telekomünikasyon Kurumu, 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu ile yeni bir düzenlemeye tâbi olmuş ve adı Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu olarak değiştirilmiştir. Kurum elektronik haberleşme sektöründe tüketici haklarının sağlanması için etkin rekabetin tesis edilmesi ve haberleşme hizmetinde teknik yeterliliklerin sağlanması adına düzenleme ve denetleme yapmak üzere kurulmuştur.

- 4646 sayılı Elektrik Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılması ve Doğal Gaz Piyasası Hakkında Kanun ile kurulan EPDK, elektrik piyasasında tüketicilerin kullanımına sunulması için yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve çevreye uyumlu bir şekilde enerji oluşumunu sağlamak ve malî açıdan güçlü, istikrarlı ve şeffaf bir enerji piyasasının oluşturulması için düzenleme ve denetim yapmak üzere kurulmuştur.

- 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu gereğince kurulan KİK, kamu kurum ve kuruluşlarının gerçekleştirmek üzere oluşturduğu ihalelerde uyulması gerekli usul ve esasları tespit etmek üzere kurulmuştur.

- 660 sayılı Kanun Hükmünde Kararname gereğince Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde

<sup>2</sup> Şeker Kurumu, şeker piyasasında üretim ve ithalat düzenlerini oluşturmak adına denetim ve düzenleme yapmak üzere kurulmuş ancak 2017 yılında yapılan kanun değişikliği ile kapatılmasına karar verilerek yetkileri Tarım ve Orman Bakanlığına verilmiştir.

## İSLAM EKONOMİSİ BAĞLAMINDA DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUM OLARAK HİSBE TEŞKİLATI

Kararname ile kurulan KGK, malî sistem içerisinde işlemler yapan meslek mensuplarının (*Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir, Yeminli Mali Müşavir*) uluslararası standartlarla uyumlu olarak oluşturulan Türkiye Muhasebe Standartlarında çalışmasını, bağımsız denetçilik mesleğinin icrası için uyulması gereken kıstasları belirleyerek meslek mensuplarının kurallara uyması için düzenleme ve denetim yapmak üzere kurulmuştur.

- Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile 18 Ekim 2019 tarihli 30922 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren SEDDK; sigortacılık ve özel emekliliğe ilişkin mevzuatı hazırlamak, uygulamak ve ilgililer tarafından uygulanmasını izlemek ve yönlendirmek ile uygulamaların gelişmesi, sigortalıların ve katılımcıların korunması için tedbirler almak üzere ve faaliyet gösteren kişi ve kuruluşlarla ilgili inceleme, denetleme ve soruşturma işlerini yürütmek adına verilen görevleri yürütmek üzere kurulmuştur.

### Değerlendirme

İslâmî kurallar ve değer yapıları esas alındığında, iktisadî faaliyetin hukuk kuralları ve ahlâkî normlarla çerçevesi belirlenmiş olması önemlidir. Her sistem içerisinde piyasanın işleyişi adına belli kurallar konulur ancak en önemli fark, kurallar oluşturulurken değerlerin gözetilmesidir. *Hisbe Teşkilatı* incelendiğinde, çalışma yapısı itibarıyla dünya ve ahiretin bir arada değerlendirildiği bir yaklaşımın sergilendiği görülmektedir. *Hisbe*, iktisadî düzeni tesis etmekle birlikte insanın Allah’a yakınlaşmasını sağlayan kurallar bütünü olarak da görülür. Bu nedenle İslâm iktisat tarihi açısından, ahlâkî düzenin hukuk ve siyasî iktidar eliyle uygulama imkânının olduğu alanlardan biri “hisbe” kurumu olmuştur. *Hisbe* kurumunun ekonomik yapı açısından önemi, ahlâkî, siyasî ve iktisadî uğgende icra ettiği tarihsel işlevinden kaynaklanmaktadır (H. Sarı, 2020: 268).

İyiliği emrederken, kötülükten alıkoyma işlerinin kim tarafından ve nasıl yapılacağına ilişkin olarak fıkıh âlimleri, *farz-ı kifâye* mi, *farz-ı ayn* mı olduğu yönünde değerlendirmeler yapmışlardır. Buna göre *Hisbe Teşkilatı* bir kurum olarak çalışmalarını yürüttüğünden ve başka herhangi bir kişi veya grup bunu üstlenmediğinden dinî yönden *farz-ı kifâye* olduğunu kabul etmişlerdir. Çünkü *farz-ı ayn*’a göre hiçbir kurum tarafından ifa edilmeyen bir faaliyetin toplumun her kesimi tarafından yerine getirilmesi bir dinî zorunluluk oluşturmaktadır. Zira ortaya çıktığı dönemde zihni karmaşıklık oluşmaması için devlet kurumu olarak belirtilen *Hisbe Teşkilatı farz-ı kifâye* nitelemesiyle üzerindeki dinî, ekonomik ve sosyal sorumluluğu yerine getirmiştir (Akça ve Bozatl, 2018: 46).

“Sizden hayra çağıran ve iyiliği emreden ve münkerden nehyeden bir gurup bulunsun. İşte felaha erenler onlardır.” (Ali İmran, 3/103) âyeti *Hisbe Teşkilatı*’nın oluşturulma gerekçesini oluşturur. Dünyevî ve uhrevî âlemde amaçlanan, ferdi ve içtimaî alanlarda iyiliği teşvik ederek kötü olanlardan alıkoymaktır. Bu nedenle toplumsal yapı açısından yapılması gereken sosyal hayatın ve insanî ilişkilerin ahlâk seviyesini yüksek bir düzeyde tutarak kötülükle beraber anılan yapıların oluşumunu engellemektir. İyilik ve kötülük hususlarının iktisat ilmi ile ilgisinin ne olacağına ilişkin durum değerlendirmesi, modern dünya düzeni içerisinde yapılacak bir değerlendirmede zor anlaşılabilir. Ancak insan ilişkilerinin büyük bir kısmı günümüzde sosyo-ekonomik yapı içerisinde oluşan etkileşimleri içerdiğinden, iktisadî sistemin ahlâkî ve doğru bir yapıda insan ihtiyaçlarını oluşturması, tüm yaşananlar içerisinde iyi veya kötü kavrayışını önemli kılmaktadır (Alkış, 2011: 40).

Ticarî yapı içerisinde oluşan ilişkiler, insanın toplum yapısı içerisinde en çok ihtiyaç duyduğu ilişkiler olup ahlâkî erdemlerin bu ilişkilere egemen olmasıyla istikrarlı, güvenli ve çatışmasız ilerleme sağlanabilecektir. Ticarî hayat içerisinde oluşabilecek haksız,

istismara dayalı, hileli ve sahte işlemlerin çokluğu ise genel toplum yapısının bozulmasını ve kirli ilişkilerin yoğunlaşmasına neden olacaktır. Bu nedenle ticarî işlemlerin yaşanması süreçlerinde mutlaka ahlâkî değerlere vurgu yapılmaktadır. Çünkü Müslüman açısından ahlâkî sorunlara dayalı ticarî ve ekonomik ilişkilerin varlığı sadece vicdanî değil dini bir sorumluluğu da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle mümin bir Müslüman açısından esas olan, yaşanmakta olan ekonomik ve sosyal ilişkilerde işin maddî ve manevî boyutunu beraber düşünmektir (Erturhan, 2010: 246).

*Hisbe Teşkilatı*, kurulduğu dönem ve yapısı itibarıyla piyasada düzeni sağlayıcı, yaşanan eksiklikleri giderici, rekabet düzeni içerisinde asimetrik bilgi sorununun oluşumunu engellemek üzere denetleyici kurum olarak faaliyet yürütmüştür. Yürüttükleri faaliyet itibarıyla toplumsal düzen içerisinde oluşan haklara karşı tecavüz ihlallerini ve devletin aslî yapısına ilişkin değerlerin korunmasını amaç edinmiştir. Bunları yaparken de kişilerin özel hayatları irdelenmeden, kişilik hakları çiğnenmeden, kötü olarak kabul edilenlerin herkes tarafından reddedilen bir niteliğinin bulunması gibi hususlara dikkat edilmiştir. Yapılan kanunsuz işlemler nedeniyle, taraf olanlara uyarılar yapılır, kullanılan imkânlar kısıtlanır ve gerekirse maddî yaptırımlarla olumsuz davranışın tekrar edilmemesi sağlanmaya çalışılırdı (C. G. Sarı, 2009: 324).

İslâmî hayata ilişkin iktisadî düşüncenin temel dayanaklarından olan sosyal adalet ve onun temeli olan iktisadî adaletin kurulmasına dair Kur'an'da Hz. Şuayb Peygamber'in bunun için gönderilmesinin yer aldığı bölüm haricinde çıkarılacak çok dersler vardır (M. Gül, 2014: 89). Bu anlamda tüketici haklarının korunması açısından oluşturulmuş *Hisbe Teşkilatı*, dinamik bir yapıda çalışma esasının bulunduğu ve gerekli hallerde inisiyatif kullanılmasıyla bürokrasi oluşumunu engelleyerek sonuç odaklı çalışabilen kurum hüviyetindedir. Ancak bu görevin ifa edilmesini sağlayan muhtesibin kişisel özellikleri ve sahip olduğu adalet anlayışı, sürecin en eksik yönü olarak kabul edilmektedir. Çünkü muhtesibin görevi ifa ederken adil olmaması belirtilen tüm sorunların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Ayrıca toplumun fertlerini her türlü düzensizlikten ve haksızlıktan koruyabilmek adına sosyal kontrol sistemine ihtiyaç vardır ki ekonomik randımanın tesisi ile bireysel ve toplumsal bilincin oluşumunu *Hisbe Teşkilatı* yürüttüğü denetim faaliyetleriyle sağlamıştır (Alkış, 2011: 157).

Hz. Peygamber (a.s.) devrinde sınırlı ekonomik ilişkilerden kaynaklı olarak kapsam itibarıyla dar çerçevede faaliyetler yürüten muhtesib, günümüzdeki zabıta kurumu çalışma yapısına benzemektedir. Ancak İbn Teymiyye zamanında "sûk" ya da "bazaar" ifadeleri piyasa olarak bütün ekonomik ilişkileri kapsaması nedeniyle çerçevesini daha geniş olarak düşünmek gerekir. Günümüze uyarlandığında ise pazar ve piyasa kavramının lafzından, semt pazarlarından, alışveriş merkezlerine, elektronik ticaretten borsalara varana kadar çok geniş yelpazenin dikkate alınması mümkündür. Günümüz ekonomik yapısının genişliği çerçevesinden bakıldığında ve modern devlet yapısı içerisinde değerlendirme yapılmak istendiğinde BDDK, Merkez Bankası, RTÜK, Rekabet Kurulu, EPDK, SEDDK ve Ticaret Mahkemeleri vs. kurumları içine alan kurumsal yapıların *Hisbe Teşkilatı*'na yakın oldukları düşünülebilecektir (H. Sarı, 2020: 270).

*Hisbe*, teşkilat olarak ekonomik ve sosyal hayatın düzeni ile toplumun her kesiminden insanın toplumsal ahlâk ve yozlaşma olmaksızın kendisini rahat hissedebileceği şekilde hayatını sürdürmesini sağlayacak ve özellikle İslâmî değerlerle tüketici haklarının korunduğu anlayışı yerleştirmeyi hedefleyen mekanizmadır (Ateş, 2017: 21). İslâm'ın emrettiği çalışma düzeni belirli ahlâkî davranışlara dayanırken, bu ahlâkî davranışların ticarî hayat içerisinde kurulması ve tüketicinin korunmasına yönelik

## İSLAM EKONOMİSİ BAĞLAMINDA DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUM OLARAK HİSBE TEŞKİLATI

denetim geçmişte tek başına *Hisbe Teşkilatı* tarafından sağlanmıştır (Alkış, 2019: 120). İdeal toplum düzeninin oluşturulması ve sosyo-ekonomik yapıda ortaya çıkan sıkıntıların giderilmesi anlamında faaliyetler yürüten *Hisbe Teşkilatı*'nın, günümüz idarî yapısı içerisinde tek başına çalışabilecek organizasyon yapısı içerisinde oluşturulması zordur. Zira ticarî ve ekonomik yapının çerçevesi o kadar gelişmiş ve gelişmeye devam etmektedir ki sınırlarını çizmek ve büyüklüğünü çözümlenmek güçtür. Sadece ticarî alanda ortaya çıkan rekabet şartlarını düzene koymak yani haksız rekabeti ve manipülasyona dayalı yıkıcı ticareti engellemek, karaborsanın oluşmamasını sağlamak adına çalışmalar yürütmek için bile birden fazla kurum faaliyetlerde bulunmaktadır.

Günümüz Türkiye'sinde, tüketici haklarının korunmasını sağlamak ve ticarî malların gerekli standartlarda var olması piyasa denetimi adına adli kolluk olarak Tüketici Mahkemeleri ve idarî düzen içerisinde Tüketici Hakem Heyetleri çalışmalar yapmaktadır. Ayrıca günümüz devlet yapısı içerisinde düzenleyici ve denetleyici kurum olarak faaliyetlerini yürüten kurumlar, kendi çalışma alanları içerisinde düzeni bozan yapıların sağlıklı bir şekilde çalışmasını sağlamak adına denetim yaparak gerekirse yaptırım gücünü kullanmaktadır. *Hisbe Teşkilatı*'nın kurulduğu dönemlerdeki gibi hızlı sonuç alınmasını sağlamak ve benzer adaletsizliklerin oluşumunu engellemek için yaptırımın boyutları gerektiğinde geniş tutabilmektedir. Ancak nüfusun çokluğu ve ticarî yapının hacim itibarıyla genişlemiş olması nedenleriyle tüm sistemin tek elden kontrolü günümüzde oldukça güçtür.

Prof. Dr. Yusuf Ziya Kavakçı'nın, *Hisbe Teşkilatı*'nın günümüz devlet müesseselerinden hangisine tekabül ettiği meselesine ilişkin olarak yapmış olduğu değerlendirmelerde, tam olarak karşılığı olmadığını belirtmektedir. Kavakçı'ya göre *Hisbe Teşkilatı* fiyat kontrolü ve hileli durumun tespitini yaptığından, günümüzde maliye, belediye, sanayi bakanlığı, sağlık bakanlığı, emniyet gibi birçok kurum bu faaliyetleri yürüterek engellenmesi için yaptırım gücünü kullanmaktadır. Ancak *Hisbe Teşkilatı*'nın kuruluşunu sağlayan ve toplumsal düzen içerisindeki yerini sağlamlaştıran prensiplere hâkim olan ilkeler şu şekilde sıralanabilir (Duran, 2015: 27):

1. Allah korkusu,
2. İnsanlar arasında adalet,
3. İnsanların mal, şahsiyet ve haysiyetlerini korumak,
4. Dürüst ticaret,
5. Örf ve âdet,
6. Şeriat.

### Sonuç

İslâm toplumunda *hisbe* faaliyeti, alt yaşama ait sokak ve çarşı-pazar hayatının denetlenmesi olarak ortaya çıkmış olsa da toplumsal vazife olarak daha geniş yapının sorunlarını giderici bir yönü barındırdığı, bu nedenle faaliyetlerinin var olduğu dönemin kavramsal yapısından soyutlanması gerektiği düşünülmektedir. İyi ve doğru olanın dünya yaşamına kazandırılması amacıyla emirler veren İslâm'ın kurallarını, yaşama uyumlaştırmaya çalışan *Hisbe Teşkilatı*'nın, günümüzde var olan kurumlardaki yapılara bütünleştirilmesinin önemi ortadadır.

Özelden bakıldığında *hisbe* anlayışı, toplumda geri planda olan insan haklarının korunması ve herkes için adaletin sağlanması olarak kabul edilirken, genel olarak

değerlendirildiğinde İslâm toplumundaki halkın yüksek ahlâk düzeyine ulaşarak toplumun kötü ilişkilerle ortaya çıkan toplumsal düzensizlikten korunmasıdır. Bu nedenle müdahaleci devlet yapısının oluşturularak ticarî, ekonomik ve sosyal birliktelik yapısında denetimin etkisini, içtimaî düzeni sağlayıcı olarak kullanmak önemlidir. Günümüzde düzeni kurmak ve denetimi yapmak üzere kurulan kamu kurumlarında hukuk, ahlâk ve din unsurlarının birlikteliğinin sağlanmasıyla Peygamber Efendimiz (a.s.) zamanında başlayan *hisbe* anlayışının, günümüzde yaşatılmasının önemini ortaya çıkacağı düşünülmektedir.

Akademik bir disiplin olarak seküler ekonomi teorilerini veya yeni klasik ekonomi modellerini, İslâm'ın dünya görüşü ile birleştirmeye çalışan İslâm ekonomisi çalışma felsefesi oldukça yeni bir olgudur. Ancak ekonomik, ticarî ve sosyal denetim olarak *Hisbe Teşkilatı* türünde kurumların varlığı, toplumsal düzenin kurulması ve huzurun yaşatılması için geçmişten beri var olmuştur ve sosyal düzen açısından önemlidir. *Hisbe Teşkilatı*'nın var olduğu dönemlerde yürütülen kendiliğinden denetim, piyasanın çok büyük boyutlara varması nedeniyle oransal olarak küçük rakamlarda kalmaktadır. İletişim olanaklarının gün geçtikçe gelişmesi sayesinde yapılan haksızlıkların tespiti ve düzeltilmesi için şikâyet mekanizmaları sayesinde daha geniş oranlarda faaliyetler yapılabilmektedir. Bu anlamda toplumsal hayatın çeşitli kısımlarında ortaya çıkan haksız ve hukuksuz işlemlerin düzeltilmesi için bu kurumların varlığı gereklidir.

Sadece tüketici haklarının korunmasından, çarşı-pazar düzeninin oturtulmasına, meslek denetimlerinden, insanlara yapılacak uyarılara kadar yapılanlar *hisbe* olarak nitelendirilemez. *Hisbe* kelimesi aynı zamanda *hasbîlik* yani insanın kendisini sadece Allah'a adanması anlamına gelen İslâmî bir ifadedir. Günümüz seküler ekonomik yaşamında ortaya çıkanlar ise Allah'a adanmak gibi bir düşünceyi kabul etmez, aksine inkâr eder. *Hisbe Teşkilatı*'nın ortaya çıkış ve çalışma felsefesi ise Kur'an ve sünnet ışığında yol alınması, doğruluk ve düzenin oluşturulması için belirlenen sınırların korunmasıdır. Bu anlamda faaliyet yürüten kurumlardaki yetkililerin liyakat esaslarına dikkat edilerek seçilmesi ve hesabın Allah'a verileceğini gerçek manada hissederek çalışmalarını yapması gereklidir. Çünkü Hac suresinin 41. âyeti şöyle buyurmaktadır: "O müminler ki, eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirse, salâtı ikame ederler, zekâtı verirler, marufu emredip, münkerden nehyederler. İşlerin akıbeti Allah'a varır."

En son belirtilmesi gereken şudur ki; nerde bulunulursa bulunulsun, hangi işle uğraşılırsa uğraşılırsın ahlâklı, doğru ve dürüst olmak esastır. Çünkü toplumsal düzenin inşası anlamında: "Dürüstlük kötülüğün tüm eylemlerini uzak tutan kaledir."



## İSLAM EKONOMİSİ BAĞLAMINDA DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUM OLARAK HİSBE TEŞKİLATI

### Kaynakça

- AGİTOĞLU, N. (2020), "Dünya Hayatını Değerlendirme Bağlamında Ticaret: Hadisler Işığında Bir Değerlendirme", Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi-Journal of Social and Humanities Sciences Research, 7(61), ss.3196-3201
- AKAR, M.(2003), "İslam'ın Ekonomik Hayata Getirdiği Ticarî ve Ahlâkî Prensipler". Diyanet İlmî Dergi. 39/1 (Ocak-Şubat- Mart 2003): ss.55-66.
- AKÇA H. , BOZATLI O. (2018), "Hisbe: İslam Ekonomisinde Düzenleyici ve Denetleyici Otorite", Rekabet Dergisi, C-19, S-1, ss.38-65
- AKTEN ÇÜRÜK, S. (2015), "İslam Ekonomisinde Ticaret, İş ve Ortaklık Usulleri", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 13, Sayı 25-26, ss.165-181
- ALKIŞ, A. (2011), "Tüketicinin Korunması Açısından Hisbe Teşkilatı ve 4077 Sayılı Tüketici Kanunundaki Kurum ve Kuruluşların Karşılaştırılması", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16(1), ss.130-162
- ALKIŞ, A. (2019), "İslâm Hukuku Açısından Tüketicinin Korunması", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 9, S.17, ss.73-138
- APAK, A. (2001), "İslâm Öncesi Dönemde Mekke İdare Sistemi ve Siyasetinin Oluşumu", Uludağ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19 (1), ss.177-194
- ATEŞ, H. (2017), "A Pionerring Institution For Ombudsman:Hisbah", Ombudsman Akademik, Yıl 3, Sayı 6, ss.21-48
- DİNLER, Z. (2015), İktisada Giriş, Ekin Kitabevi, Bursa
- DURAN, A. (2015), "İslam Hukukunda Sosyal Terbiye ve Kontrol Kurumu Olarak Hisbe Müessesesi," Ekev Akademi Dergisi, C.19, S. 64, ss.9-39
- ERTURHAN, S. (2010), "İslam Ticaret Hukukuna Vücut Veren Ahlaki İlkeler", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 16 (1), ss.213-246
- GÜL, A.R. (2010), "İslam İktisat Düşüncesinin Kur'an'daki Temelleri", Konrad-Adenauer-Stiftung e.V, Sosyal Piyasa Ekonomisi ve İslam'daki Algılanışı 23-24 Eylül, [https://www.kas.de/c/document\\_library/get\\_file?uuid=48a010a3-b8ec-6af8-edfb-b83d499cda4c&groupId=252038](https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=48a010a3-b8ec-6af8-edfb-b83d499cda4c&groupId=252038) (Erişim Tarihi:12.04.2021)
- GÜL, M. (2014), "İslam İktisadi Gelişmesinin Tarihi ve Dini Dinamikleri", Tarih Okulu Dergisi (TOD), Y.7, S.17, ss.71-106
- İLİMAN, T., TEKELİ, R. (2016), "Türkiye'de Düzenleyici ve Denetleyici Kuruluşlar: İdari Para Cezalarının Hukuksal Zeminlerinin Değerlendirilmesi", Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, ss. 23-36
- İNANIR, A. (2017), "Hz. Peygamber'in Ticaret Ahlâkı ve Merhamet" (R.ÇETİNTAŞ, A.GAFAROV ve İ.TÜRKOĞLU: Ed.), Çeşitli Yönleriyle Hz. Muhammed, Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, ss.53-62
- KUTVAL, Y. (2017), "İslam İktisadi Düşünce, Ticaret ve Finansman Yöntemlerinin Tarihsel Gelişimi" Medeniyet ve Toplum Dergisi, C.1, S.2, ss.149-162
- SARI, C.G. (2009), "Hisbe Teşkilatı", (M. Balcı:Ed.), Genç Hukukçular Hukuk Okumaları-Birikim 3, ss.319-334, İstanbul, Hukuk Vakfı
- SARI, H. (2020), "Hisbe Teşkilatı Özelinde İBN Teymiyye'nin İktisadi Nazariyesi: Piyasa, Fiyatlar ve Ücretler", Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (e-ISSN : 2602-4314), 4(2), ss.267-281
- YAŞAR, M.E., KORKUT, F. (2018), "Türkiye'de Denetim ve Bağımsız Düzenleyici Kuruluşlar", Atlas International Referred Journal On Social Sciences", 4(8), ss.40-52
- YILDIRIM, M.E., "Asr-ı Saadet'te Ticaret ve Tüccar Sahabiler", Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği (İĞİAD) Yayınları, İstanbul (2014)
- YÜCE, M., ÇELİK, M. (2018), "Ahlaki Temellere Dayanan İslam Ekonomisi Sisteminde Devletin Rolü", Akademik Bakış Dergisi, S.69, ss.120-136
- "Hisbe Nedir? Hisbe Teşkilatının Görevleri Nelerdir? Hisbenin Amacı Nedir?" <https://www.fikriyat.com/ilahiyat/islam-ilmihali/2019/03/17/hisbe-nedir-hisbe-teskilatinin-gorevleri-nelerdir-hisbenin-amaci-nedir> (Erişim Tarihi:24.04.2021)
- "Hisbe Teşkilatı Üzerine", <https://iktibasdergisi.com/2019/05/26/hisbe-teskilati-uzerine/> (Erişim Tarihi: 24.04.2021)

# KATILIM BANKACILIĞINDA FİNANSAL ÜRÜNLER VE RİSK YÖNETİMİ

Beyzanur ALMIŞ\*

Saim KAYADİBİ\*\*

## Özet

Birçok bankacılık türünde olduğu gibi katılım bankacılığının da kendine özgü finansal ürünleri ve risk yönetimi bulunmaktadır. Bu finansal ürünlerin çoğu diğer bankalardan farklıdır. Katılım bankaları herhangi bir ürün veya mal alıp satmadan müşteriye doğrudan finansman sağlamamaktadır. Finansal düzendeki hızlı ve dinamik değişimler bankacılık sistemi için çeşitli riskler oluşturmaktadır. Diğer bankalarla birlikte faaliyet gösteren Katılım bankaları da risklere karşı eşit derecede savunmasızdır. Riske neden olan faktörler öncelikle belirlenir ardından sistematik olarak tanımlanırsa, bu risklerin yönetimi daha kolay olacaktır. Bu çalışmada katılım bankacılığı ürünlerinin tanıtılması, kullanım alanlarında meydana gelecek risklerin nasıl yönetilebileceği konusunda çözüm önerilerinin sunulması amaçlanmıştır. Nitel araştırma tekniğinin uygulandığı çalışma, gerekli literatür taraması ile desteklenecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Katılım Bankacılığı, Finansal Ürünler, Risk Yönetimi

## FINANCIAL PRODUCTS AND RISK MANAGEMENT IN PARTICIPATION BANKING

### Abstract

Like many types of banking, participation banking has its own financial products and risk management. Many of these financial products are different from other banks. Participation banks do not provide direct financing to customers without buying or selling any products or goods. Rapid and dynamic changes in the financial order pose various risks for the banking system. Participation banks operating together with other banks are equally vulnerable to risks. If the risk factors are first identified and then systematically identified, these risks will be easier to manage. In this study, it is aimed to introduce participation banking products and to offer solutions on how to manage the risks that may occur in usage areas. The study, in which the qualitative research technique is applied, will be supported by the necessary literature review.

**Keywords:** Participation Banking, Financial Products, Risk management

### Giriş

K Katılım bankacılığı, dünya finans sektöründe hızla büyüme ve gelişme göstermeye başlamıştır. Bu büyüme İslâm ülkeleri ile sınırlı kalmayıp dünyanın birçok

\* Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, [beyzanuralms9719@gmail.com](mailto:beyzanuralms9719@gmail.com), ORCID ID: 0000-0002-0120-1547

\*\* Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, [saimkayadibi@karabuk.edu.tr](mailto:saimkayadibi@karabuk.edu.tr), ORCID ID: 0000-0002-4753-4216

## KATILIM BANKACILIĞINDA FİNANSAL ÜRÜNLER VE RİSK YÖNETİMİ

ülkesinde faaliyet göstermeye başlamıştır. 1970'li yılların başında ortaya çıkan İslâmî bankalar faizsizlik ilkesi üzerine kurulmuştur. İslâmiyet'te haksız kazanç ve faiz kesin olarak haram kılınmıştır. Bu yüzden katılım bankaları kâr ve zarar ortaklığını temel alarak faaliyet göstermektedir. İslâmiyet adaletli bir gelir dağılımını benimsemektedir. İslâmî finans parayı bir amaç olarak değil bir araç olarak görmektedir (Ahmed, 2012: 7-8).

İslâmî finans sistemleri beş ana ilkeye dayanmaktadır: Kâr ve zararın paylaşımı, riba yasağı, paranın paradan türetilmesi, gararın olmaması (kumar ve spekülasyon gibi işlemler), haram olan faaliyetlerden kaçınılmasıdır (Alizz Islamic Bank, 2020). Bu ilkelere dayalı finansal araçlar, helâl borç verme veya borç alma hizmeti vererek günlük bankacılık faaliyetlerini kolaylaştırmak için geliştirilmiştir. İslâmî finans ürünlerinin dünya çapında piyasaya sürülmesi, faiz temelli enstrümanları kullanmayı reddeden piyasanın, önemli bir kesiminin artan ihtiyacını karşılamasına yönelik oluşturulmuştur (Elfakhani, Zbib ve Ahmed, 2007: 116-125). Bundan dolayı çalışmanın birinci bölümünde hayatı kolaylaştırmada ihtiyaç duyulan finansal ürünler tanıtılmaktadır.

Risk, bir olayın gerçekleşme olasılığı ya da olaydan etkilenmesi olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik olarak risk, bir yatırımcının yatırımdan kazanç elde etmek için kabul ettiği belirsizliktir (The Economic Times, 2020). Küresel olarak son yıllarda risk analizi ve yönetimi üzerine oldukça çok çalışma yapılmıştır. Bunun temelde üç sebebi vardır: Birincisi sık sık yaşanan finansal kriz dönemleridir. İkincisi, finansal çeşitlendirme ve ürün inovasyonunun yeni boyutlar kazanması ve risk türlerinin ön plana çıkarılmasıdır. Üçüncüsü ise finans topluluğunun finansı yenileştirme, geliştirme, hangi işlemleri nasıl ve ne şekilde yapılacağını, bankadan bankaya çalışma kriterlerinin farklılık göstermesini önlemek amacıyla Basel II anlaşmasının yapılmasıdır (Ahmed, 2012: 7-8).

Geçmişten günümüze kadar bankacılık sektörü risk ve getiri dengeleme faaliyetlerine önem vermiştir. Finansal kurumlar kredi verenler ve borçlular arasında bir köprü görevi görmektedir. Bunun yanı sıra müşterilere yatırım ve birikim yapmaları için hizmet sağlamaktadır. Son yıllarda, bankalar önemli ölçüde müşterilerine kredi hizmeti vermektedir. Bu verilen çeşitli kredi hizmetleri beraberinde risk türlerinin artmasına neden olmaktadır (Rahahleh, Bhatti ve Mismar, 2019: 1-2). Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümünde katılım bankacılığında karşılaşılabilecek risk türleri ele alınmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise yapılan literatür taraması sonucunda birinci bölümde tanıtılan finansal ürünler ile ikinci bölümde anlatılan risk türlerinin nasıl yönetilmesi gerektiği hakkında bilgi verilmektedir.

### 1. Katılım Bankacılığında Finansal Ürünler

Katılım bankaları, müşterilerin finansman olanaklarını ve ihtiyaçlarını karşılamak için finansal sözleşmeler kullanmaktadır. Her finansal ürünün kendine özgü riskleri vardır. Bu riskler bankanın beklediği geliri elde edemediği durumlarda büyük zarara neden olabilmektedir. Her ürün de küçük ya da büyük riskler mevcuttur (İlias, 2012: 159). Çalışmanın bu bölümünde finansal ürünler hakkında bilgi verilmektedir. Finansal ürünler çalışmaların bazılarında on üç başlık altında incelenirken bazılarında yedi başlık altında incelenmektedir. Hem İngilizce hem Türkçe literatür taranmıştır. Bu çalışmada en çok ve en sık kullanılan ürünler ele alınmıştır.

#### 1.1. Murabaha

Murabaha, bir müşterinin ihtiyaç duyduğu fakat bütçesi olmadığı için satın alamadığı ürünün, katılım bankası tarafından satın alınıp üstüne önceden belirlenen kâr

marjının eklenerek satılmasıdır. Bu sözleşmeler genel olarak işletme sermayesi ve ticaret finansmanında kullanılmaktadır (Chong ve Liu, 2007: 131).

İslâmiyet, para ile paranın takas edildiğinde, sözleşmelerde paraya zaman değeri vermemektedir. Bunun yanı sıra, emtia murabahasındaki maliyete veya fiyat artışına “zamanının fiyatta bir payı olduğu” (*li'l-zamâni hâzzun fi't-taman*) gerekçesiyle izin vermektedir. İslâmî sözleşmelerde yükümlülüklerin ertelenmesine izin verilmesi hukukî bir beyandır. Müşteri malların satış bedelini dönem sonunda taksitli veya toplu olarak ödeme imkânına sahiptir. Bir malın teslim edilmesi ve fiyatının ödenmesi eşzamanlı olabilmektedir. Taraflardan biri isterse yükümlülüğü ileri bir tarihe erteleme hakkına sahiptir. Murabaha ertelenmiş sözleşmeler grubuna girmektedir (Alsayyed, 2010: 3-4).

### **1.2. Müşaraka (Sermaye Ortaklığı)**

Müşaraka, her iki tarafında emek ve sermayesini ortaya koymasından oluşan, müşterek işteki kâr ve zararın paylaşımı için tarafların karşılıklı rızası ile yapılan sözleşmedir (Said, Ahmad ve Javaid, 2008: 131). Bu sözleşmenin geçerli olabilmesi için belli şartları yerine getirmesi gereklidir. İlk olarak ortaklar arasında koşulları ve hükümleri belirten bir anlaşma yapılmalıdır. İkincisi, sermaye varlıkla yapılabildiği gibi nakit olarak da yapılabilmektedir. Üçüncüsü, kâr yazılı anlaşmaya göre dağıtılmalıdır. Birey orantılı öz sermaye payından daha yüksek kâr payı talep edememelidir (Castro, 2012: 281-282).

Bu sözleşme eşit sermaye ya da eşit olmayan sermaye katkısı ile uzun ve orta vadeli kâr ve zarar paylaşımına dayanmaktadır. Kâr paylaşım oranı sözleşmenin başında belirlenmelidir ve hiçbir sabit tutar önceden belirlenmemektedir. Kâr payı önceden sabit getiri belirlenmeden yapılırken, zarar paylaşımı sermaye oranından belirlenmektedir (Bellalah, 2013: 31).

*Müşaraka-i Mütentakısa*: Katılım bankacılığı ile müşteri arasında genellikle gayrimenkulleri finansa etmek için kullanılan bir ortaklık biçimidir. Müşteri bankadan bir varlık satın almak için finansman talep ettiğinde, banka finansmanı müşterinin de belirli bir katkısı ile satın almaktadır. Satın alınan varlığın mülkiyeti bankanın üzerindedir. Bu finansman şeklinde ortaklardan biri mülke bütünüyle sahip olmak isterse, belli devreler halinde bankanın payını satın almaktadır ve sonunda mülkiyet tamamen karşı tarafın olmaktadır. Bu süreçte bankanın ortaklıktaki payı azaldıkça kârdan aldığı payda azalmaktadır (Arabacı, 2015: 27).

### **1.3. Mudaraba (Emek- Sermaye ortaklığı)**

Mudaraba, taraflardan birinin sermayesinin, diğersinin ise emeğinin koyması ile oluşturulan ortaklık türüdür. Taahhüt nedeniyle elde edilen kâr, banka ile müşteri arasında önceden belirlenen oranlarda paylaşılır. Kâr ve zararın olmadığı durumlarda banka sermayesini geri almaktadır. Böyle bir durumda müşteride bankada kâr edememektedir. Zararın söz konusu olduğu durumda müşterinin kastı ya da ihmali varsa bu zarar müşteriden temin edilmektedir. Fakat böyle bir durum söz konusu değil ise müşterinin boşuna emek vermesi ve çalışması onu zaten zarara uğrattığı için yaşanan maddî zarar banka tarafından karşılanmaktadır (Özdemir, 2019: 72).

Bankalar zararı kaldırmak ya da en aza indirmek için gerekli önlemleri almalıdır. Öncelikle projeyi uygun ve kârlı görürse müşteriye fon sağlamalıdır. Banka sermayesinin yanlış kullanıldığını düşündüğü durumlarda müşteriden düzenli olarak hesap tutmasını

## KATILIM BANKACILIĞINDA FİNANSAL ÜRÜNLER VE RİSK YÖNETİMİ

istemelidir. Ayrıca, müşterinin kötüye kullanımını önlemek için beklenen miktarda kâr elde edemeyen müşterilere fon sağlanmamalıdır (Aldouryn, 2020: 62-63).

### 1.4. Icara (Finansal Kiralama)

Icara, uzun vadeli kira sözleşmesi olarak tanımlanmaktadır. Mal sahibi varlığının ödemesini yapabilmek için malını bir başkasına kiralamaktadır. Kiracı, malı belirli bir süre için kiralamaktadır. Ödemesini düzenli olarak belirtilen sözleşme çerçevesinde yapmaktadır (Çetin, 2018: 97-98).

*Icarah Muntahia Bittamlık*: Kiralama-satın alma sözleşmesi olarak bilinmektedir. Bu sözleşme sürecinde kiracı malın ödemesini düzenli olarak yapar ve bu sürecin tamamlanması durumunda malı satın alma hakkına sahip olabilmektedir. Malların mülkiyeti başlangıçta kiracıya geçmemektedir. Sürecin tamamlanması durumunda kiracının isteği üzerine yeni bir satış sözleşmesi imzalanarak mülk kiracıya verilmektedir (Çetin, 2018: 97-98).

### 1.5. Selem

Selem, gelecekte tedarik edilecek olan bir malın önceden miktarının, kalitesinin, fiyatının ve teslim zamanının belirlenerek satılma işlemidir. Banka tedarikçiye nakit olarak ödemesini yapmakta ve malları daha sonra sözleşmede belirtilen tarihte teslim almaktadır. Banka teslim aldığı ürünleri bir ortağa veya müşteriye taksitli ya da nakit olarak satmaktadır. Malın satış fiyatı, satın alma ve kâr fiyatı eklenerek belirlenmektedir. Bu sözleşmeler iki taraf içinde bağlayıcıdır ve anlaşma sadece ortak karar ile fes edilebilmektedir (Arzova, 2019: 32-47).

### 1.6. İstisna

İstisna, talepte bulunan bir kişinin başkası için mal üretmesi olarak bilinmektedir. Taraflar arasında ortak olarak üretilecek olan malın ücreti önceden belirlenmektedir. Ürünlerin teslimat tarihi sözleşme boyunca değiştirilebilmektedir. Banka ilk olarak sipariş veren müşteriyle sözleşme imzalamaktadır. Daha sonra banka ile üretici arasında bir sözleşme imzalanmaktadır. Müşterin bankaya gerçekleştireceği ödemeler peşin ve taksitli olabileceği gibi bankanın da üreticiye olan ödemesi peşin ya da taksitli olabilmektedir. Sözleşme istenirse tek taraflı olarak fes edilebilmektedir (Muhammad ve Chong, 2007: 23-25).

### 1.7. Teverruk

Teverruk, bankaların âtil fonlarından yararlanmak için peşin alınan malları değerinin altında bir fiyata satılmasıdır. Bu yöntem sadece zor durumda olan müşteriler için uygulanmaktadır. Bankanın müşteri için kullandığı krediyi geciktirmesi ya da ödeyememesi durumunda, bankanın kaybını en aza indirmek için uygulanan zorunlu bir işlemdir. Yapılan işlemin amacı müşteriye hukukî takip yapmak yerine kredi borcunun yapılandırılarak yeniden ödemesine imkân vermektir. Bu işlem kişinin taksitle aldığı malı, bir başkasına, değerinin altında satarak nakit ihtiyacını giderebilmesi için yapılmaktadır (Kaplan, 2020: 228-229).

### 1.8. Sukuk (Kiralama Sertifikası)

İslâmî tahvil olarak bilinen “sukuk”un Arapça’da tam olarak karşılığı İslâmî yatırım sertifikasıdır. Bu sertifikadaki en önemli kural, senetlerin fiziki varlığa dayalı olmasıdır. Ticarî varlıkların menkul kıymetleştirilerek sertifikalar aracılığıyla satılması işlemi ile

yapılmaktadır. Sukuk sahipleri varlığa satın aldıkları sertifikalardaki değer üzerinden ortak olmaktadır. Sukuk sahibi aynı zamanda sukuka konu olan varlığın mülkiyet hakkına da sahiptir. Sertifika sahipleri sukuk varlıklarının satışından doğacak kârın yanı sıra varlıklarından elde edilen kira gelirlerden de pay alma hakkına sahiptir (Afshar, 2013: 45-48).

### **1.9. Karz-ı Hasen**

Karz-ı hasen, sosyal yardım amacıyla verilen kredi türüdür. Bu işlem sonucunda banka herhangi bir kâr elde etmemektedir. Yapılan bu sözleşme malî fonların aktarılması ile vade sonunda ödenmesi gereken tarihi içermektedir. Banka verdiği kredi tutarı kadar geri ödeme almaktadır. Müşterinin geri ödeme yapamaması durumunda, borçlar katılım bankası sosyal fonundan karşılanmaktadır (Varsak, 2017: 106).

### **1.10. Tekaful**

Tekaful, İslâmî sigortacılık olarak bilinmektedir. Kişinin karşılaşılabileceği herhangi bir risk durumunda yararlanabileceği alternatif bir yoldur. Bu işlem müşterilerin bir araya getirilerek imzaladıkları senet sonucunda her müşterinin birbirinin sorumluluğunu paylaşmayı kabul etmesi durumudur. Bir müşterinin tazminat ödemesi gerektiği durumda bu tazminat ortak paydan sağlanmaktadır. Yani her bir müşteri yapılan işlemlerden kişisel olarak değil, grup olarak sorumlu tutulmaktadır (Ahmad, Masood ve Khan, 2010: 3-4).

## **2. Katılım Bankacılığında Risk Türleri**

Finansal piyasada önemli yeri olan mevduat bankalarında risk; kredi, kur, operasyonel, likidite ve faiz riski şeklinde sıralanabilir. Katılım bankaları da geleneksel bankalarla benzer riskler taşımaktadır. Bankalar risklerini yönetebilmek için risk yönetimi komiteleri kurmaktadır. Bu komiteler öncelikle riski belirlemeli, değerlendirmeli ve sonuçlandırmalıdır (Rahman, Alsmady, Ibrahim ve Muhammad, 2014: 1296). Çalışmanın bu bölümünde risk türleri hakkında bilgi verilmektedir.

### **2.1. Kredi Riski**

Kredi riski, borçlunun ödemelerini geciktirmesi ve ödeyememesi gibi durumlarda alacaklının zarara uğrama riski olarak bilinmektedir. Katılım bankalarının riski azaltmak için kullandığı yöntemler, geleneksel bankalar ile benzerlik göstermektedir (Malim, 2015: 66-67). Kredi riskinin geleneksel bankalardan ayrıldığı nokta katılım bankalarının İslâmî hukuka göre faaliyet göstermesidir. İslâm hukuku bankaların faiz oranıyla veya belirsiz sözleşmelerle anlaşma yapmasına izin vermemektedir. Bunun yerine kâr paylaşımı yapılması gerektiğini vurgulamaktadır (Halis ve Eltawil, 2017: 102-103).

Kâr paylaşım sözleşmeleri alacakları, kira ve işletme sermayesini kapsamaktadır. Kredi anlaşması banka ile müşteri arasındaki risklerin paylaşılmasına dayalı bir sözleşme imzalamaları için borç veren ile alanı bir araya getirmektedir. Bu işlem bankanın kredi riskine maruz kalma oranını artırmaktadır. Bu durum bankanın risk yönetimi sürecinde etkinliğini arttırmasına ve anlaşmanın başarılı sonuçlanması için ek durum tespiti yapmasına neden olmaktadır (Halis ve Eltawil, 2017: 102-103).

### **2.2. Likidite Riski**

Likidite riski, bankaların yükümlülüklerini yerine getirememelerinden, varlık artışlarını kabul edilemez maliyet veya kayıplara uğramadan vadesi geldiğinde

## KATILIM BANKACILIĞINDA FİNANSAL ÜRÜNLER VE RİSK YÖNETİMİ

fonlayamamalarından kaynaklanan potansiyel zarardır. Banka gerekli fonları zamanında ve makul bir maliyetle elde edebildiğinde yeterli likidite potansiyeline sahiptir. Likidite fiyatı, piyasa koşulları ve piyasanın borç alan kurumlarının doğasında var olan riske ilişkin bir fonksiyondur. Bundan dolayı bir bankanın elinde tutması gereken likit veya kolayca satılabilir varlıkların miktarı, mevduat yapısının istikrarına ve hız potansiyeline bağlıdır (Ahmed, 2012: 17).

### 2.3. Şer'i Risk

Şeriat riski, kurumsal ve sistematik düzeyde şeriat kurullarının yapısı ve işleyişi ile ilgilidir. Şer'i riskin iki çeşitti vardır; birincisi, farklı yargı alanlarındaki farklı sözleşmelerle ilgili standart dışı uygulamalardan, ikincisi ise şeriat kurallarına uyulmamasından kaynaklanmaktadır. Şeriat kurallarının farklı şekilde benimsenmesi, İslâmî bankalar tarafından finansal raporlama, denetim ve muhasebe işlemlerinde farklılıklara neden olmaktadır. Banka ile yatırımcılar arasındaki ilişki sadece bir vekil ilişkisi değildir, aynı zamanda güven ilişkisidir. Bankanın bu güven ilişkisini sürdürülebilmesi için eylemlerini şer'i kurallara göre yapması gerekmektedir. Aksi takdirde bu güven sarsılır ise, yatırımcıların geri çekilme ve ödeme aczine düşme riski mevcuttur (Malim, 2015: 67-68).

### 2.4. Piyasa Riski

Piyasa riski, piyasalarda işlem gören enstrümanların hareketlilik veya farklılıkları nedeniyle yatırım yapılan tutarın değişmesi üzerindeki risk olarak tanımlanmaktadır. Genel (sistematik) ve firmaya özel (kendine özgü) olmak üzere iki tür piyasa riski vardır. Sistematik riskler, hükümet ve ekonomik politika değişiklikleri nedeniyle ortaya çıkabilmektedir. Kendine özgü riskler ise, farklı firmaya özgü enstrümanlar diğer firmaların enstrümanları ile korelasyon dışında fiyatlandırıldığı için ortaya çıkabilmektedir (Tariq, 2004: 43). Piyasa riskinin en önemli alt kategorisi kur riskidir.

*Kur riski:* Varlıkların değeri ile yabancı para cinsinden sermaye ve yükümlülüklerin değeri arasındaki uyumsuzluktan veya yerel para cinsinden ifade edilen yabancı alacaklar ile yabancı borçlar arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Kur riski spekülatif niteliktedir. Bundan dolayı bankaların döviz kuru ve paritelerdeki değişiklikler nedeniyle zarara uğrama ihtimali vardır. Döviz kuru hareketi, İslâmî bankalar tarafından sunulan bazı sözleşmelerin ertelenmiş alım satım niteliğinden kaynaklanan bir diğer işlem riskidir. Çünkü alacakların vadesinin geldiği para biriminin değeri, değer kaybedebilmekte ya da değer kazanabilmektedir. Kur riskinden korunmak için alınıp satılabilen türevlerin olmadığı zamanlarda, İslâmî finans kurumları bu riske daha fazla maruz kalmaktadır (Ahmed, 2012: 20).

### 2.5. Operasyonel Risk

Operasyonel risk, yetersiz veya başarısız iç süreçler, kişiler ve sistemlerden veya harici olaylardan kaynaklanan kayıp riski olarak tanımlanmaktadır (Safiullah ve Shamsuddin, 2018: 131). Bu risk türü, teknoloji ve analitik modellerin başarısız olma riskini de içermektedir. Özel sözleşme özellikleri ve genel kurallar nedeniyle, katılım bankalarında operasyonel risk yüksek riskli riskler olarak kabul edilmektedir (Abdullah, Shahimi ve Ismail, 2011: 134-136).

İslâmî bankalarda operasyonel risklerin yüksek olmasının nedenleri; iç kontrol sistemlerinin operasyonel süreçlerdeki ve arka plan işlevlerindeki potansiyel sorunları tespit edememesi ve yönetememesi, daha geniş bir yasal ortamda İslâmî sözleşmelerin

uygulanmasındaki zorluklar, genellikle likit olmayan piyasalarda emtia envanterlerinin tutulması ve yönetilememesi, öz kaynak tipi sözleşmelerin ve ilgili yasal risklerin izlenmesinde maliyet ve risk içeren ihtiyaçlar olarak sıralanabilmektedir. İslâmî bankacılıkta murabaha, salam, istisna gibi finansman ürünlerinin varlığa dayalı olması, bu tür ürünlere özgü sözleşme hazırlama ve uygulamada operasyonel risk biçimlerine sebep olmaktadır (Malim, 2015: 67).

### **3. Katılım Bankacılığında Risk Yönetimi**

Finans dünyasında risk yönetimi, potansiyel riskleri önceden belirleme, analiz etme ve riski azaltmak için alınan tedbirlerdir. Bir işletme yatırım kararı verdiğinde, kendisini birçok finansal riskle karşı karşıya getirmektedir. Bu riskler finansal araçların türüne göre miktar bakımından değişiklik göstermektedir. Bu finansal riskler, sermaye piyasalarında dalgalanma, durgunluk, yüksek enflasyon, iflas vb. şeklinde olabilmektedir. Bu nedenle, yatırımların bu tür risklerle karşı karşıya gelmesini en aza indirmek ve kontrol altında tutabilmek için fon yöneticileri ve yatırımcıları risk yönetimini gerçekleştirmelidir. Yatırım yapma kararları alınırken risk yönetimine gereken önem verilmezse, ekonomide finansal çalkantıların yaşandığı dönemlerde yatırım zarar görebilmektedir (The Economic Times, 2021). Çalışmanın bu bölümde risk türlerinin yönetiminin nasıl yapılması gerektiği hakkında bilgi verilmektedir.

#### **3.1. Kredi Risk Yönetimi**

Katılım bankalarında kredi riski yönetimi dış nedenlerden dolayı karmaşık hale gelmektedir. Özellikle karşı tarafın temerrüdü durumunda, İslâmî bankaların kasıtlı erteleme durumu dışında tahakkuk eden faizi talep etmesi veya herhangi bir ceza vermesi yasaktır. Müşteriler, bankanın ceza veya ekstra ödeme talep etmeyeceğini bildiği için ödemeyi geciktirebilmektedirler. Bu durumda bankanın yatırımcıları-mevduat sahipleri herhangi bir gelir elde edememektedir (Elgarı, 2003: 19).

Kredi riskine karşı teminat kullanımı İslâmî bankalar arasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Örneğin; banka, bir murabaha işlemine girmeden önce müşteriden ek teminat vermesini isteyebilmektedir. Bazı durumlarda ise murabaha konusu teminat olarak kabul edilebilmektedir. Teminat olarak teminat vermek, özellikle gelişmekte olan piyasalarda zorluklara sebep olmaktadır. Genel sorunlar arasında teminatın likiditesi ve bankanın teminatı satamaması yer almaktadır. Periyodik olarak teminat adil piyasa değerini belirlemede zorluklar çıkmaktadır. Ayrıca teminatın kullanılabilmesinde bazı yasal engeller mevcuttur. Yasal kurumlar ve yavaş ilerleyen işlemler nedeniyle, bankanın teminatı talep etmesi zorlaşmaktadır. Teminatın yanı sıra, kredi riskini en aza indirmek için kişisel ve kurumsal garantiler de kabul edilmektedir. İslâmî finans kurumları, mevduat sahipleri, yatırım hesabı sahipleri ve hissedarlar adına İslâmî ürünlere yatırım ve finansman sağlarken belirli riskleri göz önünde bulundurmalıdır (Gibson, 2007: 15-19).

Bu nedenle yönetim kurulu, bir bankanın yatırım işlevini gerçekleştirmek için üç temel hedefi yerine getirmelidir. İlk olarak yatırım ve finansman varlıklarının tahsil edilebilir şekilde aracılığı yapılmalıdır. Ardında fonlar, hissedarların menfaati ve mevduat sahiplerinin korunması için karlı bir şekilde yatırılmalıdır. Daha sonra ise ekonomik birimlerin meşru kredi (aracılık) ihtiyaçları karşılanmalıdır (Ahmed, 2012: 30).

Yatırım işlemlerinin incelenmesi ve sürecin de bu kriterleri karşılayıp karşılayamadığı değerlendirilmelidir. Yani yatırım ve finansman varlıklarının iyi



## KATILIM BANKACILIĞINDA FİNANSAL ÜRÜNLER VE RİSK YÖNETİMİ

yapılandırılıp yapılandırılmadığını, politikaların iç prosedürlere ve kılavuzlara iyi yansıtılıp yansıtılmadığını, personelin yeterli ve yerleşik politika ve yönergeleri takip etmede özenli olup olmadığını ve süreçteki katılımcılar için normal olarak mevcut olan bilgilerin zamanında ve doğru şekilde değerlendirilmesi çok önemlidir. Bu nedenle sürecin gözden geçirilmesi, bir bankanın çeşitli departmanları tarafından uygulanan kredi kılavuzları ve diğer yazılı yönergeleri ve kredi fonksiyonunda yer alan tüm departmanların kapasite ve performansını analiz edilmelidir. Aynı zamanda banka tarafından sağlanan çeşitli kredi fonksiyonları için kaynak oluşturma, değerlendirme, onay, ödeme, izleme, tahsilat ve işleme prosedürlerini de kapsamalıdır (Febianto, 2012: 75-76).

İnceleme sırasında özellikle aşağıdakileri durumlara dikkat edilmelidir (Febianto, 2012: 75-76):

- Müşteri başvuru formlarının örnekleri, dâhili kredi özet formları, dâhili kredi kılavuzları ve müşteri dosyaları dâhil olmak üzere ayrıntılı bir kredi analizi ve onay süreci,
- Müşterinin taleplerini onaylama, banka yönetiminin çeşitli düzeylerindeki varlıklar için iade politikaları ve limitlerini belirleme ve şube ağı aracılığıyla dağıtılan varlıkları işleme için kriterler,
- Her tür finansal araç için teminat politikası ve teminat ile ilgili dosyaların yeniden değerlendirilmesine ilişkin fiili yöntemler ve uygulamalar,
- Sorumluluklar, uyumluluk ve kontroller dâhil olmak üzere yönetim ve izleme prosedürleri,
- İstisnaî durumları değerlendirebilmek için ek bir süreç içermelidir.

### 3.2. Likidite Risk Yönetimi

İslâmî bankalar, diğer bankacılık sektörlerinde olduğu gibi, işlemlerinin sorunsuz ilerlemesini sağlamak için likidite ihtiyaçlarını ve yükümlülüklerini karşılamak zorundadır. Bununla birlikte yükümlülükleri yerine getirirken, ribadan kaçınmalı ve İslâmî finans gereği şer'î kurallara uyması gerekmektedir. Bu da geleneksel bankalarda oluşan risklerin yanı sıra, katılım bankalarında ek risklere sebep olmaktadır (Majid, 2002: 4-5).

Katılım bankalarının ek riske maruz kalmalarının nedeni likidite yönetimi için mevcut olan sınırlı araçlar ve ikincil piyasaların olmamasıdır. Bir borçlanma olduktan sonra, nominal değer dışında satılamaz veya devredilemez. Likidite riski, yükümlülükleri yerine getirememe veya varlıklardaki artışları karşılayamama nedeniyle oluşabilecek potansiyel zarardır. Cârî hesap sıfır kâr sağladığından, borç veya müşterinin talebi üzerine ânında ödenecek bir kredi olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, İslâmî bankalar potansiyel para çekme işlemlerini desteklemek için yeterli fon sağlamalıdır. Bu tür geri çekilmelere neden olabilecek nedenlerden bazıları şunlardır: Beklenenden daha düşük getiri oranları, bankanın malî durumuna ilişkin söylentiler ve endişeler, çeşitli banka faaliyetlerinde şeriat dâhilinde uyumsuzluk olmasıdır (Fleifel, 2009: 40-41).

Fonlama ve piyasa likidite riski arasında güçlü bir etkileşim bulunmaktadır. Bu nedenle fonlama likiditesindeki açığı kapatmak için Katılım bankası varlıklarını İslâmî para piyasasında satmayı tercih edebilmektedir. Bu sayede varlıkların satılmasıyla nakit elde edilerek fonlama likidite riski azaltılmaktadır. Öte yandan, likidite genellikle belirli bir zaman aralığı boyunca beklenen nakit girişlerini ve çıkışlarını içeren bir vade

merdiveninini oluşturulmasıyla belirlenmelidir. Her dönemdeki giriş ve çıkışlar arasındaki fark (yani fon fazlalığı veya açığı), herhangi bir zamanda bir bankanın gelecekteki likidite fazlasını veya açığını ölçmek için bir başlangıç noktası sağlamaktadır. Banka bunları nasıl yerine getireceğine karar vermelidir. Bir banka varlık yönetimi, borç yönetimi veya her ikisinin kombinasyonu yoluyla likiditesini artırabilmektedir. Uygulamada, bir banka likidite ihtiyaçlarını, alım satım portföyündeki varlıklar gibi likit varlıkları, fazla mülk ya da diğer yatırımlar gibi daha az likit varlıkları satarak karşılayabilmektedir (Ahmed, 2012: 31).

Katılım bankalarında likidite riski için yönetimde dikkate alınması gereken bazı önemli unsurlar vardır. Bu unsurlar (Ahmed, 2012, s. 31-33):

- Nakit akışı, katılım bankalarındaki ürün türlerine göre kategorize edilmelidir. Bilinen nakit akışları, vadeler ve tutarlar önceden bilinmektedir. Bu kategori murabaha, icarah, *icarah muntahia bi't-tamlik* alacakları ve müşarakadan alacakları içermektedir. Koşullu ancak öngörülebilir nakit akışları (salam ve istisna) koşulluluk, üzerinde anlaşmaya varılan bir süre boyunca üzerinde anlaşılan hüküm ve koşullara dayalı olarak sözleşme türü veya işin performansı açısından tanımlanmaktadır. Koşullu ve öngörülemez nakit akışları, yatırılan sermayenin geri kazanılmasının ve olası yatırım getirisi seviyelerini müşaraka ve mudaraba kategorileri içermektedir.

- Likidite riskini ölçmek için, katılım bankaları ölçüm tekniği kullanmalıdır.

- Vade farkı yaklaşımı, katılım bankalarının her zaman net fonlama ihtiyacını karşılamasına yardımcı olmaktadır. Net fonlama gereksinimlerinin analizi, bir vade merdiveninini inşasını ve zaman içinde fonlamadaki kümülatif net fazla veya açığın hesaplanmasını içermektedir. Net fonlama gereksinimlerini hesaplamak için, katılım bankaları nakit akışı sınıflandırmasında yukarıda listelenen varlık pasiflerinin ve bilanço dışı kalemlerin gelecekteki davranışına ilişkin varsayımlara dayalı olarak olası nakit akışlarını analiz etmeli ve daha sonra kümülatif net fazlalığı veya açığı hesaplamalıdır. Örneğin, iki ay sonra önemli bir finansman gereksinimi varsa, katılım bankası o gün vadesi gelen bir varlığı satın almalı, bir borcu yenilemeli veya devretmelidir. Finansman gereksinimi için zaman yaklaştıkça maddî ihtiyacı giderebilmek daha zordur.

### **3.3. Şer'î Risk Yönetimi**

Şer'î risk yönetimi, herhangi bir tefecilik unsurundan kaçınma, sözleşmelerdeki belirsizliği ortadan kaldırma gibi şeriat ilkelerine uygun olan kuralların uygulanması ile gerçekleşmektedir. Şer'î kurallar pozitif ve negatif olarak ikiye ayrılmaktadır. Negatif kurallar riba ve gararı dışlayan ilkelere dayanmaktadır. Pozitif kurallar ise adalet, ahlâk ve hesap verebilme ilkesine dayanmaktadır. Negatif şeriat iki aşamada gerçekleştirilmektedir: İlki, bir yatırım yapılmadan önce para piyasalarına odaklanan geleneksel finans piyasalarının aksine, katılım bankaları, üstlenilebilecek faaliyetlerin miktarında sınır oluşturmalı ve aynı zamanda yatırımcının karşılaşabileceği riski sınırlayan varlık piyasasına odaklanmalıdır. Sözleşmelerdeki aşırı karmaşıklık, işlemler sırasında gararı artıracığında dolayı sözleşmelerin şeffaflık ilkesine dayalı olarak yapılması gerekmektedir. İkinci aşama, riskin nasıl yönetileceğine dair kararların alınmasıdır. Finansal türevler ve risk transferini, yüksek risksiz getiri elde edilmesine olanak sağlamaktadır. Sıfır risk eşliğinde yüksek bir getiriye izin verilmesi için şer'î bir gerekçenin bulunması zordur. Risk transferi düşünülebilirse bile, işlemde neyin değiş tokuş edildiği, fiyat, takas süreci ve takasın amacı ile ilgili soruların cevaplanması gerekmektedir. Negatif kurallar piyasayı düzenlemede merkezî bir rol oynarken,

## KATILIM BANKACILIĞINDA FİNANSAL ÜRÜNLER VE RİSK YÖNETİMİ

piyasaların benimsediği nicel yaklaşımı tamamlamaktadır. Risk yönetimine yönelik nitel yaklaşımın tamamlanmasını amaçlanan pozitif kuralların ise piyasalarda olmadığı ileri sürülmektedir (Hassan ve Kayed, 2009: 42-43).

### 3.4. Piyasa Risk Yönetimi

Piyasa riski, gösterge faiz riski, döviz kuru riski, emtia fiyat riski ve hisse senedi fiyat riski olmak üzere dört kategoriye ayrılmaktadır. Adlarından da anlaşılacağı üzere, bunlar sırasıyla gösterge kurundaki (LIBOR oranı gibi), döviz kuru, hisse senedi fiyatları ve emtia fiyatlarındaki değişimlere göre yukarıda belirtilen varlıkların değerinde olumsuz fiyat hareketidir (Khan ve Habib, 2001: 23).

Müşaraka ve mudaraba bağlamında, bu mali yapılar altındaki farklı ürünler, farklı türde piyasa risklerine neden olmaktadır. Bununla birlikte kıyaslama oranı riski hemen hemen tüm ürünlerde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle en etkili piyasa risklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Örneğin müşaraka temelli akreditif, çoğunlukla kıyaslama oranı riski, döviz kuru riski ve emtia fiyatları riskine sebep olmaktadır (Hassan ve Lewis, 2007: 147).

Farklı finansal ürünler farklı piyasa risk profiline sahiptir ve bu nedenle bireysel değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir. Bununla birlikte risk yönetimi için genel bir kılavuz olarak, İslâmî finans kuruluşunun fon sağlayıcısı ile sözleşmeye dayalı anlaşmasını dikkate alarak ve yeterli sermaye ile destekleyerek piyasa riski yönetimi için uygun bir raporlamaya sahip olabilmesi gerekmektedir. Uygulanmak istenen strateji gözden geçirilmeli ve periyodik olarak ilgili taraflara iletilmelidir (Febianto, 2012: 76-77).

Ayrıca, sağlam ve kapsamlı bir piyasa riski yönetimi süreci ve bilgi sistemi şunları içermelidir (Febianto, 2012: 77):

- Her bir özel ürün için temel piyasa risklerinin belirlenmesine yardımcı olmak ve bunları ölçmek için kavramsal bir çerçeve oluşturmak,
- Kısıtlı yatırım hesabı sahibinin farklı portföylerindeki risk alma faaliyetlerini ve bunların piyasa riski limitlerini düzenleyen esasları incelemek,
- Fiyatlandırma, değerlendirme ve gelirin tanınması için çalışmalar yapmak,
- Piyasa riskine maruz kalma ve performansın kontrol edilmesi, izlenmesi ve uygun üst yönetim kademelerine raporlanması için güçlü bir yönetim bilişim sistemleri geliştirilmelidir.

Yukarıdaki düzenlemede, öncelikle bankaların, değişikliklerinin varlıkların kazancı ve ekonomik değeri üzerindeki etkisini değerlendiren kıyaslama risk yönetimi sistemlerine sahip olması gerektiğini ima etmektedir. Ölçüm sistemi, bir bankanın varlıkları, yükümlülükleri ve bilanço dışı pozisyonuyla ilişkili tüm riskleri değerlendirmek için genel kabul görmüş malî kavramları ve risk yönetimi tekniklerini kullanabilmelidir. Bir bankanın karşılaştırmalı faiz oranı riskini ölçmek için kullanılan tekniklerden bazıları, farklı piyasa senaryoları altında GAP analizi, süre analizi ve simülasyon analizleridir (Banks ve Dunn, 2003: 65).

Buna ek olarak, bankalar her durumda varlık değerlendirme yöntemlerini de açıklamalıdır. Bu, özellikle yatırımcının parasının/varlıklarının herhangi bir zamanda çekilmesine izin veren ve böylece proje finansmanını iptal eden mudaraba ve müşarakanın doğası nedeniyle önemlidir. Doğrudan piyasa fiyatlarının bulunmadığı

varlıkların değerlemesinde, bankalar, piyasa riski pozisyonlarını değerlendirmek için kendi ürün programlarına ayrıntılı bir yaklaşım eklemeli ve varlıkların değerini değerlendirmek için uygun tahmin teknikleri kullanılmalıdır (Ahmed, 2012: 36).

Mevcut değerlendirme metodolojilerinin yetersiz olduğu durumlarda, İslâmî bankalar (Ahmed, 2012: 36):

- Likidite azlığı, yeni varlıklar ve değerlendirme ve gerçekleştirilmenin altında yatan varsayımlardaki belirsizlikten kaynaklanan riskleri karşılamak için fon tahsis etme ihtiyacını değerlendireceklerdir,

- Karşı tarafla varlıkların değerlendirilmesinde kullanılacak yöntemleri belirleyen bir sözleşmeye dayalı anlaşma yapmak zorunda kalacaktır.

### **3.5. Operasyonel Risk Yönetimi**

Operasyonel riskler, İslâmî bankalarda süreçleri, kişileri ve sistemleri içeren iç kontrollerdeki başarısızlıklarından ve dış olaylardan kaynaklanmaktadır. Bunlara ek olarak, İslâmî bankalar şeriata uygunluk ve güvene dayalı sorumluluklarla ilgili risklere maruz kalmaktadır. Bu riskler, İslâmî bankalarda fon sağlayıcıların geri çekilmesine, gelir kaybına ve sözleşmelerin geçersiz kılınmasına neden olmaktadır (Aloqab, Alobaidi ve Raweh, 2018: 14-18).

Operasyonel Risk Nasıl Azaltılır (Febianto, 2012: 79):

- İslâmî bankalarda, operasyonel riskin yönetimi için ihtiyatlı kontrol ortamı geliştirilmeli ve uygulamak için kapsamlı ve güçlü çalışmalar yapılmalıdır,

- İslâmî bankalar, operasyonel eksikliklerini azaltmak ve gidermek için periyodik incelemeleri tercih etmelidir. Bu incelemeler, bağımsız denetim kapsamını içermeli ve iç-dış denetçiler tarafından yapılan değerlendirmeleri içermelidir,

- İslâmî banka, şeriata uyumu sağlamak için yeterli sistemlere ve kontrollere sahip olmalıdır. Banka mevduat ve yatırım fonlarını kabul ettiğinde, finansman sağladığında ve müşterileri için yatırım hizmeti gerçekleştirdiğinde şeriat uyum hususlarının dikkate alındığı anlamına gelmektedir,

- İslâmî sözleşme belgeleri, şeriat kural ve ilkelerine uygun olmalıdır. Formasyon, fesh, dolandırıcılık, yanlış beyan, baskı veya diğer hak ve yükümlülükler gibi sözleşme performansını etkileyen unsurlardan uzak durulmalıdır,

- Şeriat uyum incelemesi en az yılda bir, ayrı bir şeriat kontrol departmanı tarafından veya mevcut iç ve dış denetim işlevleri tarafından yapılmalıdır,

- Kısıtlı yatırım hesabı sahipleri için, İslâmî bankalar, yatırımdaki tüm işlemler için kayıtların uygun şekilde tutulmasını sağlamak için ayrı bir hesap tutmalıdır,

- Banka için getiri oranında, gelecekte oluşabilecek kısa düşüşü telafi etmek için tekrarlayan kayıplar durumunda, İslâmî banka hesap sınıflarına veya risklere göre ayrı rezervler oluşturmalıdır. Rezervleri oluşturma ve kullanma yöntemi, rezervlerin iç ve dış transferlerinin, belirli rezervler için maksimum eşiklerin ve spesifik rezervin kullanımı ve kapatılmasının belirlenmesine yönelik temeli içerecek şekilde belgelendirilmelidir,

- İslâmî bankalar, bağlayıcı ortaklıkta oluşabilecek riski grup düzeyinde izlenmesini ve rapor edilmesini sağlamalıdır. İştirakte veya özel amaçlı bir araçta ortaya çıkan bir yatırım kaybı, İslâmî banka için itibar riskine yol açabilir.

### Sonuç

İslâmî bankacılık kuruluşları, müşterilerin finansman olanakları ihtiyaçlarını karşılamak için farklı İslâmî finans sözleşmeleri kullanmaktadır. Her ürünün kendine özel riskleri mevcuttur. Bu riskler, bankanın getiri beklentisi olduğu için önemli getiri kayıplarına neden olabilmektedir. Her bir ürün farklı risklere neden olmaktadır. Yapılan çalışmada yer alan riskler ve bankaların bu risklere karşı aldığı önlemler ile ellerinde bulundurdukları araçlar kârlılığı ve sürdürülebilirliği açısından büyük bir önem taşımaktadır. Risk yönetimi uzmanlık gerektiren bir alan olup gerekli finansal uzmanlar tarafından dikkat ve özenle incelenmelidir. Etkili bir risk yönetimi için risk önceden belirlenmeli, sınırlandırılmalı ve en aza indirgenmelidir.

Risk yönetiminin değerlerini, ilkelerini, hedeflerini ve araçlarını yeniden şekillendirmek için İslâmî finans endüstrisi içinde düzenlemeler ve yenilikler yapılmalıdır. Mevcut kendi kendini düzenleyen, kendi kendini ödüllendiren ve kendine güvenen İslâmî sistem, toplumsal açıdan yatırımların temel ilkeleri ve değerlerine uygun olarak şer'î onay sürecini nitelemek için haricî bir yargı organının oluşturulması yoluyla yeni bir düzenleyici strateji ile değiştirilmelidir.

## Kaynakça

- (2020). Alizz Islamic Bank: <https://alizzislamic.com/Knowledge-Centre/Overview> adresinden alındı
- Abdullah, M., Shahimi, S., & Ismail, A. G. (2011). Operational Risk in Islamic Banks: Examination Of Issues. *Qualitative Research in Financial*, 134-136.
- Afkar, T. (2015). Financing Mechanism Of Islamic Banking. *The Internation Journal of Social Sciences*, 6-7.
- Afshar, T. A. (2013). Compare and Contrast Sukuk (Islamic Bonds) with Conventional Bonds, Are they Compatible? . *The Journal of Global Business Management* , 45-48.
- Ahmad, M. I., Masood, T., & Khan, M. S. (2010). Problems and Prospects of Islamic Banking: a case Study of Takaful. *Munich Personal RePEc Archive*, 3-4.
- Ahmed, M. H. (2012, April 20). Risk Management in Islamic Banks.
- Aldouryn, N. (2020). Accounting In Contemporary Islamic Banks. *International Journal Of Financial Economics And Banking Practices*, 62-63.
- Aloqab, A., Alobaidi, F., & Raweh, B. (2018). Operational Risk Management in Financial Institutions: An Overview. *Business and Economic Research*.
- Alsayed, N. (2010). The Uses and Misuses of Commodity Murabaha: Islamic Economic Perspective. *Munich Personal RePEc Archive*, 3-4.
- Arabacı, H. (2015). Türk Katılım Bankacılığında Fon Kullanırma Yöntemleri. Bilecik.
- Arzova, S. B. (2019). Tarımın Finansmanında Selem Yöntemi Ve Muhasebe Kayıtları. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*.
- Banks, E., & Dunn, R. (2003). *Practical Risk Management: An Executive Guide to Avoiding Surprises and Losses*.
- Bellalah, M. (2013). *Islamic Banking and Finance*.
- Castro, C. (2012). Islamic Banking. *Revista Europea De Economía Política*, 281-282.
- Chong, B. S., & Liu, M.-H. (2007). Islamic Banking: Interest-Free or Interest-Based? 8.
- Çetin, A. (2018, Kasım). Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırılması Analizi ve Bir Uygulama. *Türkiye Bankalar Birliği*, s. 97-98.
- Elfakhani, S. M., Zbib , I. J., & Ahmed, Z. U. (2007). Marketing of islamic financial products. M. K. Hassan, M. K. Lewis, & E. Elgar içinde, *Handbook of Islamic Banking* (s. 116-125). Edward Elgar Pub.
- Elgarı, M. A. (2003). Credit Risk In Islamic Banking And Finance. *Islamic Economic Studies*, 19.
- Febianto, I. (2012). Adapting Risk Management for Profit and Loss Sharing Financing of Islamic Banks. *Modern Economy*, 75-76.
- Fleifel, B. A. (2009). Risk Management In Islamic Banking And Finance: The Arab Finance House Example.
- Funding And Fund Utilization Methods Of Participation Banks. (tarih yok).
- Gibson, M. S. (2007). Credit Derivatives and Risk Management.
- Halis, M., & Eltawil, A. E. (2017). Risk Management In Islamic Banks: Findings From Libya. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 102-103.
- Hassan, K., & Lewis, M. (2007). *Handbook of Islamic Banking*.
- Hassan, M. K., & Kayed, R. N. (2009). The Global Financial Crisis, Risk Management And Social Justice İn Islamic Finance. *ISRA International Journal of Islamic Finance*, 42-43.
- Ilias, S. E. (2012). Risk Management in Islamic Banking. *IPEDR*, 159.
- Jalil, M. A., & Rahman, M. K. (2010). Financial Transactions in Banking are Viable Alternavites to hte Conventional Banking Transactions. *International Journal of Business and Social Science*, 225-226.
- Kaplan, H. E. (2020). Funding And Fund Utilization Methods Of Participation Banks. *Studies at the Crossroads of Management & Economics*, 228-229.
- Khan, T., & Habib, A. (2001). Risk Management: An Analysis of Issues in Islamic Financial Industry. *ISLAMIC RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE*.
- Majid, A. R. (2002). Development Of Liquidity Management Instruments: ChallengesAnd Opportunities. *International Conference on Islamic Banking: Risk Management, Regulation and Supervision*, (s. 4-5). Jakarta.
- Malim, N. A. (2015). Islamic Banking and Risk Management: Issues and Challenges. *Journal of Islamic Banking and Finance*, 66-68.
- Muhammad, M. Z., & Chong, R. (2007). The Contract Of Bay' Al-Salam And Istisna'ın Islamic Commercial Law: A Comparative Analysis. *Labuan e-Journal of Muamalat and Society*, 23-25.
- Özdemir, F. R. (2019). Katılım Bankacılığı Sisteminde Kullanılan Araçlar: Katılım Bankalarının ve Mevduat Bankalarının Borçlanma Kapasitelerinin Karşılaştırılması (Tez No. 589031). [Yüksek Lisans Tezi, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi*]. Erzincan.

## KATILIM BANKACILIĞINDA FİNANSAL ÜRÜNLER VE RİSK YÖNETİMİ

- Rahahleh, N. A., Bhatti, M., & Mismar, F. (2019). Developments in Risk Management in Islamic. *Journal of*, 1-2.
- Rahman, A. R. (2007). Islamic Microfinance: A Missing Component in Islamic Banking. *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies*, 49-50.
- Rahman, R. A., Alsmady, A., Ibrahim, Z., & Muhammad, A. D. (2014). Risk Management Practices In Islamic Banking Institutions: A Comparative Study Between Malaysia And Jordan. *The Journal of Applied Business Research*, 1296.
- Safiullah, M., & Shamsuddin, A. (2018). Risk İn Islamic Banking And Corporate Governance. *Pacific-Basin Finance Journal*, 131.
- Said, P., Ahmad, I., & Javaid, F. (2008). *Handbook of Islamic Banking Products & Services*.
- Tariq, A. A. (2004, Eylül). Managng Financial Risks Of Sukuk Structures .  
*The Economic Times*. (2020). [ekonomictimes.com: https://m.economictimes.com/definition/reverse-repo-rate](https://m.economictimes.com/definition/reverse-repo-rate) adresinden alındı
- The Economic Times*. (2021, Ocak). <https://economictimes.indiatimes.com/definition/risk-management> adresinden alındı
- Varsak, S. (2017). Participation Banking in Turkey and Its Effects on the Turkish Financial System. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 106.
- [www.islamic-banking.com](https://www.islamic-banking.com). (2020). IIBI Institute of Islamic BANDING and Insurance: <https://www.islamic-banking.com/explore/islamic-finance/shariah-rulings/question-answers-shariah-rulings/mudarabah> adresinden alındı

## İSLAM HUKUKUNDA MENKUL MALLARIN/PARANIN VAKFEDİLMESİNE DAİR FIKHÎ YAKLAŞIMLARIN MODERN PARA VAKFI MODELLERİ / UYGULAMALARI IŞIĞINDA YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Adem YILDIRIM\*

Vakıflar İslam medeniyet tarihinde toplumun önemli ihtiyaçlarını karşılayan hayır kurumları olarak var olmuşlar, toplumun katmanları arasında malın transferini sağlayarak toplumsal huzur ve barışa önemli katkılarda bulunmuşlardır. İslam'ın ilk yıllarından itibaren vakıf uygulamaları başlamış, İslam toplumu genişledikçe vakıf müesseseleri de yaygınlaşmıştır. Osmanlı toplumu ile birlikte vakıf kurumları zirve dönemini yaşamıştır. Osmanlı toplumunda vakıf sisteminin önemli bir parçasını nev-i şahsına münhasır bir hüviyete sahip olan para vakıfları oluşturmaktadır.

İslam Hukuk doktrinde veznî ve keylî cinsten menkul malların ve paranın vakfa konu olup olmayacağı hicri 2. asırda gündeme gelmiş, Osmanlı döneminde bunun fiili uygulaması görülmüştür. Gayrimenkul malların vakfa konu olması ise genelde fukahânin ittifak ettiği konular arasında yerini almıştır. İslam hukukunda vakfedilecek malda aranması gereken birtakım nitelikler bulunmaktadır. Vakıfta devamlılığın (te'bid) olması, vakfın konusunun ayn olması, bu ayn'ın tüketilmeden varlığını devam ettiren cinsten olması bu nitelikler arasında sayılmaktadır.

Çalışmada menkul malların ve paranın vakfedilmesi konusu bağlamında vakfedilecek malda bulunması gereken niteliklere dair fikhî yaklaşım ve içtihatlar ele alınacak, İslam hukuk tarihinde menkul malların/paranın vakfına dair doktrinde yer alan içtihatlarla yer verilecektir. Böylelikle Osmanlı iktisat tarihinde hararetli tartışmaların yaşandığı para vakıflarının meşruiyetine dair hukuki tartışmaların odağındaki *menkul malların ve paranın vakfı* konusunun teorik/fikhî zeminini inceleme imkanı oluşacaktır. Ayrıca Osmanlı para vakıfları müessesesine benzerliği sebebiyle, günümüzde Malezya'da yatırım vekaleti akdi kapsamında uygulanan vakıf okulları yatırım modeline yer verilecek, bu akit türünün fikhî çerçevesi ele alınacaktır.

**Anahtar Kavramlar:** İslam Hukuku, Vakıf, Paranın Vakfı, Yatırım Vekaleti, Malezya Vakıf Okulları.

الأحكام الحقوقية للأموال غير الثابتة في الشريعة الإسلامية؛ وإعادة تقييم مناهج  
المداخل الفقهية في ضوء تطبيقات مؤسسات الأموال الوقفية المعاصرة  
آدم يلدريم

\* Dr. Öğretim Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Fıkıh Anabilim Dalı, e-mail: ademyildirim@hotmail.com



**İSLAM HUKUKUNDA MENKUL MALLARIN/PARANIN VAKFEDİLMESİNE DAİR FİKHİ  
YAKLAŞIMLARIN MODERN PARA VAKFI MODELLERİ/UYGULAMALARI İŞİĞİNDE YENİDEN  
DEĞERLENDİRİLMESİ**

لقد وُجدت المؤسسات الوقفية كجمعيات خيرية تلبى الاحتياجات الهامة للمجتمع في تاريخ الحضارة الإسلامية، وقدمت مساهمات كبيرة في الأمن والسلم الاجتماعي؛ من خلال توفير نقل البضائع بين طبقات المجتمع المختلفة. بدأت فعاليات مؤسسة الوقف منذ الفترة المبكرة الأولى للإسلام. ومع توسع المجتمع الإسلامي؛ انتشرت المؤسسات الوقفية. حتى بلغت قمة ذروتها في العصر العثماني. وتعد المؤسسات الوقفية جزء مهم من النظام الاجتماعي العثماني. وهي تنقسم في هوياتها إلى نوعين رئيسيين؛ الأول الوقف الأهلي "الشخصي" والثاني الوقف النقدي والذي تميزت به أوقاف هذا العصر بصفة فريدة.

في الأحكام الشرعية الإسلامية وبخاصة حتى نهاية القرن الثاني الهجري كانت أوقاف الأموال تتعامل بميزاني الكيل والوزن للسلع المنقولة؛ غير أن التطبيق الفعلي للميزان المالي المباشر في الوقف "الوقف النقدي" ظهر في العصر العثماني. احتلت مسألة الممتلكات المالية غير المنقولة حيز كبير من فكر الفقهاء واتفقوا على أحكام خاصة بها. في الشريعة الإسلامية هناك بعض الصفات التي يجب توافرها في الممتلكات المراد الإئتمان عليها. من بين هذه الصفات وجود الاستمرارية (التعبيد) في الأساس، وحقيقة أن وقف العين المعينة للتوقيف غير مستهلكة من قبل.

تناقش هذه الدراسة الآراء الفقهية وشروطها الخاصة بالصفات الواجب توافرها في العقار الذي يؤتمن عليه في سياق وقف المال المنقول والنقدي، وسيتم تضمين الدراسة بأمثلة فقهية من تاريخ تضمين المال في الشريعة الإسلامية. وبالتالي سيكون من الممكن دراسة الأساس النظري الفقهي لمسألة تأسيس الممتلكات المالية المنقولة؛ والتي هي محور المناقشات والإجتهادات حول شرعية الأسس القانونية النقدية المعاصرة، حيث دارت مناقشات حادة حول المال المنقول وشرعية الوقف المالي في تاريخ الاقتصاد العثماني. بالإضافة إلى ذلك نظرًا لتشابه الوقف المالي المعاصر مع المؤسسات النقدية العثمانية؛ سيتم تضمين النموذج الاستثماري بالوكالة للمدارس الوقفية الماليزية المعاصرة؛ والذي تم تنفيذه في ماليزيا اليوم على هذا الأساس الاستثماري؛ وسيتم مناقشة الإطار الفقهي لهذا النوع من العقود.

الكلمات المفتاحية: الشريعة الإسلامية، الوقف، الوقف المالي، الوكالة بالاستثمار، مدارس الوقف الماليزية.

### **1. Para Vakfi**

Taşınabilme vasfına sahip mal veya eşyaya menkul, taşınma vasfına sahip olmayan mal veya eşyaya ise gayrimenkul denmektedir. Vakıflar kendisine yapılan bağış şekline

göre genel olarak gayrimenkul ve menkul olmak üzere iki şekilde sınıflandırılır. Kira gibi, gelir getirici bir mülkün bağışlanması şeklinde fonksiyon icra eden vakıflar gayrimenkul vakıfları oluşturmaktadır. Gayrimenkul vakıflarda vakfa bağışlanan gayrimenkulün kira gelirleri o vakfın vakıf senedinde belirlenen gayelere yönelik harcamaların finansmanında kullanılır. İkinci tür vakıflar menkul vakıflar olup, bunlar para vakfı olarak da isimlendirilirler. Para vakıfları sadece nakit sermaye ile kurulan vakıflar olup, vakıf senedinde belirtilen gayeler, bu paraların işletilmesinden elde edilen gelirlerle gerçekleştirilir.<sup>1</sup>

### 1.1. Para Vakfının Tanımı

Para vakfı, sermayesinin bir bölümü veya tamamı nakit paradan oluşan vakfa verilen isimdir. Para vakıflarına vakfedilen paralar sermaye olarak vakıfta muhafaza edilmekte, fakat bu paralar çeşitli yöntemlere işletilerek<sup>2</sup> vakfa gelir getirici işlemler oluşturulmaktadır. Yapılan ticarî işlemler neticesinde oluşan kâr ise vakfın vakfiyesine uygun şekilde kullanılmaktadır. Osmanlı Devleti 15. yüzyılda toplumsal ve iktisadî hayatın gereksinimlerinin bir tezahürü olarak yeni bir finansman kaynağı<sup>3</sup> yöntemi olarak para vakıfları ile tanışmıştır. Bu yöntem, bir yönüyle toplum bireylerinin finansman ihtiyaçlarına karşılık vermiş, diğer taraftan da para vakıflarının varlıklarını devam ettirebilmeleri için ihtiyaç duydukları malî gelirleri kendilerine sağlamıştır.<sup>4</sup> Toplumun finans ihtiyacını karşılaması sebebiyle kısa zamanda Osmanlı toplumunda benimsenip uygulanan para vakıfları, işletilme yöntemlerinin fıkha uygun olup olmaması yönüyle çeşitli hukukî değerlendirmelere tâbi tutulmuştur. Uygulamada faizli işlemlere düşüldüğü yönündeki yoğun kanaat sebebiyle lehte ve aleyhte görüşlerin oluştuğu para vakıfları, devlet tarafından sahiplenilmesi ve hakkında kanunlar çıkartılması ile birlikte neredeyse Osmanlı Devleti'nin tüm zamanlarında uygulama alanı bularak toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında önemli fonksiyonlar icra etmiştir.

### 1.2. Para Vakfının Hukukî Temelleri

- <sup>1</sup> Halime Önk, "Osmanlı Dönemi Para Vakıflarıyla Günümüz Katılım Bankalarının Karşılaştırılması", Yüksek Lisans Tezi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2015, 9.
- <sup>2</sup> Para vakıflarının çeşitli işletme usulleri bulunmaktadır. Bunlar; 1) Karz yoluyla işletme 2) Bidâ'a yoluyla işletme 3) Mudarabe yoluyla işletme 4) Murabaha yoluyla işletme 5) Bey'i istiğlâl yoluyla işletme 6) Akara tebdil veya nakde tebdil yoluyla işletme 7) İcâr yoluyla işletme 8) Kamu kurumları yoluyla işletme 9) Kamu kurumlarının finans ihtiyaçlarını giderme yoluyla işletme 10) Özel kuruluşların finans ihtiyaçlarını giderme yoluyla işletme (Hamdi Döndüren, "16. Yüzyıl Kültürümüzde Finansman ve İstihdam Politikası", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* sayı: 7, Cilt 7, 1998, 63-64.; Aydın Kudat, "Para Vakıflarının Para İşletme Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Adam Akademi*, 7/2 2017: 264-268; Yakup Özseraça, "Osmanlı Para Vakıflarından Türkiye Vakıflar Bankasına", *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi, Ankara, 2019, 55-68.
- <sup>3</sup> İslâm tarihinde kullanılan yaygın finansman kaynağı/fon kullandırma yöntemleri şu şekildedir: 1) Karz-ı hasen 2) Âriyet 3) Şirket-i mülk 4) Şirket-i akd 5) Vadeli satış 6) İstisna satışı 7) Selem akdi 8) Vefa satışı 9) İcâre 10) Muamele-i şer'iyeye 10) Para vakıfları. Günümüzde kullanılan yaygın finansman kaynağı yöntemleri ise şu şekildedir: 1) Özel risk sermayesi şirketleri 2) Ticarî bankalar, vadesiz hesap-vadeli hesap-devlet tahvili-hazine bonusu-faizli krediler 3) Yatırım bankaları 4) Alacak hakkının satışı/factoring 5) Senet kırdırma/forfaiting 6) Malî alacakların kullandırılması/franchising 7) Finansal kiralama/leasing 8) Hisse senedi borsası 9) Katılım bankaları, sukuk-teverruk-komodite. (Betül Aşar, "İslâm Hukuk Tarihinde Para Vakıfları ve Finansman Kaynağı Olarak Kullanılması", *Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2011, 21-45; Yasin Diniz, "Günümüz Katılım Bankaları Uygulamaları ile Osmanlı Dönemi Para Vakıfları Uygulamalarının Mukayesesi", *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2021, 37-41.)
- <sup>4</sup> İrfan Türkoğlu, "Osmanlı Devleti'nde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2013, 18/2, 187-196.

**İSLAM HUKUKUNDA MENKUL MALLARIN/PARANIN VAKFEDİLMESİNE DAİR FİKHİ  
YAKLAŞIMLARIN MODERN PARA VAKFI MODELLERİ/UYGULAMALARI İŞİĞİNDE YENİDEN  
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Para vakıflarının hem kuruluş hem de işleyişi temelde müçtehit imamların konuya dair görüşleri üzerine inşa edilmiş, sonraki dönemlerde para vakıflarının cevazı noktasında ulemanın olumlu görüşü esas alınmıştır. Osmanlı dönemi para vakıflarının kuruluşu ve işletilmesinde Hanefî mezhebi müçtehit imamlarının görüşleri takip edilmiş, para vakıfları aleyhine olan görüşler çıkarılan fetvalarla bastırılmıştır.<sup>5</sup> Osmanlı dönemi para vakıflarının vakfiyelerinde, vakfedilen paranın hangi usullere göre caiz kabul edildiğine dair teferruatlı bilgiler yer almış, Ebû Hanîfe (ö. 150/767), İmam Muhammed (ö. 189/805), Ebû Yusuf (ö. 182/798) ve İmam Züfer'in (ö. 158/774) görüşlerine yer verilmiştir. Para vakıflarının kuruluşunun meşruiyetine dair görüşler İmam Muhammed, Ebû Yusuf ve İmam Züfer'e dayandırılırken, paranın mudarabe ve murabaha yöntemleriyle işletilmesinin meşruiyetine dair Ebû Hanîfe'nin görüşlerinden ilham alınmıştır. Ebû Yusuf da Ebû Hanîfe gibi menkul malların vakfedilmesine cevaz vermemiş, istisnâ olarak savaş durumlarında birtakım savaş araç-gereçlerinin vakfedilmesine cevaz vermiştir. İmam Muhammed ise menkul malların vakfedilmesini toplumda oluşan teamüle dayandırarak cevaz vermiştir. Diğer taraftan paranın vakfedilmesini mutlak olarak caiz gören İmam Züfer olmuştur. Teoride menkul malların vakfedilmesi, pratikte ise para vakıflarının cevazına dair ilmî tartışmalar Osmanlı döneminde de önceleri ilim çevrelerinde akabinde toplum içerisinde tartışılmıştır. Osmanlı toplumunda para vakıflarının cevazına yönelik ilk olumlu görüş Şeyhülislâm İbn Kemâl'den (ö. 1534) gelmiştir. İbn Kemâl *Risâle fi Cevâzi vakfi'd-derâhim ve'd-denânir* isimli risalesi ile para vakıfları konusundaki resmî görüşü belirlemiş, uygulamamanın nasıl yapılacağı konusunda genel çerçeveyi çizmiş, kendisinden sonra özellikle de Ebussuud Efendi'nin (ö. 1574) görüşlerine dayanak teşkil edecek fikhî argümanlar üretmiştir.<sup>6</sup> İbn Kemâl'in görüşlerine ve para vakıflarına karşı çıkan Çivizâde Muhyiddîn Mehmed Efendi (ö. 1547) olmuştur. Kendisi, şeyhülislâmlık makamından tenzil-i rütbe olarak alınıp Rumeli kazaskerliğine gönderilmiştir. Çivizâde, Rumeli'de para vakıflarına karşı duruşunu devam ettirmiş, onun bu tutumu daha önce para vakıfları uygulamasına alışık halk arasında huzursuzlukların oluşmasına sebep olmuştur. Çivizâde'nin bu tutumu, para vakıflarının Rumeli'de üç yıl gibi bir süre yasaklanması sonucunu doğurmuştur.<sup>7</sup> Rumeli'deki para vakıfları yasağı ile birlikte toplumda ve kurumlarda oluşan birtakım finansal sıkıntılar sebebiyle Sofya Halvetiye tarikatına mensup Şeyh Bâlî Efendi (ö. 1552) para vakıfları yasağına karşı tavır almış, yasağın kaldırılması yönünde hem Çivizâde'ye hem de padişaha yazdığı mektuplarla yasağın kaldırılmasında rol oynamıştır. Buna göre Bâlî Efendi, para vakıflarının toplunda büyük yararlarının olduğunu, dinî alanda hizmet veren kurumların para vakıfları gibi kurumlar sayesinde faaliyetlerini sürdürdüklerini, üstelik bu vakıfların naslara uygun olarak işletilmelerinin lüzumuna işaret etmiştir.<sup>8</sup> Ardından şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin para vakıflarının cevazına dair *Risâle fi Vakfi'n-nukûd ve cevâzihî* isimli risale ve fetvaları<sup>9</sup>, uygulamanın Osmanlı toplumunda kalıcı hale gelmesinde önemli rol oynamıştır. Sonraları Birgivi Mehmed Efendi (ö. 1573) para vakıfları

<sup>5</sup> *Behcetü'l-fetâva*'da geçen bir fetva şu şekildedir: "Bir âlim, para vakfı haramdır, para vakfedenler cehennemliktir ve bu paradan hasıl olan gelir haramdır, onu yiyen imama uyulmaz." derse ve bu yüzden para vakfı sayesinde ayakta kalan yani para vakfının finanse ettiği mescitlerin boşalmasına yol açar ve insanlar arasında fitneye sebep olursa bu âlimin şer'î hükmü önce şiddetli şekilde uyarılması, bu sözlerinden dönmediği takdirde, dönünceye kadar hapis edilmesi gerektiği..." şeklindedir. (Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-fetâva*, İstanbul: Klasik, 2011, 163.)

<sup>6</sup> Tahsin Özcan, "İbn Kemal'in Para Vakıflarına Dair Risâlesi", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 4, (2000), 34.

<sup>7</sup> Mehmet Şimşek, "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münâkaşalar", *Ankara, Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27/1, (1986), 210.

<sup>8</sup> Mehmet Şimşek, "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münâkaşalar", 212.

<sup>9</sup> Şeyhülislâm Ebussuud Efendi, *Ma'rûzât* (hazırlayan: Pehlül Düzenli), Klasik, İstanbul, 2013, 244.

uygulanmasına ve Ebussuud Efendi'nin fetvalarına yönelik olumsuz tavrını, *es-Seyfu's-sârim li ibtâli Vakfî'n-nukûd* isimli eserinde ortaya koymuşsa da onun bu tutumu, uygulamanın yasal seyirinde bir etki meydana getirmemiştir.<sup>10</sup>

### 1.3. Para Vakfının Gayesi

Bir vakıf toplumu olan Osmanlı Devleti'nde kurulan vakıflar toplumun inşa ve istikrarında önemli görevler icra etmişlerdir. Osmanlı para vakıflarının oluşturduğu finans sistemi, toplumsal hayatın ayrılmaz bir parçası olarak eğitim, kültür, altyapı, bayındırlık, sağlık, sosyal hizmetler, dini hizmetler ve sosyal güvenlik gibi hemen her türlü toplumsal ihtiyacın karşılanmasında görev icra ederek, vakıf müesseselerinin kendilerine özgü gayelerini gerçekleştirmeye katkı sunmuşlardır.<sup>11</sup> Eğitim alanında mekteplerde çocuklarının ihtiyaçların karşılanmasında, sel, yangın, deprem, hastalık gibi doğal afetlerin olduğu zamanlarda insanların ihtiyaçlarının karşılanmasında; yolda kalmış yolcular, kimsesiz ve çaresizlerin zor anlarında, ihtiyaç sahibi gençlerin evlilik ihtiyaçlarının karşılanmasında, sokak hayvanlarının beslenme ve barınma ihtiyaçlarının karşılanmasında, yeni iş kuracak müteşebbislerin finansman ihtiyaçlarının karşılanmasında ve toplumsal hayatın hemen her alanında para vakıfları vakıf senetlerinde yazalı gayeleri gerçekleştirmek üzere görev icra etmişlerdir.<sup>12</sup>

### 2. Vakfedilecek Malda Aranılan Nitelikler

İslâm hukukuna göre vakfedilecek malda birtakım şartlar aranır. Buna göre vakfedilecek malın mütevakkim olması, ayn olması, mülk olması, belirli olması, ifrazlı olması ve ebedî olması gerekir. Bu nitelikler kısaca şu şekildedir:

#### 2.1. Vakfedilecek Mal Mütekavvim Mal Olmalı

İslâm hukukuna göre kendisinden yararlanılması mubah olan mallara mütekavvim mal denir. Kendisinden yararlanılması mubah olmayan mallar ise gayr-i mütekavvim mal olarak isimlendirilir. Mütekavvim vasfı hukukun pek çok alanında hukukun değer verdiği ve koruduğu şeyleri ifade etmek için kullanılmaktadır.<sup>13</sup> Vakfa konu olan malın *mütekavvim* olması, o malın öncelikle faydalanılması mubah olan mallar cinsinden olmasını ifade eder. Bir malın mütekavvim sayılması için ilk olarak o mal üzerinde bir mülkiyet hakkının tesis edilmiş olması gerekir. İkinci şart olarak, o malın iktisadî bir değerinin olması gerekir. Üçüncü olarak da zaruret durumları hariç o malın dinen kullanımına izin verilmiş olması gerekir. Bu kapsamda olmak üzere İslâm hukukunda alkol, domuz ve domuz ürünleri, kumarhane ürünleri gibi İslâm ahlâkî ve İslâm hukuk kuralları ile uyuşmayan ürünlerin üretimi, ticareti ve bu işi yapacak kişilere finansman sağlanması yasaklanmıştır.<sup>14</sup>

#### 2.2. Vakfedilecek Mal Ayn Olmalı

<sup>10</sup> Cem Korkut- Mehmet Bulut, "XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Para Vakıfları ve Modern Finans Kurumlarının Karşılaştırılması", *Adam Akademi*, 7/2 2017: 171.

<sup>11</sup> Tahsin Özcan, "Osmanlı Toplumuna Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları", *Çerçeve Dergisi*, 16/48, (Ekim 2008): 124-128.

<sup>12</sup> İrfan Türkoğlu, "Osmanlı Devleti'nde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri", 189.

<sup>13</sup> Hasan Hacak, "Mal", *DİA, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara, TDV Yayınları, 2003), 27: 463-464.

<sup>14</sup> Emir Cüneyt Avcu, "Katılım Bankacılığı ve Sukuk Modelleri", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2015, 16.

**İSLAM HUKUKUNDA MENKUL MALLARIN/PARANIN VAKFEDİLMESİNE DAİR FİKHİ  
YAKLAŞIMLARIN MODERN PARA VAKFI MODELLERİ/UYGULAMALARI İŞİĞİNDA YENİDEN  
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Vakfa konu olacak malın *ayn* olması gerekir. *Ayn*, bir malın *ta'yin* ve *teşhis*inin mümkün olmasını gerekli kılar. Buna göre *ta'yin* ve teşhis edilen mallar *ayn*'dir. *Ayn* mallar da kendi içinde *menkul* ve *gayrimenkul* olarak iki şekilde mütaala edilir. Buna göre ev, tarla, bahçe gibi mallar *gayrimenkul mallar* cinsinden iken; hayvan, araç, para, eşya gibi mallar *menkul mallar* cinsindedir.<sup>15</sup>

### **2.3. Vakfedilecek Mal Mülk Olmalı**

Vakfedilecek malın kişinin mülkünde olması gerekir. Ödünç mal, kiralanan mal, gasp edilen mal, rehin bırakılan mallar kişinin mülkiyetinde olmadıkları için vakfa konu olmazlar.<sup>16</sup>

### **2.4. Vakfedilecek Mal Belirli Olmalı**

Vakfedilecek malın malum ve muayyen olması gerekir. Malum ve muayyen olması, vakfedilecek malın cinsinin, miktarının, adedinin, şeklinin belirli olmasını gerekli kılar. Cinsi, miktarı, adedi ve şekli belli olmayan mallar vakfa konu olmazlar. Buna göre "şu iki evimden birini vakfettim" diyen kimsenin vakfı sahih olmaz.<sup>17</sup>

### **2.5. Vakfedilecek Mal İfrazlı Olmalı**

Aynıyla bizzat faydalanılan gayrimenkullerin vakfedilebilmesi için bağımsız birim haline getirilmesi yani ifraz edilmesi şarttır. Buna göre, câmi, mescid, hastane, kütüphane, okul gibi bizzat aynıyla faydalanılan gayrimenkullerin birden çok mâliki varsa, bunların bağımsız bir birim haline getirilmesi yani ifrazı gerekir.<sup>18</sup>

### **2.6. Vakfedilecek Mal Ebedî Olmalı**

Âlimlerin çoğunluğu vakfın ebedî/sürekli (te'bîd) olarak kurulmasını şart koşarlar. Bununla birlikte az sayıda âlim vakfın muvakkat yani vakitle kayıtlı bir şekilde kurulacağını savunmuşlardır. Vakfedilecek malın ebedî olması, "vakfa konu olan malın, aynı bâkî kalarak yani malın varlığı korunarak, kendisinden yararlanılan bir mal olması gerektiği" anlamına gelir. Bu kaideye göre paranın aynını muhafaza ederek paradan istifade edilmesi mümkün değildir. Paranın bu durumu, menkul mallarla paranın aynı kategoride olamayacağını ortaya koymuştur. Ebusuud Efendi bu problemi *paranın kıymetinin korunmasını, aynının korunması şeklinde* yaklaşılarak çözümlenmiştir. Zira istibdal kuralı gereğince, vakıf malî nasıl başka mallarla değiştirilebiliyorsa, vakfedilen paranın misli de vakfedilen para yerine geçmektedir.<sup>19</sup>

## **3. Menkul Malların Vakfına Yönelik Klasik Görüşler**

Hanefî mezhebine göre vakıflarda süreklilik (te'bîd) şartının gerçekleşmesi vakfedilen şeyin gayrimenkul olması durumunda sağlanabilir. Bu sebeple vakfedilen şeyin gayrimenkul mallardan olması asıldır. Bununla birlikte menkul malların vakfedilmesi için birtakım kriterler bulunmaktadır. Hanefî fakihler vakfedilen mallarda *te'bîd/süreklilik* şartı ararlar. Bu şartın varlığı sebebiyle Hanefî mezhebinde menkul malların vakfedilmesi

<sup>15</sup> Emrullah Dumlu, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar (Ebussuûd, İbn Kemal- Çivizâde, Birgivi)", *İLTED*, Erzurum 2015/2, sayı: 44, 307.

<sup>16</sup> Dumlu, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar", 308.

<sup>17</sup> Dumlu, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar", 308.

<sup>18</sup> Dumlu, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar", 308.

<sup>19</sup> Kaşif Hamdi Okur, "Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni ve Ebusuud Efendi'nin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005/1-1, IV: 7-8, 46.

kural olarak caiz görülmez. Fakat mezhep içinde bu kuralın istisnası olabilecek birtakım görüşler oluşmuştur. Bu konuda İmam Ebû Yusuf, İmam Muhammed ve İmam Züfer'in görüşleri daha sonra gelen fakihler için referans olmuştur. İmam Şâfi'î (ö. 204/820), aslı aynı kalmak şartıyla kendisinden faydalanılan her şeyin hem satışının hem de vakfının caiz olduğu görüşündedir.<sup>20</sup> Hanbelîlere göre tüketim mallarının vakfı caiz değildir. Altın ve gümüşün vakfı da caiz değildir.<sup>21</sup> Aşağıda bu kriterler ve bu görüşleri ortaya koyan müçtehit imamlar bulunmaktadır.

### 3.1. Muhammed eş-Şeybânî'nin Görüşü (ö. 189/805)

Bir menkul malın vakfedildiğine dair toplumda genel bir teamül/örf oluşmuş ise o menkulün vakfedilmesi caizdir. Bu görüşe göre, toplumda vakfedilmesi teamül haline gelmiş olan mushaf, kitap, gelinlik, mutfak eşyası gibi menkul malların vakfedilmesi caizdir. İmam Muhammed'e ait olan bu içtihadı göre burada hüküm, konuyla ilgili temel ilkeler terk edilerek ve istihsan yöntemi kullanılarak mümkün olmaktadır.<sup>22</sup>

Muhammed eş-Şeybânî'ye göre bir menkulün vakfa konu olabilmesi için o menkulün vakfedilemediği hususunda teamül (örf) oluşması gerekir. Buna göre İmam Muhammed, menkulün vakfedilebilmesi için gerekli olan kriterin "teamül" olduğunu kabul etmiştir. Ona göre insanlar arasında vakfedilmesi yaygın bir uygulama haline gelen menkullerin vakfedilmesi caizdir. Buna göre zaman içerisinde vakfedilmesi *teamül* haline gelen her menkulün vakfedilmesinin fikhî dayanağı İmam Muhammed'in bu içtihadı olmuştur. Bir menkul başlangıçta vakfedilmiyorsa da zamanla bu menkulün vakfedilmesi konusunda insanlar arasında bir teamül oluşmuş olsa içtihat bu yeni duruma göre verilir ve bu menkulün vakfedilmesi caiz hale gelmiş olur.

### 3.2. Ebû Yusuf'un Görüşü (ö. 182/798)

Vakfedilecek menkul bir mal hakkında nass varsa, bu menkul malın vakfı geçerli olur. Silah, zırh, at ve deve gibi menkul savaş âletleri ve malzemelerinin vakfedilmesi, haklarında nass oldukları için caizdir. Ebû Yusuf, menkul malın vakfedilmesini genel kurula yani kıyasa aykırı olarak sabit olan hüküm çerçevesinde ele almış ve bu tür uygulamaları belirli sayıdaki rivayetlerle sınırlı tutmuştur. Ebû Yusuf'a göre bir menkulün vakfa konu olabilmesi için o menkul hakkında nass olması gerekir. Buna göre Ebû Yusuf, bir hadis rivayetine<sup>23</sup> dayanarak silah ve savaş atlarının vakfedilmesinin caiz olduğu kanaatine ulaşmıştır.<sup>24</sup>

### 3.3. Züfer'in Görüşü (ö. 158/774)

İmam Âzam Ebû Hanîfe'nin eski öğrencisi İmam Züfer'in paranın vakfedilmesinin caiz olduğuna ve vakfedilen paranın işletim usullerine dair görüşü talebesi Abdullah el-Ensârî tarafından nakledilmektedir. İmam Züfer, paranın vakfedilmesini menkul mallardan bağımsız olarak, herhangi bir kriter olmaksızın caiz görmüştür. Her ne kadar İmam Züfer bizatihi paranın vakfedilmesini müstakil olarak caiz görse de başka bir görüşü sebebiyle mezhep içerisinde bu konuda onun görüşleri referans olarak alınmamıştır. Zira İmam Züfer paranın vakfını caiz görmekle birlikte, vakfeden kişinin tek taraflı irade

<sup>20</sup> en-Nevevî, *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb*, Dâru'l-Fikr, XV, 325.

<sup>21</sup> İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğni*, Kahire, X, 640.

<sup>22</sup> Necmeddin Güney, "Osmanlı'da Para Vakfı Uygulamasına Güçlü Bir İtiraz: İmam Birgivi'nin Para Vakfı Aleyhindeki Görüşleri", 17.

<sup>23</sup> Buhârî vesâya, 31.

<sup>24</sup> el-Merginânî, Burhaneddin, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedi*, Eda Neşriyat, İstanbul, 1991, 16.

**İSLAM HUKUKUNDA MENKUL MALLARIN/PARANIN VAKFEDİLMESİNE DAİR FIKHİ  
YAKLAŞIMLARIN MODERN PARA VAKFI MODELLERİ/UYGULAMALARI İŞİĞİNDE YENİDEN  
DEĞERLENDİRİLMESİ**

beyanı ile vakfetme işleminin sonlandırabileceği görüşündedir. Bu durum vakıf işleminin bağlayıcı bir akit olmadığı şeklinde yorumlandığı için menkulun vakfında Hanefi mezhebi içinde İmam Züfer'in değil daha çok İmam Muhammed'in görüşü tercih edilmiştir.<sup>25</sup>

#### **4. Malezya Vakıf Okulları Yatırım Modeli**

İslâm tarihi, bilginin oluşumunda ve medeniyetin inşasında hayati öneme sahip sayısız eğitim vakıfları modeliyle doludur. İslâm medeniyetinde eğitim kurumları ile vakıflar arasında yakın ilişki bulunmaktadır. Vakıflar, İslâm tarihinde eğitim sahasında devletin müdahalesi olmadan faaliyet gösteren bağımsız finansman kaynağı olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu durum, bazı çağdaş Müslüman ülkelerde de devam etmiş, bazı vakıflar eğitimi desteklemeye ve hükümetlerle günümüz İslâm toplumlarının üyeleri arasında eğitim bağışlarının önemine ilişkin farkındalığı yaymaya çalışmışlardır. Malezya da bu modelin örnekleri arasında yer almaktadır. *Eğitim bağışı*, okul, kolej, üniversite gibi bir eğitim kurumunun eğitim faaliyetlerini sürekli ve kalıcı olarak desteklemek için oluşturulan bir ekonomik varlıktır. Bağış, bağışçıların paralarını ve özel mülklerini bu amaçlara hizmet etmeye devam eden kamusal kurumlara aktarmalarına izin vermektedir.<sup>26</sup>

#### **4.1. Malezya'da Vakıf Okulları Deneyimi**

Malezya'daki vakıf okulları deneyimi, hükümet ve hayır sektörü arasında bir iş birliğiyle Malezya'daki öğrencilere yönelik eğitimi finanse etmek üzere uygulanan modellerden biridir. Vakıf okulları 2011 yılında Malezya'da Eğitim Bakanlığı ve kâr amacı gütmeyen sektör ortaklığında, yine kâr amacı gütmeyen *Yasan Amir Vakfı*'nın, Malezya Eğitim Bakanlığı ile iş birliğiyle Malezya devlet okullarında eğitim kalitesini artırmak amacıyla, Ulusal Hazine gözetiminde, bu okulların kurulması ve yönetiminde bir dizi başka sponsorla iş birliği yaptığı bir şirket olarak kurulmuştur. Vakıf okulları programı, tüm Malezyalı çocuklar için nitelikli, eğitimde fırsat eşitliği sağlamayı ve okullardaki liderlik, öğrenme ve öğretim uygulamalarını yükselterek, çok çeşitli müfredat ve programları uygulayarak eğitimin kalitesini artırmayı teşvik eden dönüştürücü bir program olarak ortaya çıkmıştır. Bu okullar öğrencinin eğitim performansını artırmayı, okul yönetimini geliştirmeyi ve düşünme, yaratıcılık, meslek etiği ve iş ahlakına odaklanmayı hedeflemektedir. Vakıf okulları programı, Malezya'nın 15 yıl içinde okullarda uluslararası standartlara uyumunu artırmak için 2013 yılında yayınlanan Milli Eğitim Planı'nın bir parçası konumundadır.<sup>27</sup>

Vakıf okulları programının vizyonu, Malezya devlet okullarının genel dönüşümü için dört stratejik hedefe dayanmaktadır. Bunlar liderlik ve yönetim kalitesinin geliştirilmesi, öğretme ve öğrenme kalitesinin artırılması, öğrencinin başarı ve potansiyelinin en üst düzeye çıkarılması, öğrencilerin etkili sonuçlar elde etmeleri için toplum katılımının teşvik edilmesi şeklinde sıralanmaktadır.<sup>28</sup> Programa katılmak isteyen okullar, dört stratejik hedef dâhilinde yirmi göstergenin kapsamlı bir değerlendirmesine tabi tutulur. Gerekli kriterleri karşıladıktan sonra okulun sisteme katılmasına izin verilir. Vakıf okul programına giren okullar iki aşamada seçilir. Birinci aşamada Yasan Amir

<sup>25</sup> Ahmet Akgündüz, "Nakit Para Vakfı İle İlgili Çivi-zâde'nin Ebussu'üd'a Yazdığı Reddiye Risâlesi", *Vakıflar Dergisi* 80. Yıl Özel Sayısı, Ankara, (2019), 89.

<sup>26</sup> <https://mugtama.com/ntellectual/item/95424-2019-11-28-11-10-45.html>

<sup>27</sup> <https://mugtama.com/ntellectual/item/95424-2019-11-28-11-10-45.html>

<sup>28</sup> Sami Muhammed es-Salâhât, "Vakfın Günümüz Arap ve Müslüman Toplumlarında Eğitim ve Kültürdeki Rolü Çağdaş (Malezya Devleti Modeli)", Kuveyt, Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2003, 39-43.

programına olan vizyon ve ilginin uyumluluğunu belirlemek için Milli Eğitim Bakanlığı ile paylaşır. Vakıf ikinci aşamada öğretmenler, veliler ve öğrenciler de dâhil olmak üzere paydaşların geri kalanıyla değerlendirme yapmak üzere kamusal diyalog oturumları yürütür. Malezya'nın on eyaletini kapsayan vakıf okul programı 2011 yılında ilk kez on okuldan oluşan bir grupla başlamış, Haziran 2017'ye kadar programa katılım seksen üç okula ve 65.000 öğrenciye ulaşmıştır. Hükümet 2025 yılına kadar ülke çapında toplam beş yüz vakıf okulu kurmayı hedeflemektedir.<sup>29</sup>

#### 4.2. Malezya Vakıf Okulları Yatırım Araçları

Malezya'da eğitime finansman sağlayan vakıf okulları programı deneyiminde, yatırım araçlarıyla vakıf okulları finanse edilmiştir. Hazine, Malezya Ulusal Sermaye Piyasası aracılığıyla *vakıf okullarını* finanse etmek için *ihsan sukuk* adıyla yatırım araçları çıkarmıştır. 2015 yılında kapsamlı bir program çerçevesinde şirketler, yatırım fonları, bankalar, emeklilik fonları ve varlık yönetim kurumları dâhil olmak üzere %4,3 kâr oranı ile enstrümanlara bir günde üye olunmuş ve araçlar Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu tarafından onaylanmıştır. Temmuz 2017'de, beş yıl içinde yirmi yeni okulu finanse etmek için 100 milyon Malezya ringgiti ile ihsan enstrümanlarının ikinci dilimi yayınlanmıştır. Enstrümanların gelirleri, maddi kazanç için değil, öğrencilerin nitelikli eğitime erişmelerinde kullanılmak üzere eğitim fonu içindeki bir dizi okulu finanse etmek için ayrılmıştır. İhsan enstrümanların ihracında küresel pazarlara liderlik etmeye devam etmeyi amaçlayan Malezya hükümeti, ayrıca yatırım sahiplerinin sukuktaki yatırımlarını istedikleri zaman bağışa dönüştürmelerine izin vermelerine yasal zemin hazırlamıştır.<sup>30</sup> İhsan yatırım araçlarının sukuk versiyonları, vakıf okulları programının daha fazla okul ve öğrenciyi kapsayacak şekilde genişletilmesine katkıda bulunmuştur. Bu programın stratejik amaçlarından biri de bir bütün olarak çok sayıda okul sahibi, öğretmen, öğrenci, veli ve topluma fayda sağlamaktır.<sup>31</sup>

#### 4.3. Malezya Vakıf Okulları Yatırım Modelinde Fon Toplama Yöntemi

Malezya vakıf okulları yatırım modelinde fon toplama yönetimi olarak sukuk yatırım aracı kullanılmıştır. İlgili projede sukuk yatırım araçlarının çeşitlerinden olan *vekâle sukuk* (الوكالة بالاستثمار) fon toplama yöntemi tercih edilmiştir. Vekâle sukuka geçmeden önce genel olarak *dayandıkları sözleşme türüne* göre sukuk çeşitlerini şu şekilde gösterebiliriz:

Kira sözleşmesine dayalı sukuk (*icare sukuk*); satış sözleşmesine dayalı sukuk; ortaklık sözleşmesine dayalı sukuk; imal ve inşaa sözleşmesine dayalı sukuk; ortaklık sözleşmesine dayalı sukuk ve vekâlet sözleşmesine dayalı sukuk (*vekâle sukuk*) bunlardandır. Bunlar da kendi içinde alt gruplara ayrılmaktadır.<sup>32</sup>

Bir şema halinde bunu gösterecek olursak:

<sup>29</sup> <https://mugtama.com/ntellectual/item/95424-2019-11-28-11-10-45.html>

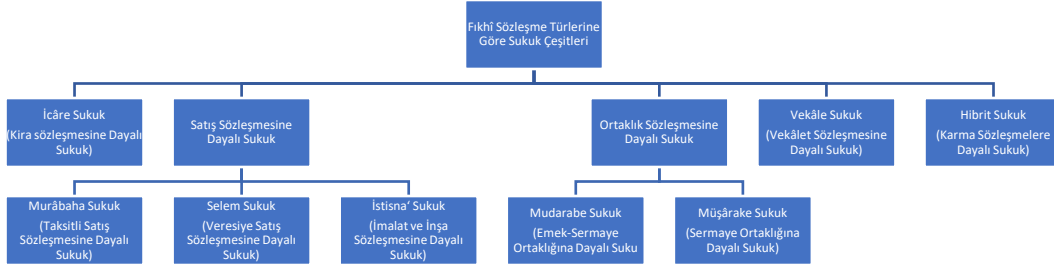
<sup>30</sup> <https://mugtama.com/ntellectual/item/95424-2019-11-28-11-10-45.html>

<sup>31</sup> Sami Muhammed es-Salâhât, "Vakfın Günümüz Arap ve Müslüman Toplumlarında Eğitim ve Kültürdeki Rolü Çağdaş (Malezya Devleti Modeli)", 43-46.

<sup>32</sup> Eren Sümer, "Sukukun Dünyada ve Türkiye'de Gelişimi", (Ankara: İsedak ve Uluslararası Kalkınma İşbirliği Genel Müdürlüğü, 2020), 32-52.



**İSLAM HUKUKUNDA MENKUL MALLARIN/PARANIN VAKFEDİLMESİNE DAİR FİKHİ  
YAKLAŞIMLARIN MODERN PARA VAKFI MODELLERİ/UYGULAMALARI İŞİĞİNDA YENİDEN  
DEĞERLENDİRİLMESİ**



Sukukun teorik anlatımı ile pratik uygulaması arasında birtakım farklılıkların olduğu bilinmektedir. Teorideki sukuk anlatımında yatırımcı yatırdığı paranın hem aslını hem de paranın kazanç riskini üstlenmiş olmalıdır. Ancak Türkiye’de ve dünyadaki uygulamalarında bu teoriye riayet edildiği kolaylıkla söylenememektedir.<sup>33</sup> Zira İslâmî finans uygulamaları, İslâm ticaret hukukunun temel ilkelerine dayanmak zorundadır. Bu prensiplerin başında ise tüm muamelelerde faizden uzak kalma ilkesi yer almaktadır. Bundan dolayıdır ki İslâmî finansın diğer bir adı da faizsiz finans ya da helâl finans sitemidir. Bununla birlikte bu sistemdeki tüm sözleşmelerin temelinde uzak kalınması gereken başka ilkeler vardır ki bunlar; sözleşmelerde garar/spekülasyon, cehalet, aldatma, zarar ve haksız kazanç gibi olumsuz unsurlardır. İslâmî finans sistemi bunlar yerine, temelde risk paylaşımını, şeffaflığı ve belirginliği, zarar vermemeyi ve zarara uğramamayı esas almıştır.<sup>34</sup>

#### **4.4.Vekâlet Sözleşmesine Dayalı Sukuk: Yatırım Vekâleti (الوكالة بالاستثمار)**

Vekâlet esasına dayalı günümüz yatırım araçlarından biri olan *yatırım vekâleti* uygulaması, müşterilere ait tasarrufların bankanın veya aracı kuruluşların üstleneceği

<sup>33</sup> Servet Bayındır, Çağdaş İslâmî Finansal Ürünler Ahlâkî Açından Bakış (Murabaha, Teverruk ve Sukuk Örneği Özelinde), *IV. Ahlâk Şûrası: Ziraat Katılım İşbirliğiyle*, Prof. Dr. Sabahattin Zaim Hocanın Aziz Hatırasına), Hatay, Türkiye, 15 -17 Eylül 2017, 246-247.

<sup>34</sup> Mahmut Samar-Murat Şimşek, *İslâmî Finans ve Finansal Teknolojiler (Findech) Blokzincir-Akıllı Sözleşmeler/Kripto Paralar*, Editörler: Murat Şimşek-Mahmut Samar, “İslâmî Finans Açısından Blokzincir Teknolojisi”, (Konya: NEÜ Yayınları, 2020), 90.

vekâletle üzerinde anlaşılan şartlar doğrultusunda yatırıma dönüştürülmesine imkân sağlayan ve bu amaçla düzenlenen sözleşmeleri ifade etmektedir.<sup>35</sup>

Bir işin yapılmasını başkasına havale etme anlamındaki *vekâlet* sözcüğünün terim anlamı “bir kimsenin işini başkasına tefviz etmek ve o işte onu kendi yerine ikame eylemektir.”<sup>36</sup> Diğer bir tarife göre “vekâlet bir akittir ki, onunla vekil, mukavele dairesinde kendisine tahmil olunan işin idaresini veya takabbül eylediği hizmetin ifasını iltizam eyler.”<sup>37</sup> Vekâlet; hıfzetmek, güven, teslim, tefviz (birisine bırakma) anlamlarına gelmekte ve kişinin kendisinin de yapma yetkisinin bulunduğu eylemi başka bir şahsa bırakması, o şahsı kendisi adına ikame etmesidir. Kendi adına başka şahıs tarafından herhangi bir muamele bırakılan yani yetki devredilen kimseye *vekil*; işi vekile ileten kişiye *müvekkil*, vekil tayin etme işlemine *tevkil*; söz konusu işe de *müvekkelün bih* denir. Vekâletin birtakım çeşitleri bulunmaktadır ki bunların isimleri şu şekildedir: Vekâlet-i mürsele, vekâleti-i muzâfe, vekâlet-i muallaka, vekâleti-i mukayyede, vekâlet-i hâssa, vekâlet-i âmme, vekâlet-i mufavvaza, vekâlet-i devriyye'dir. Uluslararası literatürde “Wakâla” ve Arapça “ve kale bi'l-istismar” isimlendirmesi, Türkçe “Yatırım Vekâleti” kavramına denk gelmektedir. Yatırım vekâleti akdinin rükünleri; siğa yani yatırımcının icabı ve bankanın kabulünü gösteren sözleşme, müvekkil (yatırımcı), vekil (banka/aracı kuruluş), vekâlet konusu (yönetilen fon) ve bedel (banka veya aracıya verilen oran veya tutar)dır. Genel itibariyle vekâlet yatırım akdi bir projenin tamamlanması veya ticarî muamelenin ifa edilmesi amacıyla bir şahsı vekil tayin etme biçiminde gerçekleşmektedir.<sup>38</sup> Vekâlet akdi günümüzde klasik bankalarda veya İslâmî finans kurumlarında çoğunlukla kullanılan bir akit türüdür. Vekâlet akdi, ticarî ve finansal işlemlerin gerçekleştirilmesinde özellikle ücretli vekâlet uygulamasında önemli bir fonksiyon icra etmektedir.<sup>39</sup>

İslâmî finans ilkelerine uygun olarak finansman ihtiyaçlarının sağlanabilmesi için oluşturulan finansman yöntemlerinden olan vekâlet sözleşmesi, akit sözleşmesine dayanan yatırım vekâlet sukukudur. Vekâlet sukuku, vekâle finansman yöntemi temelinde ihraç edilen yatırım sertifikalarıdır. Yatırım vekâleti, kısaca bir kimseyi bir yatırım işlemi için yetkilendirmektir. Bir kimsenin sahip olduğu sermayeyi işletip değerlendirmesi için başka birisini ücret karşılığı veya ücretsiz olarak yetkilendirmesidir. Yatırım vekâleti işleminin İslâm hukuk ilkelerine uygun olması için birtakım şartların sağlanması gerekmektedir.<sup>40</sup> Bunlar:

- (a) Vekâlet işleminin fıkhîta meşru kabul edilen akitlerden biri olması,
- (b) Vekâlet işlemi karşılığında bedel alınmasının caiz olması,
- (c) Yatırım vekâletinde ana para ve/veya kârı konusunda garanti verilmemesi,
- (d) Yatırım yapılacak konunun meşru olması.

<sup>35</sup> Mustafa Çakır, “Yatırım Vekâleti Uygulamalarında Kârın Tazmini Problemi”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 19/ 1, (2019), 24.

<sup>36</sup> Mecelle madde 1449.

<sup>37</sup> Borçlar Kanunu 386/1.

<sup>38</sup> Muhammet Kurşat Öztürk-İbrahim Güran Yumuşak, “Fon Toplama Yöntemi Olarak Yatırım Vekâleti ve Türkiye Uygulaması”, *İslâm Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 2020 6 (1) 1-23.

<sup>39</sup> Fatih Turay, *Finansal Açından İslâm Borçlar Hukuk (İslâmî Finans Teorisi)*, (İstanbul: Ensar Yayınları, Mayıs 2019), 377.

<sup>40</sup> <https://www.ziraatkatilim.com.tr/bizi-taniyin/katilim-bankaciligini-taniyin/katilim-bankaciligi-urunleri>

**İSLAM HUKUKUNDA MENKUL MALLARIN/PARANIN VAKFEDİLMESİNE DAİR FİKHİ  
YAKLAŞIMLARIN MODERN PARA VAKFI MODELLERİ/UYGULAMALARI İŞİĞİNDA YENİDEN  
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yatırım vekâleti sukuk enstrümanının işleyiş mekanizması sırasıyla şu şekildedir:<sup>41</sup>

(1) Özel amaçlı şirket (SPV), yatırımcılardan fon toplayabilmek için sukuk ihraç eder.

(2) Yatırımcılar, yatırım vekâleti sukuk temelinde gerçekleşen bu enstrümana yatırım yapar.

(3) Özel amaçlı şirket, elde ettiği fonları bir acenteye aktarır.

(4) Acente, İslâm hukuk ilkelerine uygun olarak yatırım seçeneklerini oluşturur.

(5) Yatırımlardan dönemsel olarak elde edilen gelirler, acenteye aktarılır.

(6) Acente kendisine ait acentelik ücretini alır ve geriye kalan geliri özel amaçlı şirkete aktarır.

(7) Özel amaçlı şirket, sukuk yatırımcılarına dönemsel olarak hak edişlerini öder.

(8) Acente, sukuka konu varlıkları nakde dönüştürerek itfa bedeli olarak özel amaçlı şirkete aktarır.

(9) Özel amaçlı şirket, itfa bedelini yatırımcıların payları oranında dağıtır.

Yatırım vekâletinin, diğer tasarruflara yönelik verilen genel vekâletten farklı olmasının gerekçesi, yatırım vekâletinin bir fonu işleterek değerlendirmeye yönelik olmasıdır. Yatırım vekâleti bu yönüyle mudarabe ve müşareke ile benzerlik gösterir. Ancak yatırım vekâleti, yapısı itibarıyla icare akdine yani hizmet/iş sözleşmesine daha çok benzediği hâlde mudarabe ve müşareke akitleri, ortaklık sözleşmesine dayalı sukuk türleri arasında yer almaktadır.<sup>42</sup>

### **Sonuç**

Osmanlı hukuku sisteminin bir parçası olan para vakıfları ve bunların işletim yöntemleri, akademik zeminde araştırmaların konusu olmaya devam etmektedir. Genelde İslâm'ın, özeld hukukî muamelelerin temel gayeleri dikkate alındığında insanların mallarının zarardan ve yok olmaktan korunmasına dair temel kaidelerin varlığı bilinmekte ve İslâm iktisat kurallarının bu temel ilkeler ışığında oluşturulduğu görülmektedir.

İslâm hukuk literatüründe gayrimenkul malların vakfedilmesinin cevazına yönelik herhangi bir ihtilaf söz konusu değilken, menkul malların vakfedilmesinin meşruiyeti İslâm hukukçuları arasında hicrî 2. asırdan itibaren ihtilafli konular arasında yerini almış, görüş ayrılıkları sonraki süreçlerde genişleyerek devam etmiştir. Herhangi bir fikhî-ıçtihadî tercihin devlet otoritesi eliyle hukuk sistemine entegre edildiği dönemlerde toplumda söz konusu tartışma ve ihtilafların yoğunluğu azalmıştır. Genelde menkul malların vakfı, özeld ise para vakıflarının işletim yöntemlerine dair Osmanlı dönemindeki fikhî tartışmaları da bu çerçeveye dâhil etmek mümkündür.

Uzun bir sosyolojik ve fikhî birikimi bünyesinde barındıran Osmanlı dönemi hukuk tecrübesi şüphesiz birçok alanda kendisinden sonraki toplamlara ve hukuk sistemlerine önemli etki ve katkılarda bulunmuştur. Elbette, Osmanlı hukuk tecrübesini, İslâm hukuk müktesebatından ve tecrübesinden ayrı değerlendirmemek gerekir. Günümüzde birçok

<sup>41</sup> Sümer, "Sukukun Dünyada ve Türkiye'de Gelişimi", 50.

<sup>42</sup> <https://www.ziraatkatilim.com.tr/bizi-taniyin/katilim-bankaciligini-taniyin/katilim-bankaciligii-urunleri>

## Adem YILDIRIM

İslâm ülkesinde geliştirilen ve uygulamaya konulan hukukî işlemleri bu müktesebatın bir parçası ve devamı olarak görmek mümkündür. Malezya'da uygulanan çeşitli hukukî uygulama ve yenilikçi yaklaşımlar gibi, *Malezya Vakıf Okulları* deneyimini de bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.

Bireysel ve toplumsal gelişmişliği artırmak için, yenilikçi ve disiplinler arası iş birliği modeline dayalı yaklaşımlarla ve İslâm hukukunun temel ilkelerine bağlı kalarak hayatın farklı alanlarında çeşitli fikhî uygulamaları geliştirmek ve yaygınlaştırmak, İslâm iktisat sistemi içerisinde daha çok mesai harcanan konular arasında olmaya devam etmelidir.

**İSLAM HUKUKUNDA MENKUL MALLARIN/PARANIN VAKFEDİLMESİNE DAİR FİKHİ  
YAKLAŞIMLARIN MODERN PARA VAKFI MODELLERİ/UYGULAMALARI İŞİĞİNDA YENİDEN  
DEĞERLENDİRİLMESİ**

**Kaynakça**

- Akgündüz, Ahmet. "Nakit Para Vakfı İle İlgili Çivi-zâde'nin Ebussu'ûd'a Yazdığı Reddiye Risâlesi". Vakıflar Dergisi 80. Yıl Özel Sayısı, Ankara, (2019).
- Aşar, Betül. "İslam Hukuk Tarihinde Para Vakıfları ve Finansman Kaynağı Olarak Kullanılması". Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Avcu, Emir Cüneyt. "Katılım Bankacılığı ve Sukuk Modelleri". Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2015.
- Bayındır, Servet. "Çağdaş İslami Finansal Ürünlere Ahlâkî Açından Bakış (Murabaha, Teverruk ve Sukuk Örneği Özelinde)". IV. Ahlâk Şûrası: Ziraat Katılım İşbirliğiyle, Prof. Dr. Sabahattin Zaim Hocanın Aziz Hatırasına, Hatay, Türkiye, (15 - 17 Eylül 2017), 232-250.
- Çakar, Mustafa. "Yatırım Vekâleti Uygulamalarında Kârın Tazmini Problemi". Marife Dini Araştırmalar Dergisi, 19/1, (2019), 23-44.
- Diniz, Yasin. "Günümüz Katılım Bankaları Uygulamaları ile Osmanlı Dönemi Para Vakıfları Uygulamalarının Mukayesesi". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2021.
- Dumlu, Emrullah. "XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar (Ebussuûd, İbn Kemal- Çivizâde, Birgivi)". İLTED, Erzurum 2015/2, sayı: 44, 303-337.
- Döndüren, Hamdi. "16. Yüzyıl Kültürümüzde Finansman ve İstihdam Politikası". Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7/7, (1998), 59-76.
- Güney, Necmeddin. "Osmanlı'da Para Vakfı Uygulamasına Güçlü Bir İtiraz: İmam Birgivi'nin Para Vakfı Aleyhindeki Görüşleri". 6/11, (Haziran 2019), 13-32.
- Hacak, Hasan. "Mal". DİA, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 27:463-464, Ankara, TDV Yayınları, 2003.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğni*, Kâhire. 10: 640.
- Korkut Cem - Bulut Mehmet. "XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Para Vakıfları ve Modern Finans Kurumlarının Karşılaştırılması". Adam Akademi, 7/2 (2017), 167-194.
- el-Merginânî, Burhaneddin. *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*. İstanbul, Eda Neşriyat, 1991.
- en-Nevevî, *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb*. Dâru'l-Fikr, 17: 325.
- Okur, Kaşif Hamdi. "Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni ve Ebussuud Efendi'nin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler". Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2005/1-1, IV/ 7-8, 33-58.
- Öztürk, Muhammet Kurşat – Yumuşak, İbrahim Güran. "Fon Toplama Yöntemi Olarak Yatırım Vekâleti ve Türkiye Uygulaması". İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi, 2020 6 (1), 1-23.
- Özcan, Tahsin. "Osmanlı Toplumuna Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları". Çerçeve Dergisi, 16/48, (Ekim 2008), 124-128.
- Özcan, Tahsin. "İbn Kemal'in Para Vakıflarına Dair Risâlesi". İslâm Araştırmaları Dergisi, 4, (2000), 31-41.
- Özsaraç, Yakup. "Osmanlı Para Vakıflarından Türkiye Vakıflar Bankasına". Doktora Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Samar, Mahmut – Şimşek, Murat. *İslami Finans ve Finansal Teknolojiler (Findech) Blokzincir-Akılı Sözleşmeler/Kripto Paralar*. Editörler: Murat Şimşek-Mahmut Samar, "İslami Finans Açısından Blokzincir Teknolojisi", Konya, NEÜ Yayınları, 2020.
- Türkoğlu, İrfan. "Osmanlı Devletinde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2013/18, 187-196.
- Şeyhulislâm Ebussuûd Efendi. *Ma'rûzât*. Hazırlayan: Pehlül Düzenli, İstanbul, Klasik, 2013.
- es-Salâhât, Sami Muhammed. "Vakfın Günümüz Arap ve Müslüman Toplumlarında Eğitim ve Kültürdeki Rolü (Malezya Devleti Modeli)". Kuveyt, Vakıflar Genel Müdürlüğü, (2003), 39-43.
- Şimşek, Mehmet. "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münâkaşalar". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 27:1, (1986).
- Sümer, Eren. "Sukukun Dünyada ve Türkiye'de Gelişimi". İsedak ve Uluslararası Kalkınma İşbirliği Genel Müdürlüğü, Ankara, (2020), 32-52.
- Turay, Fatih. *Finansal Açardan İslâm Borçlar Hukuk, (İslâmi Finans Teorisi)*. İstanbul, Ensar Yayınları, 2019.

# İSLAM EKONOMİSİNE GÖRE İSTİHDAM: COVID-19 SALGININ İSLAM ÜLKELERİNDE İSTİHDAM ETKİSİ: ÜLKELERARASI BİR KARŞILAŞTIRMA

Nihat ALTUNTEPE\*

## Özet

2020 yılının başında tüm dünyada görülmeye başlayan Covid-19 salgını, öncelikle sağlık alanında, daha sonra ekonomik ve sosyal alanlarda etkisini göstermiştir. Salgının etkisinin görüldüğü ekonomik alanlardan biri de emek piyasasıdır. Salgın emek piyasasında temel olarak; işsizliğin artması, istihdamın ve ücretlerin azalması şeklinde kendini göstermiştir. Bu nedenle bu çalışmanın temel amacı; Covid-19 salgın sürecinin seçilmiş bazı Müslüman ülkelerde istihdam üzerindeki etkilerini ortaya koymak ve analiz etmektir. Aynı zamanda çalışma İslam ekonomisinde istihdam politikalarının da incelenmesini hedeflemektedir. Çalışmanın sonucunda Covid-19 salgınının seçilmiş İslam ülkelerinde istihdamı azalttığı, işsizliği arttığı tespit edilmiştir. Yine çalışma sonucunda İslam ekonomisine göre çalışmanın, iş ahlakının ve işçi-işveren ilişkilerinin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** İslam Ekonomisi, İstihdam, İşsizlik..

**JEL Kodları:** E24, 010

## Abstract

The Covid-19 epidemic, which started to be seen all over the world at the beginning of 2020, firstly showed its effect in the field of health, then in the economic and social fields. One of the economic areas where the impact of the epidemic is seen is the labor market. Basically, in the epidemic labor market; The increase in unemployment manifested itself as a decrease in employment and wages. Therefore, the main purpose of this study is; To reveal and analyze the effects of the Covid-19 epidemic process on employment in some selected Muslim countries. At the same time, the study aims to examine employment policies in the Islamic economy. As a result of the study, it was determined that the Covid-19 epidemic reduced employment and increased unemployment in selected Islamic countries. Again, as a result of the study, it was revealed how important work, business ethics and employee-employer relations are according to Islamic economics.

**Keywords:** Islamic economics, Employment, Unemployment

**JEL Codes:** E24, 010

\* Dr., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Gönen MYO, Toptan ve Perakende Satış Bölümü, nihataaltuntepe@isparta.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-2774-315X.

## İSLAM EKONOMİSİNE GÖRE İSTİHDAM: COVID-19 SALGININ İSLAM ÜLKELERİNDE İSTİHDAM ETKİSİ: ÜLKELERARASI BİR KARŞILAŞTIRMA

### Giriş

İstihdam, herhangi bir ülkenin ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınma sürecinin önemli bir parçasıdır. İstihdam ekonomilere finansal özgürlük ve karar verme gücü sağlar. İstihdam, bir ulusun siyasi, sosyal ve ekonomik büyümesinin önemli bir faktörüdür. Genel olarak istihdam edilen bir kişi, topluma ve ekonomiye GSYH ve kişi başına gelir açısından katkıda bulunur. Bir ekonomideki istihdam artışı, iş gücü çeşitliliği açısından ekonominin gücünü gösterir. Geleneksel ekonomi tarafından işsizlik ve gelir dağılımındaki aşırı eşitsizlik, kapitalizmin temel kusurlarından iki tanesi olarak görülmektedir. Geleneksel ekonomilerde yaşayan çoğu insan, gelirlerinin ana kaynağı olarak ücret karşılığında çalışmak zorunda olduğundan, iş bulamamak daha düşük bir gelir anlamına gelir. Dolayısıyla işsizlere iş sağlanabilirse, eşitsizlik ve yoksulluk azalacaktır.

Günümüzde İslam ekonomisi literatüründe çalışma ekonomisinin gelişmesine yönelik bir itici güç vardır. İş dünyası, çağlar boyunca tüm insanların ekonomik ve sosyal yaşamında her zaman hayati bir rol oynamıştır. Bu, çağımız için de aynı derecede geçerlidir. Çağdaş dünyanın bir parçası olarak Müslüman bu kuralın bir istisnası olamaz. İslam ekonomik anlayışı insanları iş yapmaya ve çalışmaya teşvik eder. İslam her türlü üretken işe son derece önem verir. İslam ekonomisi, işçi haklarının korunması ve geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. İslam ekonomisi bir işverenin çalışanlarını kendi ailesinin bir üyesi olarak görmesi önerilmiştir.

Yapılacak olan bu çalışmada; İslam ekonomisine göre istihdam ve istihdam politikaları incelenecektir. Bu amaçla; İslam ekonomisine göre istihdam politikalarının çalışma hayatındaki yeri ve önemi teorik olarak ele alınacak, Müslüman ülkelerdeki işgücü ve istihdam istatistikleri verileriyle Covid-19 öncesi ve sonrası şeklinde karşılaştırılarak, ülkeler arasında farklılık ve benzerlikler analiz edilecektir. Çalışmanın temel amacı; İslam ekonomisine göre çalışma hayatında istihdama verilen önemin ortaya konulması ve Covid-19'un Müslüman ülkelerdeki istihdam üzerine etkilerini analiz etmektir.

Çalışmanın yöntemi; literatür taraması ve Müslüman ülkeler için 2015-2020 döneminde istihdama ait istatistikleri verilerin ülkeler arasında karşılaştırmalı analizi şeklinde gerçekleştirilecektir. Çalışmada kullanılacak olan veriler, başta Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), İslam Kalkınma Bankası (ISDB), İslam İş Birliği Teşkilatı (OIC), Dünya Bankası (WB) olmak üzere diğer uluslararası ve ulusal veri bankalarından temin edilecektir.

### 1. İslam Ekonomisi ve İstihdam

İslam bir yaşam biçimidir. Müslüman toplumu yöneten tüm yasa ve değerler Kuran ve Sünnet'e dayanmaktadır. İslam'da her Müslümanın görevi, Kuran'ın değerler sistemine uymaktır. Ayrıca İslam, kapsayıcı bir din olarak, iş ahlakı ile toplumda hâkim olan değerler arasındaki önemli ilişkiyi göz önünde bulundurarak, yaşamın her alanında gerekli olan temel iş ahlakı kuralları üzerine inananların düşüncesini şekillendirmeye çalışır. İslami iş ahlakı, kişinin ihtiyaçları ve kişinin bireysel ve sosyal hayatında denge kurma gerekliliği ışığında çalışmayı erdem olarak ima eden bir yönelimdir. İş etiği, yaşamı reddetme değil, yaşamın yerine getirilmesi anlamına gelir ve iş motivasyonlarını en yüksek düzeyde dikkate alır. Kavramın kaynağı Kuran ve Sünnet'te, Peygamber Muhammed'in çok çalışmanın günahların affedilmesine neden olduğunu belirtmesinden ve Peygamber'in ölümünden sonra Müslümanları yöneten dört halifenin öğrettiklerinde de vardır (Alhyasat, 2012: 141-142).

İslam ekonomisi, İslam'ın insanın ekonomik durumuna bakış açısını sunar. Kökleri, insanın bu dünyadaki ekonomik davranışı için geniş rehberlik sağlayan kutsal İslami metinlerdedir. İslam ekonomisine ilginin son zamanlarda artması, kökenini bir dizi faktöre borçludur. Birincisi, dünya ekonomik sorunlarının ana akım ekonomi tarafından analiz edilip çözülme biçiminden büyük bir memnuniyetsizliğin olmasıdır. Maddi refahla övünen geleneksel iktisat; enflasyon, işsizlik, gelişmekte olan ülkelerde yaygınlaşan yoksulluk, zenginliğin ortasında sefalet, bölgesel eşitsizlikler, çevre kirliliği, sosyal ve etik değerlere yönelik saldırılar, küresel şirketlerin özgürce yükselen ekonomik gücü, aşırı tüketim yoluyla israf, yardım yoluyla uluslararası sömürü, adaletsiz ticaret yapısı gibi, bazı ekonomik sorunlar hakkında çözüm üretememiştir. Bu, insan sorunlarına yeni bir yaklaşım arama dürtüsünü ortaya çıkarmıştır. İkincisi, ana akım ekonomi olan geleneksel ekonomi, insan doğası ve davranışı hakkında dar ve gerçekçi olmayan varsayımlara dayanmasıdır. Üçüncüsü, sömürge döneminde kapitalizm geliştikçe yerli kültürel değerlere, sosyal kurumlara ve yerel teknolojiye karşı acımasız bir yaklaşımın benimsenmesidir. Kapitalist sistemin daha verimli ve üretken olduğu iddiasıyla sömürgelerdeki geleneksel toplumları sistematik olarak yok etmeye çalışmasıdır. Dördüncüsü, yaygın ekonomik düşüncenin bir sonucu olarak ortaya çıkan uluslararası ekonomik düzen, fakir ülkelerin zenginler tarafından sömürülmesini kurumsallaştırmıştır (Khan, 1991: 248-249).

Başta yaşamın ihtiyaçlarına yönelik olmak üzere emekle ilgili birçok sorun ve maddi yaşamı iyileştirmeye yönelik çabalar; geçim sorunları gerek yiyecek, gerekse giyecek ve gıda gibi ihtiyaç maddelerinin; eğitim, sağlık ve güvenlik gibi hizmetlerin ana nedeni olmasının yanı sıra, aynı zamanda işgücü sorunlarının arkasındaki itici faktörler biri haline gelmektedir. İslam ekonomisinde emek bir üretim faktörü olarak kabul edilir ve üretim sürecine katılır. Yapılan araştırmalar, İslam ekonomisini üretim ve verimlilik üzerindeki olumlu etkileri olduğunu ortaya koymuştur. İslam ekonomisinde tüm ekonomik, sosyal, siyasi ve dini faaliyetlerin icrası İslam dininin emir ve yasaklarına göre gerçekleşmektedir. Bu nedenle İslam ekonomisinde emek kavramı, üretilen bir şeyin yanı sıra üretim faktörünün gerçek değeri olarak içsel değer kavramından kaynaklanmaktadır (Azid, Alaması ve Abubakar, 2013: 279).

İslam, insan yaşamının sosyal, politik, kültürel, yasal ve ekonomik ile ilgili tüm yönlerini yönetmede düzen ve değer içeren bir insan hayatı sistemini kapsar. İslam hukuku, iş piyasaları konuları da dahil olmak üzere inanç, ibadet ve ahlak ile ilişkili bir düzen değeri içerir. İslam ekonomisine göre çalışmak zorunludur. İslam ekonomisi emekle ilgili sorunların başında gelen istihdamla ilgili sorunların çözümünde ana nedenlerin dikkate alınması gerektiğini vurgular. İslam ekonomisine göre bu sorunları çözmekte devlet sorumludur. İşveren ve işçi ilişkilerinden kaynaklanan istihdam sorunları, ilgili işverenler ve işçiler tarafından çözülebilir. İslam, işçi-işveren arasındaki iş sözleşmesinin nasıl yapıldığını iş sözleşmesi ile ilgili kanunlarda ayrıntılı olarak açıklamıştır. İslam hukukuna göre; bir Müslüman'ın çeşitli hedeflere (ekonomik ve sosyal) ulaşması için çalışması gerekir. İslam ekonomisinde bireyin temel ihtiyaçlarını karşılamasının anahtarı, her bireyin çalışmasıdır (Rosyada v.d., 2018: 593). İslam ekonomisinde iş ilişkisinde önemli olan temel konulardan biri de iş ahlakıdır. İş ahlakı emek piyasasında işçi ve işveren arasındaki ilişkileri düzenler.

*“Geceyi bir örtü, gündüzü de çalışıp kazanma zamanı yaptık.”*



## İSLAM EKONOMİSİNE GÖRE İSTİHDAM: COVID-19 SALGININ İSLAM ÜLKELERİNDE İSTİHDAM ETKİSİ: ÜLKELERARASI BİR KARŞILAŞTIRMA

*Nebe (Amme)  
Suresi, 78: 10-11.*

İslam ekonomisi iş ahlakı, kişinin çabasını, özverisini, iş birliğini, sorumluluğunu, sosyal ilişkilerini ve yaratıcılığını içeren iş yerindeki davranışlarıyla ilgili olarak İslam'ın beklentilerini oluşturur. Esasen, kişi Allah ile yakın bir ilişki içinde olduğunda, tutum ve davranışları dinin kural ve şartlarına uygun olma eğiliminde olacaktır. Özellikle iş etiğinin, bireyin faaliyet ve katılım tercihi, parasal ve parasal olmayan ödüllere yönelik tutumlar ve kariyerde yükselme arzusu da dahil olmak üzere işin çeşitli yönlerine yönelik tutumlarını yansıttığına inanılır (Hayati ve Caniogo, 2012: 272-273).

İstihdam ilişkileri açısından, Müslüman alimler iki gruba ayrılmaktadır. Bunlar; işveren-işçi ilişkilerini uyumlu olarak gören idealistler ve ilişkiyi çatışma olarak gören pragmatiklerdir. Birinci grup; işçi ve işveren arasındaki ilişkiyi eşitlik ve adil davranışla ilgili normatif İslami anlayışa dayandırmaktadır. İkinci grup, Kuran'da yer alan ilkelere dayanarak, sendikaların rolünün iki temel ihtiyaçla, açlığa karşı gıda ve korkuya karşı güvenlik, ilgili olarak görülebileceğini savunmaktadır. Yani sendika, açgözlülük ve sömürüyle dolu bir dünyada zayıf aktörün korunması için bir araçtır. İslam'ın ahlak ve etik üzerindeki vurgusu üzerine düşüncesinde, yoksulların velayetini İslam devletinin en önemli sorumluluğu olarak tanımlar. Bu açıdan İslam ekonomisi, büyük sosyal sorun olarak adlandırdığı şeyde, yani fakirlere karşı zenginlere, yani zenginler ve fakirler konusunda net bir pozisyon alır. İslam ekonomisi her zaman yoksulların yanındadır. Kur'an, tarafları her türlü sözleşme ve anlaşmaya uymaya da teşvik eder. Bu kural, işverenler ve çalışanlar arasındaki toplu veya bireysel sözleşmeler için de geçerlidir (Syed ve Ali, 2010: 462-463).

### **2. Covid-19 Salgınının Küresel İstihdama Etkisi**

COVID-19 salgını dünya ekonomisini etkileyerek benzeri görülmemiş sağlık, insan ve ekonomik krizler ortaya çıkardı. Sağlık kriziyle yüzleşmek için hükümetler sosyal mesafe ve karantina politikaları uygulayarak arz ve talep şoklarını şiddetlendirdi. Krizin ne kadar süreceği konusundaki belirsizlik göz önüne alındığında, toparlanma dünya çapında üretim ve tüketimi yeniden canlandırmak için alınan önlemlerin etkinliğine bağlı olacaktır kabul edilmektedir (Duenas, v.d.,2021).

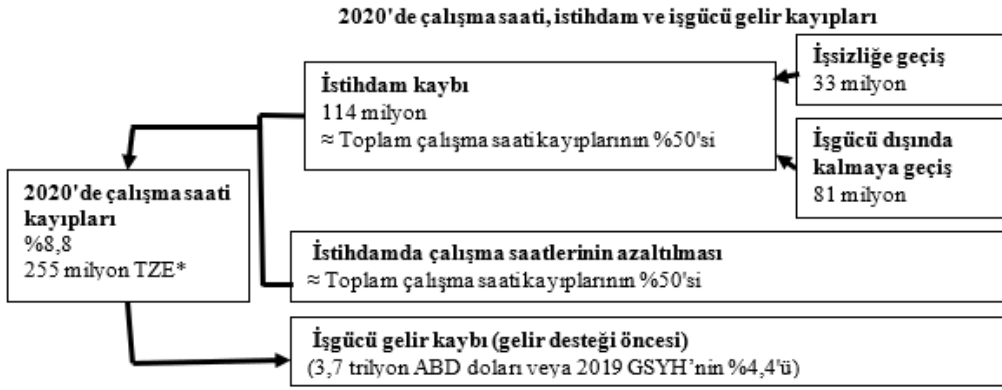
COVID-19'un yayılmasını ve aşırı ölümleri azaltmak için birçok ülkede hareketlilik kısıtlamaları uygulanmıştır. Bununla birlikte, COVID-19 vakalarının yayılması, insanları zorunlu olmayan hareketleri kendiliğinden azaltmaya da teşvik etmiştir (Pieroni, Facchini ve Riccaboni, 2021: 1). COVID-19 küresel ekonominin yüzde 8 oranında daralmasına neden olmakla birlikte derin ekonomik etkilere sahiptir. Bugüne kadar, salgının en büyük sağlık ve ekonomik yükü Amerika ve Avrupa'ya ortaya çıkmıştır. Düşük gelirli ülkelerde COVID-19'un sağlık üzerindeki etkilerine yönelik araştırmalar hızla ortaya çıkarken, salgının sosyoekonomik etkileri hakkında sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmalar, hastalığın yayılmasıyla ilgili varsayımlara dayalı potansiyel gelecek senaryolarını tahmin etmek için öncelikle COVID-19 öncesi makroekonomik verilere ve simülasyon modellerine dayanmaktadır (Josephson, Kılıç ve Michler, 2020: 2).

Genelde COVID -19'u ekonomi ve istihdam üzerindeki etkisine ilişkin mevcut çalışmalar benzer sonuçlar etrafında birleşiyor gibi görünmektedir. Örneğin; Beland et al. (2020), COVID-19'un ABD'deki istihdam ve ücretler üzerindeki kısa vadeli etkilerini incelemiştir. COVID-19'un işsizlik oranını artırdığını, çalışma saatlerini ve işgücüne katılımını azalttığını ve ücretler üzerinde ise önemli bir etkisi olmadığını ortaya

koymuştur. Çalışma işgücü piyasası sonuçları üzerindeki olumsuz etkilenin erkekler, genç işçiler ve daha az eğitilmiş işçiler için daha fazla olduğunu göstermektedir. Ortaya çıkan bu olumsuz etki COVID-19 krizinin işgücü piyasası eşitsizliklerini artırdığını göstermektedir (Béland, Brodeur ve Wright, 2020: 392).

Diğer taraftan İLO 2021 yılı son verilerine göre küresel işsizlik 220,5 milyon kişi, küresel istihdam oranı ise yüzde 55,5'dir. Bu durum küresel anlamda işsizlikle mücadele edilmesi gerektiği ve istihdam artırıcı politikaların uygulanması zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle bütün ülkeler istihdam politikalarında yeni değişiklikler yapmak zorunda kalmış ve gelecek dönemlerde de bu değişiklikleri daha da çok geliştirmek zorunda kalacaktır.

**Şekil 1. 2020'de kaybedilen çalışma saatleri, istihdam ve işgücü geliri tahminleri ve 2021 projeksiyonları**



Şekil 1'de; küresel boyutta 2020'de kaybedilen çalışma saatleri, istihdam ve işgücü geliri tahminleri ile 2021 yılına ait tahmini projeksiyonlarını yer almaktadır. Şekle göre; 2020 yılında çalışma saati kaybı yüzde 8,8, istihdam kaybı 114 milyon kişi, bu da toplam çalışma saatleri kayıplarının yüzde 50'si, 33 milyon kişi işsiz kalmış, 81 milyon kişi işgücü dışında kalmıştır. İstihdamda çalışma saatleri yüzde 50 oranında azalmış, işgücünün gelir kaybı 3,7 trilyon doları, buda yaklaşık 2019 GSYH'nin yüzde 4,4'dür. Bu rakamlar 2020 yılında ortaya çıkan Covid-19 salgınının emek piyasası üzerindeki etkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Salgın 2020 yılı için, çalışma saatlerinin, istihdamın, işçi gelirlerinin azalmasına neden olurken, işsizliğin artmasına neden olmuştur. Ekonomilerde işsizliğin artması; talep azalmasıyla beraber üretimin de azalmasına neden olmuştur.

**Tablo 1. Çalışma saati kayıpları: 2020'deki üç aylık eğilimler ve 2021 için tahminler**

	2020 üç ayda bir				2021 projeksiyonu		
	Q 1	Q 2	Q 3	Q 4	Temel	İyi mser	Kararsar
%	5.2	18.2	7.2	4.6	3.0	1.3	4.6

**İSLAM EKONOMİSİNE GÖRE İSTİHDAM: COVID-19 SALGININ İSLAM ÜLKELERİNDE İSTİHDAM ETKİSİ: ÜLKELERARASI BİR KARŞILAŞTIRMA**

T ZE* (milyon )	1 50	5 25	2 05	1 30	90	36	130
--------------------------	---------	---------	---------	---------	----	----	-----

**Kaynak:** ILO, 2021.

\* TZE: Tam zamanlı eşdeğer işler (haftada 48 saat çalışıldığı varsayılarak)

Tablo 1’de; 2020 yılı çeyrek dönemler için çalışma saatleri kayıpları ile 2021 yılı için de çalışma saati kayıpları için öngörülen projeksiyon değerlerine yer verilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde 2020 yılında çalışma saatleri yılsonuna doğru, yani son çeyreğe doğru, devamlı azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. 2021 yılı için karamsar yaklaşıma göre çalışma saatleri kayıpları azalma göstereceği de tabloda yer almaktadır.

**Tablo 2. Çalışılan Saat Başına Üretim Miktarı (Yıllık %’de değişim)**

Ülke/Yıl	2005-2019	2020	2021
<b>Düşük gelir</b>	1,2	1,2	-1.9
<b>Alt-orta gelir</b>	4,1	6,2	-1.1
<b>Üst-orta gelir</b>	4,7	6	1
<b>Yüksek gelir</b>	1,1	2,9	0.9
<b>Dünya</b>	2,4	4,9	- 0.1

**Kaynak:** ILO, 2021.

Tablo.2’de ülkelerin gelir gruplarındaki sınıflandırmaya göre; çalışılan saat başına üretim miktarında meydana gelen yüzdelerik değişim gösterilmektedir. Tablo.2’e göre; dünya genelinde çalışılan saat başına üretim miktarı; 2005-2019 döneminde yüzde 2,4, 2020 yılında yüzde 4,9 ve 2021 yılında ise eksi yüzde 0,1 olarak gerçekleşmiştir. Çalışılan saat başına üretim miktarında 2021 yılında dünya genelinde yaklaşık yüzde 6’lık bir küçülme gerçekleşmiştir. En büyük küçülme orta gelir grubunda yer alan ülkelerde gerçekleşmiştir. Bu küçülmede Covid-19 salgın sürecinin etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

### **3. Covid-19 Salgınının İslam Ülkelerinde İstihdam Etkisi**

Covid-19 salgını tüm ülkeleri sosyo-ekonomik açıdan etkilediği gibi, İslam ülkelerini de etkilemiştir. Salgın ekonomik anlamda tüm piyasaları etkilemiştir. Salgının etkisi altına aldığı piyasalardan biri de emek piyasasıdır. Salgın küresel boyutta üretimin, yatırım, istihdamın, ücretlerin azalmasına neden olurken, işsizliğin artmasını da beraberinde getirmiştir. İslam ülkelerinde de, salgın sürecine bağlı olarak, bu tür ekonomik etkilerin ortaya çıktığı görülmektedir. Aşağıdaki Tablo 2’de Covid-19 salgınının Müslüman ülkelerde ortaya çıkaracağı tahmini etkiler görülmektedir.

**Tablo 3. Arap Bölgesinde Covid-19 Pandemisinin Tahmini Etkisi**

<b>Reel GSYH'deki kayıp</b>	152 Milyar \$
<b>Kayıp çalışma saatlerinde ölçülen işlerdeki kayıp</b>	17 Milyon \$
<b>Yoksullaşan kişi sayısı</b>	14.3 milyon
<b>Mevcut insani yardım alan kişi sayısı</b>	55 milyon
<b>Mevcut zorla yerinden edilmiş kişi sayısı</b>	26 milyon
<b>Temel el yıkama malzemelerinin olmaması nedeniyle daha yüksek COVID-19 riski altında olan kişi sayısı</b>	74 milyon
<b>Arap borsalarındaki kayıp (yüzde)</b>	% 23

**Kaynak:** UN, 2020, 3.

Tablo.3 incelendiğinde görülmektedir ki, Arap ülkelerinde, reel GSYH'de 152 milyar dolarlık kayıp tahmin edilirken, çalışma saatlerinde ortaya çıkacak olan iş kayıplarının ise; 17 milyon dolar olması tahmin edilmektedir. 14.3 milyon kişinin yoksul kalacağı, borsanın yüzde 23 kayıp vereceği, zorla yerinden edilecek kişi sayısının 26 milyon olacağı tahmin edilmektedir. Yaşanacak olan bu tür problemler, daha büyük ekonomik ve sosyal problemleri de beraberinde getireceği açıktır.

**Tablo 4. Seçilmiş Bazı İslam Ülkelerinde İstihdam Oranları (2018-2019)**

Ülkeler	Yaş	2018			2019		
		Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek
Türkiye	15+	47,2	29,4	65,8	45,5	28,7	63,3
	15-24	35,7	23,6	47,3	33,9	22,9	44,4
	25+	50,3	30,9	71,3	48,7	30,1	68,7
Suudi Arabistan	15+	52,1	17,0	75,8	52,5	17,0	76,1
	15-24	13,6	3,1	23,3	13,4	2,9	23,1
	25+	61,1	21,1	86,0	61,1	20,9	85,9
Nijerya	15+	50,4	44,3	56,4	51,1	44,3	52,7

**İSLAM EKONOMİSİNE GÖRE İSTİHDAM: COVID-19 SALGININ İSLAM ÜLKELERİNDE İSTİHDAM ETKİSİ: ÜLKELERARASI BİR KARŞILAŞTIRMA**

	<b>15-24</b>	27,3	24,3	30,2	27,3	24,5	29,7
	<b>25+</b>	62,4	54,4	70,1	63,2	54,5	71,7
<b>Pakistan</b>	<b>15+</b>	50,3	20,7	78,5	50,4	20,7	78,7
	<b>15-24</b>	38,3	17,1	58,1	55,6	17,0	58,2
	<b>25+</b>	55,6	22,2	87,6	23,4	22,3	87,6
<b>Endonezya</b>	<b>15+</b>	64,5	50,7	78,2	65,5	52,0	79,1
	<b>15-24</b>	39,7	31,7	47,3	41,5	34,5	48,1
	<b>25+</b>	71,9	56,3	87,8	72,7	57,0	88,6
<b>Malezya</b>	<b>15+</b>	62,6	49,5	75,1	62,6	49,5	75,0
	<b>15-24</b>	37,9	30,7	44,6	37,6	30,4	44,4
	<b>25+</b>	70,2	55,3	84,4	70,0	55,1	84,1
<b>Bangladeş</b>	<b>15+</b>	56,5	33,7	78,8	56,6	32,5	78,9
	<b>15-24</b>	36,9	21,8	51,4	36,9	19,2	51,4
	<b>25+</b>	63,5	38,0	88,8	63,6	37,2	88,7

**Kaynak:** ILO, 2020.

Tablo 4’de 2018 ve 2019 yıllarına ait seçilmiş bazı İslam ülkelerinde, yaş gruplarına göre; toplam, kadın ve erkek istihdam oranları yer almaktadır. 2018 yılında 15+ yaş gurubunda toplam istihdam oranı en yüksek olan ülke yüzde 64,5 ile Endonezya’dır. 2019 yılında ise; yüzde 65,5 ile yine Endonezya’dır. Endonezya aynı dönem için kadın ve erkek istihdam oranı en yüksek ülkedir.

**Tablo 5. Seçilmiş Bazı İslam Ülkelerinde İstihdam Verileri (15+,Bin kişi)  
(2018-2020)**

Ülkeler/Yıllar	2018	2019	2020
<b>Türkiye</b>	29258.4	28766	27820.3
<b>Suudi Arabistan</b>	13175	13506.6	13268.4
<b>Nijerya</b>	55401.9	57829.1	56632.7
<b>Pakistan</b>	69104.2	70920.7	68978.1
<b>Endonezya</b>	126754. 1	130875. 7	129081. 8
<b>Malezya</b>	15010.1	15258.4	15179.8
<b>Bangladeş</b>	65891.6	67196.8	63657.2

**Kaynak:** ILOSTAT,2021.

Tablo 5'de seçilmiş bazı İslam ülkelerinde, 2018 ve 2020 yılları için istihdam verileri (15+,Bin kişi) yer almaktadır. Tabloya göre; salgının hüküm sürdüğü 2020 yılında, ele alınan Müslüman ülkelerde bir önceki yıla göre; istihdam azalmıştır. İstihdamı en çok azalan ülke Bangladeş'tir. Tablo.5'de yer alan veriler, COVID-19 salgını sürecinde İslam ülkelerinde istihdamın azaldığını göstermektedir.

### **Sonuç**

İstihdam, herhangi bir ülkenin ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınma sürecinin önemli bir parçasıdır. İstihdam ekonomilere finansal özgürlük ve karar verme gücü sağlar. İstihdam, bir ulusun siyasi, sosyal ve ekonomik büyümesinin önemli bir faktörüdür. Genel olarak istihdam edilen bir kişi, topluma ve ekonomiye GSYH ve kişi başına gelir açısından katkıda bulunur. Bir ekonomideki istihdam artışı, iş gücü çeşitliliği açısından ekonominin gücünü gösterir. Geleneksel ekonomi tarafından işsizlik ve gelir dağılımındaki aşırı eşitsizlik, kapitalizmin temel kusurlarından iki tanesi olarak görülmektedir. İslam ekonomisi literatüründe ise, çalışma ekonomisinin, yani emek piyasasının, gelişmesine yönelik bir itici güç vardır. İş dünyası, çağlar boyunca tüm insanların ekonomik ve sosyal yaşamında her zaman hayati bir rol oynamıştır.

İslam bir yaşam biçimidir. Müslüman toplumu yöneten tüm yasa ve değerler Kuran ve Sünnet'e dayanmaktadır. İslam'da her Müslümanın görevi, Kuran'ın değerler sistemine uymaktır. İslam ekonomisi, İslam'ın insanın ekonomik durumuna bakış açısını sunar. İslam ekonomisine ilginin son zamanlarda artması, kökenini bir dizi faktöre borçludur. Birincisi, dünya ekonomik sorunlarının ana akım ekonomi tarafından analiz edilip çözüme biçiminden büyük bir memnuniyetsizliğin olmasıdır. İkincisi, ana akım ekonomi olan geleneksel ekonomi, insan doğası ve davranışı hakkında dar ve gerçekçi olmayan varsayımlara dayanmasıdır. Üçüncüsü, sömürge döneminde kapitalizm geliştikçe yerli kültürel değerlere, sosyal kurumlara ve yerel teknolojiye karşı acımasız bir yaklaşımın

## **İSLAM EKONOMİSİNE GÖRE İSTİHDAM: COVID-19 SALGININ İSLAM ÜLKELERİNDE İSTİHDAM ETKİSİ: ÜLKELERARASI BİR KARŞILAŞTIRMA**

benimsedi. Dördüncüsü, yaygın ekonomik düşüncenin bir sonucu olarak ortaya çıkan uluslararası ekonomik düzen, fakir ülkelerin zenginler tarafından sömürülmesini kurumsallaştırmıştır.

2020 yılının başında tüm dünyada görülmeye başlayan Covid-19 salgını, öncelikle sağlık alanında, daha sonra ekonomik ve sosyal alanlarda etkisini göstermiştir. Salgının etkisinin görüldüğü ekonomik alanlardan biri de emek piyasasıdır. Salgın emek piyasasında temel olarak; işsizliğin artması, istihdamın ve ücretlerin azalması şeklinde kendini göstermiştir. Yapılan bu çalışmanın temel amaçlarından biri salgının İslam ülkelerinde istihdamda ortaya çıkardığı etkileri analiz etmek olmuştur.

Yapılan bu çalışmada; İslam ekonomisine göre istihdam ve istihdam politikaları incelenmiştir. Bu amaçla; İslam ekonomisine göre istihdam politikalarının çalışma hayatındaki yeri ve önemi teorik olarak ele alınmış, Müslüman ülkelerdeki işgücü ve istihdam istatistikleri verileri Covid-19 öncesi ve sonrası şeklinde karşılaştırılarak, ülkeler arasında farklılık ve benzerlikler ortaya konulmuştur. Çalışmanın temel amacı; İslam iktisadına göre çalışma hayatında istihdama verilen önemin ortaya konulması ve Covid-19'un Müslüman ülkelerdeki istihdam üzerine etkilerini analiz etmektir.

Salgına bağlı olarak küresel işsizlik 220,5 milyon kişiye, küresel istihdam oranı ise yüzde 55,5'e ulaşmıştır. Yapılan bu çalışmada aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir;

✓ İslam ekonomisi iş ahlakı, kişinin çabasını, özverisini, iş birliğini, sorumluluğunu, sosyal ilişkilerini ve yaratıcılığını içeren iş yerindeki davranışlarıyla ilgili olarak İslam'ın beklentilerini oluşturur.

✓ İstihdam ilişkileri açısından, Müslüman alimler iki gruba ayrılmaktadır. Bunlar; işveren-işçi ilişkilerini uyumlu olarak gören idealistler ve ilişkiyi çatışma olarak gören pragmatiklerdir.

✓ COVID-19 salgını dünya ekonomisini etkileyerek; sağlık, insani ve ekonomik krizler ortaya çıkardı.

✓ COVID-19 küresel ekonominin yüzde 8 oranında daralmasına neden olmakla birlikte derin ekonomik etkilere sahiptir.

✓ 2020 yılında çalışma saati kaybı yüzde 8,8, istihdam kaybı 114 milyon kişi, bu da toplam çalışma saatleri kayıplarının yüzde 50'si, 33 milyon kişi işsiz kalmış, 81 milyon kişi işgücü dışında kalmıştır.

✓ İstihdamda çalışma saatleri yüzde 50 oranında azalmış, işgücünün gelir kaybı 3,7 trilyon doları, bu da yaklaşık 2019 GSYH'nın yüzde 4,4'dür.

✓ Arap ülkelerinde, 2021 yılı sonunda reel GSYH'da tahmini 152 milyar dolarlık kayıp beklenirken, çalışma saatlerinde ortaya çıkacak olan iş kayıplarının ise; 17 milyon dolar olması tahmin edilmektedir.

✓ Arap ülkelerinde 2021 yılı sonunda 14.3 milyon kişinin yoksul kalacağı, borsanın yüzde 23 kayıp vereceği, zorla yerinden edilecek olan kişi sayısının 26 milyon kişi olacağı tahmin edilmektedir.

✓ Salgının hüküm sürdüğü 2020 yılında, ele alınan Müslüman ülkelerde bir önceki yıla göre; istihdam azalmıştır. İstihdamı en çok azalan ülke Bangladeş'tir.

### Kaynakça

- Alhyasat, K. (2012), 'The role of Islamic work ethics in developing organizational citizenship behavior at the Jordanian Press Foundations,' *Journal of Islamic Marketing*, 3(2), 139-54.
- Azid, Tos., Alamsi, A. M. S., & Abubakar, A. R., (2013), "Labor Market in The Environment of Tawhidi Methodology". *Humanomics*, Vol: 29, No: 4, 276 – 292.
- Béland, L.-P., Brodeur, A., & Wright, T. (2020). The short-term economic consequences of COVID-19: exposure to disease, remote work and government response. IZA Discussion Paper Series (13159)
- Duenas, M., Ortiz, V., Riccaboni, M., ve Serti, F., (2021), "Assessing the Impact of COVID-19 on Trade: a Machine Learning Counterfactual Analysis", (<https://arxiv.org/abs/2104.04570>, e.t.12.09.2021)
- Hayati, K. ve Caniogo, I., (2012), "Islamic Work Ethic: The Role of Intrinsic Motivation, Job Satisfaction, Organizational Commitment and Job Performance", *Social and Behavioral Sciences* 65, pp. 272 – 277.
- ILO, (2021), ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Seventh edition Updated estimates and analysis.
- Josephson, A., Kılıç, T. ve Michler, J., D., (2020), Socioeconomic Impacts of COVID-19 in Four African Countries, **World Bank Group**, Policy Research Working Paper: 9466.
- Khan, M., A., (1991), "The Future Of Islamic Economics", ELSEVIER, V. 23, Issue. 3, pp: 248-261.
- Pieroni, V., Facchini, A. ve Riccaboni, M., (2021) *Scientific Reports* 11, Article number: 18538.
- Rosyada, D., Mufraini, M., A., Suherlan, A., Harmadi, H. Ve Supriyono, S., (2018), "Promoting Islamic Values To Encourage Labour Performance And Productivity: Evidence From Some Indonesian Industries", *International Journal of Business and Society*, Vol. 19 S.4, pp. 591-604.
- Syed, J. ve Ali, A., J., (2010), "Principles of Employment Relations in Islam: A Normative View", *Employee Relations*, Vol. 32, No. 5, 2010 pp. 454-469.
- UN, United Nations**, (2020), Policy Brief: The Impact of COVID-19 on the Arab Region An Opportunity to Build Back Better, Temmuz, 2020.
- ILO, (2021), <https://ilostat.ilo.org/>
- ILOSTAT,(2021),[https://www.ilo.org/shinyapps/bulkexplorer58/?lang=en&segment=indicator&id=EMP\\_2EMP\\_SEX\\_AGE\\_NB\\_A](https://www.ilo.org/shinyapps/bulkexplorer58/?lang=en&segment=indicator&id=EMP_2EMP_SEX_AGE_NB_A)



## COVID-19 SÜRECİNDE ZEKÂTIN İNSAN VE TOPLUM PSİKOLOJİSİNE ETKİSİ, EKONOMİYE SAĞLADIĞI KATKILAR

İsmail YILMAZ\*

### Özet

İnsanlık, tarih boyunca çeşitli doğal afet ve salgın hastalıklara maruz kalmıştır. Zamanın şartlarına göre bu afet ve salgın hastalıklarla mücadele etmiş ve hayatını doğal seyrine döndürmek için elinden gelen gayreti sarf etmiştir. Son dönemde dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgın hastalığı ülkemizi ve İslam ülkelerini de Mart 2020'den bu yana etkisi altına almıştır. Bir enfeksiyonun, sadece bir ülke sınırları içinde kalması epidemiyi, ülkeler arasında yayılarak etkisini göstermesi de pandemi kavramı ile ifade edilir. Bu bağlamda Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020 de Covid-19 pandemisi ilan edilmiştir. Özellikle günlük yayınlanan Covid-19 tablosu bireysel ve sosyal hayatta etkisini psikolojik sıkıntılar şeklinde göstermiştir. Süreç uzayıp belirsizleştikçe bu etki eğitim-öğretimde aksamalar, sosyal hayatta korku ve endişenin yanında, ekonomide de büyük maddi sıkıntılara neden olmuştur. Vaka sayısı ve can kaybının her an arttığı bu salgının elbette ekonomik etkileri de ağır olmaktadır. Pandemi sürecinde halk sağlığının korunmasına yönelik alınan, sokağa çıkma yasağı, işletmelerin kapatılması, çalışma saatlerin azaltılması, esnek çalışma uygulaması gibi tedbirler devletlere olan yüksek maliyetleri sebebiyle ekonomide durağanlığa ve küçülmeye neden olmuştur. Bu tebliğde pandemi sürecinde gelir kaybına uğrayan kişi ve toplumun psikolojik sıkıntılarını ve ekonomik krizlerin devlet üzerindeki yükünü hafifleteceğini düşündüğümüz zekâtın, insan ve toplum üzerindeki pozitif etkisinin yanı sıra ekonomik olarak sağladığı katkılar üzerinde durulacaktır. Özellikle bu süreçte artan işsizlik oranlarıyla birlikte zekât almaya ehil kimselerin artması zekât aracılığıyla yardımlaşma ve dayanışmanın önemini daha da arttırmaktadır. Sıkıntılar ancak toplum olarak kenetlenip, zayıf duruma düşmüş kimselere destek olmayla aşılır.

**Anahtar Kelimeler:** Covid-19, Zekât, İnsan, Toplum, Ekonomi

### THE EFFECT OF ZAKAH ON HUMAN AND SOCIAL PSYCHOLOGY DURING COVID-19, CONTRIBUTIONS TO THE ECONOMY

#### Summary

Humanity has been exposed to various natural disasters and epidemics throughout history. According to the conditions of the time, he struggled with these disasters and epidemics and made every effort to turn his life into its natural course. The Covid-19 epidemic disease, which has recently affected the world, has also affected our country and Islamic countries since March 2020. The fact that an infection stays within the borders of only one country is expressed as an epidemic, and its effect by spreading between

\* Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, [ismailyilmazmisi@gmail.com](mailto:ismailyilmazmisi@gmail.com), ORCID /orcid.org/0000-0002-1447-0842

## COVID-19 SÜRECİNDE ZEKÂTIN İNSAN VE TOPLUM PSİKOLOJİSİNE ETKİSİ, EKONOMİYE SAĞLADIĞI KATKILAR

countries is expressed with the concept of pandemic. In this context, it was declared as a Covid-19 pandemic by the World Health Organization on March 11, 2020. Especially the daily published Covid-19 table has shown its effect in individual and social life in the form of psychological problems. As the process lengthened and became uncertain, this effect caused great financial difficulties in the economy as well as fear and anxiety in education and social life. Of course, the economic effects of this epidemic, where the number of cases and the loss of life are increasing, are also heavy. Due to the high costs of the measures taken to protect public health during the pandemic, such as curfew, closure of businesses, reduction of working hours, flexible working practice, the economy has also caused stagnation and shrinkage. In this presentation, we will focus on the positive effect of zakat on people and society, as well as its economic contributions, which we think will alleviate the psychological problems of the people and society who lost their income during the pandemic process and the burden of economic crises on the state. Especially in this process, with the increasing unemployment rates, the increase in the number of people who are qualified to receive zakat increases the importance of cooperation and solidarity through zakat. Troubles can only be overcome by sticking together as a society and supporting those who have become weak.

**Keywords:** Covid-19, Zakah, Human, Society, Economy

### Giriş

Dinin ve dini argümanların insanın ruh sağlığı üzerinde pozitif etkisi olduğu bilinmektedir. Zira kişi karşı karşıya kaldığı problemlerle din aracılığıyla çözümler üreterek başa çıkar. Özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde manevi danışmanlık hizmetlerinin artması ve farklı alanlarda yaygınlaşması bunun göstergesidir. İnsanlık, tarih boyunca çeşitli doğal afet ve salgın hastalıklara maruz kalmıştır. Zamanın şartlarına göre bu afet ve salgın hastalıklarla mücadele etmiş ve hayatını doğal seyrine dönüştürmek için elinden gelen çaba ve gayreti sarf etmiştir. Ancak genel itibarıyla afetler, toplumun tamamını ya da bir kesimini fiziksel, psikolojik, ekonomik ve sosyal açıdan etkileyen, insanın rutin alışkanlıklarını durduran veya değiştiren bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda ilk kez Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve halen devam eden covid-19 salgını insan ve toplumları psikolojik olarak olumsuz yönde etkilemiş ve varlığı ile halen etkilemeye devam etmektedir. Bu salgının insan psikolojisine etkisi kişiden kişiye farklılık arz eder. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı ülkemizde 11 Mart 2020 tarihinde görülen ilk vakanın ardından salgının bulaşıcılığını azaltmak için birçok önlemler almıştır. Bu önlemlerin başında ellerin sıklıkla yirmi saniye boyunca yıkanması, yüzle temasın azaltılması, maske kullanımı ve sosyal mesafe gibi hijyen tedbirlerinin yanı sıra eğitime ara verilmesi, sokağa çıkma yasağı, birçok iş yerinin geçici olarak kapatılması, kamuda esnek çalışma saatleri ve seyahat kısıtlamaları gibi toplumun büyük bir bölümünü etkileyen önlemler sıralanabilir. Vaka ve ölüm sayılarının artması, alınan bu tedbirlerin ne kadar devam edeceğinin belirsizliği insanlarda bireysel anlamda korku, panik ve endişeye yol açarken, iş yerlerinin kapanması işletmeler ve çalışanların ekonomik gelirlerinde hızlı ve ciddi sıkıntılar meydana getirerek onları iflasın eşiğine, bireysel anlamda da kişiyi aslı ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz hale getirmiştir. Ayrıca piyasalardaki mal ve hizmetlere olan talebin azalması, girdilerin azalmasına, piyasadaki likidite sıkışıklığı ekonomik krize neden olmuştur.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Elif Kara, "Covid-19 Pandemisi: İşgücü Üzerindeki Etkileri ve İstihdam Tedbirleri", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 7 / 5 (Mayıs 2020), 269.

Bu bağlamda ilk olarak covid 19'un insan üzerindeki psikolojik etkileri, daha sonra ekonomi üzerindeki etkileri üzerinde değerlendirmeler yapılacaktır.

### **1. Covid 19 İnsan Psikolojisi üzerindeki etkileri**

Covid 19 iki şekilde insan sağlığını etkilemektedir. Birincisi, virüsün bulaşmasıyla doğrudan oluşturduğu sağlık problemleri diğeri ise insan ruh sağlığı üzerinde bıraktığı etkiler. Kişiden kişiye farklı şekillerde sağlık problemlerine neden olan bu hastalığın genel belirtileri; ateş, öksürük, nefes darlığı, koku ve tat kaybı şeklinde kendini göstermektedir. Kişilerin ruh sağlığı üzerindeki etkileri, sosyal ve kültürel özelliklere, ekonomik şartlara ve bireysel özelliklerine göre kişiden kişiye farklılık arz etmektedir. İnsanların bu salgın sürecindeki güvenlik, barınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçlarının yetersizliği, salgınla ilgili sosyal medyadaki bilgi kirliliği, kısıtlamaların uzaması kişilerin ruh sağlığını derinden etkilemiştir.<sup>2</sup>

### **2. Covid-19'un Ekonomik Etkileri**

Covid-19 pandemisinin önüne geçebilmek için katı tedbirler alan ülkelerde ekonomik ve sosyal hayat durma noktasına gelmiştir. Salgın tüm dünyada eğitim, sosyal faaliyetler, çalışma hayatı, ticaret ve sağlık sektörünü derinden etkilemiştir. Covid-19 salgınının yayılması, dünyadaki iş gücü piyasalarındaki çalışanlara olan arz ve talebi ciddi bir şekilde etkilemiştir. Aynı şekilde devletin hareketliliği azaltma adına getirmiş olduğu tedbirler, ekonomide daralmaya neden olmuştur. Bu nedenle bazı iş yerlerinin küçülmesi, bazılarının ise geçici veya sürekli olarak kapanması çalışana olan ihtiyacı azaltmış ve işsizlerin sayısının artmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda da küresel olarak milyonlarca insan gelir ve iş kayıpları yaşamıştır.<sup>3</sup> Dünyadaki bu gelişmelere paralel olarak ülkemizde de alınan tedbirler neticesinde kimi sektörler tamamen kapanmış, kimleri de belirli hijyen ve sosyal mesafe kurallarına uymak şartıyla kısıtlı çalışma saatleriyle ayakta durmaya çalışmıştır. Bunun neticesinde işsizlik oranları ve dar gelirli aile sayısında artış olmuştur.

Ülkemizde devlet koruması altında olan çalışanlar ve salgın döneminde işsizlik ve gelir sıkıntısı çekmeyen insanların sayısı 26.4 milyondur. Bu rakamın içerisinde 4/C statüsünde çalışan devlet memurları, 4/A statüsünde çalışan işçiler ve bu iki grubun bakmakla yükümlü olduğu kişiler ve emekliler yer almaktadır. Devlet koruması altında olmayan, doğrudan iş ve gelir güvencesi bulunmayan 4/A kapsamında özel sektörde çalışan işçiler, 4/B kapsamında çalışsan esnaf ve sanatkarlar ve bunların bakmakla yükümlü olduğu kişilerin sayısı da 55,3 milyon kişidir.<sup>4</sup> Dolayısıyla 55,3 milyon kişi doğrudan veya dolaylı olarak bu süreçten ekonomik olarak etkilenmiştir.

### **3. Zekâtın İnsan Psikolojisine Etkisi**

İnsan sosyal bir varlıktır. Bireylerin tek başlarına bütün ihtiyaçlarını karşılamaları mümkün değildir. Bu bağlamda insan hayatını başkalarıyla birlikte sürdürmek durumundadır. Neticede birlikte yaşadığı topluma karşı bazı görev ve sorumlulukları vardır. İslâm'a göre bu toplumsal sorumluluklar, hayatın yardımlaşma ve dayanışmaya

<sup>2</sup> Burhanettin Kaya, "Pandeminin Ruh Sağlığına Etkileri", *Klinik Psikiyatri Dergisi* 23/2 (2020), 123.

<sup>3</sup> Kara, "Covid-19 Pandemisi: İşgücü Üzerindeki Etkileri ve İstihdam Tedbirleri", 271.

<sup>4</sup> Zafer Yükseler, "Coronavirüs (Covid-19) Salgınının İstihdam ve Büyümeye Etkisi", *Researchgate* (8 Nisan 2020) [https://www.researchgate.net/publication/340511319\\_KORONAVIRUS\\_COVID-19\\_SALGINININ\\_ISTIHDA\\_M\\_VE\\_BUYUMEYE\\_ETKISI](https://www.researchgate.net/publication/340511319_KORONAVIRUS_COVID-19_SALGINININ_ISTIHDA_M_VE_BUYUMEYE_ETKISI) (Erişim tarihi 07.09.2021)

## COVID-19 SÜRECİNDE ZEKÂTIN İNSAN VE TOPLUM PSİKOLOJİSİNE ETKİSİ, EKONOMİYE SAĞLADIĞI KATKILAR

dayalı olarak sürdürülebilmesinin gereğidir.<sup>5</sup> Toplumun sosyal dokusunun muhafazası ve selameti için alınan tedbirlerin başında da zekât gelmektedir.<sup>6</sup> Zekâtın hedefleri arasında insanları hem maddi hem de manevî bakımdan birbirine yakınlaştırmak vardır.<sup>7</sup> İslâm'daki sosyal adaleti sağlama amacı insan hayatının bütün yönlerini ve esaslarını kapsayan insanî bir amaçtır. Bu amaç, sınırlı ve iktisadî bir adaleti sağlamaktan ibaret olmayıp, hayatın görünen bütün evrelerini ve çalışma alanlarını içermektedir. Bu açıdan bakıldığında hayat, özel anlamda Müslümanlar arasında, genel anlamda tüm insanlar arasında esasları ve sınırları belli, adalet, merhamet, sevgi, yardımlaşma ve dayanışmaya dayalı bir sistemle yürütülmelidir.<sup>8</sup>

Zekât, bütün semavî dinlerde vardır ve tarihin tanık olduğu ilk sosyal güvenlik (sosyal yardımlaşma ve dayanışma) kurumu olma özelliğine sahiptir.<sup>9</sup> Batı uygarlığında resmi olarak sosyal güvenlik kavramı 1941 yılında Atlantik bildirisinde İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin her insanın sosyal güvenliğinin sağlanmasının gerekli olduğu hususunun oy birliğiyle kararlaştırılmasıyla olmuştur.<sup>10</sup> Batı ülkelerini sosyal güvenliğe yönlendiren etken, halklarını memnun etmek, onları savaşa teşvik etmek ve savaşan askerlerin eşlerini ve çocuklarını himaye altına almaktır. İslâm'da ise insanlardan gelen talep üzerine değil, tamamen insanların ihtiyaçları hesaba katılarak vahye dayanan bir sosyal güvenlik söz konusudur. Zamana ve idarelerin sosyal siyasetine bırakılan şey, sadece uygulamadaki teferruattır.<sup>11</sup> İslâm'ın zekâtla getirdiği anlayış modern anlamda bazı farklılıklar olmakla beraber hem sosyal dayanışmayı hem de sosyal güvenliği içermektedir. Zekât mükellefi olan bir kimse, başına gelebilecek bir felaket sebebiyle zekât almak zorunda kalabilir. Bu yönüyle zekât zengin fakir ayırt etmeksizin bütün insanlar için sosyal bir sigortadır.<sup>12</sup> Toplum içerisinde fertlerin karşılaşabilecekleri sıkıntılı durumlarda ya da maruz kalabilecekleri felaketlerde zekât bir güvence olarak işlev görmektedir. Zekâtın gerçek manada işlevsel hale geldiği bir toplumda endişe yerine güven hâkim olur.

Zekât fakirlik problemini çözmede önemli rol oynamaktadır. Bu problem tedbir alınmadığı takdirde fertler, toplumlar, sınıflar ve milletler arasında düşmanlık ve çatışmaya neden olmakta, ahlakî çöküntüyü beraberinde getirmekte, ülkelerin olduğu kadar insanların da mal ve can güvenliği tehlikesi artmaktadır. Bu bağlamda zekât toplum düzeninin korunmasına katkıda bulunan, fakirle zengin arasındaki mesafeyi azaltan, sosyal kesimler arasındaki çatışmayı önlemeye yardımcı olan, fakirliğe dayalı birçok suçun azalmasına katkı sağlayan, fakirin zengine karşı olumsuz duygularını azaltan, fakirlerin

<sup>5</sup> Seyyid b. Kutb b. İbrahim, b. Hüseyin, *Fi Zilâli'l-Kur'ân* (Kahire: Daru's Şurûk, 1990), 1167 Seyyid b. Kutb b. İbrahim, b. Hüseyin, *İslâm'da Sosyal Adalet* (İstanbul: Bir Yayıncılık, 1986) 244.

<sup>6</sup> Salih Tuğ, "Zekâtın Yeniden Merkezileştirilmesi", *İslâm Medeniyeti Mecmuası* 3/28 (1973), 30.

<sup>7</sup> Yunus Vehbi Yavuz, "Vergi-Zekât İlişkisi ve Gıda Bankacılığı Kapsamında Yapılan Bağışların Zekât Mükellefi Açısından Fikhî Değerlendirilmesi" adlı tebliğin müzakeresi, Konya, II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi "Günümüzdeki Meseleler", KTO Karatay Üniversitesi, 2016, s. 432.

<sup>8</sup> Kutup, *İslâm'da Sosyal Adalet*, 47

<sup>9</sup> Kutup, *Fi zilâli'l Kur'ân*, 3/1669; M. Sabri Erdoğan, *Zekâtın Ekonomik ve Sosyal Yönleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İslami Bilimler Fakültesi, Doktora Tezi, 1979), 126.

<sup>10</sup> Yusuf Karadavî, *Devru-z zekâti fi ilaci'l müşkilati'l iktisadiyye ve şurutu nicaihi* (Kahire: Dâru's-Şuruk, 2001), 34; Yüksel Akkaya, "Sosyal Güvenlik Tarihi Üzerine Notlar", *Toplum ve Hekim Dergisi* 15/2 (Mart-Nisan 2000), 82

<sup>11</sup> Faruk Beşer, *İslâm'da Sosyal Güvenlik* (İstanbul: Nun Yayıncılık, 2016), 209.

<sup>12</sup> Ali Özek vd., *İbadet ve Müessesese Olarak Zekât* (İstanbul: İsam Yayınları, 1984), 194.

topluma entegre olmalarına yardımcı olan bir sosyal ve ekonomik fonksiyonu da ifa etmektedir.<sup>13</sup>

Bu tebliğimizde covid-19 pandemi sürecinde zekâtın iş ve gelir kaybına uğrayan, kısıtlı imkanlarla hayatlarını idame ettirmeye çalışan insanların psikolojisine sağladığı etki ve sosyal devlet anlayışında idarecilerin yerine getirmek zorunda oldukları vatandaşın asli ihtiyacını karşılama görevini ekonomik krizler nedeniyle aksatması durumunda zekâtın devlet ekonomisine olan katkısı üzerinde durulacaktır.

### 3.1. Zekâtın Pandemi Sürecinde Veren Kimsenin Ruh Sağlığına Etkisi

İslâm'da ibadetler belli başlı hedefleri gerçekleştirmek için konulmuştur. Bu temel hedefler arasında kişiye güzel ahlâkı kazandırmak vardır. İbadetlerde amaç kişi ve toplumun olgunlaşması, manen ulvi derecelere ulaşmasını sağlamaktır. Kazanılmış, sahiplenilmiş mülk başkalarıyla paylaşılmadığı müddetçe bu manevi hazdan yoksundur. İnsana mutluluk vermez. Sahip olunan nimetlerin başkalarıyla paylaşılması, ibadet bilinciyle insanlara yardım edilmesi rahatlatıcı ve tatmin edici duygu vermesi bakımından zekâtın ruhsal fonksiyonunu ortaya çıkarmaktadır.<sup>14</sup> Bu fonksiyonla ilgili Şah Veliyyullah Dihlevî (ö.1176/1762) *Hüccetullâhi'l Bâliga* isimli eserinde şu ifadeler yer verir: "Zekât, malın bereketini artırır ve ilahi rahmeti harekete geçirmesi sebebiyle Allah'ın (c.c.) gazabını söndürür, cimrilik için takdir olunan ahiret azabını ortadan kaldırır ve meleklerden yeryüzünü ıslahla görevli olanların o kula hayır dua etmelerini sağlar."<sup>15</sup> Zengin-fakir buluşmasını sağlayarak zenginin fakire olan şefkat ve merhametini arttırır. Böylece zenginin, bencillik ve fakire karşı olan kibir gibi İslâm'ın tasvip etmediği hasletlerden arınmasına katkı sağlayarak, dayanışmanın hâkim olduğu bir toplum tesis etmede etkin rol üstenebilir.<sup>16</sup>

Bu açıdan bakıldığında zekât mükellefinin zekât verirken dikkat etmesi gereken bir takım adap kuralları vardır: Her ibadette olduğu gibi zekâtı samimi bir kalple, ihlasla ve Allah rızası için vermelidir.<sup>17</sup> Zekâtı bir an önce ve gecikmeksizin vermelidir. Gösterişten uzak olarak, alan kimseleri rencide etmeden vermelidir.<sup>18</sup> Zekâtı başa kakmadan ve herhangi bir minnet beklentisi içine girmeden vermelidir.<sup>19</sup> Zekât vereceği malın en iyisini, en çok hoşuna gidenini vermeli, zayıf, cılız, hoşuna gitmeyen, son tüketim tarihi

<sup>13</sup> Hulusi Akar vd., *Zekâtı Anlamak* (Ankara: Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, 2012), 50; Şamil Dağcı, *Fıkıh (İlitam)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2007), 130.

<sup>14</sup> İsmail Raci Farûkî, *Tevhid*, çev. Dilaver Yardım- Latif Boyacı (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 200.

<sup>15</sup> Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdurrahim Dihlevî, *Huccetüllahi'l Bâliga*, thk. Seyyid Sabık (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 2005), 1/139.

<sup>16</sup> Mahzencî, *Zekât ve tenmiyetü'l müctema'*, Mekke, Rabitu Alemlî'l İslamî, Yıl:13, S.187, 1998, s. 19; Melih Turan, *Zekât Politikası Ekonomi-Politik Bir Yaklaşım* (İstanbul: Mevsimler Kitap, 2017), 164; Abdurrahman Kasapoğlu, *Zekât Psikolojisi Kur'an Psikoloji Atlası*, (İstanbul, Çıra Yayınları, 2016), 105.

<sup>17</sup> Bakara 2/265. "Allah'ın rızasını kazanmak arzusuyla ve kalben mutmain olarak mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yüksekçe bir yerdeki güzel bir bahçenin durumu gibidir ki, bol yağmur alınca iki kat ürün verir. Bol yağmur almasa bile ona çiseleme yeter. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir."

<sup>18</sup> Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, thk. Ali Muhammed Mustafa - Said Muhasinî (Dimeşk: Dâru'l-Feyhâ, 2010), 1/624.

<sup>19</sup> Bakara 2/264. "Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez." Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, 1/626.

## COVID-19 SÜRECİNDE ZEKÂTIN İNSAN VE TOPLUM PSİKOLOJİSİNE ETKİSİ, EKONOMİYE SAĞLADIĞI KATKILAR

geçmiş mallardan vermemeye dikkat etmelidir.<sup>20</sup> Verdiği miktar ne kadar büyük olursa olsun onu gözünde büyütmemelidir.<sup>21</sup> Zekâttan kaçmak veya verilecek miktarı azaltmak adına hilelere başvurmamalıdır.

Zekât vermenin insan psikolojisi üzerinde pozitif etkileri vardır. Bunlar arasında şu etkileri zikredebiliriz:

1. Zekât vermek insanın imanına işaret eder. İnsanın doğasında var olan ahlaki davranışın tezahürü şeklinde ortaya çıkar. Allah'ın emrini yerine getirmenin verdiği manevi huzura erer. Hz. Peygamber (s.a.v) "Kişi kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olmaz." buyurmaktadır.<sup>22</sup> Manevi huzura eren bir kimse de pozitif bir insan olarak etrafına faydalı olur.

2. Zekât vermek kişiyi cimrilik, mala düşkünlük, hırs, tamahkarlık ve bencillik gibi yerilmiş sıfatlardan korur ve insan psikolojisine olumlu etki eder.<sup>23</sup> İnsanın doğasında cimrilik ve mala düşkünlük olduğu aşıkardır. Zekât veren kişi malından infak ederek kendisini bu tür hasletlerden korumuş, muhasebe yaptığı için de mali disiplin sağlamış olur. İçinde var olan mal sevgisini başkalarıyla paylaşmak suretiyle kontrol altına alır. Cimrilik, bencillik, mal tutkusu, hırs gibi zaafılara karşı zekât önemli bir tedavi yöntemidir.<sup>24</sup> İnfak etmek insanı hırslarından kurtararak, dinin tasvip etmediği sıfatlardan arındırarak özgürleştirir.<sup>25</sup> Zekât bu durumda iki aktif görevi birlikte yerine getirmektedir. Birincisi zikredilen yerilmiş sıfatlardan koruma,<sup>26</sup> diğeri ise bu sıfatları tedavi etmesidir.<sup>27</sup>

3. Zekât, veren kimseye infak, malını feda etme alışkanlığı kazandırır. İslâm Allah yolunda harcamayı emretmiştir. Verilen sadakayı Allah'a verilmiş bir borç olarak nitelendirmiştir.<sup>28</sup> Allah için verilen sadaka, verilen borcun karşılığında para yerine sevap alınması, borcun ifasının ahirete kalması ve mutlak surette karşılığının verilmesinden dolayı borca benzetilmiştir.<sup>29</sup>

4. Zekât veren bir insan Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olarak malını helal yoldan kazanmaya gayret eder.

5. İhtiyaç sahiplerine yardım etmenin hazzına erişir. Bu haz psikolojik olarak kendisine olumlu yansıtacağı gibi çevresine de olumlu yansır.

<sup>20</sup> Bakara 2/267. "Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye lâyıktır." Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, 1/631.

<sup>21</sup> Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, 1/630.

<sup>22</sup> Muhammed b. İsmail el Buhârî. *el-Câmiu's-sahîh el-muhtasar el-müsned min umuri Rasûlillehi sallahu aleyhi ve selem ve Sünenihi ve eyyemihi*. Thk. Muhammed Zührey b. Nâsır, (Beyrut, Dar Tavk'un-Necât, 2001), "Kitabu'l İman" 13

<sup>23</sup> Ayrıca bkz. el-Leyl 92/ 8-11; en-Nisâ 4/37, 128; Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, 1/622.

<sup>24</sup> Kasapoğlu, *Zekât Psikolojisi*, 88.

<sup>25</sup> Musa Bilgiz, *Kur'an Açısından Vicdan ve Değeri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2007), 182.

<sup>26</sup> Âl-i İmrân 3/180 "Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."

<sup>27</sup> Haşr 59/9 "Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."

<sup>28</sup> Bakara 2/245 "Kimdir Allah'a güzel bir borç verecek o kimse ki, Allah da o borcu kendisine kat kat ödesin. (Rızık) Allah daraltır ve genişletir. Ancak O'na döndürüleceksiniz."

<sup>29</sup> Ebü'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr* (Beyrut: Dâru İbni Hazm, 2002), 150.

Zekât, insan fitratında var olan dünya malına karşı olan hırs ve tamaha set çekme, insanın nefsinin yenerek ahlaki faziletlerle yücelmesini sağlama, toplumda birlikte yaşayan bireyler arasında sevgi ve kardeşliğin tesisi, mükellefin nefsinin ve elinde bulunan malın tezkiyesi, zekât almaya ehil kimselerin ihtiyaçlarını karşılama ve onları en azından nisaptan istîğna seviyesine yükseltme, toplumdaki sosyal dengeyi tesis etme gibi ulvi gayeler içermektedir.<sup>30</sup> Belirli imkanlara sahip olan bireyleri toplumun bu imkanlardan yoksun bireylerine karşı daha duyarlı davranmaya ve aslı ihtiyaçlarının karşılanmasına katkı sağlamaya teşvik eder. Zira zekât, mükelleflerden zorla alınan bir vergi değil gönül rızasıyla ihtiyaç sahiplerine verilmesi gereken malî bir yükümlülüktür. Bu fonksiyonlarıyla zekât toplum içinde oluşabilecek gelir farklılıklarına set çektiği gibi kin, nefret ve kıskançlık duygularının önünde engel teşkil etmektedir.

İslâm, çalışamayacak durumda olan bakıma muhtaç fertlerin zaruri ihtiyaçlarını karşılama görevini topluma yüklemiştir. Devlet bu insanların bakımını zenginler aracılığıyla zekât gelirlerinden karşılamaktadır. Zekât verme emri genellikle Kur'ân'da namaz kılma emriyle birlikte zikredilmektedir. Namaz, toplumdaki bütün kesimlerin eşitliğinin ve kardeşliğinin göstergesidir. Zekât, zenginlerin mallarında fakirlerin hakkı olduğunun, onların aslı ihtiyaçlarını karşılamada sosyal sorumluluklarının farkına varmalarını sağlayabilir. Zenginler sosyal adaleti sağlama ve fakirlikle mücadelede adım atmadıkları takdirde namazdan elde ettikleri sosyal ve ahlaki kazanımları da önemini yitirecektir.<sup>31</sup>

Zekâtın hedefleri arasında insanların ihtiyaçlarını karşılamak için faize bulaşmasına engel olması, Allah katında günahlara kefarete olması, mükellefin kalan mallarını bereketlendirip temizlemesi, kişiyi cimrilikten koruması, iyilik duygularının hâkim olmasına katkı sağlaması, toplumda güvenin hâkim olması, kardeşlik ruhunun güçlenmesi, zengin malının sosyal dengesizliğin getireceği tehlikelerden, düşmanlıklardan, kıskançlıklardan korunması, toplumda istikrarın sağlanmasına katkısı gibi birçok fonksiyonu zikredilebilir.<sup>32</sup>

### **3.2. Zekâtın Pandemi Sürecinde Alan Kimsenin Ruh Sağlığına Etkisi**

Zekât veren kimsenin dikkat etmesi gereken birtakım adaplar olduğu gibi zekât alan kimsenin dikkat etmesi gereken, aza kanaat edip Rabbine şükretmesi, zekât veren kimseye teşekkür edip arkasından hayır dua etmesi,<sup>33</sup> kendi ihtiyacını giderecek miktarda alması fazlasına göz dikmemesi,<sup>34</sup> ihtiyaç sahibi olduğunu gizlemesi ve kimseye el açmaması<sup>35</sup> gibi adaplar vardır.

Başkasına el uzatmak veya bir kimseden yardım almak her ne kadar insan için zor olsa da alan kimsenin ruh sağlığına da önemli katkılar sunmaktadır. Özellikle dar gelirli aileler ve temel ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz insanların sayısının arttığı covid

<sup>30</sup> Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, (İzmir, Anadolu Yayınları, 1987) 5/2591; Kasapoğlu, *Zekât Psikolojisi*, 95; Ali Muhyiddin Karadâğî, *Buhus fî fikhi kadâyâ'z zekât'il muâsıra dirasetun fikhiyyetün mukâranetün maâ tatbikatü'l muâsıra ala'ş şerikâti ve'l eshum*, (Beyrut, Dar'ul Beşâiru'l İslâmiyye, 2009), 21; Vecdi Akyüz, *Zekât*, (İstanbul, İz Yayıncılık, 2009) 40.

<sup>31</sup> Akyüz, *Zekât*, 30.

<sup>32</sup> Detaylı bilgi için bkz: Yunus Vehbi Yavuz, *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât* (İstanbul: Tuğra Neşriyat, 1992), 25-45; Gufeyli, *Nevâzilu'z-Zekât*, 48- 56; Yaşar Yiğit vd., *Zekât İlmihali* (Ankara: DİB Yayınları, 2013) 39-70; Hulusi Akar, Eser vd., *Zekâtı Anlamak* (Ankara, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, 2012) 13-55.

<sup>33</sup> Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, 1/641.

<sup>34</sup> Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, 1/643.

<sup>35</sup> Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, 1/641

## COVID-19 SÜRECİNDE ZEKÂTIN İNSAN VE TOPLUM PSİKOLOJİSİNE ETKİSİ, EKONOMİYE SAĞLADIĞI KATKILAR

sürecinde ihtiyaç sahiplerine yardım etmek, azalan gelirlerine katkıda bulunmak onları olumlu yönden etkileyecektir. Bu etkilerden bazıları şunlardır:

1. Zekât insanı haset, kin ve nefret gibi kötü hasletlerden arındırır: Allah (c.c) haset, kin gibi sıfatları yasaklamış, Hz. Peygamber (s.a.s.) de hasetten kinden Allah sığınmıştır.<sup>36</sup> Haset insanın sinesinde yer edinen kendisine ve başkalarına zarar veren bir hastalık ve afettir. Hasetle ilgili Hz. Peygamber (s.a.s.) “Ateşin odunu yakıp bitirmesi gibi haset de iyilikleri mahveder.”<sup>37</sup> yine başka hadislerinde “Dedikodunun peşine düşmeyin, başkalarının kusurlarını araştırmayın, birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, kin gütmeyin. Ey Allah’ın kulları, kardeş olun!”<sup>38</sup> buyurmuştur. Kişinin mahrum olduğu bir takım dünyevi imkân ve olanaklara başkasının sahip olması kişinin kalbinde o kimselere karşı haset duygusunu veya kin ve nefret duygusunu arttırır. Bu hastalığın tedavi yöntemlerinden biri de zekâttır. Zekâtın verilmesi alan ve veren kimse arasında ülfet ve muhabbet meydana getirir.

2. Zekât, alan kimsenin onur ve haysiyetini dilenmekten ve başkasına el açma zilletinden korur. Gelirine destek olarak başkasından aldığı meblağ bir dilencilik değil Allah’ın verenin malından ihtiyaç sahibine sunduğu bir haktır. İnsanların zekât almayı hak eden kimselere minnet duygusu ile bakması zekâtın Allah’ın ihtiyaç sahiplerine tanıdığı bir hak olduğu gerçeğini değiştirmez. Kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu ailesinin asli ihtiyaçlarını karşılayan bir kimse psikolojik açıdan rahatlar.

3. Tevbe suresi 60. ayetinde zekât alabilecek sınıflar belirlenmiş ve sınırlandırılmıştır. Zekât almayı hak eden kimseler arasında fakir ve miskin gibi kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu bireylerin aslî ihtiyacını karşılamayan veya kazancı asli ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyen kimseler ilk sırada gelmektedir. Bu bakımdan normal süreçte olduğu gibi pandemi sürecinde de bu kimselerin asli ihtiyaçlarının karşılanması ayrı bir önem arz etmektedir. Dar gelirli ailelerin ihtiyaçlarının karşılanması psikolojik açıdan hem kendilerine hem de topluma pozitif yansıyacaktır.

4. İslâm itidalli harcamayı ve kanaati emreder. Hayat şartlarının kendisini borçlanmak zorunda bıraktığı, ödeme kararlılığına rağmen borcunun bir kısmını veya tamamını ödemekten aciz olan kimseleri de yüzüstü bırakmayıp, onu borç batağından kurtarmak için devlet devreye girip borcunu ödeyebilir. Günümüzde istemediği halde pandemiden dolayı işinden çıkarılanlar veya işleri yolunda gitmeyip iflas edenler çalışma gücü olduğu halde geliri kesilmiş ve muhtaç hale düşmüş kimselere de bu grup içerisinde sosyal güvenlik hakkına sahip kimseler olarak yer verilebilir.<sup>39</sup> İslâm’ın borçluya, tehlike ve afetlere karşı takındığı tutum başka toplumlarda eşine rastlanmayan benzersiz bir tutumdur. Mâlikî hukukçular haricinde borçlunun Müslüman olmasını kimse şart koşmamıştır. Müslümanlar öncelikli olmakla birlikte aynı şartları taşıyan gayrimüslimlerin de bu fondan yararlanmaması için hiçbir neden yoktur. Pandemi sürecinde işyerlerini geçici veya sürekli olarak kapatmak zorunda kalan esnaf ve iş insanlarının yerine getirmek zorunda kaldıkları maddi yükümlülükler piyasadaki ekonomik krizden dolayı azalmak yerine artmıştır. Hanefi hukukçular borçluyu borcunu

<sup>36</sup> Felak 113/5.

<sup>37</sup> Muhammed İbn Mâce, *Sünen İbn Mâce*, thk.Muhammed Fuad Abdülbakî, (Beyrut, Dâru İhyâi'l-Kutub'il-Arabiyye, ts.) “Zühd”, 22; Ebû Dâvûd el-Sicistânî, *Sünen Ebi Dâvûd* “Edeb”, 44 thk.Muhammed Avvâma (Beyrut, Müesseset’r Rayyân, 1998), thk

<sup>38</sup> Buhârî, “Edeb”, 57, 58; Müslim İbn el-Haccâc, *Sahihi Müslim*, “Birr”, 24, 28, 30, 32. thk Muhammed Fuad Abdülbakî (Beyrut, Dâru İhyâi'l-Kutub'il-Arabiyye, 1991).

<sup>39</sup> Turan Yazgan, *Sosyal Güvenlik Açısından Zekât* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 16.



ödedikten sonra nisab miktarı mala sahip olmayan kimse olarak düşünürken<sup>40</sup> Şâfiî hukukçular ise kendi ihtiyaçları için borçlanan kimseyi fakir kapsamında değerlendirerek fakirlik hissesinden borcunun karşılanacağını söylemekte, arabuluculuk, diyet veya fitneyi bertaraf etmek için belli bir mal vermeyi taahhüt eden gibi kamu yararına borçlanan kimseyi borçlu kategorisinde değerlendirmektedirler.<sup>41</sup> Mâlikî, Şâfiî, ve Hanbelî hukukçular borçluyu mubah durumlar için kendi yararına borçlananlar ve kamu yararına borçlananlar olmak üzere iki kategoride değerlendirmektedirler.<sup>42</sup> Kendisi için borçlanan kimsenin bu hisseden pay alabilmesi için borç olarak ödeyeceği miktara muhtaç olması, dinen mubah olan bir iş için borçlanmış olması, borcun vadesinin dolmuş olması, borcun hapis cezası gerektirecek nitelikte olması gibi şartların bulunması gerekir. Bu durumda olan kimseler bu hisseden borçları miktarınca faydalanabilir.<sup>43</sup> Birilerinin arasını bulmak, toplumda var olan fitne ateşini söndürmek ve toplumun huzurunu sağlamak amacıyla borca girmek gibi amaçlarla kamu yararına borçlanan kimseler zengin olsalar bile bu fondan faydalanabilirler.<sup>44</sup>

### 3.3. Zekâtın Pandemi Döneminde Ekonomiye Katkısı

Zekât, malî ve iktisadî ilişkilerin Allah'ın öngördüğü helaller ve haramlar üzerine sistemleşmesi demektir.<sup>45</sup> Zekâtın iktisadî açıdan temel amaçlarından biri gelir dağılımındaki adaletsizlikleri ortadan kaldırmaktır. Ayrıca servetin belli kesimler arasında güç kaynağı olmasını engelleyerek,<sup>46</sup> geniş kitlelere yayılmasını, refah seviyesinin tabana yayılmasını sağlamaktır. Toplumda fertler arasında sosyal yardımlaşma ve dayanışma duygusunu hâkim kılarak sosyal adaleti gerçekleştirmeye yardımcı olmaktadır.<sup>47</sup>

Pandemi sürecinde iş yerlerinin çalışma saatlerinde kısıtlamaya gidilmesi veya tamamen kapanmasından dolayı borçlu esnaf, sanayici ve işsizlerin artması, ekonomiyi

<sup>40</sup> İbnü'l Hümâm Kemaluddin Muhammed b. Abdulvahid es'sivasi, *Şerhü Fethü'l-kadir*, (Kahire, Mektebe ve Matbaatu'l Babi'l halebi, 1970), 2/263; Muhammed Emin İbni Abidin, *Reddü'l -muhtâr alâ Durri'l Muhtâr şerh Tenvirü'l Ebsâr*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud- Ali Muhammed Muavvad, (Beyrut, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, 1994), 3/289; Hasan b. Abdurrahman Bâdenekî, *Mesâiu-z-Zekâti'l Muâsıra dirasetun fihkiyetün te'siliyyetün* (Beyrut, Daru'n Nevâdiri'l Lübniyye, 2014), 76.

<sup>41</sup> Muhammed Ali Sayes vd., *Tefsiru Ayâti'l Ahkâm*, (Beyrut, Daru'l Maarif, 1986) 3/67; Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Kâfi fi fihki'l imami'l mübeccel Ahmed b. Hanbel*, thk. Muhammed Faris-Mas'ad Abdulhamid Sa'danî, (Beyrut, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, 1994), 1/334; Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *Camiu li ahkâmi'l Kur'an*, Thk. Muhammed İbrahim Hifnevî-Mahmud Hamid Osman, (Kahire Daru'l Hadis, 2010) 4/514; Bâdenekî, *Mesâilu-z Zekâti'l Muâsıra*, 76; Seyyid Sabık, *Fikhü's-sünne*, (Kahire, Daru'l Feth li'l'ami'l Arabî, 1994), 1/369.

<sup>42</sup> Ebû Ca'fer Ahmed b. Nasr Dâvûdî, *Kitâbü'l-Emvâl*, thk. Rıda Muhammed Sâlim Şehhade, (Beyrut, Daru'l Kütübü'l İlmiyye, 2008), 154; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 1/426; Ebu Zekeriyâ Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Nuri Nevevî, *el-Mecmû şerhi'l Mühezzeb li's-Şirazi*, thk. Muhammed Necib el-Mutiî, (*Cidde*, Mektebetü'l İrşâd, ts), 4/191; Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah İbnü'l- Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Thk. Muhammed Abdulkadir Ata, (Beyrut, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, 2008), 2/532; Vehbe Zuhayli, *Fikhü'l islâmî ve edilletühü*, (Dimeşk, Dâru'l-Fikr, 1989), 3/1956.

<sup>43</sup> Nevevî, *el-Mecmû*, 4/192-194; Karadavî, *Fikhu'z-zekât*, 523-525.

<sup>44</sup> Sayes, vd., *Tefsiru Ayâti'l Ahkâm*, 3/67.

<sup>45</sup> Abdurrahman Nahlavî, *Çağdaş Sorunlara Karşı İslâmî Eğitim*, çev. İsmail Kodaz (Ankara: Esra Yayınları, 1997), 78.

<sup>46</sup> Bkz: Haşr Sûresi 59/7 "Allah'ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) hâline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir). Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir."

<sup>47</sup> Nimet Abdullatif Meşhur, *Zekât el-Ususi's-şer'iyye ve'd-Devrü'l inmâi ve'd-tevzi* (Beyrut: Müessesetü'l Camiyyeti li'd-Dirâseti ve'n Neşr ve't tevzi, 1993), 199.

## COVID-19 SÜRECİNDE ZEKÂTIN İNSAN VE TOPLUM PSİKOLOJİSİNE ETKİSİ, EKONOMİYE SAĞLADIĞI KATKILAR

negatif yönüyle etkilemiştir. Zekâtın zorunluluk (farziyet) ilkesi, servetin belirli ellerde toplanmasına mâni olmasının yanı sıra fakirle zengin arasındaki mücadeleyi de ortadan kaldırmaya olumlu yansımaktadır.<sup>48</sup> Zekâtın, günümüz sosyal güvenlik sistemlerinden farkı, ekonomiye kazandırılmadan yastık altında durağan halde servet biriktirmeye karşı olması ve bu tür servetlerle mücadele etmesidir.<sup>49</sup> Bu hususta zekât; sadaka, infak gibi gönüllü ve vergi gibi zorunlu harcamalara göre daha etkili bir yapıya sahiptir. Bu konudaki önemli etken, dinin psikolojik ve sosyolojik gücüdür.

Kaynakların stok edilip, üretimden alıkonulması uygun görülmemektedir. Bu bağlamda Tevbe sûresinde “*Ve altın ve gümüşü biriktiren ve onu Allah yolunda infâk etmeyen kimseler; artık onlara elîm azabı haber ver.*”<sup>50</sup> ayeti ve Hz. Peygamber’in (s.a.s.) “*Yetimlerin mallarıyla ticaret yapınız ki onları zekât yiyip bitirmesin.*”<sup>51</sup> hadisi konumuza ışık tutması açısından önem arz etmektedir. Ayette geçen “yığma ve biriktirme” ifadesi sadece yere gömülen altın ve gümüşle alakalı değildir bilakis yatırıma tahsis edilmeyen servetin hepsini ifade etmektedir.<sup>52</sup> Hadiste de aynı konuya vurgu vardır. İşte bu yaklaşım bir yandan malın zekâtının verilmesini emrederek toplumun muhtaç kesimlerinin ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflerken, diğer taraftan var olan servetin yatırıma, üretime ve istihdama dönüştürülmesini öngörmektedir. Dolayısıyla ekonomiyi durağandan daha aktif hale getirmeye vesiledir. Mükellef her yıl verdiği zekâtle malının eriyip gitmesini engellemek için servetini âtil vaziyette bekletmek yerine ekonomik hayatta kullanarak, toplumun maddi ve manevi gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bu da zekâtın piyasaya canlılık ve dinamizm getiren, serveti ekonomiye kazandıran pozitif bir özelliğini öne çıkardığı gibi artan işsizlik probleminde de olumlu bir katkı sağlayacaktır.<sup>53</sup> Toplumda sınıf farklılıklarının azalmasına katkı sağlayarak orta gelirli bir sınıf oluşturma,<sup>54</sup> gelir ve servet dağılımını düzenleme zekâtın iktisadî açıdan yansımalarından bazılarıdır.

Zekâtın sarf yerleri arasında borçluların bulunması, borca düşen kimselere zekâttan hisse verilmesi, piyasada hem borçlular hem de alacaklılar açısından güven oluşturmaktadır. İnsanları ticarete teşvik etmektedir. Yine âmillere yaptıkları iş karşılığında zekât harcama kalemlerinden ücret verilmesi, yaptıkları işi sahiplenmelerine dolayısıyla zekât gelirlerinin artmasına ve istihdama yardımcı olacaktır. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) “*Herhangi birinizin iplerini alıp dağa gitmesi ve sırtına bir bağ odun yüklenip getirerek onu satması ve Allah’ın bu sebeple onun yüz suyunu koruması, verseler de vermeseler de*

<sup>48</sup> Sabahaddin Zaim, *İslam ve İktisadî Nizam* (Karabük: Teknik Elemanlar Birliği Yayınları, 1979), 20; Akyüz, *Zekât*, 41.

<sup>49</sup> İslâm’ın durağan servetle mücadelesi Tevbe sûresinin 34-35. ayetlerinde “*Ey iman edenler Muhakkak ki; ahbarlardan (yahudi âlimlerden) ve ruhbanlardan (rahiplerden) çoğu, mutlaka insanların mallarını bâtilla (boş yere, haksız olarak) yerler ve Allah’ın yolundan engellerler (mani olurlar). Ve altın ve gümüşü biriktiren ve onu Allah yolunda infâk etmeyen kimseler; artık onlara elîm azabı haber ver. Cehennem ateşinde üzerlerinde (demir) kızdırıldığı gün, böylece onunla, onların alınları, yanları, sırtları dağlanır. Bu, kendiniz (nefsiniz) için biriktirdiğiniz şeylerdir. Böylece biriktirmiş olduğunuz şeyleri tadın!*” şeklinde ifade edilmektedir. (Mahmud Ahmed, *İslâm İktisadî-Mukayeseli Bir Tetkik*, çev. Yusuf Ziya Kavakçı (İstanbul: Çağaloğlu Yayınları, 1975), 135.

<sup>50</sup> Tevbe 9/34.

<sup>51</sup> Muhammed b. İsbâ, Tirmizî, *Sünen et-Tirmizî*, “*Zekât*”, 15, Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fûad Abdulbâkî, İbrahim Atva İvad, (Mısır, Mektebetu’l-Halebî, 1977).

<sup>52</sup> Mahmud Ahmed, *İslâm İktisadî- Mukayeseli bir tetkik*, trc. Yusuf Ziya Kavakçı, (İstanbul, Çağaloğlu Yayınları 22, 1975), 135.

<sup>53</sup> Yıldırım, *Asrın Kur’ân Tefsiri*, 5/2591; Akar vd., *Zekâtı Anlamak*, 57; “*Yetimlerin mallarıyla ticaret yapınız ki, zekât onların malını yiyip bitirmesin.*” ifadeleriyle ekonomiye kazandırılmayan bir kaynağın günden güne eriyip tükeneyeceği hususuna dikkat çekmiştir. (Tirmizî, “*Zekât*”, 15)

<sup>54</sup> Erdoğan, *Zekâtın Ekonomik ve Sosyal Yönleri*, 126.

*insanlardan bir şeyler dilenmesinden çok hayırlıdır.”<sup>55</sup> “Hiçbir kimse, asla kendi kazancından daha hayırlı bir rızık yememiştir. Allah’ın peygamberi Dâvûd (a.s.) kendi elinin emeğini yedi.”<sup>56</sup> hadislerinde buyurduğu üzere İslâm bireyleri çalışmaya teşvik etmektedir. Bu şekilde çalışan toplumlar üreterek ekonominin güçlenmesine ve gelirlerinin artmasında aktif rol oynarlar. Zekât sadece fakirlerin aslî ihtiyaçlarını karşılamayı değil aynı zamanda çalışmaya gücü yeten fertleri istihdam ve sermaye olanakları sağlayarak üreten bireyler haline getirmeyi de hedeflemektedir.*

### **Sonuç**

Zorluklar, afet ve krizler ancak yardımlaşma ve dayanışma ile aşılabılır. Covid-19 da dünya genelinde bir ekonomik krize, sanayici ve üreticinin gelir kaybının yanı sıra işletmesini kapatmasına ve dolayısıyla işsizlik oranında artmaya, asli ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz ailelerin sayısında da artışa neden olmuştur. Ailenin asli giderlerini karşılamakta aciz kalan ve fakirlik statüsüne düşen insanların sayısı oldukça artmıştır. Bu süreçte ülkeler de ekonomik olarak küçülmüş ve krizle mücadele eder hale gelmiştir. Bu sıkıntılı süreçte zekâtın hem asli ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz hem de borç batağındaki esnafa can suyu olmasının yanında ekonomideki yavaşlayan çarkların hızlanmasına da katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Zekâtın hem veren hem de alan kimsenin ruh sağlığına ve dolayısıyla topluma pozitif yansımaları vardır. Zekât kişinin cimrilikten, kibir ve mal düşkünlüğünden kurtulmasının, malın mülkün gerçek sahibinin Allah olduğu düşüncesinin yerleşmesinin yanı sıra insanlara yardım etmenin vermiş olduğu huzur olarak da verenin hayatına yansımaktadır. Zekât alan kimsenin hayatına da varlıklı insanlarda bulunan ve kendisinin mahrum kaldığını düşündüğü mal varlığından dolayı kalbinde oluşabilecek kin ve nefret yerine muhabbet ve sevginin yerleşmesinin yanı sıra, başkasına el açma zilletinden kurtulması izzet ve onurunu muhafaza etmesi şeklinde yansımaktadır.

Zekât alabilecek sekiz sınıf arasında fakir ve miskinın yansıra borçlular da bulunmaktadır. Pandemi sürecinde devlet bu kimselerin devlete karşı olan borçlarını ertelemek şeklinde yardım yaparken, zekât mükellefi olan kimseler de diğer borçlarını ödemede onlara zekâtlarından bir bölümünü ödemek suretiyle maddi olarak destek vermektedir. Borçluların borçlarını ödemesi, fakir ve miskinlerin zekâttan elde ettikleri meblağları asli ihtiyaçlarına harcamaları durağan halde duran ekonomiyi az da olsa hareket ettirerek katkı sağlayacaktır.

<sup>55</sup> Buhârî, “Zekât”, 50; Müslim, “Zekât”, 1042.

<sup>56</sup> Buhârî, “Büyü”, 15.

## COVID-19 SÜRECİNDE ZEKÂTIN İNSAN VE TOPLUM PSİKOLOJİSİNE ETKİSİ, EKONOMİYE SAĞLADIĞI KATKILAR

### Kaynakça

- Ahmed, Mahmud *İslâm İktisadı-Mukayeseli Bir Tetkik*, çev. Yusuf Ziya Kavakçı, İstanbul: Çağaloğlu Yayınları, 1975.
- Akar, Hulusi vd., *Zekâtı Anlamak*, Ankara: Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, 2012.
- Akkaya, Yüksel, "Sosyal Güvenlik Tarihi Üzerine Notlar", *Toplum ve Hekim Dergisi* 15/2 (Mart-Nisan 2000.)
- Akyüz, Vecdi, *Zekât*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- Bâdenceki, Hasan b. Abdurrahman, *Mesâiu-z-Zekâti'l Muâsıra dirasetun fıkhiyetün te'siliyyetün*, Beyrut: Daru'n Nevâdiri'l Lübniyye, 2014.
- Beşer, Faruk, *İslâm'da Sosyal Güvenlik*, İstanbul: Nun Yayıncılık, 2016.
- Bilgiz, Musa, *Kur'an Açısından Vicdan ve Değeri*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2007.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-sahih el-muhtasar el-müsned min umuri Rasûlillehi sallahu aleyhi ve selem ve Sünenihi ve eyyemihi*. Thk. Muhammed Zühêyr b. Nâsir, Beyrut, Dar Tavk'un-Necât, 2001.
- Dağcı, Şamil, *Fıkıh (İlitam)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2007.
- Dâvûdî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Nasr, *Kitâbü'l-emvâl*, thk. Rıda Muhammed Sâlim Şehhade, Beyrut: Daru'l Kütübü'l İlmiyye, 2008. 154; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 1/426; Ebu Zekeriyâ Nevevî, Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Nuri, *el-Mecmû şerhi'l Mühezzeb li-Şirazi*, thk. Muhammed Necib el-Mutiî', *Cidde*: Mektebetü'l İrşâd, ts.
- Dihlevî, Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdurrahim, *Huccetüllahi'l Bâliğa*, thk. Seyyid Sabık, Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 2005.
- Ebû Dâvûd el-Sicistânî, *Sünen Ebî Dâvûd* thk. Muhammed Avvâma (Beyrut, Müesseset'g' Rayyân, 1998.
- Erdogdu, M. Sabri *Zekâtın Ekonomik ve Sosyal Yönleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İslâmi Bilimler Fakültesi, Doktora Tezi, 1979), 126.
- Farûkî, İsmail Raci *Tevhid*, çev. Dilaver Yardım- Latif Boyacı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2006.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, thk. Ali Muhammed Mustafa- Said Muhasinî, Dimeşk: Dâru'l-Feyhâ, 2010.
- Gufeyli, Abdullah Mansur, *Nevâzilu'z-Zekât Diresetun fıkhiyyetun te'siliyyetün li Müsteceddâti'z Zekât*, Riyad: Banku'l Bilad-Daru'l İmanli'n-Neşr ve't-Tevzi', 2008.
- İbn Kudâme, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Kâfi fi fıkhi'l imami'l mübeccel Ahmed b. Hanbel*, thk. Muhammed Faris-Mas'ad Abdulhamid Sa'danî, Beyrut: Daru'l Kutubü'l İlmiyye, 1994.
- İbn Mâce, Muhammed *Sünen İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdulkakî, Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kutub'il-Arabiyye, ts.
- İbni Abidin, Muhammed Emin, *Reddü'l -muhtâr alâ Durri'l Muhtâr şerh Tenviru'l Ebsâr*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud- Ali Muhammed Muavvad, Beyrut: Daru'l Kutubü'l İlmiyye, 1994.
- İbnü'l Cevzi, Ebû'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed, *Zâdü'l-mesir fi 'ilmi't-tefsir*, Beyrut: Dâru İbni Hazm, 2002.
- İbnü'l Hümâm Kemaluddin Muhammed b. Abdulvahid es'sivasî, *Şerhü Fethü'l-kadir*, Kahire: Mektebe ve Matbaatu'l Babi'l Halebi, 1970.
- İbnü'l- Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Beyrut: Daru'l Kutubü'l İlmiyye, 2008.
- Kara, Elif. "Covid-19 Pandemisi: İşgücü Üzerindeki Etkileri Ve İstihdam Tedbirleri". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 7 / 5 (May 2020): 269-282.
- Karadavî, Yusuf, *Devru-z zekâti fi ilaci'l müşkilati'l iktisadiyye ve şurutu nicahihe* Kahire: Dâru'ş-Şuruk, 2001.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, *Zekât Psikolojisi Kur'an Psikoloji Atlası*, İstanbul, Çıra Yayınları, 2016.
- Kaya, Burhanettin, "Pandeminin Ruh Sağlığına Etkileri", *Klinik Psikiyatri Dergisi* 23/2 (2020), 123-124.
- Kurtubî, Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed *Camiu li ahkâmi'l Kur'an*, Thk. Muhammed İbrahim Hifnevi- Mahmud Hamid Osman, Kahire: Daru'l Hadis, 2010.
- Kutup, Seyyid b. İbrahim, b. Hüseyin, *İslâm'da Sosyal Adalet*, İstanbul: Bir Yayıncılık, 1986.
- Fi Zilâli'l-Kur'an*, Kahire: Daru'ş Şurûk, 1990.
- Mahzencî, Seyyid Ahmed, *Zekât ve tenmiyetü'l müctema'*, Mekke, Rabitu Alemi'l İslâmî, Yıl:13, S.187, 1998, s. 19;
- Meşhur, Nimet Abdullatif, *Zekât el-Ususi'ş-şeriyeye ve'd-devrül inmâi ve'd-tevzi*, Beyrut: Müessesetü'l Camiyyeti li'd-Dirâseti ve'n Neşr ve't tevzi, 1993.
- Müslim İbn el-Haccâc, *Sahihi Müslim*, thk Muhammed Fuad Abdulkakî, Beyrut, Dâru İhyâi'l-Kutub'il-Arabiyye, 1991.
- Nahlavi, Abdurrahman, *Çağdaş Sorunlara Karşı İslâmî Eğitim*, çev. İsmail Kodaz, Ankara: Esra Yayınları, 1997.
- Özek Ali vd., *İbadet ve Müesseseler Olarak Zekât*, İstanbul: İsam Yayınları, 1984.

## İsmail YILMAZ

- Sabık, Seyyid, *Fıkhü's-sünne*, Kahire: Daru'l Feth li'l-lami'l Arabi, 1994.
- Sayes, Muhammed Ali vd., *Tefsiru Ayâti'l Ahkâm*, Beyrut: Daru'l Maarif, 1986.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa, *Sünen et-Tirmizî*, "Zekât", 15, Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fûad Abdülbâki, İbrahim Atva İvad, Mısır: Mektebetu'l-Halebi, 1977.
- Tuğ, Salih, "Zekâtın Yeniden Merkezleştirilmesi", *İslâm Medeniyeti Mecmuası* 3/28, 1973.
- Turan, Melih, *Zekât Politikası Ekonomi-Politik Bir Yaklaşım*, İstanbul: Mevsimler Kitap, 2017.
- Yavuz, Yunus Vehbi, "Vergi-Zekât İlişkisi ve Gıda Bankacılığı Kapsamında Yapılan Bağışların Zekât Mükellefi Açısından Fıkhî Değerlendirilmesi" adlı tebliğin müzakeresi, Konya, II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi "Günümüzdeki Meseleler", KTO Karatay Üniversitesi, 2016.
- Yavuz, Yunus Vehbi, *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât* İstanbul: Tuğra Neşriyat, 1992.
- Yazgan, Turan, *Sosyal Güvenlik Açısından Zekât*, Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Yıldırım, Celal *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, (İzmir, Anadolu Yayınları, 1987) 5/2591; Karadâği, Ali Muhyiddin, *Buhus fi fıkhî kadâyâ'z zekât'il muâsıra dirasetun fıkhîyyetün mukâranetün maâ tatbikatü'l muâsıra ala's şerikâti ve'l eshum*, Beyrut: Dar'ul Beşâiru'l İslâmiyye, 2009.
- Yiğit, Yaşar vd., *Zekât İlmihali*, Ankara: DİB Yayınları, 2013.
- Yükseler, Zafer, "Coronavirüs (Covid-19) Salgının İstihdam ve Büyümeye Etkisi", *Researchgate* (8 Nisan 2020) [https://www.researchgate.net/publication/340511319\\_KORONAVIRUS\\_COVID-19\\_SALGINININ\\_ISTIH DAM\\_VE\\_BUYUMEYE\\_ETKISI](https://www.researchgate.net/publication/340511319_KORONAVIRUS_COVID-19_SALGINININ_ISTIH DAM_VE_BUYUMEYE_ETKISI) (Erişim tarihi 07.09.2021)
- Zaim, Sabahaddin, *İslam ve İktisadî Nizam*, Karabük: Teknik Elemanlar Birliği Yayınları, 1979.
- Zuhaylı, Vehbe, *Fıkhü'l islâmî ve edilletühü*, Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 1989.

## **SALGININ ETKİLERİYLE MÜCADELEDE BİR FİNANSMAN KAYNAĞI OLARAK KARZI HASEN MÜESSESİNİN AKTİF KILINMASINDA HZ. PEYGAMBER'İN BORÇ, BORÇLU VE ALACAKLI'YA YAKLAŞIMI\***

Recep ERTUĞAY\*\*

### **Öz**

Borç, geri verilmek üzere faizli ya da faizsiz olarak alınan ödünç para ve eşya anlamına gelmektedir. Fertlerden ailelere ailelerden ülkelere, mikro düzeyden makro düzeye başta finansman ihtiyacı olmak üzere çeşitli sebeplerle müracaat edilen kaynaklardan/uygulamalardan/ekonomik enstrümanlardan birisi de “borç” işlemidir. Günümüzde borç için kaynaklık eden ve aracılık eden kurumların devreye girmesi ile alan genişlemiş ‘çek’, ‘senet’, ‘kambiyo’, ‘kredi’, ‘avans’, ‘bono’, ‘tahvil’, ‘kredi kartı’, ‘bankacılık’ vb. çeşitli uygulamalar vücut bulmuş öyleki problemlerin çözümü ve işlerin sağlıklı yürütülmesi için “Borçlar Hukuku” gibi bir hukuk alanı dahi gelişmiştir. Ulusal ve uluslararası borç/kredi merkezli kuruluşların olması da finans sektöründe borç olayının ciddi bir ağırlığı olduğunu göstermektedir. İslâmi kaynaklarda farklı yönleriyle; “karz”/“borç” ”istikrâz”/“borç istemek”, “iktirâz”/“borç almak” “ikrâz”/“borç vermek”/“mukriz”/“borç veren”, “müstakriz”/“borç isteyen” ve “mukrez”/“borç olarak verilen” olarak isimlendirilen borç işlemleri Kur’an’ı Kerîm de teşvik edilmiş. Aynı doğrultuda gelen hadislerle Hz. Peygamber tarafından da konu teyit edilmiştir. Hz. Peygamber Aleyhi’s-Selam, Kurân’ı Kerîm’de “Karz-ı Hasen” olarak isimlendirilen bu müessesenin sağlıklı bir şekilde işlemlerini sağlamıştır. Söz konusu sistemde temel unsur olarak ‘alacaklı’, ‘borçlu’ ve ‘borç’ olmak üzere temel üç ögenin varlığından söz edebiliriz. Bu noktada Allah Rasûlü, borç vermeye teşvik, alacaklıya sabır ve mühlet; verecekliliğe olana sorumluluk ve dikkat içerikli direktiflerde bulunduğu görülmektedir. Alacaklı verecekliliği arasında meydana gelen tartışmalara bizzat müdahil olduğu, borçluların ödeme planı oluşturmasına destek olduğu, taraflara çeşitli çözüm kapıları sunduğu ve sistemi bizzat takip ettiği böylece “Karz-ı Hasen” yapısının aktif olarak alanda kalmasını sağladığı anlaşılmaktadır. Tebliğde ayrıntıları ile konu ele alınacaktır.

### **HAZRAT IN ACTIVITY OF THE KARZI HASEN ENTERPRISE AS A FINANCE SOURCE AGAINST THE EFFECTS OF THE EPIDEMIC. THE PROPHET'S APPROACH TO THE DEBT, DEBT AND CREDITOR.**

**Abstract:** Debt refers to money and goods borrowed to be returned with or without interest. One of the sources/applications/economic instruments applied for various reasons, from individuals to families, from families to countries, from micro level

\* Bu Çalışma “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Şefkat” isimli doktora çalışmamızdan üretilmiştir. Recep Ertuğay, *Hz. Peygamber’in Sünnetinde Şefkat* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017).

\*\* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri/Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, [orcid.org/0000-0001-7289-0338](https://orcid.org/0000-0001-7289-0338)

**SALGININ ETKİLERİYLE MÜCADELEDE BİR FİNANSMAN KAYNAĞI OLARAK KARZI HASEN  
MÜESSESİNİN AKTİF KILINMASINDA HZ. PEYGAMBER'İN BORÇ, BORÇLU VE ALACAKLI'YA  
YAKLAŞIMI**

to macro level, especially for financing needs, is the "debt" transaction. Today, with the introduction of institutions that are sources and intermediaries for debt, the field has expanded, 'check', 'promissory note', 'exchange', 'credit', 'advance', 'bond', 'bond', 'credit card', 'banking' etc. Various practices have come into being so that even a field of law such as "Law of Obligations" has developed for the solution of problems and the healthy conduct of business. The existence of national and international debt/credit centered institutions also shows that the debt issue has a serious weight in the finance sector. Different aspects of Islamic sources; "debt", "to borrow", "to lender", "to borrower" and debt transactions called "given as a loan" were encouraged in the Qur'an. With the hadiths coming in the same direction, Hz. It was also confirmed by the Prophet. Hz. The Prophet Aleyhi's-Salam ensured the healthy functioning of this institution, which is called "good debt" in the Qur'an. In the system in question, we can talk about the existence of three basic elements: 'creditor', 'debtor' and 'debt'. At this point, the Messenger of Allah, encouragement to lend, patience and respite for the creditor; It is seen that he gives directives with responsibility and attention to the person who will give it. It is understood that he was personally involved in the disputes between the creditor and the creditor, supported the debtors in creating a payment plan, offered various solutions to the parties and followed the system himself, thus ensuring that the "good debt" structure remained active in the field. The subject will be discussed in detail in the paper.

### **Giriş**

Günümüzde borç verme işlemi ne derece aktiftir? Ekonomik sıkıntılarının çözümünde karşılıksız borç alma/verme seçeneğini işlevsel halde tutmayı başarmak için yapılması gerekenler nelerdir? Covid-19 salgın sürecinde gelir kaybı yaşayan insanların durumu varlıklı iken bir anda yokluk içerisine düşme halleri yaşanmıştır. İş hayatının durması, ticari hayatın sekteye uğraması binlerce insanı zor duruma sokmuştur. Ayakta kalabilmek ve günlük ihtiyaçları karşılayabilmek için maddi sıkıntılar kendini göstermiştir. Yaşanan bu ağır tablodan çıkışta borç verme/alma kurumunun ne denli önem arzettiği kendini göstermiştir. Fakat imkânı olanlar borç vermeye imkânı kıt olanlar da borç almaya yönelebilmiş midir? İnsanlarda borcun ehemmiyeti, borç vermenin fazileti ve borç almanın sorumluluğu anlayışı yeterince kendine yer etmiş olmalıydı ki borç verme işlevi dinamik halde kendine yer bulabilirdi. Böylece insanların bu sıkıntılı süreci daha az yıpranarak atlattıklarının sağlanmasında önemli bir müessese olarak borç alışverişi işlevini sürdürebilirdi. Bu tebliğde salgının etkileriyle mücadelede önemli bir finansman kaynağı olarak "Karz-ı Hasen" müessesesinin dinamikliğini sağlaması açısından Hz. Peygamber'in borç, borçlu ve alacaklıya yaklaşımı ele alınacaktır. Fert, cemiyet ve ticari hayat açısından borç vermenin faydalarına değinilecek, bu noktada pasif kalmış bir uygulamanın yeniden aktif edilmesine zemin oluşturulmaya çalışılacaktır.

Hz. Peygamber'in sözleri ve uygulamaları borç sisteminin dinamik halde kalmasını sağladığı görülmektedir. Rasûlullâh, ashabını yakından takip etmiş, bir taraftan borçların ödenmesini sağlamak suretiyle, bir taraftan da borç vermeyi teşvik ederek, karzı hasen uygulamasını aktif tutmayı başardığı bilinmektedir. Borçluları teselli ettiği ve borçlarını ödemelerinde destek olduğu, borçlu alacaklı arasında borçludan yana tavır sergilediği, ödeme kolaylığı, hatta alacaktan mümkünse vazgeçilmesini talep etme şefkatini sergilediği böylece psikolojik açıdan rahatlatıcı ve iyileştirici bir yaklaşım ortaya koyduğu müşahede edilmektedir. Hz. Peygamber borç, borçlu ve alacaklıya yönelik yaklaşımları ile karzı hasen sisteminin yürürlükte kalması için alternatif uygulamalar geliştirdiği

görülmektedir. Bu çalışmada Hz. Peygamber'in borç borçlu ve alacaklı açısından tavsiye ve uygulamaları ele alınıp izah edilmeye çalışılacaktır.

### 1. Hz. Peygamber'in Borç Eylemine Yaklaşımı

Borç, geri verilmek üzere faizli ya da faizsiz olarak alınan ödünç para ve eşya anlamına gelir. Borç, kişileri birbirlerine karşı bir şey yapmak yahut vermekle yükümlü kılan hukuki ilişki veya bu ilişkinin doğurduğu yükümlülükleri belirten hukuki bir terimdir.<sup>1</sup>

İslâm, borç dâhil faizli işlemlerin her türlüünü yasaklamış, faizli borçlanma yerine 'Karz-ı Hasen' müessesesini tesis etmiştir. Karz, ödünç verme, bir kimseye yapılan iyilik;<sup>2</sup> hasen, işi en güzel şekilde yapma, ihtiyaçlı olan ve ihtiyacını karşılamakta zorlanan insana Allah rızasını gözeterek borç vermektir.<sup>3</sup> Karz-ı hasen, karşılığı kat kat verilecek erdemli bir davranış olarak dinî metinlerde yer alır.<sup>4</sup>

Hz. Peygamber insanları tehlikeli âkıbete sürükleyecek olan çeşitli olumsuzluklardan Allah'a sığınmıştır. Bunlardan birisinin de borç hali olduğunu öğreniyoruz. O, ciddi bir gerekçesi yoksa borçtan uzak durmayı tavsiye eder, her namazın ardından, "Allahım! Günahıtan ve borçtan sana sığınırım." diye duâ ederdi. Hz. Âişe Annemiz, 'Borçtan ne kadar da çok Allah'a sığınıyorsunuz?' diye şaşkınlığını dile getirince, Allah Rasûlü, "Borçlanan kimse konuşur ama yalan söyler; söz verir ama sözünü yerine getirmez."<sup>5</sup> buyurdu. Uzun süre Rasûlullâh'ın hizmetinde bulunan Enes b. Mâlik de onun sık sık, "Allahım! Sıkıntıdan, üzüntüden, borçların ağırlığından ve güç sahibi olan kişilerin haksızlığına uğramaktan sana sığınırım."<sup>6</sup> dediğini bildirmektedir. Sevbân'dan nakledildiğine göre, Rasûlullâh şöyle buyurmuştur: "Kim şu üç şeyden uzak olarak ölürse cennete girer: Kibir, ganimet malına hainlik ve borç."<sup>7</sup> Kişinin şehit olması halinde dahi borçtan muaf olmayacağını beyan için, "Allah yolunda ölmek, borç dışında her şeye kefarettir olur."<sup>8</sup> buyurulmuştur. Yine Rasûlullâh, mescitte ayağa kalkarak ashabına Allah yolunda cihad ile imanın, amellerin en faziletlisi olduğunu söylemişti. Bunu duyan bir adam, 'Ey Allah'ın Elçisi! Şayet ben Allah yolunda öldürülsem, günahlarım affolunur mu, ne dersin?' demişti. Rasûlullâh da ona, "Sabırla, ecrini Allah'tan umarak, ilerleyip geri dönmeyerek Allah yolunda

<sup>1</sup> Mehmet Akif Aydın, "Borç" DİA, TDV. Yay, İstanbul: 1992 VI, 285.

<sup>2</sup> Asım Efendi, Seyyid Ahmet, *Kamus Tercümesi*, TYEKB. Yay., İstanbul 2013, 93.

<sup>3</sup> Şemseddin Sâmî, *Kamus-ı Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul 2001, 1063; Abdullah Yeğin, Abdulkadir Badıllı, Hekimoğlu İsmail; İlham Çam, *Osmanlıca Türkçe Büyük Lügat*, Ziya Ofset, Yay., İstanbul 1993, 503.

<sup>4</sup> 2. Bakara: 45; 5. Mâide: 12; 57. Hadid: 11, 18; 64. Teğabün: 17; 73. Müzzemmil: 20.

<sup>5</sup> " ... إِنَّهُ مَنْ غَرِمَ حَدَّثَ فَكَذَّبَ وَوَعَدَ فَأَخْلَفَ ... " Ebû Abdirrahman b. Şuayb en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, thk., Çağrı Yay., İstanbul, İstiâze, 9.

<sup>6</sup> " ... إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ وَضَلَعِ الدَّيْنِ وَغَلَبَةِ الرِّجَالِ ... " Ebu'l-Hüseyn b. el- el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nisâbüri, *Sahihu Müslim*, thk., Halil, Memûn Şeyhâ, Dâru'l-Marife, Lübnan 2005, Zikir, 50, Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Nasiruddin Elbânî, Dâr'u İbnü'l-Hazm, Beyrut 2005, Vitir, 32, İstiâze,7; Tirmizî.

<sup>7</sup> " ... مَنْ مَاتَ وَهُوَ بَرِيءٌ مِنْ [ثَلَاثٍ]: الْكِبْرِ وَالْعُلُولِ وَالذَّيْنِ، دَخَلَ الْجَنَّةَ ... " Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk., Beşşâr b. Avvâd, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1996, Siyer, 21; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid İbn Mâce, el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, thk., Muhammed b. Sâlih Râcî, Beytü'l-Efkârî'd-Düveliyye, Riyâd tsz., Sadakât, 12.

<sup>8</sup> " ... الْقَتْلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُكَفِّرُ كُلَّ شَيْءٍ إِلَّا الدَّيْنَ ... " Müslim, İmâre, 120.



**SALGININ ETKİLERİYLE MÜCADELEDE BİR FİNANSMAN KAYNAĞI OLARAK KARZI HASEN  
MÜESSESİNİN AKTİF KILINMASINDA HZ. PEYGAMBER'İN BORÇ, BORÇLU VE ALACAKLI'YA  
YAKLAŞIMI**

*öldürülürsen evet! Yalnız borç hariç! Bunu bana Cibril söyledi.*" buyurmuştu.<sup>9</sup> Bu açıklamalar bize borç yükünün ağır olduğunu göstermektedir. Açıklamalar borç olayının ağır bir sorumluluk olduğunu altından kalkılması zor bir yük olduğunu hatırlatmaktadır. Borç almaya yönelmenin ciddiyeti öne çıkarılarak borç kapısını çalma konusunda tekrar tekrar düşünülmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Kişinin daha sonra mahcubiyet yaşamasına sebep olabilecek sakınılması kaçınılması gereken bir ağırlık olduğu uyarısı yapılmaktadır. Bir başka açıdan bakılacak olursa borcun zaman kaybetmeden ödenme yoluna gidilmesi gerektiği öne çıkarılmaktadır. Diğer taraftan kişinin dünyasını ve ahiretini etkileyecek, istikametini saptıracak kadar ağırlığı olan borç yükü altına girmiş kişilere destek olup müşfik davranmanın gerekliliği de zikredilmiş olmaktadır.

## **2. Hz. Peygamber'in Borçluya Yaklaşımı**

Borçlu, borcu olan kimseyi ifade eder.<sup>10</sup> Borç başlığı altında verilen açıklamalar borçlunun ne denli sıkıntılı bir yükte karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Dilencilik asla tasvip edilmezken, "...Yalnızca şu üç kişi dilenebilir: Çok fakirlik çeken, ağır bir borç altında bulunan ve kan bedelinin altında ezilen."<sup>11</sup> sözünden borçluların da istisna edildiği anlaşılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de zekâtın masrafı açıklanırken, ayrı bir başlık altında borçlulara yer verilmiştir. Hz. Peygamber de uygulamaları ve teşvikleri ile borçluları sahipsiz bırakmamış ve sahip çıkılmasını teşvik için; borç vermenin sadaka vermekten daha faziletli olduğunu vurgulamış,<sup>12</sup> borç vermeyi komşu haklarından saymış,<sup>13</sup> "*Allah katında amellerin en sevgilisi bir Müslüman'ın kalbine sevinç vermektir. Yahut onu bir sıkıntıdan kurtarmak, korku ve üzüntüsünü gidermek veyahut da borcunu ödemektir.*" buyurmuştur.

Borçluları koruma altına alan tedbirlerden birisi faiz uygulamasının kaldırılmasıdır. Cahiliye döneminde adet hâline dönüşmüş ve borcun ayrılmaz parçası hâline gelmiş olan faiz uygulamasını Zeyd b. Eslem, şöyle tarif etmektedir: "Bir kimsenin diğer bir kimse üzerinde, belli vadede tahsil edilmesi gereken bir borcu olurdu. Borcun vadesi dolunca, alacaklı borçlusuna, 'İster borcunu öde, ister ribâ muamelesini işletelim.' derdi. Borçlu borcunu öderse iş biterdi. Aksi takdirde borcunun artmasını kabul eder, diğer taraf da vadeyi uzatırdı." Böylece Kur'ân'ı Kerim'in ifadesiyle "*kat kat faiz*" oluşurdu.<sup>14</sup> Rasûlullâh, "*Bir dinarı iki dinara, bir dirhemi iki dirheme satmayın.*"<sup>15</sup> buyurdu. Bu tür alışverişler, faiz

<sup>9</sup> "... نَعْمَ وَأَنْتَ صَابِرٌ مُحْتَسِبٌ مُقْبِلٌ غَيْرٌ مُدْبِرٌ إِلَّا الدَّيْنَ فَإِنَّ جِبْرِيْلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ لِي ذَلِكَ ... Müslim, İmâre, 117, Zekât, 23, 80, 109; Tirmizî, Cihâd, 32; Nesâî, Cihâd, 32; Ebû Dâvûd, Zekât 26.

<sup>10</sup> Ahmet Fidan, vd., *Türkçe Sözlük*, Millî Eğitim Basımevi, Yay., Ankara 1979, I, 367, 368.

<sup>11</sup> "... إِنَّ الْمَسْأَلَةَ لَا تَضْلُحُ إِلَّا لِثَلَاثَةٍ: لِيذِي فَفَرٍ مُدْقِعٍ أَوْ لِيذِي غُرْمٍ مُفْطِعٍ، أَوْ لِيذِي دَمٍ مُوجِعٍ..." Ebû Dâvûd, Zekât, 26; Tirmizî, Zekât, 23.

<sup>12</sup> "Miraç gecesi cennetin kapısı üstünde sadakaya on sevap, ödünç vermeye on sekiz sevap verileceğinin yazılı olduğunu gördüm ve Cebrail'e: "Ödünç niye sadakadan daha üstündür." dedim. O da: "Dilenerek isteyen çoğu zaman yanında parası olduğu halde bunu yapar, ödünç isteyen ise, muhtaç olduğu için ister" İbn Mâce. Sadakat, 19.

<sup>13</sup> Muaviye, b Hayde Hz. Peygamber'e 'komşumun benim üzerimdeki hakları nedir?' diye sormuştu. Hz. Peygamber o haklar arasında "*borç istediğinde borç vermen*"<sup>13</sup> diyerek borç vermeyi de saymıştır. وَإِنْ...

"... أَفْرَضْتَهُ... اشْتَقَرَّ صَاحِبُكَ" Abu'l-Kasım, Süleyman b. Ahmet b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk., Hamdi b. Abdi'l-Mecîd, es-Silefi, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire tsz, XIX, 419.

<sup>14</sup> 3. Âl-i İmrân: 130.

<sup>15</sup> Müslim, Müsâkât, 78.

alan kişi açısından fırsatçılık ve sömürü,<sup>16</sup> borçlu olan için de borcun eksilecek yerde her an sonu getirilemez biçimde artarak devam etmesi anlamına geliyordu. Allah faizi haram kıldı.<sup>17</sup> Hz. Peygamber de faiz yiyene, yedirene, yazana ve buna şahitlik edene lânet etti ve 'Hepsi günahla eşittir.' buyurarak.<sup>18</sup> borçluları muhafaza altına almış oldu.

Kat kat faiz yemek<sup>19</sup> yasaklanırken, mükâfatı kat kat ödeneceği belirtilen karz-ı hasen teşvik edildi. Karz-ı hasen ayeti nâzil olunca Ebu'd-Dahdah, Ya Rasûlallah Allah'ın ödünç almaya asla ihtiyacı olmadığı halde bizden ödünç mü istiyor?" diye sordu. Hz. Peygamber: "Evet! Allah bu sebeple sizi cennete koymak istiyor." dedi. Ebu'd-Dahdah: "Peki ben Rabbime ödünç verirsem, bana ve çocuklarıma cenneti garanti eder mi?" diye ikinci bir soru sordu ve "Evet" cevabını aldı. Bunun üzerine Ebu'd-Dahdah, 600 ağaçlı bir bahçesini bu uygulamaya tahsis etti. Hz. Peygamber de: "O halde Allah ona karşılık sana cenneti verecektir." buyurdu.<sup>20</sup> Böylece borçluyu zillete sürükleyen zâlimce uygulamalar ortadan kaldırılmaya, karz-ı hasen ile borçlunun elinden şefkatle tutulup doğrulması sağlanmaya başlanılmış oldu.

Borç, sorumlu insan için uykularını kaçırarak derecede kişinin hayatını zora sokmaktadır. Borçlu insanın hâlet-i ruhiyesini yakından bilen Hz. Peygamber bu sıkıntı içerisinde kıvranan insanları teselli etmek üzere şöyle buyurur: "Kim insanların mallarını geri ödeme niyetiyle alırsa Allah onun ödemesini kolaylaştırır. Kim de bir malı tüketip (geri ödememek) niyeti ile alırsa Allah da onu(n malını) telef eder."<sup>21</sup> Bu hadis, bir taraftan borcuna karşı gevşek davrananları uyarıp ikaz ederek, alacaklıya güven verirken bir taraftan da borcunda samimi olan insanlara, 'Korkma rahat ol. Niyetin güzel ve gayretin sürekli olduğu müddetçe bu sıkıntıdan Allah'ın yardımı ile halas olacaksın. Elinden geleni yap gerisinden kaygılanma' mesajı vermektedir.

Hz. Peygamber ashabını yakından takip etmiş borçlu olanları kollayıp gözetmiştir. Bunun çeşitli örneklerinden birkaçı şöyledir. Câbir b. Abdullah ve babası, Medinelî Müslümanların ilklerinden ve Câbir'in babası Uhud Savaşında şehit olmuştu. Yetim kalan çocukları ve ödenmesi gereken borçları vardı. Câbir bu iki yükün üstesinden gelmekte zorlanıyordu. Bir miktar hurması vardı ancak borcun az bir miktarını karşılayabiliyordu. Alacaklılar anlayış göstermeyince Câbir Hz. Peygamber'den yardım istedi.<sup>22</sup> Hz. Peygamber'in yoğun gayretlerine rağmen alacaklılar süreyi uzatma tekliflerini dahi kabul etmedi.<sup>23</sup> Bunun üzerine Câbir'e mevcut hurmaları tasnif edip borçluları çağırmasını istedi. Câbir de öyle yaptı. Hz. Peygamber de Câbir'in yanına vararak onun için duâ etti. Onun duâsı ile hurmalar bereketlenmiş Câbir'de borcundan kurtulma ferahlığına kavuşmuştu.<sup>24</sup> Câbir b. Abdullah'ın anlattıklarından, babası hayatta

<sup>16</sup> Mehmet Görmez, vd., *Hadislerle İslâm, Hadislerin Hadislerle Yorumu*, DİB Yay., Ankara 2014, V, 172.

<sup>17</sup> 2. Bakara: 275, 278, 279, 280; 3. Âli İmrân, 130.

<sup>18</sup> Müslim, Müsâkât, 106.

<sup>19</sup> 3.Âli İmrân, 130; 2. Bakara, 275-279; Buhârî, Vesâyâ, 23; Müslim, Müsâkât, 82, 106.

<sup>20</sup> "فإني أقرضت الله حائطا فيه ستمائة نخلة..." Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebîbekir Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk., Abdullah b. Abdül-Hasan et-Türâbî, Müessesetü'r-Risâle Yay., Beyrut 2006, IV, 220.

<sup>21</sup> Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Buhârî*, Çağrı Yay., İstanbul 198 \, İstikraz, 2; İbn Mâce, Sadakât, 11.

<sup>22</sup> Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, thk., Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Muğni, Riyâd 2000, Mukaddime, 7.

<sup>23</sup> Buhârî, Hibe, 21.

<sup>24</sup> Buhârî, Vesâyâ, 36.

**SALGININ ETKİLERİYLE MÜCADELEDE BİR FİNANSMAN KAYNAĞI OLARAK KARZI HASEN  
MÜESSESİNİN AKTİF KILINMASINDA HZ. PEYGAMBER'İN BORÇ, BORÇLU VE ALACAKLI'YA  
YAKLAŞIMI**

iken de borç sıkıntısı yaşadıkları anlaşılıyor. Öyle ki babası ile borçlu olduğu bir Yahudi arasında anlaşmazlık olmuş da Hz. Peygamber'den yardımcı olmasını istemiş, Hz. Peygamber Câbir'in isteğine olumlu cevap vermiş, Yahudi'nin yanına kadar giderek problemi çözüme kavuşturmuştu.<sup>25</sup>

Hız. Peygamber Ensâr'dan Ebû Ümâme'nin ağır borç altında darlandığını görünce ona; *"Sana bir söz öğreteyim mi? Onu söylediğin zaman Allah (cc) kederlerini giderir ve borcunu ödeme imkânı sağlar."* buyurmuş, sabah ve akşam şu cümlelerle Allah'a sığınmasını tavsiye etmişti: *"Allahım! Gam ve kederden sana sığınırım, çaresizlik ve tembellikten sana sığınırım, korkaklık ve cimrilikten sana sığınırım, ağır borç altında kalmaktan ve güç sahibi olan kişilerin zulmüne uğramaktan sana sığınırım."* Ebû Ümâme, öğretildiği şekilde duâya devam etmiş sıkıntısının kaybolduğunu borcunu da kısa zamanda ödediğini belirtmiştir.<sup>26</sup>

Hız. Âişe'den rivayet edildiğine göre, Rasûlullâh borçlu alacaklı tartışmasına şahit olmuştu. Borçlu borcunun biraz hafifletilmesini ve kendisine süre tanınmasını talep ediyordu. Alacaklı ise yemin ederek böyle bir şey yapmam diyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber onların yanına vardı; *"Bir iyiliği işlemek üzere Allah adına yemin eden kim?"* diye sordu. Alacaklı kendini belirtince Hz. Peygamber ona *"Borçlunun hoşuna gidene yap."* diyerek<sup>27</sup> borçluya kolaylık tanınmasını istedi.

Nitekim bir anlaşmazlığı gidermek amacıyla kefil olan sahâbeden Kabisa b. Muhârik de Hz. Peygamber'e gelip borcunu ödeyebilmesi için yardım talep etmişti. Rasûlullâh, biraz beklemesini, zekât geldiği takdirde kendisine verilmesini emredeceğini söylemiş, ardından da gelen zekât mallarından vererek Kâbisa'ya destek olmuştu.<sup>28</sup>

Ka'b b. Mâlik ile Abdullah b. Ebû Hadred arasında alacak verecek tartışması yaşanmıştı. Borçlunun örselenmesine gönlü razı olmayan Hz. Peygamber Ka'b'a borcunun yarısından vazgeçmemesini teklif etti. Kâb, bu isteği kırmayınca bu defa Abdullah'a dönerek *"Sen de kalk ve (kalan) borcu öde!"* dedi.<sup>29</sup> Böylece borçlunun yükünü hafifletmiş alacaklının da kısmen de olsa alacağını elde etmesini sağlamış oldu.

Hız. Peygamber borçlunun ve alacaklının birbirlerine faziletli davranmalarını şefkatle muamele etmelerini istemiş bu amaç doğrultusunda, *"Alırken, satarken aldığı borcu öderken, alacağını alırken iyi davrananlara kolaylık gösterenlere, Allah rahmetiyle lütfuyla muamele eylesin."* duâsında bulunmuş, borçlunun sıkıştırılmamasını, ödeme günü gelince zorlananlara mühlet verilmesi, mümkünse alaktan vazgeçilmesi istenmiştir.<sup>30</sup> *"Borçlu darda ise, eli genişleyinceye kadar ona mühlet verin. Bilerseniz borcu bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır."*<sup>31</sup> *"Kim darda kalmış (borçlu) bir kimseye kolaylık sağlarsa, Allah da ona dünyada ve âhirette kolaylık sağlar."*<sup>32</sup> Rasûlullâh, ümmetine müsamaha ve şefkati öğretmek için şu temsili anlatmıştır: *"İnsanlara borç veren bir tüccar vardı. Zorda kalmış*

<sup>25</sup> Buhârî, İstikrâz, 9.

<sup>26</sup> Ebû Dâvûd, Vitir, 32.

<sup>27</sup> "... وَ لَهُ أُتِيَ ذَلِكَ أَحَبَّ ... Buhârî, Sulh, 10; Müslim, Müsâkât, 19.

<sup>28</sup> "... أَقِمْ يَا قَبِيصَةَ حَتَّى تَأْتِيَنَا الصَّدَقَةُ فَتَأْمُرْ لَكَ بِهَا ... " Müslim, Zekât, 109; Ebû Dâvûd, Zekât, 26.

<sup>29</sup> Buhârî, Salât 71, 83; Müslim, Müsâkât, 20.

<sup>30</sup> 2. Bakara: 280.

<sup>31</sup> 2. Bakara: 280.

<sup>32</sup> "... مَنْ نَفَسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُزْبَةً مِنْ كُزْبِ الدُّنْيَا نَفَسَ اللَّهُ عَنْهُ كُزْبَةً مِنْ كُزْبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَمَنْ يَسَّرَ عَلَيَّ مُعْسِرٍ ...

"... مَنْ نَفَسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُزْبَةً مِنْ كُزْبِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ... " Müslim, Zikir ve'd-Duâ, 8.

(borcunu ödeyemeyecek) birisini görünce hizmetçilerine, 'Buna müsamaha gösterin, umulur ki Allah da bize müsamaha gösterir.' derdi. İşte bu nedenle Allah o tüccara müsamaha gösterdi."<sup>33</sup> Hz. Peygamber bu sözyle borçlusuna şefkatini izhar eden kişiye takdirlerini bildirmiş ümmetinin de böyle olmasını arzu etmiştir. "Kıyamet gününün sıkıntılarında Allah'ın kendisini kurtarmasından hoşlanan kimse, borcunu ödeyemeyene mühlet tanınsın veya ondan bir bölümünü indirsin."<sup>34</sup> buyurmuştur. Bu şekilde darda kalan kimseye şefkat göstererek kolaylık sağlayan bir insanın, her iki dünyada işinin kolaylaşacağını<sup>35</sup> haber vererek borçlu insanlara destek olmanın gereğini belirtmiş ve şu müjdeyi vermiştir. "Ödeme güçlüğü çeken borçluya zaman tanıyan ya da alacağını bağışlayan kimseyi Allah, hiçbir gölgenin (himâyenin) olmadığı kıyamet gününde arşının gölgesinde özel olarak himâye edecektir."<sup>36</sup>

Hz. Peygamber'in borçlulara ekonomik destek sunduğunu, ödeme planı yaparak problemi çözüm yoluna koyduğunu, alacaklının borçluya şefkatle davranmasını teşvik ettiğini ve borcunu kendine dert edeni öğrettiği dualarla psikolojik rahatlığa kavuşturduğu aynı zamanda borç sorumluluğunun zihinlerde güncel kalmasını sağladığı anlaşılmaktadır.

### 3. Hz. Peygamber'in Alacaklıya Yaklaşımı

Borç eyleminin gerçekleşmesinin taraflarından belki de en önemlisi borç veren haliyle alacaklı konumunda olan kimsedir. Alacaklının verdiği geleceğinden emin olamaması borç müessesesinin işlevselliğini ortadan kaldıracak kadar etkili bir husustur.

Hadislerde borçluya anlayışla davranmanın üzerinde durulmuş fakat alacaklı da ihmâl edilmemiş, "Sizin en hayırlınız borcunu en güzel şekilde ödeyeninizdir."<sup>37</sup> buyurulmuştur.

Borcu en güzel şekilde ödemek; zamanı gelince, zamanı gelmese de borçlu borcunu verecek konuma geldiğinde veya alacaklının zorda olduğu fark edilince uygun bir yöntemle ödemenin gerçekleştirilmesi olabilir. Hz. Peygamber'in borcun ciddi bir sorumluluk olduğu yönündeki vurguları, borçluyu destekleyen yaklaşımları, ödem planlarının geliştirilmesindeki girişimleri dolaylı olarak alacaklıyı da koruma altına alma beklentilerini karşılama cephesine sahiptir. Dolaylı olarak alacaklıyı koruyan bu yaklaşımların yanında meseleyi doğrudan ele alan açıklamalarda da bulunmuştur.

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Rasûlullâh şöyle buyurdu: "Zengin borcunu ödemeyi ertelemesi zulümdür. Sizin biriniz hâli vakti yerinde olan birine havale edildiğinde, bu havaleyi kabullenip o kişiye müracaat etsin."<sup>38</sup> hadiste yer alan zengin ifadesinden borcunu ödeyecek konuma gelmiş herkesi kapsadığını düşünmekteyiz. Borcunun ödeme gücü olanın bunu derhâl yerine getirmeyip ertelemesi büyük haksızlık olarak tanımlanmıştır. Ayrıca çalıştırılan işçilerin ücretleri de iş sahibinin üzerinde bir

<sup>33</sup> ... كَانَ رَجُلٌ يُدَايِنُ النَّاسَ ، وَكَانَ يُقُولُ لِفَتَاهُ : إِذَا أَتَيْتَ مُعْسِرًا فَتَجَاوَزْ عَنْهُ ، لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يَتَجَاوَزَ عَنَّا فَلَيْقِي

"... فَتَجَاوَزَ عَنْهُ" Buhârî, Büyü', 18, Enbiyâ, 54, Deavât, 36; Müslim, Müsâkât 31.

<sup>34</sup> Müslim, Müsâkât, 32.

<sup>35</sup> Müslim, Zikir, 38; İbn Mâce, Sadakât, 14.

<sup>36</sup> Müslim, Zühd; 74; Tirmizî, Büyü', 67.

<sup>37</sup> " ... إِنَّ خِيَارَكُمْ أَحْسَنُكُمْ فَضَاءً ... Buhârî, Vekâle, 6; İstikraz, 4; Müslim, Müsâkât, 120; Ebû Dâvûd, Büyü', 11; Tirmizî, Büyü', 75.

<sup>38</sup> " ... مَطْلُ الْعَبِيِّ ظُلْمٌ، وَإِذَا أُتْبِعَ أَحَدُكُمْ عَلَى مَلِيٍّ فَلْيَتَّبِعْ ... Buhârî, Havâlât 1, 2, İstikrâz 12; Müslim, Müsâkât 33; Ebû Dâvûd, Büyü' 10; Tirmizî, Büyü' 68; Nesâî, Büyü' 100, 101; İbn Mâce, Sadakât, 8.

**SALGININ ETKİLERİYLE MÜCADELEDE BİR FİNANSMAN KAYNAĞI OLARAK KARZI HASEN  
MÜESSESİNİN AKTİF KILINMASINDA HZ. PEYGAMBER'İN BORÇ, BORÇLU VE ALACAKLI'YA  
YAKLAŞIMI**

borçtur ve işçinin alın teri kurumadan ödenmesi gerekir.<sup>39</sup> Borcu en güzel şekilde ödeme kapsamında borçlunun memnuniyet ifade eden, teşekkür yüklü bir ikramda bulunması da zikredilebilir. Hz. Peygamber de Câbir'e deve alışverişinden olan borcunu bir miktar da fazlası ile ödemiştir.<sup>40</sup>

Karz-ı hasen uygulamasının kökleşmesi büyüyerek devam edip yaygınlaşması başta yoksullar ve borçlular olmak üzere toplumun genelinin faydasıdır. Bu müessese sekteye uğrarsa en çok zarar görecektir olanlar borçlular olmalıdır. Bu nedenle Hz. Peygamber'in alacaklıyı memnun eden yaklaşımları başta adâletin ve hakkaniyetin gereği olmakla birlikte, nihai kertede sistemin sağlıklı şekilde çalışması açısından borçluların lehine bir durumdur. Bu sebeple karz-ı hasen müessesesini yıpratıcı ve alacaklıyı mağdur eden davranışlar cezasız bırakılmamıştır.<sup>41</sup>

Diğer taraftan alacaklının alıcın davranmasını teşvik de bir bakıma verdiği kavuştuktan daha öte bir dereceye ulaşmasını sağlaması ile de borçluya olduğu kadar alacaklıya da bir lütuftur. Zira alacağında kolaylık göstererek gönüller kazanmak ve uhrevî mükâfat elde etmek gibi daha kârlı bir karşılığı işaret etmiştir. Bu ifadeler borçluyu korumanın yanında alacaklıya da daha büyük kazancın kapısını aralamakta dolaylı olarak alacaklıyı da korumaktadır.

#### **4. Hz. Peygamber'in Karz-ı Hasen Müessesinin İşlevsel Tutması**

Borç, borçlu ve alacaklı yönelik Hz. Peygamber'in yaklaşımları borç kurumunun aktif kalmasını sağlayan en önemli unsurlardır. İlâveten şu hususları da hatırd tutulmalıdır.

Günümüzde, çaresizlikten dolayı borcunu ödeyemeyen borçlular kadar, verdiğini alamadığı için düzeni bozulan alacaklılar ve dostuna kefil olduğu için borç batağına saplanmış, iflas etmiş, işinden, sermayesinden olmuş kefiller de bulunmaktadır. Bu tür kötü örnekler, dostlar arasında başta nice olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Her Müslüman'ın kardeşine yardımcı olması beklenir ama kefalet sebebiyle kefilin de zarara uğramaması için elden gelen bütün çaba sarf edilmelidir. Hz. Peygamber'in, "...Kefil, borçtan sorumludur ve borcun ödenmesi gerekir."<sup>42</sup> hadisi bu duruma işaret etmektedir.<sup>43</sup>

'Alacağına şahin, borcuna karga olmak!' diye bir deyim vardır dilimizde. Bu şekilde davranmak bir Müslüman'a yaraşmaz. Müslüman eğer alacaklı ise borçlusunun zor durumda olduğunu gördüğünde ona kolaylık sağlar. Verdiğinden fazlasını istemek gibi haksız bir tutum sergilemekten kaçınır. Ancak borçluya da düşen görevler vardır. Borçlu, sorumluluğunun ciddi anlamda farkında olmalı ve borcunu bir an evvel ödemek için gayret sarf etmelidir. Zira borç sorumluluğu, ölünce değil ödeyince biter.<sup>44</sup>

Allah Rasûlü Huneyn Savaşı'na giderken Abdullah b. Ebî Rabia'dan otuz veya kırk bin dinar borç almış ve dönüşünde bu parayı ödedikten sonra mal sahibine, "*Allah senin için ailene ve malına bereket ihsan eylesin. Borcun karşılığı, onu tam olarak ödemek ve borç verene güzelce teşekkür etmektir.*"<sup>45</sup> buyurmuştur.

<sup>39</sup> " ...أَعْطُوا الْأَجِيرَ أَجْرَهُ قَبْلَ أَنْ يَجِفَّ عَرَقُهُ... İbn Mâce, Rühûn, 4.

<sup>40</sup> Buhârî, İstikraz, 7; Müslim, Salatü'l-Müsâfirin, 71; Ebû Dâvûd, Büyü, 11.

<sup>41</sup> Nesâî, Kat'u's-Sârik, 5.

<sup>42</sup> Tirmîzî, Büyü, 39; Ebû Dâvûd, Büyü, 88.

<sup>43</sup> Görmez, vd., *Hadislerle İslâm*, V, 156.

<sup>44</sup> Görmez, vd., *Hadislerle İslâm*, V, 127.

<sup>45</sup> İbn Mâce, Sadakât, 16; Nesâî, Büyü, 97.

Hız. Peygamber'in, ashabının borç yüküyle ahirete irtihal etmelerine gönlü razı gelmezdi. Borcun ciddiyetini kavratmak, alacaklarının hakkını zayı etmemek hepsinden önemlisi de bir mümini, borçlarından ve kul hakkı yükünden arındırılarak ahirete yolcu etmek maksadıyla namazı kıldırılmak üzere hazır bulunan cenazenin borcu olup olmadığını sorardı. Borç problemini çözmeden cenaze namazını kıldırılmazdı.<sup>46</sup> Bu eylemin borcun ciddiyeti, borçlunun selameti aynı zamanda alacaklının da alacağına kavuşması olmak üzere çok yönlü amaçları vardı. Seleme b. Ekva' anlatıyor: Hız. Peygamber'den bir cenazenin namazını kıldırması istendi. O da 'Arkasında borç bıraktı mı?' diye sordu. 'Evet.' dediler. Bu defa 'Borcuna karşılık gelecek bir şeyler bıraktı mı?' diye sordu. 'Hayır, bırakmadı.' dediler "Öyleyse siz kılın arkadaşınızın cenaze namazını!" dedi. Ebû Katâde borcu üzerine aldığı beyan etti. Ancak o zaman namaz kılındı.<sup>47</sup>

Rasûlullâh'ın borçlu kişilerin cenaze namazını kıldırması sert bir uygulama olarak dikkat çekmektedir. Bunun sebebi borç edinme ve borcu ödeme konusunda daha titiz davranılmasını sağlama<sup>48</sup> alacaklıyı güvence altına alma ve böylece borç verme/karz-ı hasen müessesesinin işlevini canlı tutma olmalıdır. Çünkü borçlar ödenmeyince müessese atıl kalır. Bu da ihtiyaçlı olanın aleyhine bir duruma sebep olur. Ayrıca bu tutum sayesinde imkânı olanların borcu yüklenmede daha istekli davranmaları ile ölen kişinin borçlarından kurtulması temin edilmiş olur. Çünkü Allah Rasûlü, "Müminin ruhu, ödeninceye kadar borcuna takılı kalır."<sup>49</sup> buyurmuştur. Karz-ı hasen uygulamasının devamını sağlamak ve borçlunun kul hakkından temizlenmiş bir şekilde rabbinin huzuruna varmasını temin etme amacı kanaatimizce daha ağır basmaktadır. Zira daha sonraki süreçlerde muhtemelen İslâm Devletinin ekonomik imkânlarının güçlenmesiyle birlikte Hız. Peygamber borçları tekeffül etmiş<sup>50</sup> ve bu kapsamda: "Ben bütün müminlere kendi öz nefislerinden daha yakınım, binaenaleyh artık her kim üzerinde bir borç bırakarak ölürse o borcu ödemek bana aittir. Her kim de bir mal bırakırsa, o mal kendi mirasçılara aittir."<sup>51</sup> buyurmuştur. Bu hadis, Hız. Peygamber'in borçlu kimselere şefkatini göstermektedir. Aynı zamanda karz-ı hasen müessesesi ve alacaklılar için resmi bir güvence niteliğindedir. Bu güvence sayesinde borç alma verme ilişkileri ve borçlanma süreçleri rahatlıkla sürdürülmüş, her an muhtaç duruma düşebilecek insanların dertlerine etkili bir çözüm getirilmiştir. Fakat günümüzde 'karz-ı hasen' bitme noktasına gelmiş, borç almanın yerine kredi alma, avans hesabını kullanma yaygınlaşmış, kimse borç istemeye cesaret edemez hale düşmüştür diyebiliriz.

## Sonuç

Borçlular, ağır bir yük altındadır. Borçluluk, ibadet ve taatten alıkoyacak, haram ve helal sınırlarını ihlal ettirecek, dilencililiği dahi mazur gösterecek kadar büyük bir sorundur.

<sup>46</sup> Buhârî, Havâlât, 3; Müslim, Ferâiz, 14.

<sup>47</sup> Nesâî, Cenâiz, 67; Buhârî, Kefâlet, 3.

<sup>48</sup> "Allah katında -günah-ı kebâirden sonra- en büyük günah, kişinin ödeyecek bir şey bırakmadan borçlu olarak ölmesidir. Ebû Dâvûd, Büyü', 9.

<sup>49</sup> " ... نَفْسُ الْمُؤْمِنِ مُعَلَّقَةٌ بِدَيْنِهِ حَتَّى يُقْضَى عَنْهُ... " Tirmizî, Cenâiz, 74, 76; İbn Mâce, Sadakât, 12.

<sup>50</sup> عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَجُلًا لَزِمَ غَرِيمًا لَهُ بَعْشَرَةَ دَنَانِيرٍ، فَقَالَ: وَاللَّهِ! مَا أَفَارِقُكَ حَتَّى تَقْضِيَنِي أَوْ تَأْتِيَنِي بِحَمِيلٍ، " ... فَتَحْمَلُ بِهَا النَّبِيَّ... " Ebû Dâvûd, Büyü', 2.

<sup>51</sup> Buhârî, Tefsîr, 1, Kefâle, 5; İstikrâz, 11; Müslim, Ferâiz, 15, 16, Cuma, 43; Ebû Dâvûd, Büyü', 9; İbn Mâce, Sadakât, 12, Mukaddime, 7.

**SALGININ ETKİLERİYLE MÜCADELEDE BİR FİNANSMAN KAYNAĞI OLARAK KARZI HASEN  
MÜESSESİNİN AKTİF KILINMASINDA HZ. PEYGAMBER'İN BORÇ, BORÇLU VE ALACAKLI'YA  
YAKLAŞIMI**

İslâm, faizi yasaklayarak, borçlulara zekâtın masrafı arasında yer vererek ve karzı hasen uygulamasını önererek, borç ve borçlu sorununa etkili bir çözüm getirmiş, Hz. Peygamber de sözleri ve uygulamaları ile çözüm yollarını teşvik ederek canlı tutmuştur.

Rasûlullâh, ashabını yakından takip etmiş, bir taraftan borçların ödenmesini sağlamak suretiyle, bir taraftan da borç vermeyi teşvik ederek, karzı hasen uygulamasını aktif tutmayı başarmıştır. Borçluları teselli etmiş ve borçlarını ödemelerinde destek olmuş, borçlu alacaklı arasında borçludan yana tavır sergilemiş, ödeme kolaylığı, hatta alacaktan mümkünse vazgeçilmesini talep etme şefkatini sergilemiştir.

Ahirete borçlu olarak gidilmesine mani olmak, borçlanmanın ciddi bir sorumluluk olduğunu vurgulamak için ölen kimselerin borçları ödenmedikçe cenaze namazlarını kılmamıştır. İslâm devletinin ekonomik imkânları yeterli bir hâl alınca borçları tekeffül ederek alacak verecek işlerine güvence oluşturmuş karzı hasen sistemini yürürlükte tutmuştur.

Borç vermenin işlevsel olması için Hz. Peygamber'in borç, borçlu ve alacaklıya yaklaşımı güncel tutulmalıdır. Özellikle salgın hastalıklar gibi sıkıntılı süreçlerde borç verme eyleminin aktif olması alacaklının borçluya mühlet göstermesi problem çözücü, rahatlatıcı bir finans kaynağıdır. Borç verme işlevinin dinamik olması zor zamanlarda ve dar günlerde hayati bir öneme sahiptir. Günümüzde karzı hasen işlevsizdir ve aktif edilmeyi beklemektedir.

### Kaynakça

- Asım Efendi, Seyyid Ahmet, *Kamus Tercümesi*, TYEKB. Yay., İstanbul 2013.
- Aydın, Mehmet Akif, "Borç" *DİA*, İstanbul 1992.
- Buhârî, *el-Câmiu'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Buhârî*, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Dârîmî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl, *Sünenü'd- Dârîmî*, thk., Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Muğni, Riyâd 2000.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebi Dâvûd*, thk. Muhammed Nasiruddin Elbânî, Dâr'u İbnü'l-Hazm, Beyrut 2005.
- Fidan Ahmet, vd., *Türkçe Sözlük*, Millî Eğitim Basımevi, Yay., Ankara 1979.
- Görmez, Mehmet, Özafşar, Mehmet Emin, Ünal, İsmail Hakkı, Erul, Bünyamin, Martı, Huriye, Demir, Mahmut, *Hadislerle İslâm, Hadislerin Hadislerle Yorumu*, DİB Yay., Ankara 2014.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, thk., Muhammed b. Sâlih Râcî, Beytü'l-Efkâri'd-Düveliyye, Riyâd tsz.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebîbekir, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk., Abdullah b. Abdu'l-Hasan et-Türâbî, Müessesetü'r-Risâle Yay., Beyrut 2006, IV, 220.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin b. el- el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî, *Sahîhu Müslim*, thk., Halîl, Memûn Şeyhâ, Dâru'l-Marife, Lübnan 2005.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, thk., Çağrı Yay., İstanbul
- Şemseddin Sâmî, *Kamus-i Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul 2001.
- Taberânî, Ebu'l-Kasım, Süleyman b. Ahmet b. Eyyûb, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk., Hamdî b. Abdi'l-Mecîd, es-Silefî, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire tsz.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünenü't-Tirmizî*, thk., Beşşâr b. Avvâd, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1996.
- Yeğin, Abdullah, Badıllı, Abdulkadir, Hekimoğlu, İsmail, Çam, İlham, *Osmanlıca Türkçe Büyük Lügat*, Ziya Ofset, Yay., İstanbul 1993.



# İSLAM HUKUKU AÇISINDAN AKREDİFLİ İŞLEMLER VE KAMBIYO

Arif ATALAY<sup>1</sup>

## Öz

Allah'a kulluk etmek için yaratılmış olan insanın bu kulluğu gerçekleştirilmede ihtiyaç duyduğu pek çok konu bulunmaktadır. Bu konulardan biri de ekonomik ihtiyaçlardır. Ekonomik ihtiyaçlar; sosyal, siyasi, kültürel ve benzeri pek çok konuyu da beraberinde getirmektedir. Bütün bunlarla eş zamanlı olarak da insanı mükellef kılana Allah'a karşı olan sorumlulukları da etkilenmektedir. Bu etkilenme de kimi zaman değişme olarak kimi zaman da gelişme olarak tezahür etmektedir. Bu değişme ve gelişmenin merkezi de şerî hükümler etrafında dönüp dolaşmaktadır. Dolayısıyla canlı olan toplumun değişen hayat şartlarına İslam hukukunun uyum sağlaması gündeme gelmektedir.

Böyle bir durumda küreselleşmenin etkisi de kaçınılmazdır. Küreselleşme süreci dünya düzeninde etkiye sahip olduğu gibi buna bağlı olarak İslam'ın hükümlerine de yansımalar yeniden yapılanmaya zorlamaktadır. Küreselleşmenin ahkâma yansımaları söz konusu olduğu zaman da ilk referansımız Mecelle'nin otuz dokuzuncu maddesinde yerini bulan "*ezmânın tebeddülü ile ahkâmın tegayyürü inkar olunamaz*" kaidesidir. Ancak bunu yaparken de geçmişten günümüze uzanan ayetlerin yörüngesini saptırmadan meselelere bakmak çok önemlidir. Zira insan her ne kadar akıl sahibi olsa da kendi kendine yeterli değildir, her yönüyle Allah'a muhtaçtır. Bu durumda haddi aşım da ilahi hükümleri tenkit etmek yerine kendi çıkarılarımızı ilahi hükümler ışığında değerlendirmemiz gerekmektedir. Böylece insan değişim ve gelişim karşısında Allah'ın hükümleriyle doku uyumu içinde olan ve toplumun ihtiyaçlarına cevap veren sağlıklı çıkarımlarda bulunabilir. Zira insan her ne kadar akıl sahibi olsa da, önemli bir birikime de sahip olsa da bütün bunlar yetersiz kalır. İnsanın sahip olduğu bütün bu yetersizlikler Allah'ın (c.c) rehberliğine muhtaçtır.

Unutmamak gerekir ki insanın karşılaştığı her mesele hakkında Allah (c.c)'nin mutlaka bir hükmü vardır. Mecellenin 14. Maddesinde "*mevridi nasda içtihadı mesağ yoktur,*" ifade edildiği gibi bu hüküm açıkça ortaya konulmuşsa ona aynen tabi olunmalıdır, şayet hüküm açık değilse içtihat ve rey yoluyla tafsili hükümlerden hareket ederek hükme ulaşılır. Tebliğimizde bu ilkedan yola çıkarak gelişen ve değişen şartlar altında günümüzde uygulanan ticari ve ekonomik işlemlerden; *akreditif ve kambiyo işlemleri* konuları ele alınıp değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

## 1. Giriş

Günümüze kadar değişen piyasa şartları ve uygulamalarının birçoğu daha önce İslam hukuku klasik kitaplarında geçmemektedir. Ancak Müslüman tüccarların küresel

<sup>1</sup> Dr. Öğretim Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü.

## İSLAM HUKUKU AÇISINDAN AKREDİFLİ İŞLEMLER VE KAMBIYO

ticaretin getirmiş olduğu bu gelişmiş ve sürekli değişen şartlara intibak etmesi İslam ekonomisinin ayakta durması açısından büyük önem arz etmektedir. Bu durum bir temenni olmanın ötesinde zaruret haline gelmiştir. Söz konusu olan küresel ekonomi de ticaret olunca ithalat ve ihracat boyutu tüccar için kullanımı ve önemi artan işlemler haline gelmiştir.

Bununla birlikte klasik metinlerde ithalat ve ihracat uygulamalarıyla ilgili konular bu günkü anlamıyla doğrudan bulunmamaktadır. Bu durum İslam hukukunun ihracat ve ithalat işlerinden uzak olduğu anlamına gelmemektedir. Zira İslam ülkelerinin de üretim fazlası ürünleri yurt dışına satma veya İslam ülkelerinde üretilmeyen ürünlerin tedarikini sağlama gibi ihtiyaçlar kaçınılmazdır. Bu da ancak ithalat ve ihracatla gerçekleştirilen uygulamalardır. Klasik kaynaklarda günümüzdeki anlamıyla ithalat ve ihracat prensipleri doğrudan bulunmasa da buyu' konusuyla ilgili alt başlıklarda uluslararası ticari işlemler için pek çok prensip bulunup ilerleyen konularımızda da görüleceği gibi günümüz uluslararası ithalat ve ihracat işlemlerine rahatlıkla uygulanabilir niteliktedir. Her ticari ticari işlemin temelinde olduğu gibi uluslararası ticaretin de temelinde **أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ** **مِنْكُمْ** /"karşılıklı rıza"<sup>2</sup> yatmaktadır. Karşılıklı rıza da beraberinde güveni; yani ithalatçı için malın teslimini, ihracatçı için de ödemenin yapılmasını gündeme getirmektedir.

Günümüzde taraflar arasındaki güvenin sağlanması, ödemelerin zamanında ve eksiksiz yapılması, satışa konu olan malın zarar görmeden ve zamanında teslim alınması için sadece klasik anlamda icab ve kabul yeterli olmamaktadır. Uluslararası işlemlerde icab ve kabulün gerçekleştiği bir yer vardır o da akreditifli işlemlerdir. Böyle bir durumda akreditifli işlemler malın muhafazasının da içine alan zaruret-i hamse<sup>3</sup> kapsamında değerlendirilir. İslam dininde malın muhafazası zaruri maslahatlardandır<sup>4</sup> kabul edildiği için akreditifli işlemler zaruri maslahatlardan kabul edilir. Çünkü uluslararası ticaret ihracatçı/bayi' ile ithalatçı/müşteri bakımından birçok riski barındırır. Bu tarz ticari işlemler, hem farklı ülkelerde yapılmakta hem de malın teslimi ile bedelini ödeme edimi aynı zamanda ve karşılıklı olarak yerine getirilmemektedir. Uluslararası ticarete ihracatçı, teslim ettiği malın bedelini almak veya alacağından emin olmak ister. Oysa mal teslim edildiği halde bedeli, ihracatçının kusuru ile veya kusuru olmaksızın ödenemeyebilir.<sup>5</sup> İşte akreditif uluslararası ticarete kullanılan bir ödeme aracı olarak sözleşmenin karşılıklı şekilde yerine getirilmesini güvence altına almaktadır.<sup>6</sup> Kanaatimize göre; akreditifin İslam Hukukunda akte konu olan malın "makdûr'ut-teslim"<sup>7</sup> olma özelliğini gerçekleştirmede önemli bir yere sahiptir.

### 1.1. Akreditifin Tanımı

Akreditif, bir bankanın müşterisinin talimatı üzerine kendi kefaletiyle üçüncü bir kişi lehine, muhabirinin nezdinde açtığı kredidir. İthalat ve ihracat ödemelerinde en fazla başvurulan ödeme şekillerinden biridir.<sup>8</sup> Böylece ithalatçı, alım-satım akdinde

<sup>2</sup> en-Nisa, 4/29.

<sup>3</sup> Dinin muhafazası, nefsin muhafazası, canın muhafazası, neslin muhafazası, malın muhafazası. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şa'bân, Zekiyüddin, *Usulü'l-fıkah*, (trc. Dönmez, İ. Kâfi) Ankara 1996, s. 414.

<sup>4</sup> Hakki, s. 93.

<sup>5</sup> Bozkurt, Sevgi, *Akreditif Uygulamaları*, Ankara 2006, s. 3.

<sup>6</sup> Doğan, s. 39.

<sup>7</sup> Çeker, a.g.e, s. 71.

<sup>8</sup> bkz. Akın, *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*, s. 174.

öngörülen özel bir anlaşmaya uyarak, muayyen bazı vesikaların (emtiayı temsil eden senetlerin) teslimi karşılığında semenin kendi hesabına satıcıya tediyesi için bankaya talimat vererek<sup>9</sup> işlemi gerçekleştirmiş olur.

Akreditifte taraflar dört unsurdan oluşmaktadır. Bunlar; ithalatı yapacak firma yani amir; ithalatçı firmanın akreditif açılışında aracı olarak seçtiği mahalli banka, akreditif bankası ya da amir banka; akreditife konu malın satımı hususunda amirle sözleşme yapan ve bu mal veya hizmetleri ihraç eden firma, faydalanan kimse lehdar; genellikle ihracatçının ülkesinde bulunan ve âmir bankanın talimatıyla akreditif açıldığını ihracatçıya ihbar eden bankaya muhabir bankadır.<sup>10</sup>

Banka aracılığıyla akreditif kullanılarak akit tamam olur. Akreditif, eşyanın fiyatının tahsil edilmesinde satıcıya tazmin garantisi, müşteriye de satın almak üzere akitleştiği malı elde etme garantisi sağlar. Banka tayin edilen sürenin başında satıcının emrine, malı karşılığında belirli bir meblağ ödenmesine karşılık ve malın teminat mektubunda belirtilen şartlara uygun olarak teslim edilmesi mukabilinde, müşterinin isteği ve talimatları doğrultusunda kredi açarak akit yapar.<sup>11</sup>

İhracatçılarının çıkarlarını koruyan ve yabancı malları ithal etmek için ithalatçılara açılan akreditife *ithalat akreditifi*, yerli ihracatçıların çıkarlarını koruyan ve yerli malları için açılan *ihracat akreditifi* olmak üzere tarafların çıkarı bakımından akreditif iki çeşittir. Karşılığının bankada olup olmaması bakımından akreditif; akreditif açılırken belirlenen miktarın sözleşme esnasında nakit olarak ödenmesine bankada karşılığı olan akreditif veya *tamamen örtülü akreditif* ve sözleşme esnasında belirlenen meblağın bir kısmının bankada olduğu kalan kısmını da bankanın özel sermayesinden ödediği, bankada karşılığı olmayan ya da *kısmi örtülü akreditif* olmak üzere ikiye ayrılır. Satıcı da buna mukabil olarak daha sonra malı sevk eder. Ülkemizde ithalat işlemlerinde, ithal edilecek malın dış ülkede imalinin zorunlu olması halinde peşin yani tamamen örtülü ödemeye izin verilir.<sup>12</sup>

## 1.2. Akreditifli Ödemenin Akdin Tarafları İçin Önemi

Akreditifli ödeme şekli; hem ithalatçı açısından hem de ihracatçı açısından farklı avantajları vardır; ancak bu avantajlar aşağıda da görüleceği gibi daha çok ihracatçının korunduğu bir ödeme şeklidir.

İhracatçı açısından akreditifin avantajları:

Uluslararası ticarete genel itibarıyla taraflar birbirlerini çok iyi tanıyamadıkları için yükümlülüklerinin yerine getirilip getirilemeyeceği hakkında şüpheye düşerler. İşte böyle bir durumda akreditifli ödeme şeklinde, ihracatçı, ticari işlemlerden doğan alacağı karşılığında muhabir bankanın ödeme taahhüdünü almak suretiyle yapılacak ödemeyi garantilemiş olur. İthalatçı taraf bedeli ödemesi de amir banka gerekli ödemeyi yapar.<sup>13</sup>

İthalatçı açısından akreditifin avantajları:

<sup>9</sup> Doğan, Vahit, *Uluslar arası Ticarete Ödeme Aracı Olarak Akreditif*, s. 38.

<sup>10</sup> Doğan, s. 44, 45; Atıcı, s. 287; Bayındır, *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, s. 175.

<sup>11</sup> Atıcı, s. 288; Karadâği, *a.g.m.*, s. 577; Akreditifin İslam Fıkındaki durumu için bkz. Bayındır, s. 175- 180.

<sup>12</sup> Atıcı, s. 288; Karadâği, *a.g.m.*, s. 578; Akreditifin İslam Fıkındaki durumu için bkz. Bayındır, s. 175- 180.

<sup>13</sup> Todd, Paul, *Bills of Lading and Bankers' Documentary Credits*, 3rd edition, Lloyd's of London Press Ltd., London, 1998, s.10.

## İSLAM HUKUKU AÇISINDAN AKREDİFLİ İŞLEMLER VE KAMBIYO

Akreditifli ödemede ihracatçı, yükümlülüklerini yerine getirdiği zaman, ihracat bedelini alabileceğini bildiğinden söz konusu bedel üzerinden ithalatçıya kolaylık sağlayabilir.<sup>14</sup>

İthalatçı, kendi talimatı sonucu açılan akreditifte belirtilen şartlar yerine getirilmedikçe ve ilgili belgeler teslim edilmedikçe bankanın ihracatçıya ödeme yapmayacağını bilir. Bu da ithalatçıya güvende olduğu hissini verir.<sup>15</sup>

Yapılan işin içine kredi, faiz gibi İslam'ın haram kıldığı unsurlar olmaksızın mal alım satım işlemlerinde ödemenin akreditifli olması konusunda hiçbir sıkıntı yoktur. Böyle bir alış verişte ödeme işlemleri peşin olarak da yapılabilir, taksitlendirmeye de yapılabilir. Çünkü İslam hukukunda bey' akdinde ödeme işlemleri her iki şekilde de gerçekleşebilmektedir.

### 1.3. İslam Hukuku açısından Akreditifte Ödeme İşlemleri

Akreditif esas itibariyle bir ödeme aracıdır ve bu sebeple ödeme fonksiyonu akreditifin en temel işlemidir. İthalatçı ile ihracatçı arasında yapılan akitleşme sonucunda ithalatçının malların yüklendiğini gösteren belgeleri teslim almasıyla mal bedelini ödemeyi taahhüt etmektedir.<sup>16</sup> Yapılan ödemelerin de çeşitli şekilleri bulunmaktadır. Bunların bir kısmı İslam hukuku açısından sahih olmakla birlikte bir kısmı sahih olarak kabul edilmemektedir.

Bunlardan biri bankanın vekil olarak, ortak gibi ya da kâr etmek için akreditifli satışa girmesidir. Banka vekil veya ortak gibi satışa girdiğinde, teminat mektubuyla birlikte malın taşıma senetlerini bankanın teslim alması ödeme olarak kabul edilir. Bu da genellikle akreditifli hesabın borcunun hepsinin tam olarak kapatan bir hesap olmasıyla tamamlanır. Bankanın satışa ortak gibi girmesinde ödeme yapıldığının kabul edilmesi için akreditifli hesabın malın fiyatının bir kısmını karşılaması gerekir. Bankanın kâr etmek için satışa girmesi halinde mal banka için teslim alınır. Mal teahhüt edilen yere getirilmedikçe müşteri için akit tamamlanmış olmaz. Malın teahhüt edilen yere getirilmesiyle müşteri malı görür ve bankanın müşteriyle malı tüccar örfüne göre baş başa bırakmasıyla teslim edilmiş olur.<sup>17</sup>

Yapılan bu işlemlerin hepsi hesaplar arasında kaydedilerek gerçekleşmektedir. Ancak hesaba kaydetmede tarafların teslim ve tesellüm işlemlerinin İslam hukuku açısından konumunu ortaya koymak gerekir. Banka tahvil işlemlerini kendisinin icra edeceği hesaba kayıt işlemiyle tamamlar. Tarafların hesapları arasında borçluluk işlemleri başladığında müşterinin hesabından bir başkasının hesabına borcun nakli kaydedilerek işlem gerçekleşir. Borçlandığı şahsın hesabına müşterinin bankaya borcu olan meblağın havalesini talimat vermesi hesaba kayıttır.<sup>18</sup>

Bankanın tarafların hesabına parayı havale etmesi, bizzat aracı bankanın borçlu olan müşteriyle alacaklı olan müşteri arasında, karşılıklı vekilliklerini yaparak

<sup>14</sup> Todd, s.11.

<sup>15</sup> Pekcan, Erdoğan-Üçdal, Erol, *Bankalarda Dış Ticaret İşlemleri ve Uluslararası Kurallar*, İ.Ü. Yayın No:3679, Yükseköğretim Yayın No: 2, İstanbul 1992, s.21

<sup>16</sup> Bölükbaşı, Senem, *Akreditifli İşlemlerde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir İnceleme*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Uluslararası İşletmecilik Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008, s.30.

<sup>17</sup> Karadâği, *a.g.m*, s. 577, 578; bkz. Atıcı, s. 289- 291.

<sup>18</sup> Sübeyti, Suud b. Mes'ud, "Kabz", *MMFİ*, Mekke 1990, s. 658, 659, 660.

gerçekleştirdiği işlem İslam hukukuna konu olan fiili kabz işlemi gibidir.<sup>19</sup> Burada taraflar bankaya hesap açarak veya talimatta bulunarak bankayı kendilerine vekil olarak kabul ederler. Böyle bir işlemde gerçekleştirilen kabz İslam hukuku kaynaklarında yerini bulan; “sarf akti yapan kimseler karşılıklı olarak bedelleri kabzetmeden ayrılırlarsa sarf fasittir;” kaidesine ters düşmez. Hanefiler hadiste zikri geçen بَيْدًا i tayin etmek olarak kabul etmektedirler. Hesaba kaydetme işlemlerinde de borç miktarının tayini gerçekleştirilmektedir. Elden maksat ödeme işleminin peşin yapılmasıdır. Bu sebeple ribevî mallardan buğdayın arpayla misli misline olarak, birinin diğeriyle satılması halinde tayin etme kabzdır. Ancak para konusunda tayin etme geçerli değildir. Çünkü Hanefiler’e göre para tayin ile taayyün etmez karşılıklı kabz edildiğinde teayyün etmiş olur.<sup>20</sup>

İbn Ömer’in Bakî’de deve satması konusundaki rivayet ettiği hadis<sup>21</sup> zimmetten zimmete yani hesapta farklı döviz işlemlerinin yapılmasının caiz olduğu noktasında önemli ve temel bir delildir.

Konuyla ilgili diğer bir delil de:

"كُنَّا نَبِيعُ الْإِبِلَ بِالْبَقِيعِ كُنَّا نَبِيعُ بِالذَّهَبِ وَ نَقْضِي بِالْوَرَقِ وَ نَقْضِي الذَّهَبِ، فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ: لَا بَأْسَ إِذَا كَانَ بِسَعْرِ يَوْمِهِ، إِذَا تَفَرَّقْتُمَا وَ لَيْسَ بَيْنَكُمَا شَيْءٌ"<sup>22</sup>

Aynı hadisle ilgili olarak başka bir rivayette de كُنْتُ أُبِيعُ الْإِبِلَ olarak geçmektedir.<sup>23</sup>

Buradaki Abdullah b. Ömer’in “gümüşle alıyoruz altın ödüyoruz, altınla alıp gümüşle ödüyoruz,” şeklindeki pazarda yaptıkları işlemler doğrudan doğruya zimmette gerçekleşmektedir. Hadiste zikri geçen zimmette gerçekleşen sarf işleminde iki önemli unsur dikkati çekmektedir: Birincisi günün rayiç bedeliyle olması, bir diğeri de taraflar arasında her hangi bir anlaşmazlık olmaması, yani عَنْ تَرَاضٍ karşılıklı rızanın meydana gelmiş olmasıdır. Bunun neticesinde tarafların mala ve semene dair olan mülkiyetleri sabit kalır.

Buradan hareketle kabzın sınırını mülkiyetin ispatı olduğunu söyleyebiliriz, kabzın şekli imkanlara ve zamanın getirdiği yeniliklere göre değişebilir. Sarf akdinde birinin deyn diğeri nakit olması veya her ikisinin de deyn olması durumu değiştirmez, bu işlemlerin zimmette gerçekleşmesi caizdir. Buna göre; hesaptaki sarf akti konusunda, mûdî idâ ettiği günün tarihini taşıyan idâ belgesini kabzeder, banka yabancı dövizin dengi olan kıymeti idâ gününün fiyatını dikkate alarak müşterinin hesabına kaydeder. Bu da müşterinin hakkının ispat edilmesi yönünden kabzdır.<sup>24</sup>

Ayrıca bu hadisler, zimmetteki paranın birbiriyle değiştirilmesine delil olarak gösterildiği gibi kabzetmeden önce semende tasarrufta bulunmaya delil olarak da gösterilmiştir.<sup>25</sup> Günümüzde tedavülde olan çek, seyahat çeki, dijital para ve benzerleri de hadiste ifade edilen işlemlerin kapsamına girmektedir.

<sup>19</sup> Sübeytî, s. 660, 661.

<sup>20</sup> İbn Nüceym, VI, 141; el-Meni’, s. 693, 694, 695.

<sup>21</sup> Şevkânî, V, 186.

<sup>22</sup> Ebû Dâvud, “Buyû’ ve’l- İcâre”, 14; Nesâî, “Buyû’”, 52; Şevkânî, V, 186.

<sup>23</sup> Askalânî, İbn Hacer, *Buluğul-merâm min edilletil-ahkâm*, Beyrut, ts, IV, 380.

<sup>24</sup> Nevevî, X, 100; el-Meni’, s. 693, 694, 695.

<sup>25</sup> Şevkânî, V, 186.

## 2. Bir Kambiyo Senedi Olarak Çek

### 2.1. Kambiyo Senetlerinin Tanımı

Kambiyo senetleri TK'nın, kıymetli evraka ayırdığı 3. kitabın 4. faslında düzenlenmiştir. Bu senetler; poliçe, bono ve çekten ibarettir.<sup>26</sup> Bütün bu unsurların İslam hukukunda kıymetli evrak kapsamında değerlendirilmesi mümkündür. Çünkü İslam hukukunda kıymetli evraklar; altın ve gümüşte olduğu gibi, *semenilik illetinin* gerçekleşmesinde bizzat paranın yerini alırlar. Kıymetli evraklar alım satımlarda kullanılan kâğıt parayla aynı hükme tabirdirler. Faizde, selemde ve zekatta kâğıt paranın konumu neyse kıymetli evrakın konumu da odur.<sup>27</sup>

Buna bağlı olarak kıymetli evrak; nakit paranın yerini alan evraklardır, paranın tedavülde olmasının karşılığıdır. Bir şahıstan başka bir şahsa ciro edilebilir veya hamiline yazılabilir. Evrak sahibine masraflarını karşılama veya borçlarını ödemede, değerli evrakı kırdırmak suretiyle derhal para elde etmesini sağlamaktadır. Bu hem güven unsurudur, hem borcu ödemedir, hem de nakit paradır. Devletler bu konuda tarafların sıkıntıya düşmemesi için bunu ihlal edenleri birtakım cezai müeyyidelerle<sup>28</sup> tehdit etmişlerdir. Kişi bu değerli evrakları, ihtiyaç anında farklı bankalara sunarak nakit para elde ederek ihtiyaçlarını gidermeyi garanti eder.<sup>29</sup>

Diğer taraftan ticari eşya evrakı; taşıma belgesi olan poliçe, emanet bırakılan malın senedi veya bizzat mahzendeki ticari evrak olmayan eşya gibidir. Çünkü bu evrak; tahsil etmeyi kolaylaştıracak belirli miktarda parayı ifade etmez, buna rağmen ciro<sup>30</sup> edilmek suretiyle piyasada dolaşır ve belgenin ciro edilmesi bir çeşit ödemedir.<sup>31</sup> Poliçe İslam hukuku kaynaklarında; “akçeyi poliçe etmeğe “süftece” denilir,”<sup>32</sup> tanımlamasıyla süfteceyle aynı hükümlere tabi olacağı ifade edilmiştir.

İşte kambiyo da kıymetli evrakların genel prensiplerine uygun olarak özel hazırlanmış, sınırları belli ve kabul edilen konulara uygun olarak emre yazılmış olan senettir. Kambiyoyu, *sahib* isimli şahıs, kambiyo senedi gereği belirli bir miktarda parayı, *meshubun leh* denilen şahsa ödemek veya herhangi bir şarta bağlı olmadan o şahsın emrine yazılması için *meshubun aleyh* isimli diğerinden talep eder.<sup>33</sup>

Kambiyo vasıf itibariyle havale ve vekalet aktine benzemektedir. Kur'an-ı Kerimde geçen; “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايْتُمْ بِدِينِ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ”<sup>34</sup>; *Ey iman edenler! Belirli bir zamana kadar bir borç ile borçlandığınız zaman onu yazın*; ayeti havale ve vekalette olduğu

<sup>26</sup> İmregün-Omağ-Tekil, *Ticaret Hukuku*, Eskişehir 2001, s. 294.

<sup>27</sup> Bâz, Selim Rüstem, *Şerhü'l-Mecelle*, Beyrut 1986, s.162.

<sup>28</sup> Sermaye Piyasası Kanunu'nun 47. maddesinin 1. fıkrasının A bendinin 2. ve 3. alt bentleri ile işlem bazı manipülasyon yapanlar 2 yıldan 5 yıla kadar hapis ve ağır para cezası ile cezalandırılırlar.

<sup>29</sup> bkz. Sâlûs, Ali Ahmed, *en-Nukûd ve istibdali'l-umlât*, Kuveyt 1985, s. 167-175; Sübeyti, s. 656-658.

<sup>30</sup> Ciro, kanun tarafından özel olarak düzenlenmiş, emre yazılı senetlerde senette mündemice olan hakkı devretmeye yönelik yazılı ve soyut bir irade beyanıdır. Poroy-Tekinalp, Reha-Ünal, *Kıymetli Evrak Hukuku Esasları*, İstanbul 2010, s. 156.

<sup>31</sup> Sübeyti, s. 660, 661.

<sup>32</sup> Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslamiyye ve Istilahâtı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1986, VI, 287.

<sup>33</sup> Caîd, Setr b. Şevâb, *Ahkâmü'l-evrakî'n-nakdiyye ve't-ticariyye fi'l-fıkhî'l-İslâmî*, Taif 1993, s. 348; el-Meni', s. 674.

<sup>34</sup> Bakara, 2/ 282.

gibi kambiyo ve çeke de işaret eder. Fıkıhta kambiyo meşru bir kıymetli evrak olarak kabul edilir.<sup>35</sup>

Kambiyo işlemlerinden maksat bankalarda gerçekleştirilen yabancı para *change*/değişimleridir. Dolayısıyla bu değişimler; yabancı parayla ulusal para, ulusal parayla yabancı para istekleri şeklinde gerçekleşen bir çeşit para alım satımlarıdır. Bu tür ticari işlemleri gerçekleştiren bankaların, yurt dışında şubeleri ve temsilcileri bulunmalıdır. Kambiyo işlemlerindeki para değişimi al-ver şeklinde derhal ya da tahvil şeklinde olur. Bunlarda ödeme günü ilan edilmiş kurlar üzerinden ödeme yapılır. Havale sahibi dilerse parasını çek şeklinde de tahsil edebilir.<sup>36</sup> “Ödeme günü ilan edilmiş kurlar üzerinden ödeme yapılır,” ifadesi Abdullah İbn Ömer’in rivayet ettiği Bâki hadisindeki “günün fiyatıyla oldukça sakınca yoktur,” ifadesini çağrıştırmaktadır.

Ancak bütün kambiolar aynı değildir; bankaya kesilmesi ve kıymetin sadece yazılması gibi bazı özellikleri bakımından çekle ortak özelliktedirler; kabzedilmesi ve ciro edilerek piyasada dolaşması bakımından, çekin hükmüne tabidir.<sup>37</sup> Kambiyoda işlemler ödeme emri şeklinde gerçekleşir. Yurt dışındaki herhangi bir bankadan yurt içindeki bir bankaya, bir kimse lehinde ödeme emri verilir; bu emir yazıyla, telgrafla, teleksle veya faksla olabilir. Kendisi için ödeme emri verilmiş şahıs bankanın kambiyo servisine gelir, kendisi için gelen parayı olduğu gibi döviz olarak veya ulusal paraya çevrilerken ödenmesini talep etmesiyle<sup>38</sup> kambiyonun ödemesi yapılmış olur. Bono, poliçe, çek gibi bütün kambiyo senetlerinin piyasadaki tedavülü birtakım farklılıklar olsa da yaklaşık olarak aynıdır.<sup>39</sup>

Bu kapsamda kambiyo senetlerinden örnek olarak çek üzerinde durulacaktır.

## 2.2. Çek

Yazılı belge anlamına gelen “sakk”tan türetilen çek,<sup>40</sup> tarihi süreç içinde İslam toplumunda, sarraflar tarafından verilmesi sebebiyle *sarrafin rukası* denilen çek kullanılmıştır. Banka çeki tarzındaki sarrafin rukası hicrî 2. asırdan beri İslam toplumunda tedavülde olmuştur.<sup>41</sup>

Çek; sınırları belirli ve özel olarak düzenlenmiş olan, çek kesen kimsenin/keşidecinin çekin gereğinin ödenmesi için çek kesilen diğer bir şahıstan/muhataptan istediği, çek yazılan/lehtar için ya da hamili için sadece belirli bir miktarın ifade edildiği, emre yazılmış özel bir evraktır.<sup>42</sup> Çekin tanımında ifade edilen bu vasıflar çekle ilgili bütün işlemlerin ayrılmaz parçaları olması sebebiyle sık sık konu edinilecektir. Buna göre bir çekte şu özellikler aranmalıdır:

Çek tedavülde olması bakımından paraya benzeyen çek bir ticari evraktır. “Çek” kelimesi; vesikanın başına, hangi dilde olursa o dile göre yazılır. Bir şarta bağlı olmaksızın belirli bir miktar paranın ödenmesi emrini içerir. Borçlunun adı ve soyadı yazılmalıdır. Ödeme yeri, çek yazma günü ve yeri belirli olmalıdır. Keşidecinin imzası

<sup>35</sup> Caîd, s. 348, 349.

<sup>36</sup> Havari, Seyyid, İslam Bankaları İçin İlmi ve Ameli Ansiklopedik Rehber, trc. Nihat Yazar, İstanbul, ts, V, 399, 400.

<sup>37</sup> Atıcı, s. 340.

<sup>38</sup> Havari, V, 400.

<sup>39</sup> Diğer kambiyo senetleri için bkz. Poroy-Tekinalp, s. 114-144.

<sup>40</sup> Joseph, s. 90.

<sup>41</sup> Beki, s. 232.

<sup>42</sup> bkz. Caîd, s. 361- 364.

## İSLAM HUKUKU AÇISINDAN AKREDİFLİ İŞLEMLER VE KAMBIYO

olmalıdır. Çekte ödemenin yapılacağı mekan yazılmamışsa, adına çek yazılan kimsenin adının yanındaki ifade edilen mekan dikkate alınır. Adına çek çekilen kimsenin adının yanında bir kaç farklı yer gösterilmişse, ilk gösterilen yer dikkate alınır. Hiç yer gösterilmediği durumda muhatap banka olduğu için bankanın merkezi üzerine çek çekilmiş sayılır ve banka merkezinin bulunduğu yer ödeme yeri kabul edilir.<sup>43</sup>

Genellikle çekte üç kişi bulunur: Çeki çeken, muhataba -bu genelde bankadır-<sup>44</sup> ve senette yazılı bedelin ödenmesinin emredildiği kimse yani lehtardır. Bu kişilerin çeki yazan lehtar ve adına çek yazılan kimse olarak iki kişiyle sınırlı kalması da caizdir. Çek çekilmesi için, adına çek çekilen kimsenin çek çeken kimseye, yani muhataba -banka olabilir- çekin kıymetinden az olmayan bir meblağda borçlu olması, yani üzerinde tasarruf edebileceği bir karşılık/provizyon olmasının şart koşulması halinde çek sahih kabul edilir. Bu miktarın muhataba (mesela bankaya) yatırılmış bir bedel olması şart değildir. Muhatabın, çek çekecek kişiye tanıdığı kredi sınırı da geçerli karşılığı karşılar. Karşılıksız çek yazmak, cezayı gerektirecek çok ağır suçlardan kabul edilir. Çek nakit para olarak dikkate alınmaz, çekin kaybolması durumunda çekin ifade ettiği kıymet geçersiz olur; fakat çek borcun varlığını ortaya koyan bir senettir.<sup>45</sup>

Çek yapısı itibariyle bir ödeme aracıdır. Amaç ödeme kolaylığı sağlanmak ve nakit hareketlerini önlemektir. Çeklerde kredi fonksiyonu olmaz, görüldüğünde ödenir.<sup>46</sup> Çekler toplum teamülünde, örfünde ve kültüründe kâğıt para konumundadır, havale ve ciro edilerek piyasada para gibi tedavül olur. Her devlet çek hakkında koruyucu kanunlar çıkarmıştır. Karşılıksız çek kesilmesi, büyük suçlardan sayılmış ve cezai müeyyideler<sup>47</sup> konulmuştur. Buna göre aracı bankanın çekteki ödenecek olan kıymeti havale etmek isteyen kimseye teslimi, sarf aktinin bedelinin akit meclisinde ödenmesi konumundadır. Yani çek evrakının kabzı, çekin garanti ettiği meblağın kabzı gibidir.<sup>48</sup> Kabzı örfü dikkate alarak değerlendirdiğimizde mülkiyetin nakli konusunda çek, paranın mülkiyetini banka vasıtasıyla cari hesaba geçiren önemli bir unsurdur.<sup>49</sup>

Çekteki meblağın tesliminde esas olan ödeme emridir. Ödeme emri bir çeşit havale işlemidir. Müşteriye ödenecek meblağ zikredilerek bir ödeme emri yazılır. Ödeme emrini teslim alan müşteri, bankanın herhangi bir şubesine giderek elindeki ödeme emrini sunar

<sup>43</sup> Atıcı, s. 369, 370; Poroy-Tekinalp, s. 257-260.

<sup>44</sup> TK. m. 694/1.

<sup>45</sup> Atıcı, s. 369, 370; Poroy-Tekinalp, s. 257-260.

<sup>46</sup> Poroy-Tekinalp, s. 252.

<sup>47</sup> md. 6, Muhatap banka, süresinde ibraz edilen çekin karşılığının bulunmaması halinde her çek yaprağı için üç yüz milyon liraya kadar ve kısmen karşılığının bulunması halinde ise bu miktarı her çek yaprağı için üç yüz milyon liraya tamamlayacak biçimde ödeme yapmakla yükümlüdür. bkz. Nisan 2003 Tarihli resmi gazete, Sayı: 25074, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasından Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi ve Çek Hamillerinin Korunması Hakkında Kanuna İlişkin Tebliğ, (Sıra No: 2003/1). md. 13.- 7. madde gereğince banka tarafından yapılan ihtar aldı ve almış sayıldığı tarihten itibaren on gün içinde geçerli bir sebebe dayanmaksızın çek defterini geri vermeyenlere, ilgili bankanın ihbarı üzerine üç yüz elli milyon liradan üç milyar liraya kadar ağır para cezası verilir. İlgili banka bu ihbarı yapmakla yükümlüdür. 16. madde gereğince hükmolunan yasaklama süresi içinde çek hesabı açtıranlara bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası verilir. Hakkında yasaklama kararı verilmiş kişilere yasaklama süresi içinde çek hesabı açan bankalara bir milyar liradan beş milyar liraya kadar ağır para cezası verilir. md. 12.- 3167 sayılı kanunun 14. maddesi başlığı ile birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir. Yetkili olmadığı halde çek defteri basanlar ve bastıranlar: md. 14.- Çek defteri basmaya veya bastırmaya kanunen yetkili kılınanlar dışında çek defteri basanlara ve bastıranlara iki yıldan beş yıla kadar hapis ve üç yüz elli milyon liradan üç milyar liraya kadar ağır para cezası verilir. bkz. Kanun no. 4814, Kabul Tarihi: 26. 2. 2003.

<sup>48</sup> Sübeyti, s. 656; el-Meni', s. 257-260.

<sup>49</sup> el-Meni', s. 690.



ve parasını alır.<sup>50</sup> Çekin ödenmesi için belirli bir zaman yoktur, hamil çeki ne zaman ibraz ederse o zaman çek ödenir. Bu nedenle keşide tarihinden önce ibraz edilen çek ödenmelidir.<sup>51</sup>

Çekin kabzında birtakım riskler bulunacağı hakkında; yazılan çekin hesapta karşılığı olmayabilir veya karşılığı yeterli miktarda olmayabilir. Böyle bir durumda teslim tesellüm tamam olmaz ya da ertelenmiş olur. Sarf akdinde ise karşılıklı kabzın gerekliliği temel unsurdur. Ayrıca yazıldıktan sonra çek iptal edilebilir. Çek hesap sahibinin bankaya yazdığı ihbar mektubuna göre bozdurulur. Bankanın ihbar mektubuna göre çekin karşılığını ödememe veya ödemeyi tehir etme ihtimali vardır.<sup>52</sup> Fakat çek için söz konusu olan bu ihtimaller para için de muhtemeldir. Para da sahte olabilir ve insan bunu fark edemeyebilir. Bu durumda temel olan devlet müeyyidesiyle karşılıksız çek ve sahte para karşısında cezaları uygulayarak tarafların korunmasıdır. Bu ve benzeri riskler her türlü ticari ve sosyal işlemler için muhtemeldir.<sup>53</sup>

Sonuç olarak çekin kabzı, sarf akdinde semenin kabzı konumundadır. Çek akit meclisinde paranın peşin olarak ödenmesi gibidir.<sup>54</sup> “Havale kabz yerindedir”; “havale, teslim gibidir”,<sup>55</sup> şeklindeki kaideler de hükmü teyit etmektedir. Zira Hanbelîlere göre havale kabz için yeterlidir. Onlar; havale yapan kimseyi havale edilen kimseye borcunu ödemiş olarak kabul ederler. Mesela mükatebe anlaşması yapılan bir köle, taksitini efendisine havale etmiş olsa borcunu ödemiş olur ve zimmeti borçtan kurtularak köle olmaktan çıkar.<sup>56</sup>

Görüldüğü gibi çek, paranın mülkiyetinin banka aracılığıyla hesaba aktırılmasının temel unsurlarından biridir. Şayet toplumun örfü paranın mülkiyetinin bu şekilde geçmesi doğrultusunda olursa, çekin kabzı da paranın kabzıdır.<sup>57</sup> Bu durumda paranın nakli, hakiki şahsiyet tarafından değil de hükmi şahsiyet aracılığıyla gerçekleşmektedir. Para nakli bankanın bizzat kendisiyle yapılabileceği gibi ödemenin yapılması istenilen bölgedeki şubesinden de istenilebilir.<sup>58</sup> Her çağın ve her malın kendine özel bir kabz şekli bulunmaktadır. Çek de semenilik özelliği taşıyan bir evrak olmasından dolayı semenin akit meclisinde karşılıklı kabzedilmesinden farkı yoktur.<sup>59</sup>

## Sonuç

İslam dininin özü ve tabiatı gereği toplumsal işleyişin aynı zamanda ticari işlemlere sirayeti sebebiyle ticaret alanında da birtakım standartlar ve prensipler konulması gerekmektedir. Zira ticaret muameleatin kapsamında dinin hüküm koyduğu önemli sahalardan biridir.

Küreselleşmenin bir gereği olan ekonomik gelişmeler değişik formatlarda önümüze çıkmaktadır. Bu pek önemli değildir asıl olan internet ortamında akitleşme, dijital ödeme şekilleri ve benzeri uygulamaları ve teknolojik yenilikleri Müslümanların kendi değeri potasında değerlendirerek küresel ekonominin uygulamalarından uzak kalmaması

<sup>50</sup> Havarî, *a.g.e*, V, 404.

<sup>51</sup> Atıcı, s. 372.

<sup>52</sup> bkz. Sâlûs, s. 167-175; Sübeytî, s. 656.

<sup>53</sup> bkz. Sâlûs, s. 167-175; Sübeytî, s. 657.

<sup>54</sup> Bâz, s. 101.

<sup>55</sup> İbn Kudâme, IV, 578.

<sup>56</sup> bkz. Sâlûs, s. 167-175; Sübeytî, s. 658.

<sup>57</sup> Sâlûs, s. 165.

<sup>58</sup> Caîd, s. 368.

<sup>59</sup> Bâz, s. 102.

## İSLAM HUKUKU AÇISINDAN AKREDİFLİ İŞLEMLER VE KAMBIYO

gerekir. Bu yeni uygulamaları ve teknik yöntemleri geçmişi de ihmal etmeden doku uyumu sağlayarak pratiğe dökmek zordur. Çünkü değişimler ve gelişmeler toplu deneyimlerle oluşmaktadır.

İslam toplumu kendisini borsa, döviz, kambiyo işlemleri, bankacılık işlemleri gibi ticari işlemlerden vareste olması düşünülemez. Ancak burada fakihlerin fıkhi terimlerin içini boşaltmadan vahiy merkezli olarak küresel ekonomik gelişmelerden kendimizi tecrit etmeden, ölçülü, pratik ve dengeli bir şekilde yaklaşarak çözümler ortaya koyması gerekir. Zira Kur'an-ı Kerim ve Hadisler ekonomik alanlarda da çözümlere temel teşkil edecek genel-geçer prensipler koymuştur. Bu genel geçer prensipler ışığında internet, elektronik ortam, dijital mallar ve hizmetler, banka, borsa, kıymetli evraklar ve benzeri birçok iktisadi faaliyet gerçekleştirilmesi mümkündür. İslam hukuku bu tür ekonomik değişimlerden uzak ve habersiz değildir.

Kavramların anlamını yerli yerince kullanmak ve maksat konularından haberdar olmak modern ticari işlemlerin İslam toplumunda da rahatlıkla aktivitesini sağlayacaktır. Mesela bankacılık işlemlerinde ödenen bedel; faiz olarak alınmadıkça bankanın veya işlem yapan kuruluşun internet ağ bağlantısından, elektronik erişiminden, memurlarının iş gücü ve yeteneğinden, para veya değerli evraklarının güvenle transferinden, iş yerinin sahip olduğu (elektrik, klima, doğalgaz, bilgisayarlar, yazıcılar vb.) imkanlardan faydalanma olarak kabul edilebilir. Nitekim bu imkanlardan faydalanmayı istisna akdinde olduğu gibi icare kapsamında değerlendirilmesi mümkündür.

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki; günümüze kadar İslam ekonomisiyle ilgili çalışmaların denenme ve pratiğe dökülme imkanının olmaması ve sadece doktrin seviyesinde kalmış olması İslam hukuku için bir dezavantaj olmuştur.

## Kaynakça

- Abdullah, Muhammed, "el-Kabz", *MMFİ*, Mekke 1990.
- Akın, Cihangir, *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*, İstanbul 1986.
- Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, İstanbul 1330.
- Askalânî, İbn Hacer, *Buluğu'l-merâm min edilleti'l-ahkâm*, Beyrut, ts.
- Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *el-Binâye fi Şerhi'l-Hidâye*, Beyrut 1980.
- Bayındır, Servet, *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, İstanbul 2005.
- Bâz, Selim Rüstem, *Şerhü'l-Mecelle*, Beyrut 1986.
- Beğavî, Muhammed el- Hüseyin b. Mesûd, *Şerhu's-sünne*, Beyrut 1983.
- Behûtî, Mansur b. Yunus, *Keşşâfu'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'*, Beyrut 1982.
- Bekî, Abdülaziz, *İslamda Modern Ticari Meseleler*, Kayseri 1996.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslamiyye ve Istilahâtı Fıkhıyye Kamusu*, İstanbul 1986.
- Bölükbaşı, Senem, *Akreditifli İşlemlerde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir İnceleme*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Uluslararası İşletmecilik Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008
- Bozkurt, Sevgi, *Akreditif Uygulamaları*, Ankara 2006.
- Caîd, Setr b. Şevâb, *Ahkâmu'l-evrakî'n-nakdiyye ve't-ticariyye fi'l-fıkhü'l-İslamî*, Taif 1993.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, yy., 1917.
- Çizakça, Murat, *Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları*, İstanbul 1993.
- Darîr, Sıddîk Muhammed el-Emîn, "Kabz", *MMFİ*, Mekke 1990.
- Ebû Dâvud, Süleyman es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvud*, Beyrut: Dâru'l-Kütüb'ül-İlmiyye 1996.
- Hammad, Nezih Kemâl, "el-Kabzu'l-hakîkî ve'l-hükmi", *MMFİ*, Mekke 1990.
- Haraşî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Mâlikî, *el-Harâşî alâ Muhtasarı Sîdî Halîl*, Beyrut ty.
- Havarî, Seyyid, *İslam Bankaları İçin İlmî ve Amelî Ansiklopedik Rehber*, trc. Nihat Yazar, İstanbul, ts.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz, *Haşiyetü Reddî'l-muhtar alâ'd-Dürri'l-muhtâr*, İstanbul 1984.
- İbn Hazm, Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, Beyrut ty.
- İbn Kudâme, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni*, Beyrut 1992.
- İbn Mâze, Mahmud b. Ahmed b. Abdülaziz b. Ömer el-Buhârî, *Muhitu'l-Burhânî fi'l-fıkhî'n-Nu'mânî*, Riyad 2004.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Kurtubî, *Bidayetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesid*, Beyrut 1997.
- İmregün-Omağ-Tekil, *Ticaret Hukuku*, Eskişehir 2001.
- Kahf, Monzer, "İslami Bankacılık ve Kalkınma", *İslami Araştırmalar Dergisi*, trc. Mustafa Acar, Cilt/Vol.: 16, Sayı/No: 4, Ankara 2003.
- Karadâğî, Ali Muhyiddin, "el- Kabz", *MMFİ*, sy. VI/1, Mekke 1990.
- Karadâvî, Yûsuf, *Bey'u'l-murâbaha li'l-âmiri bi's-şirâ kemâ tücrîhi'l-mesârifi'l-İslamiyye*, Kahire 1987.
- Kâsânî, Alaüddin Ebû Bekir b. Mes'ud, *Bedâi'u's-sanâi fi tertibi's-şeraî'*, Beyrut, ty.
- Köse, Saffet, *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile*, İstanbul 1996.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddin Yahya b. Şeref b. Nuri, *Kitâbu'l-Mecmu' şerhi'l-Mühezzeb*, Riyad 2003.
- Poroy-Tekinalp, Reha-Ünal, *Kıymetli Evrak Hukuku Esasları*, İstanbul 2010.
- Rifaî, Fadi Muhammed, *el-Masarifu'l-İslamiyye*, Beyrut 2004.
- Saeed, Abdullah, Abdullah, *Islamic Banking and Interest*, ed. Bernard Weiss, Rund Peters, Leiden, E. J. Brill, 1996
- Sâlûs, Ali Ahmed, *en-Nukûd ve istibdalü'l-umlât*, Kuveyt 1985.
- Schact, Joseph, *An Introduction to Islamic Law*, trc. Dağ, Mehmet/Şener, Abdulkadir, Ankara 1986.
- Serahsî, Şemsu'l-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebsût*, İstanbul 1983.
- Sübeytî, Suud b. Mes'ud, "Kabz", *MMFİ*, Mekke 1990.
- Şa'bân, Zekiyüddin, *Usulü'l-fıkh*, (trc. Dönmez, İ. Kâfi) Ankara 1996.
- Şâfîî, Muhammed b. İdris, *Kitâbu'l-Üm*, Kahire 1961.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylü'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr*, Kahire 1993.
- Tantavî, Muhammed Seyyid, *Muamelâtu'l-bunûk ve ahkâmuhâ's-şer'iyye*, Kahire 1997.
- Todd, Paul, *Bills of Lading and Bankers' Documentary Credits*, 3rd edition, Lloyd's of London Press Ltd., London, 1998. PDF ulaşım tarihi 28.09.2021, [https://inter-droitetaffaires.com/wp-content/uploads/2020/04/null.pdf1\\_.pdf](https://inter-droitetaffaires.com/wp-content/uploads/2020/04/null.pdf1_.pdf)
- Pekcan, Erdoğan-Üçdal, Erol, *Bankalarda Dış Ticaret İşlemleri ve Uluslararası Kurallar*, İ.Ü. Yayın No:3679, Yükseköğretim Yayın No: 2, İstanbul 1992.
- Yılmaz, Ejder, *Hukuk Sözlüğü*, Ankara 2005.
- Zeyla'î, Fahreddin Osman b. Ali b. Mihcen, *Tebyinü'l-hakâik fi şerhi Kenzi'd-dekâik*, Beyrut 1314.

# KÂR PAYI İLE FAİZ ORANLARININ AYNI OLDUĞU ELEŞTİRİSİNE YÖNELİK ANALİTİK BİR ÇALIŞMA: FAİZ VE KÂR PAYI ORANININ KARŞILAŞTIRMASI

Serpil SUMER\*

Turan ÖNDEŞ\*\*

## Özet

Son zamanlarda İslami finans dünya genelinde araştırmacıların yoğunlaştığı çalışma alanları arasında yer almaktadır. Türkiye’de İslami finans denilince akla ilk gelen kurum katılım bankalarıdır. Türkiye’de 2005 yılından önce Özel Finans Kurumu olarak faaliyet gösteren katılım bankaları 2005 yılında yayımlanan 5411 sayılı kanunla birlikte isim değişikliğine uğrayarak katılım bankası olarak sistemde yerini almıştır. Literatürde katılım bankaları ile geleneksel banka kullanıcıları üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde; geleneksel bankaların faiz oranları ile katılım bankalarının işlemlerinde kullandığı kâr payı oranının aynı olduğu eleştirisinin yapıldığı dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın amacı katılım bankalarının kullandıkları kâr payı oranı ile geleneksel bankalar tarafından kullanılan faiz oranı arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmaktır. Çalışmada katılım bankaları tarafından kullanılan kâr payı oranları ile faiz oranlarının 2015-2021 yıllarına ait verileri derlenmiş ve Granger nedensellik analizi ile analiz edilmiştir. Yapılan Granger nedensellik analizi sonucunda TL cinsinden faiz oranı ile kâr payı oranı arasında nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle faiz oranında meydana gelecek meydana gelecek bir değişim kâr payı oranında meydana gelecek değişimin de nedeni olacaktır. Çalışma sonucunda bu iki oranın farklı seyrettiğini beş yıllık veriler analiz edilerek ve grafik gösterim ile ortaya konmuştur. Bu çalışmanın katılım bankalarına yönelik sıklıkla yapılan eleştirinin ele alınması ve bu konunun olası nedenleri üzerinde düşünülmesi bakımından İslami finans literatürü için önemli olduğu düşünülmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Faiz Oranı, Kâr Oranı, Katılım Bankacılığı, Granger Nedensellik Analizi

## Abstract

Recently, Islamic finance is among the fields of study that researchers around the world have concentrated on. When it comes to Islamic finance in Turkey, the first institution that comes to mind is participation banks. Participation banks operating as Private Finance Institutions in Turkey before 2005 underwent a name change with Law No. 5411 published in 2005 and took their place in the system as participation banks. When the studies on participation banks and traditional bank users in the literature are

\* Arş.Gör.Dr., Atatürk Üniversitesi, Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, [serpil.sumer@atauni.edu.tr](mailto:serpil.sumer@atauni.edu.tr), Orcid-Id: 0000-0001-8452-0393

\*\* Prof.Dr.,Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü [tondes@atauni.edu.tr](mailto:tondes@atauni.edu.tr),Orcid-Id: 0000-0001-6580-7372

## KÂR PAYI İLE FAİZ ORANLARININ AYNI OLDUĞU ELEŞTİRİSİNE YÖNELİK ANALİTİK BİR ÇALIŞMA: FAİZ VE KÂR PAYI ORANININ KARŞILAŞTIRMASI

examined; the criticism that the interest rates of traditional banks and the profit share rates used by participation banks in their transactions are the same is remarkable. This study aims to investigate the causality relationship between the profit share rate used by participation banks and the interest rate used by traditional banks. In the study, the data of profit share rates and interest rates used by participation banks for the years 2015-2021 were compiled and analyzed with Granger causality analysis. As a result of the Granger causality analysis, a causal relationship was found between the TL interest rate and the profit share rate. In other words, a change in the interest rate will also be the cause of the change in the profit share rate. As a result of the study, it has been revealed that these two rates are different by analyzing the five-year data and showing them graphically. It is thought that this study is important for the Islamic finance literature in terms of addressing the frequent criticism of participation banks and considering the possible reasons for this issue.

**Keywords:** Interest Rate, Profit Rate, Participation Banking, Granger Causality Analysis

### 1. Giriş

Fon talebi ve arzına aracılık etmesi bakımından bankalar, finansal sistem içerisinde önemli bir yere sahiptir. Dini, sosyal, siyasi ve ekonomik sebepler finansal sistemin temel taşlarından olan bankaların çeşitlenmesine yol açmıştır. İslami bankacılık da söz konusu banka çeşitleri arasında yer almaktadır. İslami prensipler üzerine inşa edilen ve dünyada genelinde İslami bankacılık ya da faizsiz bankacılık olarak faaliyet gösteren bankalar Türkiye’de katılım bankası olarak adlandırılmaktadır.

Katılım bankalarında yapılan işlemlerde faizin kullanılması kesinlikle yasaktır. Faizin kullanılmaması katılım bankalarını geleneksel bankalardan ayıran en ayırt edici özelliğidir. Geleneksel bankalarda yapılan işlemlerde faiz kullanılırken katılım bankalarında kullanılmamaktadır. Katılım bankalarının yaptıkları işlemlerin temel esası ticarete dayanmaktadır. Katılım bankaları müşterilerinin talep ettikleri ürün ya da hizmeti kendi namına satın alarak üzerine kâr payı ekleyerek vadeli olarak satmaktadır. Ödeme müşteriye değil satın alınan kişiye yapılmaktadır. Böylece banka müşteri tarafından talep edilen mal ya da hizmeti kendi namına satın alarak müşterisine satmaktadır. Geleneksel bankalarda ödeme talepte bulunan müşteriye yapılmakta talep edilen mal ya da hizmetin karşılığı aranmamaktadır (Albayrak ve Özsoy,2019: 85-86).

Katılım bankaları, 2005 yılından önce Türkiye’de Özel Finans Kurumu olarak faaliyet gösterirken 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nun 2005 yılında yayınlanmasının ardından isim değişikliğine uğrayarak bugünkü ismini almıştır (Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2020). Tarihsel süreç içerisinde katılım bankalarının temeli 1984 yılında Özel Finans Kurumu olarak atılmıştır. 2001-2009 yılları arası Türkiye’de katılım bankaları için durgunluk dönemi olmuş, 2010 yılından sonra katılım bankalarının Türkiye’deki gelişim süreci hızlanmıştır (Katılım Bankacılığı Strateji Güncelleme Raporu 2021-2025).

Geleneksel bankalar ile katılım bankalarının çalışma prensipleri açısından fark bulunmasına rağmen katılım bankaları çeşitli eleştirilere maruz kalmaktadır. Bu eleştirilerden en dikkat çeken ise katılım bankaları tarafından kullanılan kâr payı oranları ile geleneksel bankalar tarafından işlemlerde kullanılan faiz oranının aynı olduğu düşüncesidir. Kâr payı oranları ile faiz oranlarının hemen hemen aynı seviyede olmasından dolayı bazı bireyler katılım bankalarının geleneksel bankalar ile aynı

olduğunu, aralarındaki farkın ise isim değişikliğinden ibaret olduğunu ileri sürmektedirler (Sekreter vd., 2012: 15).

Bu çalışmanın amacı katılım bankalarının kâr payı oranı ile geleneksel bankalar tarafından kullanılan faiz oranı arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda kâr payı oranları ile faiz oranları arasındaki ilişkiyi araştırmak için nedensellik analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda TL cinsinden mevduat faiz oranından kâr payı oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi ile USD cinsinden kâr payı oranından mevduat faiz oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmanın aynı alandaki benzer çalışmalardan farkı kâr payı ve mevduat faiz oranlarının TL, USD ve EURO cinsinden ele alınmasıdır. Çalışmanın katılım bankalarının geleneksel bankalardan farklı olmadığını düşünenler için alternatif bir bakış açısı oluşturacağı düşünülmektedir. Nitekim mevduat faiz oranı kâr payını etkilerken kâr payı oranı da faiz oranını etkilemektedir.

## **2. Literatür Taraması**

Katılım bankalarının kullandıkları kâr payı oranı ile geleneksel bankaların kullandıkları faiz oranının birbirlerini etkileme durumları ya da her iki oranın neden benzer şeklide artıp azaldığı merak konusu olmuş ve literatürde çalışma konusu olarak yerini almıştır. Konu ile ilgili yapılmış çalışmalar incelendiğinde sıklıkla her iki oran arasındaki nedensellik ilişkisi üzerine çalışmalar yapılmıştır (Ata vd., 2016; Yüksel vd., 2017; Kolukısa, 2018; Çonkar ve Gökgöz, 2021; Yılmaz, 2021).

Kofoğlu (2020), çalışmasında kâr payı, enflasyon ve faiz oranı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Kofoğlu, Toda-Yamamoto nedensellik analizi sonucunda enflasyon ve faiz oranı ile kâr payı arasında nedensellik ilişkisi bulunduğunu belirtmiştir. Çalışma kapsamında kâr payı oranları kullanılan Albaraka, Kuveyt Türk ve Türkiye Finans katılım bankalarının kâr payı oranlarının belirlenmesinde enflasyon ve faiz oranını dikkate aldıklarını göstermektedir.

Tura ve Kaya (2019), faiz oranı ile kâr payı oranı arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu belirtmişlerdir. Katılım bankası müşterilerinin fon kullanma yöntemlerinde sıklıkla murabahayı kullanmalarının kâr payı oranlarının faiz oranlarından etkilenmesinin nedeni olabileceğini ileri sürmüşlerdir.

Literatürde yapılan nedensellik analizlerinden farklı olarak Avcı ve Aktaş (2015), kâr payı oranları ile faiz oranlarının birbirine yakın seyretmesinin nedenini trend analizi ile araştırmışlardır. 2010-2014 dönemi için Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının kâr payları ile mevduat bankalarının kullandıkları faiz oranının trend analizi sonucunda her iki oranın hemen hemen aynı seviyede olduğunu belirtmişlerdir. Oranların eşit olmasının nedeni olarak ise katılım bankası müşterilerinin sıklıkla murabaha yöntemi ile fon kullanmaları olarak ifade etmişlerdir.

Chowdhury ve Rahman (2014), Bangladeş’te faaliyet gösteren İslami bankaların kâr payı oranları ile geleneksel bankaların mevduatlar için açıkladığı faiz oranını karşılaştırmışlardır. Yaptıkları karşılaştırma sonucunda geleneksel bankaların açıkladıkları faiz oranının hem İslami bankaların hem de geleneksel bankaların kârlılıkları üzerinde negatif yönde bir etki oluştururken, İslami bankalar tarafında açıklanan kâr payı oranının bankaların kârlılıklarını pozitif yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Ayrıca; İslami bankaları dini inançlarından dolayı tercih eden katılımcıların geleneksel bankalar daha

**KÂR PAYI İLE FAİZ ORANLARININ AYNI OLDUĞU ELEŞTİRİSİNE YÖNELİK ANALİTİK BİR  
ÇALIŞMA: FAİZ VE KÂR PAYI ORANININ KARŞILAŞTIRMASI**

yüksek oranda faiz oranı verseler bile tercih etmeyeceklerini söylediklerini belirtmişlerdir.

### 3. Veri Seti

Bu çalışmada katılım bankaları tarafından dağıtılan kâr payı oranı ile geleneksel bankaların mevduat faiz oranları arasındaki nedensellik ilişkisi ele alınmıştır. Çalışma kapsamında 01/01/2015-01/04/2021 dönemlerine ait veriler Türkiye Katılım Bankaları Birliği ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'ndan derlenmiştir. Literatürde konu ile ilgili çalışmalarda sıklıkla kâr payı oranı verilerinin 1 aylık, 3 aylık, 6 aylık ve yıllık olarak ele alındığı görülmektedir (Sekreter vd., 2012; Ata vd., 2016). Bu çalışmada literatürden farklı olarak veriler yıllık olarak TL-USD-EURO cinsinden ele alınmıştır. Analizde kullanılan değişkenler ve açıklamaları Tablo 1'de sunulmuştur.

**Tablo 1. Değişkenlerin Simgesi ve Açıklaması**

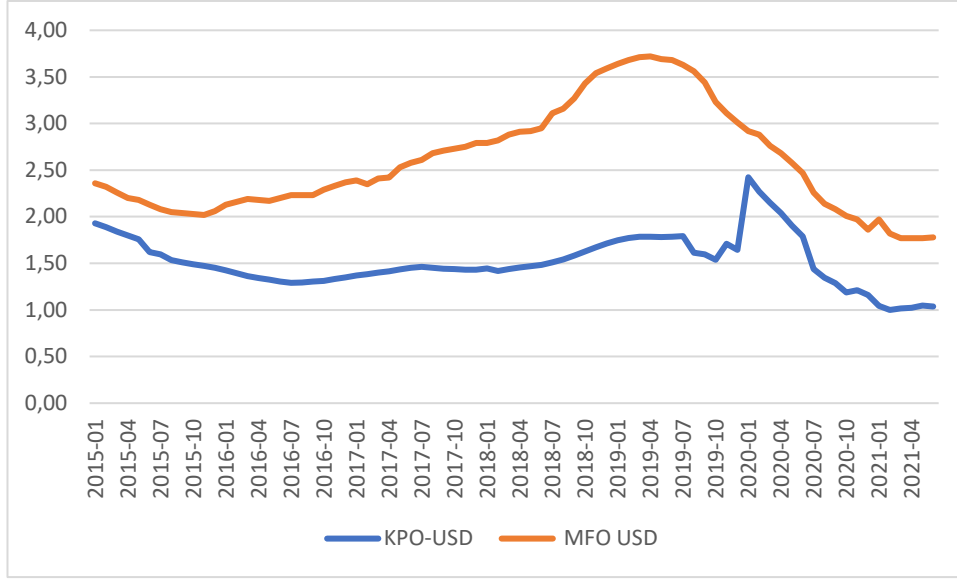
Değişken	Açıklaması
MFO <sub>EURO</sub>	Mevduat Faiz Oranı (Euro hesap)
MFO <sub>TL</sub>	Mevduat Faiz Oranı (TL hesap)
MFO <sub>USD</sub>	Mevduat Faiz Oranı(USD hesap)
KPO <sub>EURO</sub>	Kar Payı Oranı (Euro hesap)
KPO <sub>TL</sub>	Kar Payı Oranı(TL hesap)
KPO <sub>USD</sub>	Kar Payı Oranı(USD hesap)

Geleneksel bankaların ve katılım bankalarının 01/01/2015-01/04/2021 tarihleri arasında müşterilerine sundukları USD-TL-EURO cinsinden mevduat faiz oranı ve kâr payı oranları sırası ile Şekil 1, Şekil 2 ve Şekil 3'te sunulmuştur.

Şekil 1'de 2015-2021 tarihlerinde seyreden dolar mevduat hesaplarına ödenen TCMB mevduat USD faiz oranları ile katılım bankalarının verdiği USD kâr payı oranları karşılaştırılmıştır. Şekil 1'e göre; USD kâr payı oranları ile USD mevduat faiz oranlarında meydana gelen artış ve azalışların bu yıllardaki seyri görülmektedir. Şekil 1'de açıkça görüleceği üzere USD mevduat faiz oranları, bu aynı dönemlerde katılım bankalarının dağıtılan USD kâr payı oranından farklı seyretmekte olup, (Faizle kâr payının ne farkı var ki, her ikisi de aynı) diye görüş belirtenlerin sübjektif bir kanaat belirttikleri, USD bazlı getiride her ikisinin farklı seyrettiği görülmektedir. Mevduat faiz oranlarının, 2015 yılında %2.5 civarından başlayıp, 2018-2019'lu yıllarda % 3.5 % 4 bandına kadar yükseldiği, 2020 – 2021 yıllarında ise % 2'nin altına doğru gerilediği görülmektedir.

USD kâr payı ise, 2015 yılında % 2gibi başlayıp, 2021 yılında % 1 civarında seyretmiştir. Şekilde açıkça görüldüğü gibi bu iki oran hiç de aynı değildir. Bu dönemde USD mevduat faiz oranlarının, kâr payı oranlarından hep yukarıda olduğunu ifade edebiliriz.

Bankaların döviz rezerv ihtiyaçlarına dayalı olarak bu oranlar bu şekilde seyretmiş denilebilir.



Şekil 1. Oranların USD Bazında Karşılaştırması

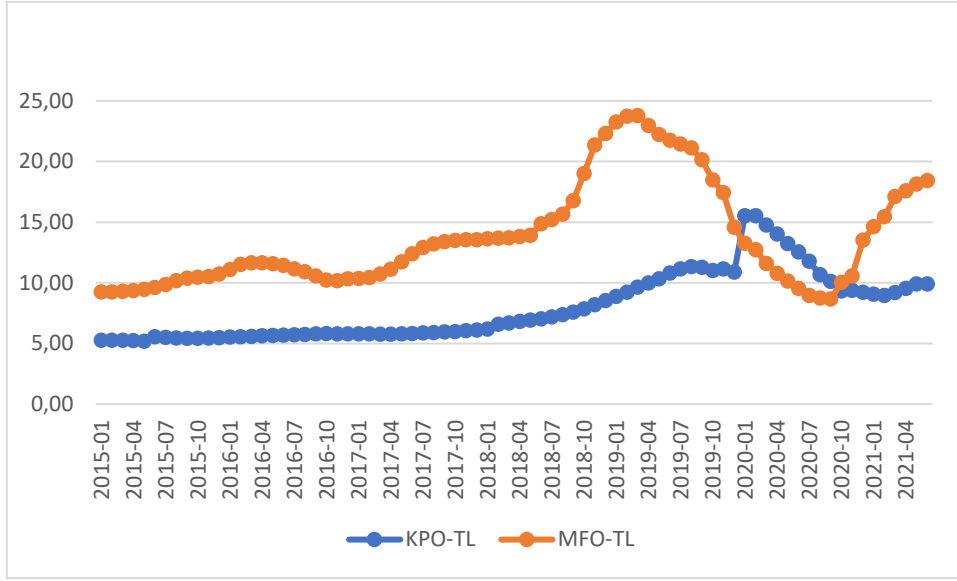
Şekil 2’de 2015-2021 tarihlerinde seyreden dolar mevduat hesaplarına ödenen TCMB TL mevduat faiz oranları ile katılım bankalarının verdiği TL kâr payı oranları karşılaştırılmıştır. Şekil 2’de TL kâr payı oranları ile TL mevduat faiz oranlarında meydana gelen artış ve azalışların bu yıllardaki seyri görülmektedir. Şekil 2’de açıkça görüleceği üzere TL mevduat faiz oranları, bu aynı dönemlerde katılım bankalarının dağıtılan TL kâr payı oranından farklı seyretmekte olup, (Faizle kâr payının ne farkı var ki, her ikisi de aynı) diye görüş belirtenlerin subjektif bir kanaat belirttikleri, TL bazlı getiride her ikisinin farklı seyrettiği görülmektedir. Mevduat faiz oranlarının, 2015 yılında % 10 civarından başlayıp, 2018-2019 lu yıllarda % 24 oranına gelmesi, 2019’dan sonra ise aşağı yönlü değişim göstermiş 2020 de % 10’un altına düşmüş, 2021 de tekrar yükselmeye başlamış olup, % 19 civarında olup yükselen trendini sürdürmüştür.

TL kâr payı ise, 2015 yılında % 5 gibi başlayıp, 2018 yılına kadar aynı devam etmiş, 2018 yılında yükselmeye başlamış, 2020 yılında % 15 oranını biraz geçmiş, hemen ardından düşüş trendini göstermiştir. 2021 yılında % 10 civarındadır. Şekilde açıkça görüldüğü gibi bu iki oran hiç de aynı değildir. Bu dönemde TL mevduat faiz oranlarının, kâr payı oranlarından hep yukarıda olduğunu ifade edebiliriz.

Bu durum ekonominin genel gidişatı ile enflasyonun etkisinin yansıması ile olabileceği gibi aynı zamanda bankaların TL rezerv ihtiyaçlarına dayalı olarak böyle seyretmiş denilebilir.



**KÂR PAYI İLE FAİZ ORANLARININ AYNI OLDUĞU ELEŞTİRİSİNE YÖNELİK ANALİTİK BİR  
ÇALIŞMA: FAİZ VE KÂR PAYI ORANININ KARŞILAŞTIRMASI**

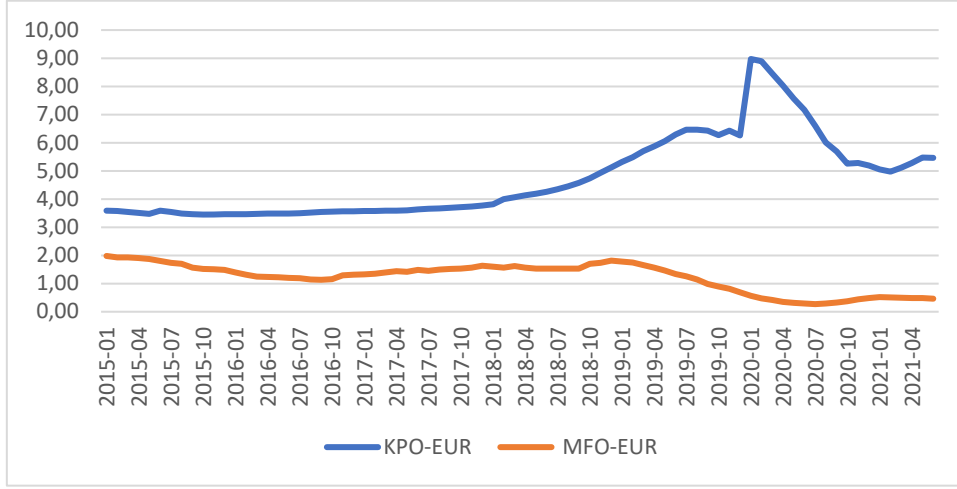


**Şekil 2. Oranların TL Bazında Karşılaştırması**

Şekil 3’de 2015-2021 tarihlerinde seyreden Euro mevduat hesaplarına ödenen TCMB mevduat Euro faiz oranları ile katılım bankalarının verdiği Euro kâr payı oranları karşılaştırılmıştır. Şekil 3’e göre; Euro kâr payı oranları ile Euro mevduat faiz oranlarında meydana gelen artış ve azalışların bu yıllardaki seyri görülmektedir. Şekil 3’de açıkça görüleceği üzere Euro mevduat faiz oranları, bu aynı dönemlerde katılım bankalarının dağıtılan Euro kâr payı oranından oldukça düşük düzeyde farklılıkla seyretmekte olup, (Faizle kâr payının ne farkı var ki, her ikisi de aynı) diye görüş belirtenlerin subjektif bir kanaat belirttikleri, Euro bazlı getiride her ikisinin farklı seyrettiği görülmektedir. Euro mevduat faiz oranlarının, 2015 yılında %2 civarından başlayıp, 2018-2019’lu yıllarda % 1’in altına gerilediği görülmektedir.

Euro kâr payı ise, 2015 yılında % 4 gibi başlayıp, 2020 yılında % 9 oranına kadar yükselmiş ve 2021 yılında % 5.5 civarında seyrettiği görülmektedir. Şekilde açıkça görüldüğü gibi bu iki oran hiç de aynı değildir. 2020 yılında Euro mevduat faiz oranları düşüş eğilimindeyken, Euro kâr payı oranlarının % 9 oranına çıkması, farklılığın büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Bu dönemde Euro kâr payı oranlarının, mevduat faiz oranlarından hep yukarıda olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Ekonomik gerekçeler yanında bankaların döviz rezerv ihtiyaçlarına dayalı olarak bu oranlar bu şekilde seyretmiş denilebilir.



Şekil 3. Oranların TL Bazında Karşılaştırması

#### 4. Analiz Ve Bulgular

Analize başlamadan önce ilk olarak serilerin durağanlığına bakılmıştır. Serilerin durağanlığını sınamak için Philip-Perron birim kök testi yapılmış ve test sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

$H_0$ : Serilerde birim kök mevcuttur.

$H_1$ : Serilerde birim kök yoktur.

Tablo 2. Philip-Perron Birim kök testi

Değişken	Düzyer Seviye		Birinci Seviye Fark	
	t-değeri	Olasılık değeri	t-değeri	Olasılık değeri
MFO <sub>EUR</sub>	- 1,0386	0,7356*	- 4,2325	0,0011*
MFO <sub>TL</sub>	- 1,7184	0,4181*	- 3,4512	0,0121*
MFO <sub>USD</sub>	- 0,8100	0,8105*	- 3,9472	0,0028*
KPO <sub>EUR</sub>	- 1,2815	0,6344*	- 7,6065	0,0000*
KPO <sub>TL</sub>	- 1,1919	0,6743*	- 7,4382	0,0000*
KPO <sub>USD</sub>	- 1,9732	0,2979*	- 8,7135	0,0000*

**KÂR PAYI İLE FAİZ ORANLARININ AYNI OLDUĞU ELEŞTİRİSİNE YÖNELİK ANALİTİK BİR  
ÇALIŞMA: FAİZ VE KÂR PAYI ORANININ KARŞILAŞTIRMASI**

**\*%5 önem düzeyi**

Tablo 2'ye göre analize dahil edilecek değişkenlerde düzey seviyede birim kök bulunmaktadır. Serileri durağanlaştırmak için birinci dereceden farkları alınarak tekrarlanan birim kök testi sonucunda serilerin durağan olduğu gözlemlenmiştir.

Granger nedensellik analizi; X ve Y değişkeni arasındaki nedensellik ilişkisini göstermekle birlikte, X'in Y'nin Granger nedeni olması durumunda X'te meydana gelecek değişim Y'de meydana gelecek değişimden önce olmaktadır (Köse,2018: 126). Böylece, X'in değerinin önceden belirlenmesi Y'nin değeri hakkında bilgi verecektir. Değişkenler arasındaki nedensellik: ilişkisini araştırmak için Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

H<sub>0</sub>: Değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

H<sub>1</sub>: Değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

**Tablo 3. Granger Nedensellik Analiz Sonucu**

<b>Değişkenler</b>	<b>F-Değeri</b>	<b>Olasılık Değeri</b>	<b>Karar</b>	<b>İlişkinin Yönü</b>
MFO <sub>EURO</sub> - KPO <sub>EURO</sub>	0.93799	0.4751	H <sub>0</sub> kabul.	————
MFO <sub>TL</sub> - KPO <sub>TL</sub>	3.34277	0.0068*	H <sub>0</sub> ret.	————>
MFO <sub>USD</sub> - KPO <sub>USD</sub>	1.92662	0.0917	H <sub>0</sub> kabul.	————
KPO <sub>EURO</sub> - MFO <sub>EURO</sub>	0.39811	0.8773	H <sub>0</sub> kabul.	————
KPO <sub>TL</sub> - MFO <sub>TL</sub>	1.93799	0.0898	H <sub>0</sub> kabul.	————
KPO <sub>USD</sub> - MFO <sub>USD</sub>	3.29489	0.0074*	H <sub>0</sub> ret.	————>

\*%5 önem seviyesi

Tablo 3'e göre; MFO<sub>EURO</sub> değişkeni ile KPO<sub>EURO</sub> değişkeni arasında ne çift yönlü ne de tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Her iki değişken içinde %5 önem seviyesinde H<sub>0</sub> hipotezi kabul edilmektedir. Bu durumda geleneksel bankaların EURO bazında dağıttıkları mevduat faiz oranı ile katılım bankalarının EURO bazında dağıttıkları kâr payı oranı gelecekte birbirlerinin değeri hakkında bilgi vermemektedir. MFO<sub>TL</sub> değişkeninden KPO<sub>TL</sub> değişkenine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Bu durumda %5 önem seviyesinde H<sub>0</sub> hipotezi reddedilerek H<sub>1</sub> hipotezi kabul edilmektedir. Gelecekte mevduat faiz oranlarında (TL bazında) meydana gelecek bir değişim kâr payı oranında meydana gelecek değişimden önce olacaktır ve MFO<sub>TL</sub> değişkeni kâr payında meydana gelecek değişim hakkında bilgi verecektir. KPO<sub>TL</sub> değişkeni ile MFO<sub>TL</sub> değişkeni

arasında nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Bu durumda %5 önem seviyesinde H0 hipotezi kabul edilmektedir.  $KPO_{TL}$  değişkeninin önceden belirlenmesinin mevduat faiz oranının (TL) gelecekteki değeri hakkında bilgi vermemektedir.  $MFO_{USD}$  ile  $KPO_{USD}$  değişkenleri arasında nedensellik ilişkisi bulunmazken;  $KPO_{USD}$  değişkeni ile  $MFO_{USD}$  değişkeni arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Böylece %5 önem seviyesinde H0 hipotezi reddedilerek H1 hipotezi kabul edilmektedir. Gelecekte kâr payı oranlarında (USD bazında) meydana gelecek bir değişim mevduat faiz oranında meydana gelecek değişiminden önce olacaktır ve  $KPO_{USD}$  değişkeni mevduat faiz oranında meydana gelecek değişim hakkında bilgi verecektir.

-1 ile +1 arasında değer alan korelasyon, iki değişken arasındaki ilişkinin yönü ve gücü hakkında bilgi vermektedir. Korelasyon değeri +1'e yaklaştıkça değişkenler arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki beklenirken, korelasyon değeri -1'e yaklaştıkça değişkenler arasında negatif yönlü güçlü bir ilişki beklenmektedir. Çalışmada ele alınan değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisinin sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

**Tablo 4. Korelasyon Analiz Sonucu**

	<b>KP</b> <b>O<sub>EURO</sub></b>	<b>KP</b> <b>O<sub>TL</sub></b>	<b>KP</b> <b>O<sub>USD</sub></b>	<b>MF</b> <b>O<sub>EURO</sub></b>	<b>MF</b> <b>O<sub>TL</sub></b>	<b>MF</b> <b>O<sub>USD</sub></b>
<b>KP</b> <b>O<sub>EURO</sub></b>	1.0 00000					
<b>KP</b> <b>O<sub>TL</sub></b>	0.9 97213	1.0 00000				
<b>KP</b> <b>O<sub>USD</sub></b>	0.9 13279	0.8 80344	1.0 00000			
<b>M</b> <b>FO<sub>EURO</sub></b>	- 0.166637	- 0.189018	- 0.027456	1.0 00000		
<b>M</b> <b>FO<sub>TL</sub></b>	- 0.035686	- 0.037839	- 0.020296	0.5 71548	1.0 00000	
<b>M</b> <b>FO<sub>USD</sub></b>	0.1 74739	0.1 65096	0.2 09572	0.4 14497	0.4 76475	1.0 00000

Tablo 4'e göre;  $KPO_{TL}$  değişkeni ile  $KPO_{EURO}$  ve  $KPO_{USD}$  değişkenleri arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki bulunmaktadır.  $KPO_{TL}$  değişkeni ile  $MFO_{EURO}$  ve  $MFO_{TL}$  değişkenleri arasında negatif yönlü zayıf ilişki bulunurken,  $KPO_{TL}$  ile  $MFO_{USD}$  değişkeni arasında pozitif yönlü zayıf ilişki bulunmaktadır.  $KPO_{USD}$  değişkeni ile  $MFO_{EURO}$  ve  $MFO_{TL}$  değişkenleri arasında negatif yönlü zayıf ilişki bulunurken,  $KPO_{USD}$  ile  $MFO_{USD}$  değişkeni arasında pozitif yönlü zayıf ilişki bulunmaktadır.  $KPO_{EURO}$  değişkeni ile  $MFO_{EURO}$  ve  $MFO_{TL}$  değişkenleri arasında negatif yönlü zayıf ilişki bulunurken,  $KPO_{EURO}$  ile  $MFO_{USD}$  değişkeni arasında pozitif yönlü zayıf ilişki bulunmaktadır. Korelasyon analizinde dikkat çeken husus sonuçların nedensellik analizi ile paralellik göstermesidir. Nitekim nedensellik

## **KÂR PAYI İLE FAİZ ORANLARININ AYNI OLDUĞU ELEŞTİRİSİNE YÖNELİK ANALİTİK BİR ÇALIŞMA: FAİZ VE KÂR PAYI ORANININ KARŞILAŞTIRMASI**

analizinde  $KPO_{USD}$  değişkeni ile  $MFO_{USD}$  değişkeni arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi kurulmuştur. Korelasyon analiz sonucunda da mevduat faiz oranı değişkenleri arasında pozitif yönlü ilişki  $MFO_{USD}$  değişkeninde gözlemlenmiştir. Korelasyon ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda kâr payı oranında (USD) artış meydana gelmesi durumunda mevduat faiz oranında (USD) da artış beklendiği söylenebilir.

### **5. Sonuç**

İslami prensipler doğrultusunda müşterilerine hizmet veren katılım bankalarının topladıkları fonlar için verilen kâr payının faiz oranları ile paralellik gösterdiği yönünde bazı eleştiriler yapılmaktadır. Hem kâr payı oranlarının hem faiz oranlarının aynı olduğu yönünde bazı görüşlere rastlanmaktadır. Çalışmamızda bu iki oranın farklı seyrettiğini 5 yıllık veriler analiz edilerek, grafik gösterimi ile ortaya konmuştur.

Katılım bankalarının topladığı fonlar ve müşterilerine kullandırdıkları fonlar bakımından geleneksel bankalardan farklılıkları bulunmaktadır. Her iki banka arasındaki en temel farklar; faiz önceden hesaplandığı için vade sonuna kadar herhangi bir değişiklik olmamakta iken kâr payı vadenin sonunda belli olmakta; faiz kredi ilişkisinden doğan fazlalık iken kâr payı ticaret (mal veya hizmet alım-satımı) veya ortaklık sonucunda ortaya çıkmaktadır. Geleneksel bankaların fon arz ve talep eden müşterilerinin kullandıkları faiz arasında ilişki bulunmamakta ve faiz oranları arasındaki farkta artış veya azalış oluşmakta iken, katılım bankalarının fon arz ve talep eden müşterilerine sundukları kâr payı birebir ilişkilidir ve aradaki fark sabittir. Geleneksel bankaların müşterilerine sundukları faiz bankanın kârlılık durumu ile ilişkili değildir. Geleneksel bankaların az ya da çok kâr etmesine bakılmaksızın faiz ödemesi vade başında hesaplanan oran üzerinden yapılırken, katılım bankalarının müşterilerine sundukları kâr payı bankanın toplam kârından ödenmektedir (TKBB,2021).

Faiz ve kâr payı arasındaki fark teorik olarak ele açıklanmasına rağmen her iki oranın benzer seviyede olmasından dolayı yapılan eleştiriler dikkate alınarak çalışmamızda bu iki oranın farklı seyrettiğini 5 yıllık veriler analiz edilerek, grafik gösterim ile ortaya konmuştur. Bu çalışmada da kâr payı oranı ile faiz oranı arasındaki ilişki nedensellik yönünden ele alınmıştır. Yapılan Granger nedensellik analizi sonucunda TL cinsinden faiz oranı ile kâr payı oranı arasında nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu faiz oranında meydana gelecek meydana gelecek bir değişim kâr payı oranında meydana gelecek değişimin nedeni olacaktır. Bu iki oran arasında bulunan nedensellik ilişkisinin nedeni geleneksel bankaların faaliyetlerinin Türk bankacılık sektöründe katılım bankalarına kıyasla daha önce başlaması olabilir. Ayrıca katılım bankaları tarafından kullanılan ve Tura ve Kaya'nın (2019) da belirttiği gibi murabaha (peşin alış-vadeli satış) yönteminin banka müşterileri tarafından sıklıkla kullanılması olabilir. Ayrıca faaliyet prensipleri farklı olmasına rağmen her iki bankanın da aynı sektör içerisinde rekabet halinde olduğu unutulmamalıdır. Bu çalışmanın dikkat çeken sonucu USD cinsinden dağıtılan kâr payı ile USD cinsinden dağıtılan faiz oranı arasında nedensellik ilişkisi bulunmasıdır. Son söz olarak denilebilir ki; 2015-2021 verilerine dayalı olarak, TL, USD ve Euro bazlı karşılaştırmada kâr payı oranları ile faiz oranları oldukça farklı seyretmiştir. Eleştirildiği gibi bu iki oran hiç de aynı olmamışlardır.

## Kanakça

Albayrak R., A., Özsoy, Ş. (2019), Katılım bankacılığı ekosistemi: paydaşlar, kurumlar ve piyasalar, Görmüş, Ş., Albayrak, A. Yabanlı, A. (Ed.), *Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı* içinde (85-86 ss.),TKBB Yayınları, <https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Yasayan-ve-Gelisen-Katilim-Bankaciligi.pdf>

Ata, H. A., Buğan, M. F. ve Çiğdem, Ş. (2016). Kar Payı Oranları İle Mevduat Faiz Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 17-28.

Avcı, T., ve Aktaş, M. (2015). Katılım Bankalarının Kar Payı Ödemeleri İle Mevduat Bankalarının Faiz Ödemelerinin Birbirlerine Yakın Olmasının Nedenlerinin Araştırılması. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4), 41-51.

Chowdhury, M. A. F., ve Rahman, S. M. K. (2014). The Effect of Conventional Bank's Interest Rate ve Islamic Bank's Profit Rate on Investment ve Return: An Empirical Investigation in Bangladesh. *Asia-Pacific Journal of Business*, 5(1), 33-41.

Çonkar, M. K., ve Gökğöz, H. (2021). Katılım Bankaları Kar Payı Oranlarını Etkileyen Faktörler: Mevduat Faiz Oranları ve Kar Payı Oranlarının Yakınlığıyla İlgili Bir Değerlendirme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 235-251.

Katılım Bankacılığı Strateji Güncelleme Raporu (2021-2025) , [https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/EY\\_TKBB\\_Katilim\\_Bankaciligi\\_Strateji\\_Guncelleme\\_Raporu\\_2021-2025\\_Turkce.pdf?v=1](https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/EY_TKBB_Katilim_Bankaciligi_Strateji_Guncelleme_Raporu_2021-2025_Turkce.pdf?v=1)

Kofoğlu, İ. H. (2020). Katılım bankaları kar payı oranlarının enflasyon ve faizle ilişkisi. Faculty Of Economics And Administrative Sciences IOCSSR International Online Conference On Social Sciences Researches 10-11 December 2020 International Online Conference On Social Sciences Researches, 40-55

Kolukısa, H. (2018). Türkiye'de katılım bankaları ve mevduat bankalarının faiz ve kar oranları ile takipteki kredi oranları arasındaki ilişkisinin belirlenmesi. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 47-70.

Sekreter, A., Soyhan, R. N., Guvercin, A., Pisgin, A., ve Tekelioglu, S. (2012). Parallelism between interest rate and profit rate: comparison of Islamic banking and conventional banking. *Journal of Business*, 1(2), 15-24.

Tura, Ü., ve Kaya, F., (2019). Katılım bankaları tarafından katılım hesaplarına uygulanan kar payı ödemeleri ile geleneksel bankalar tarafından mevduatlara uygulanan faiz oranları arasındaki ilişkisinin analizi. *Econder International Academic Journal*, 3(2), 187-202.

Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Katılım bankacılığı nedir?, Erişim adresi: <https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/TKBB-Katilim-Bankaciligi-Nedir-Brosur.pdf>

Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Tarihçe, Erişim Adresi, <https://tkbb.org.tr/sayfa/detay/tarihce-156> 30.08.2021

Yılmaz, E. (2021). Kâr payı ve faiz oranları üzerine nedensellik analizi: Türkiye ve Malezya karşılaştırması. (Yüksek Lisans Tezi, Bingöl Üniversitesi, Bingöl), Erişim adresi: <http://bnposta.bingol.edu.tr/handle/20.500.12898/5150>.

Yüksel, S., Canöz, İ., ve Özsan, M. (2017). Causality relationship between interest rate of deposit banks and profit share rate of islamic banks in turkey. *İkonomika*, 2(2), 131-148.

## TEKÂFÛL SİGORTASINDA HİBRİT MODEL

Murat ŞİMŞEK\*

Hatice Kübra PEKKIRBIZLI\*\*

**Özet:** Tekâfûl, İslâmî prensipleri esas alan bir sigorta sistemidir. Tekâfûl sigortacılığının işletilmesini sağlayan birkaç model vardır. Bunlardan biri de mudarebe ve vekaleti bünyesinde toplayan hibrit modeldir. Hibrit model, mudarebe ve vekâlet modellerinin karışımı şeklinde işlemektedir. Hibrit tekâfûl modelinde, tekâfûl operatörü katılımcıların bağışlarından belli bir yüzde alır. Bu kısım vekâlet modeline benzemektedir. Ancak aynı zamanda yatırımlardan elde edilen gelirlerin de önceden belirlenmiş yüzdesiyle pay almaktadır. Bu da mudarebe tekâfûlünü kapsayarak ortaya hibrit bir modelin çıkmasını sağlar. Konvansiyonel sigorta sistemleri; haram, faiz, kumar ve risk taşıması nedenleriyle İslami esaslara aykırı kabul edilir. Bu nedenle konvansiyonel sigorta sistemi İslami bakış açısını benimseyen kimselere yeteri kadar hitap edememektedir. Bu çalışmada hibrit tekâfûl modelinin işleyiş şekli ele alındıktan sonra bu modelin konvansiyonel sigorta sistemiyle benzer veya farklı yönlerine değinilecektir. Fıkhi açıdan mevcut sigorta sistemine göre avantajlı veya dezavantajlı olduğu yönler incelenecektir.

**Anahtar kelimeler:** İslami Sigorta, tekâfûl, mudarebe, vekalet, hibrit model.

### HYBRID MODEL IN TAKAFUL INSURANCE

Takaful is an insurance system based on Islamic principles. There are several models that enable Takaful insurance to operate. One of them is the hybrid model that combines mudaraba and proxy. The hybrid model operates as a mixture of mudaraba and proxy models. In the hybrid takaful model, the takaful operator receives a percentage of the participants' donations. This part is similar to the proxy model. However, it also receives a predetermined percentage of the income from investments. This includes mudaraba takaful and provides a hybrid model to emerge. Conventional insurance systems; It is considered contrary to Islamic principles due to haram, interest, gambling and risk. For this reason, the conventional insurance system cannot adequately address those who adopt an Islamic perspective. In this study, after considering the functioning of the hybrid takaful model, the similarities or differences of this model with the conventional insurance system will be discussed. In terms of fiqh, the advantages or disadvantages of the current insurance system will be examined.

**Keywords:** Islamic Insurance, takaful, mudaraba, power of attorney, hybrid model.

\* Prof. Dr., Karabük Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı muratsimsek@karabuk.edu.tr.

\*\* Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, hkubrapekkrbz@gmail.com

### 1. İslami Sigorta/Tekâfûl

İslami sigorta, katılım sigortası veya genellikle tekâfûl sigortası olarak bilinen bir sigorta şeklidir. Tekâfûl “Bir grup şahsın ihtimal dahilindeki tehlikelerin zararlarını paylaşmak amacıyla kâr amacı taşımayan ve kendisine ait müstakil hesabı bulunan bir fon oluşturmaları üzere gerçekleştirilen akittir.”<sup>1</sup> AAOIFI tarafından İslami sigorta sistemlerinin tanımı ise “İslami Sigorta, belirli rizikolara maruz şahısların bu rizikoların gerçekleşmesiyle ortaya çıkacak zararların telafisi üzerine anlaşmalarıdır.”<sup>2</sup> şeklinde yapılmıştır. Netice olarak tekâfûl, risk transferini değil risk paylaşımını esas alır.

### 2. Tekâfûl Sigortasında Hibrit Model

Tekâfûl sigortacılığı bir İslami sigortacılık sistemi olup iş birliği ve yardımlaşma esasına dayanır. Bu sigorta sisteminin işletilmesini sağlayan farklı modeller vardır. Kooperatif, mudarebe, vekalet ve vakıf modellerini benimseyen tekâfûl sigortacılığı vardır. Ülkemizde de mudarebe, vekalet ve hibrit model aktif olarak kullanılmaktadır. Hibrit model mudarebe ve vekalet modellerine dayanmaktadır. Bunları kısaca değerlendirebiliriz.

Mudarebe emek-sermaye ortaklığı demektir. Akdi gerçekleştiren taraflardan birinin emek, diğerinin sermaye ortaya koymasıyla ortaklık kurulur.<sup>3</sup> Ortaklık sonucunda elde edilen kâr tarafların başlangıçta belirlediği şekilde pay edilir. Eğer ortaklık sonucu zarar meydana gelirse mudâribin emeğinden, sermayedarın da sermayesinden gider. Maddi zarar sermayedar tarafından karşılanır, mudarib zararın maddi kısmına bir katkıda bulunmaz.<sup>4</sup>

Tekâfûl sisteminde benzer şekilde sigortacı (sigorta şirketi) emek, sigortalı (sigorta yatırımcıları / fon yönetimi) ise sermaye ortaya koyar ve taraflar kâr ve zarara ortak olur. Bu model basitçe şöyle anlatılabilir: Önce sermayedarlar tarafından bir tekâfûl sigorta şirketi kurulur. Bu şirket sigorta poliçesi düzenlemeye ve katılımcılardan alınan teberruları fon içerisinde biriktirmeye başlar. Tekâfûl şirketinin görevi toplanan fonu yatırım sahalarında değerlendirerek kâr elde etmektir. Dönem sonunda fonda kalacak artı değerlerin hangi oranda paylaşılacağı hususunun ilk başta sözleşmeyle belirlenmesi gerekmektedir. Mudarebe modelinde şirket katkı paylarının tahsil edilmesinden, bunların işletilmesinden ve idaresinden sorumludur. Dönem içerisinde oluşan direkt ve dolaylı hasar giderleri ile retekâfûl/reasürans giderleri katılımcı fonlarından karşılanırken diğer giderler ise şirketin sermayesi tarafından üstlenilir.<sup>5</sup>

Vekalet modeline gelince tekâfûl sigortacılığının vekalet sistemiyle işletilmesi ücretli vekalet ve ücretsiz vekalet olmak üzere ikiye ayrılır. Vekalet lafzı mutlak olarak kullanıldığında genellikle ücretsiz versiyonu anlaşılmaktadır. Vekalet akdinin bu çeşidinde tarafların karşılıklı olarak rızalarının bulunması akdin gerçekleşmesi için yeterlidir. Ancak ücretli vekalet konusunda mezheplerin farklı yaklaşımları bulunmaktadır. Ücretsiz vekalette vekilin sarahaten akdi kabulünün şart koşulmadığı

<sup>1</sup> Karadâğî, *et-Te'minü't-tekâfûli el-İslâmî*, 213.

<sup>2</sup> AAOIFI: *Faizsiz Bankacılık Standartları*, çev. Mehmet Odabaşı, İshak Emin Aktepe, TKBB Yayın No: 2, 2012, 523.

<sup>3</sup> Kallek, “Mudarebe”, *DİA*, 30/359-363.

<sup>4</sup> Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 387.

<sup>5</sup> Aydemir, “Hayat Sigortacılığında Tekaful (Katılım Sigortacılığı)”, 55.



konusunda bütün mezhepler ittifak halindedir. Ancak Şafiilere göre ücretli vekalette, vekilin akdi kabul ettiğini sarıh olarak beyan etmesi gerekir.<sup>6</sup>

Ücretli vekaletli tekâfûl modelinde şirket, yaptığı teknik işlemler ve fonun işletilmesi için vekalet ücreti alır. Bu ücretin başlangıçta belirlenmiş olması gerekir.<sup>7</sup> AAOIFI standartları açısından ücretli vekil ecir-i müşterek olarak kabul edilir ve buna göre de önceden belirlenmiş bir ücret karşılığında vekalet usulüyle tekâfûl işlemi yapılabilir. Eğer ücret belirlenmemişse işin benzerine verilen ücretler ölçü alınarak vekilin ödemesi yapılır.<sup>8</sup> Vekalet modeliyle tekâfûl denildiğinde ilk akla gelen yöntem ücretli vekalettir ve bu sistemde genellikle ücretli vekalet yöntemi tercih edilir. Bu modelde yetkiyi elinde toplayan vekile (tekâfûl operatörü), toplanan sigorta fonundan emeğinin karşılığı ödenir. Ücretsiz vekalet yöntemiyle yapılan tekâfûl yönteminde ise şirket ek olarak bir vekalet ücreti almaz. Bu sebeple çok tercih edilen bir yöntem değildir. Ayrıca her iki vekalet türünde de zarar tekâfûl fonundan karşılanır.<sup>9</sup>

Hibrit model, mudarebe ve vekâlet modellerinin karışımı şeklinde işlemektedir. Bu modelde, tekâfûl operatörü katılımcıların bağışlarından belli bir yüzde alır. Bu kısım vekâlet modeline benzemektedir. Tekâfûl operatörü aynı zamanda yatırımlardan elde edilen kârdan da yüzdelik pay almaktadır. Bu yönüyle de tekâfûl şirketi ile katılımcılar arasında bir ortaklık oluşmuş olmaktadır. Bu açıdan da mudarebe modeline benzer. Bu yöntem vekalet ve mudarebe modellerinden her ikisini de bünyesinde topladığı için hibrit veya karma model olarak isimlendirilir. Bu model aslında vekalet yöntemi olup sadece fonun işletilmesi karşılığında tekâfûl şirketi mudarib sıfatı ile bundan pay almaktadır. Vekalet yönteminde şirket belli bir vekalet ücreti aldıktan sonra arta kalan katkı payı yatırıma yöneltilmekte ve şirket mudarebe usulüyle gerçekleştirilen yatırım gelirlerinden de pay almaktadır. Son yıllarda tercih edilen bir model olmuştur. İslami esaslar bakımından tartışılmakla birlikte diğer modellere göre daha sıhhatli olduğu ifade edilmiştir.<sup>10</sup>

Hibrit model 2017 yılında resmi gazetede yayımlanan 60186 sayılı yönetmeliğe göre “Şirketin, risk fonu yönetimi ile sigortayla ilgili diğer teknik ve yasal işlemler karşılığında vekalet ücreti aldığı, teknik kârın tamamının katılımcılara dağıtıldığı fakat yatırım kârının katılımcı ile şirket arasında önceden belirlenmiş bir oran üzerinden paylaşıldığı modeli, ifade eder” şeklinde tanımlanmıştır. Bu modelde teknik yani sigortacılık işlemleri için vekâlet, mali yatırım işlemleri için ise mudarebe usulü benimsenmektedir. Giderler akit esnasında şirketin alması için kararlaştırılan ücretten karşılanır. Alınan ücretten giderler düşüldükten sonra kalan ücreti şirket mudarebe usulüyle yatırım yapar.<sup>11</sup>

### **3. Hibrit Modelin fıkhi açıdan değerlendirilmesi**

Genel anlamda sigorta işlemleri açısından baktığımızda sigorta konusunda günümüzde üç farklı yaklaşımın ortaya çıktığı görülür. Birincisi sigortaya tüm türleriyle karşı olanlardır. Sayıları oldukça az olup, gittikçe de azalan bu grup ticari olan veya yardımlaşma (kooparatif / katılım) olan ayrımı da yapmaksızın her türlü sigorta işleminin haram olduğunu savunmaktadırlar. İkinci grup ise ticari (konvansiyonel) sigorta ile

<sup>6</sup> Aybakan, “Vekalet”, *DİA*, 43/1-6.

<sup>7</sup> Karadâğî, *et-Te'minü't-tekâfûliyyü'l-İslami*, 355.

<sup>8</sup> *el-Meayirü's-Şeriyeye (AAOIFI)*, 327.

<sup>9</sup> Karadâğî, *et-Te'minü't-tekâfûliyyü'l-İslâmî*, 356.

<sup>10</sup> Aydemir, “Hayat Sigortacılığında Tekaful (Katılım Sigortacılığı)”, 57-58.

<sup>11</sup> Yıldırım, “Tekâfûl (İslami) Sigortacılık Sisteminin Dünyadaki Gelişimi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, 53.

## TEKÂFÛL SİGORTASINDA HİBRİT MODEL

yardımlaşma (kooperatif / katılım) sigortası arasında keskin bir ayrım yaparak ticari sigortanın haram, yardımlaşma sigortasının ise meşru olduğunu savunanlardır. Araştırmacıların çoğu bu görüştedirler. Üçüncüsü ise ticari sigorta ile yardımlaşma sigortası arasında zannedilenin aksine dikkate alınacak bir fark olmadığını ileri sürenlerdir. Dolayısıyla sadece yardımlaşma sigortasının değil, ticari sigortanın da İslami ilkelerle çelişmediğini, hepsinin risk paylaşımı kurumu olduğunu savunurlar. Bu görüş Mustafa Ahmet ez-Zerkâ, Ali el-Hafif, Muhammed el-Behiy, Muhammed Necatullah Siddikî gibi çağdaş İslam hukukçuları tarafından dile getirilmiştir.<sup>12</sup>

Bu görüşler içerisinde çoğunluğun görüşü hemen bütün İslam dünyasında tercih edildiği için alternatif yardımlaşma sigorta arayışına gidilmiş ve neticede tekâfûl adı verilen bir İslami sigorta türü ortaya çıkmıştır. Temel mantık itibarıyla kooperatif sigortaya dayanan tekâfûl yardımlaşma düşüncesini geliştirerek kurumsal bir boyuta ulaşmıştır. Son yıllarda ise İslami finans kurumlarıyla entegre bazı yeni modeller de ortaya koymuştur.

Garar “akid ilişkisinin güvensiz ve mevhum bir duruma dayanması ve sonu belirsiz olacak biçimde kurulmasıdır.”<sup>13</sup> Klasik dönemde fıkıhçılar Kur’an, sünnet ve icmattan hareketle gararlı satım akitlerinin yasak olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca kıyas yoluyla elde edilmesinde belirsizlik olan tüm durumları garar yasağı ortak illetine bağlı olarak akdi ifsadına gerekçe saymışlardır.<sup>14</sup> Hukukî işlemlerde ve özellikle iki tarafa borç yükleyen sözleşmelerde, akdin konusunun bilinir ve belirli olması gerekir. Kur’an ve sünnette, sözleşmelerde açıklık, dürüstlük ve güven ilkeleri üzerinde ısrarla durulmuştur.<sup>15</sup> Cehalet ise birçok fıkıh eserinde garar ile aynı anlamda kullanılsa da onu garardan ayıran bir nüans vardır. Garar elde edilip edilemeyeceği bilinmeyen şeyi, cehalet ise elde edilmesine dair belirsizlik olmamakla birlikte vasıfları bilinmeyen şeyi ifade eder.<sup>16</sup>

Sigorta akitlerinin garar içerip içermediği konusunda günümüz İslam alimleri arasında iki farklı görüş mevcuttur. Büyük çoğunluğa göre sigorta akdi ivazlı bir akid olarak kabul edilmiş ve akde konu edilen riziko-risk tam olarak öngörülemediği için sigorta akdi gararlı bir akit olarak kabul edilmiştir. Ancak bazı alimler sigorta akdinin bir teberru akdi olduğunu kabul ederek akdi ifsat eden garar illetinin teberru akitlerinde bulunmayacağını ileri sürmüşlerdir. Sigorta, onu ivazlı ve ticari akit olarak kabul edenler tarafından garar içeren bir akit sayılırken, onu yardımlaşma ve güncel sosyal güvenlik akitlerinden biri olarak kabul edenlere göre ise garar içermeyen bir akit olarak addedilir. Bu ayrımında temel fark sigorta akdinin tanımlanması ve kabul edilmiş yöntemindeki ayrışmadır.<sup>17</sup>

Tekâfûl sigortası daha güvenilir temellere dayalı bir teberru akdi olarak kabul edilir. Kelime anlamı, uygulanış şekli ve uygulayan şirketlerin amaçları büyük oranda yardımlaşma akdi olduğunun göstergesidir. Hibrit modelle tekâfûlün (aksi görüşler olsa dahi) bir teberru-yardımlaşma akdi olduğu konusundaki kanaat baskındır. Hibrit tekâfûl modelinde tekâfûl operatörü fonun yönetiminde vekil konumunda olduğu için taraflar arasındaki garar ihtimali azaltılmış olur. Ayrıca gerçekleşen rizikoları sigorta şirketi üstlenmemekte, idaresini üstlendiği fon tarafından karşılama yükümlülüğü altına

<sup>12</sup> Hacak, “İslâm Hukukunda Sigorta”, 37-38.

<sup>13</sup> Apaydın, “Fesâd”, *DİA*, 12/419.

<sup>14</sup> Güney, *Satım Akdi Özelinde İslam Borçlar Hukukunda Garar*, 63.

<sup>15</sup> bk. Bakara 2/188; Nisâ 4/29.

<sup>16</sup> Dönmez, “Garar”, *DİA*, 13/366-361.

<sup>17</sup> Dönmez, “Garar”, *DİA*, 13/366-361.

girmektedir. Vekil sıfatıyla risk fonu yönetimini gerçekleştiren tekâfül şirketi fonda fazlalığın oluşması halinde mevcut fonu katılımcılara dağıtır. Veya şirket olarak fazlalık fonundan pay almamak şartıyla bu fonu tekâfül sözleşmesinde yer alan farklı şekillerde değerlendirme yetkisine de sahiptir.<sup>18</sup>

İslam hukukuna göre bir akdin sahih olabilmesinin şartlarından biri akdin mahallinin (sözleşmeye konu olan şeyin) belirlenmiş olmasıdır. Akdin mahallinin ise üç şartı vardır. Buna göre akde konu olan şey öncelikle teslim edilebilir (*makdûru't-teslîm*), malum ve akdin hükmünü uygulamaya müsait olması gerekir.<sup>19</sup> Buna göre sigorta akitlerindeki rizikoların mevcut, teslimi mümkün ve açıkça belirlenmiş/muayyen olması gerekir. Ancak sigorta akitlerindeki rizikolar/tehlikeler henüz mevcut olmayıp, gelecek zamanda gerçekleşmesi muhtemel durumlardır. İslam hukukuna göre bir tehlikenin/rizikonun akdin mahalli olarak kabul edilip edilemeyeceği tartışmalıdır. Bazı İslam hukukçuları henüz gerçekleşmemiş bir tehlikenin ileride gerçekleşme ihtimaline karşı akdin konusu yapılmasını madumun satışı kabilinden saymışlardır. İslam hukukçularının madumun satışını batıl kabul etmesinin temel sebebi akdi garardan uzaklaştırmaktır. Onlara göre mahallin akit anında bulunmaması onu geçersiz kılacak kadar büyük bir garar (*garar-ı fâhiş*) kapsamındadır. Bu görüş konvansiyonel sigorta akitleri için doğrudan geçerli sayılırken, tekâfül sistemi açısından ise tartışmalıdır.<sup>20</sup>

Sigorta sözleşmelerinde faiz unsuru iki açıdan tartışılmaktadır. Birincisi akdin kendisinin faizli bir işlem olması, ikincisi ise toplanan primlerin faizli işlemlerde kullanılmasıdır. Sigorta sözleşmelerini bizatihi faizli bir işlem olarak kabul edenlere göre sigortacının sigortalıya ödediği primlerden daha fazla miktarda para vermesi halinde fazlalık ribası (*ribe'l-fazl*), eşit miktarda bir ödeme yapması halinde aradaki gecikmeden dolayı veresiye ribası (*ribe'n-nesie*) söz konusudur.<sup>21</sup> İlk bakışta sigorta sözleşmelerindeki faiz tahlili haklı gibi görünse de ribadan bahsedebilmek için akdin başlangıcında 'şart koşulmuş bir fazlalık' söz konusu olmalıdır. Ancak sigorta sözleşmesinde riziko şartının gerçekleşip gerçekleşmeyeceği bile meçhuldür. Bu durumda bütün gararlı sözleşmeler ve kumarlar bedeller arasında farklılık içereceğinden riba olarak değerlendirilmelidir. Ancak bunlar birbirinden farklı yasaklardır.<sup>22</sup> Ticari sigorta şirketlerini tercih etmek yerine garar riskinin daha az olduğu tekâfül sigortalarını tercih etmek daha isabetli olur. Günümüzde ticari sigortaların tercih edilmesi için zaruret durumu olmadığı gibi tekâfül sigortasının teşvik edilmesi ve yaygınlaştırılması da kanaatimizce uygun olur.

Günümüz İslam alimlerinden bazıları içerdiği riziko sebebiyle sigorta akitlerini kumara benzetmişlerdir. Ancak sigorta akitleri ve şans oyunları arasında mahiyet bakımından ciddi bir fark olduğu aşikardır.<sup>23</sup> Tekâfül sigortası ise teberru akitleri kapsamında değerlendirildiği için kumar ihtimali bulunmamaktadır. Ayrıca ticari sigortalarda sigortacı rizikoyu üslenerek gerçekleşmesi halinde sigortalıya tazminde

<sup>18</sup> Aksoy, "Türkiye'de Katılım Sigortacılığı", 7, 19; Aydemir, "Hayat Sigortacılığında Tekafül (Katılım Sigortacılığı)", 58-59.

<sup>19</sup> Karaman, "Akid", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/akid> (21.11.2021).

<sup>20</sup> Gürbüz, "Tekâfül (Katılım) Sigorta Sistemi ve Teorisi", 11-12. Deliller için bk. Şevkânî, *Neylu'l-evtâr*, 5/244.

<sup>21</sup> Sağlam, "Sigortanın Sosyal ve Özel Sigortalar Şeklindeki Taksiminden Hareketle Ticari ve Yardımaşma Sigortalarını İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", 13

<sup>22</sup> Güney, "Sigorta Akdi Bağlamında Tartışılan Garar, Kumar, Faiz ve Haksız Kazanç Unsurlarının Fıkhi Açısından Değerlendirilmesi", 21.

<sup>23</sup> <https://kurul.diyanet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/3656/sigortanin-dini-hukmu> (Erişim Tarihi: 1.10.2021)

## TEKÂFÛL SİGORTASINDA HİBRİT MODEL

bulunur. Hibrit modelde ise rizikonun gerçekleşmesi halinde tazminat bedeli katılımcılardan toplanan risk fonundan ödenir. Katılımcılar ortak fondan birbirleriyle yardımlaşma halinde bulunmuş kabul edilirler. Risk fonunun artması halinde artan bakiye katılımcılara tekrar dağıtılır. Ayrıca emek sermaye ortaklığına dayalı mudarebe kısmıyla da risk ortaklığını (risk sharing) üstlenir.

### Sonuç

Tarih boyunca birbirinden farklı sosyal güvenlik yöntemleri uygulanmış gelmiştir. Günümüzde ise ticari sigortalar ve alternatifi olarak İslami çevrelerin benimsediği tekâfûl sigortası uygulanmaktadır. Tekâfûl sigortasının en temel iddiası, konvansiyonel sigortalarda bulunan ancak İslam'ın yasakladığı birçok kurala riayet etmesidir. Ticari sigortaların gararlı akitler olması ve buna bağlı olarak bünyesinde kumar, faiz ve haksız kazanç barındırması İslami çevrelerce tereddütle karşılanmasına ve ihtiyatlı yaklaşılmasına sebep olmuştur. Tekâfûl sigortacılığı risk paylaşımı temeline dayalı bir kooperatif ve katılım sigorta sistemidir. Mevcut durumda tekâfûl sigortası ve hibrit model teberra ve teavüne dayalı bir akit olduğu için garar ihtimalini, yatırımların İslami fonlara yönlendirilmesi sonucunda da faiz ihtimalini ortadan kaldırarak söz konusu olan problemleri en az şekilde bünyesinde taşır. Kanaatimizce bu haliyle ticari sigortalara nazaran tercih edilmesi ve teşvik edilmesi daha uygundur.

Yıllar içerisinde sürekli olarak gelişen ve uygulama sahası genişleyen tekâfûl sigortasının farklı uygulama alanları vardır. Hibrit model mudarebe ve vekalet modellerinin karışımı şeklinde işlemektedir. Bu modelde tekâfûl operatörü katılımcıların bağışlarından belli bir yüzde alır, bu kısım vekalet modeline benzemektedir. Tekâfûl operatörü aynı zamanda yatırımlardan elde edilen kârdan da yüzdelik pay almaktadır, bu açıdan da mudarebe modeline benzer. Bu model vekalet ve mudarebe modelini bünyesinde topladığı için hibrit veya karma model olarak isimlendirilmiştir.

## Kaynakça

- Aksoy, Mehmet Ali, "Türkiye'de Katılım Sigortacılığı", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi-Hukuk Fakültesi Dergisi* C. XXII, Y. 2018, Sayı. 2., s. 3-36.
- Apaydın, H. Yunus, "Fesâd", *DİA*, 12/417-421.
- Aybakan, "Vekalet", *DİA*, 43/1-6, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vekalet> (21.11.2021).
- Aydemir, İsmail, "Hayat Sigortacılığında Tekâfûl (Katılım Sigortacılığı)", *Tekâfûl Teori ve Uygulama*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "Garar", *DİA*, 13/366-361.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Neşriyat 2005.
- Güney, Necmeddin, "Sigorta Akdi Bağlamında Tartışılan Garar, Kumar, Faiz ve Haksız Kazanç Unsurlarının Fıkhi Açından Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış kitap bölümü.
- Güney, Necmeddin, *Satım Akdi Özelinde İslam Borçlar Hukukunda Garar*, Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı, Konya 2013.
- Gürbüz, Yunus Emre, "Tekâfûl (Katılım) Sigorta Sistemi ve Teorisi", *Tekâfûl Teori ve Uygulama*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Hacak, Hasan – Gürbüz, Yunus Emre, "İslami Finansta Sigorta ve Katılım Sigortası (Tekâfûl)", *Yaşayan ve gelişen katılım bankacılığı*, editör: Şakir Görmüş, Ahmet Albayrak, Aydın Yabanlı, İstanbul: TKBB (Türkiye Katılım Bankaları Birliği) Yayınları, 2019.
- Hacak, Hasan, "İslâm Hukukunda Sigorta ve Fıkıh Bilginlerinin Sigortaya Yaklaşımının Genel Bir Değerlendirmesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006/1, sayı: 30, s. 21-50.
- Heyet: *el-Me'âyîru's-Şer'iyye* (AAOIFI), *Hey'etü'l-Muhasebe ve'l-Murâce'a li'l-Müessesâti'l-Mâliyyeti'l-İslâmiyye*, Manama, 2010.
- <https://kurul.diyaret.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/3656/sigortanın-dini-hukmu> (Erişim Tarihi: 01.09.2021)
- <https://tsb.org.tr/tr> (Erişim Tarihi: 22.09.2021.)
- Kallek, Cengiz: "Mudarebe", *DİA*, 30/359-363.
- Karadâğî, Ali Muhyiddin Ali, *et-Te'mînü't-tekâfûliyyü'l-İslâmî: Dirâse fıkhiyye te'siliyye mukârene bi't-te'mînü't-ticârî ma'a't-tatbikâti'l-âmelîyye*, Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 2011.
- Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I-III, İstanbul 1987.
- Sağlam, Hadi, "Sigortanın Sosyal ve Özel Sigortalar Şeklindeki Taksiminden Hareketle Ticârî ve Yardımaşma Sigortalarını İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, sayı 31, 2012, s. 1-19.
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali (1250/1834), *Neylu'l-evtâr min esrâri Munteka'l-ahbâr, nşr. Muhammed Subhi b. Hasen Hallâk*, Beyrut 1427/2006, I-XVI.
- Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı*, editörler: Görmüş, Şakir; Abayrak, Ahmet; Yabanlı, Aydın; TKBB Yayınları, 2019, İstanbul.
- Yıldırım, İsmail, "Tekâfûl (İslami) Sigortacılık Sisteminin Dünyadaki Gelişimi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 2014, s. 49-58.
- Zerkâ, Mustafa Ahmed (1999), *el-Medhalü'l-fıkhiyyü'l-âm: el-Fıkhü'l-İslâmî fî sevbihi'l-cedid*, Şam 1418/1998, I-II.

# **GÜNÜMÜZ EKONOMİ SİSTEMİNDE KUR'ÂN VE SÜNNET'İN GETİRDİĞİ FIKHİN YAŞAMA DÖKTÜĞÜ EKONOMİ - İMKANI (FIRSATI) ZORLUKLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ-**

Mehmet Nuri GÜLER\*

## **Giriş**

Tebliğ, kongrenin amaçları kapsamında sıralanan “Araştırmacılara, İslam ekonomisi alan ve bölümlerine, İslam ve beşerî bilimlerin diğer dallarına ilgi duyanlara, çeşitli yazarlık alanlarındaki bilgileri, sorunları ve ortak ilgi alanlarını paylaşma ve uzman ve araştırmacılarla büyük dönüşümleri keşfetme fırsatı sağlamak” amacına yönelik olarak “Günümüz Ekonomi Sisteminde Kur'ân ve Sünnet'in Getirdiği Fıkhın Yaşama Döktüğü Ekonomi -İmkani (Fırsatı) Zorlukları ve Çözüm Önerileri-“ni *araştırma konusu* edinmiştir. *Araştırma konusunun zemini*, kapitalist toplumların toplum dışı piyasa ekonomilerinde Kur'ân ve Sünnet'in getirdiği ve Fıkh'ın yaşama döktüğü ekonomi olmaktadır. Ekonomik bir anlatımla, toplum dışı piyasa ekonomisi ve hukuki düzenlemesi içinde toplum içi piyasa ekonomisinin uygulanabilirliğini teşkil etmektedir. Kapitalist toplumlar, yaşama ekonomik bakış açısıyla bakan, insanı, iktisadi insan (homoeconomicus) olarak gören, toplumsal değerler ve maddi her türlü sınırlayıcıdan azade toplumlar<sup>1</sup> olmaktadır.

Bu alanda, telif ve tercüme kitap, yüksek lisans ve doktora çalışmaları ile makaleler bulunmaktadır; ancak, bazı çalışmalarda bölüm ve paragraflar şeklinde kısmî olarak temas edildiği görülmektedir. Bu tebliğ, bir ekonomi sistem içinde diğer bir ekonomi sisteminin uygulanabilirliğini araştırmaktadır.

Buna göre *araştırmanın amacı*, “Günümüz Ekonomi Sisteminde Kur'ân ve Sünnet'in Getirdiği Fıkhın Yaşama Döktüğü Ekonomi” araştırma konusunun (problemin) çözümlenmesinde en verimli çözüm yolu olan Kapitalist ekonomi ve hukuki düzenlemesi içinde Kur'ân ve Sünnet'in getirdiği Fıkh ekonomisini uygulamanın analizini yapıp, Fıkh ekonomisinin, Kapitalist ekonomide gerçekleşme imkânını belirlemek olmaktadır. Bu amaca ulaşmak için şu soruların cevaplarını teşkil eden bilgilerin toplanmasına girişilmiştir:

Ekonomi nedir? Ekonomi çeşitleri var mıdır? Kapitalist Ekonomi nedir? Banka nasıl ortaya çıkmıştır? Faiz nedir? Kapitalist Ekonomi'ye ait hukuki düzenlemeler nelerdir? Bu hukuki düzenlemelerde, Fıkh ekonomisinin temel amacı olan “faizsiz muamele”den uzak kalınabilen mi, yoksa Faize mi düşülmüştür? Günümüz Kapitalist ekonomide Fıkh ekonomisinin işlevi ne olmuştur? Bu işleve dair Fukahânın fetvaları doyurucu olmakta mıdır?

\* Doç. Dr, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, mnguler55@gmail.com; mnguler@harran.edu.tr

<sup>1</sup> M. Yavuz Alptekin, “Kapitalizmin Ortaya Çıkışı: Jeo-Kültürel Yaklaşım”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi* 10 (2015), 233-234.

## **GÜNÜMÜZ EKONOMİ SİSTEMİNDE KUR'ÂN VE SÜNNET'İN GETİRDİĞİ FIKHİN YAŞAMA DÖKTÜĞÜ EKONOMİ - İMKANI (FIRSATI) ZORLUKLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ-**

“Günümüz Ekonomi Sisteminde Kur’ân ve Sünnet’in Getirdiği Fıkhın Yaşama Döktüğü Ekonomi” *araştırmasının önemi*, Kapitalist Ekonomi’de Fıkıh Ekonomisi’nin mikroekonom düzeyde uygulanabilirliğini, ancak makroekonomik düzeyde uygulanmadığını ortaya koyması olmaktadır. Bu şekilde, Müslümanlar, kapitalist ekonomide Kur’ân ve Sünnet’in getirdiği Fıkıh ekonomisinin uygulanabilirliği ile ilgili görüşlerini bina edecekleri bir temele kavuşabileceklerdir. Böylece, fıkıh ekonomisi kapitalist sistemde meşruiyet sorunu için verilen farklı fetvalar değerlendirilebileceklerdir. Bütün bunlar tebliğin sağladığı katkılar olmaktadır.

*Araştırmanın kaynaklarını*, mevzuat olarak Ticaret Hukuku, İşletme Hukuku, Bankalar Hukuku, Borçlar Hukuku, Ayni Haklar, İş Hukuku, Kalkınma Hukuku ve Planlama Hukuku gibi hukuk dalları oluşturmaktadır. Ekonomi’de ise kaynak olarak, Mikroekonomi, Makroekonomi, Kapitalizm, Bankacılık, Merkez Bankası, Türk Bankacılık Sistemi konularında yayınlanmış kitaplara başvurulmuştur. Fıkıh alanı itibariyle de araştırmanın kaynaklarını, Kur’ân, Sünnet ve Klasik Fıkıh Kitapları ile birlikte Ekonomi, Kapitalizm, Mikroekonomi, Makroekonomi, Bankacılık, İslami Bankacılık, Katılım Bankacılığı, Merkez Bankası, Türk Bankacılık Sistemi, Faiz ve Enflasyon konularında yayınlanmış çalışmalar, yüksek lisans ve doktora tezleri teşkil etmektedir.

*Araştırmanın yöntemi*, verilerin “tarama metodu” ile toplanması, “analitik (çözümsel) metod” ile belirlenmesi ve araştırmanın amacı doğrultusunda sistematize edilmesi tarzındadır.

*Araştırmanın ana hatları* ise, Giriş, Üç Kısım ve Sonuç’dan meydana gelmektedir. Giriş kısmında, makalenin konusu, araştırmanın amacı, önemi, kaynakları, yöntemi ve ana hatları açıklanmaktadır. Birinci kısımda, “Günümüz Ekonomi Sistemi,” ele alınmaktadır. İkinci kısımda “Kur’ân ve Sünnet’in Getirdiği Ekonomi” incelenmektedir. Üçüncü kısımda “Kapitalist Ekonomi Sisteminde Fıkıh Ekonomisi” işlenmektedir. Araştırma, değerlendirilmesinin yapıldığı Sonuç kısmı ile tamamlanmaktadır.

### **1. Günümüz Ekonomi Sistemi**

#### **1.1. Ekonomi**

Oikonomia sözcüğü, Yunanca, “oikos” (ev), ve “nem” (idare, yönetim) köklerinden gelmektedir. “Oikonomia” ,”ev idaresi” karşılığında kullanılmaktadır. Buradaki “ev”, eşler, çocuklar, köleler ve mülklerini içermektedir.<sup>2</sup> Oikonomia, her şeyin Devlet’ten beklendiği Merkantilist dönemde, Ekonomipolitik, ya da Politik İktisat<sup>3</sup> ve 1776’da Adam Smith’in *Ulusların Zenginliği* adlı kitabının yayımlandığı tarihte de Ekonomi adını almıştır.<sup>4</sup> Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın ikinci yarısının başından itibaren, Anglo-Sakson dünyanın “Economics” diye adlandırdığını “İktisat” olarak tercüme etmiştir.<sup>5</sup> Ekonomi’nin, diğer bir adıyla İktisat’ın anlamı da, *insanların ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri çevreleri olan doğa ve insandan karşılamak üzere harcadıkları çabalar* olarak belirtilmiştir.<sup>6</sup>

<sup>2</sup> Orhan Oğuz - İhsan Uludağ, *Genel Ekonomi I* (İstanbul:1981), 37; Ayşe Buğra, *İktisatçılar ve İnsanlar, Bir Yöntem Çalışması* (İstanbul: 1989), 21; Sabri Orman, *İktisat, Tarih ve Toplum* (İstanbul: 2001), 302-308.

<sup>3</sup> Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi* (İstanbul: 1991), 28.

<sup>4</sup> Sabri Orman, *İktisat, Tarih ve Toplum* (İstanbul: 2001), 355.

<sup>5</sup> Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi* (İstanbul: 1977), 3-4: 1225, 1512-1514.

<sup>6</sup> Nejat Bozkurt, “Ticaretin Felsefesi, Tarihçesi ve Etik Olan Sıkı Bağına İlişkin Bazı Saptamalar”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi* 1 (2002), 153. Geniş bilgi için bakınız: Mehmet Nuri Güler, “Günümüzdeki İktisat (Ekonomi) Bilimi’nin Adlandırma Problematigi”, *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 18/4 (Ankara 2005), 379-383.

## 1.2. Ekonominin Çeşitliliği

Ekonomi (iktisat), topluma göre çeşitlenmektedir. Günümüzde iki değişik toplum ve buna bağlı olarak iki tip insandan sözedilmektedir. Bunlardan biri, ihtiyaçları, toplum dışında belirlenen, seçim olanakları toplumca sınırlanmış, ekonomik faaliyetlerinde yalnızca bireysel çıkar maksimizasyonu (bireysel çıkarı en üst düzeye çıkarma, doruklaştırma) dürtüsüyle hareket eden bireylerden oluşan toplum olmaktadır. Diğeri ise, ihtiyaçları ve seçim olanakları özgür seçimlere dayanarak açıklanamayan, ekonomik alanın dışında kalan alanı da gerektiren, dolayısıyla ihtiyaçları da, seçim olanakları da haklarına, yükümlülüklerine ve sosyal konumlarına göre belirlenen, ekonomik faaliyetleri çıkar maksimizasyonuna yönelik olmayan bireylerden oluşan toplumdur. Birinci topluma, Kapitalist Batı Avrupa ve Amerika Toplumu, ikinci topluma da Kapitalist Toplum öncesi toplumlar ve İslâm Toplumu örnek teşkil etmektedir. İşte bu toplumlar, iki değişik ekonomi (iktisat) modeli ortaya koymaktadırlar. Birinci ekonomi modeli, “toplum dışı piyasa ekonomisi” olup, kısa adı “piyasa ekonomisi” ve diğer bir adlandırma ile “kapitalist ekonomi”dir. İkinci ekonomi modeli ise, “toplum içi piyasa ekonomisi” ya da tarihteki örnekliği ile “İslâm fıkıh ekonomisi” olmaktadır.<sup>7</sup>

## 1.3. Toplum Dışı Piyasa Ekonomisi (Kapitalist Ekonomi)

Kapitalist toplumların ekonomileri, Toplum Dışı Piyasa Ekonomisi’dir.<sup>8</sup> “Toplum Dışı Piyasa Ekonomisi”ne, “Serbest Piyasa Ekonomisi” başka bir deyimle “Kapitalist Ekonomi” de denilmektedir. İtalyanca capitale *kapital* (sermaye) kelimesi, “işler halde olan mali kaynaklar yığını”nı anlatmaktadır. 1300’lü yıllardan itibaren kapital, “para sermayesi” karşılığında kullanılmaya başlanmıştır. *Kapitalist* ise, üretimde sermayeyi üstlenen kişi, yani sermayedar ve *kapitalizm* de, sermayedarı ayakta tutma tarzı olmaktadır.<sup>9</sup>

Ticâret, pazarları sürekli büyütmüş ve piyasayı ortaya çıkarmıştır. Piyasa giderek iktisadi, sosyal ve politik yaklaşımlarda önemli bir yer işgal etmiştir. Sosyalistler (toplumcular) devletin daha fazla varlığını hissettirdiği bir piyasa talep ederken, liberaller (bireyciler) de devlet müdahalelerinin olmadığı, tek hâkim güç olan bir piyasa talep etmişlerdir. Bu gün “serbest piyasa” ve onun temelinde yer alan “neoliberal ideoloji” günümüzde küreye egemen olmuştur. Bu şekilde, fiyatlar, rekabet, seçim, ticaret, kâr, fayda, reklam ve moda gibi konular gündelik hayatın vazgeçilmez parçaları olmuş, toplumsal insan, “iktisadi insan” a ve toplum da “piyasa toplumu”na dönüştürülmüştür.<sup>10</sup>

Siyasi bir proje olan bu toplum dışı piyasa ekonomisi, XVII’nci yüzyılda ortaya çıkmıştır.<sup>11</sup> Türkiye’nin günümüz ekonomisi de bu piyasa ekonomisidir.<sup>12</sup>

Toplum dışı piyasa ekonomisinde, teme kurum da Bankalar’dır. Bankalar, para ticareti yapar, kâr amacıyla çalışır, kârını kredi müşterisinden aldığı faiz ile mudisine

<sup>7</sup> Geniş bilgi için bakınız: Mehmet Yüksel, *Modernite, Postmodernite ve Hukuk* (Ankara: Siyasal Kitapevi, 2004), 5-36.

<sup>8</sup> Gonca Kılınç “Aktif-Pasif Yönetimi”, *Bankacılık Dergisi* 6 (Ekim 1991), 57.

<sup>9</sup> Fernand Braudel, *Maddi Medeniyet ve Kapitalizm*, trc. Mustafa Özel (İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1991), 51-53, 128-129.

<sup>10</sup> Ahmet Arif Eren, *Piyasa: Tarihi, Teorisi ve Eleştirileri* (Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008), 1-4.

<sup>11</sup> Bozkurt, “Ticaretin Felsefesi, Tarihçesi ve Etik Olan Sıkı Bağına İlişkin Bazı Saptamalar”, 153.

<sup>12</sup> Okan Güray Bülbül, “Büyük Dönüşüm (Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri) Kitabının ve Polanyi’nin Tezlerinin Değerlendirilmesi”, *Sosyal Siyaset Konferansları* 70/1 (2016), 116.



## GÜNÜMÜZ EKONOMİ SİSTEMİNDE KUR'ÂN VE SÜNNET'İN GETİRDİĞİ FIKHİN YAŞAMA DÖKTÜĞÜ EKONOMİ - İMKANI (FIRSATI) ZORLUKLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ-

ödediği faiz arasındaki fark olarak gerçekleştirir<sup>13</sup> ve birer para yaratma mekanizması<sup>14</sup> işlevi görürler<sup>15</sup>. Banka sisteminin başında ise Merkez Bankası yer almaktadır.<sup>16</sup> Merkez Bankası, ülkenin amaçladığı toplam hâsıla, fiyatlar ve enflasyon hedeflerine ulaşılması için fiyat istikrarını sağlamayı kendisine temel amaç edinmiştir.<sup>17</sup>

Kapitalist Ekonomi bireycidir, bireysel çıkar itici güçtür.<sup>18</sup> Bütün üretim araçları ve tüketim mallarının dağıtımı piyasada yapılır. Bu piyasa, toplumun bütününden ayrılmış ve özerklik kazanmış bir yapıdır.<sup>19</sup>

### 1.4. Kapitalist Ekonomide Piyasa

Toplum dışı piyasa ekonomisinde, diğer adıyla kapitalist ekonomide piyasa, alıcı ile satıcıların karşılıklı iletişim içinde oldukları, arz ve talep dengesinin gerçekleştiği ekonomik alanlar olarak tanımlanmaktadır.

Latince'de "mercatus" kelimesi, "piyasa" veya "ticaret" anlamına gelmektedir. Türkçe'de "piyasa" kelimesinin hem "alışveriş yapılan pazar" ve hem de "kapitalist sistem" için kullanıldığı kaydedilmektedir. Ancak, pazar ve piyasa bir ve aynı anlama gelmemektedir. *Pazar*, mübadelenin yapıldığı somut yer demektir. Pazar yerleri de sadece ticari alanlar olmayıp, kültürel, dini, toplumsal ve hatta askeri etkileşimlerin olduğu alanlar olmaktadır. *Piyasa* ise, soyut ekonomik alanlardır.<sup>20</sup> Piyasa'daki mübadele, ticari eğilimler ile girişimciler ve tüketiciler arasında soyut bir etkileşim ile meydana gelmektedir. Piyasalarda işlemlerin yapılabilmesi için fiziki mekân zorunlu olmamaktadır. Alıcı ve satıcının karşılıklı iletişim hâlinde olabileceği elektronik ortamlarda da alışveriş gerçekleşmektedir.<sup>21</sup>

Kapitalist ekonomide (toplum dışı piyasa ekonomisinde), "faktör piyasaları", "ürün piyasaları" ve "finansal piyasalar" olmak üzere üç çeşit piyasa bulunmaktadır.<sup>22</sup>

### 1.5. Para Piyasası ve Banka

Finansal piyasalar, *biri*, fon arz ve talebinin bir yıla kadar olduğu "*para piyasaları*", diğeri de bir yıldan fazla olan "*sermaye piyasaları*" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.<sup>23</sup> Bunlardan, kısa vadeli fon fazlası olan ekonomik birimler ile kısa vadeli fon ihtiyacı olan

<sup>13</sup> Gonca Kılınç "Aktif-Pasif Yönetimi", *Bankacılık Dergisi* 6 (Ekim 1991), 57.

<sup>14</sup> Banu Karakaş, *Kapitalizmin Finansallaşması ve Türkiye'deki Ekonomik ve Sosyal Etkileri* (Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 24; Mehmet Başar - Metin Coşkun, *Bankacılık Uygulamaları* (Anadolu Üniversitesi Yayını No 1711, AÖF Yayını No 893), 63.

<sup>15</sup> Filiz Yetiz, "Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9 /2 (Nisan 2016), 107; Fahri Okumuş, *Merkez Bankacılığı ve Türk Bankacılık Sistemi İçinde T.C. Merkez Bankasının Fonksiyonu* (Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1986), 27.

<sup>16</sup> Tayyar Sadıklar, *Türk Mali Sistemi İçerisinde Bankalar* (Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Yayın No:113, 1981), 93.

<sup>17</sup> Bülent Doğru, *Merkez Bankası Politikalarının Fiyat İstikrarı ve Diğer İktisadi Olgular Açısından Değerlendirilmesi ve Türkiye'de Enflasyon Hedeflenmesi Örneği* (İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012), 7-9.

<sup>18</sup> Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, trc. Ayşe Buğra, (İstanbul: 2010), 202, 219.

<sup>19</sup> Buğra, *İktisatçılar ve İnsanlar, Bir Yöntem Çalışması*, 23.

<sup>20</sup> Eren, *Piyasa: Tarihi, Teorisi ve Eleştirileri*, 3.

<sup>21</sup> Eren, *Piyasa: Tarihi, Teorisi ve Eleştirileri*, 3-4, 85, 102.

<sup>22</sup> Lale Demiroğlu, "Finansal Kurumlar ve Finansal Kurumların Ekonomik Etkileri", *Finansal Piyasalar*, ed. Melih Özçalık - Mert Sosyal (Bursa: Ekin Yayınevi, 2016), 16.

<sup>23</sup> Ufuk Başoğlu - Ali Ceylan - İlker Parasız, *Finans, Teori, Kurum, Uygulama*, 2. Baskı (Bursa: Ekin Yayınevi, 2009), 2-3.

ekonomik birimlerin karşılaştığı piyasalara “para piyasaları” denilmektedir.<sup>24</sup> Para piyasaları da, “organize” veya “organize olmayan” piyasalar diye ikiye ayrılmaktadır. Organize olmuş para piyasaları ise “bankalar” olmaktadır.<sup>25</sup>

En eski banka yapısının, arkeolojik araştırmalara göre Mezopotamya'nın Uruk kenti yakınlarında bulunan Milattan önce 3400-3200'lü yıllara ait “Kızıl Tapınak” binası olduğu bildirilmektedir.<sup>26</sup> Hammurabi yasalarında “market” diye yer alan ve banka olarak yorumlanan kayıtlardan kredi verme, mevduat toplama, komisyona dayalı sözleşme esasları gibi bankacılık faaliyetlerinin Sümer-Babil uygarlıklarında düzenlendiği kaydedilmektedir.<sup>27</sup>

XVI. ve XVII. yüzyılda Avrupa'da, çeşitli sikkeler karşılığı, banknotlar veren bankalar kurulmuştur.<sup>28</sup> Bu bankaların ilki 1609 yılındaki Amsterdam Bankası, gelişmiş 1694'deki İngiltere Bankası ve olgunlaşmış 1907'da Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Federal Reserve Bank olmaktadır.<sup>29</sup>

XIX. yüzyıl sonrasında bankalar, iktisadi hayatın her alanına nüfuz eden kurumlar haline dönüşmüşlerdir.<sup>30</sup> Bugün de, “para ticareti yapan”<sup>31</sup>, “paradan para kazanan”<sup>32</sup> para piyasasının en önemli kurumları olmuşlardır.<sup>33</sup>

## 2. Günümüz Ekonomi Sisteminin Tabi Olduğu Mevzuat

Günümüz ekonomi sisteminin tabi olduğu mevzuat, Ticaret Hukuku, İşletme Hukuku, Bankalar Hukuku, Borçlar Hukuku, Ayni Haklar, İş Hukuku, Kalkınma Hukuku ve Planlama Hukuku gibi hukuk dalları olmaktadır.<sup>34</sup>

Tebliğde, sözkonusu hukuklardan örnek olarak Ticaret Hukuk ile Bankalar Hukuku'na ait iki kanun üzerinden Günümüz Ekonomi Sisteminde Kur'an ve Sünnet'in Getirdiği Fıkhın Yaşama Döktüğü Ekonomi'nin uygulanabilirliği incelenmeye çalışılacaktır. Bunlardan biri 6102 sayılı ve 13/1/2011 tarihli Türk Ticaret Kanunu<sup>35</sup>'ndeki Şirketler ve diğeri de 5411 sayılı ve 19/10/2005 tarihli Bankacılık Kanunu<sup>36</sup>'ndeki Bankalar olacaktır.

### 2.1. Bankalar

Türkiye'de bankalar, 19/10/2005 kabul tarihli ve 5411 kanun numaralı 1/11/2005 tarih ve 25983 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan *Bankacılık Kanunu* tarafından

<sup>24</sup> Metin Coşkun, *Para ve Sermaye Piyasaları Kurumları, Araçları, Analiz* (Ankara: Detay Yayıncılık, 2010), 11.

<sup>25</sup> Lale Karabıyık - Adem Ambar, *Sermaye Piyasası ve Yatırım Analizi* (Bursa: Ekin Yayınevi, 2010), 5.

<sup>26</sup> Mehmet Takan - Melek Acar Boyacıoğlu, *Bankacılık, Uygulama ve Yönetim*, 7. Baskı (Ankara: Nobel Yayınları, 2015), 2.

<sup>27</sup> K. Batu Tunay, *Finansal Sistem: Yapısı, İşleyişi, Yöntemi ve Ekonomisi* (İstanbul: Birsen Yayınevi, 2005), 192.

<sup>28</sup> Kutval, *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası-Katılım Bankaları İlişkisi: Bir Model Önerisi*, 24, 58.

<sup>29</sup> Kılınç, “Aktif-Pasif Yönetimi”, 57.

<sup>30</sup> Kutval, *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası-Katılım Bankaları İlişkisi: Bir Model Önerisi*, 24, 58.

<sup>31</sup> Mehmet Gökçe, *Bankalararası Para Piyasası Üzerine Teorik ve Uygulamalı Bir İnceleme* (Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 18.

<sup>32</sup> Banu Karakaş, *Kapitalizmin Finansallaşması ve Türkiye'deki Ekonomik ve Sosyal Etkileri* (Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 23-24; Gökçe, *Bankalararası Para Piyasası Üzerine Teorik ve Uygulamalı Bir İnceleme*, 22.

<sup>33</sup> Karabıyık- Ambar, *Sermaye Piyasası ve Yatırım Analizi*, 5; Kutval, *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası-Katılım Bankaları İlişkisi: Bir Model Önerisi*, 18.

<sup>34</sup> Turgut Tan, “Ekonomik Hukuk ve Ekonomik Kamu Hukuku”, *Amme İdaresi Dergisi*, 5/1 (1972), 26.

<sup>35</sup> 14/2/2011 tarih ve 27846 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

<sup>36</sup> 1/11/2005 tarih ve 25983 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

## GÜNÜMÜZ EKONOMİ SİSTEMİNDE KUR'ÂN VE SÜNNET'İN GETİRDİĞİ FIKHİN YAŞAMA DÖKTÜĞÜ EKONOMİ - İMKANI (FIRSATI) ZORLUKLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ-

düzenlenmiştir. Bu kanuna göre, “banka” denilince, “mevduat bankaları”, “katılım bankaları” ile “kalkınma ve yatırım bankaları” anlatılmaktadır. *Mevduat bankası*, kendi nam ve hesabına mevduat kabul edip kredi kullanırken; *katılım bankaları*, özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplayıp, kredi kullanılmaktadır. *Kalkınma ve yatırım bankası* ise, mevduat veya katılım fonu kabul etme dışında, kredi kullanılmak üzere faaliyet gösteren ve özel kanunlarla kendilerine verilen görevleri yerine getiren kuruluşlardır.<sup>37</sup>

Mevduat Bankaları, mevduatın her çeşidini toplayıp biriktirdiği fonları, ihtiyaç sahiplerine kısa, orta ve uzun vadeli krediler şeklinde “faiz” karşılığı veren bankalardır.<sup>38</sup> Kaydi para yaratmakta ve faiz ile işlemektedirler. Gelirlerinin ana kaynağını kullandırılan ve yaratılan bu kredilere ait faiz gelirleri oluşturmaktadır.<sup>39</sup>

### 2.2. Faiz

Para metaların metası olarak ortaya çıktıktan ve karşılığında meta alınıp satıldıktan sonra, ödünç para verilmeye başlanmış ve para ile birlikte faiz de kendini göstermiştir.<sup>40</sup> Sümerler zamanında Milattan önce 3000 yıllarında faiz ile kredili mal satışının bir borç aracı olarak uygulandığı belirtilmektedir.<sup>41</sup> İlk faizli ödemenin, M.Ö. 2000 yılında Eshunanca Krallığı'nda, borç alan kişinin borcunun vadesi ne olursa olsun, %20 oranında yapıldığı bildirilmektedir.<sup>42</sup>

Kapitalist ekonomide gelir dağılımı teorisine göre, işçi ücret, toprak sahibi rant, girişimci kar ve sermaye de faiz elde etmektedir.<sup>43</sup> Burada faiz, paranın (sermayenin) kiralınması olmakta ve ödünç verilen fonlara uygulanan kira bedeli sayılmaktadır.<sup>44</sup> Para ve sermaye piyasalarında ne kadar tasarruf aracı varsa o kadar faiz çeşidi bulunmaktadır.<sup>45</sup>

### 2.2. Merkez Bankaları

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, 26/1/1970 tarih ve 13409 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 1211 Kanun Numaralı 14/1/1970 Kabul Tarihli Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu ile düzenlenmektedir. Bu kanunun 1. Madde'sine göre Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Türkiye'de banknot ihracı imtiyazına münhasıran sahip ve bu Kanunda yazılı görev ve yetkileri haiz anonim şirket olarak kurulmuştur.

Madde 4'e göre, Merkez Bankasının temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Merkez Bankası, fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı para politikası araçlarını doğrudan kendisi belirlemektedir.

<sup>37</sup> 19/10/2005 kabul tarihli ve 5411 kanun numaralı *Bankacılık Kanunu* Madde 3.

<sup>38</sup> Gökçe, *Bankalararası Para Piyasası Üzerine Teorik ve Uygulamalı Bir İnceleme*, 31.

<sup>39</sup> Karakaş, *Kapitalizmin Finansallaşması ve Türkiye'deki Ekonomik ve Sosyal Etkileri*, 23-24; Gökçe, *Bankalararası Para Piyasası Üzerine Teorik ve Uygulamalı Bir İnceleme*, 22.

<sup>40</sup> Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (Eriş Yayınları, 2003), 158-159.

<sup>41</sup> İsmail Seyrek - Zekeriya Mızırak, “Faiz Teorileri Üzerine Bir İnceleme: Finansal İstikrarsızlık Hipotezinin Temel Dayanağı”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (2009), 386, 385.

<sup>42</sup> Tunay, *Finansal Sistem: Yapısı, İşleyişi, Yöntemi ve Ekonomisi*, 192.

<sup>43</sup> Seyrek - Mızırak, “Faiz Teorileri Üzerine Bir İnceleme: Finansal İstikrarsızlık Hipotezinin Temel Dayanağı”, 386, 387.

<sup>44</sup> Ebru Demirci, *Faizin Vade Yapısı Teorileri ve Türkiye'deki Faizin Vade Yapısının Kesitsel Olarak İncelenmesi* (İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 2.

<sup>45</sup> Merih Paya, *Para Teorisi ve Para Politikası* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1998), 116.

### 2.2.1.Para Politikaları

Para politikası, Merkez Bankasının faiz oranlarına, döviz kuruna ve para arzına yönelik kararları yoluyla toplam talebi ve dolayısıyla da enflasyonu<sup>46</sup> etkilemesini ifade etmektedir.<sup>47</sup> Merkez Bankası'nın para politikasını uygulamadaki temel hedefi fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmektir.<sup>48</sup>

Paranın zaman içinde değerini kaybetmemesi, fiyatları belirleyen bir hesap birimi ve bir değişim aracı olarak işlevlerini yerine getirebilmesi için piyasadaki toplam para miktarının piyasadaki mal ve hizmet miktarıyla uyumlu olması gerekir.<sup>49</sup> Para miktarı, mal ve hizmet miktarına oranla fazla olduğunda paranın alım gücü düşer, yani enflasyon olur. Para miktarı az olduğunda ise alım gücü artar, yani deflasyon gerçekleşir.<sup>50</sup>

Her ülkede ve Türkiye'de para politikası Merkez Bankaları tarafından yürütülmektedir. Merkez Bankası para arzını, dolayısıyla bankaların yarattığı kaydi para, diğer bir deyimle banka parasını enflasyon oluşturmamaları için para politikası araçları

<sup>46</sup> Enflasyon deyince akla ilk gelen günlük hayatta çokça kullandığımız mal ve hizmetlerin fiyatlarının artmasıdır. Ancak mal ve hizmetlerin fiyatları zaman içinde artabilir veya azalabilir. Enflasyon sadece belli bir malın veya hizmetin fiyatının tek başına artması değil, fiyatların genel düzeyinin sürekli bir artış göstermesidir. [Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Enflasyon (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2004), 3.]

Para arzının paraya olan talepten daha fazla artması enflasyona yol açmaktadır. Buna göre, harcadığımız para miktarı, enflasyonu etkilemektedir. Devletin karşılıksız para basması yoluyla, Bankaların, vadesiz mevduatlarda yer alan paraların hesaptan çekilmeden bir diğer hesaba geçirilip kaydi para oluşturması suretiyle piyasadaki para arzının artmakta ve enflasyona sebep olmaktadır. [Selim Başar, "Para Teorisi", *Makro İktisat*, ed. Selim Başar (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Yayını, 2012), 6; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, *Enflasyon*, 4.]

Çağlar boyunca devletler, harcamalarının bir kısmını finanse etme yöntemi olarak para basımına, yani "enflasyon"a başvurmuşlardır. Günümüz devletleri açısından da bu, değişmemiştir. İstedığı geliri elde edemeyen, yeterli vergi toplayamaya yönelik kanun çıkaramayan, ya da bu kanunları etkin olarak uygulayamayan hükümetler, bir takım iktisadi, sosyal ve kültürel hizmetleri yerine getirmek için emisyonu (banknot sürmeye) başvurmak suretiyle gelir sağlama yoluna gitmişlerdir. Böylece, enflasyon Kamu Maliyesinde, nakit para ve benzeri iktisadi kıymetleri elinde bulunduranlara yüklenen bir "vergi" olmaktadır. [Engin Öner, "Vergi-Enflasyon İlişkisi ve Enflasyon Vergisi (2)", *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10/3-4 (1994), 103; Ahmet Ertuğrul, *Kamu Açıkları, Para Stoku ve Enflasyon* (Ankara: Yapı ve Kredi Bankası, 1982), 180.]

Bankalar da kendilerine yatırılan vadesiz mevduat hesapları karşılığında, yeni vadesiz mevduat yaratmaktadırlar. Buna göre, bankalardaki vadesiz mevduat miktarı değiştiğinde, dolaşımdaki para miktarı da, yani para arzı da değişmekte, dolayısıyla para arzı para talebini aşmakta, tıpkı devletlerin para basmasında olduğu gibi Bankalar da kâr sağlamakta, bu da enflasyona yol açmaktadır. [SlidePlayer, "Makro İktisat I Bölüm 8 Parasal Sistem Yrd. Doç. Dr. Oktay Kızılkaya.", erişim: 10 Mart 2021, <https://slideplayer.biz.tr/slide/11903479/>.]

İşte, bankacılık sisteminin yarattığı paraya "kaydi para" denilmektedir. Şu formülle hesaplanması mümkündür: Kaydi Para (KP)=Başlangıçtaki Mevduat (M) (1-Zorunlu Karşılık Oranı (Z) /Zorunluk Karşılık Oranı (Z)). Kısaca, KP= M (1-Z/Z) [Başar, "Para Teorisi", 6-7.]

Bu şekillerde para arzları para taleblerini aşmakta ve bu durumlarda da enflasyon olmaktadır. Para miktarı, mal ve hizmet miktarına oranla fazla olduğunda ulusal paranın alım gücü düşmekte, bu da, enflasyon biçiminde, nakit para ve benzeri iktisadi kıymetleri elinde bulunduranlarda Devlet'in para arzı ile uyguladığı bir vergi geliri ve Bankalara da para arzı ile artırdıkları sermayelerinin bir sermaye kârı vergisi olarak yüklenmektedir.

<sup>47</sup> TCMB, *Enflasyon*, 9.

<sup>48</sup> TCMB, *Enflasyon*, 11.

<sup>49</sup> Özhan Uluatam, *Enflasyon ve Devlet Gelirleri (1963-1978)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1981), 5, 6.

<sup>50</sup> TCMB, *Enflasyon*, 9.

## GÜNÜMÜZ EKONOMİ SİSTEMİNDE KUR'ÂN VE SÜNNET'İN GETİRDİĞİ FIKHİN YAŞAMA DÖKTÜĞÜ EKONOMİ - İMKANI (FIRSATI) ZORLUKLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ-

olan “Açık Piyasa İşlemleri”, “İskonto Haddi” ve “Zorunlu Karşılık Uygulaması” ile kontrol etmektedir.<sup>51</sup>

### 2.2.2.Zorunlu Karşılık Uygulaması

Bankalar kendilerine yatırılan vadesiz mevduatı geri çekilinceye kadar belirli bir faiz oranı üzerinden isteyenlere kredi olarak vermeye çalışırlar. Vadesiz mevduatın Merkez Bankası tarafından tespit edilen belirli bir miktarının, mevduat sahiplerinin nakit taleplerini karşılamak ve Merkez Bankasının para arzını kontrol etmesini kolaylaştırmak amacıyla Merkez Bankasında muhafaza edilmesi zorunludur. İşte, vadesiz mevduatın bankalar tarafından Merkez Bankasında muhafaza edilmek zorunda olunan kısmına *zorunlu karşılıklar* denilmektedir. Mevduatın zorunlu karşılıklar dışında kalan diğer kısmı da serbest olup bankanın topladığı mevduat karşılığında verebileceği maksimum kredi (borç) miktarlarını teşkil etmektedir.<sup>52</sup>

Günümüzde makroekonomik riskliliği azaltmanın yanı sıra para politikaları kapsamında kullanılan zorunlu karşılık uygulamaları, para arzının kısılmasında veya arttırılmasında oldukça etkilidir. Zorunlu karşılık oranları, fiyat istikrarını ve finansal istikrarı sağlamak amacıyla politika faiz oranları ve likidite yönetim uygulamaları ile birlikte kullanılmaktadır.<sup>53</sup>

Zorunlu karşılıklar uygulamasının hukuki yönden ilgisi olabilen kanun ve tebliğler, 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu ve 1211 Sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu ile 1211 Sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu'nun 40'ıncı maddesinin II numaralı fıkrasına dayanılarak çıkarılan 2005/1 sayılı Zorunlu Karşılıklar Hakkında Tebliğ olmaktadır. Bu 2005/1 sayılı Zorunlu Karşılıklar Hakkında Tebliğ, 25.12.2013 tarihli ve 28862 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2013/15 sayılı Zorunlu Karşılıklar Hakkında Tebliğ (Tebliğ) ile yürürlükten kaldırılmıştır. İşte bu 2013/15 sayılı Zorunlu Karşılıklar Hakkında Tebliğin 16.12.2020 güncelleme tarihli Zorunlu Karşılıklar Uygulama Talimatı'nın 1. Paragrafında, *zorunlu karşılık yükümlülüğüne tabi kuruluşlar* Türkiye'de kurulmuş veya şube açmak suretiyle Türkiye'de faaliyet gösteren *bankalar* ile *finansman şirketleri (şirketler)* olarak belirtilmektedir. Talimat'ın 10. Paragrafında da, *zorunlu karşılığa tabi bankaların ve finansman şirketlerinin Türk lirası ve ABD doları cinsinden tesis ettikleri zorunlu karşılıklara faiz/nema ödeneceği* bildirilmektedir.

Görüldüğü gibi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB), tuttukları zorunlu karşılıklar için, Mevduat Bankaları ile Katılım Bankalarına faiz ödemesi yapılmaktadır.<sup>54</sup>

Bu faizin alınması, İslami ilkelere uyma zorunluluğu olan faizsiz, yani Katılım Bankaları açısından büyük bir sorun teşkil etmektedir; çünkü bu uygulama, faiz yasağına ters düşmektedir. Bu şekilde de, Katılım Bankaları, müşterileri ile ilişkilerinde faizsiz, Bankalarla ilişkilerinde faizli işleyen bir bankacılık görünümü vermektedirler.<sup>55</sup>

### 3. Kur'ân ve Sünnet'in Getirdiği Ekonomi

<sup>51</sup> 14/1/1970 kabul tarihli ve 1211 kanun numaralı *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanunu* Madde 4.

<sup>52</sup> Alpaslan Serel- İsmail Cem Özkurt, “Geleneksel Olmayan Para Politikası Araçları ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 22 (2014), 62-63.

<sup>53</sup> Durmuş Yılmaz, *2011 Ocak Enflasyon Raporu* (Ankara: TCMB, 2011), 7; Alper Koray - Tolga Tiryaki, “Zorunlu Karşılıkların Para Politikasındaki Yeri”, *TCMB Ekonomi Notları* 8 (2011), 1-2.

<sup>54</sup> Fatih Kazancı, *Merkez Bankalarının Faizsiz Bankalar Üzerindeki İşlev ve Etkileri: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Örneği*, (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019), 222.

<sup>55</sup> Kutval, *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası-Katılım Bankaları İlişkisi: Bir Model Önerisi*, 92.

### 3.1. Toplum İçi Piyasa Ekonomisi (İslam Fıkıh Ekonomisi)

Tarih boyunca varolmuş bütün toplumlarda ekonominin, sosyal ilişkiler bütünü içine, onlardan ayrılmayacak biçimde yerleşmiş olduğu görülmüştür.<sup>56</sup> Bu bakışta “*Ekonomi, insanların maddi ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurdukları üretim, dağıtım ve tüketim düzeni*” olmaktadır. Bu düzen de, toplumun içine yerleşmiş olup, ekonomi dışı amaçlara ve değerlere de uyum içinde çalışmaktadır.<sup>57</sup>

Toplum içi piyasa ekonomisinde, üretim birey veya aile için yapılmaktadır. Bunun ne kazanç dürtüsü ve ne de piyasa kurumuyla bir ilişkisi vardır. Ticâret ve piyasaya duyulan ihtiyaç fazla değildir.<sup>58</sup> Toplumda bir merkezi yetki odağı bulunmakta ve mal ile hizmetler orada toplanıp, sonra toplumun çeşitli kesimlerine oradan yeniden dağıtılmaktadır. Bu şekilde, vergi toplama ve vergi gelirlerini kullanma işlemi, ekonomik faaliyetin en önemli yönünü oluşturmaktadır.<sup>59</sup> Buna göre, ekonomik olanla siyasal olan iç içe girmiştir.<sup>60</sup>

Toplum içi piyasa ekonomisinin güzel bir örneği, Kur’ân ve Sünnet’in getirdiği din olan İslâm’ı yaşama uygulayan Fıkıh’ın ortaya koyduğu “*Fıkıh Ekonomisi*” olmaktadır.<sup>61</sup> Çünkü Fıkıh, bireyin ekonomik hak ve özgürlüklerini, devletin ekonomik hak ve yetkilerini, piyasaları düzenlemektedir.

Özenti veya tepki olarak kullanılan *İslâm İktisadı (Ekonomisi)* kavramı, İslâm Âlemi’nde iktisadî fikirlere, olaylara ve kurumlara ait birikimin altında toplandığı bir ad olmuştur.<sup>62</sup>

Hz. Peygamber’in getirdiği İktisad (Ekonomi), bireyin ekonomik hak ve özgürlüklerini, devletin ekonomik hak ve yetkilerini, ekonomik düzenleri belirleyen fıkıh kurallarının ekonomisidir; yani Fıkıh’ın düzenlediği Ma’âyiş’dir. Diğer bir anlatımla, Fıkıh Ma’âyişi, ya da “*Fıkıh Ekonomisi*”dir.<sup>63</sup>

Kur’ân ve Sünnet’te, Allah’ın müslümanın davranışları ile ilgili hitâbı, farz, vâcib, mendûb, harâm, mekrûh ve mubâh gibi fikhî hükümlerle nitelendirilmiştir.

<sup>56</sup> Ayşe Buğra, “Polanyi’nin Düşüncesi”, *Karl Polanyi, Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, çev. Ayşe Buğra (İstanbul: 2010), 18.

<sup>57</sup> Buğra, *İktisatçılar ve İnsanlar, Bir Yöntem Çalışması*, 23-24.

<sup>58</sup> Polonyi, *Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri* (2010), 97.

<sup>59</sup> Polonyi, *Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri* (2010), 91-97; Buğra, *İktisatçılar ve İnsanlar, Bir Yöntem Çalışması*, 23-26.

<sup>60</sup> Buğra, *İktisatçılar ve İnsanlar, Bir Yöntem Çalışması*, 26, 93.

<sup>61</sup> Mehmet Nuri Güler, “Ekonomi”, *Çeşitli Yönleriyle İslâm Medeniyeti*, ed. Adnan Demircan - Murat Akgündüz (İstanbul: Siyer Yayınları, 2017), 288. Bu şekilde “Fıkıh Ekonomisi” ile, İslâm’da bir Ahlak İlmi aranıp davranış temeline dayandırılarak, bazen Kapitalist İktisat, bazen Sosyalist İktisat biçiminde anlatılan, ancak kafa karışıklığından ne olduğu bir türlü belirlenemeyen İslâm’ın getirdiği iktisadın da ne olduğu belirlenmiş olmaktadır (Geniş bilgi için bakınız: Güler, , “Ekonomi”, *Çeşitli Yönleriyle İslâm Medeniyeti*, 288-289). Karşılaştırmamız: Özenti veya tepki olarak kullanılan *İslâm İktisadı (Ekonomisi)* kavramı, İslâm Âlemi’nde iktisadî fikirlere, olaylara ve kurumlara ait birikimin altında toplandığı bir ad olmuştur (Ahmet Tabakoğlu, “Bir Bilim Olarak İslâm İktisadı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16 (2010), 11).

<sup>62</sup> Ahmet Tabakoğlu, “Bir Bilim Olarak İslâm İktisadı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16, Yıl 2010, s. 11.

<sup>63</sup> Mehmet Nuri Güler, “Ekonomi”, Adnan Demircan, Murat Akgündüz, *Çeşitli Yönleriyle İslâm Medeniyeti*, Siyer Yayınları, İstanbul 2017, s. 288.

## GÜNÜMÜZ EKONOMİ SİSTEMİNDE KUR'ÂN VE SÜNNET'İN GETİRDİĞİ FIKHİN YAŞAMA DÖKTÜĞÜ EKONOMİ - İMKANI (FIRSATI) ZORLUKLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ-

Müslümanlar, bütün davranışlarını bu fikhî hükümlere göre yaptığından, bu fikhî hükümler İslâm'da Ekonomi'yi de belirlemektedirler.<sup>64</sup>

Buna göre, vahiyin getirdiği dîn olarak İslâm'da ekonomik faaliyeti belirleyen, müslümanın davranışını düzenleyen kuralların tümü olan bu Fıkıh kurumu olmaktadır.<sup>65</sup>

Bunun için, İslâm'ın getirdiği İktisâd'ı (Ekonomi'yi), Ahlâk İlmi alanına ait insan davranışları temeline değil, Fıkıh İlmi ve Allâh'ın hitabının belirlediği mükellefin davranışlarını açıklayan Fikhî hükümler temeline dayandırmak gerekmektedir. Bu şekilde, İslâm'da bir Ahlak İlmi aranıp davranış temeline dayandırılarak İslâm İktisâdı adı altında, bazen Kapitalist İktisat, bazen Sosyalist İktisat biçiminde anlatılan, ancak kafa karışıklığından ne olduğu bir türlü belirlenemeyen İslâm'ın getirdiği iktisâdın da ne olduğu belirlenmiş olmaktadır.

### 3.2. Fıkıh Ekonomisi'nde Piyasa

Fıkıh Ekonomisi'nde Piyasa iki çeşittir: Biri, Serbest Piyasa, diğeri de Sosyal Piyasa'dır.

#### 3.2.1. Fıkıh Ekonomisi'nde Serbest Piyasa

Serbest Piyasa, alıcı ve satıcıların bir araya geldiği, mâl ve hizmet tedavülünün yapıldığı ve fiyatın oluştuğu belirli yerlerdir. Hz. Peygamber ve halifeler döneminden itibaren serbest piyasa, Şehirlerin (Amsâr'ın) Pazarı'dır. Bu pazarlarda, mâl ve hizmet tedâvülü, Kur'ân'da belirlenen özel mülkiyet esasına dayanarak, "*denkleştirici adâlet*"e göre yapılmaktadır.

Devlet'in rolü ise, çarşının Fıkıh'a göre işlemlerini gözetlemek ve aksaklıklarını gidermektir. Sosyal Piyasa ise, İslâm'daki Serbest Piyasa' sının, yani Şehirlerin (Amsâr'ın) Pazarı'nın özgür olması sonucu, sosyal dengeyi sağlayamadığı zamanlarda, "sosyal adâleti" sağlayacak ilkeler ve mekanizmalara ait düzenlemeleri ile, Pazar'da eşitlikçi adâletin bozduğu toplumsal dengeyi yeniden kuran, vatandaşların mağduriyetlerini gideren piyasadır.<sup>66</sup>

Hz. Peygamber ve arkasından gelen halifeler döneminde Serbest Piyasa, Medîne Çarşısı (Pazarı)'dır. Medîne'de, Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer ve Hz. Osman döneminde, yani Medîne'nin başkentliğinde, mâl ve hizmetlerin tedâvül ettiği pazarın somutlaştığı çarşılar, bir tâcirin, oraya inip bineğini ve üzerinde yükü ile mâllarını koyduğunda, dolaşırken mâllarını görebildiği, olup bitenin gözünden kaçmadığı bir düzlükte ve açıklıkta olan alanlardır. Bu alanlar içinde, su yeri (havuz) ve namaz yerinden (musalladan) başka, çarşığı yetersiz kılacak veya rekâbeti bozacak hiçbir öğenin varlığına izin verilmemiştir. Çarşı, Devlet'e aittir. Devlet, bu alanın çarşı hizmetinden dolayı kira veya vergi almamaktadır.<sup>67</sup>

İslâm'da, pazarın işleyişine gelince, Hadîs kitaplarının *Kitâbu'l-Buyû'* kısımları, bu işleyiş ile ilgili rivâyetleri sıralamaktadır. Medîne'de, mâl ve hizmetlerin tedâvülünün

<sup>64</sup> Güler, "Ekonomi", s. 288.

<sup>65</sup> Güler, "Ekonomi", s. 288.

<sup>66</sup> Güler, "Ekonomi", s. 289.

<sup>67</sup> Güler, "Ekonomi", s. 291.

gerçekleştiği bu çarşılarda, Hz. Peygamber, oraya gelip duada bulunmaktadır. Bu da, Devlet'in çarşıya verdiği önemi göstermektedir.<sup>68</sup>

### 3.2.1.1. Faizsiz Bankacılık (Katılım Bankaları)

Katılım Bankaları, faizsiz bankacılık uygulamasını benimsemiş mevduat bankalarına benzer hizmetler veren finans kurumlarıdır.<sup>69</sup> Mütedeyyin müslümanların giderek artan faizsiz finans talebini karşılamak ve birikimlerini ekonomiye kanalize etmek amacıyla, ilk faizsiz bankacılık hizmetleri görülmeye başlamıştır. Ekonomik açıdan, faizsiz bankacılık sisteminin kurulmasını hazırlayan asıl amaç, 1970'li yıllarda İslam ülkelerinin kazandığı yüksek petrol gelirlerini ekonomiye aktararak, kapitalist dünyanın sermayesine katmaktır.<sup>70</sup> Böylece, ilk ticari faizsiz bankacılıklar, 1971'de Mısır'da, hemen akabinde 1975'te Dubai İslami Bankası ve Cidde'de İslami Kalkınma Bankası, 1977'de Kuveyt Finans Evi ve Mısır'da Faysal İslami Bankası, 1979'da da Bahreyn İslami Bankası kurulmuş ve hizmet vermeye başlamışlardır.<sup>71</sup>

Türkiye'de, 24 Ocak 1980' sonrasında Turgut Özal, artan sermaye ihtiyacı karşısında Arap sermayedarların varlıklarını Türkiye'ye çekmeye çalışmak için, 1983 yılında 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile "Özel Finans Kurumları" diye faizsiz finans kurumlarının yasal altyapısını kurmuştur. Bu şekilde Türkiye'de önce 1985 yılında "Albaraka Türk", ardından sırasıyla 1991'de Kuveyt Türk, 1991'de Anadolu Özel Finans, 1995'te İhlas Finans ve 1996'da Asya Özel Finans adlarıyla özel finans kurumları görülmüştür.<sup>72</sup>

2005 yılında 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle Özel Finans Kurumları isim değişikliğiyle "Katılım Bankacılığı" adını almışlardır.<sup>73</sup> Buna göre, dünyada "İslami Bankacılık" diye bilinen faizsiz bankacılık, Türkiye'de "katılım bankacılığı" olmaktadır.<sup>74</sup>

### 3.2.1.2. İslâm'da Sosyal Piyasa (Beytu'l-Mâl Piyasası)

Hz. Peygamber ve Raşîd Halifeler döneminde Sosyal Piyasa da, Beytu'l-Mâl olmaktadır. Fıkıh Ekonomisi'nde, Pazar'da insanların, gerek bedenî güç, gerekse fikrî güç bakımından, iş yapma güç ve yetenekleri birbirlerinin aynı değildir. Bir kısmı, fikrî, ilmi, siyasî, idarî ve benzeri gibi diğer çeşitli işleri en yüksek seviyede yapacak şekilde güçlü iken, bir kısmı ise, doğuştan ya da ihtiyarlık ve hastalık nedeniyle iş yapmaktan âcizdirler. O halde, âcizler ile güçlüler veya çalışanlar ile çalışmayanlar arasında, ister denkleştirici ve isterse dağıtıcı adâlet türü ile "eşitlik adâleti" uygulamak, eşit olmayan bu fertlere karşı bir zulüm ve haksızlık yapmaktan ileriye gitmez. Bu iktisadi haksızlıklar da toplumu zulme götürürler. Kur'an, zâlim olan her toplumu yok olmakla uyarılmış, zâlim toplumların sonunda yıkılmasının Allah'ın insanlar hakkındaki bir kanunu olduğunu açıklamıştır.<sup>75</sup>

<sup>68</sup> Mehmet Nuri Güler, "İslâm Devleti'nin İlk Başkenti Medine'de Tedâvül Eden Mal ve Hizmetler ile Geçim Düzeyleri", *Şehir ve Medeniyet Uluslararası Sempozyumu 09-10-11 Ekim 2009*, Ankara 2011, s. 510-511.

<sup>69</sup> Alptekin Güney, *Banka İşlemleri*, 2.Baskı (İstanbul: Beta Basım, 2008), 3-4.

<sup>70</sup> İsmail Özsoy, *Özel Finans Kurumları*, 1. Baskı (İstanbul: Asya Finans Yayınları, 1997), 98.

<sup>71</sup> Kutval, *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası-Katılım Bankaları İlişkisi: Bir Model Önerisi*, 73-74.

<sup>72</sup> Fahrettin Yahşi, "Özel Finans Kurumlarında Mevzuat Serüveni", *Bereket Dergisi* 9/3: 6-7.

<sup>73</sup> Temel Hazıroğlu, "Türkiye'de Katılım Bankacılığı Fikrinin Doğuşu ve Kavramsal Önemi", *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi (İEFD)* 2 /1 (2016), 124.

<sup>74</sup> Gökhan Sümer - Fatih Onan, "Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu, Türkiye'deki Katılım Bankacılığının Gelişme Süreci ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 17/3 (2015), 299.

<sup>75</sup> Güler, "Ekonomi", s. 294-295.



## GÜNÜMÜZ EKONOMİ SİSTEMİNDE KUR'ÂN VE SÜNNET'İN GETİRDİĞİ FIKHİN YAŞAMA DÖKTÜĞÜ EKONOMİ - İMKANI (FIRSATI) ZORLUKLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ-

Böylece, gelirin âdilane bir şekilde dağılımının veya dış felâketlerin bir sonucu, geçimini temin edemeyen âciz kimselerin meselesini İslâm, getirdiği iktisâta gücü yetenlerin yetmeyenlere, zenginlerin fakirlere yardım etmelerini emretmek suretiyle koyduğu sosyal adâleti sağlayacak ilkelerle halletmiştir.<sup>76</sup>

### 4. İslam Fıkıh Ekonomisinin Tabi Olduğu Nasslar

#### 4. 1. Faizle İlgili Nasslar

Eski Mısır'da bankacılık hizmetlerinin faiz uygulamasının, sosyo-ekonomik nedenlerle yasaklandığı nakledilmektedir.<sup>77</sup> Tevrat'ta faiz yasağı, Leviler Bölüm 25: 37'de “*Ona faizle para vermeyeceksin. Ödünç verdiğin yiyecekten kâr (murâbaha) almayacaksın*” şeklinde açık bir dille ifade edilmektedir. Faiz yasağına uymayanın da, Tevrat'ın Hezekiel Bölüm 18:13'te öldürülmesi buyrulmaktadır.

Orta Çağ'ın başlarında Müslümanlar, Roma'nın ekonomik egemenliğine son verince bankacılık için bir durgunluk dönemi başlamıştır. Avrupa'da deniz ticaretinin zayıflaması ve İncil'de de faiz yasağına ait açık bir hüküm bulunmadığı halde Kilisenin faizi yasaklaması karşısında bankacılığın neredeyse bitme aşamasına geldiği kaydedilmektedir.<sup>78</sup> XVI. yüzyılda Martin Luter, Zwingli ve Calvin gibi Hristiyan din adamları faizin kabulüne yönelik fetvaları ile faize dini zemin sağlamışlardır.<sup>79</sup>

İslâm'da, “... وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا ... : ...Allah alım satımı helâl, faizi (ribâyı) ise haram kılmıştır...”<sup>80</sup> âyetinde de zikredildiği üzere faiz haram kılınmıştır.

Faiz (Ribâ) misli malların borç ve alışverişlerinde ortaya çıkan karşılığı olmayan hakiki veya hükmi fazlalıktır. Fukahâ ribânın haramlığı hususunda ittifak etmiştir.<sup>81</sup>

#### 4. 2. Piyasayla İlgili Nasslar

Hiç kimsenin verdiğinden daha fazlasını almaması ve bunun sonucu olarak daha üstün olmaması için, Fıkıh'ta pazarın işleyişi, “*satıcılar dışarıda karşılanmaz*”, “*simsar kullanılmaz*”, “*aldatma kandırma olmaz*”, “*olmayan bir şey satılmaz*”, “*karaborsacılık yapılmaz*” gibi kurallara göre düzenlenmiştir. Fiyat da bu çarşıda, topluma katkı ve yetenek oranında eşit muameleye tâbi tutulmak esasına göre, yani “*dağıtıcı adâlet*”e göre oluşmakta ve fiyat oluştuktan sonra, bu fiyatın ne aşağısında ve ne yukarısında bir fiyatla alış-veriş yapılamamaktadır.

#### 4. 3. Sosyal Piyasayla İlgili Nasslar

İslâm, her hangi bir toplumda böyle bir zulmün mevcut olması halinde, o toplumun bütün fertlerine bu zulmü ve haksızlığı ortadan kaldırma mesuliyetini yüklemiştir. Aksi halde, hepsi günahkâr olur. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*İnsanlar zâlim gördükleri*

<sup>76</sup> Güler, “Ekonomi”, s. 295-296.

<sup>77</sup> İlker Parasız, *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, 7. Baskı (Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları, 1991), 107.

<sup>78</sup> Tunay, *Finansal Sistem: Yapısı, İşleyişi, Yöntemi ve Ekonomisi*, 193.

<sup>79</sup> Vincent J Cornell, “Tesniye'nin Gölgesinde – Yahudilikte ve Hristiyanlıkta Faiz ve Aşırı Faize Dair Yaklaşımlar”, trc. Zeynep Hafsa Orhan, *Ribâyı Anlamak İslam İktisadında Faiz*, ed. Abdulkader Thomas (İstanbul: İktisat Yayınları, 2017), 29-41.

<sup>80</sup> el-Bakara 2/279.

<sup>81</sup> Ebû'l-Fazl Meccüddin Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsîlî, *el-İhtiyar li-Ta'lîl'l-Muhtar*, nşr. Halid Adurrahman el-Ak, (Beyrût: Dâr'ul-Marife, 1428/2007), 3/35; Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrûddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *el-Binaye fi Şerhi'l-Hidaye*, nşr. Muhammed Ömer, (Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1400/1980), 7/338.

*zaman O'nun yakasını tutmazlarsa, Allah onların hepsini cezalandırır.*" Bunun için, ilk halife Hz. Ebûbekir, fakir ve muhtaçların hakkı olan zekâtı vermeyenlere karşı savaşmıştır.<sup>82</sup>

Kur'ân'da, 74. El-Muddessir, 42-44. âyetleri, 69. El-Hâkka, 33-34. âyetleri, 107. El-Mâ'un, 1-3. âyetleri gibi pek çok âyette, muhtaçları gözetmeyi imân ile bir arada anmakta, onlarla ilgilenmemeyi küfretmek veya dinî yalanlamakla beraber zikretmektedir. Yine Kur'ân, 17. el-İsrâ', 26. âyetinde, 4. en-Nisâ', 26. âyeti ve benzer âyetlerde, ihtiyaç içindeki insanları gözetmeği ve onlara yardım etmeği emretmektedir.

Bu konuda birçok hadis de varid olmuştur. O hadislerden şu bir kaç örneği olarak verilebilir: "*Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez ve onu düşmana teslim etmez.*" "*Herhangi bir toplumda bir kimse aç kalırsa, Allah'ın himayesi onlardan uzaklaşır.*" "*Allah'a yemin ederim ki, yanındaki komşusu aç iken, kendisi tok gezen bir kimse iman etmemiştir.*"<sup>83</sup>

Bu naslar, toplumun geçimi konusunda, bütün fertlerin sorumlu olduğunu göstermektedir. Güçlüler ve ihtiyacı olmayanlar, bütün çeşitleriyle güçsüz ve muhtaçlara, şayet kendi istekleriyle yardım etmezlerse, yardım etmeye ve onların geçimlerini temin etmeye şer'an mecburdurlar.

Bunun yanında, İslâm'ın getirdiği iktisâta sosyal adâleti sağlayacak ilkelerin emredilmesiyle yetinilmemiş, sosyal adâleti sağlayacak mekanizmalar da oluşturulmuştur. Bunlar, "Aile ve Akrabalık Nafakası", "Âkile", "Dâimi Sadaka (Sadaka Cârîye)", "Vâsiyet", "Keffâretler", "Nezir (Adak)" ve "Toplum'da veya Devlet'te Beytu'l-Mâl"dır.<sup>84</sup>

## 5. Kapitalist Ekonomi Sisteminde Fıkıh Ekonomisi

### 5.1. İmkânı

Katılım Bankası, Bankacılık Kanunu'na göre, "Özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini" ifade etmektedir.<sup>85</sup>

İslâm Bankacılığı, kişiler ve firmalar gibi mikroekonomi düzeyde İslam Hukukuna dayalı ticaret, ortaklık ve finansman biçimlerini kullanmaya çalışmaktadır. Ticarete, kâr paylı satış olan "murâbaha"<sup>86</sup>, vadeli teslim denilen "selem"<sup>87</sup> ve kiralama diye bilinen

<sup>82</sup> Muhammed el-Mubârek, *Nizâmu'l-İslâm İktisâd Mebâdi' ve Kavâid 'Amme*, Beyrût 1972, s. 130, 131.

<sup>83</sup> Muhammed el-Mubârek, , s. 132.

<sup>84</sup> Geniş bilgi için bakınız: Güler, "Ekonomi", s. 296-310.

<sup>85</sup> 19/10/2005 kabul tarihli ve 5411 kanun numaralı 1/11/2005 tarih ve 25983 mükerrer sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Bankacılık Kanunu Madde 3.

<sup>86</sup> Fukâha istilahında İbn Ruşd'e göre murâbaha, "*Satıcının alıcıya malı satın aldığı fiyatı söylemesi ve bu fiyata dinar veya dirhem kar eklemeyi şart koşmasıdır.*" [Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmedî'bnî Ruşd el-Kurtubî el-Endulîsî, *Bidâyetu'l-Muctehid ve Nihâyetu'l-Muktesid*, nşr. Ali Muhammed Mu'avved, Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003), 5/112.]. Ebû İshâk eş-Şîrâzî ve İbn Kudâme el-Makdisî'ye göre de, "*Sermayeyi belli bir kar ile satmaktır.*" [Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Muhezzeb fî Fikhi'l-İmâm eş-Şâfi'i* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye), 3/13; Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammedî'bnî Kudâme el-Makdisî el-Hanbelî, *el-Muğni ve Maehu eş-Şerhu'l-Kebîr Ala Metni Mukni'* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009), 4/136.].

<sup>87</sup> Fıkıh'ta selem, "*Peşin para ile veresiye mal satın alma biçiminde bir satış türüdür*" [Muhammed Huseyn el-Vâdî, Husyne Semhân, *el-Masârufu'l-İslâmiyye: el-Ususu'n-Nazariyye ve't-Tatbîkâtü'l-Amaliyye* (Ammân: Dâru'l-Mesîre li'n-Neşr ve't-Tevzî'), 198.].

## GÜNÜMÜZ EKONOMİ SİSTEMİNDE KUR'ÂN VE SÜNNET'İN GETİRDİĞİ FIKHİN YAŞAMA DÖKTÜĞÜ EKONOMİ - İMKANI (FIRSATI) ZORLUKLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ-

“icâre”<sup>88</sup> yi kullanırken, ortaklıkta ise emek-sermaye ortaklığı olan “mudârabe”<sup>89</sup>, sermaye sermaye ya da emek emek şekillerindeki “müşareke”<sup>90</sup> ye yerverilmektedir. “Sukûk”<sup>91</sup> [islâmî malî belge (tahvil ve bono gibi)], “teverruk”<sup>92</sup> (islâmî hisse senedi) ve “tekâfûl”<sup>93</sup> [islâmî poliçe (risk paylaşım fonu)] de günümüzde uygulama bulan finansman araçları olmaktadır.<sup>94</sup> Mikroekonomi işleyişe göre gerçekleşen bütün bunlarda, tartışmalar olmakla birlikte<sup>95</sup> İslâmî Bankacılığın, İslâm Hukuku’na ters düşmediğini belki söylemek mümkün olabilir.<sup>96</sup>

### 5.2. Zorlukları

Günümüz Ekonomi Sisteminde Kur'ân ve Sünnet'in Getirdiği Fıkhın Yaşama Döktüğü Ekonomi'nin zorlukları şöyle sıranabilir:

#### 5.2.1. Bankalar

Müslümanlar, İslâmî Bankacılığın mevduat bankaları ile aynı kanuna tabî olması ve mevcut kanunlar çerçevesinde Banka Sistemi içinde işleyişi dolayısıyla İslâm'a göre meşru olmadıkları görüşüne yönelmişlerdir. İslâm Bankacılığının meşruiyet sorunu karşısında verilen fetvalar da, ilahiyatçıların mevcut finansal ve ekonomik yapıyı tanımayıp Fıkıh açısından yaklaşması, Finans ve Ekonomi alanında çalışanların ise yeterli Fıkıh bilgisine sahip olmaması dolayısıyla farklı farklı olmuştur.

<sup>88</sup> Fıkıh'ta icâre, hem menkul ve gayrimenkul eşyanın kullanımını konu alan kira sözleşmesini, hem de insanın çalışmasını konu alan iş sözleşmesini kapsamaktadır. İslam borçlar hukukunda ise menfaatin bir bedel karşılığında devredilmesini konu alan, günümüzde kira, iş ve kısmen de istisna sözleşmesine benzer olarak tabir edilen sözleşmedir. [Ali Bardakoğlu, “İcara”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2000), 21/379.].

<sup>89</sup> Fıkıh'ta mudârabe, “Birinin malını diğerine hasıl olan karı aralarındaki şartlarına göre paylaşmak üzere ticâret yapmak için vermesidir.” (İbn Kudâme, *el-Muğni*, 6/224).

<sup>90</sup> Fıkıh'ta müşareke'yi es-Serahsî şöyle tanımlamaktadır: “İki hisseyi ve üzerini biri diğerinin hissesini bilemeyecek (ayrılamayacak) şekilde karıştırmaktır.” [Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl Şemsu'l-Eimme es-Serahsî, *el-Mebsût*, nşr. Ebû Abdillâh Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfi'î (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1421/2001), 11/151.].

<sup>91</sup> Sukûk, bir mal, menfaat, hizmet veya projeye tekabül eden hisse senetleri, kıymetli evrak olmaktadır. Sukûklar maddi varlığa tekabül etmesi açısından diğer senetlerden farklı olup aynı karşılıkları mevcuttur. Dolayısıyla sukûk ihraç edecek kurumun söz konusu sukûk belgelerinde yazan değerlere ayn olarak sahip olmak zorundadır. [Ali Muhyiddin el-Kardağî, *es-Sukuk (et-Tevrik) ve Tatbikuha'l-Muasira*, (Mecmeu'l-Fikhi'l-İslami'd-Duveli), 2.].

<sup>92</sup> Teverruk, nakit para elde etmek amacıyla vadeli olarak bir mal satın alıp bu malı satıcıdan başkasına daha düşük fiyata satmayı ifade etmektedir. Teverruk uygulamasının farklı şekilleri söz konusudur. Bankanın gerçekleştirdiği teverruk işleminin çoğunluk tarafından meşrû görülmediği belirtilmektedir. [Servet Bayındır, “Modern Faizsiz Finansman Araçlarından Teverruk ve Ges'in Fıkhi Tahlili”, *Fıkhi Açıldan Finans ve Altın İşlemleri - Tebliğ ve Müzakereler- Tartışmalı İlmî Toplantı*, (Konya 27-28 Nisan 2012), (İstanbul: 2012), 157, 153-179.].

<sup>93</sup> Tekâfûl, talihsizlik, hasar, aksilik gibi durumlarda kendilerini güvence altına almak isteyen insanların bir havuzda oluşturdukları fondur. [Hülya Türker, “İslami Finans Sisteminde Finansal Aracılık: Dünya'daki Gelişmeler Ve Sermaye Piyasasının Geliştirilmesi Açısından Türkiye İçin Öneriler” (Sermaye Piyasası Kurulu Aracılık Faaliyetleri Dairesi, Yeterlilik Etüdü, Ankara 2010), 22-23.].

<sup>94</sup> Merve Coşkun Arslan, *Türkiye'de Bankacılık Sisteminde İslami Finans* (Kastamonu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 20-46.

<sup>95</sup> Tartışmalar için bakınız: Hasan Kayapınar, *İslam'da Faizin Tarihsel Süreci ve Katılım Bankalarının Eleştirisi Açık Yönleri* (Çukurova Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020), 119-210; Bilal Soysal, *İslami Finans Kuruluşlarında Fıkhi Uygunluk Yöntemi* (İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 172-182.

<sup>96</sup> Kayapınar, *İslam'da Faizin Tarihsel Süreci ve Katılım Bankalarının Eleştirisi Açık Yönleri*, 134-173.

## Mehmet Nuri GÜLER

Bugün havuza para yatıran bir Müslüman için, bu havuzda toplanan fonların kaç kişiye hangi vade ve kâr payı oranları ile kullanıldığı, ne kadar kâr elde edildiği, bu kârdan kendine düşen hissenin ne olduğu belirsiz kalmaktadır.<sup>97</sup>

Merkez Bankasının zorunlu karşılık uygulaması ile İslami Bankacılık faize bulaşmış olmaktadır.

Katılım Bankası konusundaki “fetvâları”, katılım bankası danışmanları olan fetvâ ehliyetine sahip insanlar tarafından alınmaktadır. Bu insanlar arasında, Hayrettin Karaman Hoca, Hamdi Döndüren ve İshak Emin Aktepe Hoca diye adları verilmekte ve onlara sorulduğu, onlardan fetvâ, dolayısıyla olur alındığı söylenmektedir. Bu fetvâların halka resmi bir duyurma şeklinde değil de, Katılım Bankaları Birliğinin web sitesinde veya Hocaların kendi web sitelerinde kamu ile paylaşıldığı açıklanmaktadır.<sup>98</sup>

Buna göre, fetvâlar için Katılım Bankaları Birliğinin web sitesine yönelmiş bir fetvâ ile karşılaşılabilir; ancak, Hocaların kendi web sitelerine girildiğinde kamu ile paylaşılmış fetvalara rastlanmıştır. İslâm Hukuku Profesörü Hayrettin Karaman'ın Web Sitesi olan “www.HayrettinKaraman.net”de “Munzam karşılık faizi” başlıklı 05.09.2010 tarihli yazıda şu fetvâ yer almaktadır:

“Bu konu bana defalarca soruldu, verdiğim cevaplar hem soran banka yetkililerinin kayıtlarında hem de benim kayıtlarımda, sitemde ve kitaplarımda vardır. Verdiğim cevapları bu kaynaklardan kopyala yapıştı yapararak aynen veriyorum:

(Soru 2)

Merkez Bankası'nda bloke edilen paramıza faiz işlemekte ve alınan bu para TMSF [*Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu*]’ye ödenmektedir. Hocam bu parayı alıp TMSF’ye ödememiz konusunda hayli soru gelmektedir. Nasıl açıklamalıyım?

Cevap: Bu soru merkezde müzakere edilmiş, tarafımdan cevap verilmiş idi. Kısaca tekrar edeyim: Bu parayı biz, faiz kazanmak için serbest irademizle bankaya yatırmıyoruz. Mevzuat mecbur ediyor. Bu sebeple enflasyon farkı kadarını alabiliriz (Havuzlara da dağıtırız). Geri kalan TMSF’ye verilebilir, ama bir gün TMSF bunu katılım hesabı sahiplerine öderse, alanların zengin olanları bu parayı yoksullara vermek durumundadırlar, kendileri yiyemezler.

Bu vesile ile bir hususu daha yazacağım: Merkezde yapılan bir toplantıya çağırılmıştım. Arap ülkelerinden gelen ortaklar veya temsilcileri de vardı. Merkez Bankası'nda tutmak mecburiyetinde olduğunuz meblağın faizini soruyorlardı. Ben görüşümü şöyle ifade etmiştim: “Bu para bizden kanuni mecburiyetle alınmaktadır. Biz faiz kazanalım diye Merkez Bankası'na para yatırmıyoruz. Bu durumda banka, bize paramızı ödediğinde enflasyon farkı ile ödemek durumundadır. Şu halde faiz adıyla ödediği nominal fazlalığın enflasyona tekabül eden kısmı bizim hakkımızdır, bunu alır, havuzlara da dağıtabiliriz. Ödenen reel faizi de sigorta fonuna yatırırız. Bir gün bu fondan katılımcılara ödeme yapılırsa, bunların zengin (temel ihtiyaçlarını temin edebilen) olanları bunu yoksullara verirler. Muhtaç olanları ise bizzat kullanabilirler.”<sup>99</sup>

<sup>97</sup> Suna Akten Çürük, *İslami Finansın Türkiye’deki Gelişimi, Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri* (Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013), 170-176.

<sup>98</sup> Çürük, *İslami Finansın Türkiye’deki Gelişimi, Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, 241, 246-247.

<sup>99</sup> [www.HayrettinKaraman.net](http://www.HayrettinKaraman.net) İslâm Hukuku Profesörü Hayrettin Karaman'ın İnternet Sitesi “Munzam karşılık faizi.”, erişim: 08 Ağustos 2021, <http://www.hayrettinkaraman.net/makale/1798.htm>.

## GÜNÜMÜZ EKONOMİ SİSTEMİNDE KUR'ÂN VE SÜNNET'İN GETİRDİĞİ FIKHİN YAŞAMA DÖKTÜĞÜ EKONOMİ - İMKANI (FIRSATI) ZORLUKLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ-

Açıklamalardan apaçık olarak ortaya çıkmaktadır ki zorunlu karşılıklar Katılım Bankasında (Faizsiz Finans Kurumlarında) istenmeyen bir gelir olan faiz gelirini doğurmaktadır. Bu durum karşısında;

a) Katılım Bankalarının zorunlu karşılıkları faiz geliri elde etmek için Merkez Bankalarına yatırmadıklarını, bu işin bir “zarûriyet” karşısında yapıldığına,

b) Zorunlu karşılıklardan alınan faizin enflasyon oranına kadar fikhî açıdan bir sorun teşkil etmediğine, hatta alacaklının hakkı olduğuna,

c) Enflasyon oranının aşılması halinde bir faiz gelirleri olabileceğine,

d) Bu faiz gelirinin alınmayıp Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu (TMSF) prim ödenmesi için kullanılabilmesine, fondan katılımcıya ödeme yapıldığında zenginlerin bunu yoksullara vermesi gerektiğine ve muhtaç olanların ise bizzat alabileceğine,

fetva ve onay verilmiştir.

İşte bu fetvânın sıralanan dört hususta meşruiyetinin yeniden değerlendirilmesine ihtiyaç vardır.

### 5.2.2. Şirketler

Fıkh'ta, şirketler, yani ortaklıklar “ibaha ortaklığı”, menkul ve gayrimenkullerdeki ortaklıklara “mülk ortaklığı”, insanların mallarını, emeklerini veya itibarlarını ortaya koyarak kurdukları ortalığa ise “akit ortaklığı” denilmiştir. Akit ortaklığında, eğer ortaklıktaki yetki ve sorumluluklar sınırlı ise “mufavada”, nispeten daha geniş bir alan tanınmış ise “inan ortaklığı” adı verilmiştir. Finansman sağlama veya iş bilgisi eksikliği sıkıntısı çekenleri rahatlatmak ve onlara çözümler üretmek için “mudarebe”, “müzâraa”, “müsâkât” gibi ortaklık tipleri geliştirilmiştir. Mudarebe ortaklığı, elinde sermayesi olup mesleği olmayan ile elinde mesleği olup sermayesi olmayanları birleştiren ortaklıktır. Müzâraa ortaklığı arazisi olan ile çiftçiliği olanı, müsâkât ortaklığı ise, ağaçları olan ile bu alanda bilgi ve becerisi olanı birleştiren ortaklıklardır.<sup>100</sup>

Türk Ticâret Kanunu'nda, şirketler “adi” ve “ticari” diye ikiye ayrılmıştır. Ayrıca ticari şirketler “şahıs” ve “sermaye” bölümlerine ayrılmış; şahıs şirketleri “kolektif” ve “adi komandit”, sermaye şirketleri ise, “anonim”, “paylı komandit”, “limited” ve “kooperatifler” şeklinde bir tasnife tabi tutulmuşlardır.<sup>101</sup>

Albaraka Türk Katılım Bankası Anonim Şirketi, Kuveyt Türk Katılım Bankası Anonim Şirketi ve Türkiye Finans Katılım Bankası Anonim Şirketi gibi bütün katılım bankaları Anonim Şirketler olarak kurulmuşlardır.

Bankacılık, sigortacılık gibi sektörlerde çalışacak şirketlerin kanun tarafından anonim şirket olarak kurulmasının zorunludur.<sup>102</sup>

Fıkh'ta şirketler basit fakat kendine özgü kuralları olan yapılardır. Buna göre, Türk Ticâret Kanunu'nun söz konusu anonim şirketi, irade beyanı, tüzel kişilik, yönetim, müteselsil sorumluluk, çalışan ortaklara ücret verilmesi, sermaye, sermayeye göre borç

<sup>100</sup> Enver Osman Kaan, *İslâm Hukukunda Şirket Yapısı ve Sürekliliği Sorunu* (İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016), 276.

<sup>101</sup> Kaan, *İslâm Hukukunda Şirket Yapısı ve Sürekliliği Sorunu*, 276.

<sup>102</sup> Kaan, *İslâm Hukukunda Şirket Yapısı ve Sürekliliği Sorunu*, 61-66.

sorumluluğu, şirketin yaptığı işler ve ortaklığın sona ermesi alanlarında bazı farklılıkları ile Fıkh'a ters düşmektedir.<sup>103</sup>

### 5.3. Çözüm

Çözüm için zorluklar kısmında sıralanan fetvalara yönelik bir değerlendirme ile açıklamalar sağlanabilir:

a) Katılım Bankalarının meşrûiyeti tartışmalarında zorunluk durumundan hareket edilirken, zorunluk konusu tam olarak açıklanmamıştır. Aslında, zarûret gereği meşrû kabul edilmek, o konunun haram olduğu kabulüne delâlet etmektedir. Katılım Bankalarına ait pek çok ürünün meşrûiyeti tartışmalarında zorunluk durumu temel hareket noktası yapılmıştır.<sup>104</sup>

Zarûret halinde haramların mubah hükmünü alacağı Fıkh kitaplarında bildirilmiş<sup>105</sup> ve Mecelle'de de , “Zarûretler Yasak Olan Şeyleri Mubâh Kılar : الضرورات تبيح المحظورات” maddesine yer verilmiştir.<sup>106</sup> Fıkh Usûlü'nde zorunlu sebeplerden dolayı cevaz vermeye ruhsat denilmektedir. Ruhsat da kalıcı olan değil, geçici olan durumlar için söz konusu olmaktadır.<sup>107</sup> Böylece, hiçbir cevaz, azimet gibi sürekli ve normal hale gelmemektedir. Söz konusu zarûret kalktığında, asli hükmün yani haram hükmünün geri gelmesi gerekmektedir.<sup>108</sup> Ayrıca, zarûret de kişiden kişiye, kurumdan kuruma değişiklik göstermektedir. Yoksa, Merkez Bankasının zorunlu karşılıklar uygulaması ile bankaların uğrayacağı zararların faiz verilerek karşılanmasını, bu faizi zarûriyet karşılığında oluşturu diyerek caiz kılmak, sözkonusu faizin herkes için, sadece Katılım Bankaları için değil, Mevduat Bankaları için de caiz kılmak anlamına gelmektedir.

Bu şekilde, faiz almanın gerekçesi “zorunluk” yapılıncaya, buna göre, aynı zorunluk gerekçesine dayanılarak Mevduat Bankaları ile girişilen diğer parasal ilişkiler de, “Zarûretler Yasak Olan Şeyleri Mubâh Kılar “ kaidesi hükmünce mubâh olmaktadır. O vakit, Katılım Bankalarının (İslâmî Bankacılığın) kuruluşuna ne gerek vardır diye haklı bir soru yöneltilebilir.

Görüldüğü gibi, Katılım Bankalarının zorunlu karşılıkları faiz geliri elde etmek için Merkez Bankalarına yatırmadıklarını, bu işin bir “zarûriyet” karşısında yapıldığını

<sup>103</sup> Geniş bilgi için bakınız: Kaan, *İslâm Hukukunda Şirket Yapısı ve Sürekliliği Sorunu*, 76-81.

<sup>104</sup> Örneğin sukûk gibi bazı uygulamaların meşrûiyeti tartışılmış ve sonuç olarak, kişilerin zor durumda kalması, hiçbir surette finansman ihtiyacını karşılayamaması durumlarında, açıkça faizli kredilere başvurmak yerine katılım bankalarının bu ürünleri ile ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri belirtilmiştir. [Hacı Mehmet Günay, “İslam Hukukunda Akid Teorisi Bağlamında Çağdaş Finansman Enstrümanlarından Murabaha Uygulamaları”, *Fıkhî Açıldan Finans ve Altın İşlemleri -Tebliğ ve Müzakereler- Tartışmalı İlmi Toplantı*, (Konya, 27-28Nisan 2012), (İstanbul: 2012), 226; Yûsuf el-Karadâvî, *Bey'û'l-Murabaha li'l-Âmir bi Şirâ kemâ Tecrihi'l-Masarifu'l-İslamiyye* (Beyrût: Muessesetu'r-Risâle,1982), 24.]

<sup>105</sup> Tâceddin es-Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali M. Muavvaz (Beyrût: 1411/1991), I / 7, 45, 48, 76; Bedreddin ez-Zerkeşi, *el-Mensûr fi'l-Kavâ'id*, nşr. Teysîr Fâik Ahmed Mahmûd (el-Kuveyt: 1402/1982), 3/ 120, 169.

<sup>106</sup> Ali Haydar Efendi, *Dureru'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, nşr. Raşit Gündoğdu, Osman Erdem, (İstanbul: Osmanlı Yayınevi), 1/51.

<sup>107</sup> Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsu'l-Eimme es-Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, nşr. Ebu'l-Vefa el-Afganî (Beyrût: Dâru'l-Fıkr, 2005), 92.

<sup>108</sup> Ebû Zeyd Abdullah b. Ömer ed-Debûsî, *Takvîmu'l-Edille fi Usûli'l-Fıkh*, nşr. Halil Muhyiddin el-Mîs (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001), 81; Serahsî, *Usûl*, s. 92; Alâuddin Abdulazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr 'an Usûli Fahri'l-İslâm el-Bezdevî*, nşr. Abdullah Muhammed 'Ömer (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye,1997), 2/433.

## GÜNÜMÜZ EKONOMİ SİSTEMİNDE KUR'ÂN VE SÜNNET'İN GETİRDİĞİ FIKHİN YAŞAMA DÖKTÜĞÜ EKONOMİ - İMKANI (FIRSATI) ZORLUKLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ-

belirtilerek zarûretten dolayı cevaz vermek, asli olarak bu uygulamaların haram olduğunun kabul edildiğini zaten zımnen içermektedir. Ayrıca, zarûret halinde bir şeyin câiz, ya da mubâh olması ızdırâr halinde olan şahıslar, ya da kurumlar için geçerli olmaktadır. Buna göre, bugün Katılım Bankaları ve Katılım Bankalarının zorunlu karşılık faiz gelirlerini, ızdırâr halinin varlığı yokluğu aranmaksızın zarûret sebebiyle câiz saymak, Fıkıh Usûlü'nde açıklanan "ruhsat" ahkâmı dışında kalmaktadır.

b ve c) Makalenin "Enflasyon" başlıklı kısımdaki açıklamalarında, enflasyonun nakit para ve benzeri iktisadi kıymetleri elinde bulunduranlarda Devlet'in para arzı ile uyguladığı bir vergi geliri ve Bankalara da para arzı ile artırdıkları sermayelerinin bir sermaye kârı vergisi olduğu belirtilmiştir.

Buna göre "enflasyon", Kamu Maliye'sinde "gizli vergi" olmaktadır. Kamu Hizmetleri, Bütçe Kanuna göre karşılanır. Bütçe Kanunu gelirleri kamu hizmetlerini için yetersiz kalınca, Devlet, elinde bulunan yagane yetkiyi kullanır, para basar ve bu para ile Kamu Hizmetlerini karşılar. Bu şekilde tedavüldeki para hacmi artar ve buna enflasyon denir. Böylece, cebinde parası olan herkes, para bulundurma vergisini öder. Aynı şekilde Kalkınma Bankası da, oraya parasını yatırım parasından kaydi para yoluyla oluşturduğu varlığın (sermayenin) vergisini verir. Böylece, enflasyonla kendilerinde bulunan paraların vergisini paranın değerinin düşmesi ölçüsünde ödemiş ve bir nevi para değerleri de düşmüş olur.

Şimdi, elinde para bulundurmanın bu vergisini, diğer anlatımla eksilen paranın eksikliğini, faiz geliri ile karşılanmanın Fıkıh'ta faizi helâl kılacak bir dayanağı var mıdır? Bu fetvâya göre faizi helal kılacak dayanak, enflasyon olmaktadır. İşte sorun buradadır. Makroekonominin bir konusu ve ekonominin bütünlüğü ile ilgili bir kavram olan enflasyon Ekonomi'deki hesapla değil, Hukuk'taki "borç ilişkisi" hesabıyla şu şekilde yanlış uygulanmaktadır: "Allah rızası için ödünç veren ve hiçbir menfaat beklemeyen kimse, parasını geri aldığı anda eğer enflasyon sebebiyle paranın satın alma gücü azalmış ise ve mesela ödünç verdiği bir torba çimento alabilen bir para ödeme sırasında yarım torba alabilecek kadar zayıflamış ise ödeme nasıl olacak? Bu konu yıllardır tartışılıyor, makul ve bizce de makbul olan görüş şöyledir: Borçlu, aldığı parayı aynı miktarda değil, bir torba çimento alacak miktarda ödemelidir; aksi halde borcunu eksik ödemiş olur."<sup>109</sup>

Anlaşılabileceği üzere işler ve alanlar birbirlerine karıştırılmaktadır. Hukuk'ta, ya da Fıkıh'ta eksikliğin tamamlanması ayrı iş, faiz almak ise ayrı iştir. Bu durumda, para alış-verişinde, çimento torbasını para yerine koyup çimento torbası eksikliğini para eksikliğı sayarak enflasyon farkı helal demekle bu faiz meşrûlaşmamaktadır. Çünkü enflasyon farkı paranın, bireylerin harcamasının oluşturduğu para miktarı artışının yolaçtığı bir zararın karşılığı mı olduğu, ya da Katılım Bankasının yarattığı paranın karşılığı bir ödemesi mi olduğu, ve ya da kamu hizmetlerinden yararlanma karşılığı Devletin bir vergisi mi olduğu yönleri açıklığı kavuşmuş değildir. Bu şekilde, hakk olduğu söylenen hakk, bir haksızlık olarak da çıkabilir; çünkü, Katılım Bankasının yarattığı paranın karşılığı enflasyon farkından da daha yüksek bir kâr olup, hesaba katılmadığından alınmamış olacağı gibi, yatırılan paranın alınmış olan faizi de günah olarak zimmete yüklenebilir.

İşte, paranın zaman içinde değerini kaybetmemesi, fiyatları belirleyen bir hesap birimi ve bir değişim aracı olarak işlevlerini yerine getirebilmesi için piyasadaki toplam

<sup>109</sup> [www.HayrettinKaraman.net](http://www.HayrettinKaraman.net) İslâm Hukuku Profesörü Hayrettin Karaman'ın İnternet Sitesi "Enflasyon ve ihtiyaç kredisi.", erişim: 18 Ağustos 2021, <http://www.hayrettinkaraman.net/makale/1798.htm>.

para miktarının piyasadaki mal ve hizmet miktarıyla uyumlu olması gerekir. Para miktarı, mal ve hizmet miktarına oranla fazla olduğunda paranın alım gücü düşmektedir. Bunda ise, bireyin bireyle ya da bireyin kurumla borç ilişkisinin bir ilgisi ve etkisi yoktur.

d) Bu faiz gelirinin alınmayıp Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu (TMSF) prim ödenmesine kullanılabileceğine gelince, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu (111. ve 117. maddeleri) ve ilgili diğer mevzuat ile verilen yetkiler çerçevesinde yerine getirilmektedir. Buna göre, mevduat ve katılım fonları tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunması amacıyla sigorta edilmektedir. Bankalar, tasarruf mevduatı tutarı üzerinden bu sigorta primlerini ödemektedir. Faiz geliri ile sigorta primi ödemesi de faizi helal etmemekte, yine faiz yatırılmış paranın faizi olarak kalmakta ve zimmetten haramlığı da düşmemektedir.

Fetvâda, fondan katılımcıya ödeme yapıldığında zenginlerin bunu yoksullara vermesi gerektiği ve muhtaç olanların ise bizzat alabileceği de yer almaktadır. Katılım bankalarının 2018 yılı zorunlu karşılık faiz gelirleri, aynı yılın net karlılığının %7'si ile %43.72'sine kadar ulaşmaktadır. Böyle bir fetvanın kabulü dâhilinde Katılım Bankalarının bu gelirden mahrum kalmaları, zaten zor rekabet şartlarında çalışan Katılım Bankalarının şartlarının daha da ağırlaşmasına sebebiyet verecek, zamanla iflâslarına yol açacak ve varlıklarını sona erdirecektir.<sup>110</sup> Bu da, kapitalist ekonomi düzen içinde, İslami Bankacılık ile alternatif bir ekonomi geliştirme iddialarının gerçekleşemeyeceğine dair bir kanıt olacaktır.

Bütün bunlar, Katılım bankalarının hem zorunlu karşılık gelirlerini kullanmasının, hem de bu durumun fıkhi açıdan mutabakata bağlanmasının mevcut sistem içerisinde mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü, faizsizlik söylemleri üzerine inşa edilen bu müesseseler, mecburi olarak faizli işleme zorlanmaktadır. Müesseselerin, mütedeyyin kesme hitabında bu gerçekliği yok sayar söylemi tercih etmesi, söylem ve eylem uyumsuzluğuna neden olmaktadır. Müslümanların fıkhi ve finansal okuryazarlık eksikliğinden faydalanan otoriteler, siyasi ve ekonomik politikaları yürütmek adına, hile olarak nitelendirilebilecek uygulamalara tenezzül edebilmektedirler. Bu şekilde Müslümanları da el-Bakara suresi 2/278-279'inci âyetleri karşısında ne yapacaklarının belirsizliği içinde bocalar bırakılmaktadırlar:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُوسَ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ

“Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmişseniz, faizden geriye kalanı bırakın. Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Rasûlü'ne savaş açmış olursunuz. Şayet tövbe ederseniz, anaparalarınız sizindir. Böylece ne haksızlık edersiniz ve ne de haksızlığa uğrarsınız.”

Bu araştırmanın Katılım Bankaları ile ilgili buraya kadarki açıklamalarının ortaya koyduğu gerçekliğe, T.C. Merkez Bankası Yönetim Kurulu Üyesi, rahmetli Prof. Dr. Sabri ORMAN da şu sözleriyle dikkatleri çekmektedir: “Bırakalım samimi olarak İslami bir faaliyet göstermek isteyen bu bankacılar, denesinler, yanılınsınlar. Yanıldıklarından dersler

<sup>110</sup> Kuveyt Türk, Albaraka Türk, Türkiye Finans Yıllık Faaliyet Raporları'ndan naklen.Kutval, *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası-Katılım Bankaları İlişkisi: Bir Model Önerisi*, 110.



## GÜNÜMÜZ EKONOMİ SİSTEMİNDE KUR'ÂN VE SÜNNET'İN GETİRDİĞİ FIKHİN YAŞAMA DÖKTÜĞÜ EKONOMİ - İMKANI (FIRSATI) ZORLUKLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ-

çıkarsınlar ve sonunda hakikaten İslami diyebileceğimiz -belki ismi bankacılık olmaz ama- bir finansal organizasyona varsınlar.”<sup>111</sup>

Şirketlere gelince, günümüz dünyasında şirketler, artık sadece kârı hedefleyen kurumlar

olmaktan çıkmış, aynı zamanda toplumun sosyal, kültürel, siyasal birçok sorunu ile ilgilenir hale gelmişlerdir. İslam tarihinde benzer duyarlılığı gösteren “ahilik ve fütüvvet” gibi iktisadi teşekkülleri görmekteyiz. Bu teşekküller sayesinde İslam toplumları ekonomik yapılarını ayakta tutmuş ve geliştirebilmişlerdir. Aslında şirketlerin toplumsal sorunlar ile ilgilenmesi, toplumun bir talebi olarak ortaya çıkar. Toplum, kendisi ile ilgilenen şirketleri tercih eder ve cirolarını artırarak ödüllendirir.<sup>112</sup>

### Sonuç

Ekonomi, diğer bir adıyla İktisat insanların ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri çevreleri olan doğa ve insandan karşılamak üzere harcadıkları çabalar olmaktadır. Ekonomi (iktisat), topluma göre çeşitlenmektedir: Birinci çeşidi, “toplum dışı piyasa ekonomisi” olup, kısa adı “piyasa ekonomisi” ya da “kapitalist ekonomi” olurken, ikincisi de, “toplum içi piyasa ekonomisi” ya da tarihteki örnekliği ile “İslâm fıkıh ekonomisi” olmaktadır.

Kapitalist ekonomide, piyasa üç çeşittir. Bunlar, “faktör piyasaları”, “ürün piyasaları” ve “finansal piyasalar”dır. Finansal piyasalar, hem “faktör piyasaları”nın, hem de “ürün piyasaları”nın finansman ihtiyacını karşılamaktadır.

Finansal piyasaların organize olmuş para piyasa kurumları da “bankalar”dır. Bankalar “para ticareti yapan işletmeler”dir. Bankalar, “mevduat bankaları”, “katılım bankaları” ile “kalkınma ve yatırım bankaları” diye çeşitlenmektedir. Türkiye’de “katılım bankacılığı” dünyada “İslami Bankacılık” diye bilinen bankacılık olmaktadır.

Her ülkede ve Türkiye’de para politikası Merkez Bankaları tarafından yürütülmektedir. Merkez Bankası para arzının, enflasyon oluşturmaması için para politikası araçlarını kullanmaktadır. Bu araçların önemlilerinden biri, “Zorunlu Karşılık Uygulaması”dır. Bankaların vadesiz mevduatının Merkez Bankası tarafından tespit edilen belirli bir miktarının kendilerinde ya da Merkez Bankasında muhafazasının zorunlu tutmasına, zorunlu karşılıklar uygulaması denilmektedir.

Günümüzde, mevduat ve katılım bankalarına zorunlu karşılık uygulamalarında Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından tespit edilen usul ve esaslara göre faiz ödenmektedir. Bu şekilde, İslâmî Bankacılık, mikroekonomi düzeyde yapılan eleştiriler ihmal edildiğinde Fıkha ters düşmez sayılabilirken, makroekonomi düzeyde banka sistemi içindeki işleyişte İslâm Hukuku’na göre faize bulaşmakta ve Fıkha ters düşmektedir.

Katılım bankalarının hukuki yapısı şirketler Fıkha uygun şirketler olmamaktadır. Katılım bankaları ile İslami para piyasası araçları ve yöntemlerinde kullanabilecek olan, kâr ve zarar esasına dayalı bir alan oluşturulmak istenmişse de, İslami finans kurumlarının bulunduğu tüm ülkelerde İslam Fıkıh Ekonomisi içinde olmayıp, Kapitalist

<sup>111</sup> Çürük, *İslami Finansın Türkiye’deki Gelişimi, Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, 194, 196.

<sup>112</sup> Kaan, *İslâm Hukukunda Şirket Yapısı ve Sürekliliği Sorunu*, 279-280

**Mehmet Nuri GÜLER**

Ekonomi çerçevesinde düzenlenmiş olmaları, onlara faizsizlik alternatifini sağlayamamıştır.

Böylece, günümüz ekonomik modeli kapitalizm içinde, alternatif bir ekonomik işleyiş kurma doğrultusunda İslami bankacılık ve finansman sistemleri geliştirilmesi iddialarının gerçekçi olmadığı ve bu iddiaların sadece kapitalizmi Müslümanlar için meşrulaştırma hizmetinden öteye geçmediği görülmüştür.

## GÜNÜMÜZ EKONOMİ SİSTEMİNDE KUR'ÂN VE SÜNNET'İN GETİRDİĞİ FIKHİN YAŞAMA DÖKTÜĞÜ EKONOMİ - İMKANI (FIRSATI) ZORLUKLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ-

### Kaynakça

- Abdul-Rahman, Yahia. *İslâm'da Bankacılık ve Finansman*. trc. Salih Tuğ - M. Abdullah Tuğ. İZÜ (İstanbul Zaim Üniversitesi) Yayınevi, 2015.
- Abdulaziz el-Buhâri, Alâuddîn b. Ahmed b. Muhammed. *Keşfu'l-Esrâr 'an Usûli Fahri'l-İslâm el-Bezdevi*. Nşr. Abdullah Muhammed 'Ömer. Cilt 2. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye,1997.
- Aktepe, İshak Emin. *İslam Hukuku Çerçevesinden Finansman ve Bankacılık*. İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2010.
- Aktepe, İshak Emin. *Katılım Finans*. TKBB Yayınları.
- Ali Haydar Efendi. *Dureru'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. Nşr. Raşit Gündoğdu, Osman Erdem. 1 Cilt. İstanbul: Osmanlı Yayınevi.
- Alptekin, M. Yavuz. "Kapitalizmin Ortaya Çıkışı: Jeo-Kültürel Yaklaşım". *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi* 10 (2015): 231-241.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *el-Binaye fi Şerhi'l-Hidaye*, nşr. Muhammed Ömer. 7 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fıkr, 1400/1980.
- Bardakoğlu, Ali. "İcâre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/ 379-388 . İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2000.
- Başar, Mehmet - Coşkun, Metin. *Bankacılık Uygulamaları*. Anadolu Üniversitesi Yayını No 1711, AÖF Yayını No 893.
- Başar, Selim. "Para Teorisi". *Makro İktisat*. Ed. Selim Başar. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Yayını, 2012.
- Başoğlu, Ufuk - Ceylan, Ali - Parasız, İlker. *Finans, Teori, Kurum, Uygulama*. 2. Baskı. Bursa: Ekin Yayınevi, 2009.
- Bayındır, Servet. *İslâm Hukuk Penceresinden Faizsiz Bankacılık*. Rağbet Yayınları, 2015.
- Bayraktar, Kamil. *İslâm Hukukunda Finansman*. Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Bayram, Seçil. *İslami Finans ve Türkiye'de Geleceği*. Kırklareli Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Braudel, Fernand. *Maddî Medeniyet ve Kapitalizm*. trc. Mustafa Özel. İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1991.
- Bozkurt, Nejat. "Ticaretin Felsefesi, Tarihçesi ve Etik Olan Sıkı Bağına İlişkin Bazı Saptamalar". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi* 1 (2002): 153-179.
- Buğra, Ayşe. *İktisatçılar ve İnsanlar, Bir Yöntem Çalışması*. İstanbul: 1989.
- Buğra, Ayşe. "Polanyi'nin Düşüncesi". *Karl Polanyi, Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, çev. Ayşe Buğra (İstanbul: 2010): 17-25.
- Bülbül, Okan Güray. "Büyük Dönüşüm (Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri) Kitabının ve Polanyi'nin Tezlerinin Değerlendirilmesi". *Sosyal Siyaset Konferansları* 70/1 (2016).
- Cohen, Daniel. *Dünyanın Zenginliği Ulusların Fakirliği*. trc. Dilek Hattatoğlu. 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Cornell, Vincent J. "Tesniye'nin Gölgesinde-Yahudilikte ve Hristiyanlıkta Faiz ve Aşırı Faize Dair Yaklaşımlar", trc. Zeynep Hafsa Orhan. *Ribâyı Anlamak İslam İktisadında Faiz*. ed. Abdulkader Thomas. 29-41. İstanbul: İktisat Yayınları, 2017.
- Coşkun, Metin. *Para ve Sermaye Piyasaları Kurumları, Araçları, Analiz*. Ankara: Detay Yayıncılık, 2010.
- Coşkun Arslan, Merve. *Türkiye'de Bankacılık Sisteminde İslami Finans*. Kastamonu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Çürük, Suna Akten. *İslami Finansın Türkiye'deki Gelişimi, Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013.
- Darçın, Ahmet - Darçın, Cüneyt. *Özel Finans Kurumlarının Katılım Bankalarına Dönüşümünün Sebepleri ve Sonuçları*. Atılım Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Debûsi, Ebû Zeyd Abdullah b. Ömer. *Takvîmu'l-Edille fi Usûli'l-Fıkh*. Nşr. Halil Muhyiddîn el-Mîs. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001.
- Demirci, Ebru. *Faizin Wade Yapısı Teorileri ve Türkiye'deki Faizin Wade Yapısının Kesitsel Olarak İncelenmesi*. İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Demiroğlu, Lale. "Finansal Kurumlar ve Finansal Kurumların Ekonomik Etkileri". *Finansal Piyasalar*. ed. Melih Özçalık - Mert Sosyal. Bursa: Ekin Yayınevi, 2016.
- Doğan, Seyhun. *Temel Ekonomi*. İstanbul: 2016.
- Doğru, Bülent. *Merkez Bankası Politikalarının Fiyat İstikrarı ve Diğer İktisadi Olgular Açısından Değerlendirilmesi ve Türkiye'de Enflasyon Hedeflenmesi Örneği*. İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012.
- Eğilmez, Mafi. *Küresel Finans Krizi-Piyasa Sisteminin Eleştirisi*. 8. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011.
- Ekotren, "MB'nin verdiği faizi faizsiz bankalar ne yapıyor?", erişim: 10 Mart 2021, <https://ekonomi.haber7.com/finans/haber/1359243-mbnin-verdigi-faizi-faizsiz-bankalar-ne-yapiyor>.
- Engels, Friedrich. *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. Eriş Yayınları, 2003.
- Erdim, Ekrem. *Para, Banka ve Finansal Sistem*. 7. Baskı. Ankara: Detay Yayıncılık, 2016.

- Eren, Ahmet Arif. *Piyasa: Tarihi, Teorisi ve Eleştirileri*. Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008.
- Ergin, Osman. *Türk Maarif Tarihi*. 2 Cilt. İstanbul: 1977.
- Ertuğrul, Ahmet. *Kamu Açıkları, Para Stoku ve Enflasyon*. Ankara: Yapı ve Kredi Bankası, 1982.
- Ez-Zerkâ, M. Ahmed-en-Naccâr, A. Muhammed Abdulaziz. *İslâm'a Göre Ekonomi, Banka ve Sigorta*. trc. Hayreddin Karaman. Kalem Yayınları.
- Ez-Zerkâ, M. Ahmed-en-Naccâr, A. Muhammed Abdulaziz. *İslâm Düşüncesinde Ekonomi, Banka ve Sigorta*. trc. Hayreddin Karaman. İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.
- Gökçe, Mehmet. *Bankalararası Para Piyasası Üzerine Teorik ve Uygulamalı Bir İnceleme*. Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Güler, Mehmet Nuri. "Ekonomi". *Çeşitli Yönleriyle İslâm Medeniyeti*. ed. Adnan Demircan - Murat Akgündüz. İstanbul, Siyer Yayınları, 2017.
- Güler, Mehmet Nuri. "Günümüzdeki İktisat (Ekonomi) Bilimi'nin Adlandırma Problematikliği". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 18/4 (Ankara 2005): 377-386.
- Günay, Hacı Mehmet. "İslam Hukukunda Akid Teorisi Bağlamında Çağdaş Finansman Enstrümanlarından Murabaha Uygulamaları". *Fıkhi Açardan Finans ve Altın İşlemleri -Tebliğ ve Müzakereler- Tartışmalı İlmi Toplantı (Konya, 27-28 Nisan 2012)*. (İstanbul: 2012).
- Güney, Alptekin. *Banka İşlemleri*. 2. Baskı. İstanbul: Beta Basım, 2008.
- Güvenilir, Ferda. *İslam İktisadı Bağlamında Merkez Bankacılığı ve Para Politikası*. İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Gray, Simon. "Central Bank Balances and Reserve Requirements". *IMF Working Paper* (2011).
- Haziroğlu, Temel. "Türkiye'de Katılım Bankacılığı Fikrinin Doğuşu ve Kavramsal Önemi". *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi (İEFD)* 2 /1 (2016).
- İbn Ruşd, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endulisi. *Bidâyetu'l-Muctehid ve Nihâyetu'l-Muktesid*. nşr. Ali Muhammed Mu'avved, Âdil Ahmed Abdulmevcûd. 5 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî el-Hanbelî. *el-Muğni ve Maehu eş-Şerhu'l-Kebîr Ala Metni Mukni'*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009.
- Kadyrova, Susanna. *Merkez Bankası Bağımsızlığı ile Makroekonomik Performans ve Özellikle Enflasyon Arasındaki İlişki*. İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009.
- Karakaş, Banu. *Kapitalizmin Finansallaşması ve Türkiye'deki Ekonomik ve Sosyal Etkileri*. Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Karabıyık, Lale – Ambar, Adem. *Sermaye Piyasası ve Yatırım Analizi*. Bursa: Ekin Yayınevi, 2010.
- Kardağı, Ali Muhyiddin. *es-Sukuk (et-Tevrik) ve Tatbikuha'l-Muasıra*. Mecmeu'l-Fıkhi'l-İslami'd-Duvelî.
- Karadâvî, Yûsuf. *Bey'ul-Murabaha li'l-Âmir bi Şirâ kemâ Tecrihi'l-Masarifu'l-İslamiyye*. Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 1982.
- Kayapınar, Hasan. *İslam'da Faizin Tarihsel Süreci ve Katılım Bankalarının Eleştiriyeye Açık Yönleri*. Çukurova Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020.
- Kazancı, Fatih. *Merkez Bankası ve Faizsiz Bankacılık*. İktisat Yayınları, 2020.
- Kazancı, Fatih. *Merkez Bankalarının Faizsiz Bankalar Üzerindeki İşlev ve Etkileri: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Örneği*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.
- Kazgan, Gülten. *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: 1991.
- Kelleroğlu, Fatma Kelleroğlu. *Katılım Bankacılığı Sistemi ve Türkiye'de Katılım Bankacılığı*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Keyder, Nur. *Para Teori-Politika Türkiye Üzerinde Bir Uygulama*. 2. Baskı. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 1990.
- Keyder, Nur. *Para Teorisi, Politika, Uygulama*. 4. Baskı. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 1993.
- Kılınç, Gonca. "Aktif-Pasif Yönetimi". *Bankacılık Dergisi* 6 (Ekim 1991).
- Koray, Alper - Tiryaki, Tolga. "Zorunlu Karşılıkların Para Politikasındaki Yeri", *TCMB Ekonomi Notları* 8 (2011).
- Kutval, Yunus. *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası-Katılım Bankaları İlişkisi: Bir Model Önerisi*. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.
- Mannan, M. A. *Faizsiz Banka*. trc. M. T. Gürkan. Ankara: Ufuk Yayınları, 1969.
- Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyar li-Ta'îli'l-Muhtar*, nşr. Halid Adurrahman el-Ak. 3 Cilt. Beyrût: Dâr'ul-Marife, 1428/2007.
- Mishkin, Frederic S.. *Para Teorisi-Politikası*. trc. İlyas Şıklar - Ahmet Çakmak - Suat Yavuz. 1. Baskı. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 2000.
- Mishkin, Frederic S.. *Finansal Piyasalar ve Kurumlar*. trc. İlyas Şıklar - Ahmet Çakmak - Suat Yavuz. 1. Baskı. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 2010.
- Oğuz, Orhan – Uludağ, İhsan. *Genel Ekonomi I*. İstanbul: 1981.
- Okumuş, Fahri. *Merkez Bankacılığı ve Türk Bankacılık Sistemi İçinde T.C. Merkez Bankasının Fonksiyonu*. Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1986.

## **GÜNÜMÜZ EKONOMİ SİSTEMİNDE KUR'ÂN VE SÜNNET'İN GETİRDİĞİ FIKHİN YAŞAMA DÖKTÜĞÜ EKONOMİ - İMKANI (FIRSATI) ZORLUKLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ-**

- Orman, Sabri. *İktisat, Tarih ve Toplum*. İstanbul: 2001.
- Öçal, Tezer. *Para Teorisi*. Ankara: Gazi Üniversitesi İ. İ. B. F. Yayın No: 53, 1982.
- Öçal, Tezer - Çolak, Ö. Faruk. *Finansal Sistem ve Bankalar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1999.
- Öner, Engin. "Vergi-Enflasyon İlişkisi ve Enflasyon Vergisi (2)", *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10/3-4 (1994): 103-116.
- Özsoy, İsmail. *Özel Finans Kurumları*. 1. Baskı. İstanbul: Asya Finans Yayınları, 1997.
- Parasız, İlker. *Para Banka ve Finansal Piyasalar*. 7. Baskı. Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları, 1991.
- Paya, Merih. *Para Teorisi ve Para Politikası*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1998.
- Polanyi, Karl. *Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*. trc. Ayşe Buğra. İstanbul: 2010.
- *Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*. trc. Ayşe Buğra. İstanbul: 2013.
- Sadıklar, Tayyar. *Türk Mali Sistemi İçerisinde Bankalar*. Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Yayın No:113, 1981.
- Serahsi, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsu'l-Eimme. *el-Mebsût*. Nşr. Ebû Abdillâh Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfi'î. 11 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1421/2001.
- *Usûl's-Serahsi*. Nşr. Ebu'l-Vefa el-Afgani. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 2005.
- Serel, Alpaslan - Özkurt, İsmail Cem. "Geleneksel Olmayan Para Politikası Araçları ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası". *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 22 (2014): 56-71.
- Seyrek, İsmail - Mızırak, Zekeriya. "Faiz Teorileri Üzerine Bir İnceleme: Finansal İstikrarsızlık Hipotezinin Temel Dayanağı". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (2009): 383-394.
- SlidePlayer, "Makro İktisat I Bölüm 8 Parasal Sistem Yrd. Doç. Dr. Oktay Kızılkaya.", erişim: 10 Mart 2021, <https://slideplayer.biz.tr/slide/11903479/>.
- Sosyal, Bilal. *İslami Finans Kuruluşlarında Fıkhi Uygunluk Yöntemi*. İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Subkî, Tâceddin. *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*. Nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali M. Muavvaz. 1. Cilt. Beyrût: 1411/1991.
- Sümer, Gökhan - Onan, Fatih. "Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu, Türkiye'deki Katılım Bankacılığının Gelişme Süreci ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 17/3 (2015).
- Şağbunşua, Lale. *İslami Finans Kurumlarında İslami Danışma Kurulları: Türkiye İçin Model Önerisi*. Turgut Özal Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016.
- Şirâzi, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf. *el-Muhezzeb fi Fikhi'l-İmâm eş-Şâfi'î*. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- T24, "Para politikası nedir ve bu politikayı uygulamak kimin görevidir? Mahfi Eğilmez.", erişim: 08 Eylül 2021, <https://t24.com.tr/haber/mahfi-egilmez-yazdi-para-politikasi-aracari-el-kitabi,901979>.
- Tabakoğlu, Ahmet Tabakoğlu. "Bir Bilim Olarak İslâm İktisadi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16 (2010).
- Takan, Mehmet - Boyacıoğlu, Melek Acar. *Bankacılık, Uygulama ve Yönetim*. 7. Baskı. Ankara: Nobel Yayınları, 2015.
- Tokgöz, Erdinç. "Merkez Bankalarının Bağımsızlığı". *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 13 (1995).
- Tunay, K. Batu. *Finansal Sistem: Yapısı, İşleyişi, Yöntemi ve Ekonomisi*. İstanbul: Birsan Yayınevi, 2005.
- Türker, Hülya. *İslami Finans Sisteminde Finansal Aracılık: Dünya'daki Gelişmeler Ve Sermaye Piyasasının Geliştirilmesi Açısından Türkiye İçin Öneriler*. Sermaye Piyasası Kurulu Aracılık Faaliyetleri Dairesi, Yeterlilik Etüdü, Ankara 2010.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. *Enflasyon*. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2004.
- Uluatam, Özhan. *Enflasyon ve Devlet Gelirleri (1963-1978)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1981.
- Ulusoy, Recep - Altın, Recep. "Faizsiz Finans Sistemine Teorik Yaklaşım". *Akademik Bakış Dergisi* 63 (Ekim 2017).
- Unay, Cafer. *Genel Ekonomi*. Bursa: 1997.
- Yahşi, Fahrettin. "Özel Finans Kurumlarında Mevzuat Serüveni". *Bereket Dergisi* 9/3.
- Yetiz, Filiz. "Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi". *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9/2 (Nisan 2016): 107-117.
- Yılmaz, Durmuş. *2011 Ocak Enflasyon Raporu*. Ankara: TCMB, 2011.
- Yılmaz, Mehmet. *Türkiye'de İslami Finansın Gelişimi ve Hukuki Yapısı*. Bingöl Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Yüksel, Mehmet. *Modernite, Postmodernite ve Hukuk*. Ankara: Siyasal Kitapevi, 2004.
- Zerkeşi, Bedreddin. *el-Mensûr fi'l-Kavâ'id*. Nşr. Teysîr Fâik Ahmed Mahmûd. 3 Cilt. el-Kuveyt: 1402/1982.

# **BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK: KONVANSİYONEL BANKALAR VE KATILIM BANKALARININ KARŞILAŞTIRILMASI**

Berrak ÇÖREKÇİOĞLU\*

Nilay ALTANLAR\*\*

Hasan TERZİ\*\*\*

## **Özet**

Yapı ve işleyiş bakımından birbirinden farklı özellikler taşıyan konvansiyonel bankalar ile katılım bankalarının kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaya yönelik olarak hazırlanan bu çalışmada 2019 yılı itibarıyla aktif büyüklüklerine göre yapılan sıralamaya göre ilk sıralarda yer alan 6 konvansiyonel banka ile Türkiye’de faaliyet gösteren beş katılım bankasının kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları kültür, sanat, eğitim, spor, çevre projeleri ile sosyal projeler bazında karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Konvansiyonel bankalar ile katılım bankalarının sosyal sorumluluk projeleri karşılaştırıldığında katılım bankalarının çoğunlukla geleneksel sanatlara (sergiler, hat, vb.), spor alanında; Kırkpınar Yağlı Güreşleri, Akdeniz oyunları gibi spor dallarında projeler yürüttüğü görülmektedir. Geleneksel bankalarda ise; festival, konser, fotoğraf yarışmaları gibi konulara ağırlık verdiği spor alanında; kış sporları, maraton, tenis eskrim, dağcılık gibi alanlarda projeler yürüttüğü görülmüştür. Her iki bankacılık faaliyetinde de eğitim ve kitap, sosyal duyarlılık ve çevre, eğitim burs ve kitap yardımı konularında kurumsal sosyal sorumluluk projeleri yürüttüğü görülmektedir. Çalışmanın amacı işleyişleri bakımından farklı olan konvansiyonel bankalar ile katılım bankalarının kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaktır. Çalışmada ilk olarak kurumsal sosyal sorumluluk kavramından bahsetmiş olup, akıbetinde konvansiyonel bankalar ve katılım bankacılığı ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Son bölümde ise bankaların kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarını ele alıp değerlendirme ve tartışma kısmında açıklanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Konvansiyonel bankalar, katılım bankaları, kurumsal sosyal sorumluluk

## **Abstract**

In this study, which was prepared to reveal the similarities and differences between the corporate social responsibility practices of conventional banks and participation banks, which have different characteristics in terms of structure and operation, as of

\* Karabük Üniversitesi Bankacılık ve Finans Yüksek Lisans Öğrencisi [berrakcorekcioglu@hotmail.com](mailto:berrakcorekcioglu@hotmail.com)

\*\* Karabük Üniversitesi Bankacılık ve Finans Yüksek Lisans Öğrencisi [nilay.altanlar888@gmail.com](mailto:nilay.altanlar888@gmail.com)

\*\*\* Dr. Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi [hasanterzi@karabuk.edu.tr](mailto:hasanterzi@karabuk.edu.tr)

## **BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK: KONVANSİYONEL BANKALAR VE KATILIM BANKALARININ KARŞILAŞTIRILMASI**

2019, 6 conventional banks, which are in the first place according to the order made according to their asset sizes and operating in Turkey. The corporate social responsibility practices of five participation banks were comparatively examined on the basis of culture, arts, education, sports, environmental projects and social projects. When the social responsibility projects of conventional banks and participation banks are compared, participation banks mostly focus on traditional arts (exhibitions, calligraphy, etc.), in the field of sports; It is seen that he carries out projects in sports branches such as Kırkpınar Oil Wrestling and Mediterranean Games. In traditional banks; in the field of sports, where he focuses on subjects such as festivals, concerts, and photography competitions; It has been observed that he has carried out projects in areas such as winter sports, marathon, tennis, fencing and mountaineering. In both banking activities, it is seen that it carries out corporate social responsibility projects on education and books, social awareness and environment, education scholarships and book aid. The aim of the study is to reveal the similarities and differences between the corporate social responsibility practices of conventional banks and participation banks, which are different in terms of their functioning. In the study, firstly, the concept of corporate social responsibility was mentioned, and then there is information about conventional banks and participation banking. In the last part, the corporate social responsibility practices of banks are discussed and explained in the evaluation and discussion section.

**Keywords:** Conventional banks, participation banks, corporate social responsibility

### **1. Giriş**

Çalışma hayatında son zamanlarda en çok sarf edilen ve önemli bir olgu haline gelmiş olan kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, marka prestijini, markanın tanıtılmasını ve tercih hakkı gibi hususları içermesi konusunda önemli bir etkiye sahiptir. Sosyal sorumluluk, toplumun refahını sağlamada istekli ve gönülden yardımda bulunmalarını içeren bir olgudur. Aynı zaman da kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri şirketlere rekabet üstünlüğü, prestij, itibar sağlamanın yanında bu çalışmaları etkileyen tüm insanların hayatlarına yarar sağlamaktadır.

Şirketlerde sosyal sorumluluk çalışmalarına gösterilen ilgi günden güne artmaktadır. Şirketler, ekonomik istikrarın sağlanması için finansal verilerinin raporlanmasının yanı sıra sosyal sorumluluk faaliyetlerinin raporlanmasına da önem vermeye başlamıştır. Globalleşmenin de tesir etmesiyle ekonomik istikrarı sürdürme, sosyal uygulamalarla daha ilgili ve bağlantılı bir hal almıştır.

Bugüne bakıldığında tüketicilerin daha bilinçli bir hal alması, almış oldukları mal ve hizmetlerden elde ettikleri faydanın yanında o malın yahut hizmetin üretilmesinden tanıtılmasına kadar olan süreçlerde günümüzdeki veya gelecekteki kuşaklara olan yararını ve zararını da dikkate almalarının zeminini hazırlamıştır. Bu durumda şirketler daha fazla mesuliyet taşımaktadırlar. Şirketler artık meydana getirdikleri ürünlerin veya hizmetlerin yanında çevre için yükledikleri sosyal vazifeler ve sorumlulukları sonucunda toplum tarafından yakından takip edilmeye başlamışlardır.

Tüketicilerin ürün seçimlerinde şimdilerde sosyal sorumluluk projeleri de göz önünde bulundurulabilecek bir hal almaktadır. Bu durumda şirketler devamlılıklarını sağlayabilmek için sosyal sorumluluk hususunda da çalışmalar yapılmasını dikkate almaya başlamışlardır. Bu da işletmeleri sosyal sorumluluk projeleri üretmeye teşvik etmektedir. Şirketlerin her ne kadar devamlılığını sağlaması yönünden değeri tartışmaya

kapalı olsa da sosyal sorumluluk çalışmaları öncelik olarak çevre ve her çeşit doğal ögenin gelecek kuşaklara aktarılmasında maksimum değer sunmaktadır.

## 2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı

Kurumsal Sosyal Sorumluluk kavramı işletme çevresinde, işletme sahibi ve yöneticilerine bu pazarda yalnız olmadıklarını hatırlatmaktadır. Bu durum işletmeleri, hisse sahiplerine, çalışanlarına, müşterilerine, tedarikçilerine ve topluma karşı olan görev ve sorumluluklarının farkında olmaya ve sonucunda ise gereğini yapmaya yönlendirmektedir. Aslında burada ele alınması gereken konu, işletmelerin bu görev ve sorumlulukları kurumsal sosyal sorumluluk çerçevesinde bir beceri ve lütuf gibi yapmaları ve bunu bir reklam faaliyetine çevirmeleridir (Kavakcı ve Cevherli, 2019: 45).

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı işletmelerin varlığını sürdürdürebilmeleri ve uzun dönemli stratejik çıkarlarını, rekabet avantajını, marka imajını, saygınlığını artırırken aynı zamanda toplumun ve gelecek nesillerin gelişimi ve refahını sağlayacak uygulamalar yapmasına olanak sağlamaktadır. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramını iş etiği, sürdürülebilir kalkınma, kurumsal iletişim gibi alt başlıklar altında incelenirken kültürel, sosyal, ekonomik faktörleri de dikkate almak gerekmektedir. Dolayısıyla Kurumsal Sosyal Sorumluluk kavramı tüm paydaşları ilgilendiren kalıcı değer üreten bir işletmecilik kavramı olarak nitelendirilmektedir.

## 3. Konvansiyonel Bankalar ve Katılım Bankaları

1980'lerin başından itibaren serbestleşme politikalarının uygulanmaya başlamasıyla, bankacılık sistemine giriş imkanları genişlemiş ve dünya mali piyasalarıyla bütünleşme sonucunda bankalardaki hizmet çeşitliliği artmıştır (Taşkın, 2011: 290). Bankalar, sermaye birikimi, firmaların büyümesi ve ekonomik zenginliğin sağlanması açısından ekonomide önemli bir role sahiptir (Taşkın, 2011: 289). Ekonomik büyümeyi etkileyebilecek birçok ekonomik faktör bulunmakla birlikte finansal sistem içinde kendine oldukça geniş bir yer bulan bankacılık sektörünün bu faktörler arasında önemli bir konumu olduğu savunulabilir (Turgut ve Ertay, 2016: 115).

Türkiye'de altı katılım bankası faaliyet göstermektedir. Dünya'da İslami Bankacılık Faizsiz bankacılık olarak adlandırılan Katılım bankacılığı ülkemizde 1980'li yılların başında Özel Finans kurumları adı ile faaliyetine başlamıştır. 2005 yılında mevzuat değişikliği ile Katılım Bankacılığı adını almıştır. İslami esaslar doğrultusunda, faizsizlik prensibiyle hareket eden Katılım Bankacılığı sistemi, ekonominin dışında kalan âtil fonların reel ekonomiye kazandırılması adına önemli bir adımdır (Anaç ve Kaya, 2017: 151).

Küresel sistemin artmasıyla Dünya'da ticaret hacmi artmaktadır. Ticari çalışmalar, yatırımlar, para giriş çıkışları sistemin mobilitesi banka aracısıyla gerçekleşir. Fakat sistemin büyümesiyle sisteme yeni faktörler giriş yapmıştır. Bu yatırımlar İslam'a uygun olmadığından yeni arayışlar içerisine girilmiştir.

## 4. Bankaların Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamaları

Türkiye Bankalar Birliğinin web sayfasında yayınlanan "aktif büyüklüklerine göre banka sıralaması" raporu (<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>) incelendiğinde 30.06.2021 itibarıyla toplam aktifi en büyük bankanın Ziraat Bankası olduğu, bunu sırasıyla Vakıflar Bankası, Halk Bankası, İş Bankası, Garanti Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Akbank ve QNB Finansbank'ın izlediği



## **BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK: KONVANSİYONEL BANKALAR VE KATILIM BANKALARININ KARŞILAŞTIRILMASI**

görülmüştür. Bu bankaların kurumsal sosyal sorumluluk projeleri ile ilgili literatür ve bankaların kendi yayınları, web sayfaları incelenmiş ancak Ziraat Bankası ile Vakıflar Bankasının kurumsal sosyal sorumluluk projelerine ilişkin yeterli ve net veriye ulaşılamadığı için bu iki banka inceleme dışında bırakılmıştır.

Konvansiyonel bankalar ile katılım bankalarının sosyal sorumluluk projelerinin karşılaştırmalı olarak ele alındığı bu çalışmada, bankaların sosyal sorumluluk projeleri (1) eğitim ve kitap, (2) spor, (3) sosyal duyarlılık ve çevre, (4) kültür, sanat ve teknoloji dalları olmak üzere 4 kategori altında incelenmiştir.

Konvansiyonel bankaların ve katılım bankalarının eğitim ve kitap projeleri incelendiğinde, her iki bankanın da eğitim almakta olan öğrencilere burs verdiği ve çeşitli alanlarda kitaplar basıldığı görülmüştür. Katılım bankalarının konvansiyonel bankalardan farklı olarak sevgi evleri projesi, bir kitap bir tohum projesi gibi öğrencilere yönelik kitap, kalem ve barınma ihtiyaçlarını desteklediği projeler öne çıkmaktadır. Konvansiyonel bankaların projelerine baktığımızda Millî Eğitim Bakanlığı tarafından desteklenen Ana-Kız Okuldayız projesi ile en az 3 milyon kadının çocukları tarafından okur yazar haline getirilmesi hedeflenmiştir. Aynı zamanda konvansiyonel bankalar TED Her Yerde projesi ile çocukların eğitimi desteklenmiş ve bu projeye eğitimde eşitlik esas alınmıştır.

Temelde her iki bankacılık türünün de genel olarak eğitimi desteklediği görülmektedir. Ancak konvansiyonel bankalarla katılım bankaları belli noktalarda birbirinden ayrılmaktadır. Örneğin bir katılım bankasının Uşak'ta bir ilkokulun 2. sınıf öğrencilerine değer normlarının geliştirilmesi üzerine verilecek değerler eğitimine destek sağladığı projesinde daha çok dini değerlerin üzerinde durulup o konuya ağırlık verdiği görülmektedir. Bir diğer projede ise Kuran Çalışmaları Vakfı'nın Kur'an Vahyi isimli sempozyumuna sponsorluk desteği göze çarpmaktadır. Bununla beraber katılım bankaları tarafından dini içerikli kitaplar da yayınlanmıştır. Bu ve buna benzer çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda katılım bankalarının daha çok dini değerler üzerine yoğunlaştığı savunulabilir. Konvansiyonel bankalarla katılım bankalarının eğitim ve kitap projeleri tablo 1'de karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

**Tablo 1. Eğitim ve Kitap Projeleri**

<b>Konvansiyonel Bankalar</b>	<b>Katılım Bankaları</b>
Okulda; iş dünyasındaki becerilerin geliştirilmesi için Bankacılık ve Sigortacılık bölümüne destek sağlanmıştır.	Okulda; Değer normlarının geliştirilmesi için verilecek değerler eğitimine destek sağlanmıştır.
“Öğretmenin Sınırı Yok” projesine destek sağlayarak öğretmenlerin yüz yüze eğitim alınması hedeflenmiştir.	Kuran Çalışmaları Vakfı'nın “Kur'an Vahyi” isimli sempozyumuna sponsorluk desteği sağlanması hedeflenmiştir.
Sivil toplum kuruluşu olan Darüşşafaka tarafından verilen burslar	Dini değer taşıyan vakıflar tarafından verilen burslar

“Türkiye’nin Önemli Bitki Alanları”  
kitap basılması

Evliya Çelebi Hac Yolu kitabı  
basılması

Her iki banka türünün spor alanında gerçekleştirdiği sosyal sorumluluk projeleri incelendiğinde gerek konvansiyonel bankaların gerek katılım bankalarının çeşitli turnuvalara katılmak amacıyla destek sağladığı görülmektedir. Konvansiyonel bankaların en önemli spor projelerine örnek olarak Garanti BBVA bankasının sponsorluğunu üstlenmek suretiyle Milli takımlara sağladığı destek gösterilebilir. Konvansiyonel bankaların katılım bankalarından farklı olarak desteklediği spor dalları kış sporları, binicilik federasyonu sponsorluğu, katılım bankalarının konvansiyonel bankalardan farklı olarak desteklediği spor dalları ise; Uluslararası Akdeniz Oyunları, badminton, Kırkpınar Yağlı Güreşleri olarak örneklendirilebilir. Katılım bankalarının spor alanındaki sosyal sorumluluk projeleri incelendiğinde daha çok geleneksel spor dallarına ağırlık verildiği görülmektedir. Konvansiyonel bankaların ise daha çok günümüzün modern spor dallarına destek sağladığı görülmektedir. Konvansiyonel bankalarla katılım bankalarının spor alanında gerçekleştirdiği sponsorluk faaliyetlerine ilişkin karşılaştırmalı bilgiler tablo 2’de sunulmuştur.

**Tablo 2. Spor Projeleri**

<b>Konvansiyonel Bankalar</b>	<b>Katılım Bankaları</b>
Kış sporları, maratonlar, tenis eskrim dağcılık kulübü spor dallarında sponsorluk sağlanmıştır.	Kırkpınar Yağlı Güreşleri, Akdeniz Oyunları spor dallarına sponsorluk sağlanmıştır.

Konvansiyonel bankalar ve katılım bankalarının sosyal duyarlılık ve çevre projelerini destekledikleri projeler incelendiğinde hem konvansiyonel bankaların hem de katılım bankalarının çevrenin korunması ve sosyal duyarlılıklara destek vermeye yönelik birçok çalışmasının olduğu görülmektedir. Örneğin, her iki banka türü de sokak hayvanlarının korunması hususunda destekleyici projeler geliştirmişlerdir. Bir başka ortak noktaları ise sağlık alanındaki projelerde göze çarpmaktadır. Örneğin katılım bankacılığında görme engelliler için Braille baskı makinası hibe projesi gerçekleştirilmiştir. Sosyal duyarlılık kapsamı altındaki diğer bir ortak yönü her iki bankanın da kâğıt özelinde uyguladıkları geri dönüşüm faaliyetleri olduğu görülmüştür. Farklı olarak ele aldığımızda ise Katılım Bankacılığının yapmış olduğu projeler, plastik kapakları tekerlekli sandalyeye dönüştürme projesi, karbon saydamlık projesi, Yeşilay danışmanlık merkezi, Arakan’a, Afrika’ya yardım projeleri, Soma maden kazası bağış projesi, Ortaköy Büyük Mecidiye Camii tadilatı, Bursa Kozahan şadırvanı yapımı, Down Cafe projesi, Anadolu markaları yarışması, çocuklara gönül ver projesi, nesilden nesile kuş evleri fotoğrafçılık yarışması vb. projeler gerçekleştirilmiştir. Bu izlenimden yola çıkarak katılım bankacılığının daha çok çevresel faktörlere yöneldiğini söylemek anlamlı olacaktır. Bu bilgiler ışığında konvansiyonel bankalarla katılım bankalarının sosyal duyarlılık ve çevre projeleri tablo 3’te verilmiştir.

**Tablo 3. Sosyal Duyarlılık ve Çevre Projeleri**

<b>Konvansiyonel Bankalar</b>	<b>Katılım Bankaları</b>
-------------------------------	--------------------------

**BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK: KONVANSİYONEL BANKALAR VE KATILIM BANKALARININ KARŞILAŞTIRILMASI**

Sokak hayvanlarına karşı daha çok farkındalık yaratmak üzere faaliyetler yapılmış olup, müzikaller buna örnek gösterilmektedir: Sezuş'un Hikayeleri: Efe ile Bulut, Osman Bey'e Karşı	Sokak hayvanlarına finansal olarak mama desteğinde bulunulmuştur: 2019 Yılında Değer Katan İyilikler Projesi
İşitme engelli müşterilerin yararlanabileceği şekilde yeniden yapılandırılan Online Chat hizmetinin sağlanması.	Görme Engelliler İçin Braille Baskı Makinası (Kur'an-ı Kerim, ilmihal, tecvit vb.) hibe edilmesi.
Konvansiyonel Bankaların ise daha çok Arkeolojik kazı çalışmalarına olan desteği görülmektedir.	'Bursa Kozahan Şadırvanı', 'Azapkapı Saliha Sultan Sebili ve Çeşmesi' ve Buhurizade Mustafa Efendi'nin kabri restore edilmiştir.

Kültür, sanat ve teknoloji alanlarında konvansiyonel bankalar ve katılım bankalarının projeleri incelendiğinde her iki banka türünün de çeşitli alanlarda düzenlenen sergilere destek verdiği görülmektedir. Katılım bankalarının sosyal sorumluluk projelerini incelediğimizde konvansiyonel bankalardan farklı olarak kültürel mirası koruma amacıyla restorasyon, bilim ve teknoloji merkezleri çalıştay, uluslararası buluş fuarı, ar-ge zirvesi, sanat akademisi (hat, tezhip, ney vb.) eğitimleri verildiğini görmek mümkündür. Konvansiyonel bankalar ise, orff müzik eğitimi, fotoğraf yarışmaları, sanatsal kitaplar Türk el sanatlarının desteklenmesi, film ve festivalleri, Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından desteklenen gençlik treni projesi sayesinde gençlerin Balkan kültürünü yakından tanımaları ve Osmanlı mirasını yerinde görmeleri hedeflenmiştir. Ayrıca konvansiyonel bankalar tarafından Afife Tiyatro Ödüllerine ve Aphrodisias kazılarında destek verilmiştir. Genel olarak konvansiyonel bankalar festivaller, konserler gibi alanlara destek verirken katılım bankaları daha çok geleneksel sanatlara yer veren sergilere sponsor olmaktadır. Konvansiyonel bankalarla katılım bankalarının kültür, sanat ve teknoloji alanlarındaki sosyal sorumluluk projeleri karşılaştırmalı olarak tablo 4'te gösterilmektedir.

**Tablo 4. Kültür, Sanat ve Teknoloji Projeleri**

<b>Konvansiyonel Bankalar</b>	<b>Katılım Bankaları</b>
Ankara Hüsn-ı Hat Sergisi	Nokta Kalemin Secdesi Hat Sergisi, Tevhid Akkase Ebru Sergisi'nin düzenlenmesi
Anadolu Orff Müzik eğitimi	İlahiyat Fakültesi kampüsü Albaraka Sanat Akademisi'nde hat, tezhip, ebru, minyatür ve ney dersleri verilmesi
Erzurum Fotoğraf Yarışması Atatürk Üniversitesi	Uluslararası Albaraka Türk Hat Yarışması

Festivaller ve konser alanlarına  
destek sağlanması

Şiir dinletisi

### **Tartışma ve Sonuç**

Ekonomik çerçevedeki faaliyetlerin merkezinde yer alan bankalar hem tüketiciler hem de üreticiler açısından iktisadi sistemin işleyişinin kolaylaştırılması noktasında önemli bir rol üstlenmektedir. Bu rol yalnızca üretici ile tüketici arasındaki parasal konularla sınırlı kalmamakta, ticaretin daha hızlı, daha güvenilir ve daha rahat yapılabilmesine imkân sağlayan niteliklerle zenginleşmiş durumdadır. Bu önemli etkileri ve kolaylaştırıcı katkılarından dolayı bankalar günlük hayatın işleyişinde önceki dönemlere kıyasla çok daha fazla tercih edilen kurumlar haline gelmiş ve dolayısıyla günlük yaşam içinde daha görünür olmuşlardır. Spordan sanata, eğitimden çevreye insanın olduğu neredeyse her alanda artık bankalar da çeşitli faaliyetlerle yer almaya başlamışlardır. Kurumların insanlarla ve sosyal yaşamla etkili iletişim geliştirme yöntemlerinden biri olarak değerlendirilen sosyal sorumluluk uygulamaları hem firmalar için önemli bir halkla ilişkiler faaliyeti hem de hem de marka imajını yükseltmeye yardımcı olan önemli bir etki elemanı olarak önem kazanmıştır. Gerek bireysel gerek ticari, artan etkisinden dolayı, bu çalışmada bankaların kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları konvansiyonel bankalar ve katılım bankaları özelinde ele alınmıştır.

Genel olarak işleyişleri birbirine benzer şekilde olsa da konvansiyonel bankalarla katılım bankaları temelde birbirlerinden tamamen farklı bir yapıda faaliyetlerini sürdürmektedirler. Katılım bankaları İslami kurallara uygun biçimde faizsiz bankacılık temelinde faaliyet göstermektedir. Bu hassasiyet katılım bankalarının bütün iş ve işlemlerini de etkilemektedir. Konvansiyonel bankalar genel olarak eğitim konusundaki projelere destek verirken katılım bankalarının değerler eğitimi çerçevesindeki projelere destek vermesi buna örnek olarak gösterilebilir. Çünkü konvansiyonel bankayı tercih eden ya da tercih etmesi beklenen bireylerin dini tercihlerinin ne olduğu önemli değildir. Katılım bankasını tercih eden müşterilerin ya da tercih etmesi muhtemel potansiyel müşterilerin büyük olasılıkla İslami hassasiyetlerinin belli bir düzeyde olması gerekmektedir. İslami hassasiyeti belli düzeyde olan bireylerin katılım bankalarından birini seçmesi gerektiği durumlarda ise bireyler kendilerine en yakın hissettikleri bankayı tercih edeceklerdir. Tercih edilen banka olmak amacıyla katılım bankalarının bu tarz hassasiyete sahip müşterilere uygun eğitim faaliyetleri içinde olması da tamamen doğal bir yaklaşımdır.

Benzer şekilde konvansiyonel bankalar modern müzik eğitimi çerçevesinde bir projeye destek olurken katılım bankaları hat, tezhip, ebru, minyatür gibi geleneksel sanat faaliyetlerine destek olmaktadır. Bu durum katılım bankalarının İslami çerçevede faaliyet yürütmesi ve dolayısıyla desteklenen etkinliklerin de geleneksel toplum yapısına uygun konulara yoğunlaşmasına yol açmaktadır denebilir. Bir banka olması sebebiyle düzenlenen herhangi bir etkinliğe destek vermesi mümkünken belli alanlardaki sanatsal etkinlikleri desteklemesi büyük oranda potansiyel ve mevcut müşterilerin toplumsal hassasiyetleriyle açıklanabilecek bir durumdur. Buna en güzel örneklerden biri katılım bankalarının Akdeniz spor oyunlarına verdiği destektir. Konvansiyonel bankaların tenis eskrim, dağcılık gibi spor dallarındaki projelere verdiği destekten çok da farklı olmayan bu desteğin yanında katılım bankaları Kırkpınar Yağlı Güreşleri'ne sponsorluk desteği vermiştir. Bu da modern bireylerin geleneksel yaşamdan ziyade modern yaşama ve modern yaşamın getirdiği modern etkinliklere yatkın olması, bunun yanında dini

## **BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK: KONVANSİYONEL BANKALAR VE KATILIM BANKALARININ KARŞILAŞTIRILMASI**

hassasiyeti olan geleneksel yönü ağır basan potansiyel ya da mevcut müşterilerin geleneksel yaşama ve geleneksel yaşamın alışkanlıklarından olan geleneksel etkinliklere yatkın olmasıyla açıklanabilecek bir durumdur.

Hangi faaliyet alanı, hangi proje türü olursa olsun konvansiyonel bankaların daha modern, katılım bankalarının daha geleneksel bir çizgi takip ederek kendi tarzlarına uygun projelere destek verdiği görülmektedir. Araştırmadan elde edilen veriler ışığında, halkının çok büyük çoğunluğu Müslüman olan Türkiye’de, İslam dininin, ülkedeki geleneksel yapının temelini oluşturduğu savunulabilir. Geçmişten beri sahip olunan eğitim, kültür, spor, sanat gibi temel toplumsal birikimlerin çoğunlukla katılım bankalarının desteklediği sosyal sorumluluk projelerinde ana tema olarak benimsenmiş olması bunun en temel göstergesidir. Buradan yola çıkarak, Türkiye’deki katılım bankalarının geleneksel toplum yapısına daha uygun bankalar olduğu, konvansiyonel bankaların ise modern toplum dinamikleriyle daha uyumlu bir yapıya sahip olduğu savunulabilir.

Bu çalışma halkının çok büyük çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede gerçekleştirildiği için kısıtlı bir veri sunuyor olabilir. Farklı demografik özelliklere sahip bölgelerde yapılacak çalışmalarla daha geniş kapsamlı sonuçlara ulaşılması mümkündür. Özellikle demografinin çeşitlendiği, farklı dini aidiyetlerin gözlemlendiği, farklı kültür gruplarının yerleşik bulunduğu toplumlarda ya da ülkelerde yapılacak çalışmalarla bu sonuçlar daha da zenginleştirilebilir.

## Kaynakça

- Akbank. "Sosyal Sorumluluk Projeleri Platformu".  
<https://www.sosyalsorumlulukprojeleri.org/akbank-sosyal-sorumluluk-projeleri/>
- Albaraka Türk Katılım Bankası "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çalışmaları"  
<https://www.albaraka.com.tr/surdurulebilirlik/kurumsal-sosyal-sorumluluk-calismalari.aspx>
- Anaç, T. & Kaya, F. (2017). Bireysel Müşterilerin Katılım Bankacılığını Tercih Etmesini Etkileyen Faktörler. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 15, ss. 145-182
- Garanti BBVA. "Garanti Toplumsal Paylaşım Projeleri".  
[https://www.garantibbvainvestorrelations.com/tr/images/pdf/2009\\_toplumsal\\_paylasim\\_projeleri.pdf](https://www.garantibbvainvestorrelations.com/tr/images/pdf/2009_toplumsal_paylasim_projeleri.pdf)
- Halkbank. "Sosyal Sorumluluk Projeleri". <https://www.halkbank.com.tr/5797-sosyal-sorumluluk-projeleri>
- İş Bankası. "Kurumsal Sosyal Sorumluluk". <https://www.isbank.com.tr/bankamizi-taniyin/kurumsal-sosyal-sorumluluk>
- Kavakcı, S. & Cevherli, F. (2019). *Türkiye'deki Katılım Bankalarının Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri ve Bu Projelerin Toplumsal İzdüşümü*. Katılım Finansmanında Yeni Yaklaşımlar II, TKBB Yayınları.
- Kuveyt Türk Türk Katılım Bankası "Değerlerimizle Büyüyoruz"  
<https://www.kuveytturk.com.tr/hakimizda/kuveyt-turk-hakkinda/degerlerimizle-buyuyoruz>
- QNB Finansbank. "Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Sponsorluklar".  
<https://www.qnbfinansbank.com/qnb-finansbanki-taniyin/kurumsal-sosyal-sorumluluk>
- Taşkın, F. Dilvin, (2011). Türkiye'de Ticari Bankaların Performansını Etkileyen Faktörler. *Ege Akademik Bakış Dergisi*. Cilt: 11 Sayı: 2, ss. 289-298
- Turgut, A. & Ertay, H. İ. (2016). Bankacılık Sektörünün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Nedensellik Analizi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 4, ss. 114-128
- Türkiye Bankalar Birliği, <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59> (Erişim Tarihi: 10.10.2021)
- Türkiye Finans Katılım Bankası "Sosyal Sorumluluk Projelerimiz"  
<https://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/hakimizda/sponsorlar/sayfalar/sponsor1.aspx>
- Yapı Kredi. "Yapı Kredi Kurumsal Sosyal Sorumluluk". <http://www.yapikredikss.com.tr/>

## **TASARRUFA DAYALI FAİZSİZ FİNANS MODELİ VE TÜRKİYE UYGULAMALARI**

Şulenur YURTSEVER\*

Burcu YILMAZ\*\*

Hasan TERZİ\*\*\*

### **Özet**

Sanayileşmeye paralel olarak gelişen hızlı kentleşme sanayileşmenin yoğun olduğu şehirlerde yeterli miktarda konut üretimini zorlaştıran bir faktör olarak görülmektedir. Konutun sosyal bir niteliği olmasından dolayı bu sürecin sadece konut arz edenlerle konut talep edenler arasındaki bir ilişki olduğunu savunmak güçleşmektedir. Konut finansman sisteminde konut talep edenler, konut üretenler, kredi sağlayanlar ve devlet olmak üzere çeşitli taraflar olduğu söylenebilir. Konut üretimi ve konut talebi tüm dünyada benzer şekillerde gerçekleşse de toplumların yapısına bağlı olarak kredi sağlayanların yapısı ve çeşitliliği ülkeden ülkeye değişmektedir. İlk olarak İngiltere’de uygulanmış olan tasarruf sandıkları sisteminin günümüzde en iyi uygulandığı ülkelerin başında Almanya gelmektedir. Tasarruf etmenin, maddi imkanları ölçülü bir biçimde kullanmanın, israf etmemenin önemli ve kıymetli görüldüğü Türkiye’de konut sahibi olmak insanlar için hem bir tasarruf yöntemi hem de yatırım aracı olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada Almanya’da yapı tasarruf sandığı adı altında başlayıp Türkiye’de gayrimenkul finansmanında ve özellikle de konut finansmanında alternatif bir model olarak uygulanan Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finans modeli, tarihçesi ve Türkiye’deki uygulamaları incelenmektedir. Çalışmada öncelikle tasarrufa dayalı faizsiz finans sektörü incelenecek, ardından yapı tasarruf sandıklarının tarihçesi ve Türkiye’deki durumu ala alınacaktır. Son olarak Nisan 2021 tarihinde yapılan düzenlemeyle tasarruf finansman şirketlerinin kuruluş ve faaliyetleri yeniden düzenlenmesi sonucunda ortaya çıkan yeni durum tartışılacaktır.

**Anahtar kelimeler:** Faiz, tasarruf, finans, kredi, konut

### **Abstract**

Rapid urbanization, which developed in parallel with industrialization, is seen as a factor that makes it difficult to produce sufficient housing in cities where industrialization is intense. Since housing has a social quality, it becomes difficult to argue that this process is only a relationship between those who supply housing and those who demand housing. It can be said that there are various parties in the housing finance system, including those who demand housing, those who produce housing, those who provide loans and the state. Although housing production and housing demand occur in

\* Karabük Üniversitesi Bankacılık ve Finans Yüksek Lisans Öğrencisi [sulenuryurtsever@gmail.com](mailto:sulenuryurtsever@gmail.com)

\*\* Karabük Üniversitesi Bankacılık ve Finans Yüksek Lisans Öğrencisi [burcuylmaz1948@hotmail.com](mailto:burcuylmaz1948@hotmail.com)

\*\*\* Dr., Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi [hasanterzi@karabuk.edu.tr](mailto:hasanterzi@karabuk.edu.tr)

similar ways all over the world, the structure and diversity of creditors varies from country to country, depending on the structure of societies. Germany is one of the countries where the savings fund system, which was first implemented in England, is best applied today. In Turkey, where saving, using financial resources in a measured way and not wasting are considered important and valuable, owning a house is considered both a saving method and an investment tool for people. In this study, the Savings-Based Interest-Free Finance model, which started under the name of building savings fund in Germany and applied as an alternative model in real estate financing and especially in housing financing in Turkey, its history and applications in Turkey are examined. In the study, first of all, the interest-free finance sector based on savings will be examined, then the history of the building savings funds and their situation in Turkey will be discussed. Finally, the new situation that emerged as a result of the reorganization of the establishment and activities of savings finance companies with the regulation made in April 2021 will be discussed.

**Keywords:** Interest, savings, finance, credit, housing

### **Giriş**

Ülkemizde birçok vatandaş birikim yaparak ev sahibi olmak için yıllarca çalışmaktadır. Tasarruf, insanların yaşamında vazgeçilmez olan yaşamsal faktörlerin tüketiminde dikkat edilmesi ve yeterli seviyedeki tüketim olarak bilinmektedir. Tasarruf sistemi ülkelerin kendi ekonomik yapıları doğrultusunda şekil almaktadır. Ayrıca yatırımların yurtiçi tasarruflarla karşılanması ekonominin dengeli ve devamlılık sağlaması açısından oldukça önemli olduğu bilinmektedir. Ülkemizde ise tasarruf oranları dünya geneline göre oldukça düşüktür.

Gelişmekte olan ülkelerin tasarruf oranları ülkemizdeki düşük gelir grubuna dâhil olan ülkelerden daha düşüktür. Kuruluş merkezi Almanya olan Yapı Tasarruf Sandığı gayrimenkul sahibi olmak isteyen insanların yapmış oldukları tasarruflarla mevcut piyasa şartlarından soyutlanarak, faiz oranı düşük kredilerin kullanılmasıyla oluşturulan kapalı bir organizasyon sistemi olarak tanımlanmaktadır. Bu sistemle birlikte gayrimenkul sahibi olmak için yıllarca çalışıp bekleyen tüketiciler yapmış oldukları tasarruflarla piyasa şartları doğrultusunda daha düşük oranlarla sandıktan kredi alma fırsatı bulabilmektedir. Sistemin sürekliliği, konut satın almak isteyen bireylerin tasarruf sandığına aktardıkları fonlara bağlıdır.

Yapı tasarruf sandıkları sistematik olarak bankalar ile benzerlik gösterse de mevcut banka sisteminden oldukça bağımsız ve gayrimenkul sistemine yönelik çalışmalar yürüten kuruluşlardan sayılmaktadır.

### **1. Konut Finans Türleri**

Kentleşmeyle meydana gelen sorunlardan biri de yeterince konutun bulunmamasıdır. Konutların üretiminden sonra hızla artan nüfusla birlikte kentler yaşanabilir merkezler haline gelebilmektedir. Ancak konutların imar planlarına uygun bir biçimde yapılması gerekmektedir. Olası doğal afetlerden (deprem, sel, heyelan vb.) en az hasarla kurtulabilmek hedeflenmelidir. Sanayileşmeden sonra yaygınlaşan kentleşme süreciyle konutların üretimi aksamaya başlamıştır. Konut finans sisteminde konut talebinde bulunanlar, üretenler, finansman sağlayanlar ve devlet olarak dört yapı bulunmaktadır. Devlet kural koyarak ilişkileri düzenlemektedir. Finansal birikimleri



değerlendirmek için kaynak ihtiyacı duyan vatandaşlar diğerlerine göre ön planda tutulmaktadır.

Konut finans sistemlerinin çalışma stratejileri birbirine benzerlik göstermektedir. Başka bir ifade ile tasarruf sistemini hemen hemen her ülkede sistemi düzenleyen kamu otoritesi ve tasarrufu farklı şekillerde kullanmak isteyen kişiler bulunmaktadır (Kılıç, 2007: 237). Günümüzdeki sorunlardan biri bir ülkede başarıyla uygulamaya geçirilen konut finans sisteminin diğer ülkelerde aynı sonuçla sonuçlanacağı kesin değildir. Devlet konut politikasının nasıl olacağını saptayıp, yardım çalışmaları sürdürmektedirler. Sosyal, kültürel ve demografik etkenlerin kredi sorunlarının çözülmesinde olumlu ve olumsuz etkileri kaçınılmaz etkenlerdendir. Konut finansmanı sistemi birbirine benzerlik göstermektedir. Her ülkede tasarruf sistemini kullanmak isteyen kişiler ve sistem bulunmaktadır.

Bazı ülkeler kendilerine özgü bir biçimde konut kredi sistemi kurabilmişlerdir. Uygulanan konut sistemi kredinin sağlanmış biçimi, oynanan roller, kredi süreçleri gibi kaynaklar dayanağında dört şekilde ele alınmaktadır.

**Doğrudan Finansman Sistemi:** Konut sahibi olmak için kredi finansı için destek bulunmaması durumunda akraba veya arkadaş ilişkileri önemli faktördür.

**Sözleşme Karşılığında Birikim/Kredi Sistemi:** Çoğu kişinin birikimleri yetersizdir. Eksik kalan sermayenin piyasa dışında, düşük faizlerle karşılandığı bir sistemdir.

**Mevduat Finansman Sistemi:** Bu sistemle tasarruf kurumları konut sahibi olmak isteyenlere kredi desteği vermektedir.

**Konut Kredi Bankası Sistemi:** Mortgage bu sisteme örnek verilebilir. İpotekli krediler ikincil piyasada satıldıktan sonra konut finansmanına destek sağlamaktadır.

Ekonomik açıdan kötü olan kişiler için konut sahibi olmak önemli bir sorun olmaktadır. Geliri dar olan kesim için ülkede uzun vadeli bir kredi sistemi kurulmaktadır.

Kredi sistemi, gelir seviyesi düşük olan ailelerin yapmış oldukları tasarrufların konut talebine dönüşmesine olanak sağlamaktadır. Konut desteğinde verilen krediler ödenebilecek vadede olmalıdır. Piyasada oluşan arz talep dengesi konut gereksinimini karşılayacak düzeye gelememiştir. Talep artışları maliyetleri artırmıştır ve bu durum konut sorunlarındaki sorunların çözümünü zorlaştırmıştır. Bu sorunların piyasadaki bağımsız olarak çözmenin yolu yapı tasarruf sandıklarıdır.

## 2. Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finans Sektörü

Tasarrufa dayalı faizsiz finans kavramı 1775 yılında İngiltere’de kurulmuş olan “Yapı Tasarruf Sandıkları” ile ortaya atılmaktadır. 19. yüzyıldan itibaren benzeri uygulamalara ise başka ülkelerde de rastlanmaktadır. Yapı Tasarruf Sandığı sistemi Amerika’da 1831 yılında, Güney Afrika’da 1855 yılında, Avustralya’da ise 1858 yılında ortaya çıktığı görülmektedir. Başarı sağlayan örnekler arasında gösterilmekte olan Alman uygulaması ise ilk defa 1885 yılında ortaya atılmaktadır. I. ve II. Dünya Savaşı’ndan sonra meydana gelen konut açıkları nedeniyle yaygınlık göstermektedir (Birsin ve Ötegeçeli, 2019: 87). Yapı tasarruf sandıklarının esas konusu gayrimenkul için finans sağlanmasıdır. Tasarruf sahipleriyle bir sözleşme imzalanmaktadır ve düşük oranlı kredi verilmektedir. Cumhuriyet’in başlarında gayrimenkul finansmanı için Türkiye’de bazı girişimlerde bulunulmuştur. 1926 yılında çıkmış olan bir kanunla Emlak ve Eytam Bankası daha

## **TASARRUFA DAYALI FAİZSİZ FİNANS MODELİ VE TÜRKİYE UYGULAMALARI**

sonraları Türkiye Emlak Kredi Bankası adını almaktadır. Emlak Bankası yapı tasarruf sandıkları sistemini kurmaya çalışmıştır. 1980 yılında 2487 sayılı kanunla ve 1995 yılında Yapı Tasarruf Hesabı açılarak fon oluşturmaya yönelik düzenlemeler yapılmaktadır. Uygulanmakta olan bu sistemle enflasyon, tasarruf miktarındaki düşüklük ve devlet kontrolüyle oluşan fonların bütçe açıklarında kullanılmasıyla başarı sağlanamamıştır (Birsin ve Ötegeçeli, 2019: 88).

Tasarrufa dayalı finans modelinin ABD, Almanya ve İngiltere'de de uygulandığı ve dünya geneline bakıldığında geleneksel finans sistemi tarafından yapılan konut ve araç finansmanı ürünlerinin yetersiz kaldığı ve risk algısının çok yüksek olduğu görülmektedir. Bu sebeple gelişmekte olan ülkelerde maliyetler yükselmektedir. Bu durum konut ihtiyacı olan veya taşınmaza yatırım yapmak isteyen bireylerin finansmana ulaşımını zorlaştırarak konut problemine devam niteliğindeki çözüm şartlarını engellemektedir.

1970 yılından sonra oluşturulan katılım bankacılığıyla birlikte ülkemizde meydana gelen bir başka sistem ise “Elbirliği Sistemi” olarak adlandırılan model olmaktadır. Uygulayıcı şirketler tarafından “Elbirliği Sistemi” olarak nitelendirilmiş olsa da tartışmalar devam etmektedir. “Elbirliği Sistemi” adı, mevcut sistem üzerinde yapılmış olan ilk çalışmalarda benimsenmektedir. Süleyman Kaya'nın fıkıh alanı üzerinde yapmakta olduğu ilk çalışmasında sistemi adlandırmadan tanıtmaya çalışmaları yapıldığı görülmektedir. İSEFAM ve BDDK ortaklığıyla oluşan çalıştayda “Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finans Sistemi” adı tercih edilmektedir. BDDK uzmanları tarafından adlandırmanın kabul edilmesi önerisiyle bu durum çalıştay bildirimlerinde ifade edilebilmektedir (Birsin ve Ötegeçeli 2019:91).

### **3. Yapı Tasarruf Sandıkları ve Tarihçesi**

Tasarruf; Arapça kökenlidir ve iki anlamı vardır. Bunlar; Bir şeyi dilediği yetkide kullanma yetkisi olarak geçmektedir. Diğeri ise günümüz de daha çok hayatımıza rahat bir şekil de devam edebilmek için, ihtiyaçlarımızı karşılayıp lükse ve israfa kaçmadan harcamalarımıza dikkat etmemiz gerektiği anlamını taşımaktadır. Tasarruf aslında bizlere çok eski zamanlardan kalan bir alışkanlık olarak bilinmektedir. Büyüklerimizden duyduğumuz ve günümüz de hala evde yastık altında saklanan altın, paralar vb. tasarrufa devam edenler bulunmaktadır. Tasarruf edebilmek çok güzel fakat bu tarzda tasarruf yapmak ülke ekonomisine katkı sağlamamaktadır.

Yapı tasarruf sandıkları bünyesinde bulunan üyeler için ihtiyaç duydukları finansmanı sağlamak için kolektif dayanışma üzerine kurulan bir sistemdir. Olumlu sonuçlar alınmasının temel nedeni insanların yardımlaşma duygusunu barındırıyor olmalarıdır. Yapı tasarruf sandıkları taşınmayan varlıklar için finans kaynağıdır. Yapı tasarruf sandıkları mevduat bankalarıyla benzerlik gösterirler ancak banka niteliğinde kabul edilmemiş bir sisteme sahiptir. Alman sisteminde yapı tasarruf sandıklar hem özel hem de kamu kurumu niteliğinde kabul edilmektedir (Kılıç, 2007: 235). Burada verilen finansal destekler bir sözleşme karşılığında kişiye verilmektedir.

1993-1934 yıllarında “Heimstatt GmbH” ve Die Bauspare AG” kurulmuş olan sandıklar ipotek karşılığında kredi desteği sağlayan kurumlardır (Kılıç, 2007: 236). Yapı tasarruf sandıklarının işleyişinde devlet faktörü önemli bir etken olarak bulunmaktadır.

Almanya yapı tasarruf sandıklarının uygulandığı ülkelerin en basında kabul edilse de sistemin ilk olarak İngiltere’de oluşturulduğu bilinmektedir. 1775 yılında Birmingham Kenti’nde “Ketley’s Building Society”i adıyla kurulan sandıkların olduğu bilinmektedir.

Kurulan bu sandıklar ilk YTS olmasının yanı sıra bu durum hakkında birkaç gazete haberi dışında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Kılıç, 2007: 236). Yapı tasarruf sandıklarının yaygınlaşmasıyla İngiltere’de meydana gelen dayanışma, diğer ülkelerde de görülmeye başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra kaybedilen topraklardaki insanlar göç etmiş ve konut sorunlarıyla karşılaşmışlardır. Bu durumda da yapı kredi sandıkları ideal bir yol olmuştur. 1938 yılında o günün ekonomi bakanı yapı tasarrufu sandıklarında reforma gitmiştir. Böylece sandık hesabı, katılma payı için faiz gibi konular yeniden yapılandırılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında da Birinci Dünya Savaşında olan durumlar yaşanmıştır. Buradaki konut sorunlarının çözümü içinde yapı sandıklarından yararlanılmıştır. Almanya’da YTS ile alınan konut sayısı 13 milyonu geçmiştir. Bu konutlara 800 milyar Euro kredi desteği sağlanmıştır. Türkiye’de günümüze kadar herhangi bir konut finansmanı için destek platformu kurulamamıştır (Kılıç, 2007: 238). Toplu Konut İdaresi konut desteği için kurulmuş olsa bile yeterince destek verici çalışmalar üretiyor denilemez. Diğer ülkelerde de olduğu gibi Türkiye’de de konut desteği devlet kontrolünde yapılmaktadır. Türkiye’deki konutların üretimi için kaynak karşılaştırması için çeşitli çalışmalar yapılmaktadır.

**Tablo 1: Yapı Tasarruf Sandıkları İçin Klasik Tarife**

<b>Tarife</b>	<b>Oranlar</b>
Tasarruf Faizi	%0,75
Geri Ödeme Faizi	%2,95
Efektif Yıllık Faiz	%3,53 / %3,78
Aylık Ödenecek Tasarruf Oranı (Toplam Miktar)	%4
Asgari Tasarruf Oranı (Toplam Miktar)	%40
Asgari Ödenecek Süre	%18 ay
Agio Değeri	%2
Taksit Tutarı (Toplam Miktar)	%5
Masraflar, Giderler (Toplam Miktar)	%1

(Kaynak: Kılıç, 2007: 241)

#### **4. Türkiye’de Yapı Tasarruf Sandıkları**

Ülkemizde konut sistemi için devlet desteği sağlanmış olsa da sunulan kaynaklar yeterli olmamaktadır. Bu sebeple de diğer ülkelere oranla Türkiye’de konut finans sistemi kurulamamıştır. Çünkü yaşanan krizler nedeniyle konut üretimi için sağlanabilecek finansal kaynaklar kısıtlanmaya başlanmaktadır. Türkiye’de yapı tasarruf sandıklarının geçmişi Cumhuriyet yıllarına kadar uzanmaktadır. Ancak sıkıntılar bu dönemde de görülmektedir. Yaşanan sıkıntılara çözüm bulmak için devlet arayış içine girmektedir. Sandıklardan sağlanmakta olan tasarruf gelirleri ile 22.05.1926’da çıkarılmış olan 844 sayılı kanunla Emlak ve Eytam Bankası kurulmaktadır. Bankanın sonraki yıllarda Türkiye

## **TASARRUFA DAYALI FAİZSİZ FİNANS MODELİ VE TÜRKİYE UYGULAMALARI**

Emlak Kredi Bankası adını bilinmektedir. Örnek olarak benimsenen yapı tasarruf sandıkları için yeni planlama çalışmalarına başlanmıştır. Bankanın kurulmasıyla insanlar sağladığı finansın yanı sıra kendi birikimlerini de kullanarak gayrimenkul sahibi olabilmektedirler.

1980 yılından sonra çıkarılmış olan 2487 sayılı kanunla Yapı Tasarruf Hesabının açılmış olduğu bilinmektedir. 2487 sayılı kanunla konut kredisinden faydalanmak isteyen kişiler tasarruf hesabı açtırmak zorunlu tutulmaktadır. Bankadan tasarruf hesabı açıldıktan 1 yıl sonra, kredi için başvuru yapabilme imkânı sağlanmaktadır. 2487 sayılı kanunla konut kredisi alacak olan kişilerin yapım maliyetinin %20-25'lik bir kısmının 3 yıl içerisinde ilgili hesapta biriktirilmesi öngörülmektedir. Kişilerin tasarruf hesabındaki birikimlerinin yaklaşık 1,5 katı kamu konut fonuna yatırılmaktadır. Ancak çıkarılan kanunun getirmekte olduğu düzenlemeler sonradan çıkarılan 2985 sayılı kanun ile yürürlükten kaldırıldığı bilinmektedir. Ülkemizde ise yapı tasarruf sandıklarının uygulanması da henüz başlamadan son bulmaktadır (Kılıç, 2007: 243).

Almanya'da çalışmakta olan Türk vatandaşları oradaki birikimlerini yapı tasarruf sandıkları sistemiyle Türkiye'de de kullanabilmeleri için bir anlaşma oluşturulmaktadır.

Emlak Kredi Bankası'nın 1995 yılındaki rapor verilerine göre, ilk aşamada krediden faydalanmak isteyen 7252 kişiden sadece 5916 kişi krediden yararlanabilmektedir. Kullanılan toplam kredi miktarı 177,2 milyondur. İkinci aşamada ise yeterli bir başvuru sağlanamadığı için sadece 360 kişinin başvuru sonucu krediden yararlanabildiği görülmektedir (Kılıç, 2007: 244).

### **5. Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finans Sisteminin Finans ve Fon Oluşturma Yapısı**

Türkiye'de tasarrufa dayalı faizsiz finans sistemi olarak kurulmuş birçok firma bulunmaktadır. Tasarrufa dayalı faizsiz finans formatında kurulan işletmeler sisteme başvuran kişilere çekilişli sistem, bireysel sistem gibi alternatif seçenekler sunmaktadır. Kendi bütçelerinin ve gireceği proje bedeline göre 24, 36, 40, 80, 100, 120, 247 vb. kişi sayısından oluşan gruplardan birine dahil olmaktadır. Başvuru yapan kişilerden peşinat zorunluluğu bulunmamaktadır. Peşinatsız da sisteme dahil olabilmektedirler. Bu sistem firmalara göre ismi değişen hizmet bedeli, katılım bedeli organizasyon gibi ücretler bulunmaktadır. Sisteme girecek müşteriler bu ücretleri ödeyemediğinden de taksitlendirme seçeneği sunulmaktadır. Bu şekilde her kesime hitap etmektedir (Birsin ve Ötegeçeli, 2019: 96).

Tasarrufa dayalı faizsiz finansla bireysel sistemler, vade ortası, peşinatlı sistem, ara ödemeli gibi farklı isimlerle belirlenmektedir. Böylece grup oluşturmaya gidilmemektedir. Fon sağlama işlemleri de firma ve müşteri arasında sağlanmaktadır. Bu sisteme başvuru yapan kişiler istedikleri fonu ve taksit durumunu kendisi belirleyebilmektedir. Bireysel sistem, firma- müşteri arasında gerçekleşen bir işlem olması nedeniyle ortaya çıkan tasarruf durumu sonucunda Almanya'da kurulan Yapı Tasarruf Sandıklarıyla benzer durumdadır.

Tasarrufa dayalı faizsiz finansman yöntemi ile gayrimenkul alımı sürekli artış gösteren bir durumdur. Kişiler konut ve araba alımında herhangi bir kurum tarafından finans sağlanmadığı için vade farkı ödenmemektedir. Konut alımlarında faiz oranları en yüksek seviyeye doğru artış göstermektedir. Buna oranla da tasarrufa dayalı faizsiz ev alımı ön plana çıkmaktadır. Gelir seviyelerindeki düşüş veya yüksek maliyetlerden olayı

kredi kullanımı bazı kişiler için kısıtlanmaktadır. Faizsiz konut kredisi veren bankalar, verilen krediler her ne kadar sıfır faizli olması avantaj gibi gözükse de Katılım bankalarının faizsiz adı altında insanlara ciddi ödeme yükü getirmektedir. Tasarrufa dayalı faizsiz finansman sistemi ile ilk aydan itibaren teslimatlarını alan aileler vardır. Şu ana kadar birçok aile gayrimenkul sahibi olmuştur.

Faizsiz finansman sistem ile ev satışı yapan Eminevim, Fuzulev, Birevim ve Tasarruf AŞ ve bunun gibi kurumlar piyasada faaliyet göstermektedirler. Sistematik olarak benzerlik gösteren bu kurumlar yardımlaşma usulüyle müşterilerine konut, araç ve arsa gibi alımlarda destek sunmaktadırlar. Kredisiz konut sahibi olmak için bu şirketler müşterilerine yasal güvence sunmamaktadır. Ancak bazı firmalar banka teminat mektubu verirken, Tasarruf AŞ sektördeki diğer firmalardan farklı olarak banka teminat mektubu vermek yerine müşterilerinin yatırdıkları paraları güvence altına almak için HDI sigorta aracılığıyla "Tasarrufum Güvende Sigortası" ile anlaşmış ve sektörde bu şekilde devam etmektedir. Sisteme giren müşterilerin güvence kısmı ile alakalı akılların da soru işaretlerini de ortadan bu şekilde kaldırmışlardır. Firmaların komisyon oranları ortalama olarak %7 ile %12 arasında değişkenlik göstermektedir.

**Tablo 2: Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finans Sisteminin Avantaj ve Dezavantajları**

<b>SİSTEMİN AVANTAJLARI</b>	<b>SİSTEMİN DEZAVANTAJLARI</b>
Sıfır peşinat veya düşük peşinat	Katılım ücretleri %7 ile %12 arasında değişir
Krediye uygun olmayan konut veya arsa alınabilir	Hem taksit hem de kira ödendiğinden yetmeyen bütçeler
Araba, arsa gibi yatırımlar peşinat sayılabilir	Sistemden çıkış durumunda ödenen ücretlerin 3-6 ayda iade edilmesi
Yasal takip durumunda bile sisteme kabul edilebilir	Kefil talep edilmesi
Sisteme girdikten sonra belirtilmeyen ek masraflarla karşılaşmaz	Satın alınmak istenilen eve taşınma süresinin uzun olması

### **6. Tasarruf Finans Şirketlerinin Bddk Süreci**

Türkiye’de tasarruf finans şirketlerinin 30 senedir faaliyette olduğu söylenebilir. Bu kapsamda 1991 yılından bugüne kadar 35’ten fazla tasarrufa dayalı finansman şirketi kurulmuştur. 2018 yılından sonra firma sayılarında hızlı bir artış gözlemlenmiştir. Tasarrufa dayalı faizsiz finans sektör büyüklüğü 2016 yılında yaklaşık 2 milyar TL iken yeni kurulan firmalarla 15 milyar TL’ye yükselmiştir. Müşterilerin bu firmalara eğilimlerinin fazla olması yeni firmaların kuruluşunu hızlandıran bir faktör olmuştur.

Tasarrufa dayalı faizsiz finans sektörleri, banka gibi kredi notu sorgulamamaktadır, bu benzer kolaylaştırıcı nedenler bu sektöre yönelimi arttırmaktadır. Bankalarda gayrimenkul ya da araç alırken yaklaşık olarak %30 oranının da peşinat istenirken bu sektörde kişilere peşinat ya da ara ödeme zorunluluğu getirilmiyor, hatta ödeme miktarlarını da bireyler kendileri belirlemiş oluyorlar. Sistemde faiz olmadığından,

## TASARRUFA DAYALI FAİZSİZ FİNANS MODELİ VE TÜRKİYE UYGULAMALARI

bireyler çok düşük ödemelerle hayallerindeki evi ya da arabayı satın alabilme imkanına kavuşmuş oluyorlar. Sistemin müşteriler için cazip olan bir diğer yönü de ödeme yapamayan müşterilerin taksitleri dondurma hakkına sahip olması olarak ifade edilebilir. Bu gibi durumlarda müşterilerden faiz ya da gecikme zammı da uygulanmamaktadır. Kredi faiz oranlarının yüksek olduğu dönemlerde bankadan kredi kullanma maliyeti arttığından tasarrufa dayalı faizsiz finans sektörüne ilgi artmaktadır ve bu ilgiyle müşteri potansiyeli de fazlaşmaktadır denebilir.

Firmaların 2018 yılından sonra artma sebeplerinden biri de BDDK'nın yeni bir kanun hazırlığını uzun zamandır bilmelerinden kaynaklandığı düşünülebilir. Kanun çıkmadan firmalar arasında faaliyete başlama isteği olmuş olabilir. Çünkü sektörde olan firmaların 25.000 TL, 100.000 TL gibi görece küçük öz sermaye miktarlarıyla piyasaya girmiş firmalar olduğu görülmektedir. Bu sebeple günümüzde tasfiye edilmiş olan tasarruf finansmanı firmalarının BDDK'nın istediği öz sermaye miktarı olan 100 milyon TL'yi sağlayamadığından tasfiyesine karar verilmiş olma ihtimali yüksektir.

BDDK konu ile ilgili mevzuat hazırlığı 2016 yılına kadar gitmektedir. 5 yıl süren hazırlık süreci sonunda 7 Mart 2021 yılında kanunda değişikliğe gidilerek tasarruf finansman şirketleri kanuna eklenmiştir. Bu firmalar yeni düzenlemeyle BDDK denetimine tabi hale gelmişlerdir.

Bu süreçte faaliyette olan firmalardan sahip olmaları gereken asgari bir sermaye açıklanmıştır. En az yüz milyon Türk lirası ödenmiş bir sermaye bulundurmaları gerektiği kanuna eklenmiştir. Kanun oluştuğunda var olan şirketlerden bir tanesi hariç 100 milyon ödenmiş sermayesi olan firma yoktu. Diğer firmaların da ödenmiş sermayelerini 6 aylık bir sürede sağlaması şartı getirilmiştir. Şirketler, kanunun yürürlüğe girdiği tarih baz alınarak 1 ay içerisinde BDDK'ya başvuru yaparak mali durumlarını en geç 6 ay içerisinde uygun hale getireceklerini belirten ya da mali durumu yetersiz firmalardan müşterilerinin hak ve menfaatlerini zarara uğratmadan tasfiye olmalarıyla ilgili bir plan hazırlamaları istenilmiştir.

7 Mart 2021 ve duyurusunda kanuna intibak etmeleri için verilen 1 ayda bazı firmalar intibak için istenilen bilgi ve belgeler belirtmiştir. Bunlar; intibak planı için birleşme, devir ve tasfiye planıdır. Açıklanan ilk listede bazı firmalar tek başına devam etme yolunu seçmiş bazı firmalar da birleşme yoluna gitmişlerdir. Şirketlerin mevcut mali durumunu gösteren yeminli mali müşavirden onaylanmış en son halini tablo, fon havuzu, şirket hesaplarına geçen toplam tutarın vb. tüm içerikleri alarak BDDK tarafından incelenip intibak için uygun olup olmadığına karar verilmiştir. BDDK firmaların kurumsal yapılarını, likidite gereksinimleri, raporlarını, müşterilerin teslimatlarını, operasyon süreci, şube sayıları gibi verileri de incelemiş ve tüm bu süreçlerden sonra 2 Temmuz 2021 tarihinde devam eden firmalardan 21 şirketin tasfiyesine, 8 şirketin iradi tasfiyesine, 6 şirketin ise intibak sürecinin devam etmesine karar vermiştir. Toplamda 30 şirketin BDDK'nın intibak planı için yeterli olmadığı anlaşılmış ve bu şirketler tasfiye olmuştur. Bu şirketlerin müşterilerinin zarar görmemesi adına Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu (TMSF) tarafından atanan üyelerden oluşan tasfiye komisyonları kurulmuştur. Şu an tasfiyesine karar verilen firmaların yaklaşık 50 bine yakın katılımcısı bulunmaktadır.

**Tablo 3: Tasarruf Finans Şirketleri**

ŞİRKETLER	BDDK SÜRECİ
-----------	-------------

**Şulenur YURTSEVER - Burcu YILMAZ - Hasan TERZİ**

Eminevim	Süreç devam ediyor
Fuzulev	Süreç devam ediyor
Birevim	Süreç devam ediyor
Finansevim	Tasfiye
Hedefevim	Tasfiye
Katılmevim	Süreç devam ediyor
Birikimevim	Tasfiye
Tasarruf A.Ş	Tasfiye
Morevim	Tasfiye
Öncevim	Tasfiye
Pamukevim	Tasfiye
İkizlerevim	Tasfiye
İktisatevim	Tasfiye
Çözüm Tasarruf	Süreç devam ediyor - (Birevim ile birleşmiştir)
Destekvim	Tasfiye
İmece Yatırım	Süreç devam ediyor
Yaşamevim	Tasfiye
Vizyonevim	Tasfiye
Mesken Finans	Süreç devam ediyor - (Katılmevim ile birleşmiştir)
Gelecek Tasarruf	Tasfiye
İhtiyaçevim	Tasfiye
Umutevim	Tasfiye
Doğruvim	Tasfiye
Gerçekvim	Tasfiye

## TASARRUFA DAYALI FAİZSİZ FİNANS MODELİ VE TÜRKİYE UYGULAMALARI

Finalevim	Tasfiye
Sinpaş Yapı Endüstri A.Ş	Süreç devam ediyor
Varlıkevim	Tasfiye
Pamukevim	Tasfiye
Güvence Tasarruf	Tasfiye
Kumbaraevim	Tasfiye
Narevim	Tasfiye
Yenievim	Tasfiye
Değer tasarruf	Tasfiye
Ezogelin	Tasfiye
Birlikbirikim	Tasfiye

### Sonuç

Gayrimenkul sahibi olmak isteyen kişiler faize bulaşarak veya borç alarak yatırım yapma çabasına girmektedir. Bu yollar da ne yazık ki çok sağlıklı olmamaktadır. Bankaların getirdiği faiz oranların yüksek olması veya faizin İslam dininde yasaklanmış olmasından dolayı bireyler konvansiyonel bankaları tercih etmeyebilmektedirler.

Yaklaşık 30 yıldır Türkiye’de ‘Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finans’ sektörü ortaya çıktığından bu yana gayrimenkul sahibi olmak, insanların sadece hayallerinde kalmamaktadır. Bu sistemin avantajı geçmişten bu yana alışık olduğumuz tasarruf ederek insanları gayrimenkul sahibi ya da araç sahibi yapmaktadır. Türkiye ve diğer ülkeler için birinci sorun tasarruf etmiyor olmalarıdır. Daha doğru ifade ile geçmişten bugüne tasarruf mantığımız var fakat yastık altı olduğundan ülke ekonomisine bir katkısı bulunmamaktadır. 1991 yılında faizsiz finans sektörü ile insanlar yardımlaşma adı altında ortak bir platformda sermaye birikimi oluşturmaktadırlar. Tasarrufa dayalı faizsiz finans sistemi ev, araba, dükkân gibi yatırım yapmak isteyen kişilere de faize bulaşmadan mülk sahibi olmalarına imkân sağlamaktadır.

Tasarruf edebilmek günümüzde zor bir duruma gelmektedir. Sebebi ise ekonomik durumdur. Bu nedenle insanların yatırım yapabilmesi için alternatif bir model olan Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finans Sektörü tasarrufta yardımcı olarak daha erken bir sürede kişilerin toplu paraya ulaşmalarını sağlayabilmektedir. Ev, araç sahibi olmak için peşinata gerek olmadan, faize bulaşmadan ve tasarruf ederek kişilerin istediği yerden gayrimenkul sahibi olmalarını ya da istediği aracı alma fırsatı sunulmaktadır. Kişilerin ödeyememe durumunu bildirdiğinde taksitlerini dondurma hakkı mevcut olması ve banka gibi faiz uygulaması bulunmaması sistemin avantajlarından sayılabilir.

Teslimat zamanlarında firmalara göre değişkenlik görülse de çoğu firmada kefil istenilmektedir. Sistemin dezavantajı olarak görülme de insanlar kira öderken ekstra



bir ödeme yapma konusunda sıkıntı yaşadığından hemen gayrimenkul sahibi olmak istemektedir. Ancak bu tarzda bir işleyiş söz konusu değildir.

Tasarrufa dayalı faizsiz finans sektörü pazar payına bakıldığında yükseliş trendi içinde olduğu görülmektedir. Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finans Sektörünün 2023 senesinde piyasada oldukça yüksek bir paya sahip olması beklenmektedir. BDDK süreci ve bu firmaların artık kendilerine kanunda yer bulmalarından dolayı bireylerin tasarrufa dayalı faizsiz finans sistemine karşı güven problemi de ortadan kalkmıştır denebilir.

## TASARRUFA DAYALI FAİZSİZ FİNANS MODELİ VE TÜRKİYE UYGULAMALARI

### Kaynakça

- Birsin, Mehmet ve Ötegeçeli, Hatice (2019), Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finansman Sistemi ve Fıkhi Meşruiyeti Üzerinde Yapılan Değerlendirmeler, *Mesned İlahiyat Araştırma Dergisi*
- Kılıç, Selim; (2007), Konut Finansman Modeli Olarak Yapı Tasarruf Sandıkları; Almanya ve Türkiye'deki Uygulamaları, *İİBF Dergisi*, 14(1), 232

# FAİZSİZ KREDİ KULLANIMINDA TÜFE VE ÜFE ORAN YAKLAŞIMLARININ ANALİZİ

Ali ACAR\*

## Özet

Faizsiz bankacılık konusundaki diğer bir endişesi ise, faizsiz bankaların, dünyada baskın olan faizli bankaların fonksiyonlarını, faizsiz olarak gerçekleştiremeyebileceği yönündedir. Faizin iliklerine kadar işlediği uluslararası çevrelerde, Faizsiz bankaların başarılı olması çok büyük mücadeleler gerektirmektedir. Çok taraflı ticari işlemlerin finansmanında Faizsiz bankalar modern bankalar ile ilişki kurmak zorundadır. Ancak bu ilişkide faize yer verilmemelidir. Müşteri katılım bankasına gittiği zaman kar oranını sabit olarak %1 ifade edilmekte, Faizle kredi veren bankalar gittiği zaman o da fazi oranını aylık olarak %1 ifade edilmektedir. Burada analiz edilmesi gereken mudaraba usulleri mi yoksa modern bankacılık usulleri mi ön planda olmaktadır. Diğer taraftan TÜFE ve ÜFE nin faiz telakkisindeki ihtilafların giderilmesi açısından vadeli olarak TÜFE nin yerine ÜFE ölçü olarak alınabilmesine ilişkin yaklaşımların analizi önemli olmaktadır.

## Abstract

Another concern about interest-free banking is that interest-free banks may not be able to perform the functions of the world's dominant interest-bearing banks without interest. In international environments where interest is deeply rooted, the success of interest-free banks requires great struggles. Interest-free banks have to establish relations with modern banks in financing multilateral commercial transactions. However, interest should not be included in this relationship. When the customer goes to the participation bank, the profit rate is expressed as 1% as a fixed, and when the banks that give loans with interest leave, the interest rate is expressed as 1% on a monthly basis. What should be analyzed here is mudaraba methods or modern banking methods are at the forefront.

On the other hand, it is important to analyze the approaches regarding taking PPI as a measure instead of ÜFE on a term basis in order to resolve the conflicts in the interest perception of ÜFE and TÜFE.

## Giriş

Bir toplumda İslami kurallara uyulmaya çalışıldığı zaman faiz karışan işlere girilmemesi tercih edilmelidir. Toplumdaki kurumlar veya bankalar faizle kredi verebilir. Bu her toplumda olabilir. Önemli olan faize girilmemesi isteniliyorsa alternatif tercihlerinde İslam iktisadı çerçevesinde yeni uygulama alanları ve açılımlarda bulunmaları gerekir. Bu konuda ihtiyaçların oluştuğu görülmektedir. İnsanın menfaat hırsı iktisadi hastalıkların ve zaafların sebebi olarak ifade edilebilir. İslam, ekonomiyi kendi ekonomik kanun ve hükümleriyle kontrol eder. Hz. Peygamberin (SAV)

\* Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi. İİB Fakültesi

## FAİZSİZ KREDİ KULLANIMINDA TÜFE VE ÜFE ORAN YAKLAŞIMLARININ ANALİZİ

zamanındaki Müminlerin iktisadi problemleri çözdükleri gibi günümüzde de iktisadi problemler çözülebilir.<sup>1</sup> Fiyatların genel düzeyinin artması toplumu yoksullaştırdığı gibi faiz politikalarının da toplumları fakirleştirdiği görülmektedir. İslam iktisadının hâkim olduğu toplumda iktisadi faaliyetleri kayıtlayan yönlendiren bir çok kurallar yer almaktadır. İslam iktisadında önemli yeri olan aşırı fiyatın ve faizin beşerin hayatın krizler uğratılmaması için toplumsal fayda esasına göre değer yaratılması faaliyeti devreye sokulmaktadır. Bu Değer kavramı içerisinde aşırı fiyatın önlenmesi ve katılım bankalarının hesaplamalarında kar oranlarının tespitinde şeffaf ve açıklığın ortaya konulması önemli olmaktadır.

Kur'an ve sünnet tarafından kesin olarak haram kılınmıştır. Bu hususta basit veya mürekkep faiz olması, anaparaya eklenen her türlü fazlalık, kredinin tüketim veya üretim amaçlı olması, faiz miktarının az veya çok olması, anaparaya eklenen fazlalığın gelir payı, fayda, nema v.b. gibi isimlerle adlandırılması, faizin negatif veya pozitif, nominal veya reel olması, faizi alan veya verenin zengin veya fakir, şahıs veya kurum olması faizin haram olma hükmünü kesinlikle değiştirmemektedir. (Karaman 2012:224).

### **Karz-ı Hasen'in TÜFE ye Eşdeğer Olma Durumu**

Karz niteliği taşıyan borçlanmalarda borçlanmanın gerçekleştiği zaman ile tahsilatın gerçekleştiği zaman arasında oluşan enflasyon farkı alınır. Enflasyon farkı TÜİK tarafından en son açıklanan TÜFE oranına göre hesaplanmaktadır. <https://www.katilimbancaciligi.com>.)

ÜFE kapsamındaki üretici fiyatı, yurt içinde üretimi yapılan ürünlerin, KDV, ÖTV, gibi tüm vergiler hariç, **peşin satış fiyatıdır**. TÜFE'de; ürün fiyatları üzerindeki tüm vergiler hesaplamada dikkate alınıyor.

**TÜFE Veri Kaynağı:** Hanehalkı bütçe anketi, kurumsal nüfus bireysel tüketim harcamaları anketi, turizm anketi ve idari kayıtlardan elde edilen harcama ve ciro bilgileri. TÜFE hesaplamasında satış fiyat verileri işyerleri ve kiracılarından elde ediliyor.

**ÜFE Veri Kaynağı:** Temel veri kaynağı olarak ulusal hesaplar, sanayi ürün ve üretim istatistikleri, sanayi ciro verisi ve yurt içi üretici fiyat endeksi anketi kullanılıyor.

Enflasyon farkı, paranın alım gücündeki kaybı gösterir. Yüzlerce ürünün toplum tarafından alım satım ağırlıklarına göre değerlendirilip binlerce işyerinden alınan örneklere bakılarak fiyatlarındaki değişikliklerin hesaplanmasıyla enflasyon tespit edilir. Enflasyon, talebin ya da maliyetin artmasından kaynaklanır. Yani ya piyasadaki talep arza göre fazla olduğu için ya da ürünlerin maliyeti arttığı için fiyatlarda artış gözlenir. Devletin para basarak açığını kapatma yolunu tercih etmesi de piyasada talebi artırdığı için enflasyona sebep olmaktadır. (Baylan,2020:194-198)

Enflasyon farkı paranın değer kaybı olduğu için borç ilişkilerinde borçludan talep edilmesi faiz olarak değerlendirilemez. Borç verilirken enflasyon farkının alınacağı ifade edilmiş olsun olmasın enflasyon farkı alacaklının hakkıdır. Zira alacaklı borç vermiş ve borçlusuna iyilikte bulunmuştur. Verdiği borcu aynıyla geri alma hakkı vardır. Ancak borç verilen ülkede enflasyon var ise söz konusu borcun aynı rakamla geri alınması aslında eksik alınması anlamına gelir. Zira borç verilen meblağın alım gücü ile tahsil edilen meblağın alım gücü aynı değildir. Bugünkü kâğıt para sisteminde ise paranın üzerindeki

<sup>1</sup> Muslihiddin, M., İslam ve Sosyoloji, s. 127.

rakamlar değil paranın alım gücü önemlidir. Örneğin 2000 yılında 40.000 TL bedelle bir ev alınabilirken 2008 yılında 40.000 TL ile ev alabilmek artık imkansızlaşmıştır.

### **Enflasyon farkı m?**

Satın alma alım gücünün azalması veya maddi imkansızlıklar enflasyon farkını veya TÜFE yi faiz kıstasına sokuyor mu sokmuyor mu o zaman ölçü neye göre alınması gerekir. Para verilirken vadeli satışlarda enflasyon farkına göre anlaşıldığı zaman bu durumun ifade edilmesi gerekmez miydi?

Enflasyon farkı talep edilirken yüzlerce üründen müteşekkil bir ürün grubunun fiyatındaki değişimin dikkate alınması haksızlık olmaması adına en uygun yöntemdir. Yani sadece bir ürünün fiyatındaki değişime bakılması taraflardan birinin haksızlığına maruz kalmasına sebep olabilir. Ayrıca alacaklı tespit edilen ürünün fiyatının aşırı arttığı dönemde borcunu geri almak isterken borçlu malın bedelinin düştüğü zamanı beklemek isteyebilir. Bu da taraflar arasında anlaşmazlıklar çıkmasına sebep olur. Enflasyon hesaplaması mümkün olan en hassas ölçülerle yapılmasına rağmen alacaklının ya da borçlunun bir miktar kâr ya da zararı söz konusu olabilir. Örneğin alacaklı ya da borçlu adına yalnızca mutfak enflasyonu önem arzederken enflasyon hesabına başka ürünlerinde katılması sebebiyle enflasyon hesabı daha düşük ya da daha yüksek çıkmış olabilir. Buradaki kısmî izâfi haksızlık dinen önemsizdir. Çünkü bu tür alacak verecek ilişkilerinde tam hakkı tespit etmek imkânsızdır. İslâm imkânsızla mükellef tutmamıştır. Tarafların helalleşmesi yeterli sayılır<sup>2</sup> Bankacılık sektörünün uyguladığı faiz ile enflasyonun eşit olması durumunda yine helalleşme faiz oranını sadece oran olarak kelime ile değiştirilmesi gerçekleşir mi?

Bu konuda bazı tenkitler gelebilir. Katılım bankalarının mudaraba veya fon kullanımı vb sistemlerle aynı oranlar çıkabilir diye bu konuda çeşitli fon maliyeti ve katılım payı oranları ve maliyetleri incelendiğinde daha az oranlarda kredi oranlarının gerçekleşmesi mümkün iken Bankalar ile aynı olması aradaki kar oranlarının katılım bankasına gelir olarak kaydedilmesine yol açmaktadır.2019 Yılında Katılım bankalarının Karı 2 Milyar 433 Milyon TL olarak kayıtlara geçmiştir.(Katılım Bankaları 2019 - Tkbb

### **İhtiyaç Halinde Kredi ile Ev Alma Yöntemine Yaklaşımlar**

Bankacılık sektörünün uyguladığı faiz ile enflasyonun eşit olması durumunda veya banka yüzde 1 faiz diye ifade ederken, katılım bankalarının yüzde 1 şeklinde faiz yerine oran olarak ifadelendirilmesi mal ve emtiaların zaman içerisinde dinamik bir yapısına göre şekillendiğine göre neden aynı bankaların ifadesiyle aynı olmaktadır. Aynı konu üzerinde yaptığımız gözlem sonucunda 2 ay sonra bankalarda kredi faiz oranları yüzde 1,2 olarak ifade edilirken, yine 5 katılım bankalarında kredi alma konusunda oranlar sorulduğunda aynen katılım bankaları da yüzde 1,2 olarak verilecek kredilerde oran olarak ifade ettikleri kayıtlanmıştır.<sup>3</sup>Bu durumda bu gözleme sürecinde mal ve emtiaların fiyatlarında yüzde 0,3 oranında düşme gerçekleştiği halde yine hem banka hem de katılım bankalarının oranı yine 1.03 olmaktadır.

### **Karz-ı Hasen uygulamalarına ilişkin yaklaşımlar**

<sup>2</sup> Aktepe,İ.Emin Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayın No: 4 SORULARLA KATILIM BANKACILIĞI İstanbul 2013

<sup>3</sup> Konya'daki Bankalar ve katılım Bankaları faiz ve kredi oranları incelenmiştir.

## FAİZSİZ KREDİ KULLANIMINDA TÜFE VE ÜFE ORAN YAKLAŞIMLARININ ANALİZİ

Türkiye 'de katılım bankalarında kredi kartlarında nakit avans akdi karzı hasen ile yapılır. Karz niteliği taşıyan borçlanmalarda borçlanmanın gerçekleştiği zaman ile tahsilatın gerçekleştiği zaman arasında oluşan enflasyon farkı alınır. Enflasyon farkı TÜİK tarafından en son açıklanan TÜFE oranına göre hesaplanır.

Katılım bankalarının yaptıkları işlemler hakkında bilgi sahibi olma ile kredi kullanımını arasında ilişki vardır. Yani burada insanlarımız kredi kullanma konusunda hassastırlar. Yukarıdan da görüldüğü gibi katılım bankalarının işleyişini bilmelerine rağmen ticari bankalardan kredi kullanmaktadırlar. Burada kişilerin bilmelerine rağmen faizli bir şekilde kredi kullanmalarının nedeni olarak ev veya araba alırken kredi kullanılabileceğine ilişkin fetvaların etkisinin olduğu belirtilebilir.

Bu durumda katılım bankalarının uyguladıkları karz-ı hasen faize gier mi girmez mi sorusu içeriğinde Karz niteliği taşıyan borçlanmalarda borçlanmanın gerçekleştiği zaman ile tahsilatın gerçekleştiği zaman arasında oluşan enflasyon farkı alınmasından mı kaynaklanmaktadır.

Karz-ı hasen (güzel borç) ise; karşı taraftan herhangi bir menfaat beklemezsiniz, sadece Allah rızası gözetilerek, maddi sıkıntı içerisinde bulunanlara verilen ve tahsilinde kolaylık sağlanan nakit veya misli mallara denir ise karşı taraftan herhangi bir menfaat beklemezsiniz, sadece Allah rızası gözetilerek, maddi sıkıntı içerisinde bulunanlara verilen ve tahsilinde kolaylık sağlanan nakit veya misli mallara denir. Allah, karz-ı hasen yoluyla insanların sıkıntılarını giderenlerden övgüyle bahsetmiş ve mükafatlarını kendi katında kat kat arttıracaklarını vadedmiştir. Şüphesiz mümin kullar için en büyük mükafat Allah katında giderek artan mükâfattır. Bu anlamda karzı hasenin Üfe ya da Tüfe ile ilişkisi bağlamında maddi sıkıntı içerisinde bulunanlara verilen ve tahsilinde kolaylık sağlanan nakit veya misli mallara tekabül ediyorsa bu konunun tartışılması gerekir.

“Kim Allah’a güzel bir ödünç verecek olursa, Allah da onun karşılığını kat kat verir ve ayrıca onun için değerli bir mükafat da vardır. (Hadid,57/11)

İslam'da faiz yasaklanmakla kalmamış aynı zamanda faizi bertaraf edecek vasıta ve çareler de gösterilmiş bulunmaktadır. Burada devletin maddi gücü olmayan insanlara parasal yardım vermeyi bırakın maliyetine vermesi gerekir. Tabi iktisadi bakımdan ÜFE ya da Tüfe ye göre vade anlaşmalarının yapılması ikinci bir soruyu beraberinde getirmektedir. Vadeli satışlarda rıza önemli iken konut alımlarında vatandaşlar rıza olmadan gönülsüz olarak imza atmaktadırlar. O zaman vatandaşlar konut almasın mı Konut alınmadığı zaman Kooperatifler ve emlak birlikleri tarafından konut piyasasında durgunluk yaşandığı zaman konutların satılması için Diyanet tarafından ÜFE veya Tüfe oranlarında konut alımında faiz olmaması yönünde izinlerin mi çıkarılması meşrudur. Bu uygulamanın meşru olup olmadığı tartışılmalı ve ortak karar ehliyetli kurumlar tarafından açıklanması gerekir.

Devlete, borca batmış olanların imdadına yetişme görevi verilmiştir. Nitekim Halife Hz. Ömer zamanında devlet hazinesinin özel bir bölümü ödünç verme işlemlerine tahsis edilmişti. Bu kalemden ihtiyacı olanlara iade edileceğine dair teminat gösterilmesi halinde, faizsiz olarak ödünç verilmiştir. (Demirci,1996:156)

### Sonuç ve Değerlendirme

Faizi yalnızca iki şahıs ya da kurum arasındaki iktisadi bir muamele olarak görmek hatalıdır. Faiz de bir hayat nizamıdır. Faizin psikolojik ve ahlaki boyutları vardır. Faizin yürürlükte bulunduğu toplumlarda bütün ilişkiler maddi menfaat ve çıkar esasına

dayalıdır. Dolayısıyla bu tip toplumlarda yardımlaşma, karşılıksız verme, iyilikte bulunma gibi davranışlar zayıflamış ya da kaybolmuş durumdadır

İslam iktisat sisteminde Allah Teala'nın vazetmiş olduğu iktisadi kurallara uyulması esasına dayanmaktadır. İktisadi faaliyetlerde iktisat bilimcilerinin ifade ettikleri kavramlar İslam'ın kaynaklarında önemle vurgulanmaktadır. Ferdi ve toplumsal olarak insanın iktisadi refahı için İslami nizama uymasına bağlıdır. Bu nizamın esaslarından birisi de Allah'a inanmış olanlar arasında yardımlaşmanın lüzumudur. Ferdi mülkiyet esasları dahilinde Allah Teâlâ'nın bahsettiği nimetlerden bütün toplum istifade etmelidir. Zenginlik veya fakirlik Allah Teâlâ kendi fazl u kereminden birer ihsanı ifade etmektedir. Zenginlerin fakirlere gücü yettiği kadar yardımda bulunması da İslam iktisadının gereklerindedir.

Bu bağlamda maddi imkanlara sahip olamayan insanlarımıza Devletin veya o toplumun zenginleri konut sahibi olması konularında destek olmalıdırlar. Bu işlemler yapılamadığı durumlarda karz-ı hasen veya enflasyon farkını faizin fesad dairesinden uzaklaştırmak yanlış yaklaşımlarda bulunmaktan sakınmak gerekir.

## FAİZSİZ KREDİ KULLANIMINDA TÜFE VE ÜFE ORAN YAKLAŞIMLARININ ANALİZİ

### Kaynakça

- Baylan, Mustafa 2020, Türkiye’de Enflasyon Faiz İlişkisi, Nedensellik Analizi. March İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi (1):193-216
- Demirci, Rasih, (1996) Ekonominin Temelleri, T.D.V. Yayınları, Ankara,
- Aktepe, İ. Emin (2013) Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayın No: 4 Sorularla Katılım Bankacılığı  
İstanbul
- DİB Kur’an-ı Kerim Meali
- Katılım Bankaları 2019 - TKBB



## KATILIM FİNANSINDA VEKÂLET YÖNTEMİ VE KULLANIM ALANLARI

Süleyman KONUR\*

### Özet

Katılım finans, İslam dinin ilkeleri ve yasakları doğrultusunda icra edilen ekonomik faaliyetler bütününden oluşan bir finans sistemidir. Katılım finans sistemi, finansal piyasalarda çok geniş bir faaliyet alanını içermektedir. Katılım finans; katılım sigortacılığı, faizsiz sermaye piyasaları, zekât kurumları, faizsiz finansman şirketleri gibi, diğer katılım esaslı çalışan finans kurumlarını da kapsamaktadır. Katılım esaslı işleyen bu sektörün İslam dinine göre şekillenmiş ürünleri, yöntemleri ve hizmetleri bulunmaktadır. Günümüz ticari hayatında ve katılım finans sisteminde sıkça kullanılan yöntemlerden birisi vekâlet yöntemidir. Sektörde salt olarak vekâlet yöntemine dayalı ürünler bulunduğu gibi diğer yöntemlerin içerisinde vekâlet yoluyla bir işleyiş söz konusu olabilmektedir.

Bu çalışma, temel olarak İslam hukukundaki vekâlet akdinin, katılım finans sektöründeki kullanım alanlarının tespiti ve analiz edilmesi ile vekâlet akdine dayalı ürünlerin geleceğine yönelik katkılarda bulunmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde vekâlet akdine ilişkin kavramsal çerçeve, vekâlet akdinin özellikleri ve vekâletin rükünleri ele alınmıştır. Ayrıca vekâlet kavramının fıkhi açıdan değerlendirilmesi yapılarak vekâlet akdinin İslam hukukundaki diğer akitler arasındaki yeri anlatılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde katılım finansında vekâlet akdinin dolaylı ya da dolaysız olarak kullanıldığı tüm ürünler, uygulamalardaki işleyişi ile birlikte incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise vekâlet yönteminin katılım finansındaki kullanımına yönelik uygulama ve politika önerilerine yer verilmiştir. Bu çalışma ile vekâlet akdinin katılım finans sisteminde kullanılacak yeni ürünlerin geliştirilmesinde önemli bir potansiyelinin olduğu ortaya konulmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** İslam Hukuku, Katılım Finans, Vekâlet.

### Abstract

Participation finance is a financial system which is consisting of economic activities carried out in line with the principles and prohibitions of the religion of Islam. It covers other participation-based financial institutions such as participation insurance, interest-free capital markets, zekat institutions, interest-free financing companies. This sector which operates on the basis of participation has products, methods and services that are shaped by the religion of Islam. One of the method frequently used in today's commercial life and participation finance system is the wakala method. There are various financial products either based exclusively on the wakala method or processed by the wakala method in this sector. This study mainly aims to determine and analyze the fields of usage

\* Neova Katılım Sigorta A.Ş. – Katılım Uyum Birim Sorumlusu İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü – İslam Ekonomisi ve Finans, İstanbul – 34764 – TÜRKİYE, E-posta: [suleyman.konur@outlook.com](mailto:suleyman.konur@outlook.com), <https://orcid.org/0000-0002-4537-5274>

## KATILIM FİNANSINDA VEKÂLET YÖNTEMİ VE KULLANIM ALANLARI

of the wakala method in both Islamic law and participation finance sector in order to contribute to the future of the products based on the wakala method. In the first section, the conceptual framework, the characteristics and the elements of the wakala method are discussed. The concept of the wakala contract is also studied in terms of fiqh. Then, its place among other contracts in Islamic law is examined. In the second part of the study, all products in which the proxy contract is used in participation finance are examined. Finally, policy recommendations are discussed for the sake of the use of the wakala method in the participation finance. This study put forwards that the wakala method has a substantial power to develop new financial products for the participation finance system.

**Keywords** : Islamic Law, Participation Finance, Wakala.

### Giriş

Günümüzde tüm ülkelerde İslâm iktisadının önemi, gelişen finans altyapıları ve talepleri karşılayamaz bir hale gelmiş faizli sistem karşısında her geçen gün daha fazla artmaktadır. İslâm İktisadı ekosisteminin hiç şüphesiz en büyük payını oluşturan İslâmî bankacılık faaliyetleri, hızla gelişen bir yapıya kavuşmakla beraber daha önemli bir hal almıştır. Körfez ülkeleri, Malezya ve İngiltere gibi ülkelerde farklı modellerin ve tekniklerin uygulandığı İslâmî Bankacılık (*Islamic Banking*) kurumları, ülkemizde ilk olarak 1985 yılında Özel Finans Kurumları (ÖFK) adıyla kurulmuşlardır. Bu gelişme sonrasında 2005 yılında ÖFK'lar aslında faizsiz sistemin özünü oluşturan ortaklık, dayanışma ve paylaşım anlamına gelen Katılım Bankası (*Participation Banking*) adını almışlardır.<sup>1</sup> Faaliyetlerini bu tarihten itibaren Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) denetim ve gözetiminde sürdüren katılım bankalarındaki hesaplar da diğer konvansiyonel bankalarda olduğu gibi Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) güvencesi altına alınmıştır.

Katılım bankalarının ülkemizdeki kuruluş ve gelişme süreci yaşanan ekonomik krizler ve siyasî istikrarsızlıklar nedeniyle bazı dönemlerde zor olsa da Müslümanların öncelikli tercihi olması nedeniyle bankacılık sektöründeki yerini ve önemini korumaya devam etmiştir. Katılım bankacılığının büyüme potansiyeli zaman içinde yavaş gelişmiş olsa da günümüz finansal sistem içerisinde varlığı kanıtladığı görülmektedir. Katılım finansı, halihazırda Türkiye'nin 2023 hedefleri arasında olan İstanbul Finans Merkezi'nin (İFM) en önemli ayaklarından birisi haline gelmiştir. Bu nedenle devlet tarafından son yıllarda gereken desteğin verilmesi sayesinde büyüme ivmesi oldukça artmıştır. Son beş yılda katılım bankalarının, bankacılık sektör payı %5'ten %7,2'ye yükselmiştir. Türkiye'de faaliyet gösteren 6 katılım bankasının konsolide olmayan toplam aktif büyüklüğü 2020 yılında bir önceki yıla göre %53,7 artışla 437,1 milyar TL'ye ulaşmıştır.<sup>2</sup> Bu veriler ışığında 2020 yılının zor ve dalgalı küresel koşullarında Türkiye'de faaliyet gösteren 6 katılım bankası, reel ekonomi çarkının dönmesine, ekonomik istikrarın sağlanmasına ve büyümenin sürdürülmesine katkılarını pekiştirmişlerdir. Aynı zamanda yıllar içerisindeki katılım bankalarının toplam aktiflerinde gerçekleşen artışın sektör içerisinde önemli bir büyüme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

Türk bankacılık sisteminde alternatif değil sistemi tamamlayıcı bir nitelik taşıyan katılım bankaları, tüketicilere farklı finansal araçlar aracılığıyla hizmet vererek reel ekonomiyi finanse etmektedir. Katılım bankaları; malî sektörde faaliyet gösterip reel

<sup>1</sup> Özcan, M. E. ve Hazıroğlu, T. (2000). Bankacılıkta Yeni Bir Boyut: Katılım Bankacılığı. Albaraka Türk Yayınları, İstanbul.

<sup>2</sup> TKBB. (2021). Sektör Mukayese Raporu.

## Süleyman KONUR

ekonomiyi finanse ederek bankacılık hizmeti sunan bankalardır. Tasarruf sahiplerinden topladıkları fonları, katılım finansman prensipleri dâhilinde ticaret ve sanayide değerlendirerek, oluşan kâr veya zararı tasarruf sahipleri ile paylaşan söz konusu bankaların isimlerindeki katılım sözcüğü, yapılan bankacılık işlemlerinin kâr ve zarara katılma prensibine dayalı bir bankacılık türüdür. Katılım bankacılığı, tasarruflarını faizsiz esasa göre değerlendirmek isteyen tasarruf sahipleri ile finansman ihtiyaçlarını yine aynı esasa göre sağlamak isteyen iş sahipleri ve girişimciler arasında bir köprü vazifesi görmektedir.

Türk ekonomisine çok yönlü katkıda bulunan katılım bankaları, malî sistemden yeterince finansman desteği alamayan birçok küçük ve orta ölçekli işletmeye, finansal kiralama ve diğer yöntemlerle uygun koşullarda yatırım malları temin ederek üretimin ve istihdamın artışında önemli rol oynamaktadırlar. Son yıllarda gerek devlet tarafından verilen destekler gerekse faizin haram oluşu konusunda yapılan tanıtım ve bilgilendirme faaliyetleri sonucunda önemi daha fazla artmıştır. Büyüme ile birlikte katılım bankacılığında kullanılmakta olan murabaha, mudarabe, müşareke, icare, sukuk vb. yöntemler yetersiz hale gelmiştir. İstanbul'un küresel finans merkezi hedefinin en önemli sacayaklarından birisi olarak görülen katılım finansının büyüklüğünün arttırılabilmesi için artan ürün ihtiyacı doğrultusunda yeni katılım finans ürünleri oluşturulmaya başlanmıştır. Bu ürünler arasında 2018 yılında mevzuatımıza giren yatırım vekâleti ürünü katılım finans sisteminde yerini almıştır.<sup>3</sup> İslâm hukuku literatüründe vekâlet akdine hac, kurban, zekât, kefarete gibi malî yönü bulunan ibadetlerde veya evlenme, boşanma, satım, dava, şirket, sulh, vasiyet, hibe gibi tek veya iki taraflı borç ilişkilerinin kurulması gibi durumlarda sıkça başvurulmaktadır. Bir vekâlet akdine dayanan yatırım vekâleti ürünün katılım finansına yeni bir soluk getirmesi beklenmektedir. Vekâlet akdinin katılım bankacılığında kullanılmaya başlanmasıyla ortalık temelli mudarabeye dayanan katılma ve cari hesapların yanına bir yenisi daha eklenmiştir. Vekâlet yönteminin katılım finansında yatırım vekâleti dışındaki kullanım alanları vekâlet modelli tekâfül, faizsiz yatırım fonları, yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikaları (sukuk), vekâlete dayalı faizsiz sendikasyon finansmanları şeklindedir. Bunların yanında yine katılım bankalarında müşterilere sunulan kredi kartı sözleşmeleri ile üye işyeri (pos cihazı) anlaşmalarında vekâlet yöntemi kullanılmaktadır.

Literatür incelendiğinde yeni bir ürün olan fon toplama bakımından yatırım vekâleti konusunda henüz yeterli çalışma olmadığı görülmektedir. Vekâlet modelli tekâfül konusunda ise tekâfül piyasasının ülkemizde henüz yeni gelişen bir alan olması nedeniyle akademik alan yazıda yeterli ilgiliyi görmediği tespit edilmiştir. Yine katılım finans sektöründe yoğun bir şekilde kullanılan yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikası konusunda da müstakil bir akademik çalışmanın bulunmadığı görülmektedir.

Yatırım vekâleti ürünü özelinde ülkemizde yapılan ilk kapsamlı çalışma özelliğini taşıyan Öztürk'ün yaptığı çalışmada vekâlet ürününün Türkiye'de ağırlıklı olarak bankalar arasında kısa vadeli kaynak temini için kullanıldığı, mevzuat açığı nedeniyle bireysel müşteriler için uygulama alanı bulunmadığı, mevcutta ise henüz düzenleme yapılmış olması sebebiyle tüzel müşterilere vekâlet ürününün yeterli düzeyde sunulmadığı tespit

<sup>3</sup> Resmî Gazete. (2018). Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu.

## KATILIM FİNANSINDA VEKÂLET YÖNTEMİ VE KULLANIM ALANLARI

etmiştir.<sup>4</sup>

Özdemir ve Lila, ise yapmış olduğu çalışma sonucunda yatırım vekâleti hesaplarının klasik fıkihtan ayrılan, başta tahmini kâr olmak üzere çeşitli sorunlu kısımlarının olduğu ortaya konulmuştur. Diğer yandan kâr zarar katılma hesaplarıyla birlikte katılım bankacılığına yatırım vekâleti hesaplarının dâhil edilmesinin gerekçesini oluşturan, getiri hassasiyeti yüksek müşterilerin katılım bankasında tutulabilmesi anlayışının ârizî bir durumdan kaynaklandığı ve bu gerekçenin böylesine yapısal bir değişikliğe neden olmasının sektörün özgünlüğünden tavizler vermesine yol açabileceği sonucuna ulaşılmıştır.<sup>5</sup>

Çakır, yapmış olduğu çalışmada İslâmî finans sektörü tarafından geliştirilen yatırım vekâleti uygulamalarında, banka ve müşterileri arasında gerçekleşen yatırım ilişkisini kâr ve zararın üstlenilmesinde tarafların sorumluluğu açısından betimleme tekniğini kullanarak ele almıştır. Çalışmasının sonunda ise, yatırım vekâleti işlemindeki kârın tahmin edilen sınırı aşması halinde, yatırımcıların yüksek kâr taleplerini karşılama adına direkt ya da dolaylı ifadelerle banka taahhüdü kapsamına sokulması ya da bu oranı her şekilde temin eden yaygın bir örfün oluşturulması, faiz töhmetinin yanı sıra söz konusu kurumların güvenilirliği açısından da olumsuz bir tablo oluşturabileceği sonucuna ulaşmıştır.<sup>6</sup>

Halitoğlu, çalışmasında vekilin ayrı bir akitle vekil ve kefil sıfatlarını üzerinde toplaması, kefalet akdinin vekâlet akdinden ayrı bir sözleşmeyle akdedilmesi anlamına geldiğini ayrıca kefaletin vekâlet akdinde şart koşulmamış olması gerektiğini belirtmiştir. Böylece vekilin herhangi bir sebepten dolayı vekâleti fesih olursa, kefaleti devam ettiğini ve böyle bir sözleşmenin akdedilmesi özellikle sukuklarda olmak üzere operasyonel açıdan zor olduğunu tespit etmiştir.<sup>7</sup>

### 1. Vekâlet Akdi

İslâm hukukunda Müslümanların ticarî hayatlarını kolaylaştıracak çok sayıda akit türü bulunmaktadır. Bu akitlerden birisi olan vekâlet Arapçada “vekâle bi'l-istismar” olarak adlandırılmaktadır. Mecelle’de vekâlet “Bir kimse işini başkasına tefviz etmek ve ol işde onu kendi yerine ikame eylemektir.” şeklinde tanımlanmıştır.<sup>8</sup> Türk Borçlar Kanunu m. 502 hükmünde, vekilin iş görme borcu, “... vekilin vekâlet verenin bir işini görmeyi veya işlemini yapmayı üstlendiği...” şeklinde belirtilmektedir.<sup>9</sup> Sözlükte ise “birine güvenmek, bir işi güvenilir birine bırakmak” anlamındaki *vekl* kökünden türeyen vekâlet, fıkıh ilminde ise “bir kimsenin birine kendi adına hukukî işlem yapma yetkisi vermesini ve bu yetkiyi” ifade eder. Kendisine iş tevdi edilen tarafa vekil, tevdi edilen işe müvekkelün bih, işin sahibine müvekkil, vekil kılmaya ise tevkil denir.

Ebû Hanîfe’ye göre umumî vekâlete sahip olan vekil bu vekâlete dayanarak ancak ivazlı işlemler yapabilir; azat, teberru gibi ivazsız işlemler yapamaz. Şâfi’iler ise, “Bütün

<sup>4</sup> Öztürk, M. K. (2019). Vekalet Yönteminin İslami Finanstaki Yeri ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi. Doktora Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

<sup>5</sup> Özdemir, M. ve Lila, N. (2020). Katılım Bankacılığında Kullanılan Yatırım Vekaleti Hesaplarının Fıkhî ve İktisadî Tahlili. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 22.42, 343-372.

<sup>6</sup> Çakır, M. (2019). Yatırım Vekâleti Uygulamalarında Kârın Tazmini Problemi. Marife Dini Araştırmalar Dergisi, 19. 1.

<sup>7</sup> Halitoğlu, İ. (2008). Yatırım Araçlarının Fıkhî Niteliği. Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 5.8, 139-163.

<sup>8</sup> Cevdet, A. (1876). Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, Md.1449.

<sup>9</sup> Türk Borçlar Kanunu. (1969). Md. 502.

## Süleyman KONUR

malımı sat.” veya “Bütün alacaklarımı tahsil et.” şeklinde belli bir grup işlemin yapılmasına ilişkin umumî vekâleti caiz görürler. Bunun gibi alıma ilişkin umumî vekâlet de fakihlerce caiz görülür. Bu tür bir akitte alınacak malın ne olduğunun detaylı bilinmesi de gerekmemektedir. Zira fakihler buradaki bilinmezliği kısmî bilinmezlik olarak görmektedir.<sup>10</sup> Vekâlet akdi icab ve kabul (sığa) ile başlamaktadır. Bir vekâlet işleminde vekâletini veren taraf müvekkil, vekâleti alan taraf ise vekil olarak adlandırılmaktadır. Müvekkil, yapılan anlaşmada ücretin ödeme vadesi ve şekli konusunda kararlaştırılan şartlara bağlı kalarak yatırım vekilinin ücretini ödemekle yükümlüdür. Vekil, müvekkilin yararına davranmak durumundadır. Vekâlet akdinin kurulmasıyla birlikte taraflar arasında borç ilişkisi oluşur ve tarafların üstlendikleri borçları yerine getirme yükümlülüğü başlar.<sup>11</sup> Vekâlet akdinin genel olarak özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz,<sup>12</sup>

• Vekâlet sözleşmesi mutlak olabileceği gibi bir ya da birden fazla şarta bağlı olarak da olabilir,

• Müvekkilin vekâlete konu olan işi kendisinin de yapabiliyor olması ve bu ehliyete haiz olması gerekmektedir,

• Vekâletin konusunun, İslâm’ın kurallarına göre elverişli bir konu olması gerekir,

• Vekil, her zaman müvekkilin yararına davranmak durumundadır,

• Vekâlet konusu olan işin vekilin kendisine de mubah olan şeylerden olması gerekir,

• Her iki taraf da vekâlet akdine yönelik bir ücret tespit edebilir. Bu ücret belli bir tutar olabileceği gibi belirli bir oran olarak da belirlenebilir,

• Vekil ile vekâlet veren (müvekkil) arasında bir güven ilişkisi vardır,

• Vekâlet sözleşmesinde oluşan sonuçtan vekil, eğer kastı yok ise sorumlu değildir.

### 1.1. Vekâlet Akdinin Rükünleri

Sözlükte “köşe, ana sütun, bir bütünün ayrılmaz parçası; büyük iş, dayanak, güç” anlamlarına gelen rükün kelimesi, bir fıkıh usulü terimi olarak bir şeyin varlığı kendi varlığına bağlı olan unsuru ifade etmektedir.<sup>13</sup> Bu durumda vekâlet akdinin rükünlerini ise icab ve kabulden (sığa) ibaret gören Hanefiler’e karşılık fakihlerin çoğunluğu vekâlet akdinin taraflarını ve konusunu da rükün olarak saymıştır. İcab kural olarak müvekkil tarafından yapılır, kendine ait bir işin görülmesini başkasına tevdi etmek isteyen müvekkil bu iradesini vekâlet veya bu anlama gelen bir lafızla ifade eder. Müvekkilin “Bir konuda seni vekil tayin ettim.” demesi ve vekilin “Kabul ettim.” demesiyle vekâlet akdi kurulmuş sayılmaktadır. Vekâlet akdinde icab ve kabul sözlü olabileceği gibi yazılı olarak da olabilir. Kendisine yapılan vekâlet teklifine karşı ret beyanında bulunmadan o teklifin gereğini yapmaya girişmek kabul sayılır. Kabulün icabın hemen ardından olması da şart değildir. Vekâlet verme teklifi izin mahiyetinde sayıldığı için rücû edilmediği sürece

<sup>10</sup> Hurşit, E. (2016). Yatırım Vekaleti (Wakala) akdi nedir ve uygulama metodu. <http://erdemhursit.blogspot.com/2016/11/yatirm-vekaleti-wakala-akdi-nedir-ve.html> (24 Nisan 2021).

<sup>11</sup> Aybakan, B. (1990). İslam Hukukunda Vekalet Sözleşmesi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 49-50.

<sup>12</sup> Bayındır, S. (2015). Fıkhi ve İktisadi Açından İslami Finans (Para ve Sermaye Piyasaları). Süleymaniye Vakfı Yayınları.

<sup>13</sup> Ayengin, T. (2008). Rükün. TDV İslâm Ansiklopedisi. 35, 286–287.

## KATILIM FİNANSINDA VEKÂLET YÖNTEMİ VE KULLANIM ALANLARI

hükmü devam eder. Bu sebeple vekâlet akdinde meclis birliği aranmamıştır.<sup>14</sup>

Akitlerde bir akit konusunun belli ve taraflarca bilinir olması ilkesinin bir sonucu olarak vekâlet konusunun da müvekkilin amacının gerçekleşmesine imkân verecek derecede belli ve bilinir olması şartı aranır. Vekâlet, temel olarak vekâlete konusu itibarıyla genel vekâlet ve özel vekâlet olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Örneğin belirli bir arabanın alınması üzere vekâlet verilmesi özel vekâlet, herhangi bir arabanın alınması ise genel vekâlete örnek olarak gösterilebilmektedir.<sup>15</sup>

Vekil tutulan şeyin şartı o şeyin başkası yerine yapılabilen şeylerden olmasıdır. Bunun yanında vekâlet konusu olan iş ya da eylemin vekilin kendisine de mubah olması gerekir. Vekâlet akdinin taraflarından olan vekilin akıl sağlığı yerinde olmalıdır. Müvekkil sadece kendi başına tasarruf kabiliyetine haiz olduğu konularda vekil olarak atayabilir. Müvekkil ancak bağımsız olarak yapabileceği ya da yapabildiği işlemlerde bir başkasına vekâlet verebilir.<sup>16</sup>

Ücret ise, vekâlet akdinin zarurî bir unsuru olmayıp ücretsiz de bu akit kurulabilir. Sözleşmede vekâlet ücretinin ödeneceği belirlenmiş olmasına karşılık iş görülürken vekâlet veren haklı bir nedeni olmaksızın sözleşmeyi sona erdirirse iş tamamlanmasa bile vekil ücrete hak kazanır. Vekâlet sözleşmesinin ücretsiz olduğu durumlarda bu vekâlet, vekilin müvekkile bir iyiliği şeklinde değerlendirilir.

### 1.2. Vekâletin Fıkhî Açıdan Değerlendirilmesi

İslâm hukukunun ve iktisadının en temel kaynağı, Allah'ın (c.c.) sözü olan Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an'ın temel kaynak olması, bizzat Allah'ın (c.c.) vahyi olmasıdır. Kur'an'da vekâletin meşruluğuna dair bazı âyetlere dayandırılmaktadır. Bu âyetler aşağıdaki şekildedir;

• “... Şimdi siz birinizi şu gümüş para ile kente gönderin de baksın; (şehir halkından) hangisinin yiyeceği daha temiz ve lezzetli ise ondan size bir rızık getirsin. Ayrıca, çok nazik davransın ve sizi hiçbir kimseye sakın sezdirmesin.”<sup>17</sup>

• “Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır. Şüphesiz Allah, hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdardır.”<sup>18</sup>

• “Zekâtlar; yoksullara, düşkünlere, onunla görevli memurlara, ...Allah'tan bir farz olarak verilir.”<sup>19</sup>

Peygamber Efendimiz'in sünneti ise, İslâm hukukunun ikinci temel kaynaklarından. Sünnet, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söz, davranış ve onaylarını içermektedir. Geçmişte vekâlet konusunda bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uygulamaları mevcuttur. Bu konudaki nakledilen hadis örnekleri ise şu şekildedir;

• Resûlullah (s.a.v.), Urve el-Beriki'ye koç alması için bir dinar verdi. Urve bir dinar

<sup>14</sup> Aybakan, B. (2013). Vekâlet. TDV İslâm Ansiklopedisi. 43, 1–6. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vekalet> (30 Nisan 2021).

<sup>15</sup> Kılıç, Y. (2019). Osmanlı Hukuku'nda Vekalet Sözleşmesi. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

<sup>16</sup> Öztürk, M. K. (2019). Vekalet Yönteminin İslami Finanstaki Yeri ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi. Doktora Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

<sup>17</sup> Kehf, 18/19.

<sup>18</sup> Nisâ, 4/35.

<sup>19</sup> Tevbe, 9/60.

ile iki koç satın aldı ve koçlardan birini bir dinara sattı. Böylece Rasûlullah'a (s.a.v.) bir dinar ve bir koç getirdi. Resûlullah Urve'nin yaptığı ticareti mübarek kılması için Allah'a dua etti (Buhârî, 1422).

• Ben Hayber'e gitmek istediğimde Resûlullah'a geldim, selâm verdim ve Hayber'e gitmek istediğimi söyledim. Bunun üzerine Resûlullah: "Vekilime uğradığında ondan on beş ürün al, senden bir alamet isterse elini onun köprücük kemiğine koy." diye buyurdu (Ebû Dâvûd, Akdiye, 30).

Hz. Peygamber'in Hâkim b. Hizam'ı kurbanlık koyun almak için görevlendirmesi olayı sünnette vekâlet akdinin önemli bir örneğidir. Vekil olan taraf anlaşmanın gereğini fazlasıyla yerine getirip müvekkiline karşı sorumluluğunu ifa etmiştir. Başka bir olayda Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ali'yi kendi kurbanlığına ortak etmiş ve sonra da ona kurban etlerinin taksim edilmesini emretmiştir. Başka bir olayda da Allah Resûlü'nden borcunu istemeye gelen bir adama borcunun ödenmesi konusunda ashabını görevlendirmesi, borcun ödenmesi konusunda vekâlet akdinin caiz olduğunun uygulamalı bir örneğini teşkil etmiştir. Ayrıca zekât mallarının korunması görevinde Ebû Hureyre'yi vekil olarak tayin etmesinde görmekteyiz. Kamu yönetimi konularında da vekâlet müessesesinden istifade edilmiştir. İslâm hukuku kaynaklarında vekâletin caiz olduğu konulardan biri olarak hac da ifade edilmektedir. Yapılan haccın hukuken temsilci üzerinde bir etkisi yoktur, temsilci burada tamamen müvekkil adına hukukî sonucu doğurmak için tavsif edilmiştir.<sup>20</sup>

### **1.3. Vekâletin Diğer Akitlerle ile Karşılaştırılması**

Akit terim olarak hukukî sözleşme anlamında kullanılmakta ve Mecelle'de "Tarafeynin bir hususu iltizam ve taahhüt etmeleridir ki icâb ve kabûlün irtibatından ibarettir." şeklinde tanımlanmaktadır. Yine Mecelle'de kullanılan tanımlarıyla söyleyecek olursak icab, "bir tasarrufu inşa etmek için söylenen ilk söz" iken kabul, "bu tasarrufu inşa etmek için söylenen ikinci sözdür." Tarafların akit yapma konusundaki iradelerinin somut göstergesi olan icab ve kabûlün irtibatı, akdin meydana gelmesine ve hukukî sonuçlar doğurmasına neden olmaktadır.<sup>21</sup> Vekâlet akdinin İslâm hukukundaki diğer akitlerle benzerlik ve farkları bu akdin anlamını ve kapsamını daha iyi anlatmaktadır. İslâm hukukunda kullanılan akit türleri farklı şekillerde tasnif edilmektedir.

İlk olarak vekâlet akdinin isimlendirmeleri bakımından akitler arasında, bir adı olduğundan dolayı isimli akitler arasında yer almaktadır. Ayn'a bağlılık bakımından vekâlet akdi ayn'a bağlı olmayan akitler arasında yer almaktadır. Çünkü vekâlet akdinin konusu malın teslimine gerek olmaksızın tamam olan bir akittir. Vekâlet akdi, sadece tarafların karşılıklı rızalarıyla kurulan akit olduğundan dolayı rızâî akittir. Ayrıca vekâlet akdi meşruiyeti açısından nafiz akitlere örnektir. Yani herhangi bir kişinin onayına gerek olmadan, kurulduğu andan itibaren yürürlük kazanan ve hukukî sonuçlarını doğuran akitlerdir. Vekâlet akdi, İslâm hukukundaki akitlerin bağlayıcılığı açısından bakıldığında, bağlayıcı olmayan akitler arasındadır. Diğer bir ifadeyle vekil ya da müvekkil istedikleri zaman vekâlet akdini sonlandırabilirler. İki tarafı da bağlayıcı olmayan akitlere, taraflardan her birinin beyanı ile son verilebilir. Bunun yanında vekâlet akdi, vesayet akdi gibi gayesi bakımından temsil amacı olan bir akit türüdür. Son olarak ise vekâlet akdinde bir vade bulunduğundan ya da belirli bir periyot içinde yapıldığından dolayı süreklilik arz

<sup>20</sup> Köse, M. (2008). İslam Hukukunda Temsil Kavramı ve Vekalet-Temsil İlişkisi. EKEV Akademi Dergisi. 12.34, 223-248.

<sup>21</sup> Cevdet, A. (1876). Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, Md.1449.

eden akitlerdendir.<sup>22</sup>

### 2. Vekâlet Yönteminin Katılım Finansındaki Kullanım Alanları

Katılım finans, İslâm dinin ilkeleri ve yasakları doğrultusunda ekonomik faaliyetler bütününden oluşan bir finans sistemidir. Katılım finans sistemi, finansal piyasalar açısından çok geniş bir faaliyet alanından oluşmaktadır. Bankacılığın yanında katılım sigortacılığı, katılım emeklilik sistemi, katılım fon sistemi, katılım endeksi, faizsiz sermaye piyasa araçları, finansal ortaklıklar, girişimci destekleme programları ve finansal teknoloji gibi konular esasında bu sistemin önemli bileşenleridir. Katılım esaslı işleyen bu sektörün İslâm dinine göre şekillenmiş ürünleri, yöntemleri ve hizmetleri bulunmaktadır.

Katılım finansının konvansiyonel finans karşısındaki en büyük dezavantajlarından birisi ürün çeşitliliğinin az olmasıdır. Dünyada kullanılan vekâlet yönteminin Türkiye'deki yeni geliştirilecek ürünlere dayanak olması, sektörün ürün çeşitliliğini arttıracaktır. Günümüzde ticarî hayatta ve katılım finans sisteminde sıkça kullanılan bu yöntemlerden birisi de vekâlet yöntemidir. Sektörde salt olarak vekâlet yöntemine dayalı ürünler bulunduğu gibi diğer yöntemlerin içerisinde de vekâlet yoluyla bir işleyiş söz konusu olabilmektedir. Katılım finansında vekâlet yönteminin kullanım alanları arasında ilk sırada salt olarak vekâlet yönteminin kullanıldığı yatırım vekâletine dayalı katılma hesaplarını söyleyebiliriz. Katılım bankaları fon toplama amacıyla yatırım vekâleti hesaplarını kullanırken aynı zamanda yine vekâlet akdi üzerinden hazine yönetimi ve uluslararası bankacılık faaliyetleri kapsamında kurumsal yatırımcılardan fon temin edebilmektedirler.

Vekâlet sözleşmesine dayalı sukuk, katılım bankaların kullandıkları vekâlet ürününden gelmektedir ve İslâmî finansın yaygın olduğu piyasalarda vekâlet (*wakala*) sukuk olarak adlandırılmaktadır. Ülkemiz katılım esaslı sermaye piyasalarında bu sukuk türü yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikası olarak sektördeki yerini almıştır.<sup>23</sup> Katılım finans ekosistemi içerisinde vekâlet yönteminin kullanıldığı bir diğer alan ise katılım sigortacılığıdır. Katılım finansı sektöründe vekâlet akdinin tüm uygulama alanlarına bakıldığında, temel işleyiş şekli olarak en çok benzeyen sermaye piyasası ürününün ise faizsiz yatırım fonlarıdır.

#### 2.1. Yatırım Vekâleti Hesapları (Wakala)

Günümüzde katılım bankalarının müşterilerinden fon toplamak üzere en çok kullandığı katılım finans yöntemi mudarabe (emek-sermaye ortaklığı) yöntemiyle açılan katılma hesaplarıdır. Katılım bankalarının kuruldukları günden bu yana en çok eleştirildiği konulardan birisi ürün çeşitliliğinin az olmasıdır. Bu nedenle mudarabe ortaklığının dışında katılım bankaları daha fazla fon toplamak üzere farklı ürün arayışına girmişlerdir. Katılım bankacılığında en güncel konulardan olan yatırım vekâleti hesapları fon toplama ürünü olarak yatırım vekâleti ürünü ise 2018'de yayımlanan yönetmelik ile katılım bankacılığında fon toplama yöntemi olarak yerini almıştır.<sup>24</sup> Bir vekâlet akdine dayanan bu ürünün katılım finansına yeni bir soluk getirmesi beklenmektedir. Vekâlet akdinin katılım bankacılığında kullanılmaya başlanmasıyla ortalık temelli mudarabeye

<sup>22</sup> Armağan, S. (1988). İslam Hukukunda Akitlerin Sınıflandırılması. İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, 17.

<sup>23</sup> Resmî Gazete. (2013). Kira Sertifikaları Tebliği. Sermaye Piyasası Kurumu.

<sup>24</sup> Resmî Gazete. (2018). Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu.



## Süleyman KONUR

dayanan katılma ve cârî hesapların yanına bir yenisi daha eklenmiş oldu.

Katılım bankalarının internet siteleri ve faaliyet raporları kontrol edildiğinde kullandıkları yatırım vekâletine dayalı katılma hesaplarının detaylarına (vekâlet ücretleri, finansal bilgileri, vade) dair bir bilgi bulunmadığı görülmektedir. Hatta henüz hiçbir katılım bankası yatırım vekâleti hesaplarını internet sitelerinin hesaplar bölümüne eklemediği de görülmektedir. Bununla birlikte sadece Türkiye Finans ve Albaraka Türk internet sitelerinde genel şartları içeren yatırım vekâleti hesabı sözleşmelerinin eklendiği görülmektedir.<sup>25</sup> Bu sözleşmelerde yatırım vekâleti hesaplarında tanımlanan yetkilendirmeyi katılım bankaları genel yetki olarak kullanmışlardır. TKBB ve katılım bankalarının yıllık raporları incelendiğinde yatırım vekâleti hesaplarının finansal bilgilerinin ayrıca gösterilmediği görülmektedir. Bunun yanında Albaraka Türk'ün danışma kurulu tarafından yatırım vekâletine dayalı katılma hesabı için hazırlanmış bir icazetnamenin internet sitesinde yer aldığı görülmektedir.<sup>26</sup> Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından hazırlanan Faizsiz Finans Muhasebe Standartları'nın 31. standardında yatırım vekâleti hesaplarının muhasebeleştirilmesine ve raporlanmasına ilişkin ilkeleri belirlemiştir.<sup>27</sup>

Mevzuatta da belirtildiği üzere şu an için sadece tüzel kişiliği bulunana müşteriler ile kamu kurumları ve yatırım fonlarına ait hesaplar yatırım vekâletine dayalı katılma hesabı açabilmektedirler. Şüphesiz bunun nedeni katılım bankacılığının adını aldığı kâra ve zarara katılma hesapları olan katılma hesaplarının varlığına gölge düşürmemesi gerektiğidir. Çünkü katılım finans sisteminin asıl özü katılım ilkesinin olduğunu söyleyebiliriz. Yatırım vekâleti, bir kimsenin sahip olduğu sermayeyi işletip değerlendirmesi için başka birisini ücret karşılığı ya da ücretsiz olarak yetkilendirmesidir. İslâmî Finansal Kurumlar için Muhasebe ve Denetim Kurulu'sunun (AAOIFI) yatırım vekâleti ile alakalı hükümleri 46. standartta detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Yatırım vekâleti, AAOIFI tarafından "bir şahsın sahibi olduğu sermayeyi belirli bir ücret karşılığında ya da ücretsiz olarak işleterek gelir elde etmesi gayesiyle bir başkasını yetkilendirmesi" şeklinde açıklanmaktadır.<sup>28</sup> Katılım bankasının vekil olarak bulunduğu bir yatırım vekâleti işleminde, tasarruf sahibi sermayeyi işletip değerlendirmesi için katılım bankasını yetkilendirir ve sermayeyi teslim eder. Katılım bankası kâr ve zarara ortak değildir. Kâr ve zarar tamamen yatırımcının olur. Ancak katılım bankası kasıt, kusur ya da şartları ihlali varsa bundan kaynaklanan zararı tazminle mükelleftir. Katılım bankası ile yatırımcı, kârın beklentinin üzerinde gerçekleşmesi halinde fazla tutarın prim mahiyetinde bankaya ait olması üzerine anlaşılabilir.<sup>29</sup>

Yatırım vekâletini, faizli bir işlemten ayıran en önemli farkın meşru bir yatırım ve ticarete dayalı gerçek bir işlemin yapılması oluşturmaktadır. Buna halel getirecek her türlü uygulamanın denetim, düzenleme, analiz ve açık bir iletişimle ortaya konulması için

<sup>25</sup> Albaraka Türk Katılım Bankası. (2021). Yatırım Vekâleti Sözleşmesi. <https://www.albaraka.com.tr/documents/hakkimizda/sozlesme-ve-formlar/sozlesmeler/YHS/yatirim-vekaleti-sozlesmesi.pdf> (11 Haziran 2021).

<sup>26</sup> Albaraka Türk Katılım Bankası. (2018). Yatırım Vekâletine Dayalı Katılma Hesabı İcazetnamesi. <https://www.albaraka.com.tr/documents/hakkimizda/icazet-belgeleri/pdf/yatirim-vekaleti-sozlesmesine-dayali-katilma-hesabi.pdf> (17 Mayıs 2021).

<sup>27</sup> KGK-31. (2020). Yatırım Vekâleti Standartı. Faizsiz Finans Muhasebe Standardı. Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu.

<sup>28</sup> AAOIFI-23-46-56. (2015). Faizsiz Finans Standartları. TKBB Yayınları.

<sup>29</sup> Katılım Analiz. (2021). Yatırım Vekâleti. <https://katilimanaliz.com/2021/05/07/yatirim-vekaleti/> (3 Haziran 2021).

## KATILIM FİNANSINDA VEKÂLET YÖNTEMİ VE KULLANIM ALANLARI

tabiatı gereğidir. İlave olarak alınan mesafenin istatistikî olarak da ortaya konulmasına ihtiyaç olduğu açıktır. Yatırım vekâleti katılma hesabı, banka bazında fon tutarı, toplam fon içindeki payı, vadesi, getirisi, takip oranı gibi istatistikî bilgiler tutulmalı ve bu bilgiler ulaşılabilir olmalıdır. Bununla birlikte yatırım vekâletine dayalı katılma hesaplarının işleyişi danışma kurulları ve katılım uyum birimleri tarafından sürekli olarak denetlenmelidir.<sup>30</sup> Yatırım vekâleti hesaplarının temel özelliklerini ise aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz,<sup>31</sup>

- Anaparayı ya da getiriye garanti eden akitler ile bu akitlere bağlı yapılan muameleler geçersiz sayılmaktadır.

- Vekâlet sözleşmesinde aksi bir hüküm yok ise vekil; kasıt, ihmal, hata veya sözleşme maddelerine uymama gibi durumlar nedeniyle vermiş olduğu zararlardan dolayı sorumlu tutulabilir.

- Vekâlet akdi içerisinde yapılan her türlü sigortalama, bakım ve onarım veya yasal yükümlülükler gibi giderler müvekkilin sorumluluğundadır.

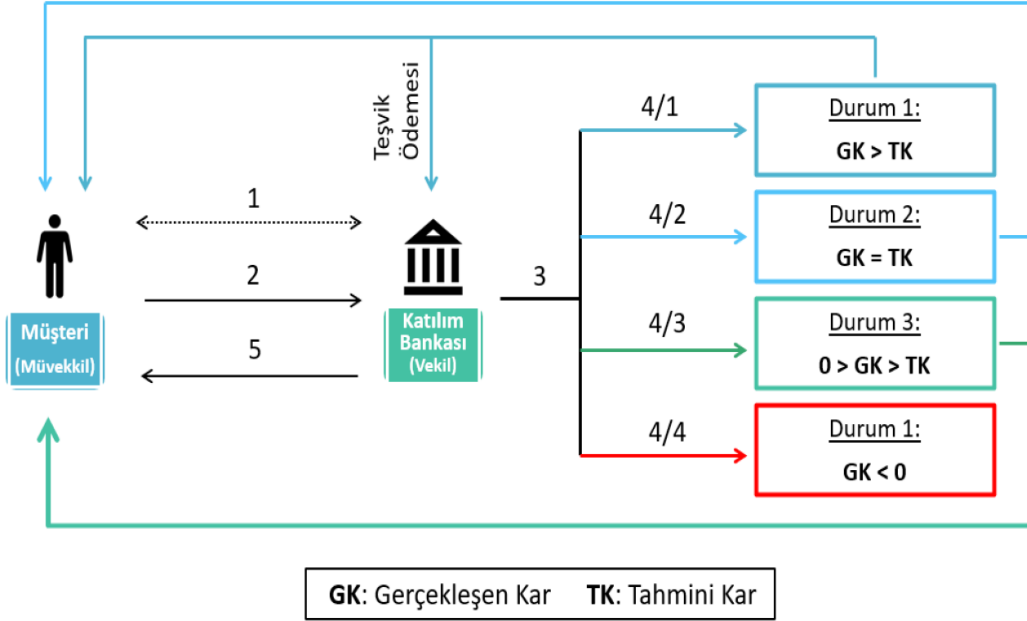
- Vadesinde kapatılmayan yatırım vekâletine dayalı katılma hesapları, hesap sahibi ile katılım bankası arasında yeni bir sözleşme yapılmadıkça yenilenmez ve cârî hesaplara aktarılır.

- Tahminî Kâr Oranı: Yatırım vekâletine dayalı katılma hesaplarında toplanan fonların katılım bankaları tarafından işletilmesi sonucu kâr elde edilmesi halinde, hesap sahibi ile katılım bankası arasında fonun işletilmeye başlandığı tarihten önce mutabık kalınan ve bu kârdan katılma hesabı sahibinin gerçekleştiren kârı geçmemek üzere hak iddia edebileceği azamî orandır.

Temel olarak bir yatırım vekâletine dayalı katılma hesabının işleyişi ve süreci şekil 3.1.'de gösterilmiştir.

<sup>30</sup> Gündoğdu, A. (2021). Katılım Bankacılığında Kar Dağıtım Sisteminin Analizi ve Türkiye Uygulaması İçin Yeni Bir Öneri. Doktora Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.

<sup>31</sup> Dede, K. (2017). Katılım Bankalarında Hazine Ürünleri ve Sermaye Piyasası Uygulamaları. TKBB Yayınları.İstanbul.



**Şekil 3.1. : Yatırım Vekâletine Dayalı Katılma Hesabının İşleyişi.**<sup>32</sup>

Yatırım vekâletine dayalı katılma hesabının işleyiş süreci aşağıdaki şekildedir;

1. İlk aşamada katılım bankası (vekil) ve müşteri (müvekkil) arasında tahminî kâr oranı belirlenerek yatırım vekâleti katılma hesabı açılır.

2. Müşteri, katılım bankasına parasını yatırır.

3. Katılım bankası, katılım ilkeleri çerçevesinde vekâleten müşterinin parasını değerlendirir.

4/1. Elde edilen kar müşteriye verilir. Anlaşmaya bağlı olarak katılım bankası tahmin kâr oranından fazla kâr ettiği için teşvik ödemesine hak kazanmıştır.

4/2. Gerçekleşen kâr ile tahminî kâr oranı aynı olduğundan dolayı elde edilen tüm kâr müşterinindir.

4/3. Gerçekleşen kâr, sıfırdan yüksek ve tahminî kâr oranından daha düşüktür. Bu durumda yine elde edilen tüm kâr müşteriye verilir.

4/4. Katılım bankasının yatırımları sonucunda müşterinin zarar ettiği durumdur. Bu durumda 5. aşamaya geçilir.

5. Katılım bankası müşteriden almış olduğu paradan, başta anlaşılan vekâlet ücretini keserek müşteriye ana parasını geri iade eder.

## 2.2. Vekâlet Modelli Katılım Sigortacılığı (Wakala Tekâful)

Uluslararası literatürde tekâful adıyla kullanılan sigortacılık sistemi ülkemizde katılım sigortacılığı adıyla kullanılmaktadır. Tekâful kelimesi Arapça kefal fiilinden türemiştir, yardım etmek veya yardım etmek anlamına gelmektedir. “Tekâful”ün temelini

<sup>32</sup> Özdemir, M. ve Lila, N. (2020). Katılım Bankacılığında Kullanılan Yatırım Vekaleti Hesaplarının Fikhi ve İktisadi Tahlili. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 22.42, 343–372.

## KATILIM FİNANSINDA VEKÂLET YÖNTEMİ VE KULLANIM ALANLARI

paylaşılan sorumluluklar, dayanışma ve karşılıklı iş birliği oluşturmaktadır. Tekâfûl, yeni veya modern bir olgu değildir, bu kavram İslâm'ın ilk günlerinden beri yüzyıllardır çeşitli şekillerde uygulanmaktadır. O günlerde, ticaret faaliyetlerinde bugün karşılaşılan risklere benzer risklere maruz kalan ticaret kervanları bulunmaktaydı. Mekke ve Medine Müslümanları arasında uygulanan akile sisteminde ortak sorumluluğun temelini karşılıklı sigortanın temelini oluşturduğunu kabul ederler. Bu sistem mağdurun veya mağdurun aile ve akrabalarının tanımlanmış olaylardan kaynaklanan malî yükümlülüklerine karşı tazmin edilmesi için ortak sorumluluğu paylaşmak üzere kabile üyelerinin katkılarından oluşuyordu. Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından bu sistem fazilet ve iyiliklerde karşılıklı koruma ve iş birliği ilkesiyle kabul edilmiştir. Akile sistemi dışında tarihte tekâfûle benzetilen birçok kurum ve sistem bulunmaktadır. Tekâfûlün temelinde yatan özellikler öncelikle dayanışma ve karşılıklı korumadır. Bu sistemin amacı, kâr veya kazanç değil, karşılıklı yardımlaşma ve ortak sorumluluk ilkesini gözeterek, grubu oluşturan tüm bireyler için risk ve talihsizliklere karşı önlem almaktır.<sup>33</sup>

Çoğunluk âlimler tarafından konvansiyonel sigortanın haram olduğu dile getirildikten sonra tekâfûl sistemi teorik olarak oluşturulmuştur. Bu oluşan sistemde temel şart İslâm hukukuna uygunluk olmuştur. Bu ise pek çok problemi ve tartışma konusunu beraberinde getirmektedir. Tekâfûl akdi, Kur'an ve sünnette zikredilen akitlerden olmadığı için bazı ulema tarafından yeni akit olarak nitelenmiştir. Yeni akitlerde ise fakihlerin çoğunluğu, İslâm hukukuna muhalif olmaması durumunda caiz olacağını söylemişlerdir. Zikredilen düşünce, "Akitler ve şartlarda (haramlığına işaret eden delil yoksa) asıl olan mubahlıktır." kaidesine dayanmaktadır. Bu kaide ise İslâm hukukunda akit serbestisi olduğunu ifade etmektedir.<sup>34</sup>

Tekâfûl, birçok farklı özelliği ile geleneksel sigortacıktan ayrılmaktadır. Tekâfûl, ribâ, garar ve meysir içeren işlemlerin yasak olduğu katılım finans ilkelerine tâbidir. Konvansiyonel sigortacılıkta ribâ, hem katkı payları ile tazminatlar arasındaki haram alışverişi içeren işlemlerde hem de faiz getiren yatırımlardan elde edilen faiz gelirleri bulunur. Bir diğer temel farklılık, geleneksel sigortacılığın kendi anlayışına göre bir risk transfer mekanizması olmasıdır. Tekâfûl ise bir risk transfer mekanizması değil, karşılıklı risk paylaşımının sosyal bir işlevidir. Son olarak, konvansiyonel bir sigorta şirketinin feshi halinde, yedekler ve fazlalar ortaklara aittir. Bir tekâfûl işletmecisinin feshi durumunda, sermaye katılımcılara geri dağıtılır veya hayır kurumlarına bağışlanmaktadır.<sup>35</sup> Türkiye'de katılım sigortacılığı faaliyetleri ilk kez 2009 yılında Neova Katılım Sigorta A.Ş.'nin kurulması ile beraber başlamıştır. Bu yıllarda henüz katılım sigortacılığı mevzuatı bulunmamakla birlikte hukukî altyapı ilk kez Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ile 2017 yılında resmîyet kazanmıştır.<sup>36</sup> Katılım sigortacılığı uygulamasında genel olarak literatürde beş farklı model bulunmaktadır. Bunlar (i) vekâlet modeli, (ii) mudarabe modeli, (iii) hibrit model, (iv) kooperatif modeli ve (v) vakıf modelidir. Bu çalışmada konumuz açısından sadece vekâlet modeli ele alınacaktır. Bu modellerin dışında geliştirilen mikro tekâfûl, peer to peer (P2P) tekâfûl, karşılıklı tekâfûl,

<sup>33</sup> Özcan, S. (2017). Tekâfûl (Katılım Sigortacılığı) Muhasebesi. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 19.2, 351-377.

<sup>34</sup> Onur, A. (2016). Tekâfûl Modelinde Vekâlet ve Mudarabe Modelleri. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi. İstanbul.

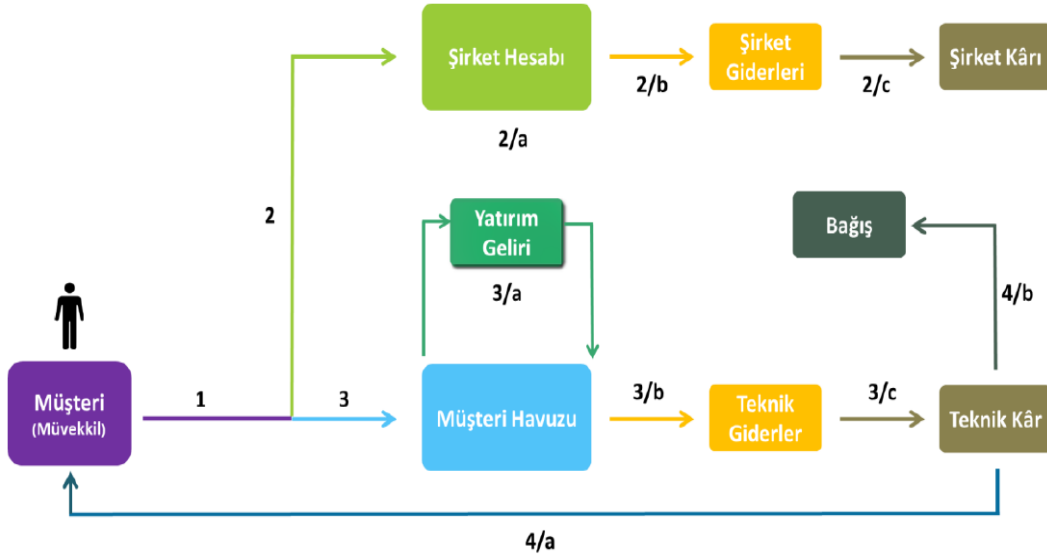
<sup>35</sup> Çalık, A. (2014). Katılım Bankalarında Sigorta Uygulamaları ve Tekâfûl Sigorta Sistemi. Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi. 51. 587.

<sup>36</sup> Resmî Gazete. (2017). Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. T.C. Hazine Müsteşarlığı.

Türkiye modeli gibi farklı modeller de bulunmaktadır.

Vekâlet modelli katılım sigortacılığı, 2017 yılında hazırlanan Katılım Sigortacılığı Yönetmeliği'nde; "şirketin, risk fonunun yönetimi ile sigortayla ilgili diğer teknik ve yasal işlemleri karşılığında vekâlet ücreti aldığı şirket yönetim modeli" şeklinde tanımlanmıştır. Bu model türü mudaraba modeline benzemektedir. Riskler sonucunda ortaya çıkan hasar ödemeleri neticesinde oluşan fazla fonlar katılımcılara geri ödenmektedir. Vekâlet modelinde katılım sigorta şirketleri sigortacılık işlemleri için katılımcılardan sadece vekâlet ücreti almaktadır. Hibrit modelde ise operatör şirket vekâlet ücretinin yanında bir de işletilen fondan pay almaktadır. Vekâlet katılım sigorta modeli, katılım sigortacılığının temel teorisini oluşturacak düzeyde önemli bir modeldir.<sup>37</sup>

Vekâlet akdine dayalı olarak işleyen katılım sigortacılığı modelinde operatör şirket, havuzu işletmeye başlamadan önce birikimlerin bir kısmını kendine vekâlet ücreti olarak almaktadır. Bu modelin temel özelliği ise katılım sigorta şirketinin sigortalının vekili gibi hareket etmesidir. Diğer bir ifade ile katılım sigorta şirketinin rolü havuza ait tüm işlemleri, önceden belirlenmiş bir vekâlet ücreti karşılığında tüm operasyonu yerine getirmesidir. Önemli diğer bir husus ise tüm giderler (teknik giderler, organizasyonel giderler, katılım reasürans, komisyonlar, vb.) çıkarıldıktan sonra müşterilere dağıtılan bakiye iadesi uygulamasıdır. Bu uygulama aslında katılım sigortacılığını, konvansiyonel sigortadan ayıran en önemli farklılıklardan bir tanesidir. Vekâlet modelli katılım sigortacılığının işleyişi ve uygulaması Şekil 3.2.'de gösterilmektedir.



**Şekil 3.2. : Vekâlet Modelli Katılım Sigortacılığının İşleyişi.**<sup>38</sup>

Vekâlet modelli katılım sigortasının işleyiş süreci aşağıdaki şekildedir;

1. İlk aşamada müşteri (müvekkil) katılım sigorta şirketine (vekil) prim ödemesini gerçekleştirir. Bu aşamada önemli olan vekâlet ücreti ve müşteri havuzunun ayrılmasıdır.

2. Müşterinin verdiği prim tutarı içinden katılım sigorta şirketi önceden belirlenen vekâlet ücretini alır.

<sup>37</sup> Öner, M. H. (2021). Türkiye’de Katılım Sigortacılığı ve Gelişimi. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 58, 35–58.

<sup>38</sup> tekaful.net. (2012). Vekâlet Modeli. [http://tekaful.net/?page\\_id=438](http://tekaful.net/?page_id=438) (2 Haziran 2021).

## KATILIM FİNANSINDA VEKÂLET YÖNTEMİ VE KULLANIM ALANLARI

2/a. Katılım sigorta şirketi, kendi hesabındaki fonu katılım esaslı yatırım araçlarında değerlendirebilir.

2/b. Operasyonel ve diğer giderler şirket giderleri katılım sigorta şirketinin hesabından düşülür.

2/c. Giderler düşüldükten sonra katılım sigorta şirketinin kârı oluşur.

3. Vekâlet ücreti çıkarıldıktan sonra toplanan fonlar müşteri havuzuna aktarılır.

3/a. Müşteri havuzundaki fonlar katılım esaslı yatırım araçlarında değerlendirilerek oluşan kâr tekrar müşteri havuzuna aktarılır.

3/b. Müşteri havuzundaki sigortalıların hasar, katılım reasürans gibi giderler düşülür.

3/c. Oluşan teknik kâr, müşteri havuzunun değerlendirilmesi ve giderlerin düşülmesi ile oluşur.

4/a. Poliçe sahipleri, bütün giderler düşüldükten sonra artan paradan bakiye iadesi alabilirler.

4/b. Katılım sigorta şirketi artan bakiyeyi bağış olarak değerlendirebilir.

### 2.3. Yönetim Sözleşmesine Dayalı Kira Sertifikası (Wakala Sukuk)

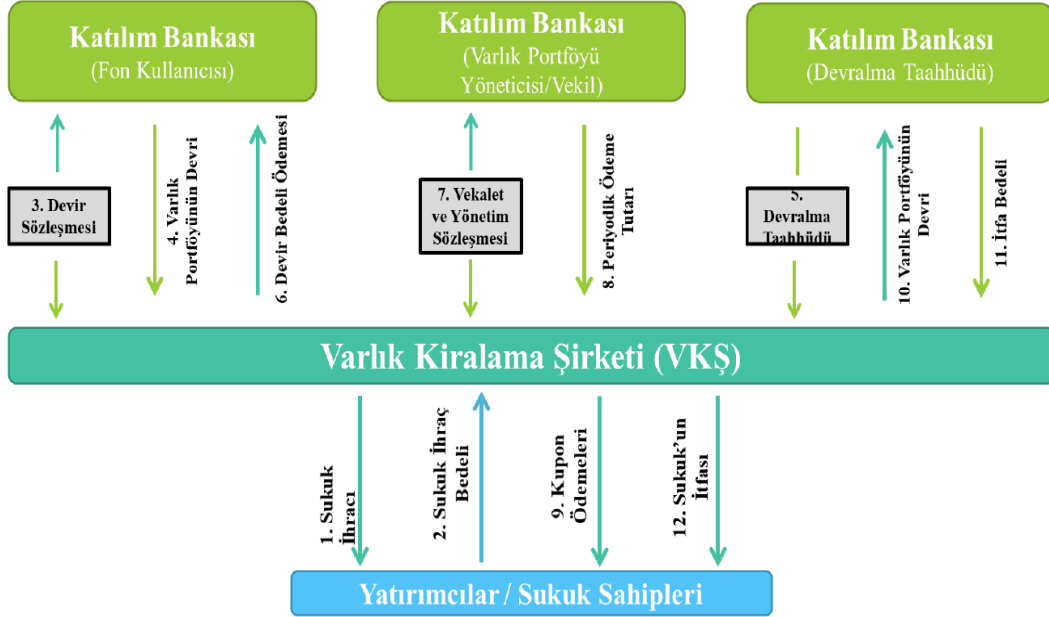
Sukuk, sak kelimesinin çoğulu olmakla birlikte eşit değerli sertifikalar anlamına gelmektedir. En basit anlamıyla sukuk bir varlığa sahip olmayı ya da ondan yararlanma hakkını göstermektedir. Sukukta yer alan hak-iddia sadece nakit akışı hakkı değil, aynı zamanda mülkiyet hakkıdır. Bu, sukuku tahvil ve bonodan farklılaştırmaktadır. Geleneksel borçlanma araçları faiz taşıyan menkul kıymetlerden oluşurken, sukuklar temel olarak varlık sepetinde sahiplik hakkından oluşan yatırım sertifikalarıdır. Sukuk, ilk olarak alışveriş ve diğer ticarî faaliyetlerden kaynaklanan finansal yükümlülükleri gösteren bir kâğıt olarak Orta Çağ'da daha çok Müslümanlar tarafından kullanılmıştır.<sup>39</sup>

Sukuk, ülkemiz katılım finans literatüründe kira sertifikaları olarak adlandırılmaktadır. Kira sertifikası ya da sukuk, bir varlığa sahip olmayı veya ondan yararlanma hakkını gösteren, yatırımcısına belirli periyotlarda sabit veya değişken getiri sağlayan, ikincil piyasalarda alım satıma konu edilebilen faizsiz sermaye piyasası ürünüdür.<sup>40</sup> Varlık kiralama şirketi (VKŞ) ise kira sertifikası ihraç etmek üzere anonim şirket şeklinde kurulmuş olan sermaye piyasası kurumudur. İhraç edilen kira sertifikası türlerinin hepsinin katılım finansında kullanılan yöntemlerden oluştuğunu söyleyebiliriz. Bunlar; (i) sahipliğe dayalı, (ii) eser sözleşmesine dayalı, (iii) ortaklığa dayalı, (iv) alım-satıma dayalı, (v) yönetim sözleşmesine dayalı (*wakala*) kira sertifikalarıdır. Konumuz itibarıyla bu çalışmada sadece yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikalarına değinilecektir. Yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikaları, kaynak kuruluşa ait varlık veya hakların vade boyunca kiralanması da dâhil olmak üzere VKŞ lehine yönetilmesi neticesinde elde edilen gelirlerin, sözleşme hükümleri çerçevesinde VKŞ'ye aktarılması amacıyla ihraç edilir. Yönetim (vekâlet) sözleşmesine dayalı kira sertifikaları, katılım bankalarının kullandıkları vekâlet ürününden gelmektedir ve İslâmî finansın yaygın olduğu

<sup>39</sup> Dede, K. (2017). Katılım Bankalarında Hazine Ürünleri ve Sermaye Piyasası Uygulamaları. TKBB Yayınları İstanbul.

<sup>40</sup> Kuveyt Türk Katılım Bankası. (2020). Kira Sertifikası. <https://www.kuveytturk.com.tr/bireysel/yatirim/sermaye-piyasasi-urunleri/kira-sertifikasi> (20 Mayıs 2021).

piyasalarda vekâlet (*wakala*) sukuk olarak adlandırılmaktadır. Yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikaları, kaynak kuruluş tarafından yönetilmesi kolay ve elinde bulunan varlıklar üzerine ihraç edilecek kira sertifikalarıdır. Uluslararası uygulamada bir varlığa dayalı olarak ihraç edildiği için ikinci el piyasalarda alım-satıma konu edilebilir. Fakat maalesef ki ülkemizde bazı katılım bankaları herhangi bir varlığa dayandırmadan kira sertifikası ihracı ile fon topladıklarından dolayı ikinci elde bu türdeki kira sertifikalarının alım-satımı yapılmamaktadır.<sup>41</sup> Bir yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikasının işleyişi genel olarak Şekil 3.3.'de gösterilmektedir.



**Şekil 3.3. : Yönetim Sözleşmesine Dayalı Kira Sertifikasının İşleyişi.**<sup>42</sup>

Yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikasının işleyiş süreci aşağıdaki şekildedir;

1. VKŞ, yatırımcılardan fon toplamak için kira sertifikası ihracı gerçekleştirir.
2. Yatırımcılar, yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikası türü ile yapılan ihraç bedelini VKŞ'ye öderler.
3. Katılım Bankası ve VKŞ arasında dayanak varlıkların (leasing gibi) yani varlık portföyünün devrine ilişkin Devir Sözleşmesi imzalanır.
4. Sözleşme kapsamında katılım bankası, varlık portföyünü VKŞ'ye devreder.
5. Katılım bankası, belirli bir süre (vade) sonunda varlık portföyünü devir bedeli üzerinden geri almayı taahhüt eder.
6. Alınan varlık portföyünün karşılığı olarak VKŞ devir bedelini katılım bankasına öder.
7. Alınan bu varlık portföyünün yönetilmesi için VKŞ, katılım bankasına vekâlet vererek Vekâlet ve Yönetim Sözleşmesi imzalanır.

<sup>41</sup> Dede, K. (2017). Katılım Bankalarında Hazine Ürünleri ve Sermaye Piyasası Uygulamaları. TKBB Yayınları. İstanbul.

<sup>42</sup> KT Kira Sertifikaları Varlık Kiralama. (2021). Yönetim Sözleşmesine Dayalı Kira Sertifikası İcazetnamesi. <http://www.ktksvks.com.tr/tr-TR/icazet-belgeleri/36/573/0> (16 Nisan 2021).

## KATILIM FİNANSINDA VEKÂLET YÖNTEMİ VE KULLANIM ALANLARI

8. Varlık portföyünün getirilerini dönemsel olarak katılım bankası, VKŞ'ye öder.
9. VKŞ, dönemsel olarak elde edilen gelirleri payları oranında kira sertifikası sahiplerine öder.
10. Vade sonunda VKŞ, sahip olduğu Varlık Portföyünü katılım bankasına tekrar devreder.
11. VKŞ'nin katılım bankasına varlık portföyünün bedeli olarak ödediği tutarı, katılım bankası tekrar VKŞ'ye itfa bedeli olarak öder.
12. VKŞ, kira sertifikası sahiplerinden topladığı fonları yatırımcılara ödeyerek yönetim sözleşmesine dayalı kira sertifikası süreci tamamlanır.

### 2.4. Faizsiz Yatırım Fonları

Katılım finansı sektöründe vekâlet akdinin uygulama alanlarına bakıldığında, temel işleyiş şekli olarak en çok benzeyen sermaye piyasası ürününün faizsiz yatırım fonları olduğunu söyleyebiliriz. Yatırım fonu alan müşteriler fon işletim ücreti olarak portföy yönetim şirketine (PYŞ) vekâlet ücreti vermektedirler. Müşterinin almış olduğu yatırım fonunu PYŞ vekil olarak, inançlı mülkiyet kuralları çerçevesinde işleterek kâr etmeye çalışır. Hiç şüphesiz faizsiz bir yatırım fonunun değerlendirildiği yatırım araçlarının da yine faizsizlik kurallarına uygun olması gerekmektedir.

Yatırım fonları; halktan topladıkları fonlar karşılığı, hisse senedi, kira sertifikaları gibi sermaye piyasası araçlarından ve altın ile diğer kıymetli madenlerden oluşan portföyleri yönetirler. Her bir yatırımcı, fonun sahip olduğu portföyün bir kısmını temsil eden katılma payını satın alarak fona katılım sağlar. Tasarruf sahipleri şirketlerden, aracı kuruluşlardan veya menkul kıymet borsalarından hisse senedi ve kira sertifikası almak suretiyle tasarruflarını değerlendirebilirler. Fakat menkul kıymetlere yatırım yapmak bilgi ve uzmanlık gerektirmektedir. Ayrıca bireysel birikimler genelde yeterli büyüklüğe ulaşamadıklarından, bunlarla oluşturulan portföylerde gerekli risk dağılımları yapılamaz. Bu nedenle sermaye piyasasında kolektif yatırım kuruluşları olarak adlandırılan yatırım fonları oluşturulmuştur.<sup>43</sup>

Yatırım fonu kurucusu sadece PYŞ'ler olup, kurucu toplam portföy değeri üzerinden yönetim ücreti getirisi elde edecektir. Uygulamada fon yönetim ücreti adıyla müşteriden alınan ücret aslında müşterinin fonunu yönetmek üzere alınan, vekâletten doğan bir vekâlet ücretidir. Portföyünün tamamı devamlı olarak, kira sertifikaları, katılma hesapları, ortaklık payları, altın ve diğer kıymetli madenler ile SPK tarafından uygun görülen diğer faize dayalı olmayan para ve sermaye piyasası araçlarından oluşan fonlara katılım fonu denilmektedir. Ayrıca katılım finans ilkelerine göre kurulmuş fonlara yatırım yapan faizsiz fon sepeti fonları kurulabilir.<sup>44</sup>

Ülkemizde halihazırda sadece katılım esaslı olarak faaliyet gösteren portföy yönetim şirketleri bulunduğu gibi pencere olarak ifade edebileceğimiz hem faizli hem de faizsiz fonları bulunan PYŞ'ler de bulunmaktadır. Tüm bunlara ek olarak ülkemizde tasarrufun arttırılması için uygulamaya alınan bireysel emeklilik sistemi (BES) için özel olarak kurulan faizsiz yatırım fonları bulunmaktadır. Burada kullanılan yatırım fonları da

<sup>43</sup> KT Portföy Yönetimi. (2020). Yatırım Fonu Nedir?. <https://www.ktportfoy.com.tr/yatirimci-klavuzu/yatirim-fonlari/yatirim-fonu-nedir> (24 Mayıs 2021).

<sup>44</sup> Dede, K. (2017). Katılım Bankalarında Hazine Ürünleri ve Sermaye Piyasası Uygulamaları. TKBB Yayınları İstanbul.

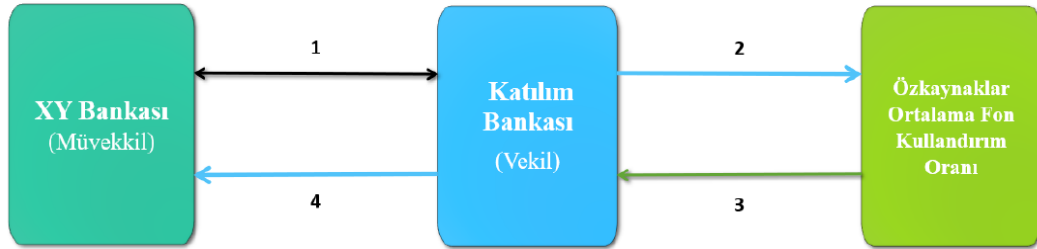


yine vekâlet akdine dayalı olarak çalışmaktadır.

### 2.5. Vekâletin Diğer Kullanım Alanları

Katılım bankaları, vekâlet akdi üzerinden hazine yönetimi ve uluslararası bankacılık faaliyetleri kapsamında kurumsal yatırımcılardan fon temin edebilmektedirler. Çoğunlukla katılım bankaları arasındaki yapılan hazine işlemlerinde vekâlet üzerinden yapılan akitler sayesinde âtil kalan likidite, kısa dönemli olarak diğer katılım bankası (vekil) tarafından değerlendirilmekte ve bu şekilde getiri sağlanarak hazinelerinin yönetimini de kolaylaştırmaktadır. Vekâlet, likidite fazlasının yönetilmesi için kullanılan ve katılım bankalarının hazine birimleri için temel ve alternatif bir ürünlerden birisidir. Katılım bankaları arasındaki işlemlerde vekâletin kullanılması sayesinde, sektörde en çok eleştirilen uygulamalardan birisi olan teverruke dayalı *commodity* murabaha (mal murabahası) işlemi yerine vekâlet akdiyle hazine yönetimini ve fonların değerlendirilmesinin önünü açmıştır.<sup>45</sup>

Hazine işlemlerinde kullanılan vekâlet işleminde müvekkilden vekile yatırım yapması için likidite akışı olur. Yapılan anlaşmada, müvekkil belirlenmiş bir vade sonunda, beklenen kâr payı oranında yatırıma söz konusu olan tutar üzerinden getiri alma beklentisi içindedir. Vekâleti katılım finansa uygun hale getiren en önemli özelliği; getiri oranının garanti olmamasıdır.<sup>46</sup> Aslında katılım bankalarının likidite sağlamak için yaptıkları bu işlem bir tür sendikasyon finansmanıdır. Bu nedenle katılım bankacılığı literatürüne vekâlete dayalı sendikasyon finansmanı şeklinde bir kavram eklenerek bu işlemin mevzuatı ve standartları oluşturulabilir. Şekil 3.4.'da katılım bankalarının aktif-pasiflerini yönetmek için kullandıkları vekâlet (vekâlete dayalı sendikasyon finansmanı) işleminin işleyişi ve süreci gösterilmektedir.



**Şekil 3.4. : Vekâlete Dayalı Faizsiz Sendikasyon Finansmanının İşleyişi.**

Genel olarak bir vekâlet (vekâlete dayalı sendikasyon finansmanı) işleminin işleyiş süreci aşağıdaki adımlardan oluşmaktadır;

1. XY Bankası, AB Katılım Bankası ile vekâlet sözleşmesi imzalar.
2. AB Katılım Bankası azamî oran olarak ortalama fon kullandırım oranını teklif edebilir.
3. Vade sonunda dağıtılacak kâr payı oranı belli olur.
4. Vade sonunda, vekil masrafı düşülerek kâr payı ödemesi gerçekleşir.

Katılım finansında vekâlet aslında diğer yöntemler içerisinde halihazırda

<sup>45</sup> Özdemir, M. ve Lila, N. (2020). Katılım Bankacılığında Kullanılan Yatırım Vekaleti Hesaplarının Fıkhî ve İktisadî Tahlili. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 22.42, 343-372.

<sup>46</sup> Dede, K. (2017). Katılım Bankalarında Hazine Ürünleri ve Sermaye Piyasası Uygulamaları. TKBB Yayınları İstanbul.

## KATILIM FİNANSINDA VEKÂLET YÖNTEMİ VE KULLANIM ALANLARI

kullanılmaktadır. Örneğin katılım bankaları tarafından müşterilerine tahsilat yapmak üzere verilen POS cihazlarının kullanımı sırasında da bir vekâlet ilişkisi doğmaktadır. Katılım bankası müşterinin vekili olarak arka plandaki gerekli takas işlemlerinin yaprak bir komisyon geliri elde eder. Burada katılım bankası vekil, müşteri ise müvekkildir.

Vekâlet akdinin katılım bankalarındaki kullanım alanlarına dair diğer bir örnek ise murabaha işlemleridir. Günümüzde katılım bankalarının en çok kullandığı işlemlerden birisi olan murabahaya dayalı olarak gerçekleştirdikleri finansmanlardır. Finansman kullanacak olan müşteri alacağı ürün ya da hizmeti alırken katılım bankasının vekili olarak aldıktan sonra katılım bankasına borçlanmaktadır. Fakat buradaki gerçekleşen vekâlet ilişkisinde bu sefer katılım bankası vekil değil müvekkil olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda bu duruma örnek olarak yine katılım bankalarının müşterilerine kullandırmış olduğu kredi kartları ya da finansman türündeki kartların işleyişinde de aynı ilişkinin olduğu görülmektedir. Katılım bankacılığındaki kredi kartlarının asıl adı murabaha karttır. Finansman ilişkisinde olduğu gibi kredi kartı işlemlerinde yine müşteriler katılım bankasının vekili, katılım bankaları ise müvekkil konumundadır. Genel olarak katılım bankalarındaki murabahaya dayalı finansman ve murabaha kart işlemlerinin işleyişi aşağıdaki adımlardan oluşmaktadır;

1. Müşteri almak isteği ürün/hizmet için katılım bankasından fon talep etmek üzere başvuruda bulunur.
2. Katılım bankası tarafından müşterinin KKB riski uygun olması durumunda müşterinin talebini onaylar ve müşteriye vekâlet verir.
3. Katılım bankası müşterinin almak istediği ürün/hizmetin bedelini doğrudan satıcıya öder.
4. Müşteri almak istediği ürün/hizmetin sahibi olur/kullanır.

Tüm bunlarla birlikte katılım bankaları tarafından katılım sigorta poliçeleri ya da BES ürünlerinin pazarlamasının yapılabilmesi için bir katılım sigorta şirketi ya da bireysel emeklilik şirketinin acenteliğine sahip olması gerekir. Zaten vekâletin anlamlarından birisi de acentedir. Bu işlemde katılım bankası, katılım sigorta şirketi ya da bireysel emeklilik şirketinin vekili olarak hareket eder ve pazarlamasını gerçekleştirir. Bunun sonucunda da bir komisyon olarak kâr elde etmeye çalışırlar. Aynı zamanda yine katılım bankalarının bankacılık hizmetleri arasında yer alan ödeme hizmetlerinde de bir vekâlet ilişkisi bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile müşterilerin ödemek istedikleri faturalarını katılım bankaları vekil olarak müşterilerden alır ve hizmet kuruluşunun hesabına aktarırlar. Bu işlemin sonucunda da müşterilerden ya da hizmet kuruluşundan komisyon geliri elde ederler. Bu komisyon gelirlerini vekâlet ücreti olarak düşünmemiz yanlış olmayacaktır.

### 2.6. Vekâlet Akdine Dayalı Ürünlere Yönelik Kullanım ve Politika Önerileri

Katılım finans ekosistemi içerisinde çeşitli anlaşmaların temel dayanağını oluşturan vekâlet akdinin kullanımını sırasında, her katılım finans yöntemi uygulanırken olduğu gibi dikkat edilmesi gereken noktalar bulunmaktadır. Yatırım vekâletine dayalı katılma hesaplarındaki tahminî kâr oranı ifadesine yapılan eleştirilerde görüldüğü üzere katılım bankacılığının konvansiyonel bankalara benzemeye başladığını dahi gündeme

## Süleyman KONUR

getirenler olmuştur.<sup>47</sup> Katılım bankalarının hazine işlemlerinde bir aktif-pasif yönetim aracı olarak kullanılan vekâlet yönteminin sektörün en eleştirilen noktalarından birisi olan teverruka dayalı *commodity* murabaha (mal murabahası) işlemi yerine kullanılması hem toplum nezdinde katılım finansının önemini arttıracak hem de katılım finansını fikhî olarak güçlendirecektir.

Vekâlet yönteminin, katılım finans sisteminin temel felsefesi olan ortaklık, dayanışma ve paylaşım gibi ilkelerinin göz ardı edilerek kullanılması tüm sektörü birden etkileyecek, toplumun sektöre yönelik olan bakış açısını da değiştirecektir.<sup>48</sup> Bu nedenle TKKB Merkezi Danışma Kurulu gibi ülkemizdeki katılım finans sisteminin fikhî ve hukukî olarak denetimini sağlayacak kurum ve kuruluşların sayısının artması önem arz etmektedir. Örneğin mevcut düzenlemelerde şu an için faizsiz sermaye piyasalarının hali hazırda fikhî olarak denetimini yapan bağlayıcı bir kuruluş bulunmamaktadır. Hazine ve Maliye Bakanlığı, BDDK, SPK, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ve Borsa İstanbul (BİST) gibi düzenleyici ve denetleyici kurumlarda da danışma kurullarının oluşturulması katılım finans sektörüne her açıdan yeni bir soluk getirecektir. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı'nda da katılım finans sektörüne yönelik fetva ve öneriler geliştirecek müstakil bir birim kurulması elzem hale gelmiştir.

Tüm bu önerilerle beraber katılım finansı konusunda 2021 yılında TCMB ve Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi'nde kurulan yeni birimlerin aktif bir şekilde faaliyet göstermesi sektörün gelişimi için faydalı olacaktır. Aynı zamanda 2019 yılında kurulan Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (SEDDK) bünyesinde kurulan Katılım Esaslı Düzenleme Daire Başkanlığı'nın da katılım sigortacılığı alanındaki düzenlemelere olumlu yönde katkısının olması beklenmektedir.

Katılım bankalarının hazine işlemlerinde aktif-pasif uygulamaları için vekâlete dayalı sendikasyon finansmanı şeklinde bir ürün eklenerek bu işlemin mevzuatı ve standartları oluşturulabilir. Ayrıca TCMB tarafından yapılan açık piyasa işlemlerinde (APİ) vekâlete dayalı olarak bir ürün modellemesi yapılarak kullanılabilir. Bunun yanında Uluslararası İslâmî Likidite Yönetimi Kuruluşu (IILM) tarafından katılım bankalarına vekâlete dayalı olarak para piyasası ürünlerinin kullanımı mümkün hale getirilebilir.

Vekâlet akdine dayalı olarak kullanılan yatırım vekâleti hesabı ürünü için TKBB Merkezi Danışma Kurulu tarafından bir standart yayımlanması tüm sektör açısından uyumlu bir uygulamanın sağlanmasını destekleyecektir. TKBB 2020 Sektör Raporu'nda ve TKBB Katılım Bankacılığı 2021-2025 Strateji Güncelleme Raporu'nda da görüldüğü üzere yatırım vekâleti konusunda fizibilite çalışmaları yapılmaktadır.<sup>49</sup> Katılım finansının konvansiyonel finans karşısındaki en büyük dezavantajlarından birisi de ürün çeşitliliğinin az olmasıdır. Dünyada oldukça fazla kullanılan vekâlet yönteminin Türkiye'deki yeni geliştirilecek ürünlere dayanak olması, sektörün ürün çeşitliliğini arttıracaktır.

İslâm Ekonomisi ve Finansı alanında lisans ve lisansüstü eğitim veren kurumların müfredatlarında vekâlete ilişkin konuların ağırlığının artırılması, bu alanda lisansüstü tezlerin yazdırılması ve akademik yayınların yapılması vekâlet akdine dayalı yeni

<sup>47</sup> Bayındır, S. (2018). Katılım Bankacılığının Ruhuna el-Fatiha mı? İKTİSAD. <https://www.iktisad.org.tr/katilim-bankaciliginin-ruhuna-el-fatiha-mi/> (12 Mayıs 2021).

<sup>48</sup> Özcan, M. E. ve Hazıroğlu, T. (2000). Bankacılıkta Yeni Bir Boyut: Katılım Bankacılığı. In Türkiye'de Özel Finans Kurumları Teori ve Uygulama. Albaraka Türk Yayınları, İstanbul.

<sup>49</sup> TKBB. (2020). 2020 Sektör Raporu. [www.tkbb.org.tr](http://www.tkbb.org.tr) (1 Haziran 2021).

## KATILIM FİNANSINDA VEKÂLET YÖNTEMİ VE KULLANIM ALANLARI

ürünlerin ortaya çıkmasına ve vekâlet akdine dayalı ürünlerin katılım finans sistemindeki payının artmasına imkân sağlayacaktır. Bununla birlikte ülkemizdeki katılım finans alanında faaliyetler yapan sivil toplum kuruluşlarının vekâlet konusunda çalıştaylar, konferanslar düzenlemesi halkın bilinçlenmesi açısından faydalı olacaktır. Ayrıca vekâlete dayalı ürünlere yönelik akademik çalışmaların artması sektöre yönelik bilgi kaynaklarının artmasını sağlayacaktır.

### Sonuç

Katılım finansı, ülkemizin 2023 hedefleri doğrultusunda oluşturulan İstanbul Finans Merkezi'nin (İFM) en önemli ayaklarından bir tanesidir. Bu bağlamda katılım finansının geliştirilmesi ve sektörün dinamik olarak hizmet sunması önemlidir. Katılım finans sistemi, finansal piyasalar açısından çok geniş bir faaliyet alanından oluşmaktadır. Bankacılığın yanında katılım sigortacılığı, katılım emeklilik sistemi, katılım fon sistemi, katılım endeksi, faizsiz sermaye piyasa araçları, finansal ortaklıklar, girişimci destekleme programları ve finansal teknoloji gibi konular esasında bu sistemin önemli bileşenleridir.

Katılım esaslı çalışan kurumların, İslâm dinine göre şekillenmiş ürünleri, yöntemleri ve hizmetleri bulunmaktadır. Günümüzde ticarî hayatta ve katılım finans sisteminde de sıkça kullanılan bu yöntemlerden birisi olan vekâlet yöntemidir. İslâm hukuku literatüründe vekâlet akdine hac, kurban, zekât, kefarete gibi malî yönü bulunan ibadetlerde veya evlenme, boşanma, satım, dava, şirket, sulh, vasiyet, hibe gibi tek veya iki taraflı borç ilişkilerinin kurulması gibi durumlarda sıkça başvurulmaktadır. Katılım finans yöntemleri arasında salt olarak vekâlet yöntemine dayalı ürünler bulunabileceği gibi diğer yöntemlerin içerisinde de vekâlet yoluyla bir işleyiş söz konusu olabilmektedir.

Dünyadaki İslâmî bankaların da fon toplama amacıyla kullandıkları yöntem olarak sıkça kullandığı vekâlet yöntemi ülkemizde henüz çok yeni bir üründür. Yeni geliştirilen ürünlerin katılım finans ilkelerine uygun olması hem sektör açısından hem de toplum açısından oldukça önemlidir. Bu yüzden ülkemizde 2017 yılında mevzuata giren yatırım vekâleti ürününün ortaya çıkması, gelen eleştirilerden de görüldüğü üzere sancılı olmuştur. Sektöre yönelik olarak gelen eleştirilere karşı ivedilikle sektörün fikhî olarak denetimini yapan bağlayıcı ve merkezi bir kuruluş oluşturulmalıdır. Bunun yanında katılım finans sisteminin tüm kurum ve kuruluşlarını kapsayan Katılım Finans Kanunu çıkartılmalıdır. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı'nda katılım finans sektörüne yönelik fetva ve öneriler geliştirecek müstakil bir birim kurulması gerekmektedir.

Katılım finansının konvansiyonel finans karşısındaki en büyük dezavantajlarından birisi de ürün çeşitliliğinin az olmasıdır. Dünyada oldukça fazla kullanılan vekâlet yönteminin Türkiye'deki yeni geliştirilecek ürünlere dayanak olması, sektörün ürün çeşitliliğini arttıracaktır. Katılım finansı sektöründe vekâlet akdine dayalı ürünlerin çeşitlendirilmesi noktasında en çok görev ve sorumluluk alması gereken taraflardan birisi de akademisyenlerdir. Bu bağlamda çalışmada ele alından vekâlete dayalı ürünün daha detaylı olarak farklı çalışmalarda incelenebilir. Bununla birlikte ülkemizdeki katılım finans alanında faaliyetler yapan sivil toplum kuruluşlarının vekâlet konusunda çalıştaylar, konferanslar düzenlemesi halkın bilinçlenmesi açısından faydalı olacaktır. Ayrıca vekâlete dayalı ürünlere yönelik akademik çalışmaların artması sektöre yönelik bilgi kaynaklarının artmasını sağlayacaktır.

Vekâlet akdinin en tartışmalı noktalarından olan yatırımcının tazmin sorunu konusunda akademisyenlerin, sektör temsilcilerinin, düzenleyici ve denetleyici kurum temsilcilerinin bir araya gelerek konuyu çalıştay ve sempozyum gibi ortamlarda geniş bir

### **Süleyman KONUR**

perspektifte ele alması gerekmektedir. Özellikle mudarabe temelli ve tabana yaygın fonlara dağıtılan kârları negatif etkileme potansiyeli sebebiyle yatırım vekâleti küresel ölçekte de tartışılmaktadır. Yatırım vekâleti, faizsiz bankaların likidite ihtiyaçlarının karşılanması ve mudarabe getirilerini düşük bulan ve yüksek kâr beklentisi olan mevduat sahiplerinin kazanılması için kullanılmaktadır. Bu nedenle sektörün belirli standartlar içerisinde hareket etmesi sağlanarak uygulamalardaki farklılıklar ortadan kaldırılması gerekmektedir. Vekâlet akdinin doğru uygulanması katılım finansındaki danışma kurulları ve katılım uyum birimleri ile mümkündür. Sektördeki bu kurul ve birimlere gereken önemin verilmesi vekâlete dayalı ürünlerin de doğru kullanılmasına vesile olacaktır.

## KATILIM FİNANSINDA VEKÂLET YÖNTEMİ VE KULLANIM ALANLARI

### Kaynakça

- AAOIFI-23-46-56. (2015). *Faizsiz Finans Standartları*. TKBB Yayınları. <https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/FAIZSIZ-FINANS-STANDARTLARI.pdf> (27 Nisan 2021).
- Albakara Türk Katılım Bankası. (2018). *Yatırım Vekâletine Dayalı Katılma Hesabı İcazetnamesi*. <https://www.albaraka.com.tr/documents/hakkimizda/icazet-belgeleri/pdf/yatirim-vekaleti-sozlesmesine-dayali-katilma-hesabi.pdf> (17 Mayıs 2021).
- Albaraka Türk Katılım Bankası. (2021). *Yatırım Vekâleti Sözleşmesi*. <https://www.albaraka.com.tr/documents/hakkimizda/sozlesme-ve-formlar/sozlesmeler/YHS/yatirim-vekaleti-sozlesmesi.pdf> (11 Haziran 2021).
- Armağan, S. (1988). *İslâm Hukukunda Akitlerin Sınıflandırılması*. İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, 17.
- Aybakan, B. (1990). *İslâm Hukukunda Vekâlet Sözleşmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 49-50.
- Aybakan, B. (2013). *Vekâlet*. TDV İslâm Ansiklopedisi. 43, 1-6. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamsansiklopedisi.org.tr/vekaleet> (30 Nisan 2021).
- Ayengin, T. (2008). *Rükûn*. TDV İslâm Ansiklopedisi. 35, 286-287.
- Bayındır, S. (2015). *Fıkhi ve İktisadi Açısından İslâmî Finans (Para ve Sermaye Piyasaları)*. Süleymaniye Vakfı Yayınları.
- Bayındır, S. (2018). *Katılım Bankacılığının Ruhuna el-Fatiha mı? İKTİSAD*. <https://www.iktisad.org.tr/katilim-bankaciliginin-ruhuna-el-fatiha-mi/> (12 Mayıs 2021).
- Çakır, M. (2019). *Yatırım Vekâleti Uygulamalarında Kârın Tazmini Problemi*. Marife Dini Araştırmalar Dergisi, 19. 1.
- Çalık, A. (2014). *Katılım Bankalarında Sigorta Uygulamaları ve Tekafül Sigorta Sistemi*. Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi. 51. 587.
- Cevdet, A. (1876). *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, Md.1449.
- Dede, K. (2017). *Katılım Bankalarında Hazine Ürünleri ve Sermaye Piyasası Uygulamaları*. TKBB Yayınları. İstanbul.
- Gündoğdu, A. (2021). *Katılım Bankacılığında Kar Dağıtım Sisteminin Analizi ve Türkiye Uygulaması İçin Yeni Bir Öneri*. Doktora Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Halitoğlu, İ. (2008). *Yatırım Araçlarının Fıkhi Niteliği*. Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 5.8, 139-163.
- Hurşit, E. (2016). *Yatırım Vekâleti (Wakala) akdi nedir ve uygulama metodu*. <http://erdemhursit.blogspot.com/2016/11/yatrim-vekaleti-wakala-akdi-nedir-ve.html> (24 Nisan 2021).
- Karaman, H. (1989). *Akid*. TDV İslâm Ansiklopedisi. 2, 251-256.
- Katılım Analiz. (2021). *Yatırım Vekâleti*. <https://katilimanaliz.com/2021/05/07/yatirim-vekaleti/> (3 Haziran 2021).
- KGK-31. (2020). *Yatırım Vekâleti Standartı*. Faizsiz Finans Muhasebe Standardı. Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu.
- Kılıç, Y. (2019). *Osmanlı Hukuku'nda Vekâlet Sözleşmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Konur, S. (2020). *Katılım Finansında Vekâlet Akdinin Kullanım Alanları*. <https://ihtisasakademi.tugva.org/wp-content/uploads/2021/04/KATILIM-FINANSINDA.pdf> (16 Mayıs 2021).
- Köse, M. (2008). *İslâm Hukukunda Temsil Kavramı ve Vekâlet-Temsil İlişkisi*. EKEV Akademi Dergisi. 12.34, 223-248.
- KT Kira Sertifikaları Varlık Kiralama. (2021). *Yönetim Sözleşmesine Dayalı Kira Sertifikası İcazetnamesi*. <http://www.ktksvks.com.tr/tr-TR/icazet-belgeleri/36/573/0> (16 Nisan 2021).
- KT Portföy Yönetimi. (2020). *Yatırım Fonu Nedir?*. <https://www.ktportfoy.com.tr/yatirimci-klavuzu/yatirim-fonlari/yatirim-fonu-nedir> (24 Mayıs 2021).
- Kur'ân-ı Kerîm, *Kehf*, 18/19.
- Kur'ân-ı Kerîm, *Nisa*, 4/35.
- Kur'ân-ı Kerîm, *Tevbe*, 9/60.
- Kuveyt Türk Katılım Bankası. (2020). *Kira Sertifikası*. <https://www.kuveytturk.com.tr/bireysel/yatirim/sermaye-piyasasi-urunleri/kira-sertifikasi> (20 Mayıs 2021).
- Öner, M. H. (2021). *Türkiye'de Katılım Sigortacılığı ve Gelişimi*. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 58, 35-58.
- Onur, A. (2016). *Tekâfül Modelinde Vekâlet ve Mudarabe Modelleri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi. İstanbul.

## Süleyman KONUR

- Özcan, M. E., ve Hazıroğlu, T. (2000). *Bankacılıkta Yeni Bir Boyut: Katılım Bankacılığı*. In *Türkiye’de Özel Finans Kurumları Teori ve Uygulama*. Albaraka Türk Yayınları, İstanbul.
- Özcan, S. (2017). *Tekafül (Katılım Sigortacılığı) Muhasebesi*. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 19.2, 351–377.
- Özdemir, M. ve Lila, N. (2020). *Katılım Bankacılığında Kullanılan Yatırım Vekâleti Hesaplarının Fıkhi ve İktisadi Tahlili*. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 22.42, 343–372.
- Öztürk, M. K. (2019). *Vekâlet Yönteminin İslâmî Finanstaki Yeri ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi*. Doktora Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Resmî Gazete. (2013). *Kira Sertifikaları Tebliği*. Sermaye Piyasası Kurumu. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/06/20130607-14.htm> (14 Nisan 2021).
- Resmî Gazete. (2017). *Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik*. T.C. Hazine Müsteşarlığı. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/09/20170920-7.htm> (7 Mayıs 2021).
- Resmî Gazete. (2018). *Mevduat Ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine Ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet Ve Alacaklara İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik*. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181018-2.htm> (5 Haziran 2021).
- tekaful.net. (2012). *Vekâlet Modeli*. [http://tekaful.net/?page\\_id=438](http://tekaful.net/?page_id=438) (2 Haziran 2021).
- TKBB. (2020). *2020 Sektör Raporu*. [www.tkbb.org.tr](http://www.tkbb.org.tr) (1 Haziran 2021).
- TKBB. (2021). *Katılım Bankacılığı Strateji Güncelleme Raporu (2021-2025)*.
- TKBB. (2021). *Sektör Mukayese Raporu*. <https://tkbb.org.tr/veri/sektormukayese> (3 Haziran 2021).
- Türk Borçlar Kanunu*. (1969). Md. 502.
- Türkiye Finans Katılım Bankası. (2020). *Yatırım Vekâletine Dayalı Katılma Hesabı Sözleşmesi*. <https://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/kobi/sozlesmeler-ve-formlar/SozlesmelerVeFormlarYururlukte/yatirim-vekâletine-dayali-katilma-hesabi-sozlesmesi.pdf> (19 Haziran 2021).

## **TÜRK KATILIM BANKALARINDA KÂRLILIK KALİTESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: COVID-19 ÖZELİNDE.**

Fatimah ABDULRIDHA AL-FARISEE\*

Saim KAYADİBİ\*\*

### **Özet:**

Küresel ekonomi literatürüne giren faizsiz bankacılık sistemi, 70 yıl önce büyük bir başarıya imza atarak bir fikir olarak ortaya çıkmış ve bu başarı dünya çapında birçok İslami bankanın kurulmasına yol açmıştır. Ekonominin gelişmesi, bankacılık faaliyetlerinin genişlemesine yol açmış ve bankaların çokluğu ve artması ışığında, bankaların amacı artık kâr elde etmek değil; rekabet ortamında sürdürülebilirliğini devam ettirmek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle güçlü ve zayıf yönlerini bilmek ve bir uyarı olan bankacılık güvenliği göstergesini bilmek için finansal tabloların analiz edilerek performanslarını incelemek gerekmektedir. 2019 yılında ortaya çıkan, küresel ekonomiyi vuran ve finansal krizi çıkartan covid-19 virüsü, bu krizlerin en şiddetli olanlarından biridir ve bu krizin şiddeti finansal kurumlar, bankacılık sektörü ve bankacılık kurumları aracılığıyla gerçekleştirilen ticari işlemler ve borsalar gibi tüm dünya ekonomilerini etkilemesinden kaynaklanmaktadır. Bu kriz, ekonomik faaliyetlerin yavaşlamasına ve bankacılık sektöründe doğrudan veya dolaylı olarak ekonomik gerilemeye neden olmuştur. Bu çalışmada, Türk katılım bankalarının kâr performansı CAMELS sistemi kullanılarak değerlendirilecektir. Türk katılım bankacılığı sektörünün Covid-19 virüsünün yayıldığı bu dönemde krizden ne ölçüde etkilendiğini öğrenmek için, katılım bankaları performansının finansal değerlendirme konusu birçok araştırmacı ve ilgilenenler için önemli bir konu olduğundan Albaraka Türk Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası, Türkiye Finans Katılım Bankası, Ziraat Katılım Bankası, Vakıf Katılım Bankasının kârlılığı değerlendirilecektir. Türk ekonomisinin risklerle yüzleşebilecek finansal güce sahip olduğu için Covid-19 virüsü krizinden çok fazla etkilenmemiştir. Aynı zamanda sağlık, tekstil ve hazır giyim gibi sektörler Çin ve Avrupa ülkeleri yerine Türkiye'ye yönelmiştir. Bu nedenle Türk malı ve ürünlerine olan talep iki katına çıkmıştır. Böylece Türkiye en üst şeffaflık standartlarla krizin ürettiği etkilerin üstesinden gelip dış pazarların güvenini kazanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Katılım Bankacılığı, Covid-19, CAMELS, Türk Katılım Bankaları, Performans Değerlendirme.

\* Yüksek Lisans Öğrencisi, İşletme Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, Karabük Üniversitesi. Email: [alfariseefatimah1991@gmail.com](mailto:alfariseefatimah1991@gmail.com)

\*\* Prof. Dr., Öğretim Üyesi, İşletme Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, Karabük Üniversitesi. Email: [saimkayadibi@karabuk.edu.tr](mailto:saimkayadibi@karabuk.edu.tr)



**EVALUATION OF PROFITABILITY QUALITY IN TURKISH PARTICIPATION  
BANKS: SPECIFIC TO COVID-19**

**Abstract**

The interest-free banking system, which entered the global economic literature, emerged as an idea with great success seventy years ago, and this success led to the establishment of many participating banks around the world. The development of the economy has led to the expansion of banking activities, and in the light of the multiplicity and increase of banks, so-called competition has emerged, since the purpose of banks is no longer to make profits, but to continue to work, so is to analyse their financial statements to know its strengths and weaknesses and know the banking security indicator, which is a warning. It is necessary to know their performance as well. It is an early warning to the extent of the banking sector's sensitivity and vulnerability to crises. The financial crisis that has hit the global economy since its emergence in 2019 is one of the most severe of these crises, and the severity of this crisis stems from its impact on all world economies, such as business transactions and stock markets through financial institutions, banking sectors, and banking institutions. This crisis caused slowdown in economic activities and economic recession directly or indirectly in the banking sector. In this thesis, the profit performance of Turkish participation banks is evaluated using the CAMELS system, since profitability is a basic and necessary target for the survival and continuity of institutions and is also a measure to evaluate the effectiveness of management. In order to find out to what extent the Turkish participation banking sector was affected by the crisis in this period when the Covid 19 virus was spreading, the researcher evaluated the profitability of five banks as the financial evaluation of participation banks performance is an important issue for many researchers and interested parties: Albaraka Türk Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası, Türkiye Finans Katılım Bankası, Ziraat Katılım Bankası, Vakıf Katılım Bankası. As the Turkish economy has the financial strength to face the risks, it has not been affected much by the corona virus crisis. At the same time, sectors such as health, textile and ready-made clothing have turned to Turkey instead of China and European countries. For this reason, the demand for Turkish goods and products has doubled. Thus, Turkey overcame the effects of the crisis with the highest transparency standards and gained the trust of foreign markets.

**Keywords:** İslamic Banking, Banks, CAMELS, Turkish Participation Banks, Performance Evaluation

## **Giriş**

Bankalar, Bankalar, kurulduğu günden beri faiz almak ve vermek ile faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu nedenle bir dizi iktisatçı ve şeriat alimi, Müslüman alim ve düşünürün titizliği nedeniyle birçok kalkınma ve yatırımın reddinin olmaması gerektiğini ortaya koymuşlardır. Böylece faizlere başvurmadan finansal aracılık rolünü oynayan katılım bankacılığının fikri ortaya çıkmıştır. Bölgesel ve uluslararası bankacılık arenası, katılım bankacılık hizmetlerini geleneksel bankacılık hizmetlerine eklenmesinin yanı sıra, yeni katılım bankalarının kurulması veya bazı bankaların katılım bankacılığa dönüştürülmesi şeklinde katılım bankacılık endüstrisinde muazzam bir gelişmeye tanık olmaktadır. Bu hizmetle İslami finansın geliştirilmesi ile müşterilere sağlanan İslami yatırım yöntemlerinin artırılması ve kârların artırılması gerçekleştirilmiştir. Buna göre tüm finans kuruluşları 2019'da 20% ve üzeri kâr elde etmiştir. Körfez ve Malezya bölgelerindeki uluslararası satışlarda 26% artış göstermiştir (Global Finance, Erişim Tarihi: 27.08.2021). Ancak Covid-19 virüsünün ortaya çıkması sonucunda, finansman talebinde düşüşe, gelirden düşüşe ve açıkta artışa yol açacağı için, geleneksel bankalarda olduğu gibi İslami kurumları önemli ölçüde etkilemesi beklenmektedir.

### **1. Katılım Bankalarına Genel Bir Bakış**

İşletmeler açısından fon arz eden kuruluşlardan birisi de katılım bankalarıdır. Katılım Bankalarını klasik banka sisteminden ayıran temel farklılık, faiz kelimesinin çıkarılıp yerine kâr/zarar kelimesinin ikame edilmesi değildir. Bu finansman yöntemi dini nedenlerle faiz almak istemeyen veya faiz ödemeyen kişilerin finansman ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu açıdan bakılırsa, faizsiz bankacılık amaçları şu şekilde özetlenebilir: Her türlü ticareti yapmak; adalet ve yardımseverlik ilkelerine uygun olarak toplumun refahına yönelik, ekonomik ve finansal sistemi temin etmek. Ayrıca her türlü zirai, sinai ve ticari faaliyet ve hizmetlerin finansmanı amacıyla, kurum sermayesine ek olarak, fonların bulunması ve yatırımcıların faizsiz esas üzerinden sisteme katılmalarını teşvik etmektir (Ceylan, 2018, s 220).

Altmışlı yıllarda ve özellikle 1963'te Ahmed El-Naggar, Mısır'daki küçük çiftçilerin birikimlerini Ghamr şehrinde toplamak için ilk katılım bankasını kurmuş ve ardından kâr ve zararları paylaşma temelinde yeniden revize etmiştir. (Kayadibi, 2011, s 429). Bu girişim, ekonomik bağımsızlık için katılım bankacılığının başlangıç noktası olmuştur. Yerel Tasarruf Bankası, çiftçilerin tarımsal ve ticari ihtiyaçlarını karşılayan bir model olup, ortak garanti felsefesine dayanan yatırım sermayesi ve para kurumu karışımıdır. Bu bankanın sınırlı kapsamına rağmen, bankacılık ve ticari ortaklık (kâr / zarar ortaklığı), sigorta, takas ve kiralama tek çatı altında birleştirmiştir (Kaya, 2017a, s 153). 1966 yılına gelindiğinde dokuz şubeye ulaşmış olan ve başarılı bir şekilde prensiplerine uygun olarak ilerleyen Tasarruf Bankası, Mısır'daki sosyalist rejimin bankaları millileştirmesi nedeniyle hükümet tarafından kapatılmıştır (Kaya, 2017b, s 22).

1975'e gelindiğinde, ekonomik kalkınma hareketini canlandırmak ve Müslüman devletler arasındaki ticareti teşvik etmek için Cidde'de uluslararası bir banka olarak İslam Bankası kurulmuştur. Aynı yıl içerisinde bazıları katılım bankalarının doğumunun gerçek başlangıcı olduğunu düşünen Dubai Katılım Bankası kurulmuştur. Bundan sonra, İslami Para Evi ve Arap, İslam ve Batı dünyasında bir dizi katılım bankası ve finans şirketi içeren Dallah Al Baraka grupları gibi birçok katılım bankası İslam dünyasının birçok ülkesine yayılmıştır (Mustafa,2006, s 31).

#### **1.1. Katılım Bankalarının Yayılmasına Yardımcı Olan Faktörler**

## TÜRK KATILIM BANKALARINDA KÂRLILIK KALİTESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: COVID-19 ÖZELİNDE.

- Finansal krizlerden daha az etkilenme özelliğine sahiptir. Bunun nedeni ise doğal yapısı gereği riskleri müşterilerle paylaşmasıdır (risk paylaşımı özelliği).
- Katılım Bankacılığının kendine has ürünlere sahip olması. Her bir finansman ürün fon kullanıcının ihtiyaç duyduğu şartlara göre farklı özelliklerde olduğundan kolaylaştırıcı yönü ile büyük bir esneklik sunmakta, kendine has yapı ve şartları ile karakterize edilir.
- Bankacılık risklerini yönetmede daha esnektir. Çünkü geleneksel bankacılıkta olduğu gibi, faizsiz sistemde bankacılık işlerinde borç verme ve borç alma ile değil, katılım esasına dayalıdır.
- Tüm dünyada büyük bir varlık teşkil eden Müslüman toplulukları tefecilikten uzak dururlar.
- İnançlı insanlar faizle iştiğal etmeye karşı duydukları isteksizlik nedeniyle, mevduatlarını ve birikimlerini faizsiz sistem içerisinde değerlendirmek istediklerinden dolayı İslam ülkelerinde finansal fazlalık artışı göstermektedir (Halil, s 3).

### 1.2. Bu Bankalarda Kullanılan Finansal Ürünler

Katılım Bankaları parayı, toplumdaki kalkınmayı desteklemeyi ve helal kâr elde etmeyi amaçlayan çeşitli işlemlere yatırım yapmak için kullanır. En öne çıkan yatırım yöntemleri arasında murabaha, mudarebe ve muşareke yöntemleri kullanılır.

Kısaca belirtmek gerekirse bu bankalarda kullanılan ürünlerin başında Murabaha gelmektedir. Murabaha satın alınan bir malın alış fiyatına ve maliyetine bir miktar kârın eklenerek satılması işlemidir. (Cetin, 2018, s 101). Mudarebe ise sermaye sahibi ile sermayeyi çalıştıracak olan kişi arasında bir ticaret yapmak amacıyla gerçekleştirilen akittir. Bir tarafın emeğini, bilgisini ve tecrübesini ortaya koyması, diğer tarafın (Katılım Bankasının) ise sermayesini ortaya koyması sonucunda gerçekleştirilen ortaklıktır” (Sürücü, 2018, s 27). Ayrıca Muşareke da kullanılır. Bu ürün taraflar arasında hem sermaye sağlamada hem de yönetimde ortaklığı öngören bir ortaklıktır. Bu ortaklıkta faaliyet türü sınırlandırılmamıştır. Muşareke, sanayi yatırımlarında olduğu gibi ticari ve zirai yatırımlarda da kullanılabilen bir ortaklık şeklidir (Bilir, 2010, s 38). Bunlara ek olarak Karz-ı Hasen, İcare, Selem de kullanılmaktadır. Karz-ı Hasen, verilen borcun aynı miktarda geri ödenmesidir (Nakit avans çekimi). İcare, Bir mal ya da varlıktan faydalanma hakkının satılması, kiralama işlemidir (Leasing işlemleri). Selem, Para peşin, mal veresiye satışıdır (Kaya, 2017b, s 96).

### 2. Performans Değerlendirmesi

Ekonomik gelişmelerin bir sonucu olarak, performans değerlendirmenin önemi, kuruluşun elde ettiği veya ulaşmak istediği başarı düzeyini yansıttığı için finansal kuruluşlarda performans değerlendirmesinin önemi artmıştır. Bu bölümde performans değerlendirmelerinde kullanılan kavramlardan **performans, bankalarda performans, performans ölçümü ve bankacılık performans ölçümü** kavramları ele alınacaktır.

**Performans:** herhangi bir konudaki herhangi bir bireyin veya herhangi bir nesnenin başarısı anlamına gelen Fransız bir kavramdır. Bash Ortar 1990 ve Özkaya 2013'e göre performans, organizasyonun o pozisyonla ilgili belirlenen hedefe ulaşmaya ne kadar yakın olduğu olarak tanımlamışlardır. Organizasyonun başarısı ve sürekliliği, performansının başarısına bağlıdır. Organizasyonun performansı ne kadar etkili ve verimli olursa o kadar başarılı olacaktır. Kurum veya organizasyon yöneticileri, bir

değerlendirme yapmak ve performansı ölçmek organizasyonun başarılı olmasının temel koşullarından biri olduğundan performanslarını izleyerek geleceğini görebilmektedirler (Yümlü,2017, s 5).

**Bankalarda Performans:** Performansın literatürde birçok tanımları yapılmıştır. Eccies, performansı kuruluşun hedeflerine ulaşma becerisinin bir yansıması olarak tanımlanmıştır ve Robins, performansı kuruluşun uzun vadeli hedeflerine ulaşma olarak tanımlamıştır. Performansın kuruluşun elde edeceği başarı olduğunu önceki tanımlardan not edilir. Miler, performansı bir kuruluşun kaynaklarını kullanma ve onları istenen hedeflere ulaşmaya yönlendirme yeteneği olarak tanımlamıştır. Performans, bir kuruluşun malzemelerini ve insan kaynaklarını nasıl kullandığının ve hedeflerine ulaşmasını sağlayacak şekilde nasıl kullandığının bir yansımasıdır. (İdris, 2009, s 38. 39).

Birçok araştırmacı için çoklu performans kavramı ne olursa olsun, Performansın, organizasyonun durumunu çeşitli yönleriyle yansıtan bir ayna olduğu konusunda hemfikirdirler. Performans, organizasyonun başarısını veya başarısızlığını ve hedeflerine ulaşma yeteneğini yansıtan bir kavramdır (Suudi, 2018, s 5).

**Performans Ölçümü:** Performans ölçümü, güçlü ve zayıf yönleri belirlemek ve kuruluşun performansını iyileştirme sürecine rehberlik etmek için toplanan, analiz edilen ve sağlıklı karar vermede kullanılan verileri sağladığı için, kuruluşun misyonundan ve içindeki stratejik hedeften kaynaklandığı için stratejik dönüşüm sürecinin en büyük hedefidir. Ölçüm sistemleri, kuruluşun stratejisi ve performans ölçütlerinde bir tür bütünleşme ve birleşme olduğunda büyük ve somut başarıya ulaşır. Ayrıca, üst yönetim yöneticileri kuruluşun misyonunu, vizyonunu ve değerlerini çalışanlara ve harici müşterilere iletmek için çalıştıklarında da dikkate değer bir başarı elde eder. Kuruluşun programlarının ve belgelerinin başarılarının sürekli izlenmesi, özellikle önceden belirlenmiş hedeflere ulaşmaya yönelik ilerlemenin yönlerinin izlenmesi ve belgelenmesi performans ölçümünü tanımlar. Performans ölçümleri, kuruluşa ürün ve hizmetleri ile bu hizmet ve ürünlerin üretilmesine yol açan süreçler hakkında önemli bir bilgi verir. Kuruluşun işlemlerini anlamasına, yönetmesine ve iyileştirmesine yardımcı olur, doğru kararlar almak ve düzeltici eylemler yapmak için gerekli bilgileri sağlar (Suudi, 2018, s 15).

**Bankacılık Performansı Ölçümü:** Bankacılık performans değerlendirme, bankacılık kurumlarının performanslarını değerlendirmek ve hedefleri doğrultusunda doğru yola yönlendirmek için yaygın olarak kullanılan bir kavramdır (Fahid, 2009, s 27).

Aynı zamanda, banka yönetimi tarafından alınan finansal kararların yapılabilirliğine ilişkin olarak en önemli göstergeleri inceleyerek bir hüküm vermek olarak da bilinmektedir: (Altajani, 2015, s 31)

- Mülkiyet haklarının getirisi
- Varlıkların getirisi
- Mali denge (mevcut finansal kaynakların tahsisi)
- Finansal kaldıraç

Kurumun belirli bir tarihte mali ve ekonomik durumunu incelemek ve belirli bir süre boyunca kurumun mali durumuna ilişkin bir yargıya varmak için karar alma sürecini takip eden bir süreç olarak da bilinmektedir (jumuai, 2005, s 90).

## **2.1. Performansı Değerlendirirken Bulunması Gereken Mali Tablolar**

## **TÜRK KATILIM BANKALARINDA KÂRLILIK KALİTESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: COVID-19 ÖZELİNDE.**

Kuruluşların planlama ve karar alma sürecinde, özellikle yatırım kararlarında ve kredi kararlarında önemli rol oynadığı için finansal veriler kuruluşlar için büyük önem taşır. Finansal veri kullanıcılarının ihtiyaçları değişiklik gösterir. Bu bilgilerin yatırımcılar, borç verenler, çalışanlar, hükümet, tedarikçiler, müşteriler ve halk gibi birçok kullanıcısı vardır. Hissedarlar ayrıca, hisse satın almaya karar vermek için projenin kâr dağıtma kabiliyetini değerlendirmelerine yardımcı olan bilgilerle de ilgilenirler. Finansal tablolar, birçok kelime sayıların diliyle kısaltıldığı için, şirketin gerçek yüzünü objektif ve tarafsız bir şekilde yansıtır. Sayıların dili, şirketin geçmişinin ve bugününün ve yakın ve uzak gelecekte ondan ne beklendiğini net bir şekilde ortaya koyar (Salah, 2010, s 5.23.24.25).

Mali tablolar, ekonomik kararlar almak için idari performansın sonuçlarını gösterir. Bu nedenle performansı değerlendirirken bulunabilecek mali verileri gözden geçirilecek: (Şahin, 2011, s 23)

### **1. Mali Tablolar**

#### **1.1. Bilanço (Finansal Durum Tablosu)**

Bilanço (finansal durum tablosu), bir işletmenin belli bir anda sahip olduğu varlıklarla, bu varlıkların sağlandığı kaynakları bir düzen içinde gösteren tablodur. Teknik açıdan tanımlandığında ise bilanço, muhasebe ilkelerine göre tutulan defterlerdeki hesapların, belirli bir tarihte kapatılmasıyla saptanan ve gelecek döneme devrolunan borç ve alacak kalanlarının bir listesi veya özetidir. Bilanço işletmenin belirli bir tarihteki finansal durumunu göstermesi nedeniyle finansal durum tablosu olarak da adlandırılmaktadır. Aktif ve pasif olmak üzere bilanço iki bölümden oluşmaktadır. Bir işletmenin belli bir andaki aktif toplamı, pasif toplamına eşittir. Çünkü aktifler, işletmenin sahibi olduğu varlıkları (mevcutlar ve alacaklar), pasifler ise bu varlıkların sağlandığı öz ve yabancı kaynakları gösterir. Bu durumda varlıklar öz ve yabancı kaynaklarla elde edilecektir. Bu nedenle de aktif toplamından yabancı kaynaklar çıkarıldığında kalan, öz kaynaklarla sağlanan varlık toplamı, yani öz sermaye olacaktır (Çabuk, 2013, s 5).

#### **1.2. Gelir Tablosu**

Gelir tablosu, şirketin ürün satma, hizmet sağlama performansına veya yatırımlarından elde ettiği gelire dayalı olarak kâr kaynaklarını gösterir (Reading Financial statements, s 6). Gelir tablosu ve bilanço bütünsel olarak ilişkilidir ve banka performansı değerlendirilirken her ikisi de değerlendirilmelidir (Wiley, 2005, s 61).

### **2. Performans Değerlendirme Süreci**

Performans değerlendirme sürecinin inceleme, analiz ve karşılaştırma amacıyla ihtiyaç duyduğu finansal tabloların tarihsel göstergeleri.

#### **3. Planlama Bütçesi**

Ekonomik birimin gelecek dönem faaliyetlerine yönelik programlar ve kapsamlı plandır.

#### **4. Periyodik Raporlar**

İster iç raporlar ister harici raporlar olsun, içlerinde yer alan verilerin performansın değerlendirilmesinde önemli bir bilgi tabanı oluşturması.

#### **5. Ekonomik Birimin Faaliyeti**

Ekonomik birimin faaliyetinin bir veya daha fazla yönünü belirlemek amacıyla

yürüttüğü anketler, bu anketler birim içinde veya dışında gerçekleştirilsin, performans değerlendirme amacıyla yararlı bilgilerin mevcuttur.

#### **6. Belirli Bir Faaliyetin Hareketinin Tespiti**

Tesisteki belirli bir faaliyetin hareketini tespit etmek ve karşılaştığı sorunları tespit etmek amacıyla ekonomik birimde üst yönetim tarafından gerçekleştirilen saha ziyaretleri.

#### **7. İstatistiksel Veriler ve Bilgiler**

Benzer ekonomik birimlerin faaliyetlerine ilişkin istatistiksel veriler ve bilgiler.

### **3. Amerikan Bankacılık Değerlendirme Sistemi Camels**

Camels sistemi, finansal kurumların güçlü ve zayıf yönlerini belirlemede kullanılan en etkili yöntem olduğu için bankaların performansını değerlendirmek için kullanılmaktadır. Camels sistemi altı temel unsurdan oluşur:

**1. Sermaye yeterliliği:** Sermaye yeterlilik oranı, bankanın beklenmeyen zararları ve yükümlülükleri karşılamada sermaye tutarını yansıtır. Bankacılık risklerinin sermaye yeterliliği ele alınmasında temel bileşendir. Basel Komitesi 1999'da hedefleri karşılamak ve finansal sistemin sağlamlığını artırmak için sermaye yeterliliği muhasebesi çerçevesinin genişletilmesini önermiştir (Abbas, 2019, s 25).

Sermayenin iki katmanı vardır; birinci kademe, bir bankanın ticareti durdurması gerekmeden zararları emmesi ve ikinci kademe sermaye, bir tasfiye olması durumunda kayıpları emmektir. Öz sermaye Katman 1 sermaye olarak sınıflandırılırken, ikincil uzun vadeli borç Katman 2 sermaye olarak kategorize edilir (Ghazavi, 2018, s 853).

$$\text{Sermaye yeterliliği riski} = \frac{\text{Katman 1 sermaye} + \text{Katman 2 sermaye}}{\text{Risk Ağırlıklar Varlıklar}} \geq \%8$$

Sermaye yeterliliği standardında ise risk ağırlıklı varlıkların %10,5 oranında bir artış önerilmiş ve 2019'da uygulanmıştır. Ancak Covid-19 virüsü nedeniyle Basel Komitesi, Covid-19 virüsünün bankalar üzerindeki yansımalarını hafifletmek için bir dizi önlem açıklamıştır. Basel IV standartlarının uygulanması 1 Ocak 2023'e kadar ertelenmiştir (Almalnews, Erişim:10.09.2021).

**2. Aktif kalitesi:** CAMELS bankacılık sisteminde varlık kalitesi önemlidir çünkü bankayı gelir elde etmeye yönlendirir, çünkü bankanın iyi varlıklara sahip olması daha fazla gelir elde etmek ve hem likidite hem yönetim hem de sermayenin daha iyi değerlendirilmesi anlamına gelir. Varlık kalitesi aşağıdakilere göre sınıflandırılır:

Toplam sermayeye göre sorunlu varlıkların boyutu ve ciddiyeti.

- Vadesi geçmiş kredilerin geri ödenmesi için son tarihlerin boyutu ve eğilimleri ve bunları yeniden planlamak için alınan önlemler.
- Krediyile ilgili yasal faaliyetler (alacaklar, borç verenler hakkında kovuşturma ... vb.).
- Kötü kredileri ve kredi zararlarını karşılamak için oluşturulan karşılıkların seviyesi.
- Değer varlık yönetimi yöntemleri (Menkul kıymetlere, sabit kıymetlere, bonolara vb, yatırım yapmak...) (Alfarra, 2008, s 64).

**3. Yönetim:** Bu bileşen banka yöneticilerinin riskleri tanımlamak değerlendirmek,

## **TÜRK KATILIM BANKALARINDA KÂRLILIK KALİTESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: COVID-19 ÖZELİNDE.**

izlemek ve kontrol altına almak amacıyla yapılması gereken faaliyetler olarak tanımlanabilmektedir. Bankanın faaliyetlerinin işlevselliği hakkında yeterince bilgi sahibi olan, bilişim sistemlerinden etkin olarak faydalanan, iç kontrol mekanizmasını iyi çalıştıran bir yönetim ile doğru ve zamanında kararlar alınarak bankanın geleceği garanti altına alınabilecektir ( Uslu, 2019, s 130).

**4. Kârlılık:** Ekonomistler, kârlılığı, bir ekonomik birimin belirli bir dönemde net değerindeki değişim miktarı olarak tanımlar. Kârlılığın bir diğer tanımı da yatırımcı sermayesini etkilemeden dönem sonunda proje sahiplerine dağıtılabilecek reel servetteki net artıştır. Aynı zamanda kâr ve satış arasındaki ilişki veya elde etmeye katkıda bulunduğunuz kâr ve yatırımlar arasındaki ilişki olarak da bilinir. Bankanın kârlılığı, varlığını sürdürmesi devamı için gereklidir. Çünkü banka yönetiminin aradığı amaç, mevcut kaynakları kullanmadaki etkinliğini ölçme önemli bir göstergedir. Kârlılık bankacılık hizmetlerinde gelişmeye ve genişlemeye olanak tanıdığından; banka yönetimi tarafından alınan çok sayıda politika ve kararın sonuçlarını da temsil eden bir göstergedir ( Mohamed, 2014, s 541.542). Kurumlar ve bankalar, kârlılık hedeflerine ulaşmak için iki kararla çalışırlar:

**4.1.** Yatırım kararı: Şirketin çeşitli varlık türlerini elde etmek için mevcut kaynakları nasıl kullanacağına dair karar.

**4.2.** Finansman kararı: Kurumun yatırımlarını varlıklarından finanse etmesi için gerekli hususların elde edileceği kaynakların nasıl seçileceğine ilişkin karar ( e3arabi, Erişim:11.90.2021).

**5. Likidite:** Ulusal ve uluslararası kuruluşlarca birçok likidite riski tanımları yapılmıştır. Amerikan Aktüerler Akademisi'ne göre likidite beklenen ve beklenmeyen nakit taleplerinin karşılanabilmesidir. İşletmenin sözleşmeye dayalı yükümlülüklerine ilişkin nakit ihtiyaçlarını kayıpsız veya çok az kayıpla karşılayabilme gücüdür. Bir işletmenin likidite profili varlık ve yükümlülüklerinin bir fonksiyonudur. Likidite riski finansal kuruluşların faaliyetlerinin doğal bir parçası olup, anlaşılması, izlenmesi ve ölçülmesi büyük önem taşımaktadır. Kanada Finansal Denetim Otoritesi'ne göre likidite bir kuruluşun vadesi gelen yükümlülüklerini kendi nakdi veya makul bir maliyetle yaratacağı nakit ile karşılayabilmesidir. ABD Federal Mevduat Sigorta Fonu'na göre ise likidite, bir bankanın en az zararlar mevduat ve diğer pasiflerdeki azalışı varlık artışları ile uyumlaştırmasıdır. Bir bankanın yeterli fonlamayı zamanında ve makul bir maliyetle elde etmesi yeterli likidite potansiyelini gösterir (Gülhan, 2018, s 5).

**6. Piyasa Riskine:** Duyarlılık Bankacılık kurumları için duyarlılık, öncelikle hisse senedi fiyat riski, döviz kuru riski, faiz oranı riski ve emtia fiyat riski gibi yatırım portföyleriyle ilgilidir. Tüm bu riskleri ölçen istatistiksel bir ölçü vardır ve belirli bir süre boyunca yatırım portföyünde beklenen maksimum zararı ölçen VAR (Value at risk) ölçüsüdür.

Bankaların duyarlılık derecesinin aşağıdaki boyutlarla değerlendirilebileceği yerler: (Burakaba, s 11)

**6.1.** Finansal kuruluşların piyasa risklerine duyarlılığı.

**6.2.** Finansal kurum yöneticilerinin piyasa risklerini tanımlama, ölçme ve kontrol etme yeteneği.

**6.3** Kapsanmayan operasyonların risklerinin karmaşıklığı.

### **3.1. Amerikan Bankacılık Değerlendirme Sistemi CAMELS'e Göre Bankaların Sınıflandırılması**

CAMELS derecelendirme sisteminde 1-5 arasında bir ölçek kullanılarak puanlama yapılmaktadır, 1, güçlü bir performans (temel olarak her bakımdan sağlam bir kurum), 2, tatmin edici seviyede bir performans (temel olarak sağlam ancak az da olsa zayıf yönleri sahip), 3, belirli bir dereceye kadar sorunlu performans (finansal, operasyonel veya uygunluk zayıflığı olan denetime muhtaç bir kurum), 4, önemli derecede ortalamanın altında marjinal bir performans (kurumun geleceğini olumsuz yönde etkileyebilecek ciddi finansal zayıflıklara sahip), 5, kritik derecede zayıflıkları olan ve acilen önlemlerin alınması gereken bir performanstır (kısa vadede batma ihtimali yüksek, kritik finansal zayıflıkları olan bir kurum) (Uslu, 2019, s 127).

#### 4. Uygulama

Bu bölümde katılım bankaları hakkındaki bilgilerin yıllık raporlarından alındığı, CAMELS sisteminin bir grup Türk Katılım Bankasının kârlılık kalitesini değerlendirmek için uygulanacağı (1 Ocak 2016 – 31 Aralık 2020) arasındaki kesin hesaplarını inceleyerek Türk Katılım Bankaları değerlendirilecektir:

- ❖ Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş
- ❖ Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.
- ❖ Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş
- ❖ Ziraat Katılım Bankası A.Ş
- ❖ Vakıf Katılım Bankası A.Ş

#### 1. Öz Sermaye Kârlılık Oranı (ROE)

Öz sermaye kârlılık oranı Firmaya tahsis edilen öz sermayenin ne ölçüde kârlı kullanıldığını gösterir. Oranın yüksekliği ortaklar açısından arzu edilir. Firma yabancı kaynağı olumlu şekilde kullanmışsa rakiplerine oranla öz sermaye kârlılık oranı yüksek olacaktır. Eğer firmanın imtiyazlı hisse senetleri, kâr ortaklığı senetleri ile oydan yoksun hisse senetleri varsa bunların kâr paylarının net kârdan düşülmesi adi hisse senedi sahiplerinin yatırımının kârlılığını hesaplamak için gerekli olduğundan unutulmamalıdır (Okka, 2010, s 54).

$$\text{Öz sermaye kârlılık oranı} = \frac{\text{Net Dönem Kârı}}{\text{Özkaynaklar}} * 100\%$$

**Tablo 1.** 2016'dan 2020'ye Kadar Katılımcı Beş Bankanın Öz Sermaye Kârlılık Oranı (ROE)

	Albara ka Türk	Kuveyt Türk	Türki ye Finans	Zira at Katılım	Vakı f Katılım Bankası
2016	10	2 14.8	8.44	2 19.	7 28.6
2017	10	5 15.8	9.72	5 19.	6 18.3



**TÜRK KATILIM BANKALARINDA KÂRLILIK KALİTESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: COVID-19 ÖZELİNDE.**

2018	4.3	16	9	10.2	4	15.	9	23.1
2019	1.66	16.3		8.27		4.3	4	15.5
2020	6.30	17.5	1	13.0	5	18.		2.17
ORT	6.452	16.0	6	9.94	38	15.	86	17.5
MA	5	2	4		3			1

**2. Aktif Kârlılık Oranı (ROA)**

Firmanın kârının elde edilmesi için aktif varlıkların hangi ölçüde etkin kullanıldığını gösterdiğinden önemli bir orandır. Oranın yüksekliği etkinliğin yüksek olduğunu gösterir ve firmanın amacı da aktif kârlılık oranının maksimum olmasını sağlamak olmalıdır (Okka, 2010, s 54).

$$\text{Aktif kârlılık oranı} = \frac{\text{Net Dönem Kârı}}{\text{Toplam Aktifler}} * 100\%$$

**Tablo 2.** 2016'dan 2020'ye Kadar Katılımcı Beş Bankanın Aktif Kârlılık Oranı (ROA)

Aktif Kârlılık Oranı (ROA)					
	Albara ka Türk	Kuve yt Türk	Türki ye Finans	Zira at Katılım	Vak ıf Katılım Bankası
2016	0.7	1.20	0.77	1.8	2
2017	0.7	1.28	0.96	1.7	1
2018	0.3	1.17	1.03	1.4	1
2019	0.12	1.06	0.76	0.6	1
2020	0.37	0.92	1.01	1.3	1

ORT	0.438	1.12	0.906	1.36	1.3
	6			12	
SIRALA	5	3	4	1	2
MA					

### 3. Yatırım Getirisi Oranı (ROI)

Yatırım getirisi bazen kullanılan sermaye getirisi (ROCE) olarak adlandırılır. Bu oran yani şirket yatırımlarının ne derece etkin çalıştırıldığını gösterir. Ancak faiz ödemesi borçlanma durumunda söz konusu olduğu için, kar olarak net karı değil FVÖK'yü dikkate alarak aktifler karlılığını ölçerken karlılık üzerindeki borçlanma etkisini kaldırır. Kâr elde etmek için şirkete yatırılan miktarla ilişkilendirmeden karı veya kar büyümesini doğru bir şekilde değerlendirmek imkansızdır. En önemli karlılık oranı, karı, yatırılan sermaye miktarının bir yüzdesi olarak belirten ROI'dir (Finansal Accounting And Reporting CPA, 2017, s 354).

$$\text{Yatırımın Getirisi Oranı} = \frac{\text{Faiz ve vergi öncesi kazanç}}{\text{Toplam varlıklar eksi cari borçlar}} * 100$$

**Tablo 3.** 2016'dan 2020'ye karar katılımcı beş bankanın yatırımın getirisi oranı (ROI)

	Albara ka Türk	Kuve yt Türk	Türki ye Finans	Zira at Katılım	Vak ıf Katılım Bank
2016	13.5	18.1	15.58	16.6	13.
		6			60
2017	17.1	17.6	18.22	12.8	18.
		6			47
2018	14.7	17.6	16.26	13.1	14.
		8			88
2019	15	19.3	17.26	12.5	14.
		2			1
2020	13.5	21.2	16.64	14.8	29.
		6			25
ORT	14.76	18.8	16.79	13.9	18.
		16	2	6	06

**TÜRK KATILIM BANKALARINDA KÂRLILIK KALİTESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: COVID-19 ÖZELİNDE.**

MA	SIRALA	4	1	3	5	2
----	--------	---	---	---	---	---

**4. Brüt Kâr Marjı, Net Kâr Aralığı ve Kâr Analizi**

Bir firmada brüt kâr; satışlardan satılan malın maliyeti düşülmek suretiyle hesaplanır. Brüt kârlılık oranı satılan malların satış fiyatı ile maliyetleri arasında ne ölçüde bir marjın olduğunu, kaynakların ucuz temin edilip edilemediğini gösterir. Bu marjın yüksekliği firmanın giderlerini karşılayacak brüt kârın yüksekliğini gösterir (Okka, 2010, s 53).

$$\text{Brüt Kâr Marjı} = \frac{\text{Brüt kâr}}{\text{Satış}} * 100\%$$

**Tablo 4.** 2016'dan 2020'ye Kadar Katılımcı Beş Bankanın Brüt Kâr Marjı

<b>Brüt Kâr Marjı ( BKM)</b>						
	Albara ka Türk	Kuve yt Türk	Türki ye Finans	Zira at Katılım	Vak ıf Katılım Bank	
2016	0.61	0.73	0.69	0.60	0.96	
2017	0.60	0.74	0.66	0.50	0.65	
2018	0.46	0.77	0.54	0.40	0.57	
2019	0.59	0.81	0.64	0.48	0.60	
2020	0.77	0.83	0.80	0.60	0.95	
ORT	0.61	0.78	0.67	0.52	0.75	
MA	SIRALA	4	1	3	5	2

**Tablo 5.** CAMELS Sistemi Kullanarak Bankaların Kârlılık Notlarının Görüntülenmesi

Earning ( Kârlılık )
----------------------

	Albara ka Türk	Kuve yt Türk	Türki ye Finans	Zira at Katılım	Vak ıf Katılım Bank
ROE	5	2	4	3	1
ROA	5	3	4	1	2
ROI	4	1	3	5	2
BKM	4	1	3	5	2
Topla m Sıralama	18	7	14	14	7
Genel Sıralama Ortalaması	4.5	1.75	3.5	3.5	1.7 5
Genel CAMELS SIRALAMA	3	1	2	2	1

Yukarıdaki tabloda CAMELS Sistemi kullanarak bankaların kârlılık notları görüntülenmektedir. Bankaların bu CAMELS Derecelendirme Sistemine göre farklı parametreleri sıralanmış, bu bankaların nihai derecelendirme puanları verilmiştir (Tablo: 10). Her bir bankanın tüm parametreler üzerindeki sıralaması, ortalama genel sıralamayı hesaplamak için toplanmıştır.

Vakıf Katılım Bankası ve Kuveyt Türk Bankası 1.75 ile özel sektör bankası arasında birinci sırada yer alır. Buna mukabil Ziraat Katılım Bankası ve Türkiye Finans Katılım Bankası ise ortalama genel derecelendirme puanı 3.5 ile ikinci sıraya yerleşir. Albaraka Türk Katılım Bankasına baktığımızda ortalama genel derecelendirme puanının 4.5 ve sırasının da üçüncü derecede olduğunu görürüz.

### Sonuç

Küresel krizden (Covid-19) önce Türkiye ekonomisi birçok ekonomik krizle karşı karşıya kalmış olmasına rağmen, tüm krizlerde olduğu gibi ekonomi de bu krizlerin etkilerinden hızla kurtulabilmiştir. Bu krizlerin en önemlileri şunlardır:

1. 2007-2008 yıllarında dünyayı etkisi altına alan küresel finansal kriz. Bu kriz esansında Türkiye'nin gayri safi yurtiçi hasılası (GSYİH) ve doğrudan yabancı yatırımların önemli ölçüde düşmesine karşın 2010 yılında hızla toparlanıp tekrar yükselmiştir.

2. Türk iş adamlarının Suriye'deki birçok yatırımını kaybetmesine neden olan Suriye devriminin 2011 yılında patlak vermesi krizi ile birlikte Suriye'ye komşu Türk şehirlerinin ekonomisi ciddi bir düşüş yaşadı. Ancak Türkiye ekonomisi almış olduğu tedbirlerle bundan etkilenmedi.

3. 2016'da Türkiye'de yaşanan başarısız darbe girişimi krizi. Bu krizin etkileri de

**TÜRK KATILIM BANKALARINDA KÂRLILIK KALİTESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: COVID-19  
ÖZELİNDE.**

Türk halkının vatan sevgisi ve öz verili mücadelesi ile kısa sürede ortadan kalktı.

4. 2018 yılında başlayan Türk Lirası'nın döviz kurunda art arda gerileme krizi. Bu krizin etkileri de ihracatın artırılması ve ülkeye gelen turist sayısında ciddi artışla giderildi.

5. Tekstil ve hazır giyim sektörü dahil vitrifiye sektörü gibi birçok sektör Devletin aldığı özel tedbirlerle hiçbir krize girmeden kolayca atlatıldı. Diğer dünya ülkelerinin aksine Türkiye ekonomisi genel olarak önemli ölçüde bu Corona krizinden etkilenmemiştir. Üstelik Avrupa'da krizin yoğunlaşmasından dolayı Türk malı ve ürünlerine olan talebin iki katına çıkmasına neden oldu. Bu nedenle Türkiye, dış pazarların güvenini kazanmak için krizi en yüksek şeffaflık standartlarıyla ele alarak üstesinden gelmektedir.

## Kaynakça

- Global Finance Magazine - Worlds' Best İslamic Finansal İstitutions 2020, <https://www.gfmag.com/magazine/may-2020/worlds-best-islamic-finansalinstitutions-2020>
- Ceylan, Ali.Turhan, Korkmaz. (2018). Finansal Yönetim. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 16. Baskı.
- Kayadibi, Saim. The growth of Islamic banking and finance in Malaysia. In: Finance islamique: regard(s) sur unefinance alternative. Islamic Finance Series, 1 (1) 2011. MazarsGroup, Algeria, pp. 429-440.
- Kaya, Ferudun. (2017a). Bankacılık Giriş ve İlkeleri. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, Beşinci Baskı.
- Kaya, Ferudun. (2017b). Katılım Bankacılığı. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, Birinci Baskı .
- Cetin, Abdurrahman. (2018). Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Kârşılaştırmalı Analizi ve Bir Uygulama. [https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7565/Katilim\\_Bankalari-329.pdf&ved=2ahUKEwj36liop7tAhWGAxAIHUZRCJkQFjAAegOIAhAB&usg=AOvVaw3m0euPldiUYW81nAgHnV3](https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7565/Katilim_Bankalari-329.pdf&ved=2ahUKEwj36liop7tAhWGAxAIHUZRCJkQFjAAegOIAhAB&usg=AOvVaw3m0euPldiUYW81nAgHnV3)
- Sürücü, Şükrü. (2018). İslami Finans: Malezya ve Türkiye Kârşılaştırması. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Yümlü, Adnan. (2017). Türk Bankacılık Sektöründe Şube Performans Ölçüm Sistemleri ve Bankalar Arasında Kârşılaştırmalı Analiz. Ankara: Başkent Üniversitesi.
- Çabuk, Adem. Kâragül, Arman. Erol, Cengiz. Başar, A.Banu. Svim, Şerafettin. Sayılır, Özlem. (2013). Finansal Tablolar Analizi . Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2. Baskı.
- Wiley, John. (2005). Commercial Banking The Managment Of Risk. Rolling Meadows: Bankers Pub, III.
- Abbas, Ali Abdulhassan. (2019). Use of CAMELS standard in the assessment of iraqi commerical banks. Irak: University of Kârbala.
- Ghazavi, Masoud. Bayrak, Sema. (2018). Performance Analysis of Banks İn Turkey Using Camels Approach Casestudy: Six Turkish Banks During 2005 To 2006. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Almalnews, <https://almalnews.com> , Basel III.
- Uslu, Ali. Ertaş, Fatih Çoşkun. Türk, Murat. (2019). Türkiy'deki Mevduat Bankalarının CAMELS Performans Analizi. Tokat Gaziosmanpaşa, Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi.
- E3arabi, <https://e3arabi.com> , Kârlılık.
- Gülhan, Ozan. (2018). Bankacılıkta Likidite Riski Ve Likidite Düzenlemeleri Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Uygulamalar. Ankara: Başkent Üniversitesi.
- Okka, Osman. (2010). İşletme Finansmanı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 4. Baskı.
- CPA. (2017). Finansal Accounting And Reporting. Published By BBP Learning Media Ltd, Seventh Edition.
- Bilir, Aybegüm. (2010). Katılım bankalarında müşteri memnuniyetinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. Adana: Çukrova üniversitesi.
- Reading Financial Statements, [https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://cma.org.sa/en/Awareness/Publications/booklets/Booklet\\_4.pdf&ved=2ahUKEwjKrNXX1f7yAhX-gf0HHV3dCrEQFnoECCUQAQ&usg=AOvVaw2ezD0eMp51xlaTaE0qKZ83](https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://cma.org.sa/en/Awareness/Publications/booklets/Booklet_4.pdf&ved=2ahUKEwjKrNXX1f7yAhX-gf0HHV3dCrEQFnoECCUQAQ&usg=AOvVaw2ezD0eMp51xlaTaE0qKZ83)

## Arapça Kaynaklar

- مصطفى, مصطفى. (٢٠٠٦). تقييم ظاهرة تحول البنوك التقليدية للمصرفية الاسلامية دراسة تطبيقية عن تجربة بعض البنوك السعودية. القاهرة: الجامعة الامريكية المفتوحة.
- خليل, عبد الرزاق. عاشور, عادل. دور المصارف الاسلامية في دعم تطوير اسواق راس المال العربية. [url=https://iefpe&rct=j&source=web&https://www.google.com/url?sa=t&ved=2ahUKEwjSy9ir3\\_7yAhVnhf0HHd19DboQ&dia.com/arab/%3Fp%3D15537\\_usg=AOvVaw0eNnYAhpOv4UuK9VdIH\\_I&FnoECAQQAQ](https://iefpe&rct=j&source=web&https://www.google.com/url?sa=t&ved=2ahUKEwjSy9ir3_7yAhVnhf0HHd19DboQ&dia.com/arab/%3Fp%3D15537_usg=AOvVaw0eNnYAhpOv4UuK9VdIH_I&FnoECAQQAQ)
- ادريس, وائل. الغالبي, طاهر. (٢٠٠٩). اساسيات الاداء وبطاقة التقييم المتوازن. الاردن: جامعة الزيتونة الاردنية و استشاري اداء مؤسسي خبير في Balanced scorecar

**TÜRK KATILIM BANKALARINDA KÂRLILIK KALİTESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: COVID-19  
ÖZELİNDE.**

- سعودي, نادية. ( ٢٠١٨). مدى استخدام الاساليب الحديثة لمراقبة التسيير في قياس وتقييم اداء البنوك التجارية الجزائرية. المسيلة: جامعة محمد بوضياف.
- فهد . نصر, حمود ( ٢٠٠٩). اثر السياسات الاقتصادية في اداء المصارف التجارية .الاردن.
- التجاني, الهام . شعويي, فوزي. (٢٠١٥). (تقييم الاداء المالي للبنوك التجارية 'دراسة حالة البنك الوطني الجزائري والقرض الشعبي الجزائري للفترة ٢٠٠٥ \ ٢٠١١ ' مجلة ابحاث اقتصادية وادارية. الجزائر: جامعة ورقلة .
- جموعي,محمد). ٢٠٠٥. (تقييم اداء المؤسسات المصرفية دراسة حالة لمجموعة بنوك جزائرية ورقلة جامعة. ٢٠٠٠-١٩٩٤ خلال <https://dspace.univ-ouargla.dz>
- صالح, انغام). ٢٠١٠. (المحتوى المعلوماتي للبيانات المالية المنشورة الصادرة عن الشركات الصناعية المساهمة العامة الاردنية من وجهة نظر المستثمرين والمقرضين ومدققي . الاردن: جامعة الشرق الاوسط . الحسابات الخارجيين.
- شاهين, ماجد. ( ٢٠١٠). مدى فاعلية وعدالة نظام تقييم اداء العاملين في الجامعات الفلسطينية واثره على الاداء الوظيفي والولاء والثقة التنظيمية. غزة: الجامعة الاسلامية غزة.
- الفرا, احمد) . ٢٠٠٨. (تحليل نظام التقييم المصرفي الامريكي كاملز كاداة للرقابة على النظام المصرفي. فلسطين: الجامعة الاسلامية - غزة .
- محمد, علي). ٢٠١٤. (سعر الفائدة وتأثيره في ربحية المصارف التجارية دراسة حالة مصرف سورية. سوريا: جامعة دمشق . والمهجر ش.م.م.
- بورقية, شوقي. التمييز بين الكفاءة والفاعلية والفاعلية ,والاداء
- <https://www.scribd.com/document>

# أثر جائحة كورونا على تنفيذ الالتزامات التعاقدية " عقود الاستصناع والاستصناع الموازي نموذجاً "

عبد الحنان العيسى\*

s

## الملخص

هذه الدراسة بعنوان "أثر جائحة كورونا على تنفيذ الالتزامات التعاقدية في عقود الاستصناع والاستصناع الموازي"، حيث لم يسبق للعالم أن تعرض لخطر كبير بحجم ما تعرض له بسبب جائحة كورونا (كوفيد-19)، هذه النازلة أظهرت الحاجة لإعادة النظر في أحكام الجوائح فقهاً وقانوناً، ولكيفية تطبيق القواعد الفقهية على هذه الجائحة، لما خلفته من أثر كبير على كافة مناحي الحياة، حيث توقفت الأعمال أو أصبح تنفيذها مرهقاً لأطراف العقد، فصدرت العديد من القرارات من السلطات التنفيذية (الحكومية) منها: إعلان حالة الطوارئ أو الإغلاق التام، أو الجزئي، أو تعليق أو تأجيل العديد من الأنشطة، كما صدرت العديد من الأحكام القضائية في هذا الشأن.

## Abstract

This study is entitled "The Impact of the Corona Pandemic on the Implementation of Contractual Obligations in the Parallel Istisna and Istisna Contracts", as the world has never before been exposed to a great danger of the magnitude of what it has been exposed to due to the Corona pandemic (Covid-19). And how to apply the jurisprudence rules to this pandemic, because of its huge impact on all aspects of life, where the work has stopped or its performance became burdensome to the parties to the contract. So many decisions were issued by the (governmental) executive authorities, including: declaring a state of emergency or complete or partial closure, or suspending or postponing many activities, as many court rulings have been issued in this regard

\* د. محكم ممارس في تسوية نزاعات المالية الإسلامية، محاضر في مركز التعليم عن بعد. كلية العلوم الشرعية. سلطنة عمان



أثر جائحة كورونا على تنفيذ الالتزامات التعاقدية " عقود الاستصناع والاستصناع الموازي نموذجاً "

- أهداف الدراسة: بيان ماهية الظروف الاستثنائية/ الطارئة فقهاً وقانوناً، بيان طبيعة وشروط القوة القاهرة فقهاً وقانوناً، أوجه الشبه والاختلاف بين أحكام كلاً من الظروف الطارئة والقوة القاهرة، معرفة التكييف الفقهي والقانوني لجائحة كورونا، لبيان الأثر المترتب على تنفيذ الالتزامات التعاقدية في عقود الاستصناع والاستصناع الموازي فقهاً وقانوناً.

- مشكلة البحث: تتجلى مشكلة البحث، باختلاف التكييف الفقهي والقانوني لجائحة كورونا، هل تعد من قبيل الظروف الاستثنائية/ الطارئة أم قوة القاهرة، واثراً ذلك على تنفيذ الالتزامات العقدية.

- مناهج البحث: المنهج الاستقرائي، المنهج التحليلي، المنهج المقارن.

- الكلمات المفتاحية: جائحة كورونا، الظروف الطارئة، القوة القاهرة.

المقدمة:

تعتبر عقود الاستصناع من العقود الزمنية المتراخية، الملزمة للجانبين، وهذه الطائفة من العقود تأثرت تأثيراً كبيراً بجائحة كورونا، مما نشأ عن ذلك نزاعات حول تنفيذ الالتزامات الناتجة عن هذا العقد، وتباينت الآراء حول طبيعة هذه الجائحة وأثرها على عقود الاستصناع، هل تعد من قبيل الظروف الاستثنائية/ الطارئة أم قوة القاهرة، وأثر ذلك التكييف على تنفيذ الالتزامات العقدية. وتم تقسيم هذه الدراسة إلى مبحثين، المبحث الأول: أحكام عقود الاستصناع والاستصناع الموازي، والمبحث الثاني: أثر جائحة كورونا على تنفيذ الالتزامات العقدية.

المبحث الأول: أحكام عقود الاستصناع والاستصناع الموازي

المطلب الأول: التزامات الأطراف في عقود الاستصناع (المقابلة)

تعريف العقد:

" توافق إرادتين على إحداث أثر قانونين سواء كان هذا الأثر هو إنشاء التزام أو نقله أو تعديله أو إنهاؤه".<sup>١</sup>

"العقد هو ارتباط الإيجاب بالقبول وتوافقهما على وجه يثبت أثره في المعقود عليه".<sup>٢</sup>

<sup>١</sup> انظر: عبد الرازق أحمد السنهوري، الوسيط في شرح القانون المدني، ج ١، ص ١٣٨.

<sup>٢</sup> مرسوم سلطاني رقم ٢٩ / ٢٠١٣ بإصدار قانون المعاملات المدنية العماني، المادة (٦٦).

### تعريف عقد المقاولة:

"المقاولة عقد يلتزم بمقتضاه المقاول بصنع شيئاً أو أداء عمل لقاء أجر"<sup>٣</sup>

"المقاولة عقد يلتزم بمقتضاه المقاول بصنع شيء أو أداء عمل لقاء أجر".<sup>٤</sup>

### تعريف عقد الاستصناع:

"مقاولة مع أهل الصناعة على أن يعمل شيئاً".<sup>٥</sup>

"بأنه عقد يشتري به شيء مما يصنع صنعا يلتزم البائع بتقديمه مصنوعاً بمواد من عنده بأوصاف معينة وبثمن محدد يدفع حسب الاتفاق".<sup>٦</sup>

الاستصناع الموازي: أن يبرم البنك عقد استصناع بصفته صانعاً مع عميل يريد صناعة معينة، فيجرى العقد على ذلك، وتتعاقد المؤسسة مع عميل آخر باعتبارها مستصنعاً، فتطلب منه صناعة المطلوب بالأوصاف نفسها.

تعريف عقد الاستصناع: "إن عقد الاستصناع - وهو عقد وارد على العمل والعين في الذمة - ملزم للطرفين إذا توافرت فيه الأركان والشروط. يشترط عقد الاستصناع ما يلي:

١. بيان جنس المستصنع وقدره وأوصافه المطلوبة.

٢. أن يحدد فيه الأجل.

٣. يجوز في عقد الاستصناع تأجيل الثمن كله، أو تقسيطه إلى أقساط معلومة لآجال

محددة.

٤. يجوز أن يتضمن عقد الاستصناع شرطاً جزائياً بمقتضى ما اتفق عليه العاقدان ما لم

تكن هناك ظروف قاهرة، وقد شرع الاستصناع لسد حاجات الناس ومتطلباتهم.<sup>٧</sup>

<sup>٣</sup> المادة (٦٢٦) من قانون المعاملات المدنية العماني والمادة ٦٤٦ من التقنين المدني المصري، والتقنين المدني السوري م٦١٢ والتقنين المدني الليبي م٦٤٥ والتقنين المدني العراقي م٨٦٤.

<sup>٤</sup> مرسوم سلطاني رقم ٢٩ / ٢٠١٣ بإصدار قانون المعاملات المدنية العماني، المادة (٦٢٦)

<sup>٥</sup> محمد الزحيلي، قضاء المظالم في الفقه الإسلامي، ج ٧، ص: ٥٣.

<sup>٦</sup> مصطفى أحمد الزرقا، عقد الاستصناع ومدى أهميته في الاستثمارات الإسلامية المعاصرة، مطبوعات المعهد الإسلامي للبحوث والتدريب ص٢.

<sup>٧</sup> مجمع الفقه الإسلامي التابع لمنظمة المؤتمر الإسلامي، قرار رقم: ٦٥ (٣/٧) بشأن عقد الاستصناع، 1992م.

أثر جائحة كورونا على تنفيذ الالتزامات التعاقدية " عقود الاستصناع والاستصناع الموازي نموذجاً "

تطبيقات الاستصناع في البنوك الإسلامية: يتعامل البنك الإسلامي بصيغة الاستصناع من خلال أسلوبين يكون له أحدهما صفة المستصنع وفي الثاني صفة الصانع. صفة عقد الاستصناع وشروطه: عقد الاستصناع ملزم للطرفين إذا توافرت فيه شروطه، وهي: بيان جنس الشيء المستصنع ونوعه وقدره وأوصافه المطلوب المطلوبة ومعلومية الثمن وتحديد الأجل إن وجد. ويثبت للمستصنع الخيار إذا جاء المصنوع مخالفاً للمواصفات المشروطة.<sup>٨</sup>

### أهم أحكام عقد الاستصناع:<sup>٩</sup>

١. لا يجوز اشتراط الصانع البراءة من العيوب في عقد الاستصناع.
٢. يجوز تحديد مدة لضمان عيوب التصنيع أو الالتزام بالصيانة لمدة معينة يتفق عليها الطرفان أو يجري بها العرف.
٣. يجوز للمؤسسة في عقد الاستصناع، سواء أكانت صانعة أم مستصنعة، أن تأخذ الضمانات التي تراها كافية للوفاء بحقوقها لدى المستصنع أو الصانع.
٤. لا يجوز زيادة الثمن لتمديد أجل السداد. أما تخفيض الثمن عند تعجيل السداد فيجوز إذا كان غير مشروط في العقد.
٥. إذا وجدت ظروف طارئة تستدعي تعديل ثمن الاستصناع زيادة أو نقصاً فإنه يجوز باتفاق الطرفين، أو بالتحكيم، أو بالرجوع إلى القضاء.
٦. إذا عجز الصانع عن الإتمام فإن المباني أو المنشآت المشروع بإنشائها لا يستحقها المستصنع مجاناً ويختلف الحكم تبعاً للسبب، عدم الإتمام لسبب لا يرجع لأحدهما فيضمن المستصنع قيمة ما أنجزه فقط، ولا يتحمل أحدهما ما لحق بالآخر من ضرر.
٧. يجوز أن يتضمن عقد الاستصناع شرطاً جزائياً غير معجف لتعويض المستصنع عن تأخير التسليم بمبلغ يتفق عليه الطرفان إذا لم يكن التأخير نتيجة لظروف قاهرة أو طارئة، ولا يجوز الشرط الجزائي بالنسبة للمستصنع إذا تأخر في أداء الثمن.
٨. لا يجوز الربط بين عقد الاستصناع وعقد الاستصناع الموازي، ولا يجوز التحلل من التسليم في أحدهما إذا لم يقع التسليم في الآخر، وكذلك التأخير أو الزيادة في التكاليف،

<sup>٨</sup> المعيار الشرعي رقم ١١، الاستصناع والاستصناع الموازي، هيئة المحاسبة والمراجعة للمؤسسات المالية الإسلامية.

<sup>٩</sup> المرجع السابق.

ولا مانع من اشتراط المؤسسة على الصانع في الاستصناع الموازي شروطاً (بما فيها الشرط الجزائي) مماثلة للشروط التي التزمت بها مع العميل في الاستصناع الأول أو مختلفة عنها. أهم خصائص عقد الاستصناع:

١. الاستصناع هو عقد يشتري به شيء أي أن طبيعته وحقيقته هو من قبيل البيع.
٢. يشترط في المبيع أن يكون مما يصنع صنعا أي مما تدخله الصناعة.
٣. المبيع دين في ذمة الصانع ملتزم بتقديمه.
٤. يلتزم البائع بتقديم المبيع مصنوعاً بأوصاف معينة متفق عليها.
٥. المبيع مصنوع بمواد من الصانع.
٦. يدفع الثمن حسب الاتفاق عند العقد أو بعد التسليم أو في أجل محدد.<sup>١١</sup>

- التزامات المقاول: يلتزم المقاول نحو رب العمل بالتزامات ثلاثة:

( ١ ) إنجاز العمل المعهود به إليه بموجب عقد المقاولة: يجب على المقاول أن ينجز العمل بالطريقة المتفق عليها في عقد المقاولة ، وطبقاً للشروط الواردة في هذا العقد ، والتزام المقاول هو التزاماً بتحقيق غاية ، إقامة بناء فلا يبرأ المقاول من التزامه إلا إذا تحققت الغاية وأنجز العمل المطلوب.

( ٢ ) تسليم العمل بعد إنجازه: المحل الذي يقع عليه التسليم : المحل الذي يقع عليه التسليم هو العمل المطلوب إنجازه ويكون التسليم بوضع العمل تحت تصرف رب العمل بحيث يتمكن هذا من الاستيلاء عليه والانتفاع به دون عائق ويكون التسليم في الميعاد المتفق عليه لإنجاز العمل، وإذا لم يتم المقاول بتسليم العمل كاملاً في الزمان والمكان الواجب تسليمه فيهما ، فإنه يكون قد أحل بالتزامه بالتسليم، ولا تنتفى مسؤولية المقاول إلا إذا أثبت السبب الأجنبي.

( ٣ ) ضمان العمل بعد تسليمه: وضع القانون أحكام خاصة في ضمان المهندس المعماري والمقاول للمنشآت الثابتة التي يقومون بتشييدها.<sup>١١</sup>

<sup>١٠</sup> عز الدين محمد خوجة، عمليات التمويل الإسلامي، المجلس العام للبنوك والمؤسسات المالية الإسلامية.

<sup>١١</sup> انظر: عبد الرازق أحمد السنهوري، الوسيط في شرح القانون المدني، ج٧، ص٩٨.

أثر جائحة كورونا على تنفيذ الالتزامات التعاقدية " عقود الاستصناع والاستصناع الموازي نموذجاً "

التزامات رب العمل: يلتزم رب العمل نحو المقاول بالتزامات ثلاثة:

( ١ ) تمكين المقاول من إنجاز العمل.

( ٢ ) تسلم العمل بعد إنجازه.

( ٣ ) دفع الأجر : إذا أبرم العقد بأجر إجمالي يجب دفعه بدون زيادة أو نقصان، ويرجع المقاول بالزيادة في الأجر إذا طرأت زيادة التكاليف زيادة فاحشة ينهار معها التوازن الاقتصادي بين التزامات كل من رب العمل والمقاول، إما بسبب ارتفاع أسعار المواد الأولية وأجور الأيدي العاملة أو غيرها من التكاليف نتيجة صدور تشريعات، أو بسبب حوادث استثنائية عامة لم تمكن في الحسبان وقت التعاقد، زيادة فاحشة بحيث تجعل تنفيذ التزامات المقاول ، لا مستحيلاً لأننا لسنا بصدد قوة قاهرة ، بل مرهقاً وعسيراً فالحسارة المألوفة في التعامل لا تكفي إذ التعامل بطبيعته مكسب وخسارة ، وإنما يجب أن تكون الخسارة فادحة مرهقة ، مثل: حروب كوارث طبيعية. ففي هذه الحالة جاز للقاضي أن يحكم بزيادة الأجر أو بفسخ العقد.<sup>١٢</sup>

- المسؤولية العقدية (جزاء العقد ) تتحقق المسؤولية العقدية إذا لم ينفذ المدين التزامه العقدي تنفيذاً عينياً ولم يستطع أن يثبت أن التنفيذ قد استحال بسبب أجنبي، وأركان المسؤولية العقدية ثلاثة : الخطأ العقدي والضرر وعلاقة السببية ما بين الخطأ والضرر.

( ١ ) الخطأ العقدي: هو عدم تنفيذ المدين لالتزامه الناشئ من العقد، فالالتزام في عقد المقاولات هو بتحقيق غاية فيكون الخطأ العقدي فيه هو عدم تحقيق هذه الغاية.

( ٢ ) الضرر: لا بد من وجود ضرر حتى تترتب هذه المسؤولية في ذمة المدين . والدائن هو الذي يحمل عبء إثبات الضرر، لأنه هو الذي يدعيه.

( ٣ ) علاقة السببية ما بين الخطأ والضرر: لا يكفي أن يكون هناك خطأ وضرر ، بل يجب أيضاً أن يكون الخطأ هو السبب في الضرر ، أي أن تكون هناك علاقة سببية ما بين الخطأ والضرر، والمدين لا يستطيع نفي علاقة السببية إلا بإثبات السبب الأجنبي ، وذلك بأن يثبت أن الضرر يرجع إلى قوة قاهرة أو حادث فجائي ، أو يرجع إلى خطأ الدائن ، أو يرجع إلى فعل الغير ، وينعدم ركن السببية في حالتين: الأولى ينعدم ركن السببية مع بقاء ركن الخطأ قائماً ، إذا كان الضرر لا يرجع إلى الخطأ ، بل يرجع إلى سبب أجنبي، الثانية ينعدم ركن السببية حتى

<sup>١٢</sup> انظر: المرجع السابق، ص ١٤٤.

لو كان الخطأ هو السبب ولكنه لم يكن السبب المنتج ، أو كان السبب المنتج ، ولكنه لم يكن السبب المباشر.<sup>١٣</sup>

### المطلب الثاني: إنهاء عقود الاستصناع (المقولة)

#### طرق إنهاء العلاقة العقدية في عقود الاستصناع (المقولة):

أ - الفسخ: هو حل الرابطة العقدية بناء على طلب أحد طرفي العقد، في حال عدم قيام الطرف الآخر بتنفيذ التزاماته، ويكون عن طريق القضاء.

ب - التفاوض (الإقالة): هو الذي يتم إنهاء العقد عن طريق الاتفاق بين طرفي العقد.

ج - الانفساخ: إنهاء العقد بقوة القانون، عندما يصبح تنفيذ الالتزام مستحيلًا بسبب واقعة خارجة عن نطاق إرادة المدين.

- انتهاء عقد المقولة قبل التنفيذ: وذلك بسبب استحالة التنفيذ: ينقضي عقد المقولة باستحالة تنفيذ العمل المعقود عليه، حيث ينقضي الالتزام إذا أثبت المقاول أن الوفاء به أصبح مستحيلًا لسبب أجنبي لا يد له فيه، وينقضي كذلك التزام رب العمل المقابل له وينفسخ عقد المقولة من تلقاء نفسه حيث أنه "في العقود الملزمة للجانبين إذا انقضت التزام بسبب استحالة تنفيذه، انقضت معه الالتزامات المقابلة له. وينفسخ العقد من تلقاء نفسه"، ومتى انتهى عقد المقولة بالانفساخ على هذا الوجه، استحق المقاول تعويضاً.

- زوال العقد بحكم القانون ويسمى انفساخاً: في العقود الملزمة للجانبين إذا انقضت التزام بسبب استحالة تنفيذه انقضت معه الالتزامات المقابلة له وينفسخ العقد من تلقاء نفسه، فالالتزام لا ينقضي بسبب استحالة تنفيذه إلا إذا كانت هذه الاستحالة ترجع إلى سبب أجنبي، وما لم يثبت المدين هذا السبب الأجنبي بقي ملزماً بالعقد وحكم عليه بالتعويض، فإذا انفسخ العقد بحكم القانون، كانت التبعة في انقضاء الالتزام الذي استحال تنفيذه واقعة على المدين بهذا الالتزام. فهو لا يد له في استحالة التنفيذ لأن استحالة راجعة إلى سبب أجنبي، ومع لك لا يستطيع أن يطالب الدائن بتنفيذه الالتزام المقابل. فالخسارة في نهاية الأمر تقع عليه وهو الذي يتحملها، وهذا هو مبدأ تحمل التبعة في العقد الملزم للجانبين.<sup>١٤</sup>

<sup>١٣</sup> انظر: المرجع السابق، ج ١، ص ٦٥٣.

<sup>١٤</sup> انظر: المرجع السابق، ص ٦٨٩.

أثر جائحة كورونا على تنفيذ الالتزامات التعاقدية " عقود الاستصناع والاستصناع الموازي نموذجاً "

انقضاء عقد المقاولة وفق قانون المعاملات المدنية العماني:

المادة (٦٤٦) ينقضي عقد المقاولة بإنجاز العمل المتفق عليه أو بفسخ العقد رضاً أو قضاء.

المادة (٦٤٧) إذا حال عذر دون تنفيذ العقد أو إتمام تنفيذه جاز لأحد عاقيه أن يطلب فسخه أو إنهائه حسب الأحوال.

المادة (٦٤٨) إذا بدأ المقاول في التنفيذ ثم أصبح عاجزاً عن إتمامه لسبب لا يد له فيه فإنه يستحق قيمة ما تم من الأعمال وما أنفق في سبيل التنفيذ بقدر ما عاد على صاحب العمل من نفع.

المادة (٦٥٠) للمتضرر من الفسخ أن يطالب الطرف الآخر بتعويضه في الحدود التي يقرها العرف.

المادة (٢٦٤) إذا استحال على المدين تنفيذ الالتزام عينا حكم عليه بالتعويض لعدم الوفاء بالتزامه ما لم يثبت أن استحالة التنفيذ قد نشأت عن سبب أجنبي لا يد له فيه، ويكون الحكم كذلك إذا تأخر المدين في تنفيذ التزامه، وتقدر المحكمة التعويض بما يساوي الضرر الذي أصاب الدائن فعلاً حين وقوعه.

المبحث الثاني: أثر جائحة كورونا على تنفيذ الالتزامات العقدية

المطلب الأول: القوة القاهرة والظروف الطارئة/ الاستثنائية

إن القوة القاهرة والظروف الاستثنائية هي حالة طارئة على العقود بعد إبرامها، تجعل تنفيذ الالتزامات مرهقاً أو مستحيلاً، فيتم تعديل الالتزام أو أنهائه رضاً أو قضاءً.

تعريف القوة القاهرة "بأنه كل حادث خارجي عن الشيء لا يمكن توقعه ولا يمكن دفعه مطلقاً فهو ما يحدث قضاءً وقدر ليس ناتج عن خطأ أو إهمال من جانب المتعاقدين"<sup>١٥</sup>. وعُرفت القوة القاهرة: "القوة القاهرة هي كل أمر لا يستطيع الإنسان أن يتوقعه، كالظواهر الطبيعية، الفيضان والجفاف والعواصف والحرائق والجراد، وغارات العدو وفعل السلطة، ويكون من شأنه أن يجعل تنفيذ الالتزام مستحيلاً"<sup>١٦</sup>.

<sup>١٥</sup> القانون المدني الكويتي، المادة ٢١٥.

<sup>١٦</sup> قانون الالتزامات والعقود المغربي، الصادر بظهير ٩ رمضان ١٣٣١ (١٢ أغسطس ١٩١٣)، الفصل ٢٦٩.

"هو حادث لاحق على تكوين العقد وخارج عن إرادة المتعاقدين وغير متوقع الحصول،  
ينجم عنه اختلال في التوازن بين المنافع المتبادلة في العقود الممتدة، أو التي يتراخى تنفيذها  
إلى المستقبل بحيث إن تنفيذ العقد كما هو يرهق المدين إرهاقاً شديداً".<sup>١٧</sup>

الظروف الطارئة: هي ظروف عامة أو خاصة جعلت تنفيذ المدين للالتزامات مرهقاً،  
وجزائه تعديل الالتزام المرهق إلى الحد المعقول، وتوزيع الخسارة على طرفي العقد.

ومن شروط إعمال نظرية الظروف الطارئة:

١. وجود عقد صحيح مرجأ التنفيذ.
٢. طروء حوادث استثنائية بعد إبرام العقد
٣. عدم توقع حدوث هذه الظروف
٤. عدم القدرة على دفعها أو الحد منها
٥. جعلت تنفيذ الالتزام مرهقاً

إن شروط القوة القاهرة: هي ذاتها شروط الظروف الطارئة، باستثناء أن تنفيذ الالتزام  
أصبح مستحيلاً.

- ما يستخلص من كالم الفقهاء والقانونيين أن للجائحة أركاناً: (١) السببية الغالبة القاهرة؛  
أي صفة الغلبة والقهر مما يتعذر دفعه غالباً، (٢) الأثر العام وليس الخاص بفئة دون أخرى،  
(٣) الفجأة وعدم التوقع (استثنائي).<sup>١٨</sup>

هل القوة القاهرة أو الظروف الطارئة تعتبر من النظام العام أم لا وما أثر ذلك؟

هذا يعود إلى التنظيم التشريعي في كل بلد، فإذا اعتبرت من النظام العام فلا يجوز الاتفاق  
على الإعفاء منها.

ما مدى درجة تأثير الجائحة على تنفيذ الالتزامات: القوة القاهرة تجعل تنفيذ الالتزام  
مستحيلاً، أما الظروف الطارئة تجعل تنفيذه مرهقاً. لكن بشكل عام هي ليست من النظام العام  
أي لا يحق للقاضي أن يثيرها من تلقاء ذاته، لكن أغلب التشريعات لا تعتد بالتنازل عن التعويض  
الذي ينشأ عنها.

<sup>١٧</sup> أحمد حشمت أبو ستيت، نظرية الالتزام في القانون المدني المصري، ص: ٢٤٨.

<sup>١٨</sup> ندوة البركة الأربعون للاقتصاد الإسلامي (وضع الجوائح والقوة القاهرة). ٠٩ - ١٠ مايو ٢٠٢٠م



أثر جائحة كورونا على تنفيذ الالتزامات التعاقدية " عقود الاستصناع والاستصناع الموازي نموذجاً "

### لكن ما أثر ذلك على الالتزام؟

الظروف الطارئة لا تؤدي لفسخ العقد أو انقضاء الالتزام بل يتم تنفيذ الالتزامات، أما القوة القاهرة فهي تنهي الالتزام وتفسخ العقد.

ما أثر ذلك على التعويض؟ في الظروف الطارئة تعدل الالتزامات بما يحقق التوازن المالي للعقد، حيث يعاد توزيع أعباء العقد بين الأطراف، بينما القوة القاهرة يتحمل الدائن ما يترتب للمدين من تعويض نتيجة إنهاء العقد.

نص المشرع المغربي أن: "الالتزامات التعاقدية المنشأة على وجه صحيح تقوم مقام القانون بالنسبة إلى منشئها، ولا يجوز إلغائها إلا برضاها معا أو في الحالات المنصوص عليها في القانون" وكذلك أنه "لا محل لأي تعويض، إذا أثبت المدين أن عدم الوفاء بالالتزام أو التأخير فيه ناشئ عن سبب لا يمكن أن يعزى إليه، كالقوة القاهرة، أو الحادث الفجائي، أو مطل المدين".<sup>١٩</sup>

ونص المشرع العماني: على أنه "ينقضي الالتزام إذا أثبت المدين أن الوفاء به أصبح مستحيلا عليه لسبب أجنبي لا يد له فيه".<sup>٢٠</sup>

"إذا طرأت حوادث استثنائية عامة لم يكن في الوسع توقعها وقت التعاقد وترتب على حدوثها أن تنفيذ الالتزام التعاقدي وإن لم يصبح مستحيلا صار مرهقا للمدين بحيث يهدده بخسارة فادحة جاز للمحكمة تبعا للظروف وبعد الموازنة بين مصلحة الطرفين أن ترد الالتزام المرهق إلى الحد المعقول، ويقع باطلا كل اتفاق على خلاف ذلك".<sup>٢١</sup>

"١ - في العقود الملزمة للجانبين إذا طرأت قوة القاهرة تجعل تنفيذ الالتزام مستحيلا انقضى معه الالتزام المقابل له، وانفسخ العقد من تلقاء نفسه.

٢ - إذا كانت الاستحالة جزئية انقضى ما يقابل الجزء الذي استحال تنفيذه، وينطبق هذا الحكم على الاستحالة الوقتية في العقود المستمرة، وفي هاتين الحالتين يجوز للدائن فسخ العقد بشرط إعدار المدين".<sup>٢٢</sup>

<sup>١٩</sup> قانون الالتزامات والعقود المغربي مرجع سابق، الفصل ٢٠٣، ٢٦٨، ٢٦٩.

<sup>٢٠</sup> قانون المعاملات المدنية العماني مرجع سابق، المادة (٣٣٩)

<sup>٢١</sup> مرجع سابق، المادة (١٥٩)

<sup>٢٢</sup> مرجع سابق، المادة (١٧٢).

"إذا فسخ العقد أو انفسخ أعيد المتعاقدان إلى الحال التي كانا عليها قبل العقد مع أداء الحقوق المترتبة على ذلك، فإذا استحال ذلك يحكم بالتعويض"<sup>٢٣</sup>.

نجد أن استحالة التنفيذ يمكن أن تكون استحالة مطلقة ينقضي معها الالتزام المقابل له وينفسخ العقد بحكم القانون، أما الاستحالة الجزئية (المؤقتة) في عقود الاستصناع انقضى ما يقابل الجزء الذي استحال تنفيذه ويجوز فسخ العقد، أي أن العقد لا يفسخ بحكم القانون كما في الاستحالة المطلقة، حيث يتم الفسخ بواسطة القضاء منعاً للتعسف.

#### - إلزام المتعاقدين بتنفيذ العقد:

القاعدة العامة هي أن العقد شريعة المتعاقدين، فالواجب تنفيذ العقد في جميع ما أشتمل عليه: ويطبق القاضي العقد كما لو كان يطبق قانوناً، لأن العقد يقوم مقام القانون في تنظيم العلاقة التعاقدية فيما بين المتعاقدين، فالعقد لا يجوز نقضه ولا تعديله إلا باتفاق الطرفين أو للأسباب التي يقرها القانون، فلا يجوز للقاضي أن ينقض عقداً صحيحاً أو يعدله بدعوى أن النقص أو التعديل تقتضيه العدالة، فالعدالة تكمل إرادة المتعاقدين ولكن لا تنسخها. وقد ينص القانون في بعض الأحوال الاستثنائية على جواز تعديل العقد نزولاً عند اعتبارات عادلة، كما فعل في جواز تعديل الشرط الجزائي، الشرط الجزائي:

ونصت المادة ٢٢٤ على ما يأتي:

(( ١- لا يكون التعويض الاتفاق مستحقاً إذا أثبت المدين أن الدائن لم يلحقه أى ضرر

(( .

(( ٢- ويجوز للقاضي أن يخفف هذا التعويض إذا أثبت المدين أن التقدير كان مبالغاً

فيه إلى درجة كبيرة ، أو أن الالتزام الأصلي قد نفذ في جزء منه )) .

(( ٣- ويقع باطلاً كل اتفاق يخالف أحكام الفقرتين السابقتين )) .

((فليس الشرط الجزائي في جوهره هو تقدير اتفاقي للتعويض الواجب أدائه. فلا يعتبر

بذاته مصدراً لوجوب هذا التعويض، فلا بد لاستحقاق الجزاء المشروط إذن من اجتماع الشروط

الواجب توافرها للحكم بالتعويض، وهي الخطأ والضرر والإعذار)).

<sup>٢٣</sup> مرجع سابق، المادة (١٧٣).

أثر جائحة كورونا على تنفيذ الالتزامات التعاقدية " عقود الاستصناع والاستصناع الموازي نموذجاً "

وهذا التأسيس الصحيح هو الذي يفسر جواز عدم الحكم بالشرط الجزائي إذا انتفى الضرر، وجواز تخفيضه إذا قل الضرر. فما دام الضرر هو شرط واجب للجزاء المتفق عليه، ((فهو بذاته - كما تقول هنا أيضاً المذكرة الإيضاحية للمشروع التمهيدي<sup>(24)</sup> - مناط تقدير الجزاء الواجب أداءه. ويترتب على هذا أن انتفاء الضرر يستتبع سقوط الجزاء المشروط، ويقع عبء إثبات ذلك على عاتق المدين. وإذا كانت قيمة الضرر أقل من مقدار الجزاء المشروط وجب إنقاص هذا المقدار حتى يكون معادلاً لتلك القيمة)).

( ثالثاً ) جعل النص هذه الأحكام من النظام العام ، فلا يجوز الاتفاق على ما يخالفها . وبذلك أمن المدين تعسف الدائن، وتوقى أن يفرض عليه هذا الاتفاق المخالف الذي لا يلبث أن يصبح شرطاً من الشروط المألوفة عند التعاقد.<sup>25</sup>

وفي جواز رد الالتزام المرهق إلى الحد المعقول في نظرية الحوادث الطارئة.

فالقاضي عندما يلزم المتعاقدين بتنفيذ العقد يقتضي منهما أن ينفذه بطريقة تتفق مع ما يوجبه حسن النية، ولهذه القاعدة استثناء. وهو ما تقتضي به نظرية الحوادث الطارئة من جواز تعديل القاضي للعقد: وهو طروء حوادث استثنائية عامة لم يكن في الوسع توقعها وقت التعاقد، تجعل هذه الحوادث تنفيذ الالتزام مرهقاً لا مستحيلاً، فإذا توافرت هذه الشروط، جاز للقاضي تبعاً للظروف وبعد الموازنة بين مصلحة الطرفين أن يرد الالتزام المرهق إلى الحد المعقول، إن مهمة القاضي في توقيع الجزاء، لا يقتصر على تفسير العقد، بل يجاوز ذلك إلى تعديله، لكن لا يجوز له فسخ العقد.

وأقر القضاء الفرنسي " إن أثر الوباء على سداد الديون التعاقدية ضيق لا تقبله القوة القاهرة، وأن الدفع بانتشار وباء إنفلونزا الطيور، لا يكفي لتبرير التأخر عن الأداء، طالما أنه لا يجعل تنفيذ الالتزام مستحيلاً، وأن مثل هذه الأوبئة مما يمكن مقاومتها لتنفيذ الالتزام من خلال الأداء، طالما أنه ليس هناك حالة الطوارئ التي تفرض المكوث بالمنزل مثال، هذا الإجراء الأخير بدوره يعرف استثناءات لا تجعل من تنفيذ الالتزام مستحيلاً"<sup>26</sup>

هل يجوز الاتفاق على استبعاد تطبيق نظرية القوة القاهرة أو الظروف الطارئة؟

<sup>24</sup> مجموعة الأعمال التحضيرية للقانون المدني المصري، ج ٢ ص ٥٧٤ .

<sup>25</sup> انظر: عبد الرازق أحمد السنهوري، مرجع سابق، ج ١، ص ١٠٣ .

<sup>26</sup> ملف عدد Toulouse, 3 oct. 2019, n° 19/01579 .

"لما كان الحكم قد أخذ بنظرية الظروف الطارئة المنصوص عليها في الفقرة الثانية من المادة ١٤٧ من القانون المدني، وانتهى من ذلك إلى تقرير التخفيض تأسيساً على أن تطبيق هذه النظرية من النظام العام، في حين أن النص في الشرط الأخير من المادة المشار إليها نص على أنه " يقع باطلاً كل اتفاق على خلاف ذلك " يدل على بطلان الاتفاق مقدماً على استبعاد تطبيق هذه النظرية، أما بعد وقوع الحادث الطارئ حيث تنتفى مظنة الضغط على المدين المرهق، فيجوز له النزول عن التمسك بذلك التطبيق، مما مؤداه ألا يكون للمحكمة تطبيق هذه النظرية بغير طلب، لما كان ذلك وكان البين من أوراق الطعن أن المطعون ضده الأول لم يتمسك بتطبيق هذه النظرية ولم يؤسس دعواه عليها، فإن الحكم المطعون فيه يكون قد خالف القانون وأخطأ في تطبيقه وشابه قصور في التسبب يوجب نقض".<sup>٢٧</sup>

كما مجمع الفقهي الإسلامي التابعة لرابطة العالم الإسلامي القرار رقم: ٢٣ المتعلق بالظروف الطارئة وتأثيرها في الحقوق والالتزامات العقدية (7/5) نص على الأحكام المتعلقة بعقود الاستصناع وفق مايلي:

١. في العقود المتراخية التنفيذ (كعقود التوريد والتعهدات والمقاولات) إذا تبذلت الظروف التي تم فيها التعاقد تبديلاً غَيْرَ الأوضاع والتكاليف والأسعار، تغييراً كبيراً، بأسباب طارئة عامة، لم تكن متوقعة حين التعاقد، فأصبح بها تنفيذ الالتزام العقدي يلحق بالملتزم خسائر جسيمة غير معتادة، من تقلبات الأسعار في طرق التجارة، ولم يكن ذلك نتيجة تقصير أو إهمال من الملتزم في تنفيذ التزاماته، فإنه يحق للقاضي في هذه الحالة عند التنازع، وبناءً على الطلب، تعديل الحقوق والالتزامات العقدية، بصورة توزع القدر المتجاوز للمتعاقد من الخسارة على الطرفين المتعاقدين، كما يجوز له أن يفسخ العقد، فيما لم يتم تنفيذه منه، إذا رأى أن فسخه أصلح وأسهل في القضية المعروضة عليه، وذلك مع تعويض عادل للملتزم له، صاحب الحق في التنفيذ، يجبر له جانباً معقولاً من الخسارة، التي تلحقه من فسخ العقد، بحيث يتحقق عدل بينهما، دون إرهاق للملتزم، ويعتمد القاضي في هذه الموازنات جميعاً رأي أهل الخبرة الثقات

٢. ويحق للقاضي أيضاً أن يمهل الملتزم إذا وجد أن السبب الطارئ قابل للزوال في وقت قصير، ولا يتضرر الملتزم له كثيراً بهذا الإمهال هذا وإن مجلس المجمع الفقهي يرى في

<sup>٢٧</sup> محكمة النقض، الدائرة المدنية، الطعن رقم ٤٤٨ لسنة القضائية ٤٣، جلسة ٩ يناير ١٩٨٤، استكشاف

تاريخ ٢٠٢١/٩/١ من الموقع الإلكتروني [www.ahewar.org](http://www.ahewar.org)

أثر جائحة كورونا على تنفيذ الالتزامات التعاقدية " عقود الاستصناع والاستصناع الموازي نموذجاً "

هذا الحل المستمد من أصول الشريعة تحقيقاً للعدل الواجب بين طرفي العقد، ومنعاً للضرر المرهق لأحد العاقدين، بسبب لا يد له فيه، وأن هذا الحل أشبه بالفقه الشرعي الحكيم، وأقرب إلى قواعد الشريعة ومقاصدها العامة وعدلها.

**المطلب الثاني: تكييف جائحة كورونا وأثرها على تنفيذ الالتزامات العقدية**

وباء كورونا: كوفيد ١٩، ظهر في مقاطعة ووهان الصينية في أواخر سنة ٢٠١٩م، وصنفته منظمة الصحة العالمية بوصف الجائحة.

**تعريف الجائحة:**

"هي كل ضرر كان سببه عاماً مفاجئاً غير معتاد، لا يستطاع دفعه والانفكاك من آثاره، يكون مانعاً من الوفاء بالالتزامات المالية التي استقرت في الذمة مع عدم إمكان التضمين."<sup>٢٨</sup>  
"ما لا صنع لآدمي فيها كريح ومطر وثلج وبر وجليد وصاعقة وحر وعطش ونحوها وكذا جراد ونحوه."<sup>٢٩</sup>

"الجائحة هي الآفات السماوية التي لا يمكن معها تضمين أحد."<sup>٣٠</sup>

**تعريف الالتزام:**

"الالتزام حالة قانونية يرتبط بمقتضاها شخص معين بنقل حق عيني أو بالقيام بعمل أو بالامتناع عن عمل."<sup>٣١</sup>

الالتزام: هو إيجاب الفعل الذي يقوم به الملتزم كالالتزام بتسليم المبيع للمشتري، وتسليم الثمن للبائع، والقيام بالعمل في عقد الاستصناع.

الملتزم: هو من التزم بأمرٍ من الأمور كتسليم شيء، أو أداء دين، أو القيام بعملٍ.

الملتزم له: هو الدائن، أو صاحب الحق.

<sup>٢٨</sup> ندوة البركة الأربعون للاقتصاد الإسلامي (وضع الجوائح والقوة القاهرة). ٠٩- ١٠ مايو ٢٠٢٠م.

<sup>٢٩</sup> البهوتي، كشاف القناع على متن الإقناع، (٣/٢٨٥).

<sup>٣٠</sup> شيخ الإسلام ابن تيمية، مجموع الفتاوى، (٣٠/٢٧٨).

<sup>٣١</sup> انظر: عبد الرازق أحمد السنهوري، مرجع سابق، ج ١، ص ١١٤ .

تعريف مصدر الالتزام: المقصود بمصدر الالتزام هنا هو السبب القانوني الذي أنشأ الالتزام. فالالتزام المشتري بدفع الثمن مصدره عقد البيع. والالتزام المتسبب في ضرر بتعويضه مصدره العمل غير المشروع. والالتزام الأب بالنفقة على عياله مصدره نص في القانون.<sup>٣٢</sup> وهي: العقد والإرادة المنفردة والعمل غير المشروع والإثراء بلا سبب والقانون. إن نظرية الجوائح (الظروف الطارئة/ القوة القاهرة) هي تطبيقاً للقواعد الشرعية: " لا ضرر ولا ضرار" "الضرر يزال" "الضرورة تقدر بقدرها" "المشقة تجلب التيسير"، التي تهدف تحقيق العدالة.

فشروط إعمال القوة القاهرة في عقود الاستصناع المتأثرة بجائحة كورونا هي:

١. عدم توقع حدوث هذه الجائحة في تاريخ إبرام العقد، وهذا يستتبع إشكالية تحديد التاريخ الذي اعتبرت فيه هذا الوباء جائحة (قوة القاهرة) هل هو من تاريخ ظهور هذا الوباء عالمياً أم من تاريخ إعلان السلطات في البلد محل تنفيذ الالتزام ذلك، كما أن الالتزامات أحياناً تكون متعدية لأكثر من بلد.

لكن ماذا بخصوص العقود التي تبرم خلال جائحة كورونا. هل تطبق عليها أحكام القوة القاهرة أو الظروف الطارئة؟

٢. عدم القدرة على دفعها: فإن كان يمكن للمدين دفعها، لا تطبق عليه أحكام القوة القاهرة، فيجب أن يثبت أنه قام بكل ما يستطيع لدفع هذه الجائحة، ويلحظ أن شرط عدم القدرة على دفع هذه الجائحة متوفر بشكل عام على المستوى الدولي، لكن رغم ذلك يجب دراسة كل حالة على حدى.

٣. عدم وجود يد للمدين فيها.

٤. استحالة تنفيذ الالتزام مطلقاً.

أما شروط إعمال الظروف الطارئة في عقود الاستصناع المتأثرة بجائحة كورونا هي:

١. عدم توقع حدوث هذه الجائحة في تاريخ إبرام العقد.

٢. عدم القدرة على دفعها.

٣. عدم وجود يد للمدين فيها.

٤. عدم استحالة تنفيذ الالتزام مطلقاً (تنفيذ الالتزام أصبح مرهقاً للمدين).

<sup>٣٢</sup> انظر: عبد الرازق أحمد السنهوري، مرجع سابق، ج ١، ص ١١٩ .

أثر جائحة كورونا على تنفيذ الالتزامات التعاقدية " عقود الاستصناع والاستصناع الموازي نموذجاً "

"إن الالتزام في عقود التوريد والمقاولات لا يدخل ضمن دائرة الدين، فالالتزام أعم من الدين. فكل دين فهو التزام وليس كل التزام فهو دين. والفرق يظهر حال العجز أو العذر ومنها الجوائح، فيجوز في هذه الحالة فسخ العقد أو تعديله بالتراضي، بخلاف الدين الثابت في الذمة فهو لا يسقط بالعجز أو العذر، وإن يلزم تأجيل المطالبة به حال الإعسار. لكن هذا لا يسقط الدين، بخالف عقود التوريد ونحوها مما يتعين فيه المبيع حكماً، وحيث إن هذه العقود تنفسخ بالعجز والعذر، فيحق للطرفين حينئذ مراجعة شروط العقد منعاً للضرر على أي منهما".<sup>٣٣</sup>

### ما هي صلاحيات القاضي في ظل جائحة كورونا؟

ليس من صلاحيات القاضي التصدي لذلك من تلقاء نفسه، بل بموجب دعوى تقدم أمامه، وليس من صلاحياته ابتداءً اعتبار هذه الجائحة ظرفاً قاهراً أو طارئاً، بل يكون ذلك بطلب من المدعي ودفع من المدعى عليه، بعد ذلك يمارس صلاحياته في تكيف الجائحة وفق الظروف المحيطة بالعقد وطبيعة العقد وطبيعة الالتزامات. فله أولاً التأكد من شروط القوة القاهرة أو الظروف الطارئة ومدى تأثيرها على تنفيذ الالتزام، فيمارس صلاحياته بتعديل شروط العقد لإعادة التوازن المالي للعقد أو فسخ العقد لاستحالة التنفيذ.

وفي حكم قضائي صادر عن القضاء السعودي اعتبر "أن الأوبئة والأمراض العامة تعتبر من الظروف الطارئة، لذلك حكمت بإلزام وزارة التربية والتعليم بأن ترد للشركة المدعية مبلغاً وقدره حسمته الوزارة من مستحقات المدعية مقابل غرامات التأخير والإشراف، حيث جاء في الحكم أن تأثر المشروع كما تأثرت المنطقة بالكامل بظهور حمى الوادي المتصدع وعدم انتظام وتواجد العمالة بالموقع، وحيث إن ظهور مثل هذه الأوبئة والأمراض تعد من قبيل الظروف الطارئة التي يعذر بها المفاوض وينبغي أن تؤخذ في حسابان الجهة الإدارية عند نظرها في مدى تأخر المفاوض من عدمه، أن الظروف المثبتة من انتشار مرض حمى الوادي المتصدع لا بد أن يكون لها أثر في تقدير ذلك مما ترى معه الدائرة عدم أحقية الوزارة فيما فرضته من غرامة تأخير وإشراف على المدعية".<sup>٣٤</sup>

<sup>٣٣</sup> ندوة البركة الأربعة للاقتصاد الإسلامي (وضع الجوائح والقوة القاهرة) عقود المقاولات والتوريدات، سامي إبراهيم السويلم. ٠٩-١٠ مايو ٢٠٢٠م.

<sup>٣٤</sup> محمد بن عبد الله عثمان آل عبد العزيز الغامد، السوابق القضائية في وضع الجوائح والقوة القاهرة، القضية رقم ١/١٨٨٥/ق/ لعام ١٤٢٥ هجري، ندوة البركة الأربعة للاقتصاد الإسلامي.

وقد نص قرار الهيئة العامة للمحكمة العليا في المملكة العربية السعودية رقم (م/٤٥) تاريخ ١٤٤٢/٥/٨ هجري:

١. تعد جائحة كورونا من الظروف الطارئة إذا لم يمكن تنفيذ الالتزام أو العقد إلا بخسارة غير معتادة، ومن القوة القاهرة إذا أصبح التنفيذ مستحيلاً ويشترط لتطبيق المبدأ على العقود والالتزامات المتأثرة الشروط التالية:

أ) أن يكون مبرماً قبل بدء الإجراءات الاحترازية للجائحة ويستمر تنفيذه بعد وقوعها.  
ب) أن يكون أثر الجائحة مباشر على العقد ويمكن تلافيه.  
ت) أن يكون السبب الواقع على العقد.

٢. تتولى المحكمة بناءً على طلب مدعي الضرر تعديل الالتزام التعاقدى الذي طرأت عليه الجائحة بما يحقق العدل على النحو التالي:

- تطبق في عقود المقاولات والتوريد ونحوها التي تأثرت بالجائحة الأحكام التالية:

أ. إذا كان تأثير الجائحة في ارتفاع قيمة المواد أو أجور اليد العاملة أو التشغيل ونحوها، فتزيد المحكمة قيمة العقد على أن يتحمل الملتزم من تلك الزيادة للحد المعقول، وللملتزم له عند زيادة الالتزام عليه حق طلب فسخ العقد، أما إن كان حال الارتفاع مؤقت يوشك أن يزول فتوقف المحكمة تنفيذ الالتزام مدة مؤقتة.

ب. إذا كان تأثير الجائحة في قلة السلع من السوق فتتقص المحكمة الكمية بالقدر الذي تراه كافياً لرفع الضرر غير المعتاد عن الملتزم.

ت. إذا كان تأثير الجائحة في انعدام المواد من السوق مؤقتاً فتوقف المحكمة الالتزام مدة مؤقتة إذا لم يتضرر الملتزم له تضرراً جسيماً غير معتاد فإن تضرر فله طلب فسخ العقد، أما إن كان انعداماً مطلقاً وأدى لاستحالة تنفيذ الالتزامات العقدية أو بعضها فتفسخ المحكمة بناءً على طلب أحد المتعاقدين ما استحال تنفيذه منها.

ث. إذا كان محل المقاولات التزاماً بأداء عمل وتسببت الجائحة في تعذر تنفيذه في الوقت المحدد، فتوقف المحكمة تنفيذه الالتزام مدة مؤقتة، فإن تضرر الملتزم له تضرراً جسيماً غير معتاد بهذا الوقف فله طلب الفسخ.

٣. يراعى عند تقدير آثار الجائحة الآتي: مدى تأثر العقد بحسب النشاط، وتحديد نسبة التأثير وزمنه، والتحقق أن تكون نسبة جسيمة غير معتادة وألا يتجاوز تقدير الضرر المدة التي ظهر فيها أثر الجائحة على العقد.



أثر جائحة كورونا على تنفيذ الالتزامات التعاقدية " عقود الاستصناع والاستصناع الموازي نموذجاً "

٤. تنقيد المحكمة عند نظرها في الدعاوى الناشئة عن العقود والالتزامات المتأثرة بالجائحة بالآتي:

(١) لا يطبق الشرط الجزائي أو الغرامات أو سحب المشروع والتنفيذ على الحساب الوارد في العقود والالتزامات، متى كانت جائحة كورونا هي سبب تأخير تنفيذ الالتزام.

(٢) إذا تضمن العقد شرط إعفاء من المسؤولية عند حدوث الظرف الطارئ أو القوة القاهرة فلا أثر لذلك الشرط.

(٣) يكون على الطرف الذي أخل بالالتزام عبء إثبات تسبب الجائحة في ذلك. إن هذه الجائحة تعتبر من النوازل المستجدة من حيث قوة تأثيرها، مما حدى بغالبية الدول اتخاذ إجراءات للحد من هذه الآثار، ففي فرنسا أعلن وزير الاقتصاد والمالية الفرنسي يوم ٢٨ فبراير الماضي بعد اجتماع مع الشركاء الاقتصاديين أن فيروس كورونا يعد قوة القاهرة بالنسبة للمقاولات، مؤكدا أنهم لن يطبقوا غرامات التأخير في التنفيذ على الشركات المرتبطة بعقود مع الدولة، وطرح إمكانية اللجوء إلى الخدمات الجزئية وإعطاء مهل لأداء الأعباء الاجتماعية والضريبية بالنسبة للمقاولات التي يثبت تضررها من آثار الوباء، كما أكدت هيئة تنمية التجارة الدولية الصينية أنها ستمنح شهادات (القوة القاهرة) للشركات الدولية التي تكافح من أجل التأقلم مع تأثيرات عدوى فيروس كورونا خاصة الشركات التي ستستطيع تقديم مستندات موثقة لإثبات التأخير أو تعطل وسائل المواصلات وعقود التصدير وإعلانات الجمارك وغيرها.<sup>٣٥</sup>

- حكمت محكمة الاستئناف بمدينة كولمار بفرنسا اعتبرت جائحة كورونا قوة القاهرة، حيث حكمت أن هذه الظروف التي منعت المستأنف من حضور الجلسة هي من قبيل القوة القاهرة كونها خارجية ولا يمكن التنبؤ بها ولا مقاومتها.<sup>٣٦</sup>

- كما أن القضاء المصري اعتبرها قوة القاهرة: " اعتبار تفشي جائحة كوفيد ١٩ قوة القاهرة توقف سريان مواعيد الطعن على الأحكام وفقا لقراري رئيس مجلس الوزراء، القاعدة: إصدار رئيس مجلس الوزراء للقرارين رقمي ١٢٤٦ ، ١٢٩٥ لسنة ٢٠٢٠ باعتبار المدة من ١٧ / ٣ /

<sup>٣٥</sup> انظر: الدكتور محمد الخضراوي، الآثار القانونية لفيروس كورونا المستجد على الالتزامات التعاقدية. موقع

أصوات نيوز، ١٠.٢.٢٠٢٠ <https://aswatnews.ma/news13499.html?fbclid=10.2.2020>

<sup>٣٦</sup> كولمار ١٢/٣/٢٠٢٠، دعوى رقم ١٠٢٨/٢٠.

٢٠٢٠ وحتى ٢٧ / ٦ / ٢٠٢٠ قوة القاهرة بسبب تفشي جائحة فيروس كوفيد ١٩ . أثره. وقف سريان المواعيد الإجرائية المتعلقة بالطعن على الأحكام. مؤداه. عدم احتسابها ضمن مواعيد الطعن بالنقض السارية خلال تلك المدة. وجوب احتساب ميعاد الطعن بإضافة المدة السابقة على الوقف للمدة اللاحقة عليه دون تضمين مدة الوقف. ثبوت إقامة الطاعن لطعنه خلال الميعاد المقرر قانون بعد إضافة مدة الوقف لميعاد الطعن. الدفع بسقوط حق الطاعن في الطعن بالنقض للتقرير به بعد الميعاد. غير مقبول".<sup>٣٧</sup>

كون منتج الاستصناع يتضمن عدة عقود: عقود الاستصناع والاستصناع الموازي، عقود التوريدات، عقود المقاوله من الباطن، عقود العمل، التأمينات، خطابات الضمان، فإن أثر هذه الجائحة أرخى بظلاله على جميع الالتزامات المتولدة عن هذه العقود، فمنها ما يطبق عليه التعليق والتمديد أو الإنهاء، أو توقف مؤقت للعمل.

بالنسبة للعمال: إن إنهاء عقود العمال لا يترتب عليها أي تعويض للعمال لأن عقود العمل لأن الأجر مقابل العمل، أما إذا توقفت فتعتبر مدة التوقف ضمن مدة العمل الفعلي لجهة الإجازات السنوية ومكافأة نهاية الخدمة، إلا أنه يسمح لصاحب العمل تشغيل العمال في أيام العطل أو ساعات عمل إضافية لمواجهة الآثار الناتجة عن هذه الجائحة.

وبالنسبة لتسديد الأقساط: سواء كان البنك صانعاً أو مستصنعاً سواء تم تسليم المصنوع أم لا: فيجب الالتزام بتنفيذ القرارات الصادرة عن الجهات الإشرافية بخصوص تأجيل سداد الديوان دون زيادة، وكذلك تطبيق قاعدة نظرة إلى ميسر في حالة إعسار المدين.

وبالنسبة لعقود الاستصناع والموازي: فيتم رضاً أو قضاءً تعديل الالتزامات العقدية لتحقيق التوازن العقدي وتوزيع الخسارة على طرفي العقد وذلك في حالة الظروف الطارئة والرغبة باتمام تنفيذ العقد، ويجوز طلب فسخها من أحد طرفي العقد مع الحكم بالتعويض العادل للطرف الآخر، ونجد ذلك في العقود النموذجية FIDIC نسخة ٢٠١٧، أخذت بأحكام القوة القاهرة وأوضحت شروطها. وإذا توافرت شروطها يحق للمقاول تمديد الوقت والتكلفة، أو طلب فسخ العقد وفق مدى استحالة التنفيذ.

<sup>٣٧</sup> محكمة النقض المصرية، الطعن رقم ٩٩١٩ لسنة ٩٠ قضائية، الدوائر المدنية - جلسة ٢٠٢١/٠٣/٢٧.

أثر جائحة كورونا على تنفيذ الالتزامات التعاقدية " عقود الاستصناع والاستصناع الموازي نموذجاً "

فبالنسبة للتأمين على الأعمال وكذلك خطابات الضمان: (ضمان الدفعة الأولى، ضمان حسن التنفيذ) تطبق عليها نظرية الظروف الطارئة، حيث لا ينقضي الالتزام بل يؤجل أو يخفف أو يقسط.

#### الخاتمة:

إن الشريعة الإسلامية كانت سبّاقة بتنظيم أحكام الجوائح، والتي نظمتها التشريعات الوضعية الحديثة تحت مسمى الظروف الطارئة أو القوة القاهرة، وإن وباء كورونا أخذ صفة الجوائح لعموم البلوى به، وتوصل البحث لعدة نتائج أهمها:

١. جائحة كورونا أثرت بشكل كبير على الالتزامات التعاقدية خاصة في العقود طويلة الأجل (المترامية) مثل عقود الاستصناع وعقود التوريد.
٢. لا يوجد حكم واحد ينطبق على جائحة كورونا بل تطبق أحكام القوة القاهرة على الالتزامات التي يكون تنفيذها مستحيلاً، بينما تطبق أحكام الظروف الطارئة إن كان تنفيذ الالتزام ممكناً لكنه مرهق للمدين.
٣. إن منتج الاستصناع يتضمن عدة عقود والتزامات، فيعامل كل عقد وكل التزام على حدى، فالالتزام الذي تنفيذه يلغى، والذي تنفيذه مرهق يعدل.
٤. فسخ عقد الاستصناع أو تعديل الالتزامات التي تضمنها يكون بواسطة القضاء بموجب دعوى، كي يمنع التعسف.

## فهرس المراجع والمصادر

- ابن تيمية، تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحلیم، مجموع الفتاوى، ج ٣٠، ٢٠٠٤، مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف
- أبو ستيت، أحمد حشمت، نظرية الالتزام في القانون المدني المصري. ١٩٤٥ مطبعة مصر.
- البهوتي، منصور بن يونس بن صلاح الدين ابن حسن بن إدريس، كشاف القناع على متن الإقناع، (ج٣) دار الكتب العلمية.
- الخضراوي، محمد، الآثار القانونية لفيروس كورونا المستجد على الالتزامات التعاقدية. موقع أصوات نيوز، ١٠.٢.٢٠٢٠ <https://aswatnews.ma/news13499.html?fbclid=10.2.2020>
- خوجة، عز الدين محمد، عمليات التمويل الإسلامي، المجلس العام للبنوك والمؤسسات المالية الإسلامية.
- الزحيلي، محمد، قضاء المظالم في الفقه الإسلامي، ج ٧.
- الزرقا، مصطفى أحمد، عقد الاستصناع ومدى أهميته في الاستثمارات الإسلامية المعاصرة، مطبوعات المعهد الإسلامي للبحوث والتدريب.
- السنهوري، عبد الرازق أحمد، الوسيط في شرح القانون المدني المصري، ج ١.
- السويلم، سامي إبراهيم، عقود المقاولات والتوريدات، ٠٩ - ١٠ مايو ٢٠٢٠م ندوة البركة الأربعون للاقتصاد الإسلامي (وضع الجوائح والقوة القاهرة).
- الغامد، محمد بن عبد الله عثمان آل عبد العزيز، السوابق القضائية في وضع الجوائح والقوة القاهرة، القضية رقم ١/١٨٨٥/ق لعام ١٤٢٥ هجري، ندوة البركة الأربعون للاقتصاد الإسلامي.
- مجمع الفقه الإسلامي التابع لمنظمة المؤتمر الإسلامي، قرار رقم: ٦٥ (٣/٧) بشأن عقد الاستصناع، ١٩٩٢م.
- المعيار الشرعي رقم ١١، الاستصناع والاستصناع الموازي، هيئة المحاسبة والمراجعة للمؤسسات المالية الإسلامية.
- ندوة البركة الأربعون للاقتصاد الإسلامي (وضع الجوائح والقوة القاهرة). ٠٩ - ١٠ مايو ٢٠٢٠م
- مجموعة الأعمال التحضيرية للقانون المدني المصري، ج ٢ ص ٥٧٤.
- القانون المدني الكويتي الصادر بالمرسوم رقم ٦٧ لسنة ١٩٨٠.
- قانون المعاملات المدنية العماني المرسوم السلطاني رقم ٢٩/٢٠١٣.
- قانون الالتزامات والعقود المغربي، الصادر بظهير ٩ رمضان ١٣٣١ (١٢ أغسطس ١٩١٣).
- محكمة النقض المصرية، الطعن رقم ٩٩١٩ لسنة ٩٠ قضائية، الدوائر المدنية - جلسة ٢٧/٠٣/٢٠٢١.
- محكمة النقض، الدائرة المدنية، الطعن رقم ٤٤٨ لسنة القضائية ٤٣، جلسة ٩ يناير ١٩٨٤، استكشاف تاريخ ١/٩/٢٠٢١ من الموقع الإلكتروني [org.ahewar.www](http://org.ahewar.www)
- كولمار ١٢/٣/٢٠٢٠، دعوى رقم ١٠٢٨/٢٠.
- ملف عدد Toulouse, 3 oct. 2019, n° 19/01579 .

## دور الوقف في مواجهة آثار جائحة كورونا على التعليم القرآني في الجزائر

نعيم حنك\*

محمد أمين حسيني\*\*

### ملخص

يعتبر الوقف أحد أهم أنظمة التمويل المالي التي ساهمت في رقي الأمة الإسلامية في مجالات عدة؛ منها مجال التعليم، حيث قامت عدة مدارس ومجامع تعليمية على الوقف وما يزال الكثير منها إلى اليوم، ناقش في هذا البحث دور الوقف الإسلامي في مواجهة آثار جائحة كورونا على التمويل الوقفي للمدارس القرآنية في الجزائر، وتتمثل مشكلة البحث في أن جائحة كورونا خلفت آثارا اقتصادية وتمويلية كبيرة على المدارس القرآنية القائمة على الصدقات وتبرعات المحسنين، فتسبب ذلك في انقطاع أو نقص التمويل المالي للمدارس، حيث إن أغلب المدارس القرآنية لا تستلم تمويلا دائما من طرف جهات رسمية أو حكومية؛ ما استلزم ضرورة الوقوف على هذه المشكلة ومحاولة تحليلها ثم الخروج بمقترحات من شأنها أن تعجنب المدارس القرآنية مثل هذه الأضرار التي تحد من النشاط التعليمي القرآني ذي الأثر المهم والفعال على المجتمع. يهدف هذا البحث إلى معرفة دور الوقف التعليمي في مواجهة تلك الآثار والعقبات التمويلية في ظل الانكماش الاقتصادي الذي سببته جائحة كورونا، ما جعل آليات تمويل المدارس القرآنية تنكمش، ولتحقيق هذا الهدف سيجري الباحثان دراسة نظرية وميدانية حول بعض المدارس القرآنية في الجزائر من خلال مقابلات مع مسيري ومديري عدة مدارس من مناطق مختلفة في الجزائر، ثم

\* د. أستاذ مساعد، بقسم الفقه، كلية العلوم الإسلامية - جامعة كارابوك - تركيا naimhank@karabuk.edu.tr

\*\* د. أستاذ مساعد، بقسم التفسير، كلية العلوم الإسلامية - جامعة كارابوك - تركيا aminehocini@karabuk.edu.tr

تقديم مقترحات وحلول في ضوء ما تتوصل إليه الدراسة، توصلت الدراسة إلى عدة نتائج، أهمها: أن الوقف ظهر في الجزائر منذ الفتح الإسلامي واستمر في أداء دوره على الرغم من ضعف فاعليته، وأن التجربة الجزائرية في حاجة إلى الانفتاح على تجارب الوقف الرائدة للاستفادة منها إذا رغبت في تحسين وتطوير الوقف لتمويل مختلف المجالات في الجزائر وعلى رأسها مجال التعليم القرآني. كان لجائحة كورونا آثار سلبية كبيرة على مجال التعليم القرآني من حيث التمويل. تتمثل مصادر تمويل المدارس القرآنية في الجزائر في: التبرعات والهبات، الصدقات، الوقف، وكلها - عدا الوقف - مصادر تفتقر للديمومة والاستقرار، وهذا ما يؤكد أهمية الوقف ودوره الفعال في تمويل المجال المخصص له على اختلاف الظروف والأحوال. كما توصلت الدراسة إلى أن غياب فكرة استثمار الأموال والمداحيل التي تتحصل عليها المدارس والاكتفاء بالعقلية الاستهلاكية؛ سبب رئيس في فشل المدارس في توفير مصادر تمويلية ثابتة ودائمة ومستقرة قادرة على الصمود أمام الأزمات مثل جائحة كورونا.

## **The Role of Waqf in Facing the Effects of Coronavirus Pandemic on Quranic Education in Algeria**

### **Abstract**

Waqf is considered one of the most important financing systems that have contributed to the advancement of the Islamic nation in many areas; including the field of education, where several schools and educational academies built on the Waqf and many of them are still up to date. In this research, we discuss the role of the Islamic Waqf in facing the effects of the Coronavirus pandemic on the Waqf funding of Qur'anic schools in Algeria. The problem of the research is that the Coronavirus pandemic has had economic and financial implications. There is a great deal of pressure on Qur'anic schools based on donations, which has caused an interruption or lack of financial funding for schools, as most Qur'anic schools do not receive permanent funding from official or government agencies; what necessitated the need to identify this problem and try to analyze it and then come up with proposals that would avoid Qur'anic schools such damages that limit Qur'anic educational activity that has an important and effective impact on society. This research aims to know the role of the educational Waqf in the face of these effects and funding obstacles in light of the economic downturn caused by the Coronavirus pandemic, which made the mechanisms of supplying Qur'anic schools shrink. The directors of several schools from different regions in Algeria, and then presenting suggestions and solutions in light of the findings of the study, the study reached several results, the most important of which are: the Waqf appeared in Algeria since the Islamic conquest and continued to perform its role despite its weak effectiveness, and that the Algerian waqf experience needs to open up to the pioneering Waqf experiences to benefit from them in order to improve and develop the Waqf to finance various fields in Algeria, especially the field of Qur'anic education. The Coronavirus pandemic has had

significant negative effects on the field of Qur'anic education in terms of funding. The sources of funding for Qur'anic schools in Algeria are donations, gifts, alms, Waqf, and all of them - except for the Waqf - are sources that lack permanence and stability, and this confirms the importance of the Waqf and its effective role in financing the area allocated to it in different circumstances and conditions. The study also found that the absence of the idea of investing the money and incomes obtained by schools and being satisfied with the consumer mindset; is major reason for the failure of schools to provide stable and permanent funding sources that are able to withstand crises such as the Coronavirus pandemic.

#### تمهيد:

- يشكل الوقف نظاما محكما في تمويل عدة نشاطات اجتماعية ومؤسسات تكافلية وخيرية وتعليمية، بعيدا عن التمويل الرسمي من طرف الدولة، ويؤدي دورا كبيرا في بناء الأمة، فكما أنه خدمة عامة ابتغاء لوجه الله سبحانه وتعالى فهو أيضا يمثل نظاما اقتصاديا تطوعيا يمنح فيه الأغنياء أموالهم للفقراء طواعية، ويشجع المبادرات الفردية للنفع العام، فالوقف مصدر تمويل مادي متنوع يشمل كافة الخدمات من إصلاح الطرق وإنشاء الجسور وعمارة المساجد والمستشفيات ودور الأيتام والفقراء، ومساعدة طلاب العلم، سنتطرق في هذا البحث إلى الوقف باعتباره وسيلة تمويلية رائدة في تاريخ الحضارة الإسلامية، وكيف ساهم بخصائصه ومميزاته في مواجهة الأزمة التمويلية التي من الممكن أن تواجهها المؤسسة التعليمية، ونخصّ في دراستنا هذه مؤسسات التعليم القرآني في الجزائر وكيف واجهت الآثار التي سببتها جائحة كورونا التي ضربت العالم بأسره في أواخر سنة ٢٠١٩م. وتتكون عناصر البحث من الآتي:

#### - تمهيد:

- أولا: مفهوم الوقف وأهميته ومجالاته.
- ثانيا: واقع وقف التعليم القرآني في الجزائر.
- ثالثا: دراسة تطبيقية لواقع الوقف التعليمي القرآني في الجزائر وتأثره بجائحة كورونا.
- أولا: مفهوم الوقف وأهميته ومجالاته
- ١- مفهوم الوقف لغة:
- الوقف والحبس بمعنى واحد، والوقف من وقف: دام قائما. ووقفته أنا وقفنا: فعلت به ما

وقف

١- في لسان العرب يقال: حبست، أي وقفت، والاسم الحبيس، وكان الوقف أول عهده يسمى صدقة وحبسا وحبيسا<sup>٢</sup>.

٢- اصطلاحا:

-اختلف الفقهاء في تعريف الوقف تبعا لاختلافهم حول طبيعة عقده، من حيث لزومه وحقيقة العقد فيه، كما يلي:

-عند المالكية: "جعلُ المالكِ منفعة مملوكة ولو كان مملوكا بأجرة، أو جعل غلته كدراهم لمستحق بصيغة، مدة ما يراه المحبس"<sup>٣</sup> أي أن المالك يحبس العين عن أي تصرف تمليكي، ويتبرع بريعه لجهة خيرية تبرعا لازما مع بقاء العين مدة معينة من الزمان فلا يشترط فيه التأيد<sup>٤</sup>.

-عند الحنفية: "حبس العين على حكم ملك الواقف والتصدق بالمنفعة على جهة الخير"<sup>٥</sup> فالوقف عند الحنفية بمنزلة العارية، ولم يجعله عارية حقيقية لأنه لا يسلمه إلى المستوفي للمنفعة، بل يسلمه إلى المتولي أو يجعله في يده ويصرف المنفعة إلى من أراد، بخلاف العارية حيث إنها تسلم إلى من ينتفع بها.

-تعريف الجمهور والصاحبين أبي يوسف ومحمد بن الحسن الشيباني: "حبس مال يمكن الانتفاع به مع بقاء عينه بقطع التصرف في رقبته من الواقف وغيره على مصرف مباح موجود، أو بتصرف ريعه على جهة بر وخير تقربا إلى الله تعالى، ويصير حبسا على ملك الله تعالى ويمتنع على الواقف تصرفه فيه ويلزم التبرع بريعه على جهة الوقف".

-يؤخذ من التعريف أنه ما لا يمكن الانتفاع به، أو لا يحقق المنفعة لعموم المسلمين من المال لا يعتبر تحقيقا مقاصديا لمعنى الوقف.

١ الفيروز آبادي، مجد الدين أبو طاهر، القاموس المحيط، (دمشق: مكتبة النوري دمشق، د.ت)، ج ٣، باب الفاء، فصل الواو.

٢ ابن منظور، محمد بن مكرم أبو الفضل، لسان العرب، (بيروت: دار الفكر، د.ت)، ج ٦، ص ٤٤.

٣ عليش، محمد بن أحمد بن محمد، منح الجليل شرح على خليل، (بيروت: دار الفكر، 1984)، ج ٤، ص ٣٤.

٤ الزحيلي، وهبة، الوصايا والوقف في الفقه الإسلامي، (بيروت: الدار الجامعية للطباعة والنشر، ط ٤)، ص ١٥٥.

٥ ابن الهمام، الكمال، فتح القدير، (القاهرة: مطبعة القاهرة، د.ط، ١٣٦١هـ)، م 5، ص ٣٧.



- والمشارك من تعريفات المذاهب الفقهية أن الوقف هو حبس الأصل وتسبيل المنفعة، أي إن الوقف هو الاستفادة من منفعة الوقف مع ضمان حفظ أصله من الزوال، حتى يتسنى الانتفاع به مرات عديدة، وهذه الاستفادة من المنفعة هي صرفها إلى جهةٍ من جهات البر.<sup>٦</sup>

- ٣- أهمية الوقف:

- لقد عرفت الأمم القديمة الوقف قبل مجيء الإسلام، حيث أقام الناس المعابد والمشافي والمرافق العامة عن طريق التبرعات من أموالهم الخاصة، إلا أنه -بعد مجيء الإسلام- أصبح من مميزات المجتمع المسلم الذي يقوم على أساس التكافل والتعاون بين أفراد الذين وصفهم النبي ﷺ بقوله: (مثل المؤمنين في توادهم وتراحمهم وتعاطفهم كمثل الجسد الواحد إذا اشتكى منه عضو تداعى له سائر الجسد بالسهر والحمى)<sup>٧</sup>، فأساس الوقف هو التعاون على عمل الخير وتسخير المال الخاص لخدمة المنفعة العامة، وهو من أمور الله تعالى: ﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾<sup>٨</sup>، وتحقيق مبدأ التعاون والتكافل من أهم المقاصد الشرعية لتحقيق صورة الإخاء الإيماني<sup>٩</sup>، والوقف أيضا من التصرفات التطوعية التي تملئها عقيدة المسلم، بما يعود بالنفع على المجتمع فالواقف ينزل عن جزء من أملاكه أو المنقولة إيمانا بمبدأ التكافل ومبدأ الأعمار الذي وُكِّل به المسلم في الأرض وبذلك يحقق الإيثار والسخاء واصطناع المعروف، كما أن الوقف صدقة جارية تبقى مستمرة العطاء، بينما الصدقة الآنية -على أهميتها- تأتي أكلها في حينها ثم تنقضي، وكما أنها تعود بالنفع على الموقوف عليه، فإنها تعود بالأجر المستمر على الواقف.

- وفيما يلي نذكر أهم النقاط الدالة على أهمية الوقف:

- حرص الإسلام التام على الاهتمام بالضعفاء والمساكين والبر بهم.

- تشجيع المؤسسات الخيرية كدور العلم والعبادة على النهوض بالمجتمع الإسلامي.

- نظام الوقف الإسلامي يؤكد مصداقية الإسلام في أنه يعتني بجانب العبادة والجانب الديني كما يعتني بالجانب المادي للأفراد ومتطلبات الدنيا المادية.

<sup>٦</sup> أبو زهرة، محمد، محاضرات في الوقف، (القاهرة: دار الفكر العربي، د.ت، د.ط)، ص ٤٤.

<sup>٧</sup> البخاري رقم: 5552، مسلم 4586.

<sup>٨</sup> المائة، آية: ٢.

<sup>٩</sup> الحداد، أحمد بن عبد العزيز، وقف النقود واستثمارها، المؤتمر الدولي الثاني للوقف، بمكة المكرمة مارس 2006، ص 22.

-

#### - د- الوقف التعليمي

- لقد ارتبط الوقف الإسلامي بالمسجد منذ الصدر الأول للإسلام، ذلك أن أغلب المساجد التي بُنيت كانت تبرعا من أموال المسلمين الخاصة، ولم تكن هناك مصادر تمويل رسمية أو حكومية، على الرغم من أنها في كثير من الأحيان تقدم على أساس أنها صدقات ربما لجهل بماهية الوقف أو عن حسن نية لما في المسجد من ثواب مستمر، إلا أن الصفة الموجودة في المسجد -وهي الديمومة والاستمرار- حولت تلك الصدقات والتبرعات إلى وقف ثابت استمر لآلاف السنين حتى في بعض الدول غير الإسلامية، وارتباط الوقف بالمساجد أمر طبيعي لأن الوقف يتعلق بالقوة الإيمانية التي تدفع الإنسان إلى التبرع بجزء من ممتلكاته، ولا أفضل من المسجد ليضع فيه الإنسان صدقاته، بالإضافة إلى خلق الإيثار الذي يترتب عند من يملك ذلك الوازع، واشتهرت بذلك المساجد الوقفية في الأقطار الإسلامية ولعل أشهرها جامع القرويين بالمغرب والزيتونة بتونس، والجامع الأزهر بمصر.

- ولأن المسجد لا يعتبر فقط مكانا لأداء الصلوات الخمس والجمعة والوعظ، فقد كان بمثابة إدارة مركزية للدولة المسلمة، ثم عند انفصال إدارة الدولة في العصر الأموي عن المساجد؛ بقي المسجد يؤدي دوره في المجتمع المسلم كمركز متعدد المرافق، على رأس تلك المرافق التعليم الشرعي لارتباطه الوثيق بالمسجد، تلك المستجدات دفعت القائمين على المساجد إلى تأسيس صناديق حبس خاصة لهذه النشاطات التعليمية، ثم تطورت حتى صارت مدارس منفصلة عن إدارة المسجد، لها ميزانيتها المالية وإدارتها الخاصة.

- ولعل أقدم مؤسسة تعليمية قامت على الوقف في شمال إفريقيا هي جامع القرويين، الذي أنشئ من طرف امرأة مسلمة تدعى فاطمة الفهرية وتكنى أم البنين، وهي من جملة من هاجر من القيروان إلى المغرب، وكان ابتداء تأسيسه في يوم السبت فاتح رمضان عام 245هـ وذلك في عهد الملك الخامس من ملوك الأدارسة وهو يحيى بن محمد بن إدريس بن إدريس<sup>١٠</sup>، وما قام به هذا الجامع بفضل الأوقاف التي أقيمت على الكراسي العلمية وعلى تسيير الدراسة به أكثر من أن يحصى بأبعاده الدينية والتعليمية والاجتماعية.

-ثانيا: واقع وقف التعليم القرآني في الجزائر

-المدارس القرآنية في الجزائر

<sup>١٠</sup> بوركة، السعيد، الوقف الخيري في الإسلام وأبعاده التنموية، (المغرب: دار أبي رقيق للطباعة والنشر، ط ١،

- كما هو متعارف عليه في أغلب الدول الإسلامية، يبدأ التعليم القرآني قبل بداية التعليم الرسمي للأطفال فترسل العائلات أطفالها إلى مساجد الحي لحفظ قصار السور وبعض الأحكام المتعلقة بالتلاوة والسيره النبوية، ويطلق عليه في كثير من المناطق خاصة دول شمال إفريقيا التعليم المسجدي ما قبل المدرسة، فيتعلم الأطفال الحروف أولاً ثم قليلاً من القرآن وطرفاً من السيرة النبوية وغيرها من الأحكام الفقهية البسيطة، تختلف هذه المدارس من منطقة إلى أخرى على اختلاف التقاليد والعادات وكذلك الإمكانيات.

- في الجزائر يمكننا أن نقسم أنواع المدارس القرآنية بحسب الطلبة المنتسبين إليها إلى أقسام:

- المدارس القرآنية التي يرتادها الأطفال الصغار قبل المدرسة، أو الكتاتيب وما زالت هذه الكتاتيب ودية للمنهج الذي نشأت عليه وللهدف الذي تأسست من أجله، وهو تحفيظ القرآن الكريم وتعليم مبادئ الكتابة والقراءة وحفظ بعض المتون الشرعية، لذلك تمركزت في المساجد، أو بمكان بجانبها، حيث يشرف عليها فقيه المسجد ونادراً ما يستعان بمدرس خارجي، أو محفظ خارج هذه الفئة، كما كان تقصد هدفاً آخر وهو "تأهيل الطلاب لمواصلة تعليمهم في المرحلة التالية.

- المدارس القرآنية التي تكون ملحقة بالمسجد يرتادها طلبة الحي من مختلف المستويات التعليمية في دروس حفظ مسائية أو نهاية الأسبوع.

- المدارس القرآنية العصرية التي يفتتحها خواص وتختلف من نظام داخلي أو خارجي أو مختلط.

- الزوايا القرآنية التي تعتمد الطريقة التقليدية في التحفيظ ويرتادها عادة الطلبة الذين لم يحالفهم الحظ في إتمام دراستهم والالتحاق بالجامعات.

- يختلف التمويل المالي لهذه المدارس باختلاف نوع مالكيها، فالمدارس التي تحتاج تمويلاً كبيراً هي المدارس التي تتبع نظاماً داخلياً وتوظف معلمين من غير الموظفين الرسميين من طرف الحكومة أو وزارة الشؤون الدينية.

- الوقف باعتباره مصدر تمويل للمدارس القرآنية

- بدأت تجربة الوقف في الجزائر منذ الفتح الإسلامي وتمثلت في بناء المساجد، ووقف العقارات لتأمين الخدمات التعليمية، أو للإئناق على الفقراء والمساكين، وأبناء السبيل فكانت أدواره تتنوع بين ما هو تعليمي واقتصادي، واجتماعي وثقافي وديني.

- ووجدت قبل فترة الحكم العثماني للجزائر، واشتهرت من بينها مدرسة سيدي مدين شعيب، ذكر بعض الباحثين أن عدد عقاراتها وصل إلى ٢٣ عقارا في مدينة تلمسان وما جاورها ويرجع تاريخها إلى سنة 906 هـ / 1500م، وأيضا جامع عبد الله صفر بالجزائر والمعروف باسم جامع سفير، بمائة هكتار سنة 640 هـ / 1534م<sup>١١</sup>.

- في فترة الاستعمار الفرنسي للجزائر تعطلت أغلب النشاطات الوقفية وهدمت الكثير من المدارس القرآنية والخدمات الخيرية الأخرى إلا النادر منها، حيث بقي الأهالي محافظين على تمويل بعض المدارس التي لم تطلها أيادي الاعتداء، وهي التي حفظت الهوية الإسلامية للجزائر في الكثير من الجوانب التربوية والثقافية والأخلاقية.

- بعد الاستقلال أصدرت الجزائر مرسوما يتعلق بالأوقاف مؤرخا بتاريخ 17 سبتمبر 1964، يضم هذا المرسوم إحدى عشرة مادة تنظم عمل الأوقاف، حيث تم فيه حصر الأوقاف العامة، وضبط أهداف الوقف، وتحديد من يسيرها، وغيرها من المواد التي حسنت من وضع الأوقاف.

- لم يتم تسليم هذه الأوقاف في المرسوم إلى هيئة تعنى بالأوقاف على الرغم من وجود وزارة الشؤون الدينية والأوقاف، ولكن تلك الأوقاف تم تسليمها لقطاعات مختلفة، فالأوقاف التابعة للصحة تسير من طرف وزارة الصحة، والأوقاف التابعة للتعليم لوزارة التعليم وهكذا، أما الأوقاف التي تعنى بالتعليم القرآني فكانت تابعة لوزارة الشؤون الدينية.

- أما في الوقت الراهن فإن المتتبع لوضع الأوقاف في الجزائر يجدها جد محدودة، حيث إنها تجربة متوقعة على نفسها، ولا تستفيد من نماذج للوقف في مجتمعات إسلامية لأن الاطلاع على التجارب الرائدة الأخرى يجعل المنظومة المسيرة للوقف تستفيد منها بشكل فعال إذا رغبت في تحسين وتطوير مردود الوقف في تمويل مختلف المجالات في الجزائر وعلى رأسها مجال التعليم القرآني.

- الأمر الآخر الذي يجب أن يُؤخذ بعين الاعتبار في الجزائر، هو ارتباط مفهوم الوقف بالمسجد فقط، فعلى الرغم من أنه أحد أهم المجالات التي توقف فيها الأموال والصدقات، إلا أنه يجب نشر فكرة أن الوقف يقدم الخدمات والتمويل في جميع المجالات التي تمس الحياة اليومية للفرد والمجتمع؛ الاقتصادية والتجارية والخدمات العامة وغيرها.

<sup>١١</sup> بوسعيد، عبد الرحمن، الأوقاف والتنمية الاقتصادية والاجتماعية بالجزائر، رسالة ماجستير، في إطار المدرسة الدكتورالية الدين والمجتمع، قسم الفلسفة، جامعة وهران، 2011، ص ٥.

- هذه الرؤية حول الوقف كانت في مصلحة التعليم القرآني لارتباطه بالمسجد في أغلب الأحيان، غير أنه يبقى قاصرا عن أداء المهمة التي بإمكان الوقف كوسيلة تمويلية أن يقوم بها، كما أن الكثير من المدارس يتم تمويلها من خلال الوقف الإسلامي، لكنه لا يعرف بهذا الاسم، بل يعرف بالصدقات أو التبرعات. وهذا يرجع إلى قصر الفكرة والمفهوم الفقهي للوقف الإسلامي.

- فالوقف الإسلامي بالمفهوم المتعارف عليه في الشريعة الإسلامية والتاريخ الإسلامي لا يمكن معرفة مدى تمويله للمدارس القرآنية على مختلف أشكالها إلا بدراسة ميدانية يتتبع فيها الباحث مجموعة معينة من المدارس القرآنية كعينة دراسة؛ لأنه لا توجد هيئة رسمية تسير هذه الأوقاف بشكل منتظم وتوفر الإحصائيات حول نشاطها التمويلي عبر الوقف الإسلامي، وهذا ما سيقوم به الباحثان في المبحث الآتي.

- ثالثا: دراسة تطبيقية لواقع الوقف التعليمي القرآني في الجزائر وتأثره بجائحة كورونا

#### - جائحة كورونا

- تأثر الاقتصاد الجزائري كغيره من اقتصادات العالم بسبب تداعيات جائحة كورونا، إلا أن خصوصيته كإقتصاد ريعي زادت من حدة تأثره بفعل تراجع أسعار النفط، هذا بالإضافة إلى وضعه الاقتصادي الذي كان مترهلا قبل الأزمة حيث بلغ معدل النمو الاقتصادي الجزائري في سنة 2019 من حيث الحجم مقابل 1.4 لسنة 2018 مع تفشي الوباء وجد الاقتصاد الجزائري نفسه أمام جملة من التحديات.

- القيود التي فرضت لكبح انتشار الفيروس كان لها تأثير هائل على النمو الاقتصادي وتنبأت التقارير العالمية بانكماش الاقتصاد العالمي وكذلك متوسط نصيب الفرد من الدخل هذا العام ليدفع بملايين من الناس في هوة الفقر. هذه الأزمة الاقتصادية التي مست مختلف الفئات في المجتمع أدت إلى تأثر مصادر تمويل المدارس القائمة على التبرعات والهبات والصدقات، ولأنه في الجزائر لا توجد تلك المؤسسات الوقفية والنظام الوقفي الذي يقوم على تسيير أموال الوقف مثل استثمارها لدوام استمراريتها أو تنظيمها بحسب الحالة الاقتصادية، فإن تمويل المدارس القرآنية القائم على التبرعات والصدقات من المفترض أن يتأثر بشكل كبير، لأن المتصدق أو المتبرع يتصدق عادة بما هو زائدة عن حاجته أو عندما يكون في حالة رفاهية، أما إذا تأثرت تجارته أو دخله المالي فلا خلاف في أنه سيقبل من تبرعاته الداعمة للمدرسة أو الممولة، هذا إذا لم يقطعها.

-لذلك قبل أن نصل إلى تحليل ما تم استنتاجه من المقابلات التي أجريناها مع مسيري وأصحاب المدارس، نفترض أن المدارس القائمة تمويلها على الوقف لن تعاني في مصدر تمويلها كما عانت المدارس القائمة تمويلها على هبات وتبرعات غير ثابتة وغير دائمة.

#### - مصادر التمويل للمدارس القرآنية في الجزائر

-لقد اعتمدنا في هذا القسم من البحث على أسئلة طرحناها على عدد من مسيري المدارس القرآنية في الجزائر، على الرغم من أن التجاوب لم يكن في المستوى المتوقع، ومن تفاعل مع أسئلة المقابلة، يلاحظ على إجابته أنه لا يذكر الوقف بصفة واضحة وثابتة عند تطرقه لمصادر تمويل مدرسته.

-المدارس التي تناولناها في دراستنا هذه -من حيث تأثير التمويل الوقفي بجائحة كورونا- هي المدارس التي توفر خدمات السكن الداخلي للطلاب وما يلحقها من خدمات كإطعام ولباس، ولأن الدولة لا توفر أي تمويل مالي فتلجأ المدارس إلى طرق أخرى للتمويل نذكر أغلبها هنا:

-التبرعات والهبات: تأتي هذه التبرعات عادة بمبادرة من أشخاص يقدمون الصدقات بدون طلب، لكن في غالب الأحيان تكون هذه الصدقات بطلب من أصحاب المدارس، فيلجؤون إلى المقاولين والتجار الكبار لطلب مساعدات مالية لتلبية احتياجات المدرسة، كما يتطوع أولياء بعض الطلبة الميسور حالهم لدفع مصارف المدرسة من فواتير ومصاريف يومية، لكن المتعارف عليه في المدارس القرآنية أن أغلب الطلبة فيها من العائلات متوسطة الدخل.

-الصدقات: تكون من طرف الأشخاص وجيران المدرسة أو من المصلين في مسجد المدرسة، لكن عادة ما تكون هذه الصدقات قليلة جدا في صندوق يوضع في باب المدرسة أو المسجد، وأحيانا يكلف شخص من المدرسة للخروج إلى الأسواق والمراكز التجارية لجمع تبرعات من المارة، ونادرا ما تأتي صدقات معتبرة من بعض الأشخاص أو من بعض العائلات، حتى إن الطعام اليومي للطلبة وما يأكلونه هو من تحضير صاحب المدرسة في كثير من الأحيان.

-الوقف: مفهوم الوقف في الثقافة التعليمية الجزائرية ما يزال غريبا جدا عن المواطنين، فإما أنهم لا يفهمون أن ما يقومون به هو عبارة عن وقف إسلامي فيتجاوزون أحكامه الشرعية والقانونية، أو لا يستوعبون الفرق بين الوقف والصدقات والهبات، والخطأ الشائع في فهم الوقف أنه يقتصر على العقار فقط، ولغلاء العقار تجد الفكرة العامة عن الوقف أنه صعب التأسيس، لكن على الرغم من ذلك نجد أن أغلب الأراضي والعقارات التي أقيمت عليها

المدارس القرآنية أوقفت من طرف أصحابها خصيصا للقرآن الكريم، وسلمت مباشرة لأصحاب المدارس، أما التي سلمت للدولة أو مديرية الشؤون الدينية فإنها تضيع بين أملاك الدولة، وتستغل في غير ما أوقفت له.

-أما العقارات التي بنيت عليها هذه المدارس ففي بعض الأحيان تكون وقفا، وفي بعض الأحيان تكون بيتا لكلالة لا يوجد له وريث، والدولة تتركها على جانب وتفضل إعطائها للخدمات الدينية لعدم وجود نزاعات حولها.

-أما الأموال أو النقد الموجه للمصاريف اليومية فتكون في صيغة الوقف الإسلامي ولها ميزة الديمومة والاستمرارية وكذلك لا تصرف إلا في المكان المخصص لها، فعلى الرغم من كونها في صيغة الوقف إلا أنها لا تعرف بهذا الاسم في أكثر الأحيان، وهي عبارة عن أموال يخصصها أصحابها للمدرسة القرآنية شهريا أو أسبوعيا تتمثل في قيمة ثابتة من المال تستمر من الأجداد إلى الآباء إلى الأبناء، ومنها ما ينقطع ومنها ما يستمر لعشرات السنين.

#### - آثار كورونا على مصادر التمويل الوقفي للمدارس القرآنية

-إذا نظرنا للمصادر التي ذكرناها أعلاه فإن أغلبها لا تتوفر فيها صفة الديمومة والاستقرار، وهما صفتان تتوفران بشكل واضح في التمويل الوقفي.

-عدم توفر صفة الديمومة في مصادر دخل المدرسة: الصدقات والتبرعات والهبات وإن كانت في بعض الأحيان تأتي بصفة معتبرة، إلا أنه لا يمكن للمدارس الاعتماد عليها دائما للتمويل، فكما أنه لا تكفي في الأوقات العادية لتلبية احتياجات المدرسة، فإنه في الأزمات الاقتصادية -مثلا هو عليه الحال في أزمة كورونا- تنقطع هذه التبرعات، وبالتالي تتأثر المدرسة بشكل مباشر في تلبية احتياجات الطلاب، وهذا ما أشار إليه أصحاب المدارس في استجوابهم فذكروا أنهم يضطرون إلى تقليل عدد الطلبة بسبب الضائقة المالية للمدرسة.

-عدم توفر صفة الاستقرار المالي لمداخل المدرسة: الضائقة المالية التي تترتب عن الجائحة تكون سببا رئيسيا في عدم استقرار القيمة من طرف المانحين للمدارس القرآنية؛ إذ على الرغم من استمرار هذه العطايا للمدرسة من بعض الجهات أو العائلات طول السنة، وهي بمثابة وقف، حيث لا تريد العائلات أن تقطع تلك العطايا مهما حل بها من أزمات، إلا أن القيمة تقل، بسبب الضائقة المالية خلال الأزمة، فعلى الرغم من دوام العطايا إلا أن القيمة تقل، وهو أيضا ما يعرقل نشاط المدرسة وتلبية احتياجاتها من إطعام الطلبة ودفع الفواتير وغيرها من الوسائل.

- ظهور متطلبات مالية جديدة خلال الجائحة: مع اضطراب المصادر التمويلية المذكورة فإنه تطبيقا للبروتوكول الصحي المفروض في مثل هذه التجمعات والمقرات، فقد ظهرت مصاريف أخرى تتطلبها المدرسة يوميا وتحملها خزينتها؛ مثل أدوات التعقيم والتنظيف والأقنعة الصحية وزيادة عدد الغرف الدراسية لتحقيق شرط التباعد، هذه المصاريف أثقلت مرة أخرى خزينة المدرسة على قلتها وعدم تليبتها الأساسيات التي يحتاجها الطالب والمدرسة.

- عدم وجود فكرة استثمار الأموال والمداخيل التي تتحصل عليها المدارس: ولو افترضنا أنه في بعض المدارس التي توجد في مدن كبيرة أو مناطق تجارية نشيطة، فيكون دخلها ومصادر تمويلها أكثر أريحية من غيرها في المناطق الريفية أو الولايات غير النشيطة تجاريا، فإن القائمين على هذه المدارس عندهم فكر استهلاكي، دون التفكير في استثمار الأموال المتحصل عليها من أجل تحقيق هدفين رئيسيين: الأول هو تنمية هذه الأموال من أجل تلبية متطلبات أخرى، والثاني من أجل ضمان استمرارية هذه المداخيل من المشاريع المالية باستثمار التبرعات والصدقات والهبات المتحصل عليها فيها.

- خاتمة: نتائج وتوصيات وحلول مقترحة لمواجهة آثار الجائحة

- نتائج: توصلت الدراسة إلى مجموعة من النتائج والتمثلة فيما يلي:

- اهتمت الشريعة الإسلامية بالوقف وحثت عليه لدوره المهم والفعال في النهوض بالمجتمع الإسلامي.

- يعتبر الوقف التعليمي من أبرز مجالات الوقف الإسلامي التي عرفها المجتمع المسلم من أوائل ظهوره.

- ظهر الوقف في الجزائر منذ الفتح الإسلامي وتنوعت مجالاته وأدواره بين ما هو تعليمي واقتصادي، واجتماعي، وثقافي، وديني. واستمر الوقف في الجزائر يؤدي دوره على فترات تعثرية، وعلى الرغم من الملاحظات السلبية على واقعه وضعف فاعليته إلا أنه لم ينقطع.

- التجربة الجزائرية في حاجة إلى الانفتاح على تجارب الوقف الرائدة للاستفادة منها إذا رغبت في تحسين وتطوير الوقف لتمويل مختلف المجالات في الجزائر وعلى رأسها مجال التعليم القرآني.

- كان لجائحة كورونا آثار سلبية كبيرة على مجال التعليم القرآني من حيث التمويل.

- تتمثل مصادر تمويل المدارس القرآنية في الجزائر في: التبرعات والهبات، الصدقات، الوقف، وكلها - عدا الوقف - مصادر تفتقر للديمومة والاستقرار، وهذا ما يؤكد أهمية الوقف ودوره الفعال في تمويل المجال المخصص له على اختلاف الظروف والأحوال.



- تكون الأموال أو النقود الموجهة للمصاريف اليومية في صيغة الوقف الإسلامي ولها ميزة الديمومة والاستمرارية كما أنها لا تصرف إلا في المكان المخصص لها، فعلى الرغم من كونها في صيغة الوقف إلا أنها لا تعرف بهذا الاسم في أكثر الأحيان.
- إن غياب فكرة استثمار الأموال والمداخيل التي تحصل عليها المدارس والاكتفاء بالعقلية الاستهلاكية؛ سبب رئيس في فشل المدارس في توفير مصادر تمويلية ثابتة ودائمة ومستقرة قادرة على الصمود أمام الأزمات مثل جائحة كورونا.
- توصيات: من أجل خلق مصادر تمويلية ثابتة للمدارس القرآنية، بعيدا عن التمويلات الرسمية التي تنعدم تماما، يقترح الباحثان بعض الحلول والتي يريان أنها كفيلة في معالجة مشكل التمويل للمدارس القرآنية، ونذكر منها المتعلقة بالوقف وخلال الأزمات مثل أزمة جائحة كورونا وذلك فيما يلي:
- العمل على التعريف بالوقف الإسلامي وأحكامه الشرعية وأنه يمكن أن يكون مصدر تمويل فعال للمدارس القرآنية.
- توضيح مسألة أن الوقف الإسلامي يمكن تفعيله بعيدا عن الدولة والتدخل الرسمي في تسييره.
- يمكن تأسيس المؤسسات الاستثمارية الوقفية لتمويل هذه المدارس، باشتراك عدد من الممولين، وتسييرها الإدارة القائمة على المدرسة لتعود عائداتها على المدرسة وضمان مصدر دخل ثابت.
- اختيار مجالات استثمار أموال الوقف التي لا تتأثر بالأزمات الكبرى، بل هناك بعض المشاريع التي تزداد انتعاشا في بعض الأزمات، مثل أزمة كورونا فإن مجال التوصيل للبيوت ومجال إنتاج وتوزيع أدوات التنظيف والتعقيم قد انتعش، لذلك يجب الأخذ بعين الاعتبار هذه الأمور عند بداية الاستثمار وجعل هذه العمليات الاستثمارية مرنة يمكن تغيير نشاطها بتغير الأحوال، دون تقيدها بشروط تعرقل تحقيق مدخول للمدرسة.

### قائمة المصادر والمراجع

- ابن الهمام، الكمال، فتح القدير، (القاهرة: مطبعة القاهرة، دط، ١٣٦١هـ).
- ابن منظور، محمد بن مكرم أبو الفضل، لسان العرب، (بيروت: دار الفكر، د.ت).
- أبو زهرة، محمد، محاضرات في الوقف، (القاهرة: دار الفكر العربي، دت، دط).
- البخاري رقم: 5552، مسلم 4586
- بوركة، السعيد، الوقف الخيري في الإسلام وأبعاده التنموية، (المغرب: دار أبي رقيق للطباعة والنشر، ط١، ٢٠٠٩).
- بوسعيد، عبد الرحمن، الأوقاف والتنمية الاقتصادية والاجتماعية بالجزائر، رسالة ماجستير، في إطار المدرسة الدكتورالية الدين والمجتمع، قسم الفلسفة، جامعة وهران، 2011.
- الحداد، أحمد بن عبد العزيز، وقف النقود واستثمارها، المؤتمر الدولي الثاني للوقف، بمكة المكرمة مارس 2006.
- الزحيلي، وهبة، الوصايا والوقف في الفقه الإسلامي، (بيروت: الدار الجامعية للطباعة والنشر، ط٤).
- عليش، محمد بن أحمد بن محمد، منح الجليل شرح على خليل، (بيروت: دار الفكر، 1984).
- الفيروز آبادي، مجد الدين أبو طاهر، القاموس المحيط، (دمشق: مكتبة النوري دمشق، د.ت).
- الوشيلي، عبد الله قاسم، المسجد ونشاطه الاجتماعي على مر التاريخ، (سلسلة إحياء رسالة المسجد ط١، ١٩٩٠).

**İKİNCİ BÖLÜM**  
**ÖZET BİLDİRİLER**

## **ACTIVATING TEMPORARY WAQF AND ITS MECHANISMS IN SOCIAL FINANCING IN ALLEVIATING THE EFFECTS OF COVID-19: APPLICABLE PROSPECTS IN MALAYSIA**

Bouhedda GHALIA\*

Saheed Abdullahi BUSARI\*\*

Saidatolakma Mohd YUNUS\*\*\*

**Background:** *Waqf* is considered as a voluntary Islamic socio-economic activity that combines the worldly interests which benefit the Waqf recipients and the endower by representing an act of worship of Muslims toward world rewards and ongoing rewards (*sadaqah Jāriyah*) in the hereafter. Moreover, there is an increasingly dire need among Muslims to cooperate and extend solidarity in all aspects of goodness especially in the period of emergency and natural disasters such as earthquakes, fires, wars, and plague. This is also important in the context of emergency conditions like Covid-19 and its economic effects on societies leading to increasing unemployment, poverty due to bankruptcy, and lockdown that has paralyzed many economic sectors.

**Objectives:** This paper aims to explore the importance of employing the Temporary Waqf and its mechanisms based on the following discussion: First: How donation in the form of "temporary Waqf" encourages benevolent charity and expands solidarity and socio-economic cooperation the level of Individual private and government institutions. Second: the role of donation in the form of "temporary endowment" in regulating and standardizing charitable acts based on shariah and legal framework. Third: How benevolence loan (Qard Hasan) in the form of "temporary Waqf" can encourage and expands the scope of financial cooperation between people. Fourth: Explanation of some models for the application of the temporary Waqf based on Malaysian experience. Fifth: Proposing models to activate "temporary Waqf" for financing socio-economic activities purposes.

**Methodology:** This study adopts inductive and analytical approaches in qualitative research. The study will conduct field research to explore the opinions of Waqf experts in Malaysia through online interviews.

**Keywords:** Temporary Waqf, Organizing and Structuring donations, Financing, and social solidarity, applications & Malaysian experience

\* Fiqh & Usul Fiqh Department, IRKHS, International Islamic University Malaysia, [Bouhedda@iium.edu.my](mailto:Bouhedda@iium.edu.my)

\*\* Fiqh & Usul Fiqh Department, IRKHS, International Islamic University Malaysia, [saheed@iium.edu.my](mailto:saheed@iium.edu.my)

\*\*\* Fiqh & Usul Fiqh Department, IRKHS, International Islamic University Malaysia, [akmayunus@iium.edu.my](mailto:akmayunus@iium.edu.my)

## **REGENERATIVE PUBLIC-CIVIC PARTNERSHIP: A DURABLE BUSINESS MODEL BASED ON ISLAMIC PRINCIPLES AND FINTECH FOR EASY AND HARD TIMES OF ECONOMY**

Ibrahim ARI\*

Muammer KOÇ\*\*

### **Abstract**

This study analyzes the change in social welfare and wealth inequality by comparing conventional debt-based (i.e., interest-based) business models with the proposed regenerative public-civic partnership model (RPCP). The proposed business model encompasses six main features as follows. It (i) fundraises from individuals by equity-based crowdfunding, (ii) invests in sustainable projects by equity-based funding, (iii) utilizes waqf-owned financial intermediary, (iv) incorporates public sector by purchasing agreements, (v) enables capital pooling to become regenerative and self-sufficient, and (vi) redistributes surplus capital by philanthropy in hard times such as adverse effects of COVID-19 pandemic on economies, and acting as an investor and venture capital for social and environmental entrepreneurs in easy times of economies. After proposing the RPCP as a conceptual model, we quantify it in numbers by agent-based computer simulations for a future time frame. As a proof-of-concept, the findings illustrate that the GINI index for wealth inequality drastically decreases from 0.898 to 0.451 in the RPCP settings, which indicates a substantial increase in social welfare. In addition, the RPCP redesigns a waqf-owned financial intermediary that allows capital pooling to carry out larger projects. In contrast, conventional waqf systems do not allow pooling. In the last few words, the RPCP is proven that it has promising socioeconomic outcomes for the benefit of societies.

**Keywords:** Islamic finance; waqf; crowdfunding; agent-based modeling; COVID-19.

\* Division of Sustainable Development, College of Science and Engineering, Hamad Bin Khalifa University, Qatar Foundation, Doha, Qatar. Corresponding Author: [iar@hbku.edu.qa](mailto:iar@hbku.edu.qa)

\*\* Division of Sustainable Development, College of Science and Engineering, Hamad Bin Khalifa University, Qatar Foundation, Doha, Qatar.

## INTEGRATION OF WAQF MODEL FOR HEALTH CARE SERVICES IN INDONESIA

Atha Mahdi MUHAMMAD\*

Syahrudin\*\*

Atika Rukminastiti MASRIFAH\*\*\*

### Abstract

Purpose – nowadays, health care services are imperative to highlight. This sector becomes crucial because it involves the livelihood of people. Countries presently are struggling to provide the convenient health services especially during covid pandemic. However, these pretensions are not in line with the available budget. In indonesia, national budget for health sector is only 3% from gdp by 2021. Whereas the who has set a benchmark that state's health budget allocation is at 5% of gdp. Therefore, the government needs to find other alternatives to finance their health sector. On the other hand, indonesia has a great potential *waqf* fund. this study aims to propose a *waqf* model for health care services, combining fixed and moveable *waqf* as well as *bashari waqf*. Design/methodology/approach – a qualitative approach is utilized in this study. this research is categorized as a literature study using descriptive analysis. findings – the results represent that the integration model is suitable to apply as an alternative fundings instrument which lead to elevate health care services in the nation. The sharia compliance is fulfilled in this resulted model with no exception. Practical implications – the study proposes the model which potentially to adapt in providing good health care services. It should be benefited for *waqf* stakeholders. Originality/value – this research offers a recent *waqf* model which incorporates fixed and moveable *waqf* assets. In addition, *bashari waqf* which has been rarely proposed.

**Keywords:** *waqf* model, health care service, national BUDGET

**Paper Type:** Research Paper

\* Researcher of Islamic Economics Department, Faculty of Economics and Management Sciences, University of Darussalam (UNIDA) Gontor, Ponorogo, Indonesia, [athamahdimuhammad@mhs.unida.gontor.ac.id](mailto:athamahdimuhammad@mhs.unida.gontor.ac.id)

\*\* Director, International Centre For Awqaf Studies (Icast), University Of Darussalam (UNIDA) Gontor, Indonesia, [shaheeda@unida.gontor.ac.id](mailto:shaheeda@unida.gontor.ac.id)

\*\*\* Senior Researcher, International Centre For Awqaf Studies (Icast), University Of Darussalam (Unida) Gontor, Indonesia, [atikamasrifah@unida.gontor.ac.id](mailto:atikamasrifah@unida.gontor.ac.id)

## **POSITIVE SOCIAL IMPACT OF ISLAMIC SOCIAL FINANCE DURING COVID-19: CASE STUDY OF MALAYSIA**

Nur Shasha Dilla Binti Mohd\*

### **Abstract**

The global pandemic of COVID-19 has affected many aspects of human lives all over the world. Changes in many policies in the economic, political, health, social and education system can be observed including in Malaysia. The practice of Islamic social finance (ISF) tools such as *sadaqah* (charity), *zakat* (alms) and microfinance in many Islamic financial institutions is crucial to help improve the affected society's quality of living and help them overcome any financial challenges in this difficult time. In response to this pandemic, the objective of this study is to explore the practice of ISF in three Islamic banks which are Bank Islam Malaysia Berhad (BIMB), CIMB Islamic Bank Berhad (CIMB Islamic) and Agrobank along with its positive impacts on the society during this outbreak. This study also aims to figure out which bank is more effective in their ISF practice in delivering positive social impact. Depending on analytical and quantitative investigation, this paper specifically applies the comparative analysis method by reviewing and analysing the relevant data using the Value-Based Intermediation (VBI) strategy indicator of community empowerment. The result of this study reveals that in general, BIMB is the most efficient institution in delivering a positive impact to the society through its ISF practices, followed by Agrobank and CIMB Islamic.

**Keyword:** Islamic social finance, COVID-19, BIMB, CIMB Islamic, Agrobank, social impact.

\* Institute of Islamic Studies, Social Sciences University of Ankara  
nurshashadilla.bintimohd@student.asbu.edu.tr

## **REVIVING THE SOCIO-ECONOMIC POTENTIAL AND UNIVERSAL ROLE OF WAQFS VIA INTEGRATION OF KNOWLEDGE (IOK) MAQĀSID METHODOLOGY IN UNPRECEDENTED TIMES**

Jasmin OMERCIC\*

### **Abstract**

Since the third sector has traditionally been an economic pillar of many civilizations, this paper highlights how the Islamic civilization pioneered its expansion through waqfs. Firstly, we brief how waqfs were distinct universal public properties, belonging ultimately to God, crucial in building the first Muslim city of Madinah and also the main recourse to meet social needs in unprecedented times. Secondly, the paper shows the universal appeal and benefit of waqfs to all society, i.e. the poor, needy, children and seekers of knowledge. Critical content analysis, library research and a pluralist methodology are adopted methods in this qualitative study. It also includes the Integration of Knowledge (IoK) methodology to integrate the traditional universal role of waqfs through a revival with contemporary needs and good practices. Findings reveal that the revival of the universal role of waqfs within the third sector Islamic economy (IE) is urgent. We show how contemporary efforts to revive the role of waqfs address the issues of poor management, dysfunctionality or expropriation and even demolition of waqfs. Discourse on Islamisation of Knowledge (IOK) development shows how the global waqf infrastructure could play a major role in dealing with the contemporary global challenges of the pandemic (Covid19). Moreover, the contemporary IoK *maqāsid* methodology enables us to appraise waqf development in a systematic fashion based on IOK or sound Islamic philosophical foundations. Lastly, we provide some recommendations and encourage the integration of the third sector like waqfs and waqf-like institutions, i.e. foundations, endowments, etc. to devise ways for greater impact. However, each may retain its distinct nature and purpose.

**Keywords:** waqfs, Islamic economics (IE), integration of knowledge (IoK), *maqāsid* methodology, Islamic philosophical foundations.

\* PhD Graduate in Economics, International Islamic University Malaysia (IIUM)



## **TEMPORARY WAQF IN THE FRAMEWORK OF MAQAÏD SHARIAH: A STUDY ON CONTEMPORARY SOCIAL NEEDS UNDER COVID 19**

Dr. Rachid AOUIDAD\*

This study examines the issue of temporary waqf in the light of Maqaïd Shariah; it provides an extensive overview of juristic opinions of Islamic legal schools *MadÉhib*; along with the scrutiny of their arguments, legal interpretations, and use of principles of Islamic jurisprudence *Usul Fiqh*, legal maxims, and objectives of waqf. The contribution of the current research resides in the new understanding of the juristic debates of Muslim scholars, with a special attention in the implications of Maqaïd Shariah. This study uses comparative method to expose the different opinions within the Muslim scholars' debate. The results of this research point to a strong preference of the validity of temporary waqf, based on an extensive examination of textual evidences, interpretation of legal evidences, use of *Usul Fiqh*, consideration of the intent of waqf in Islam and a serious consideration on the implications of the universal Maqaïd of Shariah. This research addresses a number of new social needs cases *Nawazil* that emerged under Covid 19. Cases related to temporary waqf of benefits and services such as the waqf of human efforts. In addition to new cases related to temporary waqf of movables *Manqulat* and unmovable *Aqarat* such as temporary waqf of graveyard, temporary waqf of infirmary and convalescence home as well as other examples of temporary cash waqf that help answering special social needs under Covid 19.

**Key words:** Temporary waqf, Covid 19, Maqasid Shariah, waqf of benefits and services, cash waqf.

\* Head of Tajali Center for research and Development, Head of Atheism Studies, Email: aouidad.rachid@gmail.com

## **ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN PROFESSIONAL ZAKAT COLLECTION FUNDS IN INDONESIA**

Faqih RAMADHAN\*

Yunita WULANDARI\*\*

Sunan Autad SARJANA\*\*\*

Azidni ROFIQO\*\*\*\*

### **Abstract**

The development of information technology is growing rapidly. It can be seen from the number of individuals who depend on technology in their daily lives. Now we can see that information can be obtained easily just by using applications and the internet. The current epidemic has been expanded intensively. Currently, many things are becoming difficult for us to do, including worship activities. Collecting professional zakat for amil, for example, is more challenging during the Corona pandemic. This pandemic requires every individual to do their work during, and technology has become one of the options in doing various jobs at this time. Therefore, information technology may be a potential tool to deal with this proposition. The application of technology in providing information and services may be able to assist zakat management institutions and the community in fulfilling zakat obligations, especially professional zakat. This study aims to optimize the role of information technology in the collection of professional zakat funds. The method used in this study is literature and documentation, the descriptive method which used secondary data data source. Furthermore, developing an effective information instrument for muzakki is included as the second objective.

**Keywords:** *information technology, zakat fund, zakat management, muzakki*

\* Department of Islamic Economics, Faculty of Economics and Management Sciences, University of Darussalam (UNIDA) Gontor, Ponorogo, Indonesia, faqihramadhan692@gmail.com

\*\* Lecturer, Department of Islamic Economic Laws, Faculty of Sharia, University of Darussalam (UNIDA) Gontor, Indonesia, yunita.wulan@unida.gontor.ac.id

\*\*\* Head of Division, Training and Empowerment of Trustee, International Centre for Awqaf Studies (ICAST), University of Darussalam (UNIDA) Gontor, Indonesia [sunan@unida.gontor.ac.id](mailto:sunan@unida.gontor.ac.id)

\*\*\*\* Senior Researcher, International Centre for Awqaf Studies (ICAST), University of Darussalam (UNIDA) Gontor, Indonesia [rofiqozidni@unida.gontor.ac.id](mailto:rofiqozidni@unida.gontor.ac.id)

## COMPARATIVE ANALYSIS BETWEEN TRADITIONAL AND MODERN WAQF FUNDRAISING MANAGEMENT

Ghazy TRIYATNO\*

Khurun'in ZAHRO\*\*

Achmad ARIF\*\*\*

Arif Dian SANTOSO\*\*\*\*

### Abstract

**Purpose** – To employ an effective management of waqf fundraising is noteworthy. Waqf funds in needed by the trustee or *mutawalli* who will manage productively. However, it is not easy to raise a pool of funds due to waqf status which not mandatorylike zakat. Furthermore, in the time of Covid-19 pandemic today, it becomes more challenging. Although waqf historically has a significant role in relieving needy peoplebut in present condition, it must be managed strategically. This study purposes to identify an impact of the utilization of the traditional and modern waqf fundraising model as well as a comparison of both by conducting library research.

**Design/methodology/approach** – This study uses a thorough library search as an alternate research approach for answering the research topic.

**Findings** – The results denote that the traditional model has an avenue to develop andthe modern one should hold some values of waqf characteristics which must in line with sharia. The modern strategy should be based on values of the tradition one.

**Practical implications** – This study might be a reference of proper waqf fundraising model. Synergizing of both; traditional and modern is what this study suggested to apply by waqf institutions.

**Originality/value** – This research provides a consideration for waqf institutions inchoosing a waqf fundraising model to develop the assets productively.

**Keywords** Waqf model, Fundraising, Library Research

**Paper type** Research paper

\* Researcher of Islamic Economics Department, Faculty of Economics and Management Sciences, University of Darussalam (UNIDA) Gontor, Ponorogo, Indonesia ghazytriyatno@mhs.unida.gontor.ac.id

\*\* Lecturer of Islamic Economic Laws Department, Faculty of Sharia, University of Darussalam (UNIDA) Gontor, Ponorogo, Indonesia khuruninzahro@unida.gontor.ac.id

\*\*\* Head of Comparison of Madzhab Department, University of Darussalam (UNIDA), Gontor, Ponorogo, Indonesia achmadarif@unida.gontor.ac.id

\*\*\*\* Senior Researcher, International Centre for Awqaf Studies (ICAST), University of Darussalam (UNIDA) Gontor, Ponorogo, Indonesia arifdiansantoso@unida.gontor.ac.id

## **WAQF MANAGEMENT MODEL FOR SELF-SUSTAINED EDUCATIONAL INSTITUTION**

Naufal Arsil Fitra PRATAMA\*

Mufti AFIF\*\*

Fadhila Tianti Mudi AWALIA\*\*\*

Abdul Aziz Husni MUBAROK\*\*\*\*

### **Abstract**

**Purpose** – Waqf is one of the economic instruments that has scant intention previously. In fact, if it is managed productively, it will have a major impact in many fields such as education. Its benefits not only for Muslim students but also people widely. In Indonesia, waqf assets mostly are unproductive. Trustees or *nazhir* face some hindrances to make them productive. Indeed, there are some educational institutions that have empowered their waqf assets to be productive. However, they are still few. This study intends to identify waqf management model which implemented by schools or universities. To what extent the waqf management influences a self-sufficient educational institution is also considered in this study.

**Design/methodology/approach** – The qualitative approach is used in this research. This study is a literature study which employs extensive related references.

**Findings** – A greater and variety of waqf assets that manage prudently and properly can generate more benefits. Educational institution which adopts responsible waqf management can obtain great benefits and lead to self-sufficient institution.

**Practical implications** – The good waqf management can be practiced in educational field like schools, boarding schools, and university level.

**Originality/value** – This research offers relationship between good waqf management and self-sustained in educational institutions.

**Keywords** Waqf management, educational institution, Self-sustained institution

**Paper type** Research paper

\* Researcher of Islamic Economics Department, Faculty of Economics and Management Sciences, University of Darussalam (UNIDA) Gontor, Ponorogo, Indonesia, [naufal@mhs.unida.gontor.ac.id](mailto:naufal@mhs.unida.gontor.ac.id)

\*\* Deputy Director, International Centre for Awqaf Studies (ICAST), University of Darussalam (UNIDA) Gontor, Indonesia, [muftiafif@unida.gontor.ac.id](mailto:muftiafif@unida.gontor.ac.id)

\*\*\* Lecturer, Department of Islamic Economic Laws, Faculty of Sharia, University of Darussalam (UNIDA) Gontor, Indonesia, [fadhilatianti@unida.gontor.ac.id](mailto:fadhilatianti@unida.gontor.ac.id)

\*\*\*\* Senior Researcher, International Centre for Awqaf Studies (ICAST), University of Darussalam (UNIDA) Gontor, Indonesia, [abdulazizhusnimubarok@unida.gontor.ac.id](mailto:abdulazizhusnimubarok@unida.gontor.ac.id)

## **ANALYSIS OF THE IMPLEMENTATION OF STOCK WAQF MODEL IN INDONESIA**

Nur ALAMSYAH\*

Hartomi MAULANA\*\*

Aqif KHILMIA\*\*\*

Alfarid FEDRO\*\*\*\*

### **Abstract**

**Purpose** – A potential of waqf in Indonesia is reflected with the majority number of Muslim populations. It amounted to approximately 13 billion USD for cash waqf annually. Stock waqf is a contemporary type of waqf found in the Islamic stock market in the nation. This model is currently demanded by the public in particular Islamic stock investors. It is due to convenient ecosystems that make them easy to donate. For the last 4 years, the number of Islamic investors number has increased by 536% which is around 6% of the total Indonesian stock investors. This study aims to identify the model of stock waqf and attempts to analyze its effectiveness and strategy to develop in the country.

**Design/methodology/approach** – This study uses a normative qualitative approach. It namely problem solving by collecting information and data in the form of documented regulations, printed materials, and other related references which support the subject matter of this study.

**Findings** – The outcome exhibits that a key factor in implementing the stock waqf model is the opportunity factor which is the potential market of Islamic stock investors.

The proper strategy to develop the stock waqf model is amplifying socialization and literation of this new instrument of waqf to the broader community, Maximize the position of stock waqfs in the Islamic financial ecosystem by applying regulations and optimizing regulators.

**Practical implications** – This study suggests a massive engagement to give waqf through this contemporary waqf model. The model can be adapted not merely for Muslim investors but widely use dedicated for common investors.

\* Researcher, Department of Islamic Economics, Faculty of Economics and Management Sciences, University of Darussalam (UNIDA) Gontor, Ponorogo, Indonesia nuralamsyah@mhs.unida.gontor.ac.id

\*\* Faculty of Economics and Management (FEM), University of Darussalam (UNIDA) Gontor, Indonesia mhartomi@unida.gontor.ac.id

\*\*\* Senior Researcher, International Centre for Awqaf Studies (ICAST), University of Darussalam (UNIDA) Gontor, Indonesia, aqif.hilmia@unida.gontor.ac.id

\*\*\*\* Department of Management, Faculty of Economics and , Management (FEM), University of Darussalam (UNIDA) Gontor, Indonesia alfaridfedro@unida.gontor.ac.id

**Originality/value** – The current research has analyzed the application of the stock waqf model and its development strategy for potential Islamic stock investors in Indonesia.

**Keywords** Waqf model, Stock waqf, Islamic stock, Islamic investor

**Paper type** Research paper

## **BLOCKCHAIN ZAKAT SYSTEM: A STRATEGY TO RAISE MUZAKKI'S TRUST IN ZAKAT INSTITUTION**

Moch. Rahmantio TRIATMAJA\*

Lathiefa RUSLI\*\*

Andini RACHMAWATI\*\*\*

Sheema Haseena ARMINA\*\*\*\*

### **Abstract**

**Purpose** – Role of zakat in dealing with devastating consequences of Covid-19 pandemic is pivotal. Unfortunately, a frequent proposition that was found in collecting zakat funds is due to the lack of muzaki's trust in zakat institutions. This incredulity is caused by several factors and one of them is the problem of transparency. In this digital era, it is prone to disclose if zakat institutions are indicated to corrupt or misuse the zakat funds. Therefore, there is a need to a system that mitigates a risk which can lead to increase a trust of zakat payer. This study intends to explore a blockchain zakat system in maintaining muzakki's trust. In further, comparing their trust level to zakat institutions which employ blockchain system and ordinary zakat management.

**Design/methodology/approach** – This study uses qualitative research methods by collecting data and information from the literature review related to the research title.

**Findings** – The results exhibit that zakat institutions which apply the blockchain system have a greater level of trust of zakat payers than common zakat management.

**Practical implications** – This study points that a good level of muzakki's trust will increase the collection of zakat funds. In further, the benefit of zakat can be perceived by many needy people, especially during this pandemic circumstances.

**Originality/value** – This research explores the blockchain zakat system which recently introduced in a zakat discourse. It also empirically notes a comparison between two institution which use the blockchain and the ordinary one.

**Keywords** Blockchain zakat, Level of trust, Zakat institution

**Paper type** Research paper

\* Researcher, Department of Islamic Economics, Faculty of Economics and Management, University of Darussalam (UNIDA) Gontor, Ponorogo, Indonesia [rahmanatmaja03@gmail.com](mailto:rahmanatmaja03@gmail.com)

\*\* Lecturer, Department of Management, Faculty of Economics and Management (FEM), University of Darussalam (UNIDA) Gontor, Indonesia [lathiefarusli@unida.gontor.ac.id](mailto:lathiefarusli@unida.gontor.ac.id)

\*\*\* Lecturer, Department of Comparison of Madzhab, Faculty of Sharia, University of Darussalam (UNIDA) Gontor, Indonesia [andini@unida.gontor.ac.id](mailto:andini@unida.gontor.ac.id)

\*\*\*\* Senior Researcher, International Centre for Awqaf Studies (ICAST), University of Darussalam (UNIDA) Gontor, Indonesia [sheemahaseenaarmina@unida.gontor.ac.id](mailto:sheemahaseenaarmina@unida.gontor.ac.id)

## **DID COVID-19 AFFECT CONSUMERS BEHAVIOR? EVIDENCE FROM TURKEY AND EGYPT FOR ONLINE SHOPPING AND HOARDING**

Salma ABDELLATEF\*

### **Abstract**

The emergence of COVID-19 post-outbreak effects have been reflected on the behavior of billions of consumers around the globe due to diversified reasons as fear of infection, uncertain future, and the doubt of pursuing the normal pattern of their everyday lives, especially, after the approval of restrictive measures by almost all countries' governments. With the purpose of exploring consumer behavior changes in Turkey, this study aims at analyzing firstly, if novel Coronavirus (COVID-19) drove more consumers to shop online and secondly, whether they hoard more goods out of fear in the context of what is known as "Panic Buying". Utilizing the qualitative methodology to analyze the answers of 177 participants residing in Turkey and Egypt, a significant percentage of participants showed willingness to shop online more or are buying more from online stores during the pandemic especially in Turkey compared to Egypt. Moreover, participants showed goods' hoarding tendency resulting from factors as fear, broadcasted news and beliefs that food would be scarce. Based on the papers' findings, mainly gender, age, and income can be utilized to identify consumers that have intentions to shop online, while the same is not proved for hoarding. As well, the paper proposes recommendations for policymakers and marketers. For further studies, some limitations as the prices of products, their quality, cultural habits, and lockdown measures in the country of study compared to others, should be taken into consideration.

**Keywords:** COVID-19, Online Shopping, E-commerce, Hoarding, Consumer Behavior

\* Masters Student (Masters of Islamic Economics and Finance), İslami Araştırmalar Enstitüsü, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi- Hükümet Meydanı No: 206050 Ulus, Altındağ/ANKARA/ Türkiye. E-posta: [salmagamalmohamedamin.abdellatef@student.asbu.edu.tr](mailto:salmagamalmohamedamin.abdellatef@student.asbu.edu.tr), ORCID: 0000-0001-7079-2822



## **ECONOMIC RECOVERY FOR MSMEs IN POST-PANDEMIC ERA: POTENTIAL ROLE OF WAQF**

Sherrindra Avedta PRASETYO\*

### **Abstract**

**Purpose** - This paper tries to elaborate the potential and role of waqf in encouraging micro, small and medium sized enterprises in the post-pandemic era which is integrated with SDGs no 8.

**Design/methodology/approach** - This study is a descriptive exploratory study that aims to explore the concept of using waqf instruments in encouraging micro, small and medium sized enterprises in the post-pandemic era. This research will create a conceptual framework for waqf to address the challenges of encourage the formalization and growth of micro, small and medium-sized enterprises, including through access to financial services.

**Findings** - The results of the study show that voluntary waqf have the potential to in encouraging micro, small and medium sized enterprises which is integrated with SDGs no 8, especially in the post-pandemic period.

**Research limitations/implications** - The limitations of this research lie in the concept because it is preliminary research for the concept. On the other hand, the results of this study can be used as direction for future researchers and can also be used by the government to formulate policies.

**Originality** - This paper is likely the first paper exploring the role of waqf in encouraging micro, small and medium sized enterprises in the post-pandemic era which is integrated with SDGs no 8.

**Keywords:** Waqf, MSMEs, Post-pandemic era, SDGs number 8

**Paper Type:** Conceptual Paper

\* Islamic Economics and Finance Department, Istanbul Sabahattin Zaim University, Istanbul, Turkey Asep Maulana, Salsabila Putri Maharani, Islamic Economics Department, Universitas Airlangga, Surabaya, Indonesia (Corresponding E-mail: [prasetyo.sherrindra@std.izu.edu.tr](mailto:prasetyo.sherrindra@std.izu.edu.tr))

## **INTEGRATION OF MAWARITH-WAQF MODEL FOR ORPHAN EMPOWERMENT: PRELIMINARY MODEL AND MODUS OPERANDI**

Syahrudin\*

Mufti AFIF\*\*

Eko Nur CAHYO\*\*\*

**Purpose** – The effects of the Corona pandemic today have been experienced by children. Many of their parents died and they became orphans. Lots of inheritance assets left behind to manage. However, most orphans' capacity to handle this wealth are limited. Heirs, moreover, can take advantages which shall be unlawful. Additionally, the goods stay unproductive and even deteriorated. This research aims to identify a characteristic of inheritance concept or *mawarith* and waqf institution especially when both are integrated as a model. This paper also attempts to design some alternative models of *mawarith* linked waqf for orphans until they meet their ability to administer the wealth.

**Design/methodology/approach** – The study utilizes data collected from primary sources including text from the al-Qur'an and Hadith, while data collected from secondary sources include books, articles, journals besides web sites and e-books. Experiences and literature reviews are adopted to identify a characteristic of two concepts.

**Findings** – The results show that the integrated model is in accordance with sharia and leads to make waqf asset productively. The linked of *mawarith*-waqf model provides financial benefits to internal and external parties. Orphans and heirs can gain beneficiaries as well as ummah in need. In further, the assets can be effectively managed and mitigating the family conflict of interest.

**Practical implications** – The paper proposed a model that has a potential of being implemented for orphan empowerment program.

**Originality/value** – This current research has developed an IMW model for children who affected from Corona pandemic particularly and orphans in general.

**Keywords** Inheritance, Waqf model, Orphan, Corona pandemic

**Paper type:** Research paper

\* Director, International Centre for Awqaf Studies (ICAST), University of Darussalam (UNIDA) Gontor, Ponorogo, Indonesia, shaheeda@unida.gontor.ac.id

\*\* Head, Department of Islamic Economics, Faculty of Economics and Management Sciences, University of Darussalam (UNIDA) Gontor, Indonesia, muftiafif@unida.gontor.ac.id

\*\*\* Ph.D. Student, The Centre for Trust, Peace, and Social Relations, Coventry University, Coventry, United Kingdom, cahyoe@uni.coventry.ac.uk

## **NEED TO REDEFINE ISLAMIC FINANCE IN THE LIGHT OF MAQASID AL-SHARIAH**

Mohammad Kabir HASSAN\*

### **Abstract**

The *lex loci* applicable to Islamic finance is Shariah. Islamic finance has been criticized for focusing only on Shariah compliance since its inception and development in the world and as such, there is a call to redefine Islamic finance in the light of objectives (maqasid) of Shariah. The objective of this chapter is to discuss the ways in which Islamic finance could be redefined in the light of maqasid al-Shariah. Using a maqasid-al Shariah approach in Islamic finance it is evident that not only the prohibitions such as riba, excessive gharar and maysir shall be eliminated in Islamic finance; but there should be the practice of eliminating all harm that is found in the society and promote good to the society by promoting circulation of wealth in the society in the view of achieving shared economic prosperity which will be obtained via considering the duty of care owed to society and environment. This ought to be the yardstick that should be used in innovating products and services in Islamic finance industry to align with maqasid al-Shariah. It is clear from this research there is a gap in implementing maqasid-al Shariah in Islamic finance and there is need to formulate a road map to fill this gap. It is recommended in this research that maqasid-al-Shariah can be adopted in Islamic finance via merging the concepts of SDGs, circular economy, impact investing, ethics and VBI. It is hoped that the findings of this chapter will assist to understand the need to redefine Islamic finance to align with maqasid al-Shariah and the practical approach that could be taken in this regard.

**Keywords:** Ethical finance, Islamic finance, maqasid al-Shariah, sustainable development goals

Source: M. Kabir Hassan, Mehmet Saraç and Ashraf Khan, “Sustainable Development Goals and Islamic Finance”, Published by Pgrave-McMillan, 2021. ISBN: 978-3-030-76016-8; Chapter 2: “Need to Redefine Islamic Finance in Light of Maqasid Al Shariah” by M. Kabir Hassan, Aishath Muneza and Mehmet Sarac.

\* Ph.D. Professor of Economics and Finance, Department of Economics and Finance, University of New Orleans, mhassan@uno.edu

## FIKİH VE İSLÂM İKTİSADI AÇISINDAN DROPSHİPPİNG

Fatih TURAY\*

### Özet:

Stok giderlerinin ortadan kaldırılarak malların üreticiden perakendecinin müşterilerine doğrudan sevk edilmesi anlamına gelen dropshipping yöntemi, bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin ve taşımacılık imkânlarının gelişmesiyle birlikte günümüzde modern e-ticaret yöntemleri arasına girmiştir. İlk bakışta pratik ve ihtiyaca uygun gözükse de bu işlemin İslâm akit teorisi bakımından incelenmesi ve fıkıhın ortaya koyduğu normatif helâl-haram çerçevesine uygunluğunun tahlil edilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu uygunluğun tespiti halinde söz konusu yöntemin İslâm iktisadı açısından elverişli ve meşru bir imkân sunup sunmadığı da tartışılmalıdır. Ancak dropshippingin gerek mahiyetini ortaya koyan gerekse fikhî açıdan inceleyen yeterli düzeyde çalışmalar henüz mevcut değildir. Bu nedenle bizim çalışmamız konuyla ilgili bir ön araştırma niteliği arz etmektedir. Çalışmamızda öncelikle dropshipping yönteminin mahiyeti incelenmiştir. Ardından dropshipping İslâm hukukunda akitlerde aranan şartları taşıyıp taşıyamaması ve yasaklanan unsurları barındırıp barındırmaması açısından tahlil edilmiş, ayrıca İslâm hukukunda meşruiyeti bulunan bazı akitler ile mukayese edilmiştir. Bu çerçevede mevcut uygulamalar dikkate alındığında dropshipping yönteminin, fikhî açıdan bazı problemler ihtiva ettiği görülmektedir. Bununla birlikte, tedarikçi firma ile dropshipper arasında güven esasına dayalı sağlam bir iletişim ve izin imkânının mevcudiyeti, stok durumlarının sürekli kontrolünün sağlandığı bir altyapı bulunması, satılan ürünün meşru-mütekavvim bir mal olması, faiz, garar ve karaborsa gibi gayrimeşru yönlerinin bulunmaması, görme ve kusur muhayyerliği hakkının sağlanması şartlarıyla birlikte meşru bir çerçevede uygulanabilme imkânından teorik olarak söz edilebileceği anlaşılmaktadır. Öte yandan dropshipping yönteminin, söz konusu şartlara uygunluk arz etmesi halinde cevazından bahsedilebilirse de mahiyeti itibarıyla İslâm iktisadı açısından çok elverişli olmadığı ve İslâm iktisat ahlakının ortaya koyduğu değerlerle örtüşmeyen bir yapısının bulunduğu da gözlenmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Fıkıh, İslâm iktisadı, dropshipping, e-ticaret

\* Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, [fatih\\_turay@hotmail.com](mailto:fatih_turay@hotmail.com)

Dr. Öğr. Üyesi Fatih TURAY

fatih\_turay@hotmail.com

Karabük Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi

## ملخص

أصبح دروبشيبينغ (Dropshipping)، الذي يعني الشحن المباشر للبضائع من الشركة المصنعة إلى عملاء بائع التجزئة من خلال التخلص من نفقات المخزون ، أحد أساليب التجارة الإلكترونية الحديثة مع تطوير تقنيات المعلومات والاتصالات وفرص النقل. هذه العملية ، التي تبدو مفيدة للوهلة الأولى ، تحتاج إلى فحص من حيث نظرية العقد الإسلامي ومدى توافقها مع إطار الحلال والحرام الذي كشفه الفقه. بالإضافة إلى ذلك ، إذا تم تحديد هذا التوافق ، فيجب مناقشة ما إذا كانت الطريقة المعنية توفر فرصة مناسبة ومشروعة من حيث الاقتصاد الإسلامي. ومع ذلك ، لا توجد دراسات كافية تكشف عن طبيعة دروبشيبينغ وتفحصها من الناحية الفقهية. لذلك ، درستنا هي بحث تمهيدي حول هذا الموضوع. في دراستنا ، أولاً وقبل كل شيء ، تم فحص طبيعة طريقة دروبشيبينغ. بعد ذلك ، تم تحليل دروبشيبينغ من حيث الشروط المطلوبة في العقود في الشريعة الإسلامية. كما تمت مقارنتها ببعض العقود التي لها شرعية في الشريعة الإسلامية. في هذا السياق ، بالنظر إلى التطبيقات الحالية ، يُلاحظ أن طريقة دروبشيبينغ بها بعض المشاكل من الناحية الفقهية. ومع ذلك ، من المفهوم أنه من الناحية النظرية ، يمكن تنفيذه في إطار شرعي إذا كان هناك اتصال وإذن قوية تعتمد على الثقة بين الشركة المورد و دروبشيبير ، والبنية التحتية التي توفر التحكم المستمر في حالة المخزون. بالإضافة إلى ذلك ، لكي تكون طريقة دروبشيبينغ مشروعة ، يجب أن يكون المنتج المباع مشروعاً متقوماً ، ويجب ألا تكون هناك جوانب غير مشروعة مثل الفائدة (الربا) و الغرر والسوق السوداء (الإحتكار) ، ويجب توفير خيار الرؤية و العيب. من ناحية أخرى ، على الرغم من أنه يمكن القول بأن طريقة دروبشيبينغ مسموح بها إذا كانت تتوافق مع الشروط المذكورة أعلاه ، فقد لوحظ أنها ليست مناسبة جداً للاقتصاد الإسلامي من حيث طبيعتها ولها هيكل لا يتطابق مع القيم التي كشفتها الأخلاق الاقتصادية الإسلامية.

الكلمات المفتاحية: الفقه ، الإقتصاد الإسلامي ، دروبشيبينغ ، التجارة الإلكترونية

## AAOIFI FAİZSİZ FİNANS STANDARTLARINDA MURABAHA VE TÜRK KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİNDE UYGULANIŞI

Fatih GÜÇLÜ\*

Saim KAYADİBİ\*\*

Feyzullah Esad ŞEKKELİ\*\*\*

### Özet:

İslam hukukunda *murabaha* sözleşmesi, bir malın satıcı tarafından maliyetinin üzerine kârının eklenmesiyle satışının yapılmasına imkân veren bir satış işlemidir. Peşin ve vadeli olarak yapılabilen *murabaha* sözleşmesi, katılım bankaları tarafından bir satış tabanlı fon kullandırma yöntemi olarak kullanılmaktadır. Ticari hayatın ortaya çıkardığı birtakım zorlukların ve hukuki düzenlemelerin izin vermemesi nedeniyle *murabaha* finansmanı katılım bankaları tarafından daha farklı bir şekilde uygulanmaktadır. Müşterinin talep ettiği malı almaktan cayma ihtimali, malın mülkiyetinin bankanın üzerine geçmesi ve daha sonra tekrar müşteriye satılması durumunda ortaya çıkacak ek alım-satım masrafları ve vergiler, bankaların her bir müşteriden gelecek satın alma talebini kendisinin gerçekleştirmesi durumunda ortaya çıkacak iş yükü ve insan kaynağı gereksinimi, farklı uygulanmasının sebeplerinden sayılabilir.

Dolayısıyla pratikte sistem, müşterinin ilgilendiği malı bankanın kendisine verdiği vekalet uyarınca satın alması ve malın bedelinin satıcıya banka tarafından ödenmesi, mal alındıktan sonra ise müşterinin malın bedelini bankanın kârını da içerecek şekilde vadeli olarak bankaya ödemesi şeklinde işlemektedir. Bu süreç birçok araştırmacı tarafından eleştirilmektedir. Özellikle sözleşmeye konu olan malın mülkiyetinin tam anlamıyla katılım bankasına geçmemesi, işlemin yapılması için müşterinin satın almayı taahhüt etmesinin zorunlu tutulması vb. nedenler tartışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Buna ilaveten, katılım bankalarının ortaklık tabanlı *mudarebe-müşareke* gibi sözleşmelerden ziyade *murabaha*'ya dayalı finansmanı tercih ediyor olmaları, diğer bir eleştiri konusudur. İslami finans endüstrisinde standartları belirleyen Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI) isimli kuruluşun belirlediği *Murabaha* Standardı ile Türkiye'deki katılım bankalarının uygulamaları arasında birtakım farklılıklar bulunmakta, özellikle fon kullanmak isteyen kişiler açısından da bilgi eksikliği bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki katılım bankalarında uygulanan *murabaha* finansmanı ile klasik *murabaha* sözleşmesi ve AAOIFI standartları arasındaki farkların ortaya konulması, eğer varsa farkların nedenlerinin belirlenerek uygulamanın

\* Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, [fatihguclu@karabuk.edu.tr](mailto:fatihguclu@karabuk.edu.tr), ORCID ID: 0000-0002-1007-4594

\*\* Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, [saimkayadibi@karabuk.edu.tr](mailto:saimkayadibi@karabuk.edu.tr), ORCID ID: 0000-0002-4753-4216

\*\*\* Arş. Gör., Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, [esadsekkeli@karabuk.edu.tr](mailto:esadsekkeli@karabuk.edu.tr), ORCID ID: 0000-0002-6414-4463

İslami açıdan daha uygun bir zemine oturtulabilmesi için çözüm önerileri sunmaktır. Belirtilen amaca ulaşmak adına yapılandırılmış mülakat yöntemiyle katılım bankalarının şube müdürleriyle görüşülecektir. Bu sayede katılım bankalarının murabaha yöntemini nasıl uyguladıkları ortaya konularak, eleştiriye konu hususlara ilişkin uygulayıcıların görüş ve fikirlerine yer verilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** AAOIFI; Faizsiz Finans Standartları; *Murabaha*; Türk Katılım Bankacılığı.

## **ZEKÂT MALLARINDA ARANAN ŞARTLAR BAĞLAMINDA SOSYAL SORUMLULUK**

Yusuf BALTA\*

### **Öz**

Zekât, Kur'an ve Sünnet'le farz kılınan, Hanefîlere göre salt ibadet, cumhura göre ise mala müteallik bir mükellefiyettir. Zekât verilecek mallar naslarda delaleten ve sarahaten zikredilmişlerdir. Fukaha ise bu malların zekâta tabi olabilmesi için bulunması lazım olan mülkiyet, nemâ, havâic-i asliyye, nisab ve yıl gibi bazı şartlar belirlemişlerdir. Bu şartların bazıları sosyal sorumluluğu dolaylı olarak ilgilendirirken bazıları da doğrudan ilişkilidir. Bu ilişki iki boyutludur. Üretimi yani tasarrufu teşvik açısından zekât mükellefini; infaka muhatab olması bakımından da zekât sarf edilecek kimseleri yani toplumun harcama eğilimi en yüksek katmanını ilgilendirmektedir. Bu çalışmada zekât mallarında aranan şartlar içinde zekât mükellefi ve sarf yerleri açısından sosyal sorumluluk boyutları irdelenmeye çalışılacaktır.

\* Dr. / PhD



## **PANDEMİ DÖNEMİNİN YOKSULLUĞA ETKİSİ VE YOKSULLUĞUN AZALTILMASINDA ZEKÂTIN ÖNEMİ**

Niyazi GÜMÜŞ\*

### **Özet**

2019 yılı sonlarında Çin’de başlayan ve halen de devam etmekte olan Covid-19 salgın hastalığı bütün dünyayı etkilediği gibi Türkiye’yi de olumsuz yönde etkilemiştir. Küresel ticaret bu süreçten olumsuz etkilenmiş ve dünya ekonomileri küçülmüştür. Dünya’da ve Türkiye’de salgının kontrol altına alınmasını sağlamak amacıyla alınan tedbirler kapsamında bazı iş yerleri kapatılmış, buralarda çalışan birçok kişi işini kaybetmiş ve gelir kaybına uğramıştır. Bu durum Türkiye’de yoksulluğun artmasına neden olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti bu sürecin etkilerini azaltmak amacıyla işçi çalıştıran işletmelere ve işini kaybeden insanlara bazı transfer harcamaları yapmış olsa da bu harcamalar yoksulluğun azaltılmasında ve gelir kaybının telafi edilmesinde yeterli olamamıştır.

Bu çalışma pandemi döneminde artan yoksulluğun azaltılmasına katkı sunması açısından önem arz etmektedir. Çalışmamızda Covid-19 salgınının Türkiye’de yoksulluğun artmasına etkileri ve yoksulluğun azaltılmasında zekâtın önemi araştırılmıştır. Çalışmanın amacı Türkiye’de yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlamaktır. Bu bağlamda devletin yapmış olduğu sosyal yardımlara mali bir ibadet olan ve yoksullukla mücadelede önemli bir araç olan zekâtı da ekleyerek yoksullukla mücadelede daha iyi sonuçlar elde etmeye çalışmaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Pandemi, Covid-19, Yoksulluk, Yoksulluğun Azaltılması, Zekât.

\* Dr., DİB

## **TÜRK EXİMBANK İTHALAT FİNANSMANINA MURÂBAHA YÖNTEMİYLE UYGULANABİLECEK ÜRÜN ÖNERİLERİ**

Fatih KAZANCI

### **Özet**

Murabaha yöntemi günümüzde vadeli kârlı satış amacıyla katılım bankaları tarafından hem yurtiçi müşterilerin finansmanında hem de dış ticaret alanında kullanılmaktadır. Son yıllarda Türk Eximbank, ihracat amaçlı faizsiz finansman ihtiyacını gidermek amacıyla da murabaha yöntemini kullanmaya başlamıştır. Eximbank ya ihracatçılara doğrudan ya da katılım bankaları aracılığı ile faizsiz finansman sağlamaktadır. Katılım bankaları, uzun yıllardır ithalatçıların finanse edilmesi için de murabaha yöntemini kullanmaktadır. Katılım bankaları genellikle kendi fonlarını kullanmakta olup, bazen de Uluslararası İslami Ticari Finansman Kurumu (ITFC) üzerinden post finansman yoluyla elde edilen fonları kullanır. ITFC, iki adımlı murabaha yöntemi ile katılım bankalarına finansman sağlamakta olup, makalede ITFC'nin kullandığı iki adımlı murabaha yöntemi Eximbank için yeniden tasarlanmıştır. Günümüzde Eximbank her ne kadar ithalatçılara finansman sağlamada herhangi bir imkân sunmasa da bu ürün sayesinde Eximbank, katılım bankalarına finansman sağlayabilecek ve bu finansman sayesinde ülkemizde üretilmeyen stratejik malların ithalatını destekleyecek veya ihracata dönük altyapının geliştirilmesini sağlayabilecektir. Ayrıca özellikle hammadde ithal eden ve üretim yaparak hem yurtiçinde pazarlayan hem de yurtdışına ihraç eden firmalara da destek olabilecektir. Makalede bu ürüne ek olarak ayrıca Eximbank'ın katılım bankalarını aracı olarak devreye almadan da doğrudan ithalatçıları destekleyebileceği murabaha temelli bir ürün de tanıtılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** İslami Finans, İthalat Finansmanı, Türk Eximbank, Murabaha, İki Adımlı Murabaha.

### **FACILITY SUGGESTIONS FOR TÜRK EXİMBANK IMPORT FINANCING WITH MURABAHAH METHOD**

#### **Abstract**

Today, the Murabaha method is used by participation banks both in the financing of domestic customers and in the field of foreign trade for the purpose of profitable term sales. In recent years, Türk Eximbank has started to use the murabaha method to meet the need for interest-free financing for export purposes. Eximbank provides interest-free financing to exporters either directly or through participation banks. Participation banks have been using the murabaha method to finance importers for many years. Participation banks generally use their own funds, and sometimes they use funds obtained through post-financing through the International Islamic Trade Finance Corporation (ITFC). ITFC provides financing to participation banks with the two-step murabaha method, and the two-step murabaha method used by ITFC in the article has been redesigned for Eximbank. Although Eximbank does not offer any means of financing to importers today, thanks to

this product, Eximbank will be able to provide financing to participation banks, and thanks to this financing, it will be able to support the import of strategic goods that cannot be produced in our country or to develop an export-oriented infrastructure. In addition, it will be able to support companies that import raw materials and produce, market them both domestically and export them abroad. In addition to this product, the article also introduced a murabaha-based product, which Eximbank can support directly importers without engaging participation banks as intermediaries.

**Keywords:** Islamic Finance, Import Financing, Turk Eximbank, Murabahah Two Step Murabahah

## İSLAM EKONOMİSİ BAĞLAMINDA DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUM OLARAK HİSBE TEŞKİLATI

Ömer DÖNMEZ\*

Saim KAYADİBİ\*\*

### Özet

Her ekonomik sistem belirlediği prensipler ve maksatlara uygun olarak şekillenir ve kendi oluşturduğu kurumlarıyla hayat bulmaktadır. İslam'ın ortaya çıktığı yıllardan itibaren kamu düzeni ile toplumsal ahlâkı koruma ve iktisadi denetleme faaliyetini yürütmekle görevli resmî kuruluş olarak “*Hisbe Teşkilatı*” kurulmuştur. Uzun yıllar birçok İslam devletinde faaliyet yürüttükten sonra değişen idari ve iktisadi düzenler gereği isim olarak uygulamadan kalksa da farklı isimlerde varlığını devam ettirmektedir. Günümüz ekonomik, sosyal ve idari yaşamları içerisinde belirli alanların çalışma düzenlerini sağlamak, adli ve idari hukuk normlarına uygunlukları takip etmek amacıyla farklı isimlerle ve çalışma alanlarıyla birçok kuruluş oluşturulmuştur. Yapılan çalışmadan amaçlanan, *Hisbe* teşkilatının çalışma felsefesi anlatılarak günümüz devletlerinde ortaya çıkan düzenleyici ve denetleyici kuruluşların, geçmişte aynı amaçla faaliyet yürüten *Hisbe* Teşkilatı çalışma yapısına olan benzerlikleri ve farklılıklarını göstermektir. Bu çalışmada, günümüz iktisadi düzeni içerisinde belirlenmiş ticari, ekonomik ve sosyal alanlarda faaliyet yürüten düzenleyici kurumlar, *Hisbe* Teşkilatı çalışma yapısı ile olan benzerlikleri, konjonktürel değerlendirmeleri de göz önüne alınarak, mantıksal bir karşılaştırma ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** *Hisbe, İslam Ekonomisi, Denetim, Ahlak, Denetleyici Kurum*

### THE HISBE ORGANIZATION IN THE CONTEXT OF ISLAMIC ECONOMICS AS THE REGULATORY AND SUPERVISORY INSTITUTION

#### Abstract

Every economic system is shaped in accordance with the principles and purposes that it determines and comes to life with its own institutions. Since the emergence of Islam, the “*Hisbe Organization*” has been established as an official institution responsible for economic protecting and supervising public order and social morality. After operating in many Islamic states for many years, it has ceased to be implemented due to the changing administrative and economic orders. In today's economic, social and administrative lives, many organizations with different names and fields of work have been established in order to ensure the working order of certain areas and to follow the compliance with judicial and administrative law norms. The purpose of the study is to

\* Doktora Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Finans ve Katılım Bankacılığı. Email: [omer.donmez@trt.net.tr](mailto:omer.donmez@trt.net.tr)

\*\* Prof. Dr., Öğretim Üyesi, İşletme Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, Karabük Üniversitesi. Email: [saimkayadibi@karabuk.edu.tr](mailto:saimkayadibi@karabuk.edu.tr)

explain the working philosophy of the *Hisbe* organization and to show the similarities and differences of the regulatory and supervisory organizations emerging in today's states with the working structure of the *Hisbe* Organization, which has been operating for the same purpose in the past. The similarities of the Regulatory institutions operating in the commercial, economic and social fields determined in today's economic order with the working structure of the *Hisbe* Organization, have been tried to be expressed with a logical comparison, taking into account the cyclical evaluations.

**Keywords:** *Hisbe, Islamic Economy, Control, Morality, Supervisory Authority*

## KATILIM BANKACILIĞINDA FİNANSAL ÜRÜNLER VE RİSK YÖNETİMİ

Beyzanur ALMIŞ\*

Saim KAYADİBİ\*\*

### Özet

Birçok bankacılık türünde olduğu gibi katılım bankacılığının da kendine özgü finansal ürünleri ve risk yönetimi bulunmaktadır. Bu finansal ürünlerin çoğu diğer bankalardan farklıdır. Katılım bankaları herhangi bir ürün veya mal alıp satmadan müşteriye doğrudan finansman sağlamamaktadır. Finansal düzendeki hızlı ve dinamik değişimler bankacılık sistemi için çeşitli riskler oluşturmaktadır. Diğer bankalarla birlikte faaliyet gösteren Katılım bankaları da risklere karşı eşit derecede savunmasızdır. Riske neden olan faktörler öncelikle belirlenir ardından sistematik olarak tanımlanırsa, bu risklerin yönetimi daha kolay olacaktır. Bu çalışmada katılım bankacılığı ürünlerinin tanıtılması, kullanım alanlarında meydana gelecek risklerin nasıl yönetilebileceği konusunda çözüm önerilerinin sunulması amaçlanmıştır. Nitel araştırma tekniğinin uygulandığı çalışma, gerekli literatür taraması ile desteklenecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Katılım Bankacılığı, Finansal Ürünler, Risk Yönetimi

### FINANCIAL PRODUCTS AND RISK MANAGEMENT IN PARTICIPATION BANKING

#### Abstract

Like many types of banking, participation banking has its own financial products and risk management. Many of these financial products are different from other banks. Participation banks do not provide direct financing to customers without buying or selling any products or goods. Rapid and dynamic changes in the financial order pose various risks for the banking system. Participation banks operating together with other banks are equally vulnerable to risks. If the risk factors are first identified and then systematically identified, these risks will be easier to manage. In this study, it is aimed to introduce participation banking products and to offer solutions on how to manage the risks that may occur in usage areas. The study, in which the qualitative research technique is applied, will be supported by the necessary literature review.

**Keywords:** Participation Banking, Financial Products, Risk management

\* Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, [beyzanuralms9719@gmail.com](mailto:beyzanuralms9719@gmail.com), ORCID ID: 0000-0002-0120-1547

\*\* Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, [saimkayadibi@karabuk.edu.tr](mailto:saimkayadibi@karabuk.edu.tr), ORCID ID: 0000-0002-4753-4216

## İSLAM HUKUKUNDA MENKUL MALLARIN/PARANIN VAKFEDİLMESİNE DAİR FIKHÎ YAKLAŞIMLARIN MODERN PARA VAKFI MODELLERİ / UYGULAMALARI İŞİĞİNDA YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Adem YILDIRIM\*

Vakıflar İslam medeniyet tarihinde toplumun önemli ihtiyaçlarını karşılayan hayır kurumları olarak var olmuşlar, toplumun katmanları arasında malın transferini sağlayarak toplumsal huzur ve barışa önemli katkılarda bulunmuşlardır. İslam'ın ilk yıllarından itibaren vakıf uygulamaları başlamış, İslam toplumu genişledikçe vakıf müesseseleri de yaygınlaşmıştır. Osmanlı toplumu ile birlikte vakıf kurumları zirve dönemini yaşamıştır. Osmanlı toplumunda vakıf sisteminin önemli bir parçasını nevi şahsına münhasır bir hüviyete sahip olan para vakıfları oluşturmaktadır.

İslam Hukuk doktrinde veznî ve keylî cinsten menkul malların ve paranın vakfa konu olup olmayacağı hicri 2. asırda gündeme gelmiş, Osmanlı döneminde bunun fiili uygulaması görülmüştür. Gayrimenkul malların vakfa konu olması ise genelde fukahânin ittifak ettiği konular arasında yerini almıştır. İslam hukukunda vakfedilecek malda aranması gereken birtakım nitelikler bulunmaktadır. Vakıfta devamlılığın (te'bid) olması, vakfın konusunun ayn olması, bu ayn'ın tüketilmeden varlığını devam ettiren cinsten olması bu nitelikler arasında sayılmaktadır.

Çalışmada menkul malların ve paranın vakfedilmesi konusu bağlamında vakfedilecek malda bulunması gereken niteliklere dair fikhî yaklaşım ve içtihatlar ele alınacak, İslam hukuk tarihinde menkul malların/paranın vakfına dair doktrinde yer alan içtihatlarla yer verilecektir. Böylelikle Osmanlı iktisat tarihinde hararetli tartışmaların yaşandığı para vakıflarının meşruiyetine dair hukuki tartışmaların odağındaki *menkul malların ve paranın vakfı* konusunun teorik/fikhî zeminini inceleme imkanı oluşacaktır. Ayrıca Osmanlı para vakıfları müessesesine benzerliği sebebiyle, günümüzde Malezya'da yatırım vekaleti akdi kapsamında uygulanan vakıf okulları yatırım modeline yer verilecek, bu akit türünün fikhî çerçevesi ele alınacaktır.

**Anahtar Kavramlar:** İslam Hukuku, Vakıf, Paranın Vakfı, Yatırım Vekaleti, Malezya Vakıf Okulları.

الأحكام الحقوقية للأموال غير الثابتة في الشريعة الإسلامية؛ وإعادة تقييم مناهج  
المداخل الفقهية في ضوء تطبيقات مؤسسات الأموال الوقفية المعاصرة  
آدم يلدريم

\* Dr. Öğretim Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Fıkıh Anabilim Dalı, e-mail: ademyildirim@hotmail.com

لقد وُجدت المؤسسات الوقفية كجمعيات خيرية تلبى الاحتياجات الهامة للمجتمع في تاريخ الحضارة الإسلامية، وقدمت مساهمات كبيرة في الأمن والسلم الإجتماعي؛ من خلال توفير نقل البضائع بين طبقات المجتمع المختلفة. بدأت فعاليات مؤسسة الوقف منذ الفترة المبكرة الأولى للإسلام. ومع توسع المجتمع الإسلامي؛ انتشرت المؤسسات الوقفية. حتى بلغت قمة ذروتها في العصر العثماني. وتعد المؤسسات الوقفية جزء مهم من النظام الإجتماعي العثماني. وهي تنقسم في هوياتها إلى نوعين رئيسيين؛ الأول الوقف الأهلي "الشخصي" والثاني الوقف النقدي والذي تميزت به أوقاف هذا العصر بصفة فريدة.

في الأحكام الشرعية الإسلامية وبخاصة حتى نهاية القرن الثاني الهجري كانت أوقاف الأموال تتعامل بميزاني الكيل والوزن للسلع المنقولة؛ غير أن التطبيق الفعلي للميزان المالي المباشر في الوقف "الوقف النقدي" ظهر في العصر العثماني. احتلت مسألة الممتلكات المالية غير المنقولة حيز كبير من فكر الفقهاء واتفقوا على أحكام خاصة بها. في الشريعة الإسلامية هناك بعض الصفات التي يجب توافرها في الممتلكات المراد الإئتمان عليها. من بين هذه الصفات وجود الاستمرارية (التعبيد) في الأساس، وحقيقة أن وقف العين المعينة للتوقيف غير مستهلكة من قبل.

تناقش هذه الدراسة الآراء الفقهية وشروطها الخاصة بالصفات الواجب توافرها في العقار الذي يؤتمن عليه في سياق وقف المال المنقول والنقدي، وسيتم تضمين الدراسة بأمثلة فقهية من تاريخ تضمين المال في الشريعة الإسلامية. وبالتالي سيكون من الممكن دراسة الأساس النظري الفقهي لمسألة تأسيس الممتلكات المالية المنقولة؛ والتي هي محور المناقشات والإجتهادات حول شرعية الأسس القانونية النقدية المعاصرة، حيث دارت مناقشات حادة حول المال المنقول وشرعية الوقف المالي في تاريخ الاقتصاد العثماني. بالإضافة إلى ذلك نظرًا لتشابه الوقف المالي المعاصر مع المؤسسات النقدية العثمانية؛ سيتم تضمين النموذج الاستثماري بالوكالة للمدارس الوقفية الماليزية المعاصرة؛ والذي تم تنفيذه في ماليزيا اليوم على هذا الأساس الإستثماري؛ وسيتم مناقشة الإطار الفقهي لهذا النوع من العقود.

الكلمات المفتاحية: الشريعة الإسلامية، الوقف، الوقف المالي، الوكالة بالاستثمار، مدارس الوقف الماليزية.



# İSLAM EKONOMİSİNE GÖRE İSTİHDAM: COVID-19 SALGININ İSLAM ÜLKELERİNDE İSTİHDAM ETKİSİ: ÜLKELERARASI BİR KARŞILAŞTIRMA

Nihat ALTUNTEPE\*

## Özet

2020 yılının başında tüm dünyada görülmeye başlayan Covid-19 salgını, öncelikle sağlık alanında, daha sonra ekonomik ve sosyal alanlarda etkisini göstermiştir. Salgının etkisinin görüldüğü ekonomik alanlardan biri de emek piyasasıdır. Salgın emek piyasasında temel olarak; işsizliğin artması, istihdamın ve ücretlerin azalması şeklinde kendini göstermiştir. Bu nedenle bu çalışmanın temel amacı; Covid-19 salgın sürecinin seçilmiş bazı Müslüman ülkelerde istihdam üzerindeki etkilerini ortaya koymak ve analiz etmektir. Aynı zamanda çalışma İslam ekonomisinde istihdam politikalarının da incelenmesini hedeflemektedir. Çalışmanın sonucunda Covid-19 salgınının seçilmiş İslam ülkelerinde istihdamı azalttığı, işsizliği arttığı tespit edilmiştir. Yine çalışma sonucunda İslam ekonomisine göre çalışmanın, iş ahlakının ve işçi-işveren ilişkilerinin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** İslam Ekonomisi, İstihdam, İşsizlik..

**JEL Kodları:** E24, 010

## Abstract

The Covid-19 epidemic, which started to be seen all over the world at the beginning of 2020, firstly showed its effect in the field of health, then in the economic and social fields. One of the economic areas where the impact of the epidemic is seen is the labor market. Basically, in the epidemic labor market; The increase in unemployment manifested itself as a decrease in employment and wages. Therefore, the main purpose of this study is; To reveal and analyze the effects of the Covid-19 epidemic process on employment in some selected Muslim countries. At the same time, the study aims to examine employment policies in the Islamic economy. As a result of the study, it was determined that the Covid-19 epidemic reduced employment and increased unemployment in selected Islamic countries. Again, as a result of the study, it was revealed how important work, business ethics and employee-employer relations are according to Islamic economics.

**Keywords:** Islamic economics, Employment, Unemployment

**JEL Codes:** E24, 010

\* Dr., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Gönen MYO, Toptan ve Perakende Satış Bölümü, nihataltuntepe@isparta.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-2774-315X.

## **COVID-19 SÜRECİNDE ZEKÂTIN İNSAN VE TOPLUM PSİKOLOJİSİNE ETKİSİ, EKONOMİYE SAĞLADIĞI KATKILAR**

İsmail YILMAZ\*

### **Özet**

İnsanlık, tarih boyunca çeşitli doğal afet ve salgın hastalıklara maruz kalmıştır. Zamanın şartlarına göre bu afet ve salgın hastalıklarla mücadele etmiş ve hayatını doğal seyrine döndürmek için elinden gelen gayreti sarf etmiştir. Son dönemde dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgın hastalığı ülkemizi ve İslam ülkelerini de Mart 2020'den bu yana etkisi altına almıştır. Bir enfeksiyonun, sadece bir ülke sınırları içinde kalması epidemi, ülkeler arasında yayılarak etkisini göstermesi de pandemi kavramı ile ifade edilir. Bu bağlamda Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020 de Covid-19 pandemisi ilan edilmiştir. Özellikle günlük yayınlanan Covid-19 tablosu bireysel ve sosyal hayatta etkisini psikolojik sıkıntılar şeklinde göstermiştir. Süreç uzayıp belirsizleştikçe bu etki eğitim-öğretimde aksamalar, sosyal hayatta korku ve endişenin yanında, ekonomide de büyük maddi sıkıntılara neden olmuştur. Vaka sayısı ve can kaybının her an arttığı bu salgının elbette ekonomik etkileri de ağır olmaktadır. Pandemi sürecinde halk sağlığının korunmasına yönelik alınan, sokağa çıkma yasağı, işletmelerin kapatılması, çalışma saatlerin azaltılması, esnek çalışma uygulaması gibi tedbirler devletlere olan yüksek maliyetleri sebebiyle ekonomide durağanlığa ve küçülmeye neden olmuştur. Bu tebliğde pandemi sürecinde gelir kaybına uğrayan kişi ve toplumun psikolojik sıkıntılarını ve ekonomik krizlerin devlet üzerindeki yükünü hafifleteceğini düşündüğümüz zekâtın, insan ve toplum üzerindeki pozitif etkisinin yanı sıra ekonomik olarak sağladığı katkılar üzerinde durulacaktır. Özellikle bu süreçte artan işsizlik oranlarıyla birlikte zekât almaya ehil kimselerin artması zekât aracılığıyla yardımlaşma ve dayanışmanın önemini daha da arttırmaktadır. Sıkıntılar ancak toplum olarak kenetlenip, zayıf duruma düşmüş kimselere destek olmayla aşılır.

**Anahtar Kelimeler:** Covid-19, Zekât, İnsan, Toplum, Ekonomi

### **THE EFFECT OF ZAKAH ON HUMAN AND SOCIAL PSYCHOLOGY DURING COVID-19, CONTRIBUTIONS TO THE ECONOMY**

#### **Summary**

Humanity has been exposed to various natural disasters and epidemics throughout history. According to the conditions of the time, he struggled with these disasters and epidemics and made every effort to turn his life into its natural course. The Covid-19 epidemic disease, which has recently affected the world, has also affected our country and Islamic countries since March 2020. The fact that an infection stays within the borders of only one country is expressed as an epidemic, and its effect by spreading between

\* Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, [ismailyilmazmisri@gmail.com](mailto:ismailyilmazmisri@gmail.com), ORCID /orcid.org/0000-0002-1447-0842

countries is expressed with the concept of pandemic. In this context, it was declared as a Covid-19 pandemic by the World Health Organization on March 11, 2020. Especially the daily published Covid-19 table has shown its effect in individual and social life in the form of psychological problems. As the process lengthened and became uncertain, this effect caused great financial difficulties in the economy as well as fear and anxiety in education and social life. Of course, the economic effects of this epidemic, where the number of cases and the loss of life are increasing, are also heavy. Due to the high costs of the measures taken to protect public health during the pandemic, such as curfew, closure of businesses, reduction of working hours, flexible working practice, the economy has also caused stagnation and shrinkage. In this presentation, we will focus on the positive effect of zakat on people and society, as well as its economic contributions, which we think will alleviate the psychological problems of the people and society who lost their income during the pandemic process and the burden of economic crises on the state. Especially in this process, with the increasing unemployment rates, the increase in the number of people who are qualified to receive zakat increases the importance of cooperation and solidarity through zakat. Troubles can only be overcome by sticking together as a society and supporting those who have become weak.

**Keywords:** Covid-19, Zakah, Human, Society, Economy

## **SALGININ ETKİLERİYLE MÜCADELEDE BİR FİNANSMAN KAYNAĞI OLARAK KARZI HASEN MÜESSESİNİN AKTİF KILINMASINDA HZ. PEYGAMBER'İN BORÇ, BORÇLU VE ALACAKLI'YA YAKLAŞIMI\***

Recep ERTUĞAY\*\*

### **Öz**

Borç, geri verilmek üzere faizli ya da faizsiz olarak alınan ödünç para ve eşya anlamına gelmektedir. Fertlerden ailelere ailelerden ülkelere, mikro düzeyden makro düzeye başta finansman ihtiyacı olmak üzere çeşitli sebeplerle müracaat edilen kaynaklardan/uygulamalardan/ekonomik enstrümanlardan birisi de “borç” işlemidir. Günümüzde borç için kaynaklık eden ve aracılık eden kurumların devreye girmesi ile alan genişlemiş ‘çek’, ‘senet’, ‘kambiyo’, ‘kredi’, ‘avans’, ‘bono’, ‘tahvil’, ‘kredi kartı’, ‘bankacılık’ vb. çeşitli uygulamalar vücut bulmuş öyleki problemlerin çözümü ve işlerin sağlıklı yürütülmesi için “Borçlar Hukuku” gibi bir hukuk alanı dahi gelişmiştir. Ulusal ve uluslararası borç/kredi merkezli kuruluşların olması da finans sektöründe borç olayının ciddi bir ağırlığı olduğunu göstermektedir. İslâmi kaynaklarda farklı yönleriyle; “karz”/“borç” ”istikrâz”/“borç istemek”, “iktirâz”/“borç almak” “ikrâz”/“borç vermek”/“mukriz”/“borç veren”, “müstakriz”/“borç isteyen” ve “mukrez”/“borç olarak verilen” olarak isimlendirilen borç işlemleri Kur’an’ı Kerîm de teşvik edilmiş. Aynı doğrultuda gelen hadislerle Hz. Peygamber tarafından da konu teyit edilmiştir. Hz. Peygamber Aleyhi’s-Selam, Kurân’ı Kerîm’de “Karz-ı Hasen” olarak isimlendirilen bu müessesenin sağlıklı bir şekilde işlemlerini sağlamıştır. Söz konusu sistemde temel unsur olarak ‘alacaklı’, ‘borçlu’ ve ‘borç’ olmak üzere temel üç ögenin varlığından söz edebiliriz. Bu noktada Allah Rasûlü, borç vermeye teşvik, alacaklıya sabır ve mühlet; verecekliliğe sorumluluk ve dikkat içerikli direktiflerde bulunduğu görülmektedir. Alacaklı verecekliliği arasında meydana gelen tartışmalara bizzat müdahil olduğu, borçluların ödeme planı oluşturmasına destek olduğu, taraflara çeşitli çözüm kapıları sunduğu ve sistemi bizzat takip ettiği böylece “Karz-ı Hasen” yapısının aktif olarak alanda kalmasını sağladığı anlaşılmaktadır. Tebliğde ayrıntıları ile konu ele alınacaktır.

### **HAZRAT IN ACTIVITY OF THE KARZI HASEN ENTERPRISE AS A FINANCE SOURCE AGAINST THE EFFECTS OF THE EPIDEMIC. THE PROPHET'S APPROACH TO THE DEBT, DEBT AND CREDITOR.**

**Abstract:** Debt refers to money and goods borrowed to be returned with or without interest. One of the sources/applications/economic instruments applied for various reasons, from individuals to families, from families to countries, from micro level

\* Bu Çalışma “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Şefkat” isimli doktora çalışmamızdan üretilmiştir. Recep Ertuğay, *Hz. Peygamber’in Sünnetinde Şefkat* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017).

\*\* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri/Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, [orcid.org/0000-0001-7289-0338](https://orcid.org/0000-0001-7289-0338)

to macro level, especially for financing needs, is the "debt" transaction. Today, with the introduction of institutions that are sources and intermediaries for debt, the field has expanded, 'check', 'promissory note', 'exchange', 'credit', 'advance', 'bond', 'bond', 'credit card', 'banking' etc. Various practices have come into being so that even a field of law such as "Law of Obligations" has developed for the solution of problems and the healthy conduct of business. The existence of national and international debt/credit centered institutions also shows that the debt issue has a serious weight in the finance sector. Different aspects of Islamic sources; "debt", "to borrow", "to lender", "to borrower" and debt transactions called "given as a loan" were encouraged in the Qur'an. With the hadiths coming in the same direction, Hz. It was also confirmed by the Prophet. Hz. The Prophet Aleyhi's-Salam ensured the healthy functioning of this institution, which is called "good debt" in the Qur'an. In the system in question, we can talk about the existence of three basic elements: 'creditor', 'debtor' and 'debt'. At this point, the Messenger of Allah, encouragement to lend, patience and respite for the creditor; It is seen that he gives directives with responsibility and attention to the person who will give it. It is understood that he was personally involved in the disputes between the creditor and the creditor, supported the debtors in creating a payment plan, offered various solutions to the parties and followed the system himself, thus ensuring that the " good debt" structure remained active in the field. The subject will be discussed in detail in the paper.

## İSLAM HUKUKU AÇISINDAN AKREDİFLİ İŞLEMLER VE KAMBIYO

Arif ATALAY<sup>1</sup>

### Öz

Allah'a kulluk etmek için yaratılmış olan insanın bu kulluğu gerçekleştirme ihtiyacı duyduğu pek çok konu bulunmaktadır. Bu konulardan biri de ekonomik ihtiyaçlardır. Ekonomik ihtiyaçlar; sosyal, siyasi, kültürel ve benzeri pek çok konuyu da beraberinde getirmektedir. Bütün bunlarla eş zamanlı olarak da insanı mükellef kılan Allah'a karşı olan sorumlulukları da etkilenmektedir. Bu etkilenme de kimi zaman değişme olarak kimi zaman da gelişme olarak tezahür etmektedir. Bu değişme ve gelişmenin merkezi de şerî hükümler etrafında dönüp dolaşmaktadır. Dolayısıyla canlı olan toplumun değişen hayat şartlarına İslam hukukunun uyum sağlaması gündeme gelmektedir.

Böyle bir durumda küreselleşmenin etkisi de kaçınılmazdır. Küreselleşme süreci dünya düzeninde etkiye sahip olduğu gibi buna bağlı olarak İslam'ın hükümlerine de yansımalar yeniden yapılanmaya zorlamaktadır. Küreselleşmenin ahkâma yansımaları söz konusu olduğu zaman da ilk referansımız Mecelle'nin otuz dokuzuncu maddesinde yerini bulan "*ezmânın tebeddülü ile ahkâmın tegayyürü inkâr olunamaz*" kaidesidir. Ancak bunu yaparken de geçmişten günümüze uzanan ayetlerin yörüngesini saptırmadan meselelere bakmak çok önemlidir. Zira insan her ne kadar akıl sahibi olsa da kendi kendine yeterli değildir, her yönüyle Allah'a muhtaçtır. Bu durumda haddi aşım da ilahi hükümleri tenkit etmek yerine kendi çıkarılarımızı ilahi hükümler ışığında değerlendirmemiz gerekmektedir. Böylece insan değişim ve gelişim karşısında Allah'ın hükümleriyle doku uyumu içinde olan ve toplumun ihtiyaçlarına cevap veren sağlıklı çıkarımlarda bulunabilir. Zira insan her ne kadar akıl sahibi olsa da, önemli bir birikime de sahip olsa da bütün bunlar yetersiz kalır. İnsanın sahip olduğu bütün bu yetersizlikler Allah'ın (c.c) rehberliğine muhtaçtır.

Unutmamak gerekir ki insanın karşılaştığı her mesele hakkında Allah (c.c)'nin mutlaka bir hükmü vardır. Mecellenin 14. Maddesinde "*mevridi nasda içtihadı mesağ yoktur,*" ifade edildiği gibi bu hüküm açıkça ortaya konulmuşsa ona aynen tabi olunmalıdır, şayet hüküm açık değilse içtihat ve rey yoluyla tafsili hükümlerden hareket ederek hükme ulaşılır. Tebliğimizde bu ilkedan yola çıkarak gelişen ve değişen şartlar altında günümüzde uygulanan ticari ve ekonomik işlemlerden; *akreditif ve kambiyo işlemleri* konuları ele alınıp değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

<sup>1</sup> Dr. Öğretim Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü.

## **KÂR PAYI İLE FAİZ ORANLARININ AYNI OLDUĞU ELEŞTİRİSİNE YÖNELİK ANALİTİK BİR ÇALIŞMA: FAİZ VE KÂR PAYI ORANININ KARŞILAŞTIRMASI**

Serpil SUMER\*

Turan ÖNDEŞ\*\*

### **Özet**

Son zamanlarda İslami finans dünya genelinde araştırmacıların yoğunlaştığı çalışma alanları arasında yer almaktadır. Türkiye’de İslami finans denilince akla ilk gelen kurum katılım bankalarıdır. Türkiye’de 2005 yılından önce Özel Finans Kurumu olarak faaliyet gösteren katılım bankaları 2005 yılında yayımlanan 5411 sayılı kanunla birlikte isim değişikliğine uğrayarak katılım bankası olarak sistemde yerini almıştır. Literatürde katılım bankaları ile geleneksel banka kullanıcıları üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde; geleneksel bankaların faiz oranları ile katılım bankalarının işlemlerinde kullandığı kâr payı oranının aynı olduğu eleştirisinin yapıldığı dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın amacı katılım bankalarının kullandıkları kâr payı oranı ile geleneksel bankalar tarafından kullanılan faiz oranı arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmaktır. Çalışmada katılım bankaları tarafından kullanılan kâr payı oranları ile faiz oranlarının 2015-2021 yıllarına ait verileri derlenmiş ve Granger nedensellik analizi ile analiz edilmiştir. Yapılan Granger nedensellik analizi sonucunda TL cinsinden faiz oranı ile kâr payı oranı arasında nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle faiz oranında meydana gelecek meydana gelecek bir değişim kâr payı oranında meydana gelecek değişimin de nedeni olacaktır. Çalışma sonucunda bu iki oranın farklı seyrettiğini beş yıllık veriler analiz edilerek ve grafik gösterim ile ortaya konmuştur. Bu çalışmanın katılım bankalarına yönelik sıklıkla yapılan eleştirinin ele alınması ve bu konunun olası nedenleri üzerinde düşünülmesi bakımından İslami finans literatürü için önemli olduğu düşünülmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Faiz Oranı, Kâr Oranı, Katılım Bankacılığı, Granger Nedensellik Analizi

### **Abstract**

Recently, Islamic finance is among the fields of study that researchers around the world have concentrated on. When it comes to Islamic finance in Turkey, the first institution that comes to mind is participation banks. Participation banks operating as Private Finance Institutions in Turkey before 2005 underwent a name change with Law No. 5411 published in 2005 and took their place in the system as participation banks. When the studies on participation banks and traditional bank users in the literature are

\* Arş.Gör.Dr., Atatürk Üniversitesi, Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, [serpil.sumer@atauni.edu.tr](mailto:serpil.sumer@atauni.edu.tr), Orcid-Id: 0000-0001-8452-0393

\*\* Prof.Dr.,Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü [tondes@atauni.edu.tr](mailto:tondes@atauni.edu.tr), Orcid-Id: 0000-0001-6580-7372

examined; the criticism that the interest rates of traditional banks and the profit share rates used by participation banks in their transactions are the same is remarkable. This study aims to investigate the causality relationship between the profit share rate used by participation banks and the interest rate used by traditional banks. In the study, the data of profit share rates and interest rates used by participation banks for the years 2015-2021 were compiled and analyzed with Granger causality analysis. As a result of the Granger causality analysis, a causal relationship was found between the TL interest rate and the profit share rate. In other words, a change in the interest rate will also be the cause of the change in the profit share rate. As a result of the study, it has been revealed that these two rates are different by analyzing the five-year data and showing them graphically. It is thought that this study is important for the Islamic finance literature in terms of addressing the frequent criticism of participation banks and considering the possible reasons for this issue.

**Keywords:** Interest Rate, Profit Rate, Participation Banking, Granger Causality Analysis



## TEKÂFÛL SİGORTASINDA HİBRİT MODEL

Murat ŞİMŞEK\*

Hatice Kübra PEKKIRBIZLI\*\*

**Özet:** Tekâfûl, İslâmî prensipleri esas alan bir sigorta sistemidir. Tekâfûl sigortacılığının işletilmesini sağlayan birkaç model vardır. Bunlardan biri de mudarebe ve vekaleti bünyesinde toplayan hibrit modeldir. Hibrit model, mudarebe ve vekâlet modellerinin karışımı şeklinde işlemektedir. Hibrit tekâfûl modelinde, tekâfûl operatörü katılımcıların bağışlarından belli bir yüzde alır. Bu kısım vekâlet modeline benzemektedir. Ancak aynı zamanda yatırımlardan elde edilen gelirlerin de önceden belirlenmiş yüzdesiyle pay almaktadır. Bu da mudarebe tekâfûlünü kapsayarak ortaya hibrit bir modelin çıkmasını sağlar. Konvansiyonel sigorta sistemleri; haram, faiz, kumar ve risk taşıması nedenleriyle İslami esaslara aykırı kabul edilir. Bu nedenle konvansiyonel sigorta sistemi İslami bakış açısını benimseyen kimselere yeteri kadar hitap edememektedir. Bu çalışmada hibrit tekâfûl modelinin işleyiş şekli ele alındıktan sonra bu modelin konvansiyonel sigorta sistemiyle benzer veya farklı yönlerine değinilecektir. Fıkhi açıdan mevcut sigorta sistemine göre avantajlı veya dezavantajlı olduğu yönler incelenecektir.

**Anahtar kelimeler:** İslami Sigorta, tekâfûl, mudarebe, vekalet, hibrit model.

### HYBRID MODEL IN TAKAFUL INSURANCE

Takaful is an insurance system based on Islamic principles. There are several models that enable Takaful insurance to operate. One of them is the hybrid model that combines mudaraba and proxy. The hybrid model operates as a mixture of mudaraba and proxy models. In the hybrid takaful model, the takaful operator receives a percentage of the participants' donations. This part is similar to the proxy model. However, it also receives a predetermined percentage of the income from investments. This includes mudaraba takaful and provides a hybrid model to emerge. Conventional insurance systems; It is considered contrary to Islamic principles due to haram, interest, gambling and risk. For this reason, the conventional insurance system cannot adequately address those who adopt an Islamic perspective. In this study, after considering the functioning of the hybrid takaful model, the similarities or differences of this model with the conventional insurance system will be discussed. In terms of fiqh, the advantages or disadvantages of the current insurance system will be examined.

**Keywords:** Islamic Insurance, takaful, mudaraba, power of attorney, hybrid model.

\* Prof. Dr., Karabük Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı muratsimsek@karabuk.edu.tr.

\*\* Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, hkubrapekkrbz@gmail.com

## **BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK: KONVANSİYONEL BANKALAR VE KATILIM BANKALARININ KARŞILAŞTIRILMASI**

Berrak ÇÖREKÇİOĞLU\*

Nilay ALTANLAR\*\*

Hasan TERZİ\*\*\*

### **Özet**

Yapı ve işleyiş bakımından birbirinden farklı özellikler taşıyan konvansiyonel bankalar ile katılım bankalarının kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaya yönelik olarak hazırlanan bu çalışmada 2019 yılı itibarıyla aktif büyüklüklerine göre yapılan sıralamaya göre ilk sıralarda yer alan 6 konvansiyonel banka ile Türkiye’de faaliyet gösteren beş katılım bankasının kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları kültür, sanat, eğitim, spor, çevre projeleri ile sosyal projeler bazında karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Konvansiyonel bankalar ile katılım bankalarının sosyal sorumluluk projeleri karşılaştırıldığında katılım bankalarının çoğunlukla geleneksel sanatlara (sergiler, hat, vb.), spor alanında; Kırkpınar Yağlı Güreşleri, Akdeniz oyunları gibi spor dallarında projeler yürüttüğü görülmektedir. Geleneksel bankalarda ise; festival, konser, fotoğraf yarışmaları gibi konulara ağırlık verdiği spor alanında; kış sporları, maraton, tenis eskrim, dağcılık gibi alanlarda projeler yürüttüğü görülmüştür. Her iki bankacılık faaliyetinde de eğitim ve kitap, sosyal duyarlılık ve çevre, eğitim burs ve kitap yardımı konularında kurumsal sosyal sorumluluk projeleri yürüttüğü görülmektedir. Çalışmanın amacı işleyişleri bakımından farklı olan konvansiyonel bankalar ile katılım bankalarının kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaktır. Çalışmada ilk olarak kurumsal sosyal sorumluluk kavramından bahsetmiş olup, akıbetinde konvansiyonel bankalar ve katılım bankacılığı ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Son bölümde ise bankaların kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarını ele alıp değerlendirme ve tartışma kısmında açıklanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Konvansiyonel bankalar, katılım bankaları, kurumsal sosyal sorumluluk

### **Abstract**

In this study, which was prepared to reveal the similarities and differences between the corporate social responsibility practices of conventional banks and participation banks, which have different characteristics in terms of structure and operation, as of

\* Karabük Üniversitesi Bankacılık ve Finans Yüksek Lisans Öğrencisi [berrakcorekcioglu@hotmail.com](mailto:berrakcorekcioglu@hotmail.com)

\*\* Karabük Üniversitesi Bankacılık ve Finans Yüksek Lisans Öğrencisi [nilay.altanlar888@gmail.com](mailto:nilay.altanlar888@gmail.com)

\*\*\* Dr. Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi [hasanterzi@karabuk.edu.tr](mailto:hasanterzi@karabuk.edu.tr)

2019, 6 conventional banks, which are in the first place according to the order made according to their asset sizes and operating in Turkey. The corporate social responsibility practices of five participation banks were comparatively examined on the basis of culture, arts, education, sports, environmental projects and social projects. When the social responsibility projects of conventional banks and participation banks are compared, participation banks mostly focus on traditional arts (exhibitions, calligraphy, etc.), in the field of sports; It is seen that he carries out projects in sports branches such as Kırkpınar Oil Wrestling and Mediterranean Games. In traditional banks; in the field of sports, where he focuses on subjects such as festivals, concerts, and photography competitions; It has been observed that he has carried out projects in areas such as winter sports, marathon, tennis, fencing and mountaineering. In both banking activities, it is seen that it carries out corporate social responsibility projects on education and books, social awareness and environment, education scholarships and book aid. The aim of the study is to reveal the similarities and differences between the corporate social responsibility practices of conventional banks and participation banks, which are different in terms of their functioning. In the study, firstly, the concept of corporate social responsibility was mentioned, and then there is information about conventional banks and participation banking. In the last part, the corporate social responsibility practices of banks are discussed and explained in the evaluation and discussion section.

**Keywords:** Conventional banks, participation banks, corporate social responsibility

## **TASARRUFA DAYALI FAİZSİZ FİNANS MODELİ VE TÜRKİYE UYGULAMALARI**

Şulenur YURTSEVER\*

Burcu YILMAZ\*\*

Hasan TERZİ\*\*\*

### **Özet**

Sanayileşmeye paralel olarak gelişen hızlı kentleşme sanayileşmenin yoğun olduğu şehirlerde yeterli miktarda konut üretimini zorlaştıran bir faktör olarak görülmektedir. Konutun sosyal bir niteliği olmasından dolayı bu sürecin sadece konut arz edenlerle konut talep edenler arasındaki bir ilişki olduğunu savunmak güçleşmektedir. Konut finansman sisteminde konut talep edenler, konut üretenler, kredi sağlayanlar ve devlet olmak üzere çeşitli taraflar olduğu söylenebilir. Konut üretimi ve konut talebi tüm dünyada benzer şekillerde gerçekleşse de toplumların yapısına bağlı olarak kredi sağlayanların yapısı ve çeşitliliği ülkeden ülkeye değişmektedir. İlk olarak İngiltere’de uygulanmış olan tasarruf sandıkları sisteminin günümüzde en iyi uygulandığı ülkelerin başında Almanya gelmektedir. Tasarruf etmenin, maddi imkanları ölçülü bir biçimde kullanmanın, israf etmemenin önemli ve kıymetli görüldüğü Türkiye’de konut sahibi olmak insanlar için hem bir tasarruf yöntemi hem de yatırım aracı olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada Almanya’da yapı tasarruf sandığı adı altında başlayıp Türkiye’de gayrimenkul finansmanında ve özellikle de konut finansmanında alternatif bir model olarak uygulanan Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finans modeli, tarihçesi ve Türkiye’deki uygulamaları incelenmektedir. Çalışmada öncelikle tasarrufa dayalı faizsiz finans sektörü incelenecek, ardından yapı tasarruf sandıklarının tarihçesi ve Türkiye’deki durumu ala alınacaktır. Son olarak Nisan 2021 tarihinde yapılan düzenlemeyle tasarruf finansman şirketlerinin kuruluş ve faaliyetleri yeniden düzenlenmesi sonucunda ortaya çıkan yeni durum tartışılacaktır.

**Anahtar kelimeler:** Faiz, tasarruf, finans, kredi, konut

### **Abstract**

Rapid urbanization, which developed in parallel with industrialization, is seen as a factor that makes it difficult to produce sufficient housing in cities where industrialization is intense. Since housing has a social quality, it becomes difficult to argue that this process is only a relationship between those who supply housing and those who demand housing. It can be said that there are various parties in the housing finance system, including those who demand housing, those who produce housing, those who provide loans and the state. Although housing production and housing demand occur in

\* Karabük Üniversitesi Bankacılık ve Finans Yüksek Lisans Öğrencisi [sulenuryurtsever@gmail.com](mailto:sulenuryurtsever@gmail.com)

\*\* Karabük Üniversitesi Bankacılık ve Finans Yüksek Lisans Öğrencisi [burcuylmaz1948@hotmail.com](mailto:burcuylmaz1948@hotmail.com)

\*\*\* Dr., Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi [hasanterzi@karabuk.edu.tr](mailto:hasanterzi@karabuk.edu.tr)

similar ways all over the world, the structure and diversity of creditors varies from country to country, depending on the structure of societies. Germany is one of the countries where the savings fund system, which was first implemented in England, is best applied today. In Turkey, where saving, using financial resources in a measured way and not wasting are considered important and valuable, owning a house is considered both a saving method and an investment tool for people. In this study, the Savings-Based Interest-Free Finance model, which started under the name of building savings fund in Germany and applied as an alternative model in real estate financing and especially in housing financing in Turkey, its history and applications in Turkey are examined. In the study, first of all, the interest-free finance sector based on savings will be examined, then the history of the building savings funds and their situation in Turkey will be discussed. Finally, the new situation that emerged as a result of the reorganization of the establishment and activities of savings finance companies with the regulation made in April 2021 will be discussed.

**Keywords:** Interest, savings, finance, credit, housing

## **FAİZSİZ KREDİ KULLANIMINDA TÜFE VE ÜFE ORAN YAKLAŞIMLARININ ANALİZİ**

Ali ACAR\*

### **Özet**

Faizsiz bankacılık konusundaki diğer bir endişesi ise, faizsiz bankaların, dünyada baskın olan faizli bankaların fonksiyonlarını, faizsiz olarak gerçekleştiremeyebileceği yönündedir. Faizin iliklerine kadar işlediği uluslararası çevrelerde, Faizsiz bankaların başarılı olması çok büyük mücadeleler gerektirmektedir. Çok taraflı ticari işlemlerin finansmanında Faizsiz bankalar modern bankalar ile ilişki kurmak zorundadır. Ancak bu ilişkide faize yer verilmemelidir. Müşteri katılım bankasına gittiği zaman kar oranını sabit olarak %1 ifade edilmekte, Faizle kredi veren bankalar gittiği zaman o da fazi oranını aylık olarak %1 ifade edilmektedir. Burada analiz edilmesi gereken mudaraba usulleri mi yoksa modern bankacılık usulleri mi ön planda olmaktadır. Diğer taraftan TÜFE ve ÜFE nin faiz telakkisindeki ihtilafların giderilmesi açısından vadeli olarak TÜFE nin yerine UFE ölçü olarak alınabilmesine ilişkin yaklaşımların analizi önemli olmaktadır.

### **Abstract**

Another concern about interest-free banking is that interest-free banks may not be able to perform the functions of the world's dominant interest-bearing banks without interest. In international environments where interest is deeply rooted, the success of interest-free banks requires great struggles. Interest-free banks have to establish relations with modern banks in financing multilateral commercial transactions. However, interest should not be included in this relationship. When the customer goes to the participation bank, the profit rate is expressed as 1% as a fixed, and when the banks that give loans with interest leave, the interest rate is expressed as 1% on a monthly basis. What should be analyzed here is mudaraba methods or modern banking methods are at the forefront.

On the other hand, it is important to analyze the approaches regarding taking PPI as a measure instead of ÜFE on a term basis in order to resolve the conflicts in the interest perception of ÜFE and TÜFE.

\* Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi. İİB Fakültesi

## KATILIM FİNANSINDA VEKÂLET YÖNTEMİ VE KULLANIM ALANLARI

Süleyman KONUR\*

### Özet

Katılım finans, İslam dinin ilkeleri ve yasakları doğrultusunda icra edilen ekonomik faaliyetler bütününden oluşan bir finans sistemidir. Katılım finans sistemi, finansal piyasalarda çok geniş bir faaliyet alanını içermektedir. Katılım finans; katılım sigortacılığı, faizsiz sermaye piyasaları, zekât kurumları, faizsiz finansman şirketleri gibi, diğer katılım esaslı çalışan finans kurumlarını da kapsamaktadır. Katılım esaslı işleyen bu sektörün İslam dinine göre şekillenmiş ürünleri, yöntemleri ve hizmetleri bulunmaktadır. Günümüz ticari hayatında ve katılım finans sisteminde sıkça kullanılan yöntemlerden birisi vekâlet yöntemidir. Sektörde salt olarak vekâlet yöntemine dayalı ürünler bulunduğu gibi diğer yöntemlerin içerisinde vekâlet yoluyla bir işleyiş söz konusu olabilmektedir.

Bu çalışma, temel olarak İslam hukukundaki vekâlet akdinin, katılım finans sektöründeki kullanım alanlarının tespiti ve analiz edilmesi ile vekâlet akdine dayalı ürünlerin geleceğine yönelik katkılarda bulunmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde vekâlet akdine ilişkin kavramsal çerçeve, vekâlet akdinin özellikleri ve vekâletin rükünleri ele alınmıştır. Ayrıca vekâlet kavramının fıkhi açıdan değerlendirilmesi yapılarak vekâlet akdinin İslam hukukundaki diğer akitler arasındaki yeri anlatılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde katılım finansında vekâlet akdinin dolaylı ya da dolaysız olarak kullanıldığı tüm ürünler, uygulamalardaki işleyişi ile birlikte incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise vekâlet yönteminin katılım finansındaki kullanımına yönelik uygulama ve politika önerilerine yer verilmiştir. Bu çalışma ile vekâlet akdinin katılım finans sisteminde kullanılacak yeni ürünlerin geliştirilmesinde önemli bir potansiyelinin olduğu ortaya konulmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** İslam Hukuku, Katılım Finans, Vekâlet.

### Abstract

Participation finance is a financial system which is consisting of economic activities carried out in line with the principles and prohibitions of the religion of Islam. It covers other participation-based financial institutions such as participation insurance, interest-free capital markets, zakat institutions, interest-free financing companies. This sector which operates on the basis of participation has products, methods and services that are shaped by the religion of Islam. One of the method frequently used in today's commercial life and participation finance system is the wakala method. There are various financial products either based exclusively on the wakala method or processed by the wakala method in this sector. This study mainly aims to determine and analyze the fields of usage

\* Neova Katılım Sigorta A.Ş. – Katılım Uyum Birim Sorumlusu İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü – İslam Ekonomisi ve Finans, İstanbul – 34764 – TÜRKİYE, E-posta: [suleyman.konur@outlook.com](mailto:suleyman.konur@outlook.com), <https://orcid.org/0000-0002-4537-5274>

of the wakala method in both Islamic law and participation finance sector in order to contribute to the future of the products based on the wakala method. In the first section, the conceptual framework, the characteristics and the elements of the wakala method are discussed. The concept of the wakala contract is also studied in terms of fiqh. Then, its place among other contracts in Islamic law is examined. In the second part of the study, all products in which the proxy contract is used in participation finance are examined. Finally, policy recommendations are discussed for the sake of the use of the wakala method in the participation finance. This study put forwards that the wakala method has a substantial power to develop new financial products for the participation finance system.

**Keywords** : Islamic Law, Participation Finance, Wakala.



## **TÜRK KATILIM BANKALARINDA KÂRLILIK KALİTESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: COVID-19 ÖZELİNDE.**

Fatimah ABDULRIDHA AL-FARISEE\*

Saim KAYADİBİ\*\*

### **Özet:**

Küresel ekonomi literatürüne giren faizsiz bankacılık sistemi, 70 yıl önce büyük bir başarıya imza atarak bir fikir olarak ortaya çıkmış ve bu başarı dünya çapında birçok İslami bankanın kurulmasına yol açmıştır. Ekonominin gelişmesi, bankacılık faaliyetlerinin genişlemesine yol açmış ve bankaların çokluğu ve artması ışığında, bankaların amacı artık kâr elde etmek değil; rekabet ortamında sürdürülebilirliğini devam ettirmek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle güçlü ve zayıf yönlerini bilmek ve bir uyarı olan bankacılık güvenliği göstergesini bilmek için finansal tabloların analiz edilerek performanslarını incelemek gerekmektedir. 2019 yılında ortaya çıkan, küresel ekonomiyi vuran ve finansal krizi çıkartan covid-19 virüsü, bu krizlerin en şiddetli olanlarından biridir ve bu krizin şiddeti finansal kurumlar, bankacılık sektörü ve bankacılık kurumları aracılığıyla gerçekleştirilen ticari işlemler ve borsalar gibi tüm dünya ekonomilerini etkilemesinden kaynaklanmaktadır. Bu kriz, ekonomik faaliyetlerin yavaşlamasına ve bankacılık sektöründe doğrudan veya dolaylı olarak ekonomik gerilemeye neden olmuştur. Bu çalışmada, Türk katılım bankalarının kâr performansı CAMELS sistemi kullanılarak değerlendirilecektir. Türk katılım bankacılığı sektörünün Covid-19 virüsünün yayıldığı bu dönemde krizden ne ölçüde etkilendiğini öğrenmek için, katılım bankaları performansının finansal değerlendirme konusu birçok araştırmacı ve ilgilenenler için önemli bir konu olduğundan Albaraka Türk Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası, Türkiye Finans Katılım Bankası, Ziraat Katılım Bankası, Vakıf Katılım Bankasının kârlılığı değerlendirilecektir. Türk ekonomisinin risklerle yüzleşebilecek finansal güce sahip olduğu için Covid-19 virüsü krizinden çok fazla etkilenmemiştir. Aynı zamanda sağlık, tekstil ve hazır giyim gibi sektörler Çin ve Avrupa ülkeleri yerine Türkiye'ye yönelmiştir. Bu nedenle Türk malı ve ürünlerine olan talep iki katına çıkmıştır. Böylece Türkiye en üst şeffaflık standartlarla krizin ürettiği etkilerin üstesinden gelip dış pazarların güvenini kazanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Katılım Bankacılığı, Covid-19, CAMELS, Türk Katılım Bankaları, Performans Değerlendirme.

\* Yüksek Lisans Öğrencisi, İşletme Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, Karabük Üniversitesi. Email: [alfariseefatimah1991@gmail.com](mailto:alfariseefatimah1991@gmail.com)

\*\* Prof. Dr., Öğretim Üyesi, İşletme Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, Karabük Üniversitesi. Email: [saimkayadibi@karabuk.edu.tr](mailto:saimkayadibi@karabuk.edu.tr)

## **EVALUATION OF PROFITABILITY QUALITY IN TURKISH PARTICIPATION BANKS: SPECIFIC TO COVID-19**

### **Abstract**

The interest-free banking system, which entered the global economic literature, emerged as an idea with great success seventy years ago, and this success led to the establishment of many participating banks around the world. The development of the economy has led to the expansion of banking activities, and in the light of the multiplicity and increase of banks, so-called competition has emerged, since the purpose of banks is no longer to make profits, but to continue to work, so is to analyse their financial statements to know its strengths and weaknesses and know the banking security indicator, which is a warning. It is necessary to know their performance as well. It is an early warning to the extent of the banking sector's sensitivity and vulnerability to crises. The financial crisis that has hit the global economy since its emergence in 2019 is one of the most severe of these crises, and the severity of this crisis stems from its impact on all world economies, such as business transactions and stock markets through financial institutions, banking sectors, and banking institutions. This crisis caused slowdown in economic activities and economic recession directly or indirectly in the banking sector. In this thesis, the profit performance of Turkish participation banks is evaluated using the CAMELS system, since profitability is a basic and necessary target for the survival and continuity of institutions and is also a measure to evaluate the effectiveness of management. In order to find out to what extent the Turkish participation banking sector was affected by the crisis in this period when the Covid 19 virus was spreading, the researcher evaluated the profitability of five banks as the financial evaluation of participation banks performance is an important issue for many researchers and interested parties: Albaraka Türk Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası, Türkiye Finans Katılım Bankası, Ziraat Katılım Bankası, Vakıf Katılım Bankası. As the Turkish economy has the financial strength to face the risks, it has not been affected much by the corona virus crisis. At the same time, sectors such as health, textile and ready-made clothing have turned to Turkey instead of China and European countries. For this reason, the demand for Turkish goods and products has doubled. Thus, Turkey overcame the effects of the crisis with the highest transparency standards and gained the trust of foreign markets.

**Keywords:** İslamic Banking, Banks, CAMELS, Turkish Participation Banks, Performance Evaluation

## أثر جائحة كورونا على تنفيذ الالتزامات التعاقدية " عقود الاستصناع والاستصناع الموازي نموذجاً "

عبد الحنان العيسى\*

### الملخص

هذه الدراسة بعنوان "أثر جائحة كورونا على تنفيذ الالتزامات التعاقدية في عقود الاستصناع والاستصناع الموازي"، حيث لم يسبق للعالم أن تعرض لخطر كبير بحجم ما تعرض له بسبب جائحة كورونا (كوفيد-19)، هذه النازلة أظهرت الحاجة لإعادة النظر في أحكام الجوائح فقهاً وقانوناً، ولكيفية تطبيق القواعد الفقهية على هذه الجائحة، لما خلفته من أثر كبير على كافة مناحي الحياة، حيث توقفت الأعمال أو أصبح تنفيذها مرهقاً لأطراف العقد، فصدرت العديد من القرارات من السلطات التنفيذية (الحكومية) منها: إعلان حالة الطوارئ أو الإغلاق التام، أو الجزئي، أو تعليق أو تأجيل العديد من الأنشطة، كما صدرت العديد من الأحكام القضائية في هذا الشأن.

### Abstract

This study is entitled "The Impact of the Corona Pandemic on the Implementation of Contractual Obligations in the Parallel Istisna and Istisna Contracts", as the world has never before been exposed to a great danger of the magnitude of what it has been exposed to due to the Corona pandemic (Covid-19). And how to apply the jurisprudence rules to this pandemic, because of its huge impact on all aspects of life, where the work has stopped or its performance became burdensome to the parties to the contract. So many decisions were issued by the (governmental) executive authorities, including: declaring a state of emergency or complete or partial closure, or suspending or postponing many activities, as many court rulings have been issued in this regard

\* د. محكّم ممارس في تسوية نزاعات المالية الإسلامية، محاضر في مركز التعليم عن بعد. كلية العلوم الشرعية. سلطنة عمان

دور القرض الحسن في رفع معاناة المحتاجين ومواساة المنكوبين في زمن جائحة كورونا (كوفيد ١٩)

Hakim Ebrahim Abdul Jabbar al-SHAMIRI\*

الملخص: يتميز التشريع الإسلامي بقوانينه التكافلية لسد حاجات المجتمع، ورفع معاناة الأسر، وبالخصوص عند نزول الجوائح ووقوع الكوارث في المجتمعات البشرية، فسن الإسلام للأمة الإسلامية منهجا يجعل للفقراء حقا إنسانيا وأخلاقيا في أموال الأغنياء. ونهدف من خلال هذه الدراسة تفعيل الأموال المكدسة في المصارف المالية والبنوك الإسلامية، القروض الحسنة للفقراء والمساكين المتضررين من جائحة كورونا، كما نهدف من هذا البحث إيجاد حلول مناسبة للقضاء على الفقر والمشاكل المالية، بواسطة تسخير أموال الأغنياء للقروض الحسنة في المجتمعات الإسلامية، وبيان مميزات التشريع الإسلامي في رعاية المجتمع البشري، ودوره في صناعة التكافل الاجتماعي والإنساني، وادخال السرور واليسير للمعسرين، وتقوية الروابط وتعزيز الصلة بين المجتمع المسلم. وتظهر أهمية البحث من خلال مناقشته ومعالجته للوضع المالي في زمن جائحة كورونا (كوفيد ١٩) وتسخير القرض الحسن لحل المشاكل الاجتماعية بمنهج رباني دقيق في تعاطية مع الفقر والفاقة. وقد سلك الباحث مناهجا متعددة أبرزها الاستقراء والتحليل والاستنتاج. وقد توصل الباحث من خلال هذه الدراسة، إلى أهمية القرض الحسن ودوره الفعال في حل المشاكل الاجتماعية، والقضاء على الفقر والمعاناة في المجتمعات الإسلامية.

الكلمات المفتاحية: القرض الحسن، المعاناة، المنكوبين جائحة كورونا.

**The importance of a good loan in alleviating poor and bereaved people's misery in the Corona epidemic**

\* Assistant Professor Dr., (Corresponding author), Sharia Department, Universiti Sultan Azlan Shah, Kuala Kangsar, Perak, Malaysia. Tel: +601111520512.

Islamic law is distinguished by its symbiotic laws that address society's demands while also alleviating family pain, particularly when pandemics and tragedies strike human communities.

We aim to use the funds accumulated in financial banks and Islamic banks to make good loans to the poor and needy affected by the Corona pandemic. We also intend to use this research to find appropriate solutions to eliminate poverty and financial problems, by harnessing the money of the rich for good loans in Islamic societies, and to demonstrate the benefits of Islamic legislation in the care of human society, as well as its role in social and human solidarity. The importance of the study can be seen in its discussion and handling of the financial situation during the pandemic (Covid 19), as well as the use of a good loan to solve social problems with a precise divine approach to poverty and poverty. The researcher used a variety of methodologies, including induction, analysis, and conclusion. The importance of a good loan in resolving social issues and alleviating poverty and suffering in Islamic societies.

**Keywords:** excellent loan, corona epidemic, suffering.

## دور الوقف المالي في التصدي للكوارث الطبيعية والأزمات البشرية

Affa Mohammed Saeed OSMAN\*

### ملخص

لقد فتح الإسلام أبواب الخير مشرعة على مصراعيها فمنها ما هو واجب سواء أكان إيجاباً ربانياً كالزكاة والكفارات، ومنها ما يكون إيجاباً ذاتياً كالنذور، ومنها ما قد يكون تطوعياً كالصدقات والوقف، وللوقف دور عظيم في الحضارة الإسلامية قديماً وحديثاً، فقد كان رمز الخير وعنوان السخاء في الحضارة الإسلامية، فبنيت به دور العبادة والمؤسسات التعليمية، وكان سدى منيعاً لمنع إركاع مؤسسات التعليم الإسلامي للمستعمر الغربي، وفي العصر الحديث كم ساهم الوقف في تخفيف الأعباء عن الدول الإسلامية المثقلة بالديون، وعليه هذه الدراسة تحاول إبراز دوره الحضاري، ومستقبله الاقتصادي، بإيجاد صناديق وقفية فعالة تقف في وجه الكوارث والأزمات التي تحدث، مثل أزمة كورونا فايروس التي فاجأت العالم غنيه وفقيره فلم تستثني أحداً، وإن كانت وطأتها على الفقراء ذوي الدخل المحدود كانت أنكى وأشد، فيتم تجاوزها بإيجاد صناديق وقفية سابقة، وستهتم الدراسة بهذه الجوانب حتى نتفادى الكوارث المفاجئة، وتتمثل إشكالية البحث في عدم الاهتمام الكافي بالمحفظات الوقفية لتوقي مثل هذه المحن، وتتضمن هذه الدراسة مقدمة ومبحثين وخاتمة. وستبني الدراسة المنهج الاستقرائي في جمع المعلومات، وكذا استخدام المنهج التحليلي وصولاً للنتائج المطلوبة، وتتوقع الدراسة الخروج بحلول مصادر مالية استراتيجية دائمة لعلاج آثار الأزمات والكوارث.

الكلمات المفتاحية: دور، الوقف، المال، الكوارث الطبيعية، الأزمات البشرية.

### **The role of the financial endowment in addressing natural disasters and human crises**

Islam has opened the doors of goodness wide open. Some of them are obligatory, whether it is a divine obligation, such as zakat and penances, and some are self-obligatory, such as vows, and some may be voluntary, such as charity and endowments. Waqf plays a great role in Islamic civilization, ancient and modern. In Islamic civilization, Waqf fund

\* Dr., DEPARTMENT OF SHARIAH, University Sultan Azlan Shah, Bukit Chandan Puteri 3, KUALA KANGSAR – PERAK, MALAYSIA, TEL: +60142281720, EMAIL: affa@usas.edu.my

building places of worship and educational institutions, and it was in vain and impenetrable to prevent the institutions of Islamic education from kneeling to the Western colonizers. Effective stand in the face of disasters and crises that occur, such as the Corona virus crisis, which surprised the world, rich and poor, and did not exclude anyone. So, the problem of the research is the lack of sufficient attention to endowment portfolios to prevent such adversities. However, this study includes an introduction, two chapters and a conclusion. Therefore, the study will adopt the inductive method in collecting information, as well as using the analytical method to reach the required results. On the other hand, the study expects to come up with permanent strategic financial solutions to address the effects of crises and disasters.

**Key words:** Role, Financial, Endowment, natural disasters, human crises

## تقييم دور معايير المحاسبة لصيغ التمويل الإسلامية في الحد من آثار جائحة كورونا

علي أحمد شيخون\*

### ملخص البحث

تقوم هيئة المحاسبة والمراجعة للمؤسسات المالية الإسلامية بإصدار معايير المحاسبة وتعمل على مراجعة وتطوير دائم للمعايير بحيث تستوعب المستجدات على الساحة العالمية وقد أصدرت الهيئة حتى تاريخ هذا البحث ثمان وثلاثين معيارا محاسبيا غطت معظم أنشطة المؤسسات المالية الإسلامية. في ظل جائحة كورونا التي اثرت على كل القطاعات في كل دول العالم، تستهدف هذه الدراسة تقييم دور معايير المحاسبة الإسلامية في مواجهة جائحة كورونا من حيث توفير معلومات محاسبية يعتمد عليها في اتخاذ القرارات، ودورها كذلك في إدارة مخاطر الاستثمار في ظل الجائحة.

وقد خلصت الدراسة إلى أن معايير المحاسبة الإسلامية عالجت عمليات التمويل والاستثمار في المؤسسات المالية وفق الصيغ الإسلامية في الظروف العادية، ولم تتعرض للمعالجات المحاسبية الخاصة بالظروف الطارئة مثل ظروف جائحة كورونا، كما أنها لم توفي معايير المحاسبة الإسلامية العامة أو الخاصة بصيغ التمويل موضوع مخاطر التمويل والاستثمار بصورة تجعلها مرجعا لأي مخاطر، وخاصة مخاطر التمويل والاستثمار في الظروف غير العادية.

الكلمات المفتاحية: معايير المحاسبة الإسلامية - مستجدات الأحداث المالية -

المعلومات المالية - كورونا

### Abstract

\*د.، باحث اقتصاد إسلامي - جامعة الأزهر بالقاهرة، مؤسس ومدير المكتب الاستشاري، "العربية الأوروبية

للحلول المتكاملة - تطوير مالي وإداري ودعم فرص الاستثمار"، اسطنبول - تركيا



The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions is specialized in issuing accounting standards, reviewing and developing these standards to keep pace with developments on the global scene. So far, the organization has issued thirty-eight accounting standards that cover most of the activities of Islamic financial institutions. In light of the Covid- 19 pandemic, which affected all sectors in all countries of the world, This study aims to assess the role of Islamic accounting standards in facing the Corona pandemic in terms of providing accounting information that can be relied upon in decision-making, and its role as well in managing investment risks in light of the pandemic.

The study concluded that Islamic accounting standards dealt with financing and investment operations in financial institutions according to Islamic formulas in normal circumstances and were not exposed to accounting treatments for emergency conditions such as the conditions of the Corona pandemic, and they did not meet the general Islamic accounting standards or specific financing formulas, the subject of financing and investment risks. In a way that makes it a reference for any risks, especially financing and investment risks in unusual circumstances.

**Keywords** :Islamic accounting standards - Developments in financial events - Financial information – Covid- 19

## الشرط الجزائي عند تعثر سداد الدين "دراسة فقهية تطبيقية على البنوك التشاركية في تركيا"

خالد زين العابدين ديرشوي\*

أشرف عبد الستار محمود\*\*

حسام موسى شوشه\*\*\*

### الملخص

تواجه مؤسسات التمويل الإسلامي مشكلة تعثر الديون الناتجة من عقود الالتزامات الآجلة، ولا شك أن هذا المشكلة تزداد في ظل الأزمات والجوائح، وليس دونها جائحة كورونا التي نعيشها اليوم، فلجأت البنوك الربوية إلى القاعدة الجاهلية "إما أن تربى وإما أن تقضي"، وهذا هو الربا المحرم، أما البنوك الإسلامية فكان لابد لها من إيجاد حلّ للمماثلة في سداد الديون وتعثرها بما يتوافق مع الشريعة الإسلامية بعيداً عن الربا. وتطرّق في بحثنا للشرط الجزائي كحل مطروح لمشكلة الديون المتعثرة، وعقوبة لمن يريد استغلال تجنّب المصارف الإسلامية فرض زيادة على مبلغ الدين (جدولة الدين) عند التخلف عن السداد. ويهدف البحث إلى بيان معنى الشرط الجزائي فقهاً وقانوناً، وتفصيل أحكامه، وحالات جواز فرضه، ومن ثم تسليط الضوء على واقع البنوك التشاركية التركية في مدى الأخذ بالشرط الجزائي، مع طرح البدائل المشروعة. وقد اتبعنا في بحثنا هذا المنهج الاستقرائي؛ وذلك باستقراء أقوال العلماء وأدلتهم في الشرط الجزائي، والمنهج الوصفي؛ وذلك بتسليط الضوء على الواقع المطبق في البنوك التشاركية التركية، والمنهج التحليلي المقارن؛ لاستخراج البدائل المشروعة بعد عرض الواقع المعمول به، ومن أهم النتائج التي توصلنا إليها جواز النصّ على الشرط الجزائي على

\*د.، كلية العلوم الإسلامية - جامعة كارابوك

\*\*باحث دكتوراه في جامعة كارابوك

\*\*\*د.، كلية العلوم الإسلامية - جامعة كارابوك

المتخلف عن التنفيذ في حالة الديون غير المالية؛ كعقود الاستصناع، وبطلان العقد إذا نص على شرط جزائي يوجب على المدين دفع زيادة على الدين بمجرد تأخره عن السداد، وأما تعويض المدين المماطل الدائنَ عما لحقه من ضررٍ فعليّ فقد اختلف المعاصرين فيه بين مانع ومجيز، ومن النتائج أيضاً أن البنوك التركية محل الدراسة تشترك في اعتمادها على الشرط الجزائي من خلال إلزام العميل المعاند (المماطل) دفع مبلغ زائد على أصل الدين، وكذلك فإن بنك كويت ترك، والبركة فرضاً حلول الأقساط الباقية على العميل حالة تأخره عن سداد الأقساط.

الكلمات المفتاحية: الشرط الجزائي - البنوك التشاركية التركية - المدين المماطل.

### **The penalty clause during the Covid19 pandemic**

#### **An applied study on Turkish participatory banks**

Islamic financial institutions are facing the problem of debt defaults resulting from deferred liabilities, and there is no doubt that this problem increases in light of crises and pandemics, such as covid19 nowadays, so conventional banks applied the pre-Islamic rule "either you raise or you pay off", and this is forbidden *Riba*. As for Islamic banks, it was necessary for them to find a shariah compliant solution to the problem of the delay and defaulting in repaying debts. In our research, we discuss the penalty clause as a proposed solution to the problem of default debts, and as a punishment for those who want to take advantage of the Islamic banks which do not increase the original amount of the debt (debt scheduling) in case of defaulting. The research aims to clarify the meaning of the penalty clause in jurisprudence and law, detail its provisions, and cases of its permissibility, and then shed light on the reality of Turkish participatory banks in the extent to which the penalty clause is adopted, with legitimate alternatives. In our research, we have followed this inductive approach; By extrapolating the sayings of scholars and their evidence in the penalty clause and the descriptive approach; By highlighting the reality applied in Turkish participatory banks, and the comparative analytical approach; To extract legitimate alternatives after presenting the applicable reality. Among the findings of this research are the permissibility of stipulating the penalty clause on the defaulter in the case of non-financial debts, Such as Istisna'a contracts, and the contract is invalid if it stipulates a penal clause that obliges the debtor to pay an extra amount of the original debt as soon as he is late in payment. As for compensating the delay debtor to the creditor for the actual damage he has suffered, contemporaries differed in it between a preventer and a permissible, and from the findings also that the Turkish banks charge the penalty clause by obligating the delay customer (the procrastinator) to pay an amount more than the original debt. Likewise, Kuwait Turk Bank and Al-Baraka imposed the remaining instalments on the customer in the event of his delay in paying the debt.

**Keywords:** the penalty clause - Turkish participatory banks - the procrastinator debtor.

## تطبيق نظرية المصلحة في إدارة الأراضي الوقفية

Khurun'in ZAHRO'\*

Mulyono JAMAL\*\*

Musta'an al- FARUQI\*\*\*

### Abstract

The most endowed property in Indonesia is the land, but it was not managed by an invested administration, so that an important role in the possibility of the economy did not appear from it. As for the endowment lands, it is one of the investment endowments and it has the interest of the nation if it is managed with a fully professional management. This research is a qualitative desk research to find out about the application of the Maslahah theory in the management of endowment lands. The results of this research are that the application of the theory of interest in the management of endowment lands is inseparable from the five colleges of religion. Waqf is money, so it should be preserved and developed by the most successful means. The proof of this is the existence of endowment land management of many types, such as in the religious field such as prayer places and mosques, in the educational field such as schools and institutes, in the health field such as hospitals, in the economic field such as apartments, treasury and finance, shops, and in the social field such as cemeteries, offices and so on.

**Keywords:** Endowment Lands, Management, Nadzir, Maslahah

\*\*محاضرة قسم قانون المعاملات المالية، كلية الشريعة، جامعة دار السلام كونتور فونوروكو - إندونيسيا

باحثة المركز العالمي لدراسة الأوقاف، جامعة دار السلام كونتور فونوروكو - إندونيسيا  
khuruninzahro@unida.gontor.ac.id

2\*\*محاضر كليات الدراسات العليا، قسم قانون المعاملات المالية، جامعة دار السلام كونتور فونوروكو -

إندونيسيا

mulyonojamal@unida.gontor.ac.id

3\*\*\*طالب قسم العلوم الاجتماعية، كلية الاقتصاد والتمويل الإسلامي، جامعة صباح الدين زعيم، اسطنبول -

تركيا faruqi.mustaan@std.izu.edu.tr

\*Corresponding Author

**الملخص:** إن أكثر الموقوف في إندونيسيا هي الأراضي، لكن لم تجر لإدارتها إدارة مستثمرة، حتى لم تظهر منها دورة هامة في إمكانية الاقتصاد. أما الأراضي الوقفية هي إحدى ضمن الأوقاف الاستثمارية وفيها مصلحة للأمة إذا تدير بإدارة محترفة تامة. هذا البحث هو بحث مكتبي بالأسلوب الكيفي لمعرفة عن تطبيق نظرية المصلحة في إدارة الأراضي الوقفية. ونتائج هذا البحث هي أن تطبيق نظرية المصلحة في إدارة الأراضي الوقفية لا ينفصل عن كليات الدين الخمس. الوقف مال، فينبغي الحفاظ عليه وتنميته بالوسائل الأنجح. والبرهان على ذلك، وجود إدارة الأراضي الوقفية لأنواع كثيرة، مثل في المجال الديني كالمصلات، والمساجد، وفي المجال التعليمي كالمدارس، والمعاهد، وفي المجال الصحي كالمستشفيات، وفي المجال الاقتصادي كالشقق، وبيت المال والتمويل، والدكاكين، وفي المجال الاجتماعي كالمقابر، والمكتب وغير ذلك.

**الكلمات الرئيسية:** الأراضي الوقفية، الإدارة، الناظر، المصلحة.

## "الاقتصاد الإسلامي ووسائله للنهوض بالاقتصاد في ظل جائحة كورونا"

معد كامل علوان الفراجي\*

خالد ديرشوي\*\*

### الملخص:

جاءت جائحة كورونا بأثارها المدمرة على اقتصاديات الدول النامية والمتقدمة على حد سواء، فتوقف النمو الاقتصادي للدول، وتراجع الإنتاج العالمي في شتى الميادين إلى أدنى مستوياته مخلفاً ملايين العاطلين عن العمل وأعداداً مضاعفة من الفقراء، وفي حين اقتصر دور الاقتصاديين على توصيف حجم الكارثة التي نجمت عن الجائحة وحساب الخسائر دون أن يقدموا علاجاً أو سبباً تخفف من أثارها، كان لابد من بيان مدى احتواء الاقتصاد الإسلامي - بما له من مميزات وخصائص - وقدرته على أن يقدم وسائل وحلول من شأنها أن تُقلل من أثار الوباء وتبث الحياة في الاقتصاد وتنهض به، فجاء بحثنا هذا للجواب عن هذا السؤال والبحث فيه. ومن أهم النتائج التي توصلنا إليها في دراستنا هذه أن من أهم وسائل الاقتصاد الإسلامي في النهوض بالاقتصاد - في ظل جائحة كورونا - وضعه أسس وقواعد للتوازن في الإيراد والمصروف محرمًا بذلك كل ما يحتوي على تبذير وإسراف، أضف إلى ذلك إرسائه قواعد للتكافل والتراحم بين أفراد المجتمع الأمر الذي كان له دورٌ بارزاً في مواجهة الظروف الصعبة كالجائحة، وفي الختام نجد أن في المرونة التي يتمتع بها الاقتصاد الإسلامي في تنظيم نفقات الدولة وقابليتها للتغيير بحسب الظروف دواءً ناجعاً لكثير من المشاكل التي نجمت عن الجائحة وتخفيفاً لها.

\* باحث في مرحلة الدكتور، [maad85maad@gmail.com](mailto:maad85maad@gmail.com)

\*\* د.، كلية العلوم الإسلامية - جامعة كارابوك، [Khaleddershwi@karabuk.edu.tr](mailto:Khaleddershwi@karabuk.edu.tr)

وقد جاء بحثنا هذا في مبحثين أساسيين: الأول بينا فيه مفهوم الاقتصاد الإسلامي والتعريف بأهم خصائصه ومبادئه، وعناصره الأساسية، وفي المبحث الثاني عرضنا أهم الوسائل التي تضمنها الاقتصاد الإسلامي للنهوض بالاقتصاد إضافة إلى بعض المقترحات لتخفيف آثار الوباء.

الكلمات المفتاحية: الاقتصاد الإسلامي، جائحة كورونا، وسائل، خصائص، مقترحات.

#### **Abstract:**

The Corona pandemic came with its devastating effects on the economies of developing and developed countries alike, stopping the economic growth of countries, and the decline of global production in various fields to its lowest levels, leaving millions of unemployed and double numbers of poor, while the role of economists were limited to describe the size of the disaster that resulted from the pandemic and calculating the losses without providing a treatment or ways to mitigate its effects, it was necessary to explain the extent to which the Islamic economy - with its advantages and characteristics - and its ability to provide means and solutions that would reduce the effects of the epidemic and breathe life into the economy and promote it, so our research came this is the answer to this question and research it. One of the most important results that we reached in this study is that one of the most important means of Islamic economics in promoting the economy - in light of the Corona pandemic - that it is laying foundations and rules for balancing income and expenditure is forbidden , thus prohibiting everything that contains waste and extravagance in addition to establishing rules for solidarity and compassion among members of society Which had a prominent role in facing difficult circumstances such as the pandemic, and in conclusion, we find that the flexibility that the Islamic economy enjoys in regulating state expenditures and its ability to change according to circumstances is an effective remedy for many of the problems that resulted from the pandemic and alleviating them.

Our research came in two main topics: the first, in which we explained the concept of Islamic economics and the definition of its most important characteristics, principles, and basic elements .In the second research, we presented the most important means of the Islamic economy to promote the economy , adding some proposals to ease the effects of the epidemic.

**Keywords:** Islamic economy, Corona regiment, means, properties, proposals.

## تطورات دراسات الجدوى الاقتصادية بعد جائحة كورونا

ماجد فوزي أبوغزالة\*

### ملخص البحث:

اختلفت المشاريع بين الفترتين (قبل وبعد) جائحة كورونا، لذا أصبحت الدراسات والابحاث التي تعطي مؤشر لأفضل المشاريع بشكل عام للمستقبل، تحتاج إلى تطوير في المنهجية، وبناء عليه فان دراسات الجدوى لنجاح المشروع بعد التغيرات التي حصلت في العالم، يجب أن تغير الرؤية عند الكثير من المشاريع في قطاعات مختلفة مثل (قطاع النقل، وقطاع الصناعة، وقطاع التجارة، والقطاع الصحي، وغيرها). تتكون دراسات الجدوى من عناصر مهمة لمعرفة مدى نجاح المشروع، لأن الاقتصاد يعتمد على نجاح المشاريع فيه، ومن هذا المنطلق جاء هذا البحث ليعرض المتغيرات على عناصر دراسة الجدوى نتيجة جائحة كورونا، وعليه فإن هذا البحث قد تناول التطورات التي حصلت على دراسات الجدوى، وقد تم تحديث هذا البحث بالتطورات التي حصلت على دراسات الجدوى لجميع القطاعات بشكل عام.

### **Developments of economic feasibility studies after the corona pandemic Abstract**

The projects differed between the two periods (before and after) the corona pandemic Therefore, studies and research that give an indication of the best projects in general have become for future need to develop in method, accordingly, the feasibility studies for the success of the project after the changes that occurred in the world should be change the vision of many projects in different sectors looks like (Transporting, Manufacturing, Trading, Healthy sectors...etc.). Feasibility studies consist of important elements to determine the success of the project, Because the economy depends on the success of projects in it, from this point of view came this research to presents the variables on the elements of the feasibility study as a result of the Corona pandemic, this research has updated with developments that have a new feasibility study ungenial for all of sectors

\* Dr., [majed@iiit.org](mailto:majed@iiit.org)



مقترحات لرفع مساهمة المستفيدين من الوقف التعليمي في تطويره وتنميته واستمراره  
"الجامعات الوقفية نموذجاً"

المقداد علي الشامي\*

ملخص البحث:

يعد الوقف الإسلامي التعليمي من أهم أنواع الأوقاف الإسلامية على الإطلاق لكونه يساهم في استمرار التعليم، ومحاربة الجهل، حيث يعد الوقف من أهم العوامل المؤثرة لكسر دائرة الفقر في المجتمع الإسلامي، والتاريخ الإسلامي مليء بالنماذج الوقفية التعليمية التي أنارت بلاد المسلمين لمئات السنين، وبالرغم من أهمية الوقف التعليمي إلا أنه في العصر الحاضر لم يجد الاهتمام اللازم في البلاد الإسلامية، بل بالعكس ظهرت نماذج غير إسلامية كنماذج وقفية أصبح العالم يقتدي بها في هذا المجال، وكذلك لم يحض الوقف الإسلامي التعليمي بالاهتمام من قبل المستفيدين منه، حيث أصبح المستفيدين من الوقف التعليمي هم عالة عليه، والذي من المفترض أن يكونوا هم من يحملون على عاتقهم تطويره وتنميته واستمرار نفعه، ولا يكون ذلك إلا إذا اهتمت المؤسسات الوقفية التعليمية بتوعية المستفيدين من الوقف، والتزمت بالأحكام الشرعية، وواكبت الحاضر بتطبيق الآليات الحديثة في إدارة الأوقاف وتطويرها وتنميتها.

**Abstract:**

The educational Islamic endowment is one of the most important types of Islamic endowments at all, because it contributes to the continuation of education, fight against ignorance, where the endowment is one of the most important factors affecting to break the cycle of poverty in the Islamic society. Islamic history is full of educational endowment models that have enlightened Muslim countries for hundreds of years. Despite the importance of the educational endowment, in the present era, it has not

\* د.، أستاذ فقه المعاملات والمصارف الإسلامية، (KYP) KOLGE YAYSAN PAHANG، ٢٠٢١م - ١٤٤٣هـ

found the necessary attention in Islamic countries, on the contrary, non-Islamic models have emerged as endowment models, which the world has become, emulate in this field, who are supposed to be the ones who are responsible for its development and the continuation of its benefit, and this is only if the educational endowment institutions pay attention to educating the beneficiaries of the endowment, adhere to the legal provisions, and keep pace with the present by applying modern mechanisms in the management, and development of endowments

## المكاسب المحرمة في المصارف الإسلامية أحكامها ودورها في مواجهة تحديات جائحة كورونا

محمد غالب دخني\*

### ملخص البحث:

فلا شك أن جائحة كورونا قد أصابت العالم كله كوباء عالمي مما سبب أضرارا مختلفة نفسية وصحية واقتصادية، وكانت المصارف الإسلامية من جانبها قد تكبدت خسائر فادحة بعد ما خسر كثير من الناس وظائفهم وتجارتهم، وجاء هذا البحث ليسلط الضوء على جانب مهم من جوانب الصيرفة الإسلامية وهو جانب التعامل مع المكاسب المحرمة لدى المصارف الإسلامية بسبب التعامل الإضطراري مع بعض المصارف الربوية أو من جراء وقوع أخطاء أثناء سير المعاملات المالية، والاستفادة منها في مساعدة العاطلين عن العمل وفي معالجة مرضى كورونا أو مساعدة العملاء المتعثرين.

وقد توصل البحث إلى عدم جواز استفادة المصارف الإسلامية من المكاسب المحرمة لنفسها بأي وجه من الوجوه، ووجوب صرفها في وجوه الخير مثل صرف مساعدات عاجلة للعاطلين عن العمل بسبب جائحة كورونا، وفي معالجة مرضى كورونا، أو علاج موظفي البنك وأقرباءهم مع الشروط المعتمدة.

وسيتناول هذا البحث حقيقة تلك الأموال وأحكامها ومصادرها ودورها في مكافحة تحديات جائحة كورونا

الكلمات الاستفتاحية : المكاسب المحرمة، جائحة كورونا، المصارف الإسلامية،  
النوازل المعاصرة:

\* د.، مدير الأبحاث في مركز سلام للتدريب والبحوث، جيبوتي

### **Abstract.**

There is no doubt that the Corona pandemic has affected the whole world as a global epidemic, causing various psychological, health and economic damages.

On the other hand, Islamic banks have incurred heavy losses after many people lost their jobs and trade, therefore this research has come to shed light on an important aspect of islamic bank which is dealing with Haram gains by Islamic banks due to necessity dealing with some conventional banks or gains that came as a result of wrong actions according to the Shariah. Moreover, the research will discuss the possibilities of using non-shariah compliant gains for treating corona patients and helping defaulted customers.

The research has concluded that the Islamic banks are not allowed to benefit from those Haram gains for themselves in any way. However, Islamic banks are allowed to use that money for giving urgent aid to those who lost their jobs due to Corona, and for those also who are in critical health situations whether they are the employee of the bank or their relatives.

((مقومات الاقتصاد الاسلامي في زمن تحديات كوفيد ١٩ كورونا)).

محمد إبراهيم علي الحماشي\*

### الملخص

عنوان البحث: ((مقومات الاقتصاد الاسلامي في زمن تحديات كوفيد ١٩ كورونا)).  
تعني الدراسة بتسليط الضوء على تحديات كورونا في عصرنا هذا من خلال تنزيل النظام الاقتصادي الاسلامي وما فيه من ميزات متماسكة الاطراف قابلة للإفادة والعمل في نطاق ووجوه الاستثمار وانواع التجارات وأوجه المكاسب الاخرى، التي ترفد الخزينة المالية للدولة المسلمة بما يساهم في تنامي سلم الاقتصادي المالي،

وهذا يتطلب الفهم السليم لوجوه الاكتساب التي نصبها الشارع الحكيم، ومن ثم الوضع السليم لتأسيس القواعد العصرية التي تتماشى مع التقدم العصري في المجالات كافة بما تتلائم مع روح وقواعد الاسلام واصوله كذلك سلطت الدراسة الضوء على ايجاد الحلول الجذرية في مواسم الاوبئة والجوائح، وهذا يستدعي حصول مطالب عديدة منها متعلقة بكيفية التعامل معه زمن وباء كوفيد ١٩ كورونا المستجد من خلال ضعف الاقتصاد العالمي وانهوي اركانه

فيظهر هنا أهمية العناية بأساسيات الاقتصاد الاسلامي والعمل الدؤوب في عقد المؤتمرات والندوات النافعة التي تساهم في رفق السوق وتنميته ورفع نسبة العمل وتقليل نسبة البطالة بما يزيد العمل ويحفز النمو التجاري في السوق مع ملاحظة أن الأوبئة أزمته طارئة وحلولها تحتاج الى نسبة مساحة علمية وفق معايير أصولية من صحة التقنين والترشيد في جانب الانفاق المالي وتنشيط سبل التجارة العامة التي تحتاجها الاسواق العالمية مع مراعاة حسن التدبير في صياغة الابحاث الحديثة والرصينة التي لها أعظم الاثر في الاصلاح والصالح ضمن

\* باحث في مرحلة دكتوراه. [muhmadibrahim093@gmail.com](mailto:muhmadibrahim093@gmail.com)

قلب النظام الاقتصادي الاسلامي مع وجوب الاستفادة من تجارب المجتمعات في اسواقها وتمحيص موارد الضعف والقوة فيها مع اعتبار الشواهد التاريخية أن الاقتصاد الاسلامي قد عالج قضايا اقتصادية قديمة الزمن متجاوزا لعقباتها وتماسك لأصول نظامه بما ينسجم مع ظروف المجتمع وتطلعاته وتؤصل الدراسة الى توسيع القاعدة المعرفية لعلماء الاقتصاد والباحثين والمتخصصين له لتبادل العلوم والمعارف والخبرات بما يكون لها اعظم الاثر والفائدة لتلافي كل آثار جائحة كورونا ١٩ المستجد.

الكلمات المفتاحية: قوة نظم الاقتصاد الاسلامي\_ أسباب القيام به . نتائجه الايجابية . سبل مجاوزة الاوبئة\_ قاعدة المعرفة وتوسيع تبادل العلوم الاقتصادية بين الخبراء.

### Summary

The title of the research: ((The fundamentals of the Islamic economy in the time of the challenges of Covid 19 Corona)). The study aims to shed light on the challenges of Corona in our time by downloading the Islamic economic system and its coherent features that can benefit and work within the scope and aspects of investment, types of trade and other aspects of gains, which supplement the financial treasury of the Muslim state, which contributes to the growth of the economic and financial ladder. This requires a proper understanding of the aspects of acquisition set up by the wise legislator, and then the proper situation for the establishment of modern rules that are in line with modern progress in all fields in a manner that is consistent with the spirit and rules of Islam and its origins. Many of them are related to how to deal with it in the time of the new Covid 19 epidemic, through the weakness of the global economy and the collapse of its pillars It shows here the importance of paying attention to the basics of the Islamic economy and hard work in holding beneficial conferences and seminars that contribute to the supply and development of the market, raising the rate of work and reducing the unemployment rate in a way that increases work and stimulates commercial growth in the market, noting that epidemics are an emergency crisis and their solutions need a proportion of scientific space in accordance with fundamentalist standards from The correctness of rationing and rationalization in the aspect of financial spending and revitalizing the means of general trade needed by global markets, taking into account good management in formulating modern and sober research that has the greatest impact on reform and righteousness within the template of the Islamic economic system, with the necessity of benefiting from the experiences of societies in their markets and examining the resources of weakness and strength in them with Consider historical evidence The Islamic economy has dealt with old-time economic issues, bypassing their obstacles and coherence to the origins of its system in line with the conditions and aspirations of society.

**Keywords:** The strength of Islamic economic systems - the reasons for doing it - its positive results - ways to overcome epidemics - the knowledge base and the expansion of the exchange of economic sciences among experts.

الوسائل الوقائية والعلاجية للتعامل مع الديون المتعثرة من منظور الاقتصاد الإسلامي  
في ظل تفشي وباء كوفيد ١٩

محمد يحيى الرشيدى\*

ملخص:

إن المراقب لتاريخ البنوك الإسلامية، والمتتبع لحركتها يستطيع أن يرصد بسهولة النمو، والتطور، والنجاح الذي حققته تلك البنوك، رغم عمرها القصير، وتجربتها المحدودة، والمنافسة القوية، من قبل البنوك الربوية، وانعدام المناخ الملائم، والتشويش المستمر عليها، وبالرغم من هذه النجاحات فقد واجهت المصارف الإسلامية، مشكلات ومعوقات، من أهمها: مشكلة الديون المتعثرة التي ازدادت سواءً بسبب تفشي وباء كوفيد ١٩ المستجد، وبالتالي تهدف هذه الورقة العلمية إلى إبراز دور الاقتصاد الإسلامي في التعامل مع نظام المديونية والذي أصبح من أهم المعاملات الاقتصادية في العصر الحديث خاصة في القطاع المصرفي، ناقشت الورقة الوسائل الوقائية التي تقي الديون من المتعثر لا سيما في المصارف الإسلامية التي لا تتعامل بالفوائد الربوية، كما ناقشت دور الاقتصاد الإسلامي في معالجة الديون التي أصبحت متعثرة، وخلصت الورقة إلى أن الاقتصاد الإسلامي تميز بوسائل وقائية وعلاجية للديون المتعثرة، وأوصت هيئات الرقابة الشرعية ومجالس الفتوى بإعادة النظر في المسائل الفقهية المتعلقة بعقود المعاملات المتضمنة بعض صور المداينة، والعمل الجاد في تطوير العقود التي تحتوي على بعض المعاملات المبنية على الديون بما يتناسب مع هدف الاقتصاد الإسلامي في الحفاظ على نظام المديونية من التعثر، كما أوصت المصارف الإسلامية بتبني رؤية الاقتصاد الإسلامي في معالجة الديون المتعثرة بغية استرداد الأموال وإعادة استثمارها بما يعود بالنفع للمجتمع ويساعد في تحقيق الاستدامة المالية للقطاع المصرفي.

\* [10.1007/978-3-030-69221-6\\_124](https://doi.org/10.1007/978-3-030-69221-6_124), IIUM Institute of Islamic Banking & Finance (IiBF), [alrashedy111@gmail.com](mailto:alrashedy111@gmail.com)

الكلمات الرئيسية: الديون التعثرية، الإعسار، الإفلاس، المماثلة.

### **Abstract**

In recent times, whoever observes the history of Islamic banks can easily witness the growth, development, and success of these banks, despite their short life, limited experience, and strong competition from conventional banks. Nevertheless, there are critical challenges facing Islamic banks that undermined the vital role of Islamic banks in investing the funds of depositors. One of the most important challenges is the bad debts bad debts that exacerbated by the spread of the coronavirus pandemic. Thus, this paper aimed to highlight and identify the role of the Islamic economy in protecting the indebtedness system which has become one of the most important economic transactions in the modern era, especially in the banking sector. The paper concluded that the Islamic economy was featured by preventive and curative tools for bad debts, and recommended Shariah supervisory boards and fatwa councils to reconsider jurisprudential issues related to transaction contracts that include some forms of debt, and to work hard in developing contracts that contain some debt-based transactions in line with the goal of the Islamic economy in maintaining the system of indebtedness. It also recommended Islamic banks adopt the vision of the Islamic economy in dealing with bad debts in order to recover and reinvest them in a way that benefits society and helps in achieving the financial sustainability of the Islamic banking sector.



## الاقتصاد الإسلامي ما بعد جائحة كورونا: الفرص والتحديات نقل الزكاة وإخراج القيمة فيها

محمد جنيد بن محمد نوري الديرشوي\*

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمة: الحمد لله رب العالمين وأفضل الصلاة وأتمّ التسليم على خير خلقه سيدنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين.

مسألة نقل الزكاة وإخراج القيمة فيها ليست جديدة، بل هي قديمة من حيث أصلها، فقد بحثها أئمة الفقه وأبدي كلُّ اجتهاده فيها .. ولكن ما يشهده العالم اليوم من أوضاع استثنائية استدعى إثارة هذه المسألة من جديد، للنظر فيها في ضوء ما استجد من الظروف .. ولعلّ أهم ما يستدعي تجديد النظر والبحث فيها أمران اثنان:

الأول - جائحة كورونا: فقد عظم أثر هذه الجائحة على الأفراد والدول، ولا زال يتعاضم، حتى لقد تراجعت بسببها اقتصادات معظم دول العالم، وغدا بعضها مهدداً بالانهيار. أما الأفراد فقد فقد كثيرٌ منهم وظائفهم وأعمالهم، وفقدوا مصدر رزقهم وتركوا للفقير والعُدم.

وأمرٌ آخر يدعو إلى الاستغراب، حتى يكاد يقضي منه العجب، هو أنه يُنتظر في مثل هذه الأوضاع أن تأخذ سائر الدول أوضاع الناس وما عمّهم من الضيق بعين الاعتبار، فتمدّ لهم يد العون وتقدّم لهم المساعدات؛ في حين أن ما نراه هو نقيض ذلك في الأعمّ الأغلب، فقد

\* د.، أستاذ الفقه والأصول المشارك، رقم الهاتف: ٠٠٩٠٥٥٤١٤٣٩٤٥٠، البريد الإلكتروني: [junevd69@gmail.com](mailto:junevd69@gmail.com)

غلت الأسعار و الفواتير وتضاعفت أسعار معظم الأشياء، فأضطّر الناس من جرّاء ذلك إلى تحمّل أعباء مالية إضافية فوق فقدهم لوظائفهم وأعمالهم.

وهذا ما حدا بكثير من المسلمين - ممّن تجب الزكاة في أموالهم - إلى التوجّه إلى مواساة إخوانهم الأكثر فقراً والأشدّ حاجةً، وذلك بإرسال زكواتهم إليهم، وإن كان بين بلد المؤدّي وبلد الآخذ المسافات الشاسعة.

الثاني - فرق سعر العملة: فإن العملات اليوم تختلف أسعارها من بلد إلى آخر، كما أنّ كثيراً من العملات تعاني من عدم الاستقرار، ويختلف سعرها من يوم لآخر.

هذا الوضع الجديد على العالم تسبب في طرح بعض الأسئلة الملحّة التي اشتدت حاجة الناس اليوم إلى معرفة الجواب عنها .. من أهمّ هذه الأسئلة:

- كيف يخرج زكاة ماله من أراد إخراج القيمة، وكيف تقدّر قيم مختلف الأموال الزكوية مكاناً وزماناً.

هذه الورقة بحث فقهي مؤصّل يحاول الإجابة على الجوانب المختلفة لهذه المسألة، وجمعها في موضع واحد ليسهل على المسلم معرفتها. وأسأل الله تعالى السداد والرّشاد والتوفيق والإخلاص.

وتنقسم هذه الدّراسة إلى مبحثين اثنين، المبحث الأول المذاهب في نقل الزكاة وإخراج القيمة، يتضمّن مطلبين اثنين، المطلب الأول مواقف المذاهب من نقل الزكاة، والمطلب الثاني إخراج القيمة في الزكاة.

والمبحث الثاني في كيفية إخراج الزكاة، وينقسم هذا المبحث إلى أربعة مطالب، المطلب الأول زكاة النقد وعروض التجارة، والمطلب الثاني زكاة الحيوان، والمطلب الثالث زكاة الزروع والثمار، والمطلب الرابع زكاة الفطر.

### **Transferring Zakat and Extracting Its Pecuniary Value**

The issue of transferring zakat and extracting its pecuniary value is not new, rather it is old in terms of its origin, for the jurists have discussed it and expressed their opinions regarding it. However, the exceptional circumstances the world is witnessing today necessitated reraising this issue, to consider it in the light of the new circumstances. Perhaps the most significant thing that calls for a reconsideration of it are two things:

Firstly, the Corona pandemic, for it is having a severe impact on individuals and states, and it is still growing that the economical situation of most countries in the world have declined due to it, in fact some of them are at risk of recession. As for individuals,

many of them lost their jobs, as well as their source of livelihood and were left to poverty. As a result, many Muslims, whose zakat is obligatory for them, decided to aid their needy brothers, by transferring their zakat to them, even if there is a huge distance between the country of the sender and the country of the recipient.

Secondly, the agio, for currencies today differ in terms of prices from one country to another, and many currencies face instability, thus the price varies from day to day.

This new situation in the world has caused some urgent and serious questions to be raised that are very vital for people today to know their answers. In fact, we may say that the most important one of them is that for those who want to extract the pecuniary value of their zakat, how can they extract the zakat of their money, and how to estimate the pecuniary values of the various zakat funds in terms of place and time.

This paper is an authentic juristic research that aims to answer the different aspects of this issue, and compile them all together to make it easier for the Muslim to know.

This study is divided into two sections. The first one is centered around explaining the views of different schools of thoughts about transferring zakat and the payment of its pecuniary value. This section includes two requirements, that are the attitudes of the schools of thoughts on transferring zakat, and extracting the pecuniary value of zakat.

The second section handles how to extract zakat. This section is divided into four requirements, which are the zakat upon goods and in money, zakat on animals, zakat on crops and fruits, and zakat al-Fitr.

**Key words:**Transferring zakat, extracting the pecuniary value in zakat, the pecuniary value in zakat

## دور الوقف في مواجهة آثار جائحة كورونا على التعليم القرآني في الجزائر

نعيم حنك\*

محمد أمين حسيني\*\*

### ملخص

يعتبر الوقف أحد أهم أنظمة التمويل المالي التي ساهمت في رقي الأمة الإسلامية في مجالات عدة؛ منها مجال التعليم، حيث قامت عدة مدارس ومجامع تعليمية على الوقف وما يزال الكثير منها إلى اليوم، ناقش في هذا البحث دور الوقف الإسلامي في مواجهة آثار جائحة كورونا على التمويل الوقفي للمدارس القرآنية في الجزائر، وتتمثل مشكلة البحث في أن جائحة كورونا خلفت آثارا اقتصادية وتمويلية كبيرة على المدارس القرآنية القائمة على الصدقات وتبرعات المحسنين، فتسبب ذلك في انقطاع أو نقص التمويل المالي للمدارس، حيث إن أغلب المدارس القرآنية لا تستلم تمويلا دائما من طرف جهات رسمية أو حكومية؛ ما استلزم ضرورة الوقوف على هذه المشكلة ومحاولة تحليلها ثم الخروج بمقترحات من شأنها أن تجنب المدارس القرآنية مثل هذه الأضرار التي تحد من النشاط التعليمي القرآني ذي الأثر المهم والفعال على المجتمع. يهدف هذا البحث إلى معرفة دور الوقف التعليمي في مواجهة تلك الآثار والعقبات التمويلية في ظل الانكماش الاقتصادي الذي سببته جائحة كورونا، ما جعل آليات تمويل المدارس القرآنية تنكمش، ولتحقيق هذا الهدف سيجري الباحثان دراسة نظرية وميدانية حول بعض المدارس القرآنية في الجزائر من خلال مقابلات مع مسيري ومديري عدة مدارس من مناطق مختلفة في الجزائر، ثم تقديم مقترحات وحلول في ضوء ما توصل إليه الدراسة، توصلت الدراسة إلى عدة نتائج، أهمها: أن الوقف ظهر في الجزائر منذ الفتح الإسلامي

\* د.، أستاذ مساعد، بقسم الفقه، كلية العلوم الإسلامية - جامعة كارابوك - تركيا naimhank@karabuk.edu.tr

\*\* د.، أستاذ مساعد، بقسم التفسير، كلية العلوم الإسلامية - جامعة كارابوك - تركيا aminehocini@karabuk.edu.tr

واستمر في أداء دوره على الرغم من ضعف فاعليته، وأن التجربة الجزائرية في حاجة إلى الانفتاح على تجارب الوقف الرائدة للاستفادة منها إذا رغبت في تحسين وتطوير الوقف لتمويل مختلف المجالات في الجزائر وعلى رأسها مجال التعليم القرآني. كان لجائحة كورونا آثار سلبية كبيرة على مجال التعليم القرآني من حيث التمويل. تتمثل مصادر تمويل المدارس القرآنية في الجزائر في: التبرعات والهبات، الصدقات، الوقف، وكلها - عدا الوقف - مصادر تفتقر للديمومة والاستقرار، وهذا ما يؤكد أهمية الوقف ودوره الفعال في تمويل المجال المخصص له على اختلاف الظروف والأحوال. كما توصلت الدراسة إلى أن غياب فكرة استثمار الأموال والمداحيل التي تتحصل عليها المدارس والاكتفاء بالعقلية الاستهلاكية؛ سبب رئيس في فشل المدارس في توفير مصادر تمويلية ثابتة ودائمة ومستقرة قادرة على الصمود أمام الأزمات مثل جائحة كورونا.

## **The Role of Waqf in Facing the Effects of Coronavirus Pandemic on Quranic Education in Algeria**

### **Abstract**

Waqf is considered one of the most important financing systems that have contributed to the advancement of the Islamic nation in many areas; including the field of education, where several schools and educational academies built on the Waqf and many of them are still up to date. In this research, we discuss the role of the Islamic Waqf in facing the effects of the Coronavirus pandemic on the Waqf funding of Qur'anic schools in Algeria. The problem of the research is that the Coronavirus pandemic has had economic and financial implications. There is a great deal of pressure on Qur'anic schools based on donations, which has caused an interruption or lack of financial funding for schools, as most Qur'anic schools do not receive permanent funding from official or government agencies; what necessitated the need to identify this problem and try to analyze it and then come up with proposals that would avoid Qur'anic schools such damages that limit Qur'anic educational activity that has an important and effective impact on society. This research aims to know the role of the educational Waqf in the face of these effects and funding obstacles in light of the economic downturn caused by the Coronavirus pandemic, which made the mechanisms of supplying Qur'anic schools shrink. The directors of several schools from different regions in Algeria, and then presenting suggestions and solutions in light of the findings of the study, the study reached several results, the most important of which are: the Waqf appeared in Algeria since the Islamic conquest and continued to perform its role despite its weak effectiveness, and that the Algerian waqf experience needs to open up to the pioneering Waqf experiences to benefit from them in order to improve and develop the Waqf to finance various fields in Algeria, especially the field of Qur'anic education. The Coronavirus pandemic has had significant negative effects on the field of Qur'anic education in terms of funding. The sources of funding for Qur'anic schools in Algeria are donations, gifts, alms, Waqf, and all of them - except for the Waqf - are sources that lack permanence and stability, and this confirms the importance of the Waqf and its effective role in financing the area allocated to it in different circumstances and conditions. The

study also found that the absence of the idea of investing the money and incomes obtained by schools and being satisfied with the consumer mindset; is major reason for the failure of schools to provide stable and permanent funding sources that are able to withstand crises such as the Coronavirus pandemic.

## دور الوقف في مواجهة آثار جائحة كورونا

صلاح أحمد فراج حمدالله\*

### ملخص البحث:

يهدف البحث الموسوم بعنوان: "دور الوقف في مواجهة جائحة كورونا" إلى بيان مفهوم جائحة كورونا، والوقف، وأهمية الوقف في ظل جائحة كورونا، ودور الوقف في توظيف الموارد الاقتصادية لمواجهة جائحة كورونا، ودور الوقف في التنمية، وبيان دور الوقف في الحد من الفقر، ودور الوقف في التكافل الاجتماعي لمواجهة جائحة كورونا، وأما مشكلة الدراسة في ظل جائحة كورونا تشدد الحاجة إلى التكاتف من قبل المؤسسات والأفراد من أجل التصدي لهذه الجائحة التي أربكت حسابات العالم، وهنا تظهر الحاجة الماسة إلى الوقف لمواجهة هذه الجائحة، وقد اتبعت في البحث المنهج التحليلي الاستنباطي، وحوى البحث الكلمات المفتاحية: الوقف، جائحة، كورونا، وقد قسمت البحث إلى تمهيد، ومبحثين، تحدثت في التمهيد عن مفهوم جائحة كورونا، وأما المبحث الأول، بعنوان: دور الوقف الاقتصادي في مواجهة جائحة كورونا، قمت في المطلب الأول بتعريف بالوقف وأهميته، وتحدثت في المطلب الثاني عن دور الوقف في توظيف الموارد الاقتصادية لمواجهة جائحة كورونا، وأما المطلب الثالث فتحدثت في دور الوقف في توفير السلع والخدمات، وتحدثت في المطلب الرابع عن دور الوقف في التنمية لمواجهة جائحة كورونا، وأما المبحث الثاني فهو بعنوان: الدور الاجتماعي للوقف، تحدثت في المطلب الأول منو عن دور الوقف في الحد من الفقر لمواجهة جائحة كورونا، وتحدثت في المطلب الثاني عن دور الوقف في توزيع الدخل، وتحدثت في المطلب الثالث عن دور الوقف في التكافل الاجتماعي لمواجهة جائحة كورونا.

### الكلمات المفتاحية

\* أستاذ مساعد بالجامعة الإسلامية منيسوتا قسم الفقه وأصوله أمريكا

الوقف جائحة كورونا--

التمهيد: جائحة كورونا

### **Summary**

The current research aims to establish their all education Islamic endowment in confronting the crisis of COVID- 91 . How much endorsement will help economically and socially in creating the right strategy in helping the currency epidemic .

Google pandemic educated a concentrate effort in challenging it in the role of endowment and creating the buffer for fighting this epidemic becomes clear .

The research is divided into following sections .

Introduction to two chapter .

In the intro I have discussed the current understanding of the epidemic and the consequences of this global phenomenon. Any chapter attempt to define endowment and its role in Islam .

The second section the role of endowment enact in activating economic resources to fight the pandemic .

The third section to reflect on the role of endowment and providing services and resources to face the pandemic .

The second chapter focuses on the social role of endowment. The first section and here's the endowment to limit the poverty. The second section reflects on the role of endowment in the distribution and resource. While third section demonstrates how endowment in creating a social cohesion needed to confront this epidemic. The conclusion displays the results and any recommendation



## دور القرض الحسن في معالجة آثار الوباء لتحقيق مقاصد الشريعة باستخدام تقنية البلوك تشين

ياسر محمد عبد الرحمن طرشاني\*

### الملخص

لقد واجه العالم العديد من المشاكل الكثيرة في حياتنا خاصة في أوقات الأوبئة و الأزمات كجائحة وباء كورونا ١٩، وهناك العديد من جوانب حياتنا قد تغيرت، وخاصة الاقتصاد العالمي، وقد تضررت عدة قطاعات من ارتفاع معدل التضخم والبطالة، لذا فإن القرض الحسن يعتبر أحد الحلول لهذه المشاكل الاقتصادية، ولذا يهدف هذا البحث إلى شرح دور القرض الحسن في معالجة آثار الوباء لتحقيق مقاصد الشريعة الإسلامية، واقترح استخدام تقنية البلوك تشين في القرض الحسن، وكيفية حل المشكلات الحالية خاصة للمسلمين وغير المسلمين، وقد استخدم الباحث المنهج الاستقرائي والتحليلي والوصفي؛ لذلك تكمن أهمية البحث في شرح دور القرض الحسن في المشاكل المعاصرة خاصة في أوقات الأزمات، كما أننا نحتاج إلى الاستفادة من التكنولوجيا الحديثة لحل المشاكل الاقتصادية؛ لذلك يهدف البحث إلى شرح تعريف القرض الحسن، وتقنية البلوك تشين، ودور القرض الحسن في معالجة آثار الوباء وتحقيق مقاصد الشريعة الإسلامية من حفظ الدين والنفوس والعقل والمال والنسل في حل المشكلات في وقت الأزمات، وقد اقترح الباحث استخدام تقنية البلوك تشين في تفعيل القرض الحسن لتحقيق مقاصد الشريعة ثم كان الختام بأهم النتائج، ومنها: هناك العديد من الأدوار التي يقوم بها القرض الحسن في حل الأزمات كما في جائحة كوفيد 19، مع التركيز على أهمية استخدام التكنولوجيا الحديثة مثل تقنية البلوك تشين وغيرها في حل الأزمات ومساعدة الآخرين وتحقيق مقاصد الشريعة الإسلامية.

\* الأستاذ الدكتور، مدير مركز الامتياز، ومدير هيئة تحرير مجلة علمية عالمية محكمة (مجمع)، جامعة المدينة

العالمية بماليزيا، كوالالمبور، الرمز البريدي 57100، ماليزيا [dyaser201482@gmail.com](mailto:dyaser201482@gmail.com)

الكلمات الدلالية: القرض الحسن، مقاصد الشريعة، الأزمات ، وباء كوفيد -١٩ ، تقنية البلوك تشين.

### **The role of the interest-free loan (al-Qard al-Hasan) in treating the effects of the epidemic to achieve Maqasid Al-Shari`ah using Blockchain**

#### **Abstract**

The world has faced many problems in our lives, especially in times of epidemics and crises such as the Corona pandemic 19, and there are many aspects of our lives that have changed, especially the global economy, and several sectors have been affected by the high rate of inflation and unemployment, so the Al-Qard Al-Hasan is one of the solutions to these Economic problems, and therefore this research aims to explain the role of the Al-Qard Al-Hasan in addressing the effects of the epidemic to achieve the purposes of Islamic law, and to suggest the use of blockchain technology in the Al-Qard Al-Hasan, and how to solve current problems, especially for Muslims and non-Muslims. The researcher used the inductive, analytical and descriptive approach; Therefore, the importance of the research lies in explaining the role of the good loan in contemporary problems, especially in times of crisis. We also need to take advantage of modern technology to solve economic problems; Therefore, the research aims to explain the definition of Qard Al-Hasan, blockchain technology, the role of the Al-Qard Al-Hasan in the effects of the epidemic and achieving Maqasid Al-Shari`ah of preserving Protection of Faith , Life , Reason, Property and offspring in solving problems in times of crisis, and the researcher suggested using the blockchain technology to activate the good loan. To achieve Maqasid Al-Shari`ah, then the conclusion was with the most important results, including: There are many roles that Qard al-Hasan plays in resolving crises as in the Covid 19 pandemic, with a focus on the importance of using modern technology such as blockchain technology and others in solving crises to achieving Maqasid Al-Shari`ah.

**Keywords:** the interest-free loan (al-Qard al-Hasan), Maqasid Al-Shari`ah, , crises ,Covid-19, Technique Blockchain

## لجوء البنوك التشاركية التركية إلى التورق المنظم في ظل جائحة كورونا وبدائله الشرعية

Zeynelabidin Hayat\*

### الملخص:

يعتبر التورق المنظم أو المصرفي من الأدوات التي تستخدمها الكثير من البنوك التشاركية لتوفير السيولة المالية، وعلى الرغم من اختلاف المعاصرين في مدى جوازه وفي الشروط التي يجب توفره فيه إلا أن البنوك التشاركية التركية وسعت استخدامها له في ظل الظروف الاقتصادية الصعبة التي تسببت بها جائحة كورونا، فعلى الرغم من إصدار اللجنة الشرعية لاتحاد البنوك التشاركية التركية معيار التورق الذي حصر اللجوء إلى التورق المنظم بحالة الحاجة فقط وبشروط معينة إلا أن تأجيل تطبيق هذا المعيار بسبب الظروف الراهنة سمح للبنوك التشاركية التركية بالإكثار من استخدام التورق المنظم، فبينما اكتفى بعضها بإجراء التورق لإعادة جدولة الديون المتعذر وفاؤها توسع البعض الآخر واستخدمه كأداة تمويل اعتيادية، وسيتم في هذا البحث العمل على دراسة مدى حاجة البنوك التشاركية التركية إلى التورق المنظم في ظل جائحة كورونا وفي ضوء ارتفاع نسب التضخم، كما سيتم التطرق إلى الحلول البديلة كالقروض الموثقة برهن، وكالقروض المتبادلة من خلال نظام النقاط، وإنشاء سوق إسلامية لإجراء عمليات التورق المستوفية للشروط الشرعية، وكالاستثمار في الصناديق الاستثمارية، وإنشاء صندوق للقرض الحسن، أو صندوق للغرامة والتكافل.

الكلمات المفتاحية: الفقه، التورق المنظم، البنوك التشاركية، تمويل، جائحة كورونا.

\* Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binlai Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü. Assist. Prof., Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Theology, Department of Islamic Studies, Erzincan/Turkey, [zeynel.hayat@erzincan.edu.tr](mailto:zeynel.hayat@erzincan.edu.tr), tel no: 00905340522375, orcid.org/0000-0002-9073-6681

## **Conducting Organized Tawarruq By Turkish Participation Banks In Light Of The Corona Pandemic And Its Legitimate Alternatives**

**Abstract:** Organized or Banking Tawarruq is one of the tools used by many Participation banks to provide financial liquidity. Despite the differences of contemporaries regarding the permissibility of Organized Tawarruq and the conditions that must be met in it, the Turkish Participation banks have sought to use it in light of the difficult economic conditions caused by the Corona pandemic. Although the Sharia Committee of the Union of Turkish Participation Banks issued the standard of Tawarruq, which limited the Organized Tawarruq procedure to the case of need only and with certain conditions, the postponement of the application of this standard due to the current circumstances allowed the Turkish Participation banks to make more use of Organized Tawarruq. While some of these banks were satisfied with performing Tawarruq to reschedule debts that could not be repaid, some other banks expanded and used it as a regular financing tool. In this research, I will study the extent to which Turkish Participation banks need Organized Tawarruq in light of the Corona pandemic and in light of the high rates of inflation. I will also address alternative solutions such as the repurchase agreement and reciprocal loans through the points system. In conclusion, I will suggest some alternatives, including: Establishing an Islamic market to conduct Tawarruq operations that comply with the legal requirements, Investing in mutual funds, establishment of a market for the exchange of Islamic instruments and the establishment of a good loan fund.

**Keywords:** Fiqh, Organized Tawarruq, Participation Banks, Financing, Corona Pandemi.